

ALEXANDR SOLJENITÂN

ARHIPELAGUL GULAG 1-2

ÎNCHIN această carte celor care nu au avut destulă viață ca să istorisească ei cele prezentate aici. Și să mă ierte că nu am văzut, nu mi-am adus aminte, nu am deslușit totul.

CUPRINS: Partea ÎNTÂI – INDUSTRIA PENITENCIARĂ	Capitolul
1_Arestarea...	8
Capitolul 2 – Istoria canalizării noastre...	22
Capitolul 3_Ancheta...	72
Capitolul 4 – Găitanele albastre...	106
Capitolul 5 – Prima celulă – prima iubire...	129
Capitolul 6 – Primăvara aceea...	169
Capitolul 7 – Sala mașinilor...	203
Capitolul 8 – Legea – copil...	219
Capitolul 9 – Legea se maturizează...	247
Capitolul 10 – Legea în floare...	274
Capitolul 11 – Pedeapsa capitală...	314
Capitolul 12-Tiurzak...	330
Partea a DOUA – PERPETUUM MOBILE	Capitolul 1 – Corăbiile
Arhipelagului...	350
Capitolul 2 – Porturile Arhipelagului...	378
Capitolul 3 – Caravanele robilor...	399
Capitolul 4 – Din insulă în insulă...	414
Conținutul capitolelor...	433
Abrevieri și sigle...	440
Note...	445 „Documentpolitic”? „Creație literară”? De Alexandru
Paleologu...	478

În ANUL o mie nouă sute patruzeci și nouă, împreună cu niște prieteni, am găsit în revista „Priroda” („Natura”) a Academiei de Științe o notiță remarcabilă. Scrisa acolo cu litere mărunte că pe râul Kolâma, cu prilejul unor săpături, nu se știe cum a fost descoperită

O lentilă de gheață subterană – un vechi torent înghețat, iar în el – reprezentanți ai faunei fosile, având o vârstă de câteva zeci de milenii. Acei pești ori tritoni s-au păstrat atât de proaspeți, afirma savantul corespondent, încât participanții la săpături, după ce au spart gheața, i-au mâncat pe loc cu plăcere.

Cititorii nu prea numeroși ai revistei au fost pesemne destul de uimiți, aflând cât de mult timp se poate păstra în gheață carnea de pește, însă puțini dintre ei erau în stare să priceapă tâlcul adevărat al acestei notițe imprudente.

Noi am priceput numaidecât. Ne-am închipuit cu toată intensitatea această scenă, până la cel mai neînsemnat amănunt: cum participanții spărgeau gheața cu o grabă plină de îndârjire; cum, călcând în picioare interesele extraordinare ale ihtiologiei și înghiontindu-se unul pe altul cu coatele, rupeau bucăți de carne milenară, o târau lângă foc, o dezghețau și o înfulecau până la saturație.

Am priceput pentru că noi înșine ne număram printre acei participanți, ca membri ai acelui trib puternic al zeki*-lor, unic pe pământ și singurul în stare să mănânce triton cu plăcere.

Iar Kolâma era cea mai mare și cea mai celebră insulă, polul ferocității acelei uimitoare țări, numită GULAG, ciopârțită de geografie într-un arhipelag, dar ferecată de psihologie într-un continent, al acelei țări aproape invizibile, aproape imperceptibile, locuită de poporul zeki-ior.

Acest arhipelag a sfârtecat în parcele răzlețe și a împestrițat o altă țară, țara care îl includea, a pătruns adine în orașele ei, a atârnat peste străzile ei – și cu toate acestea unii nu-și dădeau seama de nimic, foarte mulți auziseră ceva destul de vag, numai cei care au trecut pe acolo știau totul.

Dai', ca și cum și-ar fi pierdut graiul în insulele Arhipelagului, ei păstrau tăcerea O cotitură neașteptată a istoriei noastre a făcut ca niște lucruri, extrem de puține, despre acest Arhipelag să iasă la iveală, însă aceleași mâini care ne puneau cătușele, acum întind palma conciliant: „Nu trebuie! V Nu trebuie să răscolim trecutul!... Celui care va pomeni trecutul – să i se scoată un ochi! Însă proverbul continuă astfel:” Iar celui care îl va uita – să se scoată amândoi!”

Trec ani, trec decenii și șterg irevocabil cicatricele și rănila trecutului, în această vreme, unele insule s-au cutremurat, au fost inundate, marea polară a uitării clipește deasupra lor. Și cândva, în veacul viitor, acest Arhipelag,

cu aerul lui, cu osemintele locuitorilor lui, congelate în lentila de gheață, se va înfățișa ca un triton neverosimil.

Eu nu voi cuteza să scriu istoria Arhipelagului: nu mi-a fost cu putință să cercetez documentele. O să aibă oare cineva, cândva, această posibilitate? Cei care nu doresc să-și aducă aminte au avut (și vor avea încă) destul timp să distrugă cu desăvârșire toate documentele.

Cei unsprezece ani petrecuți acolo, pe care nu i-am resimțit ca p o rușine, nici ca pe un coșmar cumplit, căci aproape îndrăgisem acea lume monstruoasă, și faptul că acum, printr-o turnură fericită, am devenit procuratorul multor istorisiri și scrisori ulterioare mă vor ajuta poate să dezgrop câte ceva din oscioarele și carnea – de altminteri o carne încă vie, a unui triton, de altminteri, încă viu.

*Tabelul cronologic va figura la sfârșitul volumului al III-lea al operei de față. Explicațiile abrevierilor și cuvintelor derivate, precum și notele traducătorului, numerotate în cadrul fiecărui capitol, sunt amplasate la sfârșitul volumului.

În această carte nu există nici personaje, nici evenimente născocite. Oamenii și locurile apar cu numele lor adevărate. Dacă apar cu inițiale, aceasta se întâmplă din considerente personale. Dacă nu apar deloc, este numai pentru că memoria oamenilor nu a reținut numele – însă totul s-a petrecut întocmai.

Această carte nu ar fi putut să fie scrisă de un singur om. În afară de tot ce am scos din Arhipelag pe pielea mea și mulțumită memoriei, urechilor și ochilor mei, materialul pentru carte mi-a fost pus la dispoziție, sub formă de relatări, amintiri și scrisori, de [un șir de 227 de nume]

Nu le exprim aici recunoștința personală: acesta e monumentul nostru comun și prietenesc ridicat în memoria tuturor celor schingiuiți și asasinați.

Din această listă aș fi vrut să evidențiez pe aceia care prin truda lor m-au ajutat să consolidez această lucrare cu referințe bibliografice extrase din cărți aflate în fondurile bibliotecilor contemporane sau de mult retrase din circulație și distruse, încât pentru a găsi acei exemplar care s-a păstrat era nevoie de multă stăruință; aș fi vrut și mai mult să evidențiez pe cei care m-au ajutat să ascund acest manuscris în clipe de restriște și apoi să -l multiplic.

Însă n-a sosit încă vremea ca să pot cuteza să le dezvălui numele.

Bătrânul Dmitri Petro viei Vitkovskj, unul dintre surghiuniții insulelor Solovki1 trebuia să fie redactorul acestei cărți, însă anii petrecuți acolo,

jumătate de viață (memoriile lui din lagăr se intitulează chiar așa: Jumătate de viață), i-au declanșat o paralizie prematură. Pierzându-și darul vorbirii, el a putut să citească doar câteva capitole definitivare și să se convingă că totul va fi povestit.

Și dacă steaua libertății nu va străluci încă multă vreme peste țara noastră, lectura și răspândirea acestei cărți constituind un mare pericol, atunci va trebui să mă înclin cu recunoștință înaintea viitorilor cititori din partea celorlalți, a celor care au murit.

Când am început această carte în anul 1958, nu cunoșteam nici un fel de memorii ori opere literare consacrate vieții lagărelor, în timp ce lucram, până în anul 1967, am făcut treptat cunoștință cu Povestirile din Kolâma ale lui Varlam Șalamov² și cu memoriile lui D. Vițkovski, ale E. Ghinzburg³, ale O. Adamova-Sliozberg, la care pe parcursul expunerii fac referințe ca la niște fapte literare cunoscute de toată lumea (căci până la urmă așa va fi).

În pofida intențiilor proprii, în contradicție cu propria voință, au oferit material pentru această carte, au păstrat multe fapte inestimabile și chiar cifre, ba încă și aerul pe care îl respirau: cekistul M. L. Sudrabs-Lațis⁴; N. V. Krâlenko⁵ – procuror șef vreme de mulți ani; succesorul său A. I. Vâșinski⁶ și juriștii complici, dintre care este imposibil să nu-l menționez pe I. L. Averbah.

Material pentru această carte ne-au furnizat de asemenea cei treizeci și șase de scriitori în frunte cu Maxim Gorki – autorii rușinoasei cărți⁷ despre Belomorkanal, care, pentru prima oară în literatura rusă, a glorificat munca de rob.

Partea ÎNTÂI INDUSTRIA PENITENCIARĂ

„în epoca dictaturii și când eram înconjuțați din toate părțile de vrăjmași, noi am dat dovadă de îngăduință inutilă, de blândețe inutilă”.

(Krâlenko, din cuvântul la procesul „Partidului industrial”)

Capitolul I ARESTAREA Cum se poate ajunge pe acest Arhipelag misterios? Ceas de ceas într-acolo se îndreaptă avioane, vapoare, trenuri, dar pe niciunul nu scrie locul destinației. Și vânzătorii de la casele de bilete, și slujbașii agențiilor Sovturst și Inturst vor fi mirați dacă le veți cere un bilet pentru aceste meleaguri. Ei nu au habar și nu au auzit nici de Arhipelag în ansamblu și nici de vreuna dintre numeroasele lui insule.

Cei care se duc să lucreze în administrația Arhipelagului ajung acolo prin școlile MVD.

Cei care se duc să păzească Arhipelagul sunt recrutați prin comisariatele militare.

Iar cei care se duc acolo să moară, precum dumneata și cu mine, cititorule, trebuie să treacă neapărat și exclusiv prin arestare.

Arestarea! Este oare nevoie să spunem că ea constituie o răscruce a întregii dumitale vieți? O lovitură de trăsnet ce cade chiar asupra dumitale? O zdruncinare sufletească insuportabilă cu care nu toți se pot obișnui și deseori eșuează în nebunie?

Lumea are tot atâtea centre câte ființe vii există în ea Fiecare dintre noi este centrul lumii, și universul se despică în două când ți se șuieră în față; „Ești arestat!”

Și dacă tu ești cel arestat, atunci ce se mai ține în picioare în vârtejul acestui cutremur de pământ?

Dar, cu mintea întunecată, incapabili să înțeleagă aceste perturbări ale universului, cei mai subtili și cei mai săraci cu duhul dintre noi, din toată experiența vieții lor, nu izbutesc în această clipă să scoată nimic altceva în afară de:

— Eu? Pentru ce?!

Întrebare repetată de milioane și milioane de ori înaintea noastră și care n-a primit nicicând vreun răspuns.

Arestarea, într-o clipă și în mod stupefiant, te aruncă, te transportă, te transmută dintr-o stare în alta.

Pe ulița lungă și întortocheată a vieții noastre am alergat fericiți ori am trecut încet, nefericiți, pe lângă niște garduri, nesfârșite garduri de lemn, putrede, împrejmuiri din chirpici, îngrădituri din cărămidă, beton, fontă. Nu ne-am întrebat niciodată – oare ce se află dincolo de ele? Nici cu ochiul, nici cu mintea n-am încercat să privim de partea cealaltă, și tocmai acolo își află începutul țara GULAG, chiar alături, la doi pași de noi. Și nu am observat în aceste garduri nenumăratele porțițe și uși ermetic ajustate, bine camuflate. Toate, toate aceste porțițe au fost pregătite pentru noi! Și iată, repede, una fatală s-a deschis larg, și patru mâini de bărbat, patru mâini albe, neobișnuite cu munca, dar apucătoare, ne înșfacă de picior, de mână, de guler, de căciulă, de ureche, ne târăsc ca pe un sac, în timp ce poarta din spatele nostru, poarta spre viața dinainte, este închisă pentru totdeauna.

Gata. Ești arestat!

Și nim-m-mic nu găsești să răspunzi la asta, în afară de acel behăit de mielușel:

— Eu? Pentru ce-e?

Iată ce este arestarea: o lumină orbitoare și o lovitură care transferă dintr-o dată prezentul în trecut, iar imposibilul devine un prezent cu drepturi depline.

Și gata. Asta-i totul. Nu ești în stare să pricepi nimic altceva nici în prima oră^nici chiar în primele douăzeci și patru de ore.

În disperarea de care ești cuprins, pe dinainte îți licărește încă, precum o jucărie, lumina unei lumi de circ: „Este o greșală! Își vor da seama!”

Toate celelalte, care s-au cristalizat acum într-o imagine tradițională și chiar literară despre arestare, nu se vor acumula și nu se vor ordona de acum în memoria ta dezorientată, ci în memoria familiei tale și a vecinilor de apartament.

Țîrăitul strident al soneriei în miez de noapte ori bătăile brutale în ușă. Intrarea bravă a cizmelor neșterse pe preșul de la prag ale vajnicilor agenți ai securității. Și în spatele lor – martorul, covârșit și speriat de moarte. (Ce nevoie o fi de acest martor? La așa ceva victimele nici nu îndrăznesc să se gândească, agenții au uitat și ei, dar așa se cuvine după instrucțiuni, și el trebuie să rămână acolo toată noaptea, iar spre dimineață să semneze. Pentru martorul ridicat din patul său este, de asemenea, un chin: să meargă noapte de noapte și să ajute la arestarea vecinilor și cunoscuților săi.)

O arestare tradițională mai înseamnă și pregătirile făcute cu mâini tremurătoare pentru cel ce va fi ridicat: un schimb de rufe, o bucată. De săpun, ceva de mâncare, și nimeni nu știe ce trebuie, ce poți să iei cu tine și cum e mai bine să te îmbraci, iar agenții te grăbesc și te întrerup: „Nu trebuie să luați nimic. Acolo o să vă dea mâncare. Acolo e cald”. (Minciuni, bineînțeles. Și te zoresc doar ca să te înspăimânte.)

Arestarea tradițională mai înseamnă și ceva pe urmă, după plecarea nenorocitului ridicat: ceasuri întregi de trebăluială prin apartament a forței străine de represiune, care sparge, taie, smulge de pe pereți și azvârle, golește dulapurile și sertarele, scutură, împrăștie, rupe; apoi mai înseamnă mormanul de lucruri îngrămădite pe dușumea, și trosnetul lucrurilor strivite sub tălpile cizmelor. Și nu există nimic sfânt în timpul unei percheziții! Când l-au arestat pe mecanicul Inoșin, în cameră se afla un sicriș cu corpul copilului său care tocmai murise. Juriștii au aruncat copilul și au căutat și în sicriu. Și trântesc bolnavii din pat, și le rup pansamentele*. Și nimic în timpul unei percheziții

*Când în anul 1937 a fost distrus institutul doctorului Kazakov. „comisia” a spart recipientele în care se aflau Uzatele inventate de el, deși în jur fopăiau infirmii vindecați sau în curs de vindecare și implorau să fie păstrate aceste medicamente miraculoase. (Conform versiunii oficiale, lizatele erau socotite otravă – atunci de ce nu le-au păstrat ca probe materiale?)

N. B.: Note/e din subsolul paginii, marcate cu astei isc, aparțin autorului. Menționăm că în versiunea românească s-a respectat maniera, uneori originală, a autorului de a ortografia o seamă de cuvinte, sintagme, denumiri de instituții, evenimente, precum și noțiuni specifice universului sovietic și gulagovist (n, t.).

nu va fi socotit absurd! De la colecționarul de antichități Cetveruhin au confiscat „atâtea file de ucazuri împărătești” – și anume: ucazul privind sfârșitul războiului cu Napoleon, ucazul privind formarea Sfintei Alianțe și tedeumul împotriva holerei din anul 1830. De la cel mai bun cunoscător al Tibetului, Vostrikov, au confiscat prețioasele manuscrise tibetane vechi (elevii defunctului de-abia le-au smuls de la KGB după 30 de ani!). La arestarea orientalistului Nevski, au capturat manuscrisele tangute¹ (iar peste 25 de ani, pentru descifrarea lor, celui dispărut i s-a acordat post-mortem premiul Lenân). Lui Karger i-au sustras arhiva ostiacilor² de pe Enisei, au interzis scrierea pe care o inventase pentru ei și abecedarul, lăsând acest mic popor fără scriere, în limbaj intelectual îți ia mult timp să descrii toate astea, dar norodul zice despre o percheziție așa: caută să culeagă ce n-au semănat.

Tot ce s-a confiscat este luat și dus, ba uneori îl silesc chiar pe arestat să ducă – precum pe Nina Alexandrovna Palcinskaia, care a purtat pe umăr sacul cu hârtiile și scrisorile soțului răposat, un mare inginer rus veșnic activ – să ducă, deci, în spate până la ei, în gura lor larg deschisă, pentru totdeauna, fără puțință de întoarcere.

Iar pentru cei care au rămas după arestare, aceasta înseamnă trena lungă a unei vieți întoarse pe dos, a unei vieți distruse. Și încercarea de a duce celui arestat pachete. Dar de la toate ghișeele îți răspundeau niște voci care parcă lătrau: „Asta nu figurează aici”, „Asta nu este!” Și ca să ajungi la acest ghișeu, în zilele cumplite ale Leningradului, trebuia să te înghesui la coadă cinci zile și cinci nopți. Și poate doar peste șase luni – un an, arestatul va da el însuși un semn de viață ori ți se va arunca de la ghișeu: „Fără drept de

corespondență”. Iar asta înseamnă – pentru totdeauna. „Fără drept de corespondență” înseamnă aproape sigur: împușcat.

Într-un cuvânt, „noi trăim în condiții blestemate, când un om dispare fără urmă și ființele cele mai dragi, soția și mama. Ani de zile nu știu ce s-a întâmplat cu el”. Este just? Nu? Aceste rânduri le-a scris Lenin în anul 1910 în necrologul lui BabușkinS. Dar trebuie s-o spunem pe șleau: Babușkin însoțea un transport de arme pentru răscoală și chiar cu ele a fost împușcat. El știa ce riscă. Nu se poate spune același lucru despre noi, niște mielusei.

Aceasta este imaginea noastră despre arestare.

Este indiscutabil că la noi este preferată arestarea nocturnă de tipul celei descrise, pentru că ea prezintă avantaje importante. Toți locatarii apartamentului sunt sugrumați de spaimă chiar de la cea dintâi bătaie în ușă. Arestatul este smuls din căldura așternutului, este încă stăpânit de neputința stării de somnolență, mintea îi este tulbure. La arestările de noapte, agenții securității statului sunt în superioritate numerică: sosesc câțiva, înarmați, împotriva unuia singur, care nici nu s-a încheiat la pantaloni; în timpul pregătirilor și al percheziției în mod sigur mulțimea de eventuali susținători ai vicitimei nu se va aduna la intrarea în clădire. Succesiunea fără grabă a descinderilor într-un apartament, pe urmă în altul, mâine în cel de al treilea și al patrulea, oferă posibilitatea de a folosi corect personalul operativ și de a băga la închisoare.

Un număr de cetățeni ai orașului considerabil mai mare decât totalul aceluia personal.

Arestările nocturne mai au și avantajul că nici casele vecine, nici străzile orașului nu văd câți oameni au fost ridicați într-o noapte. Sperându-i pe vecinii cei mai apropiați, aceste arestări nu constituie un eveniment pentru cei mai îndepărtați. Ca și când nici n-ar fi existat. Pe aceeași bandă de asfalt, pe care noaptea forfotesc într-un du-te-vino continuu dubele, transportând arestați și deținuți, ziua defilează generația tânără cu steaguri și flori și cântă marșuri pline de voioșie și optimism.

Aresluitor/i însă, al căror serviciu constă exclusiv din arestări, pentru care spaimile arestaților devin plicticoase prin repetiție, au o concepție mult mai largă despre operațiunea de arestare. Ei au o teorie întreagă, să nu aveți naivitatea și să credeți că nu au. Arestologia este un capitol important al cursului de temnițologie generală și are la bază o teorie socială serioasă. Arestările beneficiază de o clasificare, efectuată după criterii variate: arestări nocturne și diurne; la domiciliu, la serviciu, în călătorie; pentru

prima și a doua oară; individuale și în grup. Arestările se deosebesc după gradul de surpriză necesară, după gradul de împotrivire estimată (dar în zeci de milioane de cazuri agenții nu s-au așteptat la nici o împotrivire și nici nu a fost vreuna). Arestările se disting după seriozitatea percheziției efectuate; după necesitatea de a face sau nu inventarul obiectelor confiscate, de a sigila camerele sau apartamentele; de a aresta și soția, copii urmând să fie trimiși la cămin, ori de a deporta tot restul familiei, ori de a-i trimite și pe părinți în lagăr.

Și, separat, există o întreagă Știință a Percheziției (am avut prilejul să citesc o broșură pentru juriștii din Alma-Ata, studenți la fărăfrecvență). Acolo sunt foarte lăudați acei juriști care la percheziție nu au pregetat să răscolească două tone de bălegar, șase metri cubi de lemne de foc, două căruțe de fîn, au curățat zăpada de pe terenul din apropierea unei case, au scos cărămizi din sobă, au golit haznalele, au controlat vase de closete, au cercetat cuști de clini, cotețe de găini, colivii pentru grauri, au străpuns saltele, au smuls plasturi de pe corpuri și chiar dinți de metal pentru a găsi în ei microdocumente. Studenților li se recomandă insistent să înceapă și să încheie acțiunea printr-o percheziție personală (dacă omul a sustras ceva din obiectele confiscate?); și să revină încă o dată în același loc, dar la altă oră și să facă o nouă percheziție.

De bună seamă că arestările sunt foarte diferite după forma lor. Irma Mendel, unguroaică, a izbutit să procure la Komintern (1926) două bilete la Teatrul Mare, în primele rânduri. L-a invitat și pe anchetatorul penal Klegel, care îi făcea curte. Au petrecut foarte tandru tot timpul cât a durat spectacolul, apoi el a condus-o... Direct la Lubianka⁴. Și dacă într-o însorită zi de iunie 1927 o vedeți pe strada Kuznețki Most pe Anna Skripnikova – o frumoasă domnișoară blondă și bucălată, care tocmai și-a cumpărat o stofă albastră pentru rochie – cum suie într-o birjă cu un tânăr elegant (dar birjarul și-a dat seama și se încruntă: Organele nu plătesc niciodată) – să știți că nu e vorba de o întâlnire amoroasă, ci tot de o arestare: ei vor coti îndată pe strada Lubianka și vor pătrunde în gura largă a porții. Și dacă (douăzeci și două de primăveri mai târziu) Boris Burkovski, căpitan de rangul doi, în tunică albă, mirosind a colonie scumpă, cumpără un tort pentru o fată, să nu jurați că acest tort va reveni acelei fete și nu va fi sfârtecat de cuțitele celor însărcinați cu percheziția și dus de căpitan în prima lui celulă. Fără îndoială, la noi a fost întotdeauna la mare cinste și

arestarea diurnă, și arestarea în stradă, și arestarea într-un furnicar de lume. Ea este însă efectuată curat și – lucru uimitor!

— Victimele înseși, de acord cu agenții securității de stat, se comportă cât mai elegant posibil, ca să nu dea celor vii posibilitatea să observe cum piere un condamnat.

Nu toți pot fi arestați acasă cu ciocănitul prealabil în ușă (iar dacă se ciocănește – acesta e „administratorul blocului”, „poștașul”), nu toți trebuie arestați la locul de muncă. Iar dacă victima se dovedește un tip recalcitrant, e mai comod ca el să fie ridicat când este rupt de ambianța lui obișnuită: de familie, de colegii de muncă, de tovarășii de idei, de ascunzătorile lui. El nu trebuie să izbutească să distrugă, să ascundă ori să transmită nimic. Celor de rang mare, militari sau activiști de partid, le dădeau uneori alte însărcinări, le puneau la dispoziție un vagon-salon, iar apoi îi arestau în timpul călătoriei. Un muritor de rând, îngrozit de arestările pe capete și, timp de o săptămână, chinuit de privirile încruntate ale șefilor, este chemat brusc la comitetul sindical de întreprindere, unde i se oferă, radios, un bilet la o casa de odihnă din Soci. Fricosul nostru este profund emoționat: va să zică, spaimile lui au fost inutile. Mulțumește și, jubilând, aleargă acasă grăbit să-și facă geamantanul. Până la tren mai sunt două ore, și el își ceartă nevasta neîndemânatică. Lată și gara! Mai este timp. În sala de așteptare sau lângă tejghea, cu o halbă de bere în mână, se aude strigat de un tânăr foarte simpatic: „Piotr Ivanâci, nu mă recunoști?” Piotr Ivanâci este încurcat: „Cred că nu, deși...” Tânărul iradiază o simpatie prietenoasă debordantă: „Ei, cum se poate, o să-ți aduc aminte...” și se înclină respectuos înspre soția lui Piotr Ivanâci: „Iertați-mă, îmi dați voie să -l răpesc pe soțul dumneavoastră pentru un minut...?” Soția îi dă voie, și necunoscutul îl duce pe Piotr Ivanâci intim, de braț – pentru totdeauna sau pentru zece ani!

În furnicarul gării, nimeni nu observă nimic... Cetățeni amatori de călătorii! Nu uitați că în fiecare gară mare există o secție a GPU și câteva celule!

Această insistență sâcâitoare a cunoșcărilor imaginari este atât de febrilă, încât unui om care n-a trecut prin infernul lagărului îi este aproape imposibil să se descotorosească de ea. Să nu crezi că dacă ești angajatul ambasadei americane și te numești, să zicem, Alexander Dolgan, nu pot să te aresteze în plină zi pe strada Gorki, în apropiere de telegraful central. Amicul necunoscut se va repezi spre tine înotând prin mulțime și desfăcându-și brațele ca niște greble: „Sașa! Va striga el pur și simplu fără

nici un ascunziș. Prietene! Nu ne-am văzut de un car de ani! Hai să ne dăm mai la o parte, să nu incomodăm oamenii.” Iar mai la o parte, lângă trotuar tocmai oprește o „pobedă” 5... (Peste câteva zile agenția TASS va face o declarație plină de indignare, tipărită în toate ziarele, cum că în cercurile competente nu se știe nimic de dispariția lui Alexander Dolgan.) Dar ce-i aici atât de complicat? Voinicii noștri au Efectuat astfel de arestări la Bruxelles (așa a fost arestat Jora Blednov), darmita la Moscova.

Trebuie să recunoaștem Organelor meritele ce li se cuvin: într-un secol când discursurile oratorilor, piesele de teatru și modelele de toaletă feminină par ieșite de pe bandă rulantă, arestările pot să pară foarte variate. La intrarea în uzină, după ce ai prezentat legitimația, te cheamă la o parte și – te-au luat; te iau din spitalul militar cu temperatură 39° (Hans Bernstein), și medicul nu va obiecta împotriva arestării tale (să încerce numai!); te iau direct de pe masa de operație în timp ce ești operat de ulcer la stomac (N. M. Vorobiov, inspector școlar regional, 1936), și mai mult mort decât viu, sângărând, te duc în celulă (își amintește Karpunici); ai solicitat (Nadia Levitskaia) o întrevedere cu mama condamnată, ți se acordă!

— Dar aceasta nu este decât o confruntare și arestare! La un magazin alimentar ești invitat la casa de comenzi și te arestează acolo; te arestează călătorul de care ți-a fost milă și l-ai adăpostit într-o noapte sub acoperișul tău; te arestează casierul de la electricitate, care vine și citește contorul; te arestează biciclistul care s-a ciocnit cu tine pe stradă; conductorul de tren, șoferul de taxi, funcționarul de la casa de economii și administratorul cinematografului – toți aceștia te arestează și tu nu vezi decât târziu legitimația de culoare bordo foarte bine ascunsă.

Uneori arestările par o joacă, punându-se în ele multă inventivitate și multă energie de prisos, chiar dacă victima oricum nu opune nici o rezistență. Oare prin asta agenții securității vor să-și justifice serviciul ori numărul lor mare? Căci, după cât se pare, este de ajuns să trimită citații tuturor mielușeilor luați în vizor și, la ora și secunda fixată, ei vor apărea supuși cu bocceluța în mână la poarta neagră de fier a securității statului, ca să-și ocupe pe dușumea locul ce li s-a destinat într-o celulă. (De altminteri, pe colhoznici chiar așa îi arestează – doar n-o să se ducă la ei acasă noaptea, pe drumuri desfundate? Îi cheamă la sovietul sătesc și acolo îi arestează. Pe muncitorii necalificați îi cheamă la birouri.)

Firește, orice mașină are capacitatea ei, dincolo de care nu mai poate înghiți nimic, în perioada anilor 1945-1946, ani încordați, ani grei, când din

Europa soseau eşaloane după eşaloane și toate trebuiau înghițite dintr-o dată și tănuite în GULAG, se terminase cu acel joc de prisos, teoria însăși năpâr-lise considerabil, îi zburaseră penele de ceremonial, și arestarea zecilor de mii arăta acum ca un apel mizer: strigau de pe listă, îi scoteau dintr-un eşalon, îi aliniau într-altul – și asta era toată arestarea.

Timp de câteva decenii, arestările politice se caracterizau prin faptul că erau ridicați oameni absolut nevinovați și, în felul acesta, nepregătiți să opună nici un fel de rezistență. Se crea sentimentul general de fatalitate, credința (de altfel destul de justă, dat fiind sistemul nostru privind buletinele de identitate⁶) că este imposibil să fugi de GPU-NKVD. Și chiar în toiul epidemiilor de arestări, când oamenii, plecând la lucru, își luau în fiecare zi rămas-bun de la familie, fiindcă nu puteau fi siguri că se vor mai întoarce seara, nici chiar atunci aproape că nu fugea nimeni (în puține cazuri se sinucideau). Asta li se și cerea. Lupul se dă în vânt după oaia blândă.

Acest lucru se întâmpla din pricina neînțelegerii mecanismului epidemiilor arestărilor. Cel mai adesea, Organele nu aveau motive serioase de alegere: pe cine să aresteze și de cine să nu se atingă, ele doar realizau o cifră de control. Această cifră putea fi realizată în conformitate cu anumite reguli, dar putea să aibă și un caracter absolut întâmplător. În anul 1937, în sala de primire a NKVD-ului din Novocerkassk a venit o femeie să întrebe ce o să se întâmple cu sugarul vecinei sale, care fusese arestată. „Așteptați puțin, i-au spus, o să clarificăm.” A așteptat vreo două ceasuri, apoi au luat-o din sala de primire și au dus-o într-o celulă: trebuiau să realizeze grabnic cifra de plan și nu aveau destui angajați să-i trimită prin oraș, iar aceasta era aici! Și invers, la Andrei Pavel, un leton de lângă orașul Orșă, a venit NKVD-ul să -l aresteze; el însă, fără să deschidă ușa, a sărit pe fereastră, a izbutit să fugă și nu s-a oprit până în Siberia și cu toate că a trăit sub numele lui adevărat, și din acte reieșea clar că este din Orșă, nu a fost niciodată închis, nici chemat de Organe, nici măcar bănuț de ceva. Căci există trei feluri de urmărire judiciară: unională, republicană și regională, și aproape pentru jumătate din cei arestați în timpul acelor epidemii nu s-ar fi anunțat o urmărire judiciară superioară celei regionale. Cel vizat să fie arestat datorită unor circumstanțe întâmplătoare, cum ar fi denunțul unui vecin, putea fi lesne înlocuit cu un alt vecin. Oamenii care nimereau fortuit într-o razie sau într-un apartament-cap-cană, și în acele clipe, aidoma lui A. Pavel, aveau curajul să fugă, înainte de primul interogatoriu, nu au mai fost căutați niciodată și nici chemați în fața vreunei instanțe; iar cei ce rămâneau,

așteptând să se facă dreptate, erau cu siguranță condamnați. Și aproape toți, majoritatea covârșitoare, aveau aceasta comportare bicisnică, neajutorată, marcată de fatalitate.

Este, de asemenea, adevărat că NKVD-ul, în absența persoanei de care avea nevoie, lua de la rude o declarație că nu vor părăsi localitatea și, firește, nu constituia o problemă mai pe urmă să facă formele pentru cei rămași în locul celui fugit.

Nevinovăția generală zămislește pasivitatea generală. Poate pe tine nu te vor lua? Poate totul se va aranja? A. L. Ladâjenski era profesor și director al școlii dintr-un sătuc uitat de lume, Kolovrig. În anul 1937, la piață, de el s-a apropiat un țăran și i-a transmis un mesaj: „Alexandr Ivanâci, fugi, ești pe listă!” Dar el a rămas: căci eu duc toată școala în spinare, și propriii lor copii sunt elevii mei – cum o să poată să mă ridice? (Peste câteva zile a fost arestat.) Și nu oricui i-a fost dat, precum lui Vanea Levitski, să înțeleagă încă la vârsta de paisprezece ani că: „Fiecare om cinstit trebuie să facă închisoare. Acum sade tata, dar când voi crește mare mă vor băga și pe mine.” (A fost închis la douăzeci și trei de ani.) Majoritatea continuă să stăruie în speranța iluzorie. Dacă nu ești vinovat, atunci de ce să te aresteze? Este o greșeală! Te-au înșfăcat și te trag după ei de guler, tu însă nu încetezi să repeți pentru tine; „Este o greșeală! Își vor da seama și mă vor elibera!” Alții sunt arestați în bloc, lucru, de asemenea, absurd, însă aici, fiecare caz este cufundat în întuneric: „Poate că acesta, totuși...?” Pe când tu? Tu, în mod cert ești nevinovat! Tu încă mai consideri Organele drept o instituție guvernată după normele logicii umane: își vor da seama – te vor elibera.

Atunci de ce să fugi?... Și cum ai putea să te împotrivești?... Căci astfel nu faci decât să-ți agravezi situația, să împiedici elucidarea erorii. Nu numai că nu te împotrivești, dar și pe scară cobori în vârful picioarelor, cum ți s-a ordonat, ca să nu audă vecinii.

Ce zbucium, pe urmă, în lagăre! Ce s-ar fi întâmplat dacă fiecare agent de securitate, care pleca noaptea la arestări, nefiind sigur că se mai întoarce viu, și-ar fi luat rămas-bun de la familie? Dacă, în timpul arestărilor în masă, de pildă la Leningrad, când un sfert din oraș a fost întemnițat, oamenii n-ar fi stat ascunși în vizuinile lor mistuiți de spaimă ori de câte ori se trântea ușa de la intrare și răsunau pași pe scară, ci ar fi înțeles că nu mai au ce pierde și, în vestibulul locuinței lor, ar fi organizat netemători ambuscade din câțiva oameni, înarmați cu topoare, ciocane, vătraie și orice le-arfi căzut sub mână? Căci e știut că acești vizitatori nocturni nu vin cu

bune intenții, astfel încât nu vei greși altoindu-l pe acest ucigaș. Ori duba neagră, cu șoferul rămas în stradă singur, să fie alungată ori să i se spargă cauciucurile. Organul ar fi rămas repede fără cadre și mijloace auto, și, cu tot nesațul lui Stalin, blestemata mașină s-ar fi oprit!

Dacă... Dacă... Pur și simplu am meritat tot cea a urmat.

Și pe urmă – de ce să te împotrivești? Să nu-ți ia cureaua de la pantaloni? Sau ordinului de a te așeza la colț? De a trece pragul casei? Arestarea constă dintr-o mulțime de mărunțișuri și nimicuri, și niciunul dintre ele nu merită efortul unei discuții în contradictoriu (mai ales când gândurile celui arestat se învârtesc în jurul marii probleme: „pentru ce?!”) – toate aceste nimicuri puse laolaltă alcătuiesc arestarea. Câte se petrec în sufletul unui proaspăt arestat! Merită o carte întreagă. Acolo se pot afla sentimente pe care nici nu le bănuiești. Când, în 1921, au arestat-o pe Evghenia Doiarenko, o tânără de nouăsprezece ani, și cei trei cekiști tineri i-au răscolit patul și comoda cu lenjerie, ea a rămas liniștită: nu există nimic, deci n-or să găsească nimic, însă când brusc au pus mâna pe jurnalul ei intim, pe care nici chiar mamei nu putea să i-l arate, faptul că rândurile scrise de ea erau acum citite de acești tineri străini și ostili a șocat-o mai tare decât toată Lubianka cu zăbrelele și beclurile ei. La mulți aceste simțăminte personale și atașamente violate de arestare pot fi mult mai puternice decât ideile politice ori teama de închisoare. Omul care nu este lăuntric pregătit pentru opresiune este întotdeauna mai slab decât opresorul.

Sunt puțini cei inteligenți și temerari care își dau seama pe loc despre ce este vorba. Grigoriev, directorul institutului de geologie al Academiei de Științe, când au venit să-l aresteze în 1948, s-a baricadat și două ceasuri a ars hârtii.

Uneori sentimentul principal al celui arestat este acela de ușurare și chiar de... Bucurie, mai cu seamă în timpul epidemiilor de arestare: când înjur sunt ridicați pe capete oameni ca și tine, și după tine n-au venit încă, amână mereu, iar această epuizare, aceste chinuri sunt mai rele decât orice arestare și nu doar pentru un suflet slab. Vasili Vlasov, un comunist neînfricat (pe care îl vom mai pomeni în continuare), care a refuzat să fugă, cum îl sfătuiau subalternii lui fără de partid, ajunsese la capătul puterilor din cauză că întreaga conducere a raionului Kadâi a fost arestată (1937), doar pe el încă nu-l luau, încă nu-l luau. El nu putea să primească lovitura decât direct, în față.

— A primit-o și s-a liniștit, iar în primele zile după arestare s-a simțit extraordinar.

— Părintele Irakli, preot, a plecat în 1934 la Alma-Ata să-i viziteze pe credincioșii deportați, în vremea asta, la locuința lui din Moscova au venit de trei ori să -l aresteze. Când s-a întors, enoriașele l-au întâmpinat la gară și nu l-au lăsat să se ducă acasă. Opt ani de zile l-au ascuns, mutându -l dintr-o locuință în alta. Această viață de om hăituit l-a istovit într-atât, încât în anul¹ 1942, când totuși l-au arestat, a mulțumit bucuros lui Dumnc/eu.

În acest capitol am vorbit numai de masă, de mielușei întemnițați nu se știe pentru ce. Însă vom avea prilejul în carte să vorbim și despre aceia care și în perioada contemporană au rămas autentici deținuți politici. Vera Râbakova, studentă social-democrată, în libertate visa la închisoarea din Suzdal: numai acolo, credea ea, se va întâlni cu tovarășii mai vârstnici (în libertate nu mai rămăsese niciunul) și va putea să-și modeleze concepțiile. Ekaterina Olițkaia, adeptă a partidului socialist revoluționar, în 1924, considera că nu este demnă să fie băgată la închisoare, căci prin închisoare au trecut cei mai buni fii ai Rusiei, iar ea este încă tânără și n-a făcut încă nimic pentru Rusia. Dar și libertatea o izgonea din lăuntrul ei. Astfel, amândouă s-au dus la închisoare cu mândrie și bucurie.

„Rezistența! Unde a fost rezistența voastră?” îi dojenesc acum pe cei care au suferit cei care au avut noroc.

Da, ea trebuia să înceapă de aici, chiar din momentul arestării.

Dar n-a început Și, iată, te-au luat, te duc. La arestarea diurnă există negreșit acel moment scurt, unic, când pe furiș, printr-o înțelegere marcată de frică, ori absolut fățiș, cu pistoalele scoase din tocuri, te duc prin mulțime, printre sute de nevinovați și hărăziți, ca și tine, pierzaniei. Și gura nu îți este închisă. Puteai și ar fi trebuit neapărat să strigi! Să strigi că ești arestat! Că niște nelegiuți deghizați vânează oameni! Că îi arestează sub denunțuri mincinoase! Că milioane de oameni sunt supuși unei represiuni neînduplecate! Poate ca, auzind astfel de strigăte de mai multe ori pe zi și în toate zonele orașului, concetățenii noștri s-ar zbârli? Poate și arestările n-ar mai fi atât de ușoare?!

În 1927, când resemnarea încă nu ne înmuiase într-atât creierele, în piața Serpuhov, ziua amiaza mare, doi cekiști încercau să aresteze o femeie. Ea a luat în brațe stâlpul unui felinar, a început să țipe, să nu se lase. S-a strâns mulțimea. (Trebuia o astfel de femeie, însă trebuia și o astfel de mulțime! Nu toți trecătorii au lăsat ochii în jos, nu toți s-au grăbit s-o zbughească!)

Băieții noștri cei dezghețați s-au pierdut cu firea. Ei nu pot să lucreze la lumina societății. S-au urcat în automobil și au șters-o. (Atunci, femeia ar fi trebuit să se ducă direct la gară și să plece cu trenul. Dar ea s-a dus să doarmă acasă. Și în noaptea aceea, au dus-o la Lubianka)

De pe buzele tale însă nu se desprinde nici un sunet, și mulțimea din jur, nepăsătoare, te ia, pe tine și pe călăii tăi, drept prieteni care au ieșit la plimbare.

Și eu am avut de multe ori posibilitatea să strig.

În cea de a unsprezecea zi după arestarea mea, trei paraziți de la SMERȘ, împovărați de cele trei geamantane de trofee mai mult decât de grija mea (de acum, după atâta drum împreună, aveau încredere în mine), m-au adus la Gara Bieloruscă din Moscova. Ei se numeau escortă specială, dar în realitate automatele îi împiedicau să-și care geamantanele grele, pline cu trofee jefuite din Germania de către ei și șefii lor de la serviciul de contraspionaj al celui de al 2-lea Front bielorusc, și pe care acum, sub pretextul escortării mele, le duceau familiilor în Patrie. Cel de al patrulea geamantan îl căram eu fără nici o plăcere, în el se aflau jurnalele de zi și creațiile mele – probe contra mea Niciunul dintre cei trei nu cunoștea orașul, și a trebuit ca eu să aleg drumul cel mai scurt spre închisoare, să-i conduc eu la Lubianka, unde ei nu fuseseră niciodată (iar eu o confundam cu Ministerul Afacerilor Externe).

După o zi și o noapte petrecute la contrainformațiile armatei; după trei zile și trei nopți la contrainformațiile frontului, unde tovarășii de celulă m-au instruit (m-au inițiat în toate înșelăciunile anchetatorului, am aflat cum se amenință, cum se bate; că pentru cei arestați nu mai există speranță de întoarcere ori de a scăpa cu mai puțin de zece ani), pe neașteptate iată-mă eliberat ca prin minune, și de patru zile călătoresc ca un om liber printre oameni liberi, deși trupul meu s-a culcat pe paie putrede lângă hârdăul cu excremente, ochii au văzut oameni bătuți și nedormiți, urechile au auzit adevărul, gura a gustat zeama chioară... Atunci de ce tac? De ce nu lămuresc mulțimea înșelată în ultimele mele clipe de existență publică?

Am tăcut în orașul polonez Brodnica, dar poate acolo oamenii nu înțeleg rusește? N-am strigat nici pe străzile orașului Bialystok, dar poate că pe polonezi nu-i interesează așa ceva? N-am scos nici un cuvânt la gara din Volkovâsk – era puțină lume. M-am plimbat cu acești tâlhari ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic pe peronul gării din Minsk, dar gara era încă numai ruine. Iar acum, iată-mă introducându-i pe cei trei bandiți de la SMERȘ în

rotonda superioară, cu boltă albă, a stației de metrou „Gara Biелorusă”, inundată de lumina electrică și, de jos în sus, în întâmpinarea noastră, pe două scări rulante paralele, urcă înghesuiți moscoviții. Mi se pare că toți se uită la mine! Ca un șir nesfârșit, de acolo, din străfundurile ignoranței, ei urcă sub cupola scânteie-toare, urcă spre mine ca să audă măcar un adevăr. Atunci de ce tac...?!

Fiecare deține întotdeauna o duzină de motive impecabile, demonstrând de ce are dreptate că nu se sacrifică.

Unii încă mai speră într-un deznodământ fericit și se tem ca nu cumva, prin strigătul lor, să -l pericliteze (căci noi nu receptăm nici o veste de pe tărâmul celălalt și nu știm că din prima clipă a arestării soarta noastră a fost deja hotărâtă în varianta cea mai rea, și mai rea de atât nu poate fi). Alții încă nu se maturizaseră pentru acele idei care se orânduiesc într-un strigăt către, mulțime. Fiindcă numai un revoluționar își are întotdeauna lozincile pe buze gata să țâșnească în afară, dar de unde să le ia un simplu cetățean, care nu a fost amestecat în nimic? El pur și simplu nu știe ce să strige, în sfârșit, există încă o categorie de oameni al căror piept este prea plin, ochii lor au văzut prea multe, ca să poată să verse această mare imensă în câteva strigăte incoerente.

Iar eu? Eu am încă un motiv ca să nu strig: acești moscoviți înghesuiți pe treptele celor două escalatoare pentru mine erau puțini, prea puțini! Aici strigătul meu îl vor auzi două sute, de două ori două sute de oameni, dar ce va fi cu cele două sute de milioane?... Și ca prin ceață mi se năzărește că odată și odată o să strig celor două sute de milioane...

Deocamdată însă, fără să deschid gura, escalatorul mă duce năvalnic spre infern.

Voi tăcea și în străduța Ohotnâi Riad.

N-o să strig nici lângă. Hotelul „Metropol”.

N-o să-mi agit brațele nici în piața Golgotei – Lubianka...

Eu am beneficiat probabil de cea mai ușoară formă de arestare dintre câte se pot închipui. Ea nu m-a smuls din brațele celor apropiați, nu m-a rupt de viața familială atât de scumpă nouă. Printr-un februarie european fleșcăit, ea m-a smuls din limba noastră de pământ ce avansează spre Marea Baltică, unde ori noi îi înconjurasem pe nemți, ori ei pe noi, și m-a privat numai de divizionul meu de artilerie și de spectacolul ultimelor trei luni de război.

Comandantul de brigadă m-a chemat la postul de comandă, mi-a cerut, nu știu de ce, pistolul.

— I l-am dat, fără să bănuiesc nici o perfidie, și, deodată, din suita încordată a ofițerilor, care încremeniseră într-un colț, s-au desprins doi agenți de la contrainformații; din câte va salturi au traversat încăperea și, apucându-mă cu cele patru mâini concomitent de steluța de la căciulă, de epoleți, de centură, de porthart, au strigat pe un ton dramatic:

— Sunteți arestat!

Și pârjolit, și străpuns din cap până în picioare, n-am găsit să spun ceva mai inteligent decât:

— Eu? Pentru ce...?!

Deși la această întrebare nu se dă răspuns, lucru de mirare – eu am primit! Acest lucru merită pomenit pentru că era ceva prea ieșit din comun. Când cei doi viteji de la SMERȘ au isprăvit cu jumulitul, o dată cu porthartul mi-au confiscat și reflecțiile mele politice așternute pe hârtie și când, copleșiți de zăngănitul geamurilor la fiecă explozie nemțească, mă împingeau repede spre ieșire, au răsunit pe neașteptate două cuvinte, care îmi erau adresate cu fermitate, da!

— Peste acea prăpastie ce se căscase între mine și cei rămași la auzul cuvântului „arestat”, ce a căzut ca un trăsnet, peste acea barieră despărțitoare de ciumă, prin care nici un sunet nu mai putea să răzbată, au trecut cuvintele de neconceput, fabuloase, ale comandantului de brigadă:

— Soljenițan. Întoarce-te.

Printr-o răsucire bruscă m-am smuls din mâinile ofițerilor de la SMERȘ și am făcut câțiva pași înapoi spre comandant. Nu -l cunoșteam prea bine, el nu catadicsea să se lase antrenat în simple discuții cu mine. Eața lui exprima întotdeauna pentru mine un ordin, o comandă, mânie. Acum însă era luminată de o expresie gânditoare: rușinea de a fi participant fără voie la această afacere murdară? Pornirea de a se ridica deasupra jalnicei subordonări de o viață? Cu zece zile în urmă, din încercuirea în care căzuse divizionul lui de foc, douăsprezece tunuri grele, eu am scos aproape întreagă bateria mea de cercetare, și iată acum trebuie să se lepede de mine în fața unei bucăți de hârtie șampilate?

— Dumneata, a întrebat el grav, ai un prieten la Frontul întâi Ucrainean?

— Nu se poate!... Nu aveți dreptul! Au început să strige la colonel căpitanul și maiorul de la contrainformații. Suita ofițerilor de stat-major s-a strâns speriată în colț, temându-se parcă să împărtășească formidabila nesocotință a comandantului de brigadă (iar cei de la secția politică – pregătindu-se să furnizeze material împotriva comandantului de brigadă).

Pentru mine însă a fost de ajuns: am înțeles numaidecât că sunt arestat pentru corespondența cu prietenul meu de școală și am înțeles din ce direcție trebuie să aștept pericolul.

Și putea să se oprească aici Zahăr Gheorghievici Travkin! Dar nu! Continuând să se purifice și să se îndrepte în propriii săi ochi, el s-a ridicat de la masă (în acea viață dinainte, nu s-a ridicat niciodată să-mi iasă în întâmpinare!), mi-a întins mâna peste abisul ce se așternuse între noi (când eram liber nu mi-a întins-o niciodată!) și, strângând-o pe a mea, spre groaza suitei amuțite, cu fața-i întotdeauna severă emanând căldură, a rostit răspicat, fără teamă: ^

— Îți urez noroc, căpitane!

Pe lângă faptul că nu mai eram căpitan, acum eram dușmanul demascat al poporului (căci la noi toți cei arestați, din momentul arestării sunt și pe deplin demascați). Așadar, el ura noroc unui dușman?

Geamurile se zguduiau. Exploziile nemților sfâșiau în bucăți pământul la vreo două sute de metri, amintind că acest episod n-ar fi putut avea loc acolo, mai în adâncul teritoriului nostru, sub cupola unei existențe așezate, ci doar aici, sub răsuflarea morții nepărtinitoare cu toți'.

Această carte nu cuprinde amintiri din viața mea. Iată de ce n-o să vă povestesc despre amănuntele hazlii ale arestării mele, ce nu poate fi asemuită cu alta. În noaptea aceea cei doi ofițeri de la SMERȘ erau disperați că nu știau să se orienteze pe hartă (n-au știut niciodată), și, cu amabilități, mi-au înmănat-o, rugându-mă să-i arăt șoferului cum să ajungă la contrainformațiile armatei. Le-am arătat drumul și am ajuns împreună la această închisoare și, drept mulțumire, nu m-au băgat într-o celulă, ci în carceră. Iată însă că despre acea magazioară dintr-o casă țărănească germană, care servea temporar de carceră, nu pot să nu vorbesc.

Era lungă cât un stat de om și lată cât să încapă trei inși culcați, iar patru doar strâns lipiți unul de celălalt. S-a nimerit ca eu să fiu tocmai al patrulea, îmbrâncit după miezul nopții; cei trei, care erau culcați, s-au trezit din somn și, la lumina unei gazornite, m-au privit strâmbându-se, s-au înghesuit și mi-au făcut loc cât să încap cu greu într-o rină. Astfel, pe paiele bătucite de pe dușumea, erau acum opt cizme spre ușă și patru mantale. Ei dormeau, iar eu mă perpeleam. Pe cât de sigur eram de mine în calitate de căpitan cu o

*Și lucru uimitor: totuși se poate să fii om!

— Travkin n-a avut de suferit. Nu demult ne-am întâlnit bucuroși și am făcut pentru prima oară cunoștință. Este general în retragere și revizor la

Uniunea vânătorilor.

Jumătate de zi în urmă, pe atât de chinuitor era acum faptul de a mă înghesui pe fundul acestei chichinete. De vreo două ori, băieții s-au trezit amorțiți și toți deodată ne-am întors pe partea cealaltă.

Spre dimineață, sătui de somn, au căscat, au tușit, dregându-și glasurile, și-au strâns picioarele, s-au așezat fiecare în câte un colț și am început să facem cunoștință.

— Pe tine de ce?

Însă o briză vagă de circumspecție bătuse deja peste mine sub acoperișul otrăvit al SMERȘ-ului, și eu m-am mirat cu sinceritate.

— N-am nici cea mai mică idee. Parcă îți spun, ticăloșii?

Dar tovarășii mei de celulă, tanchiști cu caschete negre, moi, nu au ascuns nimic. Erau trei inimi cinstite, trei inimi simple de ostași, un soi de oameni de care mă atașasem în anii războiului, eu însumi fiind și mai complicat, și mai rău. Toți trei erau ofițeri. Și epoleții lor fuseseră smulși cu răutate, pe alocuri – cu stofă cu tot. Petele neîntinate de pe tunicile lor murdare erau urmele decorațiilor înșurubate, cicatricele vinete și roșii de pe față și de pe mâini – amintiri lăsate de răni și arsuri. Din nefericire, divizionul lor poposise aici pentru refacere, în același sat unde se instalaseră contrainformațiile SMERȘ ale Armatei a 48-a. Sărbătorind bătălia din ajun, au băut zdravăn și undeva, la marginea satului, au dat năvală în baia publică, undeva au văzut că intraseră să se spele două fete chipeșe. Fetele, pe jumătate îmbrăcate, au izbutit să scape, lăsând în urmă picioarele tanchiștilor care se împleticeau neascultătoare. Dar s-a dovedit că una dintre ele nu era o oarecare, ci tocmai iubita șefului contrainformațiilor armatei.

Da! De trei săptămâni, războiul se desfășura pe teritoriul Germaniei și noi toți știam foarte bine: dacă acele fete ar fi fost nemțoaice – ele puteau fi violate, pe urmă chiar împușcate, și aceasta ar fi fost socotită o faptă de vitejie; dacă ar fi fost poloneze sau rusoaice de-ale noastre deportate, puteau în orice caz fi alergate goale prin grădină și plesnite peste fese, și totul n-ar fi fost decât o poznă amuzantă. Dar întrucât era vorba de „dama de companie” a șefului contrainformațiilor, atunci, un oarecare sergent din spatele frontului a rupt de pe umerii celor trei ofițeri combatanți epoleții aprobați prin ordinul de zi al comandamentului de front, a smuls ordinele și medaliile acordate de Prezidiul Sovietului Suprem, iar acum pe acești luptători, care au făcut tot războiul și poate au călcat cu șenilele multe linii

de tranșee dușmane, îi aștepta judecata unui tribunal militar, care fără tancurile lor n-ar fi ajuns până în acest sat.

Am stins gazornița, și așa consumase tot aerul ce îl aveam de respirat. În ușa era tăiată o fantă de mărimea unei cărți poștale, pe unde pătrundea lumina indirectă a coridorului. Parcă îngrijorați că o dată cu zorile o să avem prea mult spațiu în carceră, ne-au lepădat numaidecât pe cel de al cincilea Purta manta nouă de ostaș al Alinatei Roșii, căciulă tot nouă, și când s-a oprit în dreptul fantei-vizor, ne-a înfățișat o față proaspătă, cu nas cârn și obraji roșii.

— De unde vii, frate? Cine ești?

— Din partea cealaltă, a răspuns el cu vioiciune. Sunt spion.

— Glumești? Am zis noi înmărmuriți. (Nu am auzit niciodată și n-am citit nici la Șeinin⁸, nici la frații Tur⁹ ca un spion să spună așa ceva despre sine!)

— Cui îi arde de glume în vreme de război! A oftat flăcăul cu bun-simț. Cum poți să te întorci acasă din prizonierat? Învățați-mă și pe mine!

Abia începuse să ne povestească despre cum nemții, cu douăzeci și patru de ore în urmă, îl trecuseră peste linia frontului, ca să spioneze și să arunce în aer poduri, cum se prezentase numaidecât la cel mai apropiat batalion să se predea, iar comandantul de batalion, nedormit și extenuat, nu l-a crezut cătuși de puțin că e spion și l-a trimis la infirmieră să-i dea un sedativ, că brusc am fost copleșit de impresii noi:

— Afară, să vă faceți nevoile! Mâinile la spate! Ne-a strigat prin ușa deschisă o matahală de plutonier, foarte bun să tragă afetul unui tun de 122 de milimetri.

Peste tot, în curtea gospodăriei țărănești, fusese amplasat un cordon de soldați înarmați cu automate, străjuind cărarea ce ni se arătase și care făcea înconjurul unui șopron. Turbam de indignare că un mitocan de plutonier a îndrăznit să ne comande nouă, ofițeri, „mâinile la spate”, însă tanchiștii s-au supus comenzii, apoi i-am urmat și eu.

În spatele șopronului se afla un fel de țarc mic și pătrat, în care zăpada bătătorită nu se topise încă, și era pângărit pe de-a-ntregul cu grămăjoare de excremente de om, în mare neorânduială și aproape una lângă alta pe toată suprafața, încât era o problemă să găsești un loc unde să calci cu amândouă picioarele și să te lași pe vine. Totuși ne-am descurcat și ne-am așezat, în locuri diferite, toți cinci. Doi soldați posomoriți își îndreptaseră automatele spre noi, iar plutonierul, când nu trecuse nici un minut, a și început să ne zorescă răstit:

— Hai, grăbiți-vă! La noi treburile astea se rezolvă repede!

Aproape de mine se așezase unul dintre tanchiști, originar din Rostov, un locotenent-major voinic și posomorit. Fața îi era înnegrită de un strat de pulbere metalică ori de fum, totuși se vedea foarte clar o cicatrice mare și roșie care îi traversa obrazul.

— Adică unde la voi? A întrebat el încet, fără să-și arate intenția de a se grăbi îndărăt în carcera îmbâcsită cu miros de petrol lampant.

— La SMERȘ, serviciul de contrainformații! I-a retezat-o scurt plutonierul cu voce mai răsunătoare decât era cazul. (Agenților de la contrainformații le plăcea foarte mult acest cuvânt cârpăcit fără pic de har din smert' spionam – moarte spionilor. Găseau că are calitatea de a băga în sperieți.)

— La noi se rezolvă încet, a răspuns locotenentul-major cu figură gânditoare. Cascheta îi căzuse spre ceafă, lăsând să i se vadă părul netuns. Șezutul lui tăbăcit, de om al frontului, era expus unei plăcute adieri răcoroase.

— Adică – unde la voi? A lătrat plutonierul mai tare decât era nevoie.

— În Armata Roșie, a răspuns locotenentul-major netulburat din poziția în care se afla, măsurându-l cu privirea pe acest mastodont ratat. Așa au fost primele înghițituri de aer ale respirației mele de arestat Capitolul 2
ISTORIA CANALIZĂRII NOASTRE Când ASTĂZI este înjurată samavolnicia cultului, toți se opresc de fiecare dată, invariabil, la anii 1937-1938. Și acest lucru începuse să se întipărească în memorie, ca și când nici înainte, nici după, oamenii nu ar fi fost întemnițați, ci numai în perioada anilor 1937-1938.

Totuși nu mă tem că greșesc, spunând că valul 1937-1938 nu a fost unicul și nici măcar principalul, ci, poate, doar unul dintre cele trei valuri foarte mari, care au umflat conductele sinistre și puturoase ale canalizării noastre penitenciare.

Mai înainte a fost valul anilor 1929-1930, mare cât fluviul Obi, care a târât în tundră și în taiga vreo cincisprezece milioane de țărani (poate și mai mulți). Țăranii însă – oameni lipsiți de darul cuvântului și al scrisului, n-au compus plângeri și nu și-au scris memoriile. Cu ei nu se chinuiau noaptea anchetatorii, pentru ei nu stricau nici un proces-verbal, era de ajuns hotărârea sovietului sătesc. Acest val a curs, a fost absorbit de pământurile veșnic înghețate, și nici chiar mințile cele mai înfierbântate aproape că nu își mai amintesc de el. Ca și cum el n-ar fi lezat câtuși de puțin conștiința

rusă. Cu toate acestea, Stalin (și noi împreună cu el) n-a făcut o crimă mai cumplită.

După – a urmat valul anilor 1944-1946, mare cât fluviul Enisei: prin conductele de scurgere au fost proscrise națiuni întregi, apoi milioane și milioane de oameni care au trăit (tot din vina noastră!) în captivitate, deportați în Germania, și care s-au întors pe urmă. (Stalin cauteriza rănilor ca să prindă crustă mai repede, și trupul întregului popor nu trebuia să se odihnească, să răsuflă, să se înzdrăvenească.) Dar și în acest val au fost mai mult oameni simpli, care nu au scris memorii.

În timp ce valul anului 1937 a luat și a dus în Arhipelag și oameni cu situație, oameni cu vechime în partid, oameni cu studii, și în jurul lor mulți răniți au rămas în orașe, și mulți dintre ei buni mînuitori de condei! Și acum, toți laolaltă scriu, vorbesc, își aduc aminte de anul 1937! Volga pătimirii populare!

Dacă însă îi vorbești de anul „treizeci și șapte” unui tătar din Crimeea, unui calmuc ori cecen – acesta doar va ridica din umeri. Ce înseamnă treizeci și șapte pentru Leningrad când mai înainte a fost treizeci și cinci? Iar pentru recidiviști ori baltici n-au fost mai grei 1948-1949? Dacă ocrotitorii stilului și ai geografiei îmi vor reproșa că am scăpat din vedere alte fluvii din Rusia, le voi spune că nici valurile n-au fost toate pomenite, mai dați-mi pagini! Din valuri vor crește și celelalte fluvii.

E știut lucru că orice organ fără antrenament se atrofiază.

Așadar, dacă știm că Organelor (singure s-au botezat cu acest nume dezgustător), proslăvite și înălțate deasupra a tot ce este viu, nu li s-a atrofiat nici un tentacul, ci, dimpotrivă, li s-au înmulțit, întărindu-și astfel musculatura, este lesne de ghicit că ele s-au antrenat fără curmare.

În conducte exista o reală pulsație, presiunea era când mai mare, când mai mică decât cea preconizată, dar niciodată canalele închisorilor nu au rămas goale. Sângele, sudoarea, urina, stoarse din noi, gâlgâiau prin ele permanent. Istoria acestei canalizări este istoria unei ingerări și curgeri neîntrerupte, intervalele de creștere alternau cu cele de descreștere, valurile erau când mai mari, când mai mici, în vreme ce din toate părțile curgeau pâraie, pâraiașe, șiroaie din jgheaburile streșinilor, precum și picături separate, adunate una câte una.

Înșiruirea cronologică oferită în continuare, unde sunt menționate în mod egal și valurile alcătuite din milioane de arestați și pâraiașele formate din câteva simple, infime zeci, este încă incompletă, săracă și limitată prin

capacitatea ei de a pătrunde în trecut Oamenii care știu și care au rămas în viață trebuie să facă încă multe completări

* în această înșiruire, cel mai dificil lucru este începutul. Pentru că, pe măsură ce coborâm mai adânc în decenii, au rămas tot mai puțini martori, vâl-va s-a stins și s-a întunecat, letopisețe nu există ori dacă da – ele se află sub lacăt Și pentru că nu este deloc drept să examinăm aici în același plan anii de cumplită înverșunare (războiul civil) și primii ani de pace, când era de așteptat instaurarea carității.

Însă înainte de orice război civil s-a văzut că Rusia, cu structura populației sale, nu era, firește, capabilă de nici un socialism, că era în totalitate pângărită. Una dintre cele dintâi lovituri ale dictaturii a fost dată cadeților² (în timpul țarului – molima extremă a revoluției, în timpul puterii proletariatului – molima extremă a reacțiunii). La sfârșitul lui noiembrie 1917, când ar fi trebuit să aibă loc prima întrunire a Adunării Constituante, partidul cadeților a fost declarat în afara legii și au început arestările membrilor lui. Cam în aceeași vreme s-au produs îmbarcările „Uniunii pentru Adunarea Constituantă”³ și ale rețelei „universităților ostășești”⁴.

Date fiind sensul și spiritul revoluției, este lesne de înțeles că în aceste luni Krestî, Butârki[^] și multe închisori provinciale înrudite s-au umplut cu mari bogătași, importanți activiști pe tărâm social, generali și ofițeri, funcționari din ministere și din întregul aparat de stat, care nu îndeplineau dispozițiile noii puteri. Una dintre primele operații ale CEKA a fost arestarea comitetului de grevă al Uniunii panruse a funcționarilor. Iată ce dispunea una dintre cele dintâi circulare al NKVD-ului din decembrie 1917: „Ținând seama...

De sabotajul funcționarilor. Să se manifeste maximum de inițiativă pe plan local, să se recurgă la confiscări, constrângeri și arestări”^{*}.

Și cu toate că V. I. Lenin, la sfârșitul anului 1917, pentru instaurarea „unei ordini revoluționare stricte”, cerea „să se reprime fără cruțare încercările de anarhie din partea bețivilor, huliganilor, contrarevoluționarilor și altor persoane”[”], adică pericolul cel mai mare pentru Revoluția din octombrie îl constituiau, după el, bețivii, în timp ce contrarevoluționarii fuseseră înghesuiți undeva în rândul al treilea, însă tot el punea problema și într-un câmp mai larg. În articolul Cum să organizăm întrecerea (7 și 10 ianuarie 1918), V. I. Lenin proclama țelul comun și unic al „curățirii pământului rusesc de toate insectele dăunătoare”^{*}. Și prin insecte el înțelegea nu numai pe cei străini prin apartenența de clasă, dar și pe „muncitorii care se

eschivează de la muncă”, de pildă zețarii de la tipografiile partidului din Petrograd. Iată ce face îndepărtarea timpului. Ne este greu să înțelegem astăzi cum acei muncitori, care de-abia deveniseră dictatori, au convenit numaidecât să se eschiveze de la o muncă pe care o făceau pentru ei înșiși.) Și încă: „...În care cartier dintr-un mare oraș, în care fabrică, în care sat... Nu există... Sabotori care își zic intelectuali?” * „E adevărat, formele de curățire a insectelor prevăzute de Lenin în acest articol erau diferite: aici să fie băgați la închisoare, acolo să fie puși să curețe latrinele, dincolo,” după ce și-au ispășit pedeapsa la carceră, să li se elibereze carnetele galbene „6, în altă parte – să fie împușcat parazitul; erau aici la alegere – închisoarea” sau muncă silnică de maximă severitate „* . Examinând și sugerând direcțiile principale ale pedepsei, Vladimir Ilici propunea cu toate acestea ca descoperirea celor mai bune măsuri de curățire să devină obiectul întrecerii” comunelor și comunităților”.

Nu putem să facem o cercetare completă a tuturor celor care erau înrolați sub această definiție largă de insecte: populația Rusiei era mult prea eterogenă și în cadrul ei se întâlneau grupuri mici, izolate, complet inutile și, de altfel, acum uitate. Insecte erau, firește, proprietarii de pământ. Insecte erau cooperatorii. Toți proprietarii de case. Multe insecte se aflau printre profesorii de liceu. Consiliile parohiale ale bisericilor erau pline de insecte, insectele cântau în corurile bisericești. Insecte erau toți preoții și, cu atât mai mult – toți călugării și călugărițele. Dar și acei tolstoeni⁷, care, intrând în serviciu la soviete ori la calea ferată, nu au depus jurământul scris, obligatoriu, de a apăra puterea sovietică cu arma în mână, și ei s-au descoperit ca insecte (și mai departe o să vedem câteva procese de-ale lor). Fiindcă veni vorba de căile ferate, sub uniformă lor se ascundeau multe insecte și era necesar să fie extirpate, unele chiar strivite. Cât despre telegrafiști, aceia nu se știe de ce, în marea lor majoritate erau insecte înveterate care nu simpatizau Sovietele. Nu

*Vestnik NKVD” (Buletinul NKVD), 1917, Nr. 1, p. 4.

*Lenin. Sărbătorile socinene (Opere), ed. A 5-a. Voi. 35, p. 68.

*Ibidem, p.204

*ibidem.

*Ibidem, p. 203.

poți spune nimic bun nici despre VIKJEL, nici despre alte sindicate, adeseori pline de insecte ostile clasei muncitoare.

Chiar și numai grupurile enumerate alcătuiesc deja o cifră uriașă, de ajuns pentru câțiva ani de muncă de curățare.

Și mai erau tot felul de intelectuali blestemați, studenți fără astâmpăr, tot felul de excentrici, căutători de adevăr și nebuni, de care încă Petru I a încercat să curețe Rusia și care întotdeauna constituie un inconvenient pentru un regim sever și armonios.

Dar această dezinsecție sanitară nu ar fi fost posibilă, mai ales în condiții de război, dacă s-ar fi folosit formele de procedură și normele juridice perimate. S-a adoptat însă o formă absolut nouă: represiunea fără judecată, și această sarcină ingrată și-a asumat-o cu abnegație VEEKA – Santinela Revoluției, unicul organ represiv din istoria omenirii, care a concentrat în mâinile sale: urmărirea, arestarea, ancheta, procuratura, judecarea și executarea sentinței.

În 1918, pentru a accelera și victoria culturală a revoluției, au început să scoată și să arunce moaștele sfinților și să confişte odoarele bisericești, în apărarea bisericilor și mănăstirilor devastate au izbucnit răzmerițe populare. Din loc în loc erau trase clopotele de alarmă, și pravoslavnicii se adunau, de multe ori înarmați cu bâte. Firește, se întâmpla ca pe unii să-i achite pe loc, iar pe alții să-i aresteze.

Chibzuind astăzi la anii 1918-1920, ne aflăm în dificultate: oare să includem în valurile care au inundat închisorile și pe toți cei care au fost striviți înainte de a fi ajuns în celula închisorii? Și la ce rubrică să-i trecem pe toți cei pe care kombedî îi suprimau în pridvorul sovietului sătesc sau în curțile din spate? Oare au izbutit să pună măcar un picior pe pământul Arhipelagului participanții la comploturile care erau descoperite în ciorchini, fiecare gubernie având câte unul (două la Riazan, unul la Kostroma, unul la Vâșni Volociok, unul la Velij, câteva la Kiev, câteva la Moscova, câte unul la Saratov, Cernigov, Astrahan, Seligher, Smolensk, Bobruisk, la cavaleria din Tambov, la Cembar, Velikie Luki, Mstislav și altele), ori nu au izbutit și din această cauză nu intră în obiectul cercetării noastre? Lăsând la o parte înăbușirea vestitelor rebeliuni (cele de la Iaroslavl, Murom, Râbinsk, Arzamas), unele evenimente nu le cunoaștem decât după nume, de pildă masacrul de la Kolpino – ce a fost asta, despre cine a fost vorba?... Unde să -l consemnezi?

O dificultate deloc neglijabilă este aceea de a hotărî unde să incluzi – aici, în valurile celor care au umplut închisorile, ori în bilanțul războiului civil – zecile de mii de ostatici, acești oameni pașnici, care, personal, nu au fost

acuzăți de nimic și care nici măcar nu au fost înscrși cu creionul pe o listă, luați spre a fi exterminați ca măsură de intimidare sau de represiune împotriva inamicului militar sau împotriva mulțimii revoltate? După 30 august 1918, NKVD-ul a trimis directive în provincie „să fie neîntârziat arestați toți eserii⁹ de dreapta, iar din rândul burgheziei și ofițerimii să se rețină un număr important de ostatici”. (Ca și cum, de pildă, după atentatul * „Vestnik NKVD”, 1918, Nr. 21-22, p. 1.

Grupului lui Alexandr Ulianov¹⁰, ar fi fost arestat nu doar acest grup, ci toți studenții din Rusia și un număr important de membri ai temstvelor.) Acest lucru a fost explicat în mod deschis (Lațis, ziarul „Teroarea roșie”, 1 noiembrie 1918): „Noi nu ne războim cu persoane separate. Noi nimicim burghezia ca clasă. La anchetă să nu căutați probe materiale și dovezi că acuzatul a acționat prin faptă și cuvânt împotriva sovietelor. Prima întrebare pe care trebuie să i-o puneți: cărei clase aparține, ce origine are, ce educație, ce studii ori profesie. Tocmai aceste întrebări trebuie să hotărască soarta acuzatului, în aceasta rezidă sensul și fondul terorii roșii”. Prin hotărârea Consiliului Apărării din 15 februarie 1919 – probabil prezidat de Lenin – s-a propus organelor CEKA și NKVD să ia ca ostatici țărani din acele localități unde dezăpezirea căilor ferate „nu decurge în mod satisfăcător”, cu mențiunea că „dacă zăpada nu va fi curățată, ei vor fi împușcați” *. Printr-un decret al SNK de la sfârșitul anului 1920 s-a aprobat să se ia ostatici și dintre social-de-mocrați.

Însă, chiar dacă urmărim strict doar arestările obișnuite, trebuie să remarcăm că încă din primăvara anului 1918 a început să tălăzuiască valul socialist-trădătorilor, care a curs neînterupt vreme de mulți ani. Membrii tuturor acestor partide – eserii, menșevicii¹¹, anarhiștii, socialiștii-populari, decenii de-a rândul doar s-au prefăcut revoluționari, n-au făcut decât să poarte mască, și pentru asta ajungeau la ocnă, fiindcă se prefăceau. Și doar în viitoarea năvalnică a revoluției s-a descoperit brusc esența burgheză a acestor social-trădători. Era deci firesc să se porceadă la arestarea lor! Imediat după cădeți, după dizolvarea Adunării Constituante, după dezarmarea regimentului Preobrajenski¹² și a altor regimente, au pornit să-i ridice încet-încet, la început pe ascuns, și pe eseri, și pe menșevici. Începând cu 14 iunie 1918, ziua excluderii lor din toate sovietele, aceste arestări au devenit mai frecvente și mai compacte. De la 6 iulie, valul i-a cuprins și pe eserii de stânga, care de mai multă vreme și cu mai multă perfidie s-au prefăcut aliații unicului partid consecvent al proletariatului. De

atunci era suficient, indiferent în ce uzină ori în ce orașel, să aibă loc vreo tulburare muncitoarcască, vreun val de nemulțumiri sau vreo grevă (au fost destule încă din vara anului 1918, iar în martie 1921 ele au zguduit Petrogradul, Moscova, apoi Kronstadtul și au determinat NEP-ul), pentru ca, o dată cu liniștirea, concesiile, satisfacerea revendicărilor îndreptățite ale muncitorilor, CEKA să aresteze fără zgomot, noaptea, pe menșenici și eseri ca fiind singurii vinovați de aceste tulburări. În vara lui 1918, în aprilie și octombrie 1919 au fost întemnițați pe capete anarhiștii, în 1919 au fost închiși toți membrii comitetului central al palidului eserilor care au putut fi prinși și care au zăcut la Butârki până la procesul lor din 1922. În același an 1919, cunoscutul cekist Lațis scria despre menșevici: „Astfel de oameni sunt pentru noi mai mult decât stingheritori. Iată de ce îi măturăm din cale, ca să nu ni se încurce printre picioare... Îi închidem

*Dekretî sovetskoi vlasti (Decretele puterii sovietice), voi. 4, Moscova, 1968, p. 627.

Într-un loc izolat, la Butârki, și îi obligăm să stea la adăpost până ce va lua sfârșit lupta dintre muncă și capital”*. În iulie 1918, toți participanții la congresul muncitorilor fără partid au fost arestați de detașamentul gărzii letone de la Kremlin, și la Taganka era gata-gata să fie toți împușcați pe loc.

Încă din 1919 s-a manifestat suspiciune față de rușii noștri care se întorceau din străinătate (de ce? Cu ce misiune?) și astfel au fost întemnițați, la întoarcere, ofițerii corpului expediționar rus (în Franța).

În același an 1919, aruncând plase uriașe în jurul unor comploturi reale sau imaginare („Centrul Național” 13, Complotul Militar), la Moscova, la Petrograd și în alte orașe făceau execuții după liste (adică luau oameni aflați în libertate pentru a-i împușca imediat) și azvnieau în pușcărie pur și simplu cu toptanul intelectualitatea care, chipurile, gravita în jurul cadeților. Dar ce înseamnă „care gravita în jurul cadeților”? Intelectualitatea care nu era nici monarhistă și nici socialistă, adică: toate cercurile științifice, universitare, artistice, literare și chiar întreg corpul ingineresc, în afară de scriitorii aflați la poluri extreme, în afară de teologi și teoreticieni ai socialismului, restul intelectualității, în proporție de 80%, „gravita în jurul cadeților”. După opinia lui Lenin, aici intra, de pildă, Korolenko¹⁴, „un biet filistin, prizonier al prejudecăților burgheze”, „unor astfel de” talente „nu le-ar strica să stea vreo câteva săptămâni la închisoare” *. Despre arestarea unor grupuri separate aflăm din protestele lui Gorki. La 15 septembrie 1919 Ilici îi răspunde: „...Pentru noi este clar că și aici au existat greșeli” *, dar – „Auzi,

ce mare nenorocire! Ce nedreptate!” * și îl sfătuiește pe Gorki „să nu-și piardă timpul, lamentându-se pentru niște itelektuali descompuși” ***.

Din ianuarie 1919 s-a intensificat sistemul de predare obligatorie a surplusului de produse agricole și pentru strângerea lui au fost formate detașamentele de colectare. Ele au întâlnit pretutindeni opoziția satului – uneori îndărătnic evazivă, alteori violentă. Reprimarea acestei opoziții a furnizat, de asemenea (fără a-i mai pune la socoteală pe cei împușcați pe loc), un val abundent de arestați vreme de doi ani.

Omitem cu bună știință de aici acea parte foarte mare a acțiunii de măcinare, de către CEKA, prin secțiile speciale și tribunalele militare revoluționare, legată de înaintarea liniei-frontului, de ocuparea orașelor și regiunilor. Aceeași directivă a NKVD-ului din 30 august 1918 recomanda ca eforturile să fie îndreptate „spre împușcarea necondiționată a tuturor celor amestecați în activitatea albgardiștilor”. Uneori însă ești dezorientat: cum să faci o delimitare cât mai justă? Dacă începând din vara anului 1920, când războiul civil nu se sfârșise definitiv și pretutindeni, dar pe Don el se

*M. I. Lațis, Dva goda borbî na vnutrennem fronte. Populiarnâi obzor deiatelnosti CEKA (Doi ani de luptă pe frontul intern. Scurt istoric al activității CEKA), GIZ (Editura de Stat), Moscova, 1920, p. 61.

* Lenin, Ed. Cât., voi. 51. P. 48.

*ibidem, p.47

*ibidem, p.48

*ibidem, p.49 isprăvise, de acolo, din Rostov și Novocerkassk, sunt expediați la Arhan-ghelsk o mulțime de ofițeri, iar de aci, mai departe, cu șlepurile – la Solovki (și câteva șleपुरi s-au scufundat în Marea Albă, ca, de altfel, și în Marea Caspică) – oare unde trebuie să încadrezi toate acestea: în perioada războiului civil ori în cea a începutului construcției pașnice? Dacă în același an la Novocerkassk este împușcată soția gravidă a unui ofițer pentru vina de a-și fi ascuns soțul – oare în ce categorie trebuie înscrisă?

În mai 1920 este făcută publică hotărârea Comitetului Central „privind activitatea subversivă din spatele frontului”. Știm din experiență că orice hotărâre de acest fel constituie un impuls pentru un nou val general de arestați, este semnul exterior al acestui val.

În organizarea tuturor acestor valuri, o dificultate specială (dar și un merit special) a constituit-o absența până în anul 1922 a unui cod penal, a oricărui sistem de legi penale. Doar conștiința revoluționară îi călăuzea (și

întotdeauna fără greș!) pe sechestranți și canalizatori: pe cine să ia și ce să facă pe urmă cu ei.

În această trecere în revistă nu vor fi examinate valurile de criminali și delincvenți de drept comun și de aceea vom menționa doar faptul că toate nenorocirile și lipsurile apărute o dată cu reorganizarea administrației, a instituțiilor, cu schimbarea tuturor legilor nu puteau decât să sporească considerabil numărul furturilor, atacurilor tâlhărești, al cazurilor de violență, luare de mită și revânzare (speculă). Cu toate că nu erau chiar atât de periculoase pentru existența Republicii, aceste delikte de drept comun erau, de asemenea, parțial urmărite, și, prin valurile lor de arestați, augmentau valurile contrarevoluționarilor. Există însă și o speculă cu caracter absolut politic, cum se arăta într-un decret al Consiliului Comisariilor Poporului din 22 iulie 1918, semnat de Lenin: „Cei vinovați de vânzarea, cumpărarea sau conservarea în vederea comercializării cu intenția de a obține profit a produselor alimentare monopolizate de Republică (un țăran păstrează griul pentru a -l vinde ca să obțină profit, dar ce fel de profit este acesta...?

— A. S.). Sunt pasibili de pedeapsa cu închisoarea pe un termen de cel puțin zece ani, completată cu muncă silnică de maximă duritate și cu confiscarea întregii averi”.

Din vara aceea, satul, făcând eforturi peste puterile lui, a predat an de an recolta fără să primească nici un ban. Acest lucru a iscat răscoale țărănești și, în consecință, reprimarea lor și noi arestări. („Partea cea mai harnică a poporului a fost realmente stârpită”, îi scria Korolenko lui Gorki la 10 august 1921.) În anul 1920 cunoaștem (nu cunoaștem...) procesul „Alianței Țărănești din Siberia”. La sfârșitul anului 1920 a avut loc înfrângerea preventivă a răscoalei țăranilor din Tambov, condusă de Uniunea Țărănimii Muncitoare (ca și în Siberia). Aici n-a avut loc nici un proces...

Însă majoritatea arestărilor din satele Tambovului s-a efectuat în iunie 1921. Gubernia Tambov a fost împânzită cu lagăre de concentrare pentru familiile țăranilor care au participat la răscoală. Loturi de pământ în câmp deschis erau împrejmuite de stâlpi cu sârmă ghimpată, și fiecare familie, bănuită că ar avea un bărbat care participă la răscoală, era dusă și ținută acolo trei săptămâni. Dacă timp de trei săptămâni bărbatul nu se prezenta să-și răscumpere familia cu capul său, aceasta era deportată*.

Mai înainte, în martie 1921, au fost trimiși în insulele Arhipelagului, trecând prin bastionul Trubetkoi al fortăreței Petropavlovskiaia, marinarii Kronstadtului răsculat, cu excepția celor împușcați.

Acel an 1921 a început cu ordinul VEEKA nr. 10 (din 8 ianuarie 1921): „în ceea ce privește burghezia, trebuie intensificată represiunea!” Acum, când războiul civil luase sfârșit, represiunea nu trebuie diminuată, ci intensificată! Cum s-a realizat asta în Crimeea – o aflăm din unele versuri ale lui Voloșin¹⁶.

În vara lui 1921 a fost arestat Comitetul Obștesc pentru sprijinirea victimelor foametei (Kuskova¹⁷, Prokopovici¹⁸, Kișkin¹⁹ ș.a.), care a încercat să stopeze ofensiva foametei fără precedent din Rusia, însă era vorba că aceste mâini care ofereau hrană nu erau acelea cărora să li se poată permite să hrănească pe cei flămânzi. Aflat pe patul de moarte, Korolenko, președintele cruțat al acestui Comitet, a numit nimicirea comitetului „politicianism de cea mai joasă speță, politicianism guvernamental” (scrisoarea către Gorki din 14 septembrie 1921. (Și tot Korolenko menționează principala trăsătură a închisorilor din 1921: „Toate sunt impregnate de tifos”. Afirmație confirmată de Skripnikova, și de alții, care au făcut închisoare în vremea aceea.) în același an 1921 se practicau și arestările studenților (de pildă, cei de la Academia Timiriazev ori grupul lui E. Doiarenko) pentru „critica regimului” (nu în public, ci în discuțiile dintre ei). Astfel de cazuri nu au fost, probabil, prea multe, pentru că grupul amintit a fost interogat de Menjinski²⁰ și lagoda²¹ personal.

Dar nici puține. Căci cum se putea încheia, dacă nu cu arestări, greva neașteptată și temerară a studenților de la MVTU din primăvara anului 1921? Încă din perioada cruntei reacțiuni stolâpiniste²² aici exista tradiția alegerii rectorului dintre profesorii acestui institut Așa s-a întâmplat și cu profesorul Kalinnikov (o să -l mai întâlnim și pe banca inculpaților), puterea revoluționară a trimis în locul lui pe un oarecare inginer mediocru. Asta s-a petrecut în toiul sesiunii de examene. Studenții au refuzat să se prezinte la examene, au organizat o întrunire tumultuoasă în curte, l-au dezavuat pe rectorul trimis și au cerut să se mențină statutul de autonomie a institutului. Pe urmă, întreaga întrunire a pornit pe jos spre strada Mohovaia, pentru o întâlnire camaraderească cu studenții de la Universitate. Iată însă că se ridică o problemă: ce trebuie să facă puterea? Problemă da, însă nu și pentru comuniști. Pe vremea țarismului s-ar fi dezlănțuit toată presa onestă, toată lumea intelectuală: jos guvernul, jos țarul! Acum însă i-au notat pe oratori, au lăsat întrunirea să se împrăștie, au suspendat sesiunea de examene, iar în vacanța de vară, în diferite locuri, unul câte unul, i-au arestat pe toți care trebuiau arestați. Astfel, unii nici nu și-au luat diploma de inginer.

*Tuhacevski, Borba s kontrrevoluționriâmi vostaniiami {Lupta împotriva răscoalelor contrarevoluționare), în revista „Voina i revoliuția” (Războiul și revoluția). 1926. Nr. 7-8.

În același 1921 s-au extins și s-au organizat arestările membrilor altor partide. De fapt, dăduseră deja gata toate partidele politice, cu excepția celui învingător. (O, să nu sapi groapa altuia!) Și pentru ca descompunerea partidelor să fie ireversibilă, mai trebuia să se descompună membrii înșiși ai acestor partide, corpurile acestor membri.

Nici un cetățean al statului rus care a intrat cândva într-un alt partid decât cel bolșevic nu putea să scape de soarta sa, el era condamnat (dacă nu izbutea, ca Maiski²³ ori Vâșinski, pe scândurile naufragiului, să treacă la comuniști). Putea să nu fie arestat în primul eșalon, putea să supraviețuiască (după gradul său de periculozitate) până în 1922, până în 1932 sau chiar până în 1937, dar listele erau păstrate, sorocul i se apropia, sorocul sosea, el era arestat ori numai invitat cu amabilitate pentru a i se pune unica întrebare: a fost el membru al... De la... Până la?... (I se puneau și întrebări privind activitatea lui dușmănoasă, dar prima întrebare era hotărâtoare, cum limpede ni se pare nouă astăzi, după decenii.) Mai departe, soarta lui putea fi variată. Unii ajungeau imediat într-una din celebrele închisori centrale țariste (din fericire, toate închisorile centrale s-au păstrat bine, și unii socialiști nimereau chiar în aceleași celule și la aceiași gardieni, pe care îi cunoșteau). Altora li se propunea să meargă în exil – o, nu pentru multă vreme, doar pentru vreo doi-trei anișori. Iar uneori și mai blând: să primească un minus în actul de identitate (atâtea orașe în care nu i se permitea accesul), să-și aleagă singur domiciliul, dar, mai departe, fiți așa de bun să locuiți în acest loc și să așteptați hotărârea GPU-ului.

Operația s-a întins pe parcursul multor ani, deoarece una dintre condițiile importante era să se desfășoare în liniște și să rămână neobservată. Cel mai important era să curețe neapărat Moscova, Retrogradul, porturile, centrele industriale și pe urmă pur și simplu județele de toate celelalte soluri de socialiști. Aceasta era o pasiență grandioasă, tăcută, ale cărei reguli erau cu totul de neînțeles contemporanilor și ale cărei contururi noi le putem aprecia doar astăzi. O minte clarvăzătoare planificase totul, niște mâini grijulii, fără să piardă nici o clipă, luau o carte, care a ispășit trei ani în același teanc, și o mutau ușurel în altul. Cine fusese întemnițat într-o centrală era trimis în exil (și undeva cât mai departe), cine a ispășit un „minus” era transferat în exil (însă dincolo de limitele orașelor marcate cu „minus”), din exil în alt exil,

pe urmă din nou în centrală (alta decât cea dinainte). Câtă răbdare puteau să aibă cei ce făceau pasiențe! Și treptat, fără zgomot, fără strigăte, membrii celorlalte partide dispăreau, pierdeau orice legătură cu oamenii și locurile unde înainte erau cunoscuți, ei și activitatea lor revoluționară. Astfel, pe nesimțite, se pregătea neabătut nimicirea acelor care odinioară se agitau la mitingurile studențești, care își zăngăneau mândri lanțurile țariste. (La 29 iunie 1921, Korolenko îi scria lui Gorki: „Cândva, istoria va consemna ca revoluția bolșevică a reprimat pe revoluționarii sinceri și pe socialiști cu aceleași mijloace ca și regimul țarist”. O, dacă ar fi fost așa, toți ar fi supraviețuit!) în această operație a Marii Pasiene a fost exterminată majoritatea vechilor deținuți politici, deoarece numai eserii și anarhiștii, nu social-democrații, Au primit de la tribunalele țariste cele mai nemiloase condamnări, și doar ei au alcătuit populația ocnelor de odinioară.

Ordinea exterminării era, totuși, îndreptățită: în anii '20, lor li s-a propus să semneze declarații de renegare a partidelor din care făceau parte și a ideologiei acestora. Unii au refuzat și, astfel, firește, au ajuns în primul eșalon de exterminare, alții au prezentat asemenea declarații și, prin aceasta și-au adăugat câțiva ani de viață, însă, implacabil, venea și rândul lor și, implacabil, capul lor cădea de pe umeri.

Uneori citești câte un articol în ziar și rătnâi cu gura căscată. „Izvestia” din 24 mai 1959: la un an după venirea la putere a lui Hitler, Maximilian Hauke a fost arestat pentru apartenența sa la... Nu la un partid oarecare, ci la partidul comunist. A fost exterminat? Nicidecum, a fost condamnat la doi ani. După asta, firește, veți crede că a mai primit încă o condamnare? Nu, a fost pus în libertate. Ce. Să înțelegi din asta? Pe urmă a trăit liniștit, a organizat activitatea clandestină a partidului, de unde și articolul despre temeritatea lui.

În primăvara anului 1922, Comisia Extraordinară pentru combaterea contrarevoluției și a speculei²⁴, care tocmai fusese rebotezată GPU, a decis să se amestece în treburile bisericești. Mai trebuia săvârșită și o „revoluție ecleziastică”: să fie schimbată conducerea, să fie instalată alta, care să stea cu o ureche îndreptată spre cer și cu cealaltă spre Lubianka. Așa au făgăduit să fie clericii restauratori, adepții „Bisericii viP^”, dar fără ajutor din afară, ei nu puteau să pună stăpânire pe aparatul bisericesc. În consecință, a fost arestat patriarhul Tihon² „și s-au organizat două procese răsunătoare, urmate de execuții, prin împușcare: cel de la Moscova – al difuzorilor proclamației patriarhului, cel de la Petrograd – al mitropolitului Veniamin,

care împiedica transferarea puterii eclesiastice restauratorilor” Bisericii vii
„, în gubernii și județe, din loc în loc au fost arestați mitropoliți! Și arhierii,
și, ca întotdeauna, după peștele cel mare, au urmat bancurile de pește
mărunt: protoierei, călugări și diaconi, despre care nu se pomenea în ziare.
Erau întemnițați toți cei ce nu prestau jurământ curentului novator al”
Bisericii vii”.

Slujitorii bisericii constituiau o parte obligatorie a capturii zilnice, pletele
lor argintii puteau fi zărite în fiecare celulă și în fiecare convoi de arestați
pornit spre Solovki.

Încă de la începutul anilor '20 puteau fi întâlnite și grupuri de teosofi,
mistici, spiritiști (grupul contelui Pahlen întocmea procese-verbale în care
erau consemnate convorbirile cu spiritele), societăți religioase, filosofi din
cercul lui Berdiaev²⁷. Pe parcurs au fost nimiciți și strămutați „catolicii
orientali” (discipolii lui Vladimir Soloviov²⁸), grupul condus de A. I.
Abrikosova. Cât despre simplii catolici, precum preoții polonezi, aceștia
erau întemnițați de la sine.

Totuși, stârpirea din rădăcină a religiei din această țară, care a fost pe
întreg parcursul deceniilor al treilea și al patrulea unul dintre obiectivele
importante ale GPU-NKVD, putea fi realizată numai prin întemnițarea
masivă a credincioșilor ortodocși. Erau arestați, întemnițați și deportați pe
capete Călugări și călugărițe, care terfeleau viața Rusiei dinainte. A fost
arestat și judecat activul bisericesc. Cercul se lărgea neconținut și, iată, a
ajuns să cuprindă pe simplii mireni credincioși, oameni în vârstă, mai cu
seamă femei, care credeau cu mai multa îndărătnicie și care de acum încolo,
allându-se în lagăre și închisori pentru mulți ani, vor fi poreclite călugărițe.

Ce-i drept, se considera că nu îi arestează și nu îi judecă pentru credința
lor, ci pentru faptul că își exprimau cu voce tare convingerile și pentru că își
educau copiii în acest spirit Cum a scris Tania Hodkevici: „Poți, liber, să te
rogi cât vrei, Dar. Numai singur Domnul să te-audă”.

(Pentru această poezie, ea a primit zece ani.) Un om care crede că deține
adevărul spiritual trebuie să ascundă acest adevăr de... Propriii copii!
Educația religioasă a copiilor a început în deceniul al treilea să fie calificată
conform articolului 58-10, adică agitație contrarevoluționară! Este adevărat
că la judecată se oferea posibilitatea de a te lepăda de religie. Arareori – au
fost însă și astfel de cazuri – tatăl își renega credința și rămânea să
îngrijească de copii, iar mama familiei mergea în Solovki (în toate aceste

decenii, femeile au dat dovadă de mai mare fermitate în credință). Toți cei preacredincioși primeau zece ani, pe atunci osânda maximă.

(Purificând marile orașe pentru a le pregăti să primească societatea nouă neprihănită, în același deceniu, mai ales în anul 1927, de-a valma cu „călugărițele”, au fost trimise la Solovki și prostituatele. Iubitoare ale vieții pământești și păcătoase, ele erau încadrate la un articol ușor și primeau câte trei ani. Situația din convoaiele de deținuți, din închisorile de tranzit și chiar din Solovki nu le împiedica să câștige bani practicându-și amuzanta meserie și cu șefii, și cu soldații din escortă, apoi, după trei ani, să se întoarcă la punctul de plecare cu geamantanele pline. Preacredincioșilor li se interzicea să se întoarcă vreodată la copii sau în locurile de baștină.) încă de la începutul deceniului al treilea au apărut și valuri pur naționale, deocamdată încă mici pentru ținuturile de unde proveneau și mai ales în raport cu proporțiile rusești: musavatiștii²⁹ din Azerbaidjan, dașnacii³⁰ din Armenia, menșevicii gruzini și „basmacii³¹ turkmeni, care se împotriveau instaurării puterii sovietice în Asia Centrală în anul 1926 a fost arestată în bloc societatea sionistă” Hehaluts”, ai cărei membri nu izbutiseră să fie la înălțimea impetuosului elan al internaționalismului.

Printre generațiile următoare s-a înrădăcinat credința cum că în deceniul al treilea ar fi domnit un dezmăț de libertate de nimic stingherită, în această carte vom întâlni oameni care au receptat deceniu) al treilea altfel. Studențimea fără de partid se bătea pentru „autonomia învățământului superior”, pentru dreptul la întrunire, pentru eliberarea programei de abundența învățământului politic. I s-a răspuns cu arestări. Acestea se intensificau de sărbători (de pildă, la 1 mai 1924). În anul 1925, studenții din Leningrad (în număr de aproximativ o sută) au căpătat câte trei ani într-un izolator politic pentru lectura revistei „Mesagerul socialist”³² și studierea operei lui Plehanov³³ (Plehanov însuși, în tinerețea lui, a scăpat mult mai ieftin pentru discursul de la catedra Kazanski). În 1925 a început arestarea primilor troțkiști³⁴ (foarte tineri). (Doi ostași naivi din Armata Roșie, care, amin-tindu-și tradiția rusească, au inițiat o chetă pentru troțkiștii arestați, s-au ales, de asemenea, cu izolatorul politic.)

Bineînțeles, nu au scăpat de lovitură nici clasele exploatatoare. Pe întreg parcursul deceniului al treilea au fost „epuizați” foștii ofițeri rămași încă teferi: și albi (dar care nu au meritat să fie împușcați în războiul civil), și alb-roșii, care au luptat și de o parte, și de alta, și țariști roșii, dar care au

slujit tot timpul în Armata Roșie sau au avut întreruperi pentru care nu posedau documente justificatoare. „Au fost epuizați” – pentru că nu erau condamnați numai decît, ci treceau – tot o pasiență!

— Prin verificări interminabile, li se limitau posibilitățile de a-și găsi un loc de muncă sau de domiciliu, erau arestați, eliberați, arestați din nou, numai încetul cu încetul erau duși în lagăre, de unde nu se vor mai întoarce niciodată.

Totuși, o dată cu trimiterea în Arhipelag a ofițerilor, rezolvarea problemei nu își afla sfârșitul, ci de-abia începea, căci rămăneau mamele ofițerilor, nevestele și copiii. Folosind procedeul infailibil al analizei sociale, nu era greu să-ți închipui în ce stare de spirit se aflau după arestarea capului familiei. Prin aceasta ei determinau pur și simplu și propria lor arestare! Și astfel se revarsă încă un val.

În deceniul al treilea au fost amenințați cazacii care au participat la războiul civil. Mulți dintre ei s-au întors din insula Lemnos în Kuban și pe Don, unde au primit pământ. Mai târziu, toți au fost arestați.

De asemenea, trebuiau prinși toți foștii funcționari de stat. Ei se camuflau cu abilitate și, profitând de faptul că în Republică nu exista încă un sistem de evidență a populației și nici cărți de muncă unice, se strecurau în instituțiile sovietice, în aceste cazuri erau de ajutor vorbele de prisos, recunoașterile întâmplătoare, denunțurile... Adică rapoartele de luptă ale vecinilor. (Uneori – și pura întâmplare. Un anume Mova, numai pentru simplul fapt că îi plăcea ordinea, a păstrat o listă cu toți foștii juriști guberniali. Din întâmplare, această listă a fost descoperită în anul 1925 la el: toți au fost ridicați și toți au fost împușcați.)

Asfel s-au scurs valurile „pentru tăinuirea originii sociale”, pentru „fosta situație socială”. Aceasta avea un înțeles larg. Erau arestați nobilii – pentru că aparțineau acestei categorii sociale. Erau arestate familiile nobiliare. În sfârșit, fără să fie prea lămurii, îi arestau și pe nobilii cu titlu personal, adică pur și simplu pe toți cei care absolviseră universitatea. Și odată arestat – nu mai există cale de întoarcere, ce s-a făcut e bun făcut. Santinela Revoluției nu greșește.

(Nu, totuși există căi de întoarcere! Acestea sunt niște contra-valuri subțiri, firave, dar care, uneori răzbat. Vom pomeni aici pe primul dintre ele. Printre soțiile și fiicele de nobili și ofițeri se întâlneau destule femei cu calități remarcabile și înfățișare atrăgătoare. Unele dintre ele au izbutit să răzbată

cu acest val micuț în sens invers, împotriva curentului! Au fost acelea care n-au uitat că viața ni se dă o singură dată și că nimic nu este mai prețios decât viața proprie. Ele s-au oferit CEKA-GPU-ului ca informatoare, colaboratoare etc. Și cele care au plăcut au fost acceptate. Au fost cei mai fecunzi informatori! Au ajutat mult GPU-ul, căci „foștii” le acordau mare încredere. Aici este menționată ultima prințesă Viazemskaia, cea mai celebră denunțatoare postrevoluționară (fiul ei, de asemenea, a fost turnător în Solovki); Konkordia Nikolaevna Iosse, pare-se o femeie cu calități remarcabile: soțul, ofițer, a fost împușcat în fața ei, ea a fost deportată în Solovki, însă a izbutit să obțină permisiunea să se întoarcă și să țină în apropiere de Lubianka Mare un salon, vizitat cu plăcere de reprezentanții de seamă ai acestei Case. A fost din nou întemnițată în 1937, împreună cu clienții ei, subalterni ai lui Iagoda.)

Este ridicol, însă, printr-o tradiție absurdă, din vechea Rusie s-a păstrat Crucea Roșie Politică⁵. Avea trei filiale: cea din Moscova (E. Peșkova³⁶), cea din Harkov (Sandomirskaia) și cea din Petrograd. Filiala din Moscova s-a comportat cuviincios și până în anul 1937 nu a fost dizolvată. Cea din Petrograd însă (bătrânul narodnic³⁷ Șevțov, șchiopul Hartman, Kocеровski) avea un comportament insuportabil, insolent, se amesteca în probleme politice, căuta sprijinul veteranilor Schlisselburgului³⁸ (Novorusski³⁹, implicat în aceeași afacere ca și Alexandr Ulianov) și îi ajuta nu numai pe socialiști, ci și pe kaeri – contrarevoluționari, în anul 1926 a fost interzisă, iar reprezentanții ei au fost deportați.

Trec anii și tot ce nu este împrăștiat se șterge din memoria noastră. Prin pâcla depărtării receptăm anul 1927 ca un an lipsit de griji și îmbelșugat din perioada NEP-ului încă în floare. S-a dovedit însă a fi un an plin de încordare, zguduit de explozii gazetărești și care a fost receptat la noi, s-a sugerat să fie receptat la noi ca ajun al războiului pentru revoluția mondială. Asasinarea reprezentantului plenipotențiar sovietic la Varșovia, care a umplut coloane întregi în ziarele din iunie, l-a făcut pe Maiakovski⁴⁰ să-i închine patru poezii fulminante.

Dar – ghinion, Polonia prezintă scuze, ucigașul singular al lui Voikov* a fost arestat numaidecât, atunci cum și asupra cui să fie împlinit apelul poetului?

Prin unire, tărie, fermitate Haitei întăritate și represalii, să-i sucim gâtul!

Represalii împotriva cui? Cui să-i sucim gâtul? Și iată că aici începe recrutarea contingentului Voikov. Ca întotdeauna, când este vorba de

tulburări și tensiuni, sunt arestați foștii, sunt arestați anarhiști, eseri, menșevici, dar și

*Se pare că monarhistul Boris Koverda s-a răzbunat pe Voikov ' din motive personale: în iulie 1918, P. L. Voikov, comisar regional cu aprovizionarea în Ural, a conștientizat împușcarea familiei țariste, făcând apoi să dispară urmele acestei execuții (cadavrele au fost tăiate cu toporul și ferăstrăul, arse. Iar cenușa împrăștiată).

numai intelectuali pur și simplu. Într-adevăr, pe cine să arestezi în orașe? Că doar nu clasa muncitoare? Intelectualitatea, „care gravita în jurul cadeților”, și fără asta fusese scuturată bine încă din anul 1919. Dar oare n-a venit vremea să fie scuturată intelectualitatea care se dă drept progresistă?

Să fie purificată studențimea? Aici, din nou, îl avem la îndemână pe Maiakovski: Să te gândești la Comsomol Scrutează zile și săptămâni în șir!

Rândurile tale Comsomoliști cu ager ochi, neîncetat.

Oare toți Ori unii or fi din cei adevărați?

Numai se prefac a fi și ei comsomoliști?

Orice concepție comodă generează și un termen juridic comod: profilaxia socială. Este introdus, este acceptat și înțeles numaidecât de toată lumea. (Curând, unul din șefii Belomorstroilui, Lazar Kagan, va spune exact așa: „Sunt încredințat că dumneata personal ești într-un tot nevinovat. Dar dumneata, om cult, trebuie să înțelegi că se desfășura o largă campanie de profilaxie socială!”) într-adevăr, când să-i bagi la zdup pe acești tovarăși de drum dubioși, toată această adunătură de lepădături intelectuale, dacă nu în ajunul războiului pentru revoluția mondială? Când acest mare război va începe, o să fie deja prea târziu.

Și Moscova începe să fie scotocită sistematic, cartier după cartier. Pretutindeni, cineva trebuia să fie ridicat. Lozinca: „Când vom izbi cu pumnul în masă, lumea se va cutremura de groază!” Spre Lubianka, spre Butârki se îndreaptă chiar și ziua dube pline cu arestați, automobile, camioane acoperite, trăsură fără acoperiș, îmbulzeală la poartă, îmbulzeală în curte. Nu mai prididesc cu descărcatul și înregistratul arestaților. (Aceași situație era și în alte orașe. La Rostov pe Don, în subsolul casei numărul treizeci și trei, în acele zile, era atâta înghesuială pe dușumea, încât ultima venită, Boiko, cu greu își găsește un loc unde să se așeze.)

Un exemplu tipic din acest val: câteva zeci de tineri se întrunesc la niște serate muzicale fără să aibă aprobarea GPU-ului. Ascultă muzică și beau ceai. Banii pentru ceai, câteva copeici, îi strâng prin colectă benevolă. Este

absolut clar că muzica este un paravan pentru orientarea lor contrarevoluționară, iar banii nu-i strâng pentru ceai, nicidecum, ci pentru a veni în sprijinul burgheziei mondiale aflată pe calea pieirii. Sunt arestați cu toții, sunt osândiți de la trei la zece ani (Anna Skripnikova – la cinci), iar șefii, care n-au vrut să mărturisească (Ivan Nikolaevici Varențov și alții) sunt împușcați!

Sau, în același an, undeva la Paris, niște emigranți, absolvenți ai liceului din Țarskoe Selo, se întrunesc pentru a sărbători tradiționala zi „Pușkin”, ziua liceului⁴². Despre aceasta au relatat ziarele. Este limpede că era vorba de o inițiativă a imperialismului rănit de moarte. Și iată – sunt arestați toți foștii liceeni de la Țarskoe Selo care se mai aflau în U. R. S. S. Și, cu aceeași ocazie, și foștii elevi ai înaltei școli de „juriști” (altă școală privilegiată, de același tip). Volumul contingentului Voikov deocamdată încă se măsoară cu dimensiunile SLON-ului. Însă Arhipelagul GULAG își începuse existența malignă și curând metastazele lui vor împânzi tot corpul țării.

A apărut un gust nou și o dată cu el – un apetit nou. Venise de mult vremea să fie nimicită intelectualitatea tehnică, care prea se considera de neînlocuit și nu se obișnuise să prindă ordinele din zbor.

Adică noi nu am avut niciodată încredere în ingineri. Chiar din primii ani ai Revoluției i-am supus pe acești lachei și servitori ai foștilor stăpâni capitaliști neîncrederii sănătoase și controlului clasei muncitoare. Cu toate acestea, în perioada reconstrucției, le-am îngăduit totuși să lucreze în industria noastră, îndreptând întreaga forță a loviturii de clasă împotriva celeilalte intelectualități, însă pe măsură ce conducerea noastră economică, VSNH-ul și Gosplanul, se maturiza, numărul planurilor sporea și aceste planuri se băteau cap în cap și se eliminau unul pe celălalt, caracterul dăunător al vechii inginerii devenea tot mai limpede, tot mai vădite erau lipsa de sinceritate, viclenia și venalitatea ei. Santinela Revoluției, cu ochii mijiți, scruta cu vigilență sporită, și oriîncotro își îndrepta privirea ochilor întrede’schiși, acolo era descoperit numaidecât un cuib de sabotori.

Aceste lucrări de asanare au atins apogeul începând din anul 1927 și imediat au arătat proletariatului cu toată claritatea cauzele eșecurilor și neajunsurilor noastre economice. La NKPS (căile ferate) – acte de sabotaj (iată de ce este greu să-ți procuri un bilet de tren, iată de ce există intermitențe în transportul de mărfuri). La MOGES – acte de sabotaj (întreruperi de curent). Industria petrolieră – acte de sabotaj (din pricina asta

nu găsești nici pic de petrol lampant). Industria textilă – acte de sabotaj (muncitorii nu au cu ce să se îmbrace). Carboniferă – acte de sabotaj colosale (iată de ce înghețăm!). Metalurgia, industria de război, industria constructoare de mașini, construcțiile navale, industria chimică, minieră, a aurului și a platinei, irigațiile – pretutindeni abcese purulente de sabotaj! Din toate părțile ne înconjoară dușmani înarmați cu rigle de calcul! GPU-ul nu mai prididea să prindă sabotorii și să-i mătrășească, în cele două capitale și în provincie funcționau colegiile OGPU și tribunalele muncitorești care le făceau harcea-parcea pe aceste lepădături, despre ale căror noi mârșăvii muncitorii, cu exclamații de ah și oh, aflau (uneori nici nu aflau) din ziare. Au aflat de Palcinski⁴³, von Meck⁴⁴, Veliciko*, dar câți or fi fost cei al căror nume a rămas necunoscut? Fiecare ramură, fiecare fabrică și cooperativă meșteșugărească trebuiau

*A. F. Veliciko, inginer militar, fost profesor la Academia Militară a Marelui Stat-Major. General-locotenent: în ministerul de război țarist a fost șeful Direcției comunicațiilor militare. A fost împușcat. Ah, ce util ar fi fost în 1941!

Să caute înlăuntrul lor acte de sabotaj, și de-abia începeau să caute că numai-decât le și găseau (cu ajutorul GPU). Dacă vreun inginer cu studiile făcute înainte de revoluție nu fusese încă demascat ca trădător, putea cu siguranță fi bănuț de așa ceva.

Și ce răufăcători rafinați erau acești vechi ingineri, cât de diabolice și diverse erau metodele lor de a face rău! Nikolai Karlovici von Meck de la Comisariatul Poporului pentru căile de comunicație se prefăcea că este foarte devotat edificării noii economii, putea să vorbească îndelung și cu însuflețire despre problemele economice ale construcției socialismului și avea o plăcere deosebită de a da sfaturi. Unul dintre cele mai dăunătoare sfaturi ale lui a fost următorul: să se mărească fără teama garniturile trenurilor de mărfuri, chiar și cele de mare tonaj. Cu ajutorul GPU-ului, von Meck a fost demascat (și împușcat): a vrut să aducă în stare de uzură liniile ferate, vagoanele și locomotivele și să lase Republica, în cazul unei intervenții, fără cai ferate! Când însă, la scurtă vreme după aceea, noul comisar al poporului pentru căile de comunicație, tovarășul Kaganovici⁴⁵, a ordonat să se pună în circulație tocmai garnituri de mare tonaj, ba chiar de două și de trei ori mai grele (pentru această descoperire el și alți conducători au primit ordinul Lenin), atunci, inginerii de rea-credință s-au manifestat din nou, de data aceasta ca limitatori: au început să strige că asta e prea

mult, că asta va uza în mod dezastruos materialul rulant, și au fost pe bună dreptate împușcați pentru neîncrederea în posibilitățile transportului socialist.

Acești limitatori sunt bătuți timp de câțiva ani, ei se găsesc în toate domeniile, își flutură calculele și nu vor să priceapă cum entuziasmul personalului poate fi de ajutor podurilor și strungurilor. (Aceștia sunt anii când psihologia populară este dată peste cap: este ridiculizată circumspecția specifică înțelepciunii populare, conform căreia repede și bine nu se poate, și este întors pe dos proverbul străvechi „încet-încet – departe ajungi”.) Ceea ce mai întârzie uneori arestarea vechilor ingineri este faptul că schimbul nu era încă pregătit. Nikolai Ivanovici Ladâjenski, inginer șef la uzinele de armament din Ijevsk, este arestat mai întâi pentru „teoriile limitative”, pentru „credința oarbă în coeficientul de siguranță”, care l-a determinat să considere insuficiente sumele aprobate de Ordjonikidze⁴⁶ pentru extinderea uzinelor. (Iar Ordjonikidze, se spune, discuta cu vechii ingineri, punând pe birou două pistoale, unul la dreapta, celălalt la stânga lui.) Ulterior însă, arestarea i se transformă în arest la domiciliu și i se ordonă să lucreze în vechiul post (fără el totul se duce de râpă). El pune treburile la punct. Dar sumele au rămas ca și înainte, insuficiente, și iată -l acum din nou la închisoare „pentru utilizarea greșită a sumelor”: erau insuficiente tocmai pentru că inginerul șef nu le-a folosit cum se cuvine! Într-un an, Ladâjenski moare ca tăietor de pădure.

Astfel, în câțiva ani, au frânt coloana vertebrală a vechiului corp de ingineri, care au fost gloria țării noastre și eroii preferați ai lui Garin-Mihailovski⁴⁷ și Zamiatin⁴⁸.

Este de la sine înțeles că în acest val, ca și în toate celelalte, sunt atrași și alți oameni, apropiați ori cunoscuți ai celor osândiți, de pildă – n-aș vrea să pătez chipul de bronz strălucitor al Santinelei, însă trebuie – informatorii Nesubordonați. L-am ruga pe cititor să păstreze în memorie acest val cu totul secret, care nu a fost revelat public, mai ales pentru primul deceniu postrevoluționar: pe atunci oamenii mai știau ce este mândria, mulți dintre ei încă nu aveau idee că moarala este relativă, are doar un înțeles de clasă îngust, și ei au cutezat să refuze slujba ce li se propunea, și toți au fost pedepsiți fără cruțare. Iată, tinerei Magdalina Edjubova i s-a propus să supravegheze tocmai un grup de ingineri, însă ea nu numai că a refuzat, dar a povestit tutorelui ei (și pe el trebuia să -l spioneze): cu toate acestea, curând, el oricum a fost arestat și la anchetă a mărturisit totul. Edjubova,

care era gravidă, a fost arestată „pentru divulgarea unui secret operativ” și condamnată la moarte prin împușcare. (Până la urmă s-a ales cu douăzeci și cinci de ani de detenție, adunați dintr-un lanț de condamnări.) În aceeași perioadă (1927), de data aceasta într-o cu totul altă sferă – a comuniștilor de prestigiu din Harkov, Nadejda Vitalievna Surovțeva a refuzat, de asemenea, să-i urmărească și să-i denunțe pe membrii guvernului ucrainean, drept care a fost ridicată și dusă la GPU și numai după un sfert de secol, mai mult moartă decât vie, a ieșit la suprafață în Kolâma. Însă despre cei ce nu s-au mai ridicat la suprafața apei nu știm nimic.

(În deceniul al patrulea, valul nesubordonaților este redus la zero: dacă ni se cere să fim informatori, înseamnă că așa trebuie, n-ai ce face. „Nu poți să te lupți cu morile de vânt.” „Dacă nu voi fi eu, va fi altul.” „Mai bine eu cel bun să fiu colaborator secret, decât altul rău.” De altminteri, cei care dau năvală să devină colaboratori secreți sunt voluntarii, te copleșesc: este deopotrivă profitabil și te umple de glorie.)

În anul 1928, la Moscova se judecă răsunătorul proces Șahtî – răsunător prin publicitatea care i s-a făcut, prin mărturisirile năucitoare și autobiciuirea acuzaților (deocamdată nu ale tuturor). Peste doi ani, în septembrie 1930, sunt judecați cu mare zarvă organizatorii foametei (iată-i! Ei sunt! Ei!) -patruzeci și opt de sabotori din industria alimentară. La sfârșitul anului 1930 se desfășoară procesul Partidului industrial cu și mai mare vâlvă și beneficiind de o repetiție ireproșabilă: acuzații, toți până la unul, iau asupra lor tot felul de nimicuri dezgustătoare – și iată, dinaintea muncitorilor, la un monument de pe care s-a scos învelitoarea, apare rețeaua subtilă și grandioasă a tuturor sabotajelor izolate, demascate până în prezent, în același mod, unic și diabolic, cu Miliukov⁴⁹, Riabușinski⁵⁰, Deterding și Poincare.

Începând să pătrunzi natura practicii noastre judiciare, îți dai seama că procesele accesibile privirii tuturor nu sunt decât mușuroaie de cârtiță ce se văd la suprafață, pe când săpăturile de bază se efectuează adânc, sub pământ. La aceste procese este prezentată doar o unică parte a arestațiilor, doar aceia care consimt să se calomnieze în mod nefiresc pe sine și să denigreze pe alții în speranța unor circumstanțe atenuante, însă majoritatea inginerilor care au avut curajul și mintea să respingă ineptiile anchetatorilor penali, aceia sunt judecați fără zgomot, dar și ei, care nu au mărturisit, capătă de la colegiul GPU tot zece ani.

Valurile curg pe sub pământ, prin conducte, ele canalizează viața înfloritoare de la suprafață.

Tocmai din acest moment se întreprinde pasul important spre participarea întregului popor la această canalizare, spre împărțirea generală a responsabilității pentru ea: cei care încă nu s-au prăvălit cu trupurile lor în trapele canalizării, cei pe care conductele nu i-aiî azvârlit în Arhipelag, aceia trebuie să umble la suprafață cu flamuri în mâini, să proslăvească tribunalele și să se bucure de actele lor de represiune. (Aceasta e din spirit de prevedere! Vor trece decenii, istoria se va trezi din somnu-i adânc, dar anchetatorii, judecătorii și procurorii nu se vor dovedi mai vinovați decât noi toți la un loc, dragi concetățeni! Căci de aceea purtăm podoaba respectabilă a părului cărunt, pentru că la vremea noastră am votat respectabil pentru.)

Dacă n-am lua în considerație experimentul leninist-troțkist de la procesul eserilor din 1922, Stalin a purces la astfel de probe o dată cu procesul organizatorilor foametei, și atât îi mai lipsea probei – să nu reușească, de vreme ce toți flămânzeau în îmbelșugata Rusie și toți priveau în jurul lor, întrebând: oare unde au dispărut grânele noastre? Și, astfel, prin uzine și instituții, devansând verdictul tribunalului, muncitorii și funcționarii votează cu indignare pentru condamnarea la moarte a ticăloșilor de acuzați. Iar cu prilejul procesului Partidului industrial vom avea mitinguri populare, demonstrații (la care sunt antrenati și școlarii), marșuri cadențate ale unor mulțimi de milioane și urlete sub ferestrele tribunalului: „La moarte! La moarte! La moarte!” în această perioadă de cotitură a istoriei noastre au răsunat voci izolate de protest ori abțineri. Era nevoie de foarte, foarte mult curaj pentru ca în acel cor și urlet să spui „nu!”, incomparabil cu ușurința de astăzi! (Nici astăzi însă nu sunt prea mulți cei care obiectează.) La adunarea Institutului politehnic din Leningrad, profesorul Dimitri Apollinarievici Rojanski⁵¹ s-a abținut (el, vedeți dumneavoastră, este adversarul pedepsei cu moartea în general, aceasta, vedeți dumneavoastră, în limbajul științei, este un proces ireversibil) și, numaidecât, a fost băgat la închisoare! Studentul Dima Olițki s-a abținut și, numaidecât, a fost băgat la închisoare! Și toate aceste proteste au amuțit chiar de la început.

Din câte știm, clasa muncitoare cu mustăți cărunte a aprobat aceste condamnări. Din câte știm, de la comsomoliștii înflăcărați până la legendarii comandanți de armate, întreaga avangardă a aprobat în unanimitate aceste condamnări. Revoluționari, teoreticieni și profeți celebri, cu șapte ani

înainte de sfârșitul lor lipsit de glorie, au salutat acel urlet al mulțimilor, nebănuind că în scurtă vreme va veni și rândul lor, că și numele lor vor fi târâte în acest urlet, însoțite de calificativele „gunoi” și „lepădătură”.

Curând, însă, nimicirea inginerilor a încetat, în vara anului 1931, Iosif Vissarionovici a emis cele „Șase condiții” ale construcției economice, și Autocrația Sa a dorit ca prin cea de a cincea condiție să traseze directiva: de la politica de nimicire a vechii intelectualități tehnice – la politica de atragere și de menajare a ei.

Și de menajare a ei! Oare unde s-a volatilizat indignarea noastră? Unde au dispărut toate acuzațiile noastre? Tocmai se desfășura procesul sabotorilor din industria porțelanurilor (și acolo au pricinuit pagube!), și toți acuzații, fără excepție, s-au ponegрит pe ei înșiși, recunoscând totul, apoi, brusc, tot așa, Fără nici o excepție, au exclamat: nu suntem vinovați! Și au fost puși în libertate!

(În acel an a putut fi observat chiar un mic antival: inginerii care fuseseră judecați sau anchetați au fost readuși la viață. Așa s-a întors și D. A. Rojanski. Oare nu s-ar putea spune că el a rezistat duelului cu Stalin? Că o societate înzestrată cu curaj civic n-ar fi dat prilej pentru scrierea acestui capitol și, de altfel, nici a acestei căiți?)

Menșevicilor, doborâți de mult la pământ, Stalin le-a tras câteva copite, în martie 1931, prin procesul public al „Biroului unional al menșevicilor” - Groman-Suhanov-Iakubovici (Groman era mai degrabă cadet, Iakubovici aproape bolșevic, iar Ghimmer-Suhanov, acel teoretician din timpul revoluției din februarie, în al cărui apartament de pe cheiul Karpovka, din Retrograd, la 10 octombrie 1917, s-a întrunit Comitetul Central al bolșevicilor și a luat hotărârea privind insurecția armată). Și, deodată, a ezitat Așa spun despre flux locuitorii de pe țărmul Mării Albe înainte de a începe refluxul: apa a ezitat, însă nu se cade să comparăm sufletul întunecat al lui Stalin cu apele Mării Albe. Totuși, este posibil ca el să nu fi ezitat câtuși de puțin. Și nu a fost nici un reflux, în acel an s-a petrecut însă încă o minune, îndată după procesul Partidului industrial, în 1931 a fost pregătit grandiosul proces al TKP – Partidul Țărănesc al Muncii, așa-zisa uriașă forță clandestină organizată (care nu a existat niciodată!), alcătuită din intelectualitatea sătească, din fruntașii cooperăției agricole și de consum și din pătura evoluată a țăranimii care pregătea răsturnarea dictaturii proletariului. La procesul Partidului industrial, acest TKP a fost menționat

ca fiind bine cunoscut și demascat. Aparatul de anchetă penală al GPU-ului funcționa cu precizie: mii de inculpați au recunoscut apartenența lor la TKP și scopurile lor criminale, în total a fost avansată cifra de două sute de mii de „membri”, „în fruntea” partidului figurau Alexandr Vasilievici Ceaianov, specialist în economie agrară; N. D. Kondratiev, viitorul „prim-ministru”; L. N. Iurovski; Makarov; Alexei Doiarenko, profesor la Academia Timiriazev, viitorul „ministru al agriculturii”.

Și poate că ar fi fost mai buni decât aceia care, pe urmă, au ocupat această funcție vreme de patruzeci de ani. Ca să vezi cum este destinul omului.’ Doiarenko, din principiu, nu a făcut niciodată politică, ’ Atunci când fiica lui a adus în casă niște studenți care susțineau idei mai mult sau mai puțin socialist-revoluționare, el i-a dat afară.

Și brusc, într-o frumoasă noapte, Stalin s-a răzgândit. De ce? Aceasta, poate, n-o s-o aflăm niciodată. A vrut să-și mântuiască sufletul de păcate? Era prea devreme. Și-a afirmat cumva simțul umorului, socotind că totul este prea monoton și i se făcuse lehamite? Nu, nimeni nu va îndrăzni să-i reproșeze lui Stalin că ar fi avut simțul umorului. S-ar putea mai degrabă să fi cumpănit că, oricum, țăranii vor muri de foame, și nu doar două sute de mii, astfel încât nu avea rost să se mai ostenească. Așadar, Partidul Țărănesc al Muncii a fost desființat, tuturor celor care „recunoscuseră” li s-a propus să tăgăduiască mărturiile făcute (puteți să vă închipuiți bucuria lor!) și în schimb a fost judecat pe cale extrajudiciară, prin intermediul colegiului OGPU, micul grup al lui Kondratiev-Ceaianov*. (Totuși, în anul 1941, Vavilov⁵², epuizat de suferințe, va fi acuzat că TKP-ul a existat, iar el, Vavilov, l-a condus în mod clandestin.)

Se îmbulzesc paragrafele, se îmbulzesc anii, și nouă nu ne este cu putință să expunem în ordine tot ce a fost (GPU-ul însă a scos-o de minune la capăt! GPU-ul nu lăsa să-i scape nimic!). Mereu însă trebuie să nu uităm:

— Că oamenii credincioși sunt băgați la închisoare fără întrerupere, este de la sine înțeles. (Aici ies la suprafață niște date și niște puncte maxime. De pildă, „noaptea luptei cu religia”, desfășurată la Leningrad în 1929, în ajunul Crăciunului, când au fost arestați mulți intelectuali cucernici, și nu până dimineata, ca într-o poveste de Crăciun. Apoi, tot la Leningrad, în februarie 1932, închiderea în același timp a numeroase biserici și masivele arestări simultane din rândul clerului. Nimeni însă nu ne-a adus la cunoștință mai multe date și mai multe locuri);

— Nu pierd ocazia de a nimici nici sectele, chiar și cele care simpatizau cu comunismul. Astfel, în 1929, au fost arestați, fără excepție, toți membrii comunei instaurate între Soci și Hosta. La ei totul era comunist: atât producția, cât și distribuirea, și totul se făcea într-un mod atât de cinstit, cum țara nu va ajunge să facă nici într-o sută de ani, dar, vai, ei erau prea culți, mari cunoscători de literatură religioasă și filosofia lor nu era ateismul, ci un amestec de baptism, tolstoism și yoga. Prin urmare, aceasta era o comună criminală și nu putea să aducă fericire poporului. Tot prin anii '20, un grup important de adepți ai tolstoismului a fost exilat la poalele munților Altai, unde au organizat așezări comune împreună cu baptiștii. Când a început construirea combinatului din Kuznețk, ei asigurau aprovizionarea cu produse alimentare. Pe urmă au început să-i aresteze: mai întâi pe învățători (nu predau după programele de stat), copiii alergau țipând în urma mașinii lor, apoi pe căpeteniile comunităților;

— Că, nu se știe cum, au curățat (și nu pe toți prin educație, pe unii chiar cu gloanțe) acele cete de tineri vagabonzi, care asaltau cazanele de asfalt ale orașelor și, începând din anul 1930, au dispărut brusc;

— Că nu sunt trecute cu vederea cazurile de caritate interzisă (cine strângea bani în atelier pentru nevasta unui muncitor întemnițat era arestat);

— Că Marea Pasiență a socialiștilor continuă neîntrerupt, este de la sine înțeles;

— Că în anul 1929 sunt băgați la închisoare istoricii care nu au fost exilați la timp peste hotare (Platonov⁵³, Târle⁵⁴, Liubavski⁵⁵, Gautier⁵⁶, Izmailov⁵⁷), remarcabilul teoretician literar M. M. Bahtin⁵⁸, Lihaciov⁵⁹, pe atunci încă tânăr;

— Că și naționalitățile se scurg când de la o extremitate, când de la alta.

*Condamnat la închisoare, Kondratiev s-a îmbolnăvit psihic și a murit. A murit și Iurovski. Ceaianov. După cinci ani de temniță, a fost exilat la Alina-Ața în 1948 a fost închis din nou.

Sunt întemnițați iakuții după răscoala din 1928. Sunt întemnițați buriat-mon-golii după răscoala din anul 1929. (După cum se spune, au fost împușcați aproximativ treizeci și cinci de mii. N-am avut posibilitatea să verificăm.) Sunt întemnițați kazahii după reprimarea lor eroică de către cavaleria lui Budionnăi⁶⁰ în 1930-1931. La începutul anului 1930 are loc procesul Uniunii Eliberării Ucrainei (profesorul Efremov, Cehovski, Nikovski și alții) și, cunoscând proporțiile noastre dintre ceea ce este

declarat și ținut secret, câți or mai fi în spatele lor, câți or mai fi fost arestați în taină...?

Și vine, încet dar vine, rândul să fie băgați la pușcărie membrii partidului aflat la conducere! Deocamdată (1927-1928) aceștia sunt „opoziția muncitorească⁶¹ sau troțkiștii, care și-au ales un lider necorespunzător. Deocamdată sunt câteva sute, curând vor fi mii. Dar începutul este greu. Așa cum troțkiștii asistau liniștiți la arestările membrilor altor partide, tot așa acum restul partidului privește aprobator la întemnițarea troțkiștilor. Tututor le vine rândul. Pe urmă va urma inexistenta opoziție de” dreapta”⁶². Devorând membru după membru, începând de la coadă, botul va ajunge și la propriul cap.

Tot în 1928 vine timpul răfuiei cu ultimele vlăstare ale burgheziei – nepmanii. Cel mai adesea sunt împovărați cu impozite din ce în ce mai mari, peste puterile lor, pe care la un moment dat vor refuza să le mai plătească, și atunci vor fi arestați pentru insolvabilitate și li se va confisca averea. (Micilor meșteșugari: frizeri, croitori, reparatori de primusuri, li se vor ridica autorizațiile.)

Creșterea valului nepmanilor prezintă un interes economic. Statul are nevoie de bunuri, are nevoie de aur, și deocamdată nu există nici o Kolâma. Pe la sfârșitul anului 1929 începe vestita febră a aurului, numai că ea îi cuprinde nu pe cei care caută aurul, ci pe aceia de la care va fi scuturat. Specificul noului val al „aurului” constă în faptul că GPU, în realitate, nu le acuză de nimic pe aceste victime ale sale și este gata să nu le trimită în țara GULAG, vrea numai să le ia aurul după dreptul celui mai puternic, față de ce închisorile sunt arhipline și anchetatorii extenuați, iar închisorile de tranzit, locurile de popas ale convoaielor de arestați și lagărele nu sunt completate în aceeași proporție.

Cine sunt cei întemnițați în valul „aurului”? Cei care cândva, cu cincisprezece ani în urmă, au avut o „afacere”, au făcut comerț, au practicat o meserie și puteau, după considerentele GPU-ului, să aibă aur pus la păstrare, însă foarte adesea tocmai aceștia nu dispuneau de aur: averea lor consta din bunuri mobile și imobile, toate dispăruseră, sechestrate în timpul revoluției, n-a mai rămas nimic. Firește sunt închiși cu mari speranțe tehnicienii dentari, bijutierii, ceasornicarii. Despre aurul aflat în cele mai neașteptate mâini se poate afla din denunțuri: un „muncitor strungar” sută la sută a luat de undeva și a pus la păstrare șaiszeci de monezi de aur de cinci ruble emise pe vremea ultimului țar; cunoscutul partizan siberian Muraviov

a venit la Odessa, aducând cu sine un săculeț cu aur (a jefuit în timpul războiului civil); toți tătarii bârjari-camionagii din Petersburg dețin aur ascuns. Dacă toate acestea sunt adevărate sau nu – se poate clarifica numai în camera de tortură. Iar cel căzut în umbra denunțului aurifer nu se mai poate apăra cu nimic: nici cu originea proletară, nici cu meritele revoluționare. Toți sunt arestați, toți sunt înghesuiți în celulele GPU-ului în cantități până acum imposibil de închipuit, dar cu atât mai bine, îl vor da mai curând! Se ajunge la situații jenante, femei și bărbați sunt închiși în aceeași celulă și își fac nevoile la hârdău unul în fața celuilalt, dar pe cine interesează aceste fleacuri? Scoateți aurul, ticăloșilor! Anchetatorii nu mai întocmesc procese verbale, fiindcă de această hârtiuță nu are nevoie nimeni și dacă se va da ori nu, pe urmă, o condamnare, aceasta nu interesează aproape pe nimeni. Un singur lucru este important: scoate aurul, canalie! Statul are nevoie de aur, tu ce faci cu el? Anchetatorii nu mai au nici voce, nici puteri pentru amenințări și torturi, dar există un procedeu comun: deținuții din celule să primească hrana sărată, fără să li se dea apă. Cine va preda aurul, acela va bea apă! Un cervoneț⁶-* pentru o cană de apă curată!

Oamenii pier pentru metal⁶⁴.

Acest val se deosebește de cele precedente și de cele ulterioare prin aceea că, dacă nu jumătate, măcar o parte din cei care îl alcătuiau își țineau destinul zbuciumat în mâinile proprii. Dacă realmente nu ai aur, situația ta este fără ieșire, te vor bate, te vor arde, te vor tortura și opări până ce îți vei da duhul ori până ce te vor crede într-adevăr. Dacă însă ai aur, atunci tu singur stabilești măsura chinurilor, măsura rezistenței tale și soarta viitoare. De altminteri, din punct de vedere psihologic acest lucru nu este mai ușor, este mai greu pentru că vei greși și vei fi pentru totdeauna vinovat față de tine. Firește, cel ce și-a însușit moravurile acestui stabiliment va capitula și va da aurul, așa este mai ușor. Dar nici să -l dai prea ușor – nu se poate: nu te vor crede că ai predat totul și te vor mai ține. Să -l dai prea târziu – tot nu se poate: vei sucomba ori, de furie, îți vor trânti o condamnare. Unul dintre acei tătari-birjari a rezistat la toate torturile: n-am aur! Atunci i-au arestat nevasta și au supus-o chinurilor, dar tătarul o ținea una și bună: N-am aur! I-au arestat fiica, și tătarul n-a mai rezistat, a predat o sută de mii de ruble. Atunci, i-au eliberat familia, dar pe el l-au blagoslovit cu o condamnare. Cele mai proaste romane polițiste și opere cu tâlhari au fost realizate în mod serios la proporțiile unui stat uriaș.

Introducerea sistemului buletinelor de identitate⁶⁵ în pragul deceniului al patrulea a contribuit în mod considerabil la completarea lagărelor. Așa cum Petru I a simplificat structura mării mase a populației, înlăturând toate fisurile și crăpăturile dintre stările sociale, așa a acționat și sistemul nostru socialist al buletinelor de identitate: el a înlăturat tocmai insectele intermediare⁶⁶ a înlesnit prinderea acelei părți șirete a populației, care nu avea nici un adăpost și nici o ocupație. Pe de altă parte, la început, oamenii au făcut multe greșeli cu acele buletine, și cei neînregistrați la miliție, și cei care nu erau scoși din evidență erau înmormântați în Arhipelag măcar pentru un an.

Astfel forfoteau înspumate și gălgâiau valurile, însă peste toate s-a rostogolit și s-a revărsat, în 1929-1930, valul milioaneilor de țărani deschiaburiri. Acesta a fost peste măsură de mare și nu ar fi încăput nici chiar în rețeaua destul de dezvoltată a pușcăriilor (mai cu seamă că erau înțesate cu valul „aurului”), însă el a ocolit-o, pentru a se îndrepta fără întârziere spre închisorile de tranzit, spre țara GULAG. Prin umflarea sa fulgerătoare, acest val (acest ocean!) trecea peste limitele a tot ceea ce își putea permite însuși sistemul penitenciar și judiciar al unui mare stat. În toată istoria Rusiei n-a existat ceva care să poată fi comparat cu el. Aceasta a fost o mare migrație a popoarelor, o catastrofă etnică. Însă canalele GPU-GULAG au fost elaborate cu atâta inteligență, încât orașele nu ar fi observat nimic dacă n-ar fi fost foametea ciudată care le-a zguduit vreme de trei ani, foamete fără secetă și fără război.

Valul acesta se mai deosebește de toate cele precedente și prin faptul că de data aceasta Organele nu s-au mai învrednicit să aresteze mai întâi capul familiei și apoi să vadă cum o să procedeze cu ceilalți din sânul ei. Dimpotrivă, aici pâRJoleau dintr-o dată numai cuiburi, ridicau întreaga familie și chiar aveau grijă cu gelozie ca niciunul dintre copiii de paisprezece, zece ori șase ani să nu se răzlețească: toți, până la unul, trebuiau să meargă în același loc, la aceeași exterminare comună. (A fost cea dintâi experiență de acest fel, din istoria modernă în orice caz. O va repeta pe urmă Hitler cu evreii și din nou Stalin cu națiunile infidele sau bănuite de infidelitate.)

Valul acesta conținea un număr extrem de infim dintre acei „chiaburi” după care a fost numit pentru a abate atenția. „Chiabur” ⁶⁷ este numit în limba rusă speculantul sătesc zgârcit și necinstit, care nu se îmbogățește din munca sa, ci dintr-a altora, prin camătă și misitie în negoț, în fiecare

localitate, aceștia constituiau excepții și înainte de revoluție, iar revoluția i-a privat de terenul pe care își desfășurau activitatea. Apoi, după anul 1917, printr-un transfer de sens, au început să fie numiți „chiaburi” (în literatura oficială și propagandistică, iar de aici a intrat și în limbajul oral uzual) cei ce folosesc în general serviciile lucrătorilor salariați, chiar și atunci când, temporar, lipsea familia proprie. Dar să nu scăpăm din vedere că, după revoluție, pentru astfel de muncă era imposibil să nu plătești zdravăn: argații erau apărați de comitetele săracilor și sovietele satești, să fi încercat careva să năpăstuiască un ajgat! Munca salariată cinstită este și astăzi permisă în țara noastră.

Însă umflarea termenului caustic de „chiabur” continua fără oprire, și către anul 1930 erau numiți astfel în general toți țăranii tari – tari în gospodărie, tari în muncă și chiar pur și simplu în convingerile lor. Porecla de „chiabur” era folosită pentru a zdrobi această tărie a țăranimii. Să ne aducem aminte, să ne dezmeticim: trecuseră doar doisprezece ani de la marele Decret cu privire la pământ, da, chiar acela fără de care țăranimea nu i-ar fi urmat pe bolșevici, și Revoluția din Octombrie n-ar fi biruit. Pământul s-a împărțit după numărul de guri în familie, în mod egal. Trecuseră doar nouă ani de când țăranii se întorseseră din Armata Roșie și se aruncaseră asupra pământului cucerit prin luptă. Și deodată s-au trezit cu chiaburi și țărani săraci. De unde vine asta? Uneori din inegalitatea inventarului, alteori din componența fericită sau nefericită a familiei. Dar mai degrabă oare nu din hărnicie și stăruință? Și iată că acum, tocmai pe acești țărani a căror pâine a mâncat-o Rusia în anul 1928 s-au năpustit să-i stârpească ratații locali și veneticii de la oraș. Cuprinși parcă dintr-o dată de bestialitate, pierzându-și orice idee despre „omenie”, pierzând toate noțiunile umane acumulate de-a lungul mileniilor, s-au apucat să-i prindă pe cei mai buni agricultori cu familii cu tot și să-i arunce, fără pic de avere, goi-goluți, în pustietatea nordului, în tundră și în taiga. O asemenea mișcare de masă nu putea trece fără complicații. Satul trebuia curățat și de acei țărani care pur și simplu nu-și manifestau dorința de a intra în colhoz și nu se arătau entuziasmați de viața în colectiv, pe care nu o văzuseră niciodată cu ochii lor și despre care bănuiau (astăzi știm cu câtă temeinicie) că asta nu înseamnă altceva decât puterea în mâna trântorilor, muncă forțată și flămânzire. Trebuia să se descotorosească și de acei țărani (uneori săraci) care pentru bravura, forța fizică, fermitatea lor, succesul răsunător la adunările satești, dragostea pentru dreptate erau îndrăgiți de consăteni, iar prin spiritul de independență

erau primejdios! Pentru conducerea colhozului. (Acest tip de țăran și destinul lui au fost immortalizate prin personajul Stepan Ceausov dintr-o nuvelă de S. Zalâghin⁶⁸.) Și în fiecare sat se găseau astfel de oameni, care personal stăteau în calea activiștilor locali. Din gelozie, din invidie, din ranchiună – acum era prilejul favorabil pentru a se răfui cu ei. Pentru toate aceste victime se cerea o denumire nouă – și ea s-a născut. Ea nu conținea nimic „social”, nici economic, dar suna splendid: coadă de topor. Adică eu consider că tu ești complicele dușmanului. Și cu asta, basta! Cel mai zdrențăros argat putea foarte bine să fie inclus în categoria cozilor de topor! (Țin bine minte că în tinerețe această denumire ni se părea perfect logică, nu era nimic neclar.)

Astfel, în aceste două denumiri au fost cuprinși toți aceia care constituiau esența satului, energia lui, istețimea și vrednicia lui, rezistența și conștiința lui. Ei au fost îndepărtați, și colectivizarea a fost efectuată.

Dar și din satul colectivizat s-au pornit să curgă valuri noi:

— Valul sabotajelor agriculturii. Pretutindeni au început să fie descoperiți agronomi-sabotori, care lucraseră toată viața cinstit, iar acum au umplut intenționat ogoarele rusești cu buruieni (firește, după indicațiile institutului din Moscova, acum definitiv demascat. Aceștia sunt cei două sute de mii de membri ai Partidului Țărănesc al Muncii, care nu au fost băgați la închisoare!). Unii agronomi nu execută directivele înțelepte ale lui Lâsenko⁶⁹ (într-un astfel de val, în 1931, a fost trimis în Kazahstan Lorch⁷⁰, „regele” cartofului). Alții le execută cu prea multă precizie, prin aceasta relevându-și prostia, (în 1934, agronomii din Pskov au semănat inul în zăpadă, exact cum porunca Lâsenko. Semințele s-au umflat, au mușcăit și s-au stricat. Un an de zile, vastele câmpuri au rămas goale. Lâsenko nu putea să spună că zăpada este chiabur ori că el însuși este prost. El i-a acuzat pe agronomi că sunt chiaburi și au denaturat tehnologia lui. Și agronomii au apucat drumul Siberiei.) Apoi, aproape în toate stațiunile de mașini și tractoare s-au descoperit sabotaje la repararea tractoarelor (iată cum erau explicate eșecurile din primii ani ai colhozurilor!);

— Valul „pentru pierderile de recoltă” (iar pierderile erau stabilite comparativ cu cifra arbitrară hotărâtă primăvara de către „comisia pentru calcularea recoltei”);

— „pentru neîndeplinirea obligațiilor de stat privind predarea cotelor de cereale” (comitetul raional și-a luat angajamentul, iar colhozul nu l-a îndeplinit, așa că – la zdup!);

— Valul culegătorilor de spice. Culegerea spicelor cu mâna din holdă, pe timp de noapte, constituie un fel nou de lucrare agricolă și un mod nou de strângere a recoltei! Acesta nu a fost un val mic, au fost multe zeci de mii de țărani, adeseori nici măcar femei și bărbați maturi, ci flăcăi și fete, băieței și fetițe, pe care cei mari îi trimiteau noaptea la cules pentru că nu sperau să primească ceva de la colhoz pentru munca pe care o efectuau ziua. Această ocupație amară și puțin rentabilă (pe timpul iobăgiei, țăranii nu ajungeau într-o stare de asemenea mizerie!) era răsplătită de tribunale cu vârf și îndesat: zece ani pentru furt grav din proprietatea socialistă, în virtutea faimoasei legi din 7 august 1932 (în limbajul deținuților – legea șapte pe opt).

Această „lege din șapte a opta” a dat încă un mare val, realizat de pe șantierul primelor două cincinale, din transporturi, din comerț, din uzine. NKVD-ul primise ordin să se ocupe de marile delapidări, în continuare, trebuie să avem în vedere că acest val va curge constant, fiind deosebit de abundent în anii războiului, și va dura vreme de cincisprezece ani (până în 1947, când va fi extins și înăsprit).

Dar, în sfârșit, putem să ne mai tragem sufletul! În sfârșit, acum vor înceta aceste valuri masive! La 17 mai 1933, tovarășul Molotov⁷¹ a spus: „Noi socotim că sarcina noastră nu constă în represii de masă”. U-u-uf, era și timpul! Gata cu spaimile nocturne! Dar ce-i cu acest lătrat de câine? Șo pe el! Șo pe el!

Ca să vedeți! Începuse valul Kirov[^] din Leningrad, unde tensiunea era atât de mare, încât NKVD-ul și-a creat state majore pe lângă fiecare comitet executiv raional din oraș și a fost introdusă o procedură judiciară de urgență (nici înainte nu excela prin încetineală) și fără drept de apel (nici înainte nu se făcea apel). Se crede că un sfert din Leningrad a fost curățat în perioada 1934-1935. Cel care posedă cifra exactă poate să o dea și să dezmințe această evaluare. (De fapt, acest val nu a aparținut numai Leningradului, el a avut destule repercusiuni în toată țara în forma obișnuită, deși cam dezlănătă: în destituirea din aparat a copiilor de preoți, a femeilor de obârșie nobiliară și a cejor cu rude în străinătate, care mai rămăseseră pe ici, pe colo.) În aceste valuri impetuoase se pierdeau întotdeauna pârlăiașele modeste, permanente, care nu strigau în gura mare, însă curgeau, curgeau neconținut:

— Membrii Schutzbund^{^^}-w/wi care au fost înfrânți în luptele de clasă din Viena și au venit să se salveze în patria proletariatului mondial;

— Esperantiștii (Stalin a transformat în scrum această tagmă dăunătoare în aceiași ani ca și Hitler);

— Rămășițele Asociației Libere de Filosofie[^], cercurile de filosofie ilegale;

— Institutorii care nu erau de acord cu metoda progresistă de învățământ în brigăzi de laborator (în 1933, Natalia Ivanovna Bugaenko a fost arestată de GPU-ul din Rostov pe Don, însă în cea de a treia lună de anchetă s-a aflat dintr-o hotărâre guvernamentală că acea metodă este greșită și ea a fost eliberată);

— Colaboratorii Crucii Roșii Politice, care prin strădaniile Ekaterinei Peșkova își apăra încă dreptul la existență;

— Muntenii din Caucazul de Nord pentru răscoală (1935); naționalitățile se scurg neconținut. (Pe șantierele canalului Volga ziarele apăreau în patru limbi naționale: tătară, turcă, uzbekă și kazahă. Așadar, avea cine să le citească!);

— Și din nou credincioșii, care acum nu voiau să meargă la lucru în zilele de. Duminică (au introdus săptămâna de cinci, de șase zile); colhoznicii care săvârșeau sabotaje în zilele de sărbători religioase, cum aveau obiceiul în era agriculturii individuale;

— Și, întotdeauna, cei care refuzau să devină informatori ai NKVD. (Aici nimereau și preoții care păstrau taina spovedaniei. Organele și-au dat seama repede cât de folositor ar fi să știe conținutul spovedaniilor, singurul folos de pe urma religiei.);

— Sectanții sunt luați în număr din ce în ce mai mare;

— Marea Pasiență a socialiștilor continuă.

Și, în sfârșit, valul încă niciodată numit, dar care a curs fără istov, al paragrafului al zecelea, zis și KRA (propaganda contra-revoluționară), zis și AȘA (propaganda antisovietică). Valul Paragrafului al zecelea, poate cel mai statornic dintre toate, nu a fost întrerupt în general niciodată, iar în perioadele altor mari valuri, precum cele din anii 1937, 1945 sau 1949, crește, ajungând la cotele cele mai înalte.

Acest val neîntrerupt înhață pe oricine și în minutul stabilit. Însă pentru intelectualii de vază, în deceniul al patrulea, considerau că este mai elegant să ticluiască un articol infamant (cum ar fi homosexualitatea; sau cică, profesorul Pletniiov, rămânând singur cu o pacientă, a mușcal-o de sân. Așa scrie un ziar central, du-te și dezmințe!).

Paradoxal: întreaga activitate de mulți ani a Organelor, al căror ochi pătrundea peste tot și era veșnic treaz, își trăgea forța doar dintr-un singur articol din cele o sută patruzeci și opt de articole ale secțiunii speciale a Codului Penal din anul 1926. Spre lauda acestui articol, însă, i se pot găsi și mai multe epitete decât a adunat cândva Turgheniev pentru limba rusă: 5 ori Nekrasov pentru Maica Rusiei marele, puternicul, abundentul, ramificatul, variatul, atotcurățătorul articol Cincizeci și Opt, care epuiza lumea nu atât prin formulările paragrafelor lui, cât prin interpretarea lor largă și dialectică.

Care dintre noi n-a încercat pe el. Însuși îmbrățișările lui atotcuprinzătoare? Într-adevăr, nu există sub soare faptă, intenție, acțiune ori nonacțiune care nu ar putea fi pedepsite de brațul greu al articolului Cincizeci și Opt.

Era cu neputință să i se găsească o formulare atât de largă, dar a fost cu putință să i se dea o interpretare atât de largă.

Articolul 58 nu constituia în cod un capitol despre crimele politice și nu scria nicăieri că el este „politic”. Nu, împreună cu delictele împotriva ordinii administrative și cu banditismul, el intra în capitolul „crimelor de stat”.

Astfel, Codul penal se deschide cu refuzul de a recunoaște pe cineva, în raza teritoriului său, drept criminal politic, ci doar criminal de drept comun.

Articolul 58 era alcătuit din praisprezece paragrafe.

Din paragraful întâi aflăm că este socotită drept contrarevoluționară orice acțiune (după articolul 6 din Codul penal – și nonacțiunea) care țintește... La slăbirea puterii...

În interpretare largă: într-un lagăr, refuzul de a merge la lucru când ești flămând și istovit înseamnă slăbirea puterii de stat. Și atrage după sine execuția prin împușcare. (Execuția celor ce refuzau să iasă la muncă în timpul războiului.) începând din anul 1934, când ne-a fost înapoiat termenul de Patrie, aici au fost introduse punctele privind trădarea de Patrie: Ia, Ib, Ic, I d. Conform acestor puncte, acțiunile săvârșite în prejudiciul puterii militare a URSS se pedepsesc cu moartea prin împușcare (Ib) și doar în cazul circumstanțelor atenuante și numai pentru civili (Ia) – cu zece ani.

; în lectură largă: când soldații noștri, pentru că se predau prizonieri ; (prejudiciu puterii militare!), erau condamnați doar la zece ani, acest lucru era considerat de un umanism aproape ilegal. Conform codului j stalinist, pe măsura întoarcerii în patrie, ei trebuiau, toți, împușcați. R

(Iată un alt exemplu de lectură largă, îmi amintesc foarte bine de o întâlnire la Butârki în vara anului 1946. Era un polonez, care se născuse la Lemberg când orașul făcea parte din componența Imperiului austro-ungar. Până la cel de al doilea război mondial a trăit în orașul său natal în Polonia, apoi s-a mutat în Austria, unde a lucrat și unde, în 1945, a fost arestat de ai noștri. A primit zece ani în virtutea articolului 54 -l a al codului ucrainean, adică pentru trădarea patriei sale – Ucraina!

— Întrucât orașul Lemberg devenise în vremea aceea Lvovul ucrainean! Și sărmanul nu putea dovedi la anchetă că n-a plecat la Viena cu scopul de a trăda Ucraina! Așa a izbutit el să devină trădător.)

O extensiune și mai importantă a paragrafului despre trădare a fost aplicarea lui „prin referire la articolul 19 al Codului penal” – „prin referire la intenție”. Adică nu a avut loc nici o trădare, dar anchetatorul penal a sesizat intenția de a trăda, și aceasta era suficient ca să dea pedeapsa maximă, ca și pentru o trădare efectivă. Este drept că articolul 19 nu propune pedeapsa pentru intenție, ci pentru pregătire, însă, la o lectură dialectică, și intenția poate fi înțeleasă ca pregătire. Iar „pregătirea este pedepsită” la fel (cu o condamnare egală) ca și crima însăși” (Codul penal), în general, noi nu deosebim intenția de crima însăși și în aceasta constă superioritatea legislației sovietice asupra celei burgheze! *

*От тиурем к воспитателнѣм учереждейиани (De la închisori la instituțiile de reeducare). Culegere a Institutului de Politică Penală sub redacția lui Vâșinski, Editura „Sovetskoe zakonodatelstvo” (Legislația sovietică), Moscova, 1934, p. 36.

O extindere nelimitată a lecturii oricărui articol mai oferea și articolul 16 din Codul penal – „prin analogie”. Când fapta nu se încadra în nici un articol, judecătorul putea să o aprecieze „prin analogie”.

Paragraful al doilea se referă la insurecția armată, luarea puterii centrale și locale, în special cu intenția de a smulge cu forța o parte oarecare din teritoriul Uniunii Republicilor. Pentru aceasta – o condamnare mergând până la împușcare (ca și în fiecare dintre paragrafele următoare).

Extensiv (cum nu putea fi scris în articol, dar cum dictează conștiința revoluționară): aici intră orice încercare a oricărei republici de a-și exercita dreptul de a ieși din Uniune. Iar dacă se spune „prin violență” – nu se pune față de cine. Chiar dacă întreaga populație a republicii a vrut să se separe, iar la Moscova nu s-a dorit aceasta, separarea va fi de acum prin violență.

Astfel naționaliștii estoni, letoni, lituanieni au primit cu ușurință, în virtutea acestui punct, câte zece și douăzeci și cinci de ani.

Paragraful al treilea: „înlesnirea făcută sub orice formă unui stat străin aflat în stare de război cu URSS”.

Acest paragraf oferea posibilitatea condamnării oricărui cetățean care s-a aflat sub ocupație fie că a bătut un toc la pantoful unui militar german, fie că i-a vândut o legătură de ridichi; ori a unei cetățence care a ridicat spiritul combativ al unui ocupant, dansând ori petrecându-și noaptea cu el. Nu toți erau condamnați în virtutea acestui punct (din pricina mulțimii celor ocupați), dar fiecare era pasibil de condamnare.

Paragraful al patrulea se referea la ajutorul (fantastic) acordat burgheziei internaționale.

Involuntar îți pui întrebarea: cine ar putea intra aici? Însă, dând o interpretare largă, cu ajutorul conștiinței revoluționare, au găsit lesne o categorie: toți emigranții care au părăsit țara înainte de anul 1920, deci cu câțiva ani înainte de elaborarea acestui cod, și care au fost prinși de armatele noastre prin Europa după un sfert de secol (1944-1945). Au fost condamnați în virtutea articolului 58-4: zece ani ori împușcare. Căci nu puteau face altceva acolo, în străinătate, decât să acorde ajutor burgheziei mondiale. (Exemplul unei societăți muzicale ne-a demonstrat că se putea acorda ajutor și din interiorul URSS.) Ea a fost ajutată de toți eserii, de toți menșevicii (pentru ei a fost conceput articolul), iar pe urmă de inginerii de la Gosplan și VSNH.

Paragraful al cincilea: tendința unui stat străin de a declara război URSS.

O ocazie pierdută: extinderea acestui paragraf asupra lui Stalin și anturajului său diplomatic și militar în anii 1940-1941. Căci spre asta Au dus orbirea și nebunia lor. Cine, dacă nu ei, au împins Rusia în înfrângeri rușinoase, de neînchipuit, care nu se pot compara cu înfrângerile Rusiei țariste din 1904 sau din 1915? Înfrângeri pe care Rusia nu le mai cunoscuse din secolul al XIII-lea? 77

Paragraful al șaselea – spionajul, –!

A fost interpretat atât de larg, încât, dacă s-ar fi numărat toți cei care au fost condamnați în virtutea lui, s-ar fi putut trage concluzia că poporul rus pe vremea lui Stalin nu își asigura existența nici din agricultură, nici din industrie și nici din altceva, ci numai din spionaj internațional și trăia din banii serviciilor de informații. Prin simplitatea lui, spionajul era ceva foarte

convenabil și pe înțelesul tuturor: al unui criminal neevoluat, al unui jurist savant, al unui gazetar și al opiniei publice”.

Lărgimea interpretării consta aici și în faptul că oferea posibilitatea condamnării nu pentru spionaj pur și simplu, ci pentru PȘ – bănuială de spionaj; NȘ – spionaj nedovedit, și pentru el – întreg tacâmul l Și chiar pentru SVPȘ – relații care conduc la bănuiala (!) de spionaj.

Adică, de pildă, prietena prietenei soției dumneavoastră și-a cusut o rochie la aceeași croitoreasă (firește, colaboratoare a NKVD) ca și soția unui diplomat străin.

Și aceste paragrafe și puncte 58-6, PȘ și SVPȘ erau molipsitoare, ele cereau un regim de înțemnițare sever, o supraveghere vigilentă (căci serviciile de spionaj își pot întinde tentaculele spre favoritul lor chiar și în lagăr) și interziceau suspendarea escortei. În general toate articolele-siglă, adică, de fapt, nu articole, ci aceste combinații de litere majuscule (în acest capitol vom mai întâlni și altele) erau permanent înconjurate de o aură de mister. Nu știai niciodată dacă ”” erau mlădițe ale articolului 58 sau ceva autonom și foarte primejdios, în multe lagăre, deținuții condamnați în virtutea articolelor-siglă erau mult mai persecutați chiar decât cei cu articolul 58.

Paragraful al șaptelea: subminarea industriei, a transporturilor, a comerțului, a circulației monetare și a cooperăției.

*Poate că spionomania nu a fost doar pasiunea obtuză a lui Stalin. Ea devenea numaidecât convenabilă celor ce ajungeau privilegiați. Ea a devenit o justificare firească a tendinței generale spre secret aflată la ordinea zilei, a interdicției informațiilor, a ușilor închise, a sistemului permiselor (de trecere ori intrare), a vilelor împrejmuite cu garduri înalte și a distribuitorilor secreți. Prin blindajul protector al spionomaniei. Poporul nu putea pătrunde să vadă cum birocrății se înțeleg între ei, cum trândăvesc, greșesc, cum mănâncă și cum se distrează, În deceniul al patrulea, acest punct s-a bucurat de mare circulație și a cucerit masele sub denumirea accesibilă tuturor de „sabotaj”. Intr-a-devăr, toate cele enumerate la Paragraful al șaptelea erau subminate în fiecare zi în mod concret, evident, așa că trebuiau să existe niște vinovați. Secole de-a rândul poporul a construit și a creat întotdeauna „” ’ cinstit, chiar și pentru boieri. Niciodată, începând chiar de pe vremea lui Rlurik78, nu s-a pomenit de vreun sabotaj. Și iată, când pentru prima dată bunurile au devenit ale poporului, sute de mii dintre cei mai buni fii ai lui în mod inexplicabil s-au pornit să saboteze. (Pentru sabotajul în

agricultură nu era prevăzut un punct, dar întrucât fără el nu se putea explica în mod rațional de ce holdele sunt invadate de buruieni, recoltele se micșorează, mașinile se strică, instinctul dialectic l-a introdus și pe el.)

Paragraful al optulea: terorismul (dar nu acel terorism pe care ar fi trebuit să -l „motiveze și să -l legifereze” codul penal sovietic*).

Terorismul era înțeles într-o accepție foarte largă: nu era considerat terorism faptul de a pune bombe sub trăsurile guvernatorilor, însă, de pildă, când îl plesneai peste bot pe dușmanul tău personal, dacă acesta era activist de partid, comsomolist ori milițian, fapta era socotită terorism. Cu atât mai mult, asasinarea unui activist nu era niciodată pusă pe aceeași treaptă cu asasinarea unui om de rând (cum, de altminteri, era prevăzut încă în codul lui Hammurabi în secolul al XVIII-lea înaintea erei noastre). Dacă soțul l-a ucis pe amantul soției, iar acela nu era membru de partid – norocul soțului, fapta lui era încadrată la articolul 136, el era socotit condamnat de drept comun, element apropiat din punct de vedere social și putea fi lăsat fără supraveghere, însă dacă amantul era membru de partid, soțul devenea dușman al poporului și era condamnat în virtutea articolului 58-8.

O extindere și mai importantă a noțiunii se obținea prin aplicarea paragrafului al optulea cu referire la același articol 19, adică pregătire în sens de intenție.

Nu numai o amenințare directă lângă berărie: „Ți-arăt eu-ție!”, adresată unui activist, dar și remarca unei muieri arțăgoase la piață: „Ah, lovi-l-ar boala!” era calificată drept ÎN – Intenții Teroriste – și oferea temeiul aplicării articolului în toată severitatea lui. (Asta sună a exagerare, a farsă, dar nu am compus noi această farsă, noi, împreună cu acești oameni, am stat la închisoare.)

Paragraful al nouălea: distrugerea sau avarierea... Prin explozie sau incendiere (și negreșit cu scop contrarevoluționar), denumită pe scurt diversiune.

*Lenin. Ed. Cât., voi. 45, p. 190.

Extensiunea consta în faptul că se atribuia scopul contrarevoluționar (anchetatorul știa mai bine ce se petrece în conștiința criminalului!), iar orice greșeală omenească, orice nebăgare de seamă, orice eșec în activitate, în producție, erau considerate diversiune.

Însă niciunul dintre paragrafele articolului 58 nu a fost interpretat atât de larg și cu o conștiință revoluționară atât de înflăcărată precum paragraful al Zecelea. El suna așa: „Propaganda sau agitația, care conțin apeluri pentru

răsturnarea, subminarea ori slăbirea Puterii Sovietice... Precum și răspândirea ori producerea, ori păstrarea literaturii cu conținut identic”, în timp de pace acest punct stipula doar pedeapsa minimă (nu mai puțin! Nu prea blând!), iar cea maximă nu avea limită!

Acesta era curajul Marii Puteri în fața cuvântului supușilor ei.; îl. Extinderile faimoase ale acestui paragraf faimos au fost:

— Prin „agitația care conține un apel” se putea înțelege o discuție amicală (sau conjugală) între patru ochi, ori o scrisoare particulară; iar apelul putea fi un sfat personal. (Noi deducem: „se putea, putea fi” din faptul că tocmai așa a fost.)

— „subminarea și slăbirea” puterii era orice idee care nu coincidea ori nu se ridica la aceeași intensitate cu ideile din ziarul zilei. Căci slăbește tot ce nu întărește! Căci subminează tot ce nu coincide pe deplin!

Și cel care astăzi nu cântă cu noi, Acela-i contra noastră!

(Maiakovski)

— Prin „producerea literaturii” se înțelegea orice scriere într-un singur exemplar a unei epistole, a unor note, a unui jurnal intim.

Interpretat atât de fericit, oare ce idee, gândită, rostită ori scrisă, nu putea să fie cuprinsă în Paragraful al Zecelea?

Paragraful al unsprezecelea era de un gen special: el nu avea un conținut de-sine-stătător, ci era un adaos agravant la oricare dintre cele precedente, dacă fapta era pregătită în mod organizat ori criminalii formau o organizație.

În realitate, acest paragraf era interpretat atât de larg, încât nu mai era nevoie de nici o organizație. Această aplicare elegantă a paragrafului am încercat-o chiar pe pielea mea. Eram doi care făceam schimb de idei în secret, adică eram embrioane de organizație, adică o organizație!

Paragraful al doisprezecelea privea cel mai mult conștiința cetățenilor: era paragraful referitor la nedenunțare în oricare dintre actele enumerate. Și pentru păcatul greu al nedenunțării pedeapsa nu avea limită superioară!

Acest paragraf beneficia de o interpretare atât de atotcuprinzătoare, încât nu mai necesita o extindere ulterioară. Ai știut și nu ai spus, este ca și cum ai fi făcut-o tu însuși!

Paragraful al treisprezecelea, după cât se pare – de mult fără obiect, se referea la serviciul în poliția secretă din Rusia țaristă. (Serviciul analog de mai târziu, dimpotrivă, era considerat drept faptă de vitejie, patriotică.)

Există temeluri psihologice de a-l suspecta pe I. Stalin că era pasibil de judecată în virtutea acestui paragraf din articolul 58. Nu toate documentele referitoare la acest gen de serviciu au supraviețuit lui februarie 1917 și au devenit cunoscute publicului larg. Graba cu care au fost arse arhivele poliției în primele zile ale revoluției din februarie aduce cu elanul general al unor revoluționari interesați. De fapt, de ce, în momentul biruinței, să arzi arhivele, atât de interesante ale inamicului?

Paragraful al paisprezecelea pedepsea „neexecutarea conștiință a anumitor obligații sau îndeplinirea lor intenționat neglijentă”. Firește, pedepsea până la moartea prin împușcare. Pe scurt, asta se numea „sabotaj” sau „contrarevoluție economică”, și să separe intenția de nonintenție era în stare doar anchetatorul penal, ajutat de conștiința lui revoluționară. Acest paragraf era aplicat țăranilor care nu-și predau cotele obligatorii. Acest paragraf era aplicat colhoznicilor care nu acumulasero numărul necesar de zile-muncă. Deținuților din lagăre care nu-și îndeplineau norma. Și prin rigoare, după război, au început să acorde acest paragraf hoților pentru evadare din lagăr, adică, într-o interpretare largă, văzând în fuga hoțului nu avântul spre dulcea libertate, ci subminarea sistemului lagărelor.

Acesta a fost ultimul dintre elementele componente ale evantaiului articolului 58, evantai care acoperea întreaga existență umană.

Acum, că am isprăvit prezentarea marelui Articol, mai departe o să ne mirăm mai puțin. Unde există lege, există și crimă.

Oțelul de Damasc al articolului 58, încercat în anul 1927, imediat după forjare, udat în toate valurile deceniului următor, a fost aplicat în toată amploarea lui în atacul pe care Legea l-a pornit împotriva Poporului în anii 1936-1938.

Trebuie să spunem că operația anului 1937 nu a fost stihinică, ci a fost planificată, că în prima jumătate a acestui an multe închisori din uniune au fost reutilitate: din celule au fost scoase paturile de o persoană și s-au construit pricluri de un etaj ori de două. (Cum nu întâmplător și Casa cea Mare⁷⁹ din Leningrad a fost isprăvită în 1934, exact în preajma asasinării lui Kirov.) Bătrânii deținuți își amintesc că prima lovitură ar fi fost concentrată aproape într-o singură noapte de august în toată țara (însă, cunoscând neîndemânarea noastră, nu prea îmi vine să cred). Iar toamna, când, cu prilejul celei de a douăzecea aniversări a lui Octombrie, se aștepta cu încredere o mare amnistie generală, glumețul Stalin a adăugat la codul

penal noi termene de pedeapsă, necunoscute până atunci: cinsprezece, douăzeci și douăzeci și cinci de ani.

Nu e nevoie să repetăm aici ceea ce s-a scris din abundență despre anul 1937 și se va mai repeta de nenumărate ori: că s-a dat o lovitură zdrobitoare vârfurilor conducătoare ale partidului, ale administrației sovietice, ale conducerii militare și chiar ale GPU-NKVD. Este puțin probabil că în vreo regiune primul secretar al comitetului regional ori președintele comitetului executiv regional să fi fost menținuți în funcție, Stalin și-a ales alții mai convenabili.

Astăzi, asistând la revoluția culturală chineză (aflată și ea la șaptesprezece ani după victorie), putem să presupunem, cu o mare probabilitate, că aici există o legitate istorică. Și Stalin însuși începe să ne pară doar o forță istorică oarbă și superficială.

Olga Ceavceavadze povestește cum a fost la Tbilisi: în 1938 au fost arestați președintele comitetului executiv orășenesc, vicepreședintele, toți șefii de secție și adjuncții lor (unsprezece), toți contabilii șefi și toți economiștii șefi. Au fost numiți alții. Au. Trecut două luni. Și iată că din nou sunt arestați: președintele, vicepreședintele, toți șefii de secție (unsprezece), toți contabilii șefi, toți economiștii șefi. Au rămas în libertate contabilii de rând, dactilografele, femeile de serviciu, curierii...

În ceea ce privește arestarea membrilor de rând ai partidului, exista pesemne un motiv secret, nementionat direct nicăieri în procesele-verbale: să fie arestați cu precădere membrii de partid cu stagiu înainte de anul 1924. Această indicație s-a aplicat în mod deosebit de riguros la Leningrad, pentru că tocmai cei de acolo au semnat toți „platforma” Noii opoziții[^]. (Și cum ar fi putut să nu semneze? Cum ar fi putut să nu aibă încredere în comitetul gubernial din Leningrad?)

Iată cum se petreceau lucrurile. Să privim un mic tablou din acei ani. O conferință raională de partid (în regiunea Moscova). Este condusă de noul secretar al comitetului raional, instalat în locul celui vechi, arestat. La sfârșitul conferinței este adoptată o telegramă prin care se exprima devotamentul pentru tovarășul Stalin. Firește, toți se ridică în picioare (la fel cum săreau în sus și în cursul conferinței de câte ori era pomenit numele lui), în micuța sală izbucnesc „aplauze furtunoase, care se transformă în ovații”. Trei minute, patru minute, cinci minute de aplauze tot furtunoase și care se transformau mereu în ovații, însă au început să doară palmele. Au început să amortească brațele ridicate. Oamenii în vârstă încep să se sufoce.

Totul devine nesuferit de stupid chiar și pentru cei care sincer îl adoră pe Stalin. Totuși: cine va fi cel dinții care se va opri? Asta putea s-o facă secretarul comitetului raional, Care stătea la tribună și tocmai citise telegrama cu pricina. Dar el este nou, el este în locul celui întemnițat, el însuși se teme! Căci aici, în sală, se află și aplaudă agenții NKVD, ei vor nota cine va înceta primul!... Și aplauzele, în mica sală obscură, fără ca marele conducător să știe, continuă șase minute! Șapte minute! Opt minute!... Toți sunt morți! Sunt pierduți! Nu pot să se mai oprească până ce nu vor cădea loviți de infarct! În fundul sălii, la înghesuială se mai poate trișa un pic, se poate bate mai rar, mai încet, nu atât de frenetic, dar în prezidiu, în văzul tuturor? Directorul fabricii de hârtie din localitate, un om puternic și independent stă în prezidiu și, înțelegând toată această situație falsă și fără ieșire, aplaudă! Minutul al nouălea. Al zecelea! Privește melancolic spre secretarul comitetului raional, însă acela nu îndrăznește să se oprească. Este o nebunie! Nebunie generală! Uitându-se unul la celălalt fără prea mare speranță, dar cu chipurile pline de entuziasm, conducătorii raionului vor aplauda până ce vor cădea, până ce vor fi scoși pe targa! Însă chiar și atunci cei rămași nu vor tresări!... Și directorul fabricii de hârtie, în minutul al unsprezecelea, adoptând un aer preocupat se lasă pe scaunul său din prezidiu. O, minune! Unde a dispărut acel entuziasm general, impetuos și nedescris? Toți deodată, la aceeași bătaie din palme, se opresc și se așază pe scaune. Sunt salvați! Iată că s-a găsit, până la urmă, unul mai breaz!

Ca să vedeți totuși cum sunt recunoscuți oamenii cu spirit independent! Și tot așa sunt scoși din circulație, în aceeași noapte, directorul fabricii este arestat. S-a pricopsit foarte lesne cu zece ani, dar pentru cu totul alte motive, însă după ce și-a pus semnătura pe 206 (procesul-verbal final al anchetei⁸¹), anchetatorul îi aduce aminte:

— Și să nu te mai oprești niciodată primul din aplaudat!

(Dar ce să facem? Cum să ne oprim...?)

Remarcați – este selecția după Darwin. Și tocmai aceasta constituie epuizarea prin prostie.

Însă astăzi se creează un nou mit. Orice povestire tipărită, orice amintire tipărită despre anul 1937 este negreșit o povestire despre tragedia comuniștilor conducători. Și iată că ne-au convins, și noi, fără să vrem, ne lăsam prinși, că anul întemnițărilor 1937-1938 s-a redus numai la arestarea comuniștilor de vază și atât. Însă din milioanele arestate atunci, gradele

superioare de partid și de stat nu puteau alcătui mai mult de zece la sută. Chiar la cozile formate la porțile închisorilor din Leningrad cu nădejdea de a transmite un pachet stăteau în majoritate femei simple, cum ar fi lăptăresele.

Din datele statistice indirecte se poate trage următoarea concluzie confirmată apoi de declarațiile martorilor: coloniile speciale ale „deschiaburiților” care nu au pierit au fost transferate în Arhipelag, ori mutate în lagăre, ori încercuite pe loc într-o zonă de lagăr. Astfel marele val 1929 s-a vărsat în valul 1937, mărindu-l cu alte milioane.

Componența celor ridicați în 1937-1938 și aduși mai mult morți decât vii în Arhipelag este atât de pestriță, atât de bizară, încât și-ar fi bătut capul multă vreme cel care ar fi vrut să evidențieze niște legități. (Cu atât mai mult, ele n-ar fi fost înțelese de contemporani.)

Adevărata lege de întemnițare din acei ani era indicarea cifrei, dispoziția de livrare, repartitia. Fiecare oraș, raion, fiecare unitate militară primea o cifră de control și trebuia s-o realizeze în termen. Restul depindea de abilitatea agenților securității.

Fostul cekist Alexandr Kalganov își amintește că la Tașkent a sosit telegrama: „Trimiteti două sute”. Or, ei numai ce făcuseră curățenie și „nu prea mai aveau pe cine” să ia. E drept, de prin raioane le-au fost aduși cincizeci. O idee! Deținuții de drept comun, arestați de miliție, să fie recalificați în virtutea articolului 58! Zis și făcut. Dar cifra de control tot nu s-a realizat. Un raport de la miliție: ce-i de făcut? Țigani și-au instalat șatra într-una dintre piețele orașului. O idee! I-au înconjurat, și toți bărbații de la șaptesprezece la șaizeci de ani au fost adunați sub eticheta articolului Cincizeci și Opt! Și planul a fost îndepelinit!

Au fost însă și cazuri precum cel care urmează. Cekistii din Osetia (povestește șeful miliției – Zabolovski) au primit dispoziția să împuște cinci sute de oameni din toată republica. Ei au cerut o majorare, și li s-a mai aprobat încă două sute cincizeci.

Aceste^ telegrame, superficial cifrate, se transmiteau prin telecomunicațiile obișnuite, în Temriuk, telegrafista, în sfânta ei naivitate, a transmis la centrala telefonică a NKVD-ului: mâine, să fie expediate la Krasnodar două sute patruzeci de lăzi cu săpun. Dimineața ea a aflat de arestarea masivă și de expediere și a ghicit! Și i-a povestit unei prietene ce fel de telegramă a transmis. A fost arestată numaidecât

(Oare să fi fost întâmplătoare cifrarea omului cu lada de săpun Ori, cunoscând cum se prepară săpunul.)

Desigur, niște legități particulare pot fi înțelese. Sunt aruncați în închisoare:

— Cei mai buni spioni ai noștri din străinătate. (Cel mai adesea aceștia sunt membri ai Kominternului ori cekști dintre cei mai sinceri, printre ei multe femei fermecătoare. Sunt chemați în țară, la frontieră sunt arestați, apoi confrunțați cu fostul lor șef de la Komintern, de pildă cu Mirov-Korona. Acela confirmă că el însuși a lucrat pentru nu știu care serviciu de spionaj și, prin urmare, subordonații lui – în mod automat, și cu cât sunt mai cinstiți, cu atât sunt mai periculoși.)

— Kavejediștii. (Funcționarii sovietici de la KVJD sunt toți, fără excepție, inclusiv soțiile, copiii și bunicile, spioni japonezi, însă trebuie să recunoaștem că aceștia au fost băgați la închisoare și cu vreo câțiva ani înainte.);

— Coreenii din Extremul Orient (deportați în Kazahstan), prima încercare de arestare bazată pe criteriul etnic;

— Estonienii din Leningrad (toți sunt arestați doar după numele de familie, ca spioni ai estonienilor albi);

— Toți pușcașii letoni din gardă și letonii cekști, da, letonii, mamoișii Revoluției, care până de curând au constituit scheletul și mândria CEKA! Și chiar acei comuniști din Letonia burgheză, care au fost schimbați în 1921, fiind astfel eliberați de groaznicele condamnări letone la doi și trei ani. (La Leningrad se închid: secția letonă de la Institutul Herzen; casa de cultură a letonilor; clubul eston; școala medie tehnică letonă; ziarele leton și eston.) într-o zarvă generală i-a sfârșit Marea Pasiță, îi mai greblează pe cei care nu au fost prinși. Nu mai au de ce să se ascundă, e timpul să pună capăt acestui joc. Acum, socialiștii sunt întemnițați toți, fără excepție, după locul de Exil (de pildă Ufa, Saratov), sunt judecați toți la un loc și mânați, turme întregi, spre abatoarele Arhipelagului.

În valurile precedente, intelectualitatea nu a fost uitată. Nu este uitată nici acum. Este suficient denunțul unui student (alăturarea acestor cuvinte nu mai sună deloc bizar), că lectorul lor de la institut citează mai mult din Lenin și Marx, iar pe Stalin nu -l citează, și lectorul nu mai apare la cursul următor. Dar dacă el nu citează în general?... Sunt arestați toți orientaliștii din Leningrad – generația de mijloc și cea tânără. Este arestat tot personalul de la Institutul Nordului (în afara colaboratorilor secreți). Nu se dădeau în

lături nici de la profesorii de școală. La Sverdlovsk este confecționat cazul celor treizeci de profesori de școală medie, în frunte cu Perei, șeful secției regionale a învățământului public, cărora li se aduce una dintre cele mai cumplite acuzații: au organizat în școli serbarea pomului de iarnă pentru a incendia școlile T Iar pe capul inginerilor (al celor din generația sovietică, nu al celor „burghezi”) ghioaga cade cu regularitate de pendul. Pentru că, din pricina unei dereglări în straturi, două abataje convergente nu s-au întâlnit, topograful miner Nikolai Merkurievici Mikov a primit douăzeci de ani în virtutea articolului 58-7! Șase geologi (grupul lui Kotovici), „pentru ascunderea rezervelor de cositor în subsol (!

— Adică pentru nedescoperirea lor!) în caz că vor veni nemții” (denunț): articolul 58-7, câte zece ani fiecare.

În urma valurilor principale gonea încă un val special: soțiile, CIS-ii (membrii de familie). Soțiile grangurilor de partid, iar în unele locuri (Leningrad) și toți care au primit zece ani fără drept de corespondență și care nu mai sunt. De regulă, membrii de familie primeau toți opt ani. (Totuși ceva mai blând decât deschiaburiții, și copii rămâneau pe continent)

Grămezi de victime! Munți de victime! Atacul frontal al NKVD-ului asupra orașului: S. P. Matveeva are în același val, dar pentru motive diferite, soțul și trei frați (și trei din patru nu se vor mai întoarce niciodată);

— În sectorul unui electrician s-a rupt un cablu de înaltă tensiune: 58-7, douăzeci de ani;

— Muncitorul Novikov din Perm este acuzat că s-ar fi pregătit să arunce în aer podul peste râul Kama;

— Pe Iujakov (tot la Perm) l-au arestat ziua, după soție au venit noaptea. I-au prezentat o listă de persoane și i-au cerut să semneze că toți se strâneau în casa lor la adunările menșevicilor și eserilor (bineînțele că nu era așa). Pentru asta i-au făgăduit s-o lase să se întoarcă la cei trei copii rămași acasă. A semnat, i-a nenorocit pe toți, iar ea, bineînțele, a rămas la închisoare;

— Nadejda ludenici a fost arestată pentru numele de familie. Este adevărat că după nouă luni au stabilit că nu este rudă cu generalul⁸² și au eliberat-o (o nimica toată: în vremea asta, mama ei a murit de inimă rea;

*Cinci dintre ei, torturați la anchetă, au murit înainte de proces. Douăzeci și patru au murit în lagăre. Cel de al treizecilea, Ivan Aristaulovici Punic, s-a întors, a fost reabilitat. (Dacă murea și el, am fi omis de aici pe toți cei treizeci, așa cum oitem milioane.) Numeroși „martori” la procesul lor

trăiesc acum la Sverdlovsk și prosperă: sunt activiști nomenclaturiști, beneficiari de pensii personale. Selecția darvinistă.

— La Staraia Russa a rulat filmul Lenin în octombrie. Cineva a fost frapat de fraza: „Asta trebuie s-o știe Palcinski!”, iar Palcinski apără Palatul de Iarnă. Dați-mi voie, păi la noi lucrează o infirmieră Palcinskaia! Să fie arestată! Și a fost. Într-adevăr, s-a dovedit că era soția, care, după împușcarea soțului, s-a ascuns în acest fund de provincie;

— Frații Borușko (Pavel, Ivan și Stepan), în 1930, au venit din Polonia, copii încă, la părinții lor. Acum, adolescenți fiind, sunt condamnați la zece ani pentru PȘ (suspect de spionaj);

— O manipulantă din Krasnodar se întorcea noaptea târziu de la depou, pe jos, și la marginea orașului, spre nenorocul ei, a trecut pe lângă un camion rămas în pană, în jurul căruia se agitau niște oameni. Era plin cu cadavre: mâini și picioare atârnav de sub prelată. I-au notat numele și a doua zi a fost arestată. Anchetatorul a întrebat-o: ce a văzut? Ea a recunoscut cinstit (selecția darvinistă). Propagandă antisovietică – zece ani;

— Un instalator închidea difuzorul din camera sa ori de câte ori se transmiteau nesfârșitele scrisori adresate lui Stalin (cine le ține minte? Se transmit ceasuri întregi. Zi de zi, asemănătoare până la tâmpenie! Probabil crainicul Levitan le ține bine minte: le citea cu voce răsunătoare și cu multă simțire.) Un vecin l-a denunțat (o, unde este acum acest vecin?) – SOE, element periculos din punct de vedere social, opt ani;

— Unui sobar semianalfabet îi plăcea în orele de răgaz să se semneze, Aceasta îl înălța în ochii proprii. Și cum nu avea hârtie curată – se semna pe ziare. Ziarul lui cu semnături pe chipul Părintelui și învățătorului l-au descoperit vecinii într-un săculeț din toaleta comună. AȘA, propagandă antisovietică, zece ani.

Stalin și sfetnicii lui apropiați își iubeau portretele, împestrițau ziarele cu ele, le multiplicau în milioane de exemplare. Muștele însă nu prea țineau cont de sfîntenia lor și, apoi, era păcat să nu folosești ziarul. Dar citi nenorociți n-au fost condamnați pentru asta!

Arestările se răspândeau pe străzi și prin case ca o epidemie. Așa cum oamenii își transmit unul altuia o molimă fără să aibă habar.

— Printr-o strân-gere de mână, prin respirație, prin înmânarea unui lucru – tot așa, printr-o strângere de mână, prin respirație, prin întâlnire pe stradă își transmiteau unul altuia molima arestării iminente. Căci dacă mâine ție îți este sortit să recunoști că ai organizat un grup clandestin pentru a otrăvi

conducta de apă a orașului, iar astăzi cu ți-am strâns mână pe stradă, înseamnă că și cu sunt sortit condamnării.

Cu șapte ani mai înainte, orașul privea cum satul era lovit de moarte și găsea că așa ceva este firesc. Acum satul s-ar fi putut uita cum este lovit orașul, dar era prea ignorant pentru asta și, apoi, el însuși nu scăpase de lovituri:

— Inginerul hotarnic (!) Saunin a primit cincisprezece ani pentru... Epizootia vitelor (!) în raion și recolte proaste (!), iar conducătorii raionului au fost cu toții împușcați din aceleași motive);

— Un secretar de partid, care a venit pe câmp să-i dea zor cu aratul, a fost întrebat de un țăran bătrân dacă el, secretarul, știe că de șapte ani colhoznicii n-au primit pentru zilele-muncă nici un gram de grâu, doar paie, dar și acelea puține. Pentru această întrebare, bătrânul a primit AȘA, zece ani;

— Alta a fost soarta unui țăran cu șase copii. Pentru aceste șase guri el nu-și cruța puterile muncind la colhoz, tot sperând să încropească ceva. Și, într-adevăr, s-a ales cu o decorație. I s-a înmănat în cadru festiv, s-au rostit discursuri, în cuvântul de răspuns, înduioșat, țăranul a spus: „Eh, dacă în locul acestei decorații era un pud de făină! Oare n-ar fi cu putință?” Toată adunarea a izbucnit în hohote de râs, iar noul purtător de ordin, cu toate cele șase guri ale sale, a fost deportat.

Ar fi oare cu putință să pui toate acestea cap la cap și să explici că au condamnat nevinovați? Însă am uitat să spunem că însăși noțiunea de vină a fost suprimată încă de revoluția proletară, iar la începutul deceniului al patrulea a fost etichetată drept oportunism de dreapta!” Astfel încât noi nu mai putem face speculații cu aceste noțiuni desuete: vină și nevinovăție*’.

Seria inversă a anului 1939 este un caz neverosimil în istoria Organelor, o pată pe istoria lor! Însă, de fapt, acest antival n-a fost prea mare, aproximativ 1-2% din cei luați înainte de asta: încă necondamnați, încă netrimși departe și care încă n-au murit. Nu prea mare, însă folosit cu abilitate. Era ca o copeică rest de la o rublă. Aceasta era necesară pentru a arunca totul asupra spurcatului de Ejov⁸³, pentru a-l consolida pe nou venitul Beria⁸⁴ și pentru ca marele Cărmuitor să strălucească și mai puternic. Această copeică a fost folosită cu dibăcie pentru a afunda și mai adânc în pământ rubla rămasă. Căci, dacă „s-au lămurit și i-au slobozit” (chiar și ziarele scriau fără teamă despre cazuri sporadice de calomniati), înseamnă că ceilalți întemnițați sunt niște nemernici! Iar cei care s-au întors

tăceau. Fuseseră puși să semneze. Erau muți de frică. Și puțini au fost cei care au aflat ceva din tainele Arhipelagului. Diviziunea era aceeași ca înainte: noaptea – dubele securității, ziua – manifestațiile.

De altminteri, această copeică a fost pusă repede la loc, în același an, în virtutea acelorași paragrafe ale atotcuprinzătorului Articol. Cine a observat în anul 1940 valul soțiilor condamnate pentru că au refuzat să-și repudieze soții? Cine își mai amintește, chiar în Tambov, că în acest an de pace au întemnițat toată orchestra de jaz care cânta la cinematograful „Modern”, deoarece toți membrii ei s-au dovedit a fi dușmani ai poporului? Și cine a remarcat cele treizeci de mii de cehi, care s-au refugiat în 1939, din Cehoslovacia ocupată, în URSS, țară slavă, soră bună? Nimeni nu putea garanta că vreunul dintre ei nu este spion. I-au trimis pe toți în lagărele din nord (iată de unde descinde, în timpul războiului, „corpul cehoslovac”). Dar, dați-mi voie, oare nu în anul 1939 am întins o mână de ajutor ucrainenilor de apus, bielorușilor de apus, și apoi, în 1940, Țărilor Baltice și moldovenilor? 85

* De la închisori la instituțiile de reeducare, Ed. Cât., p. 63.

* în 1946 a fost nevoie (12.7.46. Nr. 8/5) de o hotărâre specială a plenului Tribunalului Suprem al URSS: Cu privire la posibilitatea aplicării pedepsei doar persoanelor care au săvârșit un anumit delict (!). Dar și aceasta a fost tratată la fel de liber.

Frații noștri s-au dovedit complet nespălați și au început să curgă din aceste teritorii valurile de profilaxie socială spre locurile de surghiun din nord, din Asia Centrală, și erau multe, multe sute de mii. (Interesant, oare ce etichete le-au pus? Ucrainenilor de apus – colaborarea cu Polonia albgardistă, bucovinenilor și basarabenilor – cu România albgardistă. Dar evreilor care s-au refugiat la noi din partea germană a Poloniei? Păi colaborarea cu Gestapoul, desigur! M. Pinhasik.) Erau arestați cei prea înstăriți, prea influenți, laolaltă cu cei prea independenți, prea inteligenți, prea remarcabili, pretutindeni erau arestați ofițerii, în fostele teritorii poloneze – deosebit de mulți polonezi (tot atunci au fost recrutați martorii nefericiți de la Katyn⁸⁶, tot atunci în lagărele din nord s-au pus bazele unei armate în genul viitoarei armate a lui Sikorski⁸⁷-Anders⁸⁸). Pretutindeni erau arestați ofițerii, în felul acesta populațiile au fost scuturate, reduse la tăcere, rămânând fără potențiali conducători ai rezistenței, în felul acesta se insufla cuminența și vechile relații și cunoștințe erau atrofiate.

Finlanda ne-a lăsat un istm⁸⁹ depopulat, iată de ce, în 1940, în Karelia și în Leningrad a început ridicarea și strămutarea persoanelor cu sânge finlandez. Acest pârâiaș nu l-am observat; în vinele noastre nu curge sânge finlandez.

În războiul finlandez s-a făcut cea dintâi experiență de judecare a prizonierilor noștri de război ca trădători de Patrie. Cea dintâi experiență din istoria omenirii! Iar noi, vă dați seama, nici n-am observat!

Abia s-a terminat această repetiție generală, și a început războiul, iar o dată cu el – grandioasa retragere. Din republicile occidentale, abandonate dușmanului, trebuia, în mare grabă, în câteva zile, să scoată pe cine mai puteau, în Lituania au fost abandonate în mare pripă unități militare întregi, regimente, divizioane de artilerie și artilerie antiaeriană, în schimb au izbutit să scoată câteva mii de familii de lituanieni bănuți de atitudine ostilă (patru mii dintre ei au fost aruncați într-un lagăr din Krasnoiarsk, ca să fie jecmăniți de hoți), începând din 23 iunie, au dat zor să aresteze în Lituania, în Estonia. Dar nu mai era timp, trebuiau să se retragă și mai repede. Au uitat să evacueze fortărețe întregi, precum cea din Brest, dar n-au uitat să împuște deținuții din celulele și curțile închisorilor din Lvov, Rovno, Tallin și multe altele din apus. La închisoarea din Tartu au împușcat o sută nouăzeci și doi de oameni și au aruncat cadavrele într-un puț.

Cum să-ți închipui așa ceva? Tu habar nu ai de nimic, deodată se deschide ușa celulei și cineva începe să tragă în tine. Tu strigi cu glas de moarte, dar nimeni, în afară de pietrele închisorii, nu te aude și nu va povesti. De altfel, se spune că au existat unii care au scăpat neatinși de gloanțe. Cine știe, poate că totuși vom citi o carte despre aceste orori...?

În 1941, nemții au înconjurat atât de repede orașul Taganrog, tăind toate căile de retragere, încât la gară, în vagoane de marfă, au rămas deținuții pregătiți pentru evacuare. Ce-i de făcut? Că doar n-o să-i elibereze. Nici n-o să-i predea nemților. Au tras niște cisterne cu țiței, au stropit vagoanele și pe urmă le-au dat foc. Toți au ars de vii.

În spatele frontului, cel dintâi val din timpul războiului l-au constituit colportorii de zvonuri și provocatorii de panică în virtutea unui Decret în Afara codului, emis în primele zile de război. Asta era o luare de sânge de probă pentru a menține disciplina generală. Le dădeau la toți câte cinci ani, dar nu li se aplica articolul 58 (și acei puțini care au supraviețuit lagărelor din anii războiului au fost amnistiați în 1945).

Era cât pe ce să încerc acest Decret pe pielea mea: în Rostov pe Don m-am așezat la coadă la un magazin de pâine, un milițian m-a chemat și m-a dus pentru a-și completa numărul. Puteam foarte bine să-mi încep șederea în GULAG, în loc să merg la război, de n-ar fi fost o intervenție fericită. „

Pe urmă a fost valul celor care nu au predat aparatele de radio sau piesele de radio. Pentru o lampă de radio găsită (după un denunț) se dădeau zece ani.

Tot aici a fost și valul nemților: nemții de pe Volga, coloniștii din Ucraina și Caucazul de Nord, și în general toți care trăiau oriunde în Uniunea Sovietică. Criteriul determinant era sângele, și erau trimiși în surghiun chiar eroii ai războiului civil și vechi membri de partid – fiindcă erau nemți.

Iar sângele era determinat după numele de familie. Inginerul constructor Vasili Okorokov (Jambon), considerând că e jenant să-și semneze proiectele astfel, în anii '30, când încă era posibil, și-a schimbat numele în Robert Stecker. Sună frumos, nu? Și-a confecționat și o parafă. Acum însă n-a izbutit să dovedească nimic și a fost arestat ca neamț. „Ce misiune ai primit de la serviciul de spionaj fascist...?” Sau acel Kaverznev (Intrigantul) din Tambov, care încă din J 918 își schimbase numele nu prea frumos în Kolbe, oare când o f i împărtășit soarta lui Okorokov?

În esența ei, deportarea nemților era aidoma cu deschiaburirea, doar ceva mai blândă, pentru că li se îngăduia să ia mai multe lucruri cu ei și nu erau trimiși în acele locuri primejdioase, aducătoare de moarte. Ca și deschiaburirea, ea nu avea formă juridică. Codul penal nu avea nimic de-a face cu deportarea sutelor de mii de oameni. Aceasta era dispoziția personală a monarhului, în plus, era primul lui experiment național de acest gen, îl interesa din punct de vedere teoretic.

Începând cu sfârșitul verii anului 1941, dar și mai mult din toamnă, s-a revărsat valul încercușilor. Aceștia erau apărătorii patriei, aceiași pe care, cu vreo câteva luni în urmă, orașele noastre îi petreceau cu orchestre și flori, căroră după asta le-a fost dat să dea piept cu cele mai grele lovituri ale tancurilor nemțești și, în haosul general și nu din vina lor, să se afle nu în prizonierat, nu!

— Ci în grupuri de luptă disperate, să petreacă o vreme încercuși de nemți și apoi să iasă din încercuire. Iar la întoarcere, în loc să fie îmbrățișați frățeste (cum s-ar fi procedat în orice alta armată din lume), în loc să fie lăsați să se odihnească, să meargă să-și vadă familiile și pe urmă să se întoarcă pe front, ei erau conduși cu suspiciune, cu neîncredere, în

detașamente dezarmate, lipsite de orice drept, la punctele de verificare și de triere, unde ofițerii de la Secțiile Speciale începeau prin a le arăta că nu cred nici măcar un cuvânt din ceea ce spun și chiar se întreabă dacă ei sunt aceia drept care se dau. Iar metodele de verificare erau: interogatoriile încrucișate, confruntările, depozitiile unuia despre celălalt După verificare, o parte dintre încercuiți își recăpătau numele și gradele anterioare, li se acorda încredere și plecau la unitățile militare nou formate. Cealaltă parte, deocamdată mică, alcătuia primul val de „trădători ai patriei”. Ei erau condamnați după articolul 58 -1 b. Dar la început, până la elaborarea etalonului, primeau mai puțin de zece ani.

Astfel a fost purificată Armata activă. Există însă o armată uriașă inactivă în Extremul Orient și în Mongolia. Să nu lase să ruginească această armată - a fost misiunea nobilă a Secțiilor Speciale. Din pricina inactivității, eroilor de la Halhin-Gol⁹⁰ și Hasan⁹¹, începeau să li se dezlege limbile, cu atât mai mult, cu cât primiseră spre studiu pistoalele automate Degtiariov (până acum secrete pentru propriii soldați) și aruncătoarele regimentare de mine. Ținând în mână astfel de arme, lor le era greu să înțeleagă de ce noi, în apus, ne retragem. De dincolo de Siberia și Ural, ei nu puteau să înțeleagă că, retrăgându-ne câte 120 km pe zi, noi repetam pur și simplu manevra ademenitoare a lui Kutuzov⁹². Să înlesnească această înțelegere putea numai un val din Armata de Răsărit spre Arhipelag. Și gurile s-au închis, și credința a devenit de fier.

Se înțelege de la sine că în sferele înalte s-a format de asemenea un val cu cei vinovați de retragere (căci doar nu Marele Strateg era vinovat de ea î). Acesta a fost un val mic, de vreo cincizeci de oameni, valul generalilor, care în vara lui 1941 a stat în închisorile din Moscova, iar în octombrie au fost trimiși în lagăr. Printre generali, cei mai mulți erau de la aviație: comandantul forțelor aeriene Smușkevici, generalul E. S. Ptuhin (el zicea: „Dacă știam, mai întâi îl bombardam pe Tătucul Drag, apoi mă duceam la închisoare!”) și alții.

Victoria de lângă Moscova a generat un nou val: valul moscoviților vinovați. Acum, examinând totul în liniște, a reieșit că acei moscoviți care nu au fugit și nu s-au evacuat, ci au rămas netemători în capitala amenințată și abandonată de autorități, erau suspectați fie de subminarea autorității puterii (58-10), fie de faptul că îi așteptau pe germani (58-la, cu referire la 19; acest val i-a hrănit pe anchetatorii penali din Moscova și Leningrad până hăt în 1945).

Bineînțeles că articolul 58-10, AȘA, nu a încetat niciodată să fie aplicat și pe întreaga durată a războiului a fost suficient atât pentru front, cât și pentru spatele frontului. El era aplicat celor evacuați dacă povesteau despre grozăviile retragerii (din ziare reieșea clar că retragerea decurge conform planului). Era aplicat în spatele frontului clevetitorilor care se plâneau că rația este mică. Era aplicat pe front clevetitorilor care spuneau că tehnica de luptă a nemților este mai puternică, în 1942 era aplicat pretutindeni celor care calomniau, afirmând că în Leningradul aflat sub blocadă oamenii mureau de foame.

În același an, după eșecurile de lângă Kerci (120000 de prizonieri), de lângă Harkov (și mai mulți), în cursul mării retrageri din sud spre Caucaz și Volga, s-a pornit încă un val foarte important de ofițeri și soldați care nu au vrut să reziste până la ultima suflare și care s-au retras fără permisiune, aceia Căroră, după cum glăsuiește nemuritorul ordin Nr. 227 (iulie 1942), Patria nu poate să le ierte dezonoarea. Acest val nu a ajuns totuși în GULAG: prelucrat în ritm accelerat de tribunalele de divizie, a fost în întregime trimis în batalioanele disciplinare și absorbit fără urmă de nisipul roșu din prima linie. Acesta a fost cimentul fundamentului victoriei de la Stalingrad, care însă nu a intrat în istoria generală a Rusiei, ci rămâne doar în istoria particulară a canalizării.

(De altminteri, aici, noi încercăm să urmărim doar acele valuri care veneau în GULAG din afară. Transvazarea internă în GULAG, dintr-un rezervor în altul, așa-numitele condamnări de lagăr, care au bântuit cu furie mai ales în anii de război, nu vor fi examinate în acest capitol.)

Buna-credință ne obligă să amintim și de antivalurile din perioada războiului: cehii, de care am mai pomenit; polonezii; deținuții de drept comun scoși din lagăr și trimiși pe front.

Începând din anul 1943, când balanța războiului s-a înclinat în favoarea noastră, s-a pornit și, cu fiecare an, până în 1946, a devenit tot mai mare, valul de multe milioane din teritoriile ocupate și din Europa. Cele două părți principale ale lui au fost:

— Civili care au trăit sub ocupația nemților sau la nemți (acestora le-au trântit zece ani cu litera „a”: 58-la);

— Militarii care au fost prizonieri (ei au primit zece ani cu litera „b”: 58 -l b). Toți cei rămași sub ocupație voiau totuși să trăiască și de aceea acționau, și de aceea teoretic puteau, o dată cu hrana cea de toate zilele, să-și câștige

și viitoarele elemente constitutive ale delictului: dacă nu trădarea de patrie, măcar colaboraționismul cu dușmanul, însă, practic, era suficient să se marcheze în seria buletinului de identitate faptul de a fi trăit sub ocupație, căci să-i arestezi pe toți era lipsit de judecată din punct de vedere economic, nu era cu putință să depopulezi niște spații atât de întinse. Pentru ridicarea conștiinței generale era de ajuns doar întemnițarea unui anumit procent: vinovați, vinovați pe jumătate, vinovați pe sfert și eei care și-au uscat obielele pe același gard cu ei.

Căci doar un singur procent dintr-un singur milion poate constitui o duzină de lagăre pline de viață.

Și nu trebuie să credem că participarea cinstită într-o organizație clandestină antigermană te izbăvea de soarta de a nimeri în acest val. Au fost nenumărate cazuri, precum al celui comsomolist din Kiev, pe care organizația clandestină, pentru procurare de informații, l-a trimis să se angajeze la poliția din Kiev. Flăcăul îi informa cinstit pe comsomoliști, dar la venirea alor noștri a primit și el cei zece ani, deoarece, lucrând la poliție, nu putea să nu se pătrundă de spiritul vrăjmașului și să nu-i îndeplinească niciuna din misiunile dușmănoase încredințate.

Mult mai sever, mai crunt, erau judecați cei care fuseseră în Europa, chiar ca Ostarbeier[^], pentru că ei au văzut un fragment din viața europeană și puteau să povestească despre ea, iar povestirile acestea, dintotdeauna neplăcute (în afară, bineînțeles, de notele de călătorie ale unor scriitori înțelepți), erau cumplit de neplăcute în anii postbelici, ani de ruină și dezorganizare. Și nu oricine era în stare să istorisească la întoarcere că în Europa este foarte prost, că nu se poate trăi defel.

Tocmai din această cauză și nicidecum pentru faptul simplu de a fi căzut prizonieri erau judecați cei mai mulți dintre captivii noștri de război, iar dintre ei, în special cei care au văzut în Occident ceva mai mult decât un lagăr al morții german.

Aceasta nu s-a conturat numai decît cu toată claritatea, și încă din 1943 au existat niște valuri rătăcite care nu semănau cu nimeni, precum „africanii”, care multă vreme au fost numiți astfel pe șantierul de construcții din Vorkuta. Aceștia erau prizonieri de război ruși luați de americani din armata lui Rommel în Africa („hiwi”) și expedia (i în patrie în 1948, cu avioane Studebaker, pe ruta Egipt-Irak-Iran. Au fost numai decît amplasați într-un loc împrejmuit cu sârmă ghimpată, lângă un golf pustiu de la Marea Caspică, li s-au smuls însemnele militare, au fost eliberați de lucrurile

dăruite de americani (firește, în folosul colaboratorilor securității de stat, nu al statului) și expediați în Vorkuta până la noi ordine, fără a le reda vreo condamnare, din lipsă de experiență, în virtutea vreunui articol. Și acești africani trăiau în Vorkuta în condiții de ambiguitate: nu erau păziți, dar nu puteau să facă nici un pas prin Vorkuta fără permis, iar ei nu aveau permise; primeau salariu de civili angajați într-o unitate militară, însă erau tratați ca deținuți. Iar noile ordine nu mai soseau. Uitaseră de ei...

Această cauză apare în mod evident și în faptul că, neabătut, și militarii internați erau judecați la fel ca prizonierii de război. De pildă, în primele zile ale războiului, un grup de marinari de-ai noștri a fost aruncat pe țărmul suedez. Pe urmă, în Suedia, pe toată durata războiului au trăit liberi și în atâta îndestulare și confort ca niciodată înainte și niciodată după. Uniunea se retrăgea, înainta, ataca, murea și flămânzea, iar aceste canale se ghiftuiau pe seama neutralității. După război, Suedia ni i-a înapoiat. Trădarea de patrie era incontestabilă, însă ceva nu era în regulă. Au fost lăsați să plece pe la casele lor și tuturor li s-a aplicat tinicheaua cu propaganda antisovietică pentru povestirile seducătoare despre libertatea și belșugul din Suedia capitalistă (grupul lui Kadenko).

Ulterior, acest grup a fost personajul unei întâmplări anecdotice, în lagăr n-au mai povestit nimic despre Suedia, de frică să nu fie condamnați a doua oară. Dar în Suedia nu știu cum s-a aflat de soarta lor, și presa a publicat o seamă de știri calomniatoare. În perioada aceea, băieții erau risipiți prin diferite lagăre mai apropiate sau mai depărtate. Pe neașteptate, printr-un ordin special, toți au fost adunați în închisoarea leningrădeană Krestî. Două luni au fost hrăniți pe săturate, așteptând să le crească părul. Apoi i-au îmbrăcat cu o eleganță plină de modestie, au făcut repetiție – cine și ce să spună, i-au prevenit că ticălosul care va declara altceva o să primească „nouă grame” de plumb în ceafă. Și au fost duși la o conferință de presă cu ziariștii străinii invitați și cu aceia care cunoșteau întregul grup încă din Suedia. Foștii internați s-au comportat grozav, au povestit unde trăiesc, unde învață, unde muncesc, s-au arătat indignați de calomniile citite de curând în presa occidentală (căci, vezi Doamne, la noi ea se vinde la toate chioșcurile) și, iată, și-au scris și s-au întâlnit la Leningrad (cheltuielile de drum n-au tulburat pe nimeni). Cu înfățișarea lor proaspătă, strălucitoare constituiau cea mai bună dezmințire a știrilor false publicate de ziare. Ziariștii făcu (i de rușine au plecat să-și redacteze scuzele. Imaginația occidentală nu era în stare să explice altfel cele petrecute. Iar eroii

interviului au fost duși numaidecât la baie, ninși, îmbrăcați în zdrențele de mai înainte și trimiși în aceleași lagăre. Și întrucât s-au comportat ireproșabil, niciunul n-a mai primit a doua condamnare.

Prin valul genera! Al celor eliberați de sub ocupație au trecut unul după altul repede și în rânduri compacte valurile naționalităților care s-au făcut vinovate: în 1943 – calmucii, cecenii, ingușii, balkarii, karaceaevenii; în 1944 – tătarii din Crimeea.

Ei n-ar fi pornit atât de repede și impetuos spre surghiunul lor veșnic dacă Organele n-ar fi primit ajutorul armatelor regulate și al camioanelor militare. Unitățile militare înconjurau aulele⁹⁴ într-un inel de nepătruns, și cei care se cuibăriseră să trăiască aici pentru secole, în douăzeci și patru de ore, cu viteza unui grup de comando, erau transportați la gară, încărcăți în trenuri militare și numaidecât porniți spre Siberia, Kazahstan, Asia Centrală și spre Nord. Exact peste douăzeci și patru de ore pământul lor și bunurile imobiliare treceau în stăpânirea succesorilor.

Ca și nemții din Rusia la începutul războiului, tot astfel și acum aceste națiuni erau deportate după criteriul sângelui, fără anchete, și toți: și membrii de partid, și eroii muncii socialiste, și eroii războiului încă neterminat erau deopotrivă strămutați.

Este de la sine înțeles că în ultimii ani ai războiului întâlnim valul criminalilor de război germani, triați din sistemul lagărelor comune de prizonieri și, prin intermediul tribunalului, transferați în sistemul GULAG-ului.

În 1945, deși războiul cu Japonia n-a durat nici trei săptămâni, au fost strânși o mulțime de prizonieri de război japonezi pentru necesitățile urgente de construcții în Siberia și în Asia Centrală, și aceeași operație de selectare a criminalilor de război pentru GULAG se realiza acolo. (Dar și fără a cunoaște amănunte putem fi încredințați că majoritatea acestor japonezi nu puteau fi judecați în mod legal. Acesta era un act de răzbunare și un mod de a menține forța de muncă pe un termen cât mai lung.)

De la sfârșitul lui 1944, când armata noastră a pătruns în Balcani, și mai ales din 1945, când a ajuns în Europa Centrală, prin canalele GULAG-uiui s-a scurs încă un val de emigranți ruși: bătrânii care au plecat în timpul revoluției și tinerii care au crescut acolo. De obicei erau expediați în patrie bărbații, iar femeile și copiii erau lăsați în emigrație. (Este drept că nu-i luau pe toți, ci pe aceia care timp de douăzeci și cinci de ani și-au exprimat, chiar rareori, concepțiile politice ori, înainte de asta, și le-au exprimat la

revoluție. De cei care duceau o viață vegetativă nu se atingeau.) Valurile principale veneau din Bulgaria, Iugoslavia, Cehoslovacia, mai puțin din Austria și Germania; în alte țări din Europa de Răsărit aproape că nu trăiau ruși.

Drept răspuns, în 1945, s-a vărsat un val de emigranți din Manchuria. (Pe unii nu i-au arestat imediat: au invitat familii întregi să vină libere în patrie și de-abia aici i-au despărțit, i-au deportat sau i-au băgat la închisoare.)

Pe întreg parcursul anilor 1945 și 1946 s-a deplasat spre Arhipelag marele val al adevăraților adversari ai puterii (vlasoviștii⁹⁵, cazacii lui Krasnov⁹⁶, musulmanii din unitățile naționale create în timpul lui Hitler), unii convinși, alții nevoiți.

O dată cu ei au fost capturați aproape un milion de cetățeni care au fugit din țară în anii războiului: civili de toate vârstele și de ambele sexe, care se ascuseseră cu bine pe teritoriile aliaților, dar în 1946 -1947 au fost predați în mod perfid de către guvernele aliaților în mâinile sovieticilor”.

Un anumit număr de polonezi, membri ai Armatei Krajowa⁹⁷, adepți ai lui Mikolajczik⁹⁸, au fost expediați în GULAG după ce au trecut prin închisorile noastre.

Și câți români au fost, și unguri!

E De la sfârșitul războiului și apoi, mulți ani fără întrerupere, a curs valul abundent al naționaliștilor ucraineni („banderoviștii” ⁹⁹).

Pe fundalul acestor dislocări postbelice uriașe, de multe milioane, este puțin probabil ca să mai fi observat cineva asemenea valuri mici precum:

— „fetele pentru străini” (1946-1947), adică fetele care au îngăduit străinilor să le facă curte. Aceste fete au fost stigmatizate cu articolele 7-35 (social-peric uloase);

— Copiii spanioli, care au fost scoși din țara lor în timpul războiului civil, dar care se maturizaseră după cel de al doilea război mondial. Crescuți în internatele noastre, s-au acomodat foarte prost cu viața de la noi. Mulți E stupefiant faptul că în Occident, unde este imposibil să se păstreze multă vreme secretele politice, fiindcă ele sunt dezvăluite și divulgate opiniei publice de către presă, tocmai secretul acestei trădări, poate ultimul secret al celui de al doilea război mondial sau unul dintre ultimele, a fost perfect și scrupulos păstrat de către guvernele britanic și american, întâlnindu-mă deseori cu acești oameni în lagăre și închisori un sfert de veac. Nu mi-a venit să cred că opinia publică din Occident nu știe nimic de această extrădare, grandioasă prin proporțiile ei, a unor oameni simpli din Rusia,

trimiși de guvernele occidentale la pieire și represalii. Doar în 1973 (Sunday Oklahoman, 21 ianuarie) a apărut materialul lui Julius Epstein, căruia îndrăznesc să-i transmit aici mulțumiri din partea mulțimii celor care au pierit și a câtorva care mai trăiesc. A fost publicat doar un mic document disparat din dosarul imens, și astăzi secret, privind repatrierea cu forța în Uniunea Sovietică. „Trăind doi ani în mâinile autorităților britanice cu sentimentul fals al siguranței, rușii au fost luați prin surprindere, nici măcar nu-și dădeau seama că vor fi repatriați... Aceștia erau în cea mai mare parte țărani simpli, care păstrau o amară ranchiună personală bolșevicilor.” Englezii s-au purtat cu ei „ca și cu criminalii de război: împotriva voinței lor, au fost predați în mâinile acelor de la care nu puteau aștepta o judecată dreaptă”. Toți au fost trimiși în Arhipelag ca să fie nimiciți, în care parte a lumii și pe ce continent guvernele occidentale ar fi cutezat să-i predea astfel, fără să se teamă de mânia opiniei publice din țara lor? (Notă din anul 1973).

Doreau să plece acasă la ei. Lor le-au dat tot articolele 7-35, social-periculoși, și cel mai adesea 58-6, spionaj în favoarea... Americii.

(Ca să fim dreți, să nu uităm scurtul antival din 1947... Valul preoților. Da, minune mare! Prima oară după 30 de ani când eliberau preoți! De fapt ei nu erau căutați prin lagăre, însă dacă cineva dintre cei aflați în libertate își amintea și putea să spună numele și locul exact al unora, aceia erau puși în libertate pentru consolidarea bisericii în curs de reconstruire.)

Trebuie să menționăm că acest capitol nu caută câtuși de puțin să enumere toate valurile care au alimentat GULAG-ul, ci doar pe acelea dintre ele care au avut o nuanță politică. Exact precum la cursul de anatomie, după descrierea amănunțită a sistemului circulației sângelui, se poate iar relua descrierea detaliată a sistemului limfatic, tot astfel pot fi examinate din nou, începând din 1918 până în 1953, valurile condamnaților de drept comun și ale criminalilor propriu-ziși. Și această descriere ar ocupa destul loc. Aici ar putea fi clarificate multe Decrete celebre, o parte dintre ele acum uitate (deși nu au fost niciodată abrogate prin lege), care au furnizat din abundență material uman pentru Arhipelag. Decretul privind absențele nemotivate de la lucru. Decretul privind produsele de calitate proastă. Cel referitor la fabricarea basamacului (a atins culmea în 1922, însă tot deceniul al treilea a funcționat din plin). Cel referitor la pedepsirea colhoznicilor pentru neîndeplinirea normei obligatorii de zile-muncă. Apoi decretul privind

starea de război la căile ferate (aprilie 1943, deci nu la începutul războiului, ci când luase o întorsătură favorabilă nouă).

Decretele respective erau considerate întotdeauna ca fiind cele mai importante din toată legislația, fără ca cineva să mai ia în seamă ori măcar să-și aducă aminte de legislația anterioară. Punerea de acord a diferitelor ramuri a fost încredințată oamenilor de știință juriști, dar ei s-au ocupat de aceasta fără prea multă tragere de inimă și fără prea mult succes.

Pulsația decretelor a generat un tablou bizar al delictelor penale și de drept comun din țară. Se putea constata că furturile, crimele, producerea ilegală a basamacului, violurile nu se săvârșeau în diferite locuri din țară ca urmare a slăbiciunilor omenеști, a lubricității și dezlănțuirii pasiunilor, nu! În crimele care se produceau pretutindeni în țară se observa o unanimitate și uniformitate uimitoare. Toată țara mișuna când numai de violatori, când numai de criminali, când de fabricanți clandestini de basamac, răspunzând simțitoare la ultimul decret guvernamental. Fiecare crimă părea că își oferă Decretului flancurile, ca să dispară cât mai iute! Și tocmai acea crimă apărea imediat pretutindeni, cea care de-abia fusese prevăzută și pedepsită cu severitate de înțeleaptă legislație.

Decretul privind militarizarea căilor ferate a aruncat în tribunale mulțimi de femei și adolescenți care, în anii războiului, lucrau cel mai mult la căile ferate, însă, pentru că înainte de asta nu beneficiaseră de instrucție cazonă, ei întârziiau cel mai mult la lucru și încălcau disciplina. Decretul privind nerea-lizarea normei de zile-muncă a simplificat foarte mult procedura deportării colhoznicilor delăsători, care nu erau mulțumiți cu bastonadele din listele de evidentă ale colhozului. Dacă înainte pentru asta era nevoie de judecată la tribunal și aplicarea articolului privind „contrarevoluția economică”, acum era suficientă decizia conducerii colhozului, confirmată de comitetul executiv raional; colhoznicii înșiși încercau un sentiment de ușurare, având conștiința faptului că, deși erau deportați, nu figurau printre dușmanii poporului. (Norma obligatorie de zile-muncă era diferită pentru regiuni diferite, cea mai avantajoasă era a caucazienilor – șaptezeci și cinci de zile, dar și dintre ei mulți au ajuns cu valul pentru opt ani în ținutul Krasnoiarskului.)

Însă nu vrem să facem o analiză extinsă și fecundă a valurilor condamnărilor de drept comun și ale criminalilor. Doar că nu putem, ajungând în anul 1947, să trecem sub tăcere unul dintre cele mai grandioase Decrete ale lui Stalin. La anul 1932, am avut prilejul să pomenim Legea

„din șapte a opta”, sau „șapte pe opt”, lege în virtutea căreia au condamnat pentru un spic, pentru un castravete, pentru doi cartofi, pentru o așchie, pentru un mosorel cu ață (în procesul-verbal se scria „două sute metri de material de croitorie”, totuși le era rușine să scrie „un mosorel cu ață”) și mereu pentru zece ani.

Însă exigențele timpului, așa cum le înțelegea Stalin, se schimbaseră și acea pedeapsă de zece ani, care părea suficientă în așteptarea unui război cumplit, acum, după o victorie de importanță istorică mondială, părea cam firavă. Și din nou, desconsiderând codul ori uitând că există numeroase articole și decrete despre furturi și delapidări, la 4 iunie 1947 au dat publicității un Decret care le întrecea pe toate și care a fost botezat numaidecât de către deținuții ce nu-și pierduseră curajul drept Decretul „patru pe șase”.

Superioritatea noului Decret consta în primul rând în prospețimea lui: chiar de la apariția acestui Decret trebuiau să izbucnească aceste crime și să fie asigurat un val abundent de noi condamnați. Dar o superioritate și mai demnă de luat în seamă consta în durata pedepsei: dacă după spice nu se ducea o fată, ci trei („bandă organizată”), după castraveți ori mere câțiva prichindei de doisprezece ani, ei primeau până la douăzeci de ani lagăr; la uzină durata superioară a fost deplasată până la douăzeci și cinci de ani (această pedeapsă, numită și sfert, înlocuia acum pedeapsa cu moartea, desființată cu câteva zile înainte din considerente de... Umanism*), în sfârșit, se îndrepta vechiul neadevăr, cum că doar nedenunțarea politică este socotită crimă de stat, acum și pentru nedenunțarea delictului de drept comun privind furtul din avutul statului ori al colhozului se acordau trei ani de lagăr sau șapte de deportare.

În anii imediat următori Decretului, divizii întregi de săteni și orășeni au fost trimise să cultive insulele GULAG-ului în locul inginerilor care pieriseră. Este adevărat că aceste valuri au trecut prin miliție și tribunale obișnuite, fără

*Însă pedeapsa cu moartea doar pentru scurtă vreme și-a acoperit fata cu feregeaua, ca să o arunce cu un rânjel după doi ani și jumătate (ianuarie, 1950).

Să supraîncarce canalele securității de stat, și așa încărcate până la refuz în anii postbelici.

Această linie nouă a lui Stalin – că acum, după victoria asupra fascismului, trebuie să se facă întemnițări cu mai multă energie, ca niciodată, mai multe

și pe termene lungi – a avut, bineînțeles, ecou și asupra deținuților politici.

Anii 1948-1949, care s-au remarcat în toată viața socială prin intensificarea persecuțiilor și a urmăririlor, s-au distins prin tragicomedia recidiviș-tilor, lucru nemaipomenit chiar și pentru in justiția stalinistă.

Așa au fost numiți în limbajul GULAG-ului acei nefericiți care au scăpat teferi din valul 1937 și care au izbutit să supraviețuiască cei zece ani imposibili, insuportabili, și acum, iată, în 1947-1948, vlăguiți și cu sănătatea zdruncinată, sunt gata să facă un pas timid pe pământul libertății, cu speranța de a-și târî restul zilelor ce le-au mai rămas de trăit, însă nu știu ce fantezie barbară (ori înverșunare fermă, ori dorință de răzbunare nesățioasă) l-a împins pe Biruitorul Generalisim să dea ordinul: toți acești schilozi să fie întemnițați din nou, fără vreo altă vină! Din punct de vedere economic și politic, pentru el era dezavantajos să încarce mașina de înghițit cu ceea ce a mai prelucrat o dată. Dar Stalin a dispus anume așa. Acesta a fost un caz când personalitatea istorică devine extravagantă față de necesitatea istorică.

Și, de-abia oploșiți în noile locuri și noile familii, au venit să-i ia pe toți. Îi lua cu aceeași oboseală indolentă cu care mergeau și ei. De acum ei știau totul dinainte – tot drumul crucii. Nu întrebau „de ce?” și nu le spuneau celor dragi „mă voi întoarce”, îmbrăcau straiile cele mai murdare, își umpleau punga din lagăr cu tutun și plecau să semneze procesul-verbal. (Acesta nu era decât unul: „Dumneata ai fost închis?” – „Da.” „Ai primit încă zece ani.”)

Autocratul însă a realizat că nu este de ajuns să-i închidă din nou pe cei ce au supraviețuit din valul 1937! Atunci trebuie întemnițați și copiii acelor dușmani de moarte ai lui! Căci vor crește și le va trece prin cap să se răzbune. (Poate a mâncat prea mult la cină și a avut un coșmar cu acești copii.) Au triat, au calculat – au întemnițat copii, dar prea puțini. Au fost închiși copiii comandanților militari, dar nu toți copiii troțkiștilor! Și s-a pornit să curgă valul „copiilor răzbunători”. (Printre acești copii au nimerit și Lena Kosârioava de șaptesprezece ani, și Elena Rakovskaia, de treizeci și cinci.)

După marele haos european, Stalin a izbutit în jurul anului 1948 să se izoleze perfect, să-și construiască un tavan mai jos și, în acest spațiu astfel încadrat, să condenseze aerul anului 1937.

Și s-au pornit să curgă în 1948, 1949 și 1950

- Spioni imaginari (cu zece ani în urmă germano-japonezi, acum an-glo-americiani);
- Credincioșii (de data aceasta mai mult sectanți);
- Geneticienii și amelioratorii adepți ai lui Vavilov și Mendel, care scăpaseră represaliilor;

— Pur și simplu intelectuali care gândeau (și cu deosebită severitate – studenții) și care nu fuseseră îndeajuns de speriați de Occident. Era la modă să fie condamnați pentru: VAT – elogiarea tehnicii americane, VAD – elogiarea democrației americane, PZ – admirație față de Occident. Valurile se asemănau cu 1937, dar nu și durata pedepsei: acum etalonul nu mai era decarul patriarhal, ci noul sfert stalinist. Acum zece ani intrau la condamnările pentru copii.

Un val destul de mare s-a format în urma noului Decret privind divulgarea secretelor de stat (iar secrete de stat erau considerate: recolta raionului, orice statistică epidemică; producția oricărui atelier sau a oricărei fabricuțe; pomenirea numelui aerodromurilor civile; traseele mijloacelor de transport urban; numele unui deținut care zăcea într-un lagăr), în virtutea acestui Decret se dădea o pedeapsă de cincisprezece ani.

Nu au fost uitate nici valurile naționale. Tot timpul a curs valul banderoviștilor cules în toiul operațiunilor din pădurile frontului. Concomitent primeau câte zece și cinci ani de lagăr și deportare sătenii din Ucraina de Apus, care, într-un fel sau altul, avuseseră legături cu partizanii: unii îi adăpostiseră peste noapte, alții le dăduseră o dată să mănânce, iar alții nu-i denunțaseră. Aproximativ din anul 1950 a început să curgă și valul femeilor partizanilor lui Bandera. Ele au fost condamnate la câte zece ani pentru că nu și-au denunțat soții, ca să le vină mai repede de hac.

În vremea asta luase sfârșit rezistența din Lituania și Estonia. Dar în 1949 dintr-acolo au buit valurile pentru o nouă profilaxie socială și cele pentru asigurarea colectivizării. Eșaloane întregi strânse din cele trei republici baltice, conținând și săteni, și orășeni, au fost expediate în surghiun siberian, (în aceste republici, ritmul istoric a fost denaturat, în termene scurte, foarte strânse, ele trebuiau acum să refacă drumul țării întregi.) În anul 1948, a luat calea surghiunului încă un val național: cel al grecilor de pe țărmul Mării de Azov, din Kuban și Suhumi. În anii războiului, ei nu s-au compromis cu nimic în fața Tătucului, dar acum oare el se răzbuna din cauza eșecului din Grecia? Se pare că și acest val a fost tot rodul smintelii lui personale. Majoritatea grecilor au fost deportați în Asia Centrală, cei nemulțumiți – în celulele închisorilor.

În jurul anului 1950, din aceeași răzbunare pentru războiul pierdut sau pentru a realiza un echilibru cu cei deportați, spre Arhipelag au fost expediați insurgenții din armata lui Markos, predați nouă de către Bulgaria.

În ultimii ani ai vieții lui Stalin a început să se contureze distinct valul evreilor (cam de prin 1950, ei au început, încet-încet, să fie înhățați sub acuzația de cosmopolitism). Cu acest scop a fost pusă la cale și afacerea medicilor. Se pare că se pregătea să organizeze un masacru de proporții al evreilor.

Însă acesta a fost primul proiect din viața lui care a dat greș. Dumnezeu i-a poruncit – se pare că prin intermediul unor mâini omenești, să-și părăsească scheletul.

Expunerea precedentă, pe cât se vede, trebuia să arate că în prigonirea milioanei de oameni și în popularea GULAG-ului rezida o consecvență concepută cu sânge rece și o perseverență neîntreruptă.

Că la noi n-au existat niciodată închisori goale, ci doar pline sau arhipline.

Că în timp ce dumneavoastră vă ocupați, pentru propria desfătare, cu tainele inofensive ale nucleului atomic, studiați influența lui Heidegger asupra lui Sartre și colecționați reproduceri după tablourile lui Picasso, călătorești spre stațiuni balneare în vagoane compartimentate ori sfârșeați de construit vilele proprii din apropierea Moscovei, dubele securității cutreierau de colo până colo pe străzi, iar ghebiștii băteau ori sunau la ușă.

Și, cred eu, prin această expunere, am dovedit că Organele n-au mâncat niciodată pâinea degeaba.

Capitolul 3 ANCHETA DACĂ INTELECTUALILOR cehovieni, care se străduiau mereu să ghicească ce va fi peste douăzeci-treizeci-patruzeci de ani, li s-ar fi răspuns că peste patruzeci de ani, în Rusia, ancheta penală se va face cu ajutorul torturii, că deținuților li se va strânge craniul într-un inel de fier*, că unii vor fi introduși în băi umplute cu acid*, că vor fi legați goi și torturați cu furnici, ploșnițe, li se va vârî în orificiul anal vergeaua de armă înroșită pe primus („marcare secretă”), le vor fi srivite, încet, cu talpa cizmei, organele genitale, iar ca o formă foarte ușoară vor fi torturați cu nesomn și cu sete și vor fi bătuți până ce vor fi transformați într-o masă de carne însângerată – niciuna dintre piesele lui Cehov n-ar fi ajuns la final, căci toate personajele ar fi fugit la casa de nebuni.

Și nu numai eroii lui Cehov. Însă care rus normal de la începutul secolului, inclusiv oricare membru al RSDRP, ar fi putut crede, ar fi putut îndura o asemenea calomnie la adresa viitorului luminos? Ceea ce se mai potrivea cu epoca lui Alexei Mihailovici[^], ceea ce pe vremea lui Petru I părea deja barbarie, ceea ce în perioada lui Biron² putea fi aplicat la vreo 10-20 de oameni, ceea ce devenise absolut imposibil începând din vremea Ecaterinei,

toate acestea, în miezul marelui secol al douăzecilea, într-o societate concepută după principiul socialist, când zburau deja avioanele, apăruse cinematograful vorbitor și radioul, n-au fost săvârșite de un singur scelerat, nici într-un loc ascuns, ci de zeci de mii de oameni-fiară, special instruiți, asupra milioaneilor de victime fără apărare.

Și oare este cumplită doar această explozie de atavism, numită cu abilitate „cultul personalității”? Sau este cumplit faptul că tocmai în acei ani noi sărbătoream centenarul lui Pușkin? Că puneam în scenă chiar piesele lui Cehov, deși răspunsul la întrebările lor fusese primit? Ori și mai cumplit este faptul că și după treizeci de ani ni se spune: nu trebuie să mai vorbim despre aceste lucruri! Dacă ne vom aminti de suferințele milioaneilor de oameni, acest lucru denaturează perspectiva istorică! Dacă vom căuta să descoperim esența moravurilor noastre, aceasta umbrește progresul material! Mai bine amintiți-vă de cuptoarele înalte care au fost aprinse, de laminoare, de canalele săpate... Nu, de canale nu trebuie... Atunci de aurul de pe Kolâma, nu, nici de el nu trebuie... De toate se poate vorbi, dar cu pricepere, proslăvind...

*Doctorului S., după mărturia lui A. R. K.- Ov.

* Precum lui H. S. T-e.

Este de neînțeles, de ce blestemăm noi inchiziția? Oare în afară de ruguri nu au fost și slujbe religioase solemne? Este de neînțeles, de ce oare nu ne place iobăgismul? Căci nu interzicea țăranilor să muncească în fiecare zi. Și apoi, ei puteau să meargă cu colindul de Crăciun, iar de Sfânta Treime, fetele împleteau cununițe...

Caracterul excepțional pe care legenda scrisă și orală îl atribuie anului 1937 este relevat în inventarea unor culpe imagine și în torturi.

Asta însă nu este adevărat, nu este exact, în ani diferiți și în decenii diferite, ancheta în virtutea articolului 58 n-a avut aproape niciodată ca scop descoperirea adevărului, ci a constatat doar în procedura inevitabilă și murdară: omul până de curând liber, uneori mândru, întotdeauna nepregătit să fie frânt, trecut printr-o conductă îngustă, a cărei armătură să-i sfâșie pielea de pe coaste cu clenclurile ei, unde să nu poată respira, încât să se roage să ajungă la capătul celălalt, și la capătul celălalt să iasă ca un indigen fără cusur al Arhipelagului, aruncat pe pământul făgăduinței. (Un naiv se împotrivesc veșnic, crezând că poate ieși din conductă îndărăt, pe unde a intrat.)

Cu cât au trecut mai mulți ani neconsemnați în scris, este cu atât mai greu să aduni mărturiile risipite ale celor care au supraviețuit. Iar ei ne spun că pregătirea cazurilor umflate a început încă din primii ani de existență a Organelor, ca să fie simțită activitatea lor salvatoare permanentă și de neînlocuit, căci altfel, o dată cu împuținarea dușmanilor, Organele ar fi trebuit într-un ceas rău să dispară. Cum reiese din cazul lui Kosârev³, poziția CEKA se clătina încă de la începutul anului 1919. Citind ziarele din anul 1918, am dat peste un comunicat oficial privind descoperirea unui complot infernal al unui grup de zece inși care voiau (numai voiau!) să urce pe acoperișul Orfelinatului (mergeți să vedeți la ce înălțime) lunuri, și de acolo să tragă asupra Kremlinului. Erau zece oameni (printre care, pesemne, femei și adolescenți), nu se știe câte tunuri... Și de unde aceste tunuri? Ce calibru aveau? Și cum să le urci pe scară până în pod? Cum să le instalezi pe acoperișul înclinat, și în așa fel, încât să nu se rostogolească în timpul tragerii...?! Și totuși această fantezie, care întrecea plâsmuirile anului 1937, era citită J Și era crezută!... La fel de umflat a fost și cazul „Gumiliov”³ în 1921*. În același an, CEKA din Riazan a plăsmuit pseudocazul privind „conspirația” intelectualilor locali (dar protestele unor oameni curajoși au izbutit să ajungă la Moscova și cazul a fost suspendat), în același an 1921 a fost executat întreg Comitetul pentru sapropel, care făcea parte din Comisia pentru Sprijinirea Forțelor Naturii. Cunoscând îndeajuns felul de a fi și starea de spirit a cercurilor științifice ruse din vremea aceea și nefiind despărțiți de acei ani prin perdeaua de fum a fanatismului, poate și fără săpături ne vom închipui cât valora acel caz.

*Partea întâi, capitolul 8.

* A. A. Ahmatova⁴ mi-a spus numele acelui cekist care a influențat acest caz: Iakov Agranov.

La 13 noiembrie 1920, Dzerjinski⁵, într-o scrisoare adresată VEEKA, menționează că la CEKA „deseori se dă curs unor declarații calomnioase”.

Iată ce își amintește E. Doiarenko despre anul 1921: sala de așteptare a arestaților de la Lubianka, patruzeci-cincizeci paturi de lemn, toată noaptea sunt aduse întruna femei. Nimeni nu știe pentru ce este acuzat, senzația generală era că se arestează fără motiv, în toată încăperea doar o singură femeie știe de ce se află acolo – este o membră a partidului eserilor. Prima întrebare a lui Iagoda: „Așadar, pentru ce sunteți aici?”. Adică să spui tu însuși, să le dai o mână de ajutor la confecționarea propriului tău dosar. Și absolut același lucru se povestește despre GPU-ul din orașul Riazan în anul

J 930! Impresia generală că toți au fost arestați fără nici un motiv. Și întrucât era mare lipsă de capete de acuzare, pe I. D. T-ov I-au acuzat că poartă un nume fals. (Și cu toate că era numele lui adevărat, prin hotărârea OSO a fost pricopsit cu trei ani, în virtutea articolului 58-10.) Neștiind de ce să se lege, anchetatorul întreba: „Care-i profesia dumitale?” „Planificator.” „Scrie o notă explicativă: Planificarea în uzină și felul în care este realizată. Pe urmă o să afli de ce ai fost arestat.” (În notă el va găsi un fir de care să se agate.)

Și oare în decurs de atâtea decenii nu ne-am obișnuit cu ideea că de acolo nu se întoarce nimeni? În afară de mișcarea înapoi, scurtă și făcută cu bună știință, din anul 1939, doar foarte rare povestiri poți auzi despre eliberarea unui om ca rezultat al anchetei. Dar și în acest caz, fie că acest om a fost întemnițat din nou, fie că a fost eliberat doar pentru a fi urmărit. Astfel s-a creat tradiția conform căreia Organele nu au rebuturi în producție! Atunci cumjămâne însă cu nevinovații...?

În Dicționarul explicativ al lui Dahl⁶ se face următoarea distincție: „Cercetarea (prealabilă) se deosebește de anchetă prin faptul că ea se întreprinde pentru confirmarea premergătoare că există temeluri pentru a deschide ancheta”.

O, sancta simplicitas! Dar Organele nu au știut niciodată ce este o cercetare, o informare prealabilă! Listele trimise de sus, ori prima bănuială, denunțul unui colaborator secret sau chiar un denunțator anonim* atrăgeau după sine arestarea și apoi acuzarea inevitabilă Timpul destinat anchetei nu era folosit pentru descurcarea delictului, ci, în nouăzeci și cinci la sută din cazuri, pentru a -l obosi, a -l extenua, a -l vlăgui pe cel anchetat și a -l aduce în stare să dorească să fie tăiat cu toporul, numai să se termine mai repede.

Încă din 1919, metoda principală de anchetă era: pistolul pe masă.

Așa se desfășura nu numai ancheta politică, dar și cea de drept comun. La procesul Direcției centrale a combustibilului (1921), inculpata Mahrovskaja s-a plâns „că la anchetă i s-a dat să înghită cocaină. Procurorul”⁷ parează: „Dacă ar fi declarat că s-au purtat brutal cu ea, ar fi amenințat-o cu împușcarea, toate acestea, în caz de extremă necesitate, mai puteau fi crezute”.

*Articolul 93 din Codul de procedură penală spunea chiar așa: „O declarație anonimă poate servi drept motiv pentru a intenta un proces penal” (nu trebuie să ne mire cuvântul „penal”, fiindcă politiciii erau toți considerați infractori de drept comun).

* N. V. Krâlenko, *Za piat let* (în cinci ani), GIZ, Moscova-Petrograd, 1933, p. 401.

Pistolul stă amenințător pe masă, uneori este îndreptat asupra ta, iar anchetatorul nu se obosește să inventeze motivul pentru care ești acuzat: „Povestește, tu știi!” Așa i-a cerut anchetatorul Haikin în 1927 acuzatei Skripnikova, așa i-au cerut în 1929 lui Vitkovski. Nu s-a schimbat nimic nici peste un sfert de secol, în 1952, aceleiași Anna Skripnikova, acum la cea de a cincea arestare, Sivakov, șeful secției de anchetă a MGB-ului din orașul Ordjonikidze, îi spune: „Medicul închisorii ne informează că ai tensiunea 24/12. Asta-i puțin, canalie (ea avea șaiszeci de ani), o să te facem să ai 34, ca să crapi, lepădătură, fără nici o vânătaie, fără bătaie, fără fracturi. Numai că n-o să te lăsăm să dormi!” Și dacă Skripnikova, după nopți de interogatoriu, ziua, în celulă, închidea ochii, gardianul năvălea înăuntru, urlând: „Deschide ochii, altfel te trag de picioare din pat și te leg de perete!”

Și interogatoriile de noapte erau cele mai importante în 1921. Și tot atunci se puneau în față farurile automobilului (la CEKA din Riazan, Stelmah). La Lubianka, în 1926 (mărturia Berthei Gandal) se folosea sistemul de încălzire Amosov, pentru introducerea în celulă a aerului rece ori puturos. Și mai era o celulă căptușită cu plută, care nu avea aer și era încălzită la maximum. Se pare că poetul Kliuev[^] a stat într-o astfel de celulă, la fel și Bertha Gandal. Vasili Alexandrovici Kasianov, participant la răzmerița din 1918 de la Iaroslavl⁸, povestea că o asemenea celulă era încinsă până ce prin porii corpului țâșnea sângele; observând asta prin vizor, supraveghetorii îl puneau pe deținut pe targa și îl duceau să semneze procesul-verbal. Sunt cunoscute procedeele „fierbinți” (și „sărate”) ale perioadei „de aur”, în Georgia, în 1926, deținuților li se ardeau mâinile cu țigările; la închisoarea Meteh (din Tbilisi) îi împingeau pe întuneric într-un bazin cu necurătenii. Aici este o legătură foarte simplă: dacă trebuie să învinuiești cu orice preț, înseamnă că amenințările, violența și torturile sunt inevitabile, și cu cât acuzația este mai fantastică, cu atât mai crudă trebuie să fie ancheta pentru a forța mărturisirea. Și o dată ce cazurile umflate au fost dintotdeauna, atunci și violența, și tortura au fost dintotdeauna, nu sunt apanajul anului 1937, ele sunt un indiciu îndelungat, cu caracter general. Iată de ce astăzi mi se pare straniu să citești uneori în amintirile foștilor zeki că torturile au fost încuviințate începând cu primăvara anului 1938 „*.”

Obstacole de ordin spiritual și moral, care ar fi putut să rețină Organele să apeleze la tortură, nu au existat niciodată, în primul an postrevoluționar, în”

Hebdomadarul VEEKA „” Spada roșie „și” Teroarea roșie” s-a discutat deschis despre folosirea torturii din punctul de vedere al marxismului. Și, judecând după consecințe, răspunsul a fost pozitiv, deși nu a fost general.

Despre anul 1938 ar fi mai corect să se spună așa: dacă până în acest an pentru folosirea torturii se cerea îndeplinirea unor formalități, o aprobare

*E. Ghinzburg scrie că aprobarea pentru a folosi „mijloacele de influențare fizică” a fost dată în aprilie 1938. V. Șalamov consideră că torturile au fost autorizate începând de la mijlocul anului 1938. Bătrânul deținut Mitrovici este sigur că a existat un „ordin privind interogatoriul simplificat și schimbarea metodelor psihice cu cele fizice”. Ivanov-Razum-nik[^] consideră că „perioada celor mai crude interogatorii a fost mijlocul anului 1938”.

pentru fiecare caz de anchetat (chit că se obținea cu ușurință), în 1937-1938, ținând cont de situația excepțională (într-un răstimp scurt trebuiau trecuți prin aparatul anchetei milioane de arestați hărăziți Arhipelagului, ceea ce n-au cunoscut valurile masive ale „chiaburilor” și cele naționale), violența și tortura au fost permise anchetatorilor nelimitat, au fost lăsate la aprecierea lor, cum cerea munca lor și termenul dat. Felurile de tortură nu erau reglementate, era admisă orice inovație.

În 1939 această aprobare generală largă a fost anulată, din nou se cereau îndeplinite niște formalități birocratice pentru tortură (de fapt, amenințările simple, șantajul, înșelăciunea, epuizarea prin insomnie și carceră nu au fost interzise niciodată). Dar începând de la sfârșitul războiului și în anii postbelici au fost stabilite prin decret anumite categorii de arestați față de care se aproba dinainte o gamă largă de torturi. Aici intrau naționaliștii, mai ales ucrainenii și lituanienii, și mai ales în acele cazuri când exista sau se presupunea că există o structură clandestină și trebuia extirpată pe de-a-ntregul, trebuiau obținute toate numele de la cei care fuseseră deja arestați. De pildă, grupul lui Romualdas Prano Skirius era alcătuit din aproximativ cincizeci de lituanieni. Ei au fost învinuiți în 1945 că au lipit manifeste antisovietice. Și cum pe atunci Lituania ducea lipsă de închisori, au fost trimiși într-un lagăr de lângă Velsk în regiunea Arhanghelsk. Unii au fost torturați, alții n-au suportat dublul regim de anchetă și muncă de lagăr, însă rezultatul a fost următorul: cei cincizeci de oameni au mărturisit toți, fără excepție. A trecut o vreme, și din Lituania s-a comunicat că au fost găsiți adevărații vinovați ai manifestelor, iar aceștia n-au nici un amestec! În 1950 am întâlnit în închisoarea de tranzit din Kuibâșev un ucrainean din Dnepropetrovsk, pe care, pentru a -l face să dezvăluie persoanele cu care

avea legături, l-au torturat în fel și chip, inclusiv carcera „în poziție verticală”, în care, pentru patru ore pe zi, introduceau o bară de sprijin (ca să poată adormi). Tot după război l-au schingiuit și pe Levin, membru corespondent al Academiei.

Și, de asemenea, n-ar fi fost just să se atribuie anului 1937 „descoperirea” că mărturisirea personală a inculpatului este mai importantă decât orice dovezi și fapte. Acest lucru se cunoaștea încă din anii '20. Iar în jurul anului 1937 a apărut doar teoria strălucitoare a lui Vâșinski. De fapt, atunci, ea a fost comunicată doar anchetatorilor și procurorilor pentru susținerea tăriei lor morale, pe când noi, toți ceilalți, am aflat de ea cu douăzeci de ani mai târziu, am aflat când a început să fie ponegrită în propozițiile subordonate și paragrafele secundare ale articolelor de ziar ca și cum era de mult și tuturor cunoscută.

Se pare că în acel an de năprasnică amintire, în raportul său devenit celebru în cercurile speciale, Andrei Ianuarievici (îmi stă pe limbă să-i spun Jaguarievici) Vâșinski, în spiritul celei mai suuple dialectici (pe care noi nu o îngăduim nici supușilor de stat, nici – în prezent – mașinilor electronice, fiindcă și colo, și colo da este da, și nu este nu), a reamintit că omenirea nu va putea niciodată să stabilească adevărul absolut, ci doar pe cel relativ. Și de aici, el a făcut un pas pe care juriștii n-au îndrăznit să -l facă timp de două mii de ani: că, prin urmare, nici adevărul stabilit de anchetă și de tribunal nu Poate fi absolut, ci doar relativ. Iată de ce, semnând o condamnare la moarte, oricum nu vom putea fi niciodată absolut siguri că pedepsim un vinovat, ci doar cu un anumit grad de aproximare, în anumite presupuneri, într-un anumit sens. (Poate că Vâșinski însuși, nu mai puțin decât ascultătorii lui, avea atunci nevoie de această consolare dialectică. Strigând de la tribuna procurorului: „Să fie împușcați cu toții, precum câinii turbați!”). El, cu răutatea și inteligența lui, înțelegea că acuzații nu sunt vinovați. Probabil că el și Buharin, 10 o somitate a dialecticii marxiste, erau mai mult decât pasionați să înveșmânteze minciuna judiciară în zorzoane dialectice. Pentru Buharin era prea stupid și demoralizant să pieri absolut nevinovat, el chiar simțea nevoia de a-și găsi vina! În schimb, pentru Vâșinski era mult mai plăcut să se simtă un logician, decât un ticălos evident.

De aici decurge concluzia cea mai practică: încercarea de a căuta probe absolute (probele sunt întotdeauna relative), martori absolut convingători (ei pot spune lucruri contradictorii) ar fi o pierdere zadarnică de timp. Cât

despre dovezile vinovăției, relative și aproximative, anchetatorul le poate găsi și fără probe, și fără martori, fără să iasă din cabinetul său, sprijinindu-se nu doar pe inteligența sa, ci și pe simțul său partinic, pe forțele lui morale (adică pe superioritatea omului care a dormit și a mâncat bine, și nu a fost maltratat de nimeni) „și pe caracterul său” (adică voința de a-și manifesta cruzimea)!

Firește, această formulare era mult mai elegantă decât instrucțiunile lui Lațis. Esența însă este aceeași.

Doar într-un singur punct Vâșinski n-a mers până la capăt, s-a abătut de la logica dialectică: nu știu de ce a lăsat el doar glonțul absolut...

Astfel, dezvoltându-se în spirală, concluziile jurisprudenței noastre înaintate s-au întors la concepțiile preantice și medievale. Și precum călăii medievali, anchetatorii, procurorii și judecătorii noștri au convenit să vadă dovada principală a vinovăției în recunoșterea ei de către inculpat*.

Totuși naivul Ev Mediu, ca să smulgă mărturisirea dorită, recurgea la metode dramatice, spectaculoase: scaunul de tortură, roata, grătarul cu cărbuni aprinși, tragerea în țeapă etc. În secolul al Douăzecilea însă, folosind și medicina avansată, și experiența penitenciară considerabilă (cineva a susținut foarte serios o teză de doctorat pe această temă), au socotit că o asemenea concentrare de mijloace strașnice este inutilă, folosirea lor masivă ar fi greoaie, în afară de aceasta...

Și, în afară de aceasta, mai există probabil o circumstanță: ca întotdeauna, Stalin nu rostea ultimul cuvânt, subordonații trebuiau să -l ghicească singuri, iar el își rezerva porțița de scăpare a șacalului, ca să se retragă și să scrie Beție de pe urma succesului¹¹. Schingiuirea planificată a milioane de oameni se întreprindea totuși pentru prima oară în istoria omenirii, și Stalin, în pofida puterii sale nemărginite, nu putea fi absolut sigur de succes. Efectuată pe un material vast, experiența putea să decurgă altfel decât pe unul de mai mici proporții, în toate cazurile, Stalin trebuia să rămână imaculat, de o puritate

*Compară anexa a 5-a la constituția SUA: „Nimeni nu poate fi obligat să depună mărturie împotriva sa într-un proces penal”.

angelică. (Dar indicația privind „influențarea fizică” exista în circularele Comitetului Central din anii 1937 și 1939.)

Iată de ce, poate, nu exista o listă cu torturi și batjocuri tipărită, care să fie înmănată anchetatorilor. Se cerea pur și simplu ca fiecare secție de anchetă într-un termen dat să livreze tribunalului un anumit număr de victime care

au mărturisit totul. Se vorbea pur și simplu (oral, dar foarte des) că toate măsurile și mijloacele sunt bune, fiind îndreptate spre un scop înalt; că nimeni nu -l va trage la răspundere pe anchetator pentru moartea unui inculpat; că medicul închisorii trebuie să se amestece cât mai puțin posibil în mersul anchetei. De bună seamă se organizau schimburi de experiențe tovarășești, „învățau de la cei mai buni”; și apoi mai era și „cointeresarea materială: remunerație mare pentru orele lucrate noaptea, prime pentru reducerea termenului anchetei; și apoi mai era și avertismentul că anchetatorii care nu-și duc misiunea la bun sfârșit... Dacă însă s-ar întâmpla că vreun NKVD regional să înregistreze un eșec, atunci și șeful lui ar fi curat în fața lui Stalin: el nu a dat indicații directe de aplicare a torturii! Dar în același timp a asigurat aplicarea ei!

Înțelegând că șefii cei mari își iau măsuri de precauție, o parte dintre anchetatorii de rând (dar nu cei care se delectează frenetic) încercau și ei să înceapă cu metode mai blânde, apoi, în caz de înăsprire, să evite pe acelea care lasă urme prea evidente: un ochi scos, o ureche smulsă, șira spinării ruptă și chiar vânătăile pe tot corpul.

Iată de ce în anul 1937 nu se constată – exceptând insomnia – o unitate totală în ceea ce privește procedeele de tortură laodiferite direcției regionale, la diferiți anchetatori din aceeași direcție. Se spune că au excelat prin cruzimea schingiuirilor orașele Rostov pe Don și Krasnodar. În Krasnodar inventaseră o metoda originală: îi sileau pe arestați să semneze file^{de} hârtie albe, apoi ei le umpleau cu minciuni. De fapt, la ce bun torturile? În 1937 nu s-au făcut dezinfecții, bântuia tifosul exantematic, în înghesuiala în care trăiau oamenii cadavrele zăceau câte cinci zile, cei care înnebuneau în celule erau terminați cu bătele în coridor.

Ceea ce s-ar putea socoti, totuși comun, era preferința pentru mijloacele, ca să zicem așa, blânde (o să le cunoaștem îndată), și aceasta era o cale fără greș. Căci limitele adevărate ale echilibrului uman sunt foarte restrânse și nu sunt deloc necesare scaunul de tortură și grătarul cu jar pentru a aduce în stare de iresponsabilitate un om de rezistență medie.

Vom încerca să enumerăm câteva procedee foarte simple, care f ring voința și personalitatea deținutului, fără să lase urme pe corpul lui.

Să începem cu metodele psihice. Pentru victimele care niciodată nu s-au pregătit pentru suferințele închisorii, acestea sunt metode care au o forță uriașă, chiar distrugătoare. Oricât de tari ți-ar fi convingerile, tot nu-ți va fi ușor.

1. Să începem chiar cu nopțile. Din ce pricină oare numai noaptea se produce în principal frângerea sufletelor? Oare de ce încă din primii lor ani de existență Organele au ales noaptea? Pentru că noaptea, smuls din pat în timpul somnului (chiar dacă încă nu este chinuit de insomnie), arestatul nu poate fi echilibrat și treaz precum în timpul zilei, este mai maleabil.

2. Convingerea în sinceritatea tonului. Este lucrul cel mai simplu. La ce bun jocul de-a șoarecele și pisica? Atlându-se o vreme printre ceilalți acuzați, arestatul a făcut cunoștință cu situația generală. Și anchetatorul îi vorbește pe un ton domol, amical: „îți dai singur seama că oricum o să fii condamnat Dacă însă te vei împotrivi, aici, în închisoare, o să-ți zdruncini sănătatea, o să te prăpădești. Dacă te duci în lagăr – acolo-i aer, lumină... Așa că e mai bine să semnezi de la început.” Foarte logic. Și sunt lucizi cei ce consimt și semnează, doar dacă... Doar dacă e vorba numai de ei! Însă rareori se întâmplă așa. Și lupta este inevitabilă.

O altă variantă de convingere este destinată membrilor de partid. „Dacă în țară sunt neajunsuri și chiar foamete, dumneata ca bolșevic trebuie să hotărăști: poți oare să admiti că vinovat de asta este partidul? Ori puterea sovietică?” „Nu, desigur!” se grăbește să răspundă directorul Centralei inului. „Atunci ai curajul și ia vina asupra dumatăle!” Și el o ia!

3. Injuria grosolană. Un procedeu simplu, dar asupra oamenilor cu educație, cu structuri delicate, rafinați, poate să acționeze excelent. Cunoscedouă cazuri cu preoți, care cedau la cea mai nevinovată înjurătură. Unul dintre ei (Butârki, 1944) era anchetat de o femeie. La început, în celulă, nu mai găsea cuvinte pentru a-i lăuda politețea. Dar într-o zi s-a întors abătut și multă vreme n-a consimțit să repete cu cât rafinament a început ea să înjure, punând picior peste picior. (Regret că nu pot să reproduc aici una din drăguțele ei fraze.)

4. Atacul prin contrast psihologic. Schimbări neașteptate: tot interogatoriul sau numai o parte a lui să fie extrem de amabil, să te adresezi inculpatului cu numele mic și cu patronimicul, să fâgăduiești marea cu sarea. Apoi, brusc, să arunci cu prespapierul: „Canalie! Nouă grame de plumb în ceafă! Și, întinzând mâinile ca pentru a i le înfige în păr, de parcă unghiile s-ar termina cu niște ace, să te apropii de acuzat (procedeul este foarte bun pentru femei).

Ca variantă: se schimbă doi anchetatori, unul rupe și sfâșie, altul este simpatice, aproape cordial. Ori de câte ori intră în birou, inculpatul tremură:

oare pe cine o să vadă? Și prin contrast vrea să-i mărturisească și să-i semneze celui de al doilea totul, chiar și ce n-a fost.

5. Umilirea prealabilă, în faimoasele subsoluri ale GPU-ului din Rostov (de la „Numărul treizeci și trei”) sub dalele de sticlă groasă ale trotuarului (un fost depozit), în așteptarea interogatoriului i-au așezat pe arestați cu fața la dușumea într-un coridor, interzicându-le să ridice capul ori să scoată vreun sunet. Ședeau așa, ca niște mahomedani care se roagă, până ce gardianul îi bătea pe umăr și îi ducea la interogatoriu.

— Alexandra O-va n-a făcut la Lubianka mărturisirile așteptate. A fost transferată la închisoarea Lefortovo. Acolo, la recepție, gardiană i-a poruncit să se dezbrace și, chipurile invocând procedura, i-a luat hainele și a încuiat-o goală într-o boxă. Numaidecât și-au făcut apariția niște gardieni-bărbați, care au început să se uite prin vizor, să râdă și să-i aprecieze formele. Și, probabil, întrebând, aș mai aduna încă multe exemple. Scopul era unul singur: să creeze o stare deprimantă.

6. Orice procedeu capabil să aducă arestatul în stare de tulburare. Iată cum a fost anchetat F. I. V. Din Krasnogorsk, regiunea Moscova (după comunicarea făcută de L.A. P-ev). Anchetatoarea, în cursul interogatoriului, s-a dezbrăcat în fața lui în câteva etape (strip-tease!), însă tot timpul a continuat interogatoriul, ca și când nu s-a întâmplat nimic, se plimba prin cameră, se apropia de el, încercând astfel să -l facă să mărturisească. Poate era necesitatea ei personală, dar poate era și o socoteală rece: inculpatului i se tulbură mintea și semnează! Iar ea. Nu avea de ce să se teamă: avea pistol, sonerie...

7. Intimidarea. Metoda cea mai aplicată și foarte variată. Este folosită adesea în combinație cu ispitirea și promisiunea (bineînțelese falsă). Anul 1924: „Nu mărturisești? Va trebui să faci o plimbare până la Solovki. Cine mărturisește totul este eliberat”. Anul 1944: „Depinde numai de mine în ce lagăr o să fii trimis. Există lagăre și lagăre. Acum avem și lagăre cu muncă silnică. Ocne. Dacă vei fi sincer, vei ajunge într-un loc mai comod, dacă vei refuza să mărturisești – douăzeci și cinci de ani de muncă în subterană!” Intimidare cu altă închisoare mai drastică: „Dacă refuzi să mărturisești, te vom transfera la Lefortovo (dacă ești la Lubianka), la Suhanovka (dacă ești la Lefortovo), acolo vor discuta altfel cu tine”. Iar tu de acum te-ai obișnuit aici: în închisoarea asta regimul pare a fi acceptabil, dar nu știi ce torturi te așteaptă dincolo. Apoi mutarea... Să cedez oare...?

Intimidarea acționează excelent asupra celor care încă n-au fost arestați, ci au fost convocați în Casa cea Mare prin citație. El (ea) are încă multe de pierdut, el (ea) se teme de orice: se teme că astăzi n-o să-i mai dea drumul, se teme că o să i se confişte lucrurile, apartamentul. El este gata să facă multe depoziții și multe concesii pentru a evita aceste pericole. Ea, de bună seamă, nu cunoaște codul penal, și ca lucrul cel mai puțin important la începutul interogatoriului i se strecoară o foaie de hârtie cu un extras falsificat din cod: „Sunt avertizată că pentru furnizare de mărturii false... 5 (cinci) ani de închisoare” (în realitate, articolul 95 – până la doi ani)... Pentru refuzul de a face depoziții – 5 (cinci) ani (în realitate, articolul 92 – până la trei luni, ba și acelea de muncă corecțională, nu de închisoare). Aici a intrat deja și mereu o să intre în acțiune încă o metodă de anchetă:

8. Minciuna. Noi, victimele, nu putem să mințim, în schimb anchetatorul minte tot timpul, toate aceste articole nu se refera la el. Nouă nici măcar nu ne trece prin minte să întrebăm: el ce pedeapsă primește pentru minciună? El poate să pună dinaintea noastră grămezi de procese-verbale cu semnăturile celor dragi ori ale prietenilor noștri: acesta nu e decât un procedeu de anchetă elegant Intimidarea cu ispitire și minciună este procedeul principal de influențare a rudelor arestatului, chemate să depună mărturie. „Dacă nu faceți aceste depoziții (care vi se cer), îi agravați situația... Îl nenorociți definitiv. (vă închipuiți ce simte o mamă când aude așa ceva?). Numai dacă semnați această hârtie (care vi se pune dinainte) puteți să -l salvați” (nenorociți) „.

9. Jocul cu atașamentul fa {a de cei dragi și apropiați acționează perfect și asupra inculpatului. Aceasta este cea mai eficientă dintre intimidări, cu

*Conform legilor nemiloase ale Imperiului rus. Rudele apropiate puteau în general să refuze sa depună mărturie. Și dacă făceau depoziții la ancheta preliminară, puteau, dacă voiau, să și le retragă, ca să nu ajungă la tribunal. În mod ciudat, pe vremea aceea, a fi cunoștința sau ruda criminalului nu era considerată dovadă de vinovăție...!

Atașamentul față de cei dragi poți frânge pe omul cel mai neînfricat (O, câtă profetie în dictonul: „Dușmanul omului este familia lui”!). Vă amintiți de acel tătar care a rezistat și la chinurile lui, și la chinurile soției, dar n-a mai rezistat la ale fiicei?... În 1930, anchetatoarea Rimalis făcea următoarea amenințare: „O s-o arestăm pe fiica dumneavoastră și o s-o băgăm în celulă cu sifiliticele!”

Vă amenință că-i vor aresta pe toți cei dragi dumneavoastră. Uneori cu acompaniament sonor: soția ta este deja arestată, dar soarta ei viitoare depinde doar de sinceritatea ta. Uite, este interogată în camera de alături, ascultă! Și, într-adevăr, dincolo de perete răsună plâns și țipete de femei (dar ele seamănă toate între ele, și mai ales prin perete, în plus tu ești surescitat, nu ești în starea de spirit a expertului; uneori pun pur și simplu un disc cu vocea unei „femei tip” – soprană ori contraltă – o propunere de raționalizare!). Iată însă că – acum de-adevăratelea – ți-o arată printr-o ușa de sticlă cum merge tăcută, cu capul aplecat de tristețe. Da! Este soția ta! Pe coridoarele securității de stat. Ai nenorocit-o cu încăpățânarea ta. E arestată. (Ei o chemaseră prin citație pentru un fleac de procedură, iar la momentul convenit au scos-o pe coridor, dar i-au poruncit: să nu ridicați capul, altfel nu mai ieșiți de aici!) Ori îți dau să citești o scrisoare de la ea, într-adevăr, e scrisul ei: Mă lepăd de tine! După ticăloșiile pe care mi le-au povestit despre tine, nu mai am nevoie de tine! (Și întrucât în țara noastră există și asemenea femei, de ce n-ar fi posibile și astfel de scrisori? Nu-ți rămâne decât să te consulți cu propriul suflet: oare așa să fie soția ta?)

Anchetatorul Goldmann a încercat (în 1944) să obțină de la V. A. Korneeva depoziții împotriva altor oameni prin amenințări: „O să-ți confiscăm casa, iar pe bătrânele tale le vom arunca în stradă”. Convinsă și fermă în credința ei, Korneeva nu se temea câtuși de puțin pentru sine, era pregătită să sufere. Dar amenințările lui Goldmann erau absolut reale pentru legile noastre, și ea era îngrijorată de soarta alor săi. Când spre dimineață, după o noapte de procese-verbale refuzate și rupte, Goldmann s-a apucat să scrie poate a patra variantă, unde era acuzată doar ea, Korneeva a semnat bucuroasă, având sentimentul că a obținut o victorie morală. Noi nu conservăm simplul instinct uman de a ne justifica și de a respinge falsele acuzații, nici vorbă! Suntem fericiți când izbutim să luăm întreaga vină asupra noastră””.

Așa cum nici o clasificare în natură nu are pereți despărțitori rigizi, tot astfel și aici noi nu vom izbuti să separăm distinct metodele psihice de cele fizice. În ce categorie, de pildă, să încadrăm următorul amuzament:

10. Metoda sonoră. Să așezi inculpatul la vreo șase-opt metri depărtare și să -l pui să spună totul cu glas tare și să repete. Pentru un om vlăguit nu-i un

*Iată ce spune ea acum: După unsprezece ani, când am fost reabilitată, mi-au dat să recitesc aceste procese-verbale și am fost cuprinsă de un sentiment de greață. Despre ce mândrie putea fi vorba aici?! Și eu. La reabilitare, am

simțit același lucru, ascultând extrase din vechile procese-verbale semnate de mine. Nu mă recunosc: oare cum am putut să semnez așa ceva, ba încă să și consider că am scăpat binișor și chiar că am obținut o victorie?

Lucru ușor. Ori să faci din carton două pâlnii de megafon și împreună cu un alt tovarăș anchetator să vii cât mai aproape de arestat și să-i strigați în amândouă urechile: „Mărturisește, canalie!” Arestatul este asurzit, uneori își pierde auzul, însă acesta nu este un procedeu economic, pur și simplu, în munca lor plină de monotonie, anchetatorii vor să se amuze și ei, și iată că inventează fiecare ce poate.

11. Gâdilatul. Este tot un amuzament. Omul este legat ori ținut de mâini și de picioare și gâdilat în nas cu o pană de pasăre. Arestatul sare în sus, are senzația că cineva îi sfredelește creierul.

12. Stingerea țigăni pe pielea inculpatului (am pomenit-o mai sus).

13. Procedeu luminos. Lumină electrică orbitoare, timp de douăzeci și patru de ore, în celula sau în boxa în care se află arestatul, un bec peste măsură de puternic pentru o încăpere mică și cu pereți albi (electricitatea economisită de școlari și de gospodine!). Se inflamează pleoapele, este foarte dureros. Iar în cabinetul de anchetă din nou îndreaptă asupra lui reflectoarele din cameră.

14. Altă invenție, în noaptea de 1 mai 1933, la GPU-ul din Habarovsk, pe Cebotariov timp de douăsprezece ore l-au – nu, nu l-au interogat – l-au târât la interogatoriu! Cutare, mâinile la spate! Îl scoteau din celulă, repede pe scară în sus în biroul anchetatorului. Gardianul ieșea. Anchetatorul, fără să-i pună nici o întrebare, uneori fără să -l lase să se așeze, ridică receptorul: „Veniți să luați inculpatul de la 107!” Era luat și dus în celulă. De-abia se așeza pe priciul de scânduri, că din nou răsună zăngănitul zăvorului: Cebotariov! La interogatoriu! Mâinile la spate! Iar acolo: Veniți să luați inculpatul de la 107!

Însă, în general, metodele de influențare pot să înceapă cu mult înainte de cabinetul de anchetă.

15. Închisoarea începe din boxă, care, de fapt, este o ladă ori un dulap. Omul, abia smuls din libertate, aflat încă în vârtejul zbuciumului său interior, pregătit să lămurească, să discute, să lupte, îndată ce a făcut primul pas în temniță, l-au și înghesuit într-o cutie, uneori cu bec și cu ceva pe care se poate așeza, alteori întunecată și unde nu se poate sta decât în picioare și presat de ușa. Și îl țin aici câteva ceasuri, o zi, o zi și o noapte. Ceasuri de totală incertitudine! Poate a fost zidit aici pentru tot restul zilelor? Niciodată

în viață n-a mai întâlnit ceva asemănător, nu poate să-și dea seama. Aceste prime ore trec în timp ce în el continuă să ardă neostoitul zbucium sufletesc. Unii își pierd curajul, și acesta este momentul să li se ia cel dintâi interogatoriu! Alții se înfurie, cu atât mai bine, acum îl vor ofensa pe anchetator, vor comite o greșeală și va fi mai ușor să-i potcovești cu acuzații.

16. Când nu aveau boxe de ajuns, procedau și în felul următor. Pe Elena Strutinskaia, la NKVD-ul din Novocerkassk, au ținut-o șase zile și șase nopți în coridor pe un taburet fără să se sprijine de ceva, fără să doarmă, fără să cadă ori să se ridice. Șase zile și șase nopți! Încercați și dumneavoastră să stați șase ore!

Și din nou, ca o variantă, deținutul poate fi așezat pe un scaun înalt cum sunt scaunele de laborator, astfel încât picioarele să nu-i ajungă la dușumea, pentru că atunci îi vor amorti bine. Și să fie lăsat să stea așa vreo opt-zece ore.

Iar în timpul interogatoriului, când deținutul este la vedere, să -l așezi pe un scaun obișnuit, dar iată cum: chiar pe margine, chiar pe muchia scaunului (mai în lată! Și mai în față!), să nu se prăbușească, dar muchia să -l înțepe și să -l jeneze tot timpul interogatoriului. Și să nu-i îngădui să se miște câteva ore. Doar atât? Da, doar atât. Încercați.

17. În funcție de condițiile locale, boxa poate fi înlocuită cu groapa diviziei, cum se folosea în lagărele militare din Gorohoveț în timpul celui de al doilea război mondial. Arestatul era îmbrâncit într-o astfel de groapă, adâncă de trei metri, cu diametrul de vreo doi, care, timp de câteva zile și nopți sub cerul liber, deseori și în ploaie, era pentru el și celulă, și closet. Cele trei sute de grame de pâine și apă i se coborau pe sfoară, închipuiți-vă în această situație, și încă proaspăt arestat, când totul clocotește în tine!

Oare faptul că toate Secțiile Speciale ale Armatei Roșii primeau aceleași instrucțiuni ori similitudinea condițiilor de bivouac să fi dus la răspândirea pe o scară atât de largă a acestui procedeu? Astfel, în divizia a 36-a de infanterie motorizată, care a participat la luptele de la Halhin-Gol și care, în 1941, se afla în pustiul Mongoliei, unui proaspăt arestat, fără să i se explice nimic, i-au dat (șeful Secției Speciale Samuliov) o lopată și i-au ordonat să sape o groapă având exact dimensiunile unui mormânt (aici se intersectează cu metoda psihologică!). Când arestatul se cufunda până mai sus de brâu, săpatul era oprit, și i se poruncea să se așeze pe fundul gropii: arestatului nu i se mai vedea capul. Câteva asemenea gropi erau păzite de o singură

santinelă, și totul în jur părea pustiu*. Sub arșița deșertului mongol, arestații erau ținuti cu capul descoperit, iar în frigul nopții dezbrăcați, fără nici o tortură, de ce să se mai obosească cu torturile? Rația de mâncare: o sută de grame de pâine și un pahar cu apă în douăzeci și patru de ore. Locotenentul Ciulpeniov, un uriaș de douăzeci și unu de ani, boxer, a petrecut așa o lună de zile. După zece zile era plin de păduchi. După cincisprezece – l-au chemat pentru prima oară la anchetă.

18. Obligarea inculpatului să stea în genunchi, câtuși de puțin în sens figurat, ci la propriu: în genunchi și să nu se sprijine pe tălpi, iar spinarea s-o țină dreaptă, în cabinetul anchetatorului sau în coridor poate să stea douăsprezece, și douăzeci și patru, și patruzeci și opt de ore. (Anchetatorul poate să plece acasă, să doarmă, să se distreze, acesta e un sistem bine pus la punct: lângă omul în genunchi va face de pază o santinelă care se schimbă conform programului.) ” Pe cine este mai nimerit să pui în poziția asta? Un om deja înfrânt, care înclină să cedeze. Este foarte bine să așezi în această poziție femeile. Ivanov-Razumnik ne comunică o variantă a acestei metode: după ce l-a pus în genunchi pe tânărul Lordkipanidze, anchetatorul i-a urinat în față! Și ce credeți? Lordkipanidze, pe care nu -l doborâse până acum, cu asta a fost înfrânt. Prin urmare, și asupra celor mândri are efect...

*Această metodă este, pesemne, de înrâurire mongolă. În revista „Niva” din 15 martie 1914. P. 218, există ilustrația unei închisori din Mongolia: toți captivii sunt închiși în câte un cufăr cu o mică deschizătură pentru a scoate capul, ori a primi hrana. Printre cufere se plimbă un gardian.

*Căci există dintre aceia care au început astfel în tinerețe, ca santinelă lângă un om înngenuncheat. Acum, probabil, ocupă funcții de bază. Și copiii lor sunt mari.

19. Ori pur și simplu obligarea acuzatului să stea în picioare. Poate să stea numai în timpul interogatoriului, fiindcă și asta obosește și înfrânge. În timpul interogatoriului poate să stea jos, însă de la un interogatoriu la altul să stea în picioare (este pusă o santinelă, care veghează ca acuzatul să nu se sprijine de perete, iar dacă adoarme și se prăbușește – să -l înghiontească și să -l ridice). Uneori sunt de ajuns douăzeci și patru de ore de stat în picioare pentru ca omul să fie epuizat și să mărturisească tot ce i se cere.

20. De obicei în timpul acestei torturi, timp de trei-patru-cinci zile și nopți, deținutului nu i se dă de băut.

Este de la sine înțeles că procedeele psihologice sunt tot mai folosite în combinație cu cele fizice. Se înțelege de asemenea că toate măsurile

precedente sunt asociate cu

21. Frustrarea de somn, deloc apreciată în Evul Mediu: atunci nu aveau cunoștință de limitele gamei între care omul își păstrează personalitatea. Privarea de somn (și pe deasupra asociată cu statul în picioare, setea, lumina orbitoare, frica și incertitudinea – oare se pot compara cu torturile din Evul Mediu?!) tulbură judecata, subminează voința, omul încetează de a mai fi el însuși. (Este aproape ca în nuvela lui Cehov Dacă ar putea dormi! - dar acolo este mai ușor, acolo fetița poate să se întindă pentru câteva clipe, să uite de tot și de toate, ceea ce pentru un moment înmprospătează în mod salvator creierul.) Omul acționează pe jumătate inconștient sau total inconștient, așa că nu putem să -l blamăm pentru depozițiile lui...

Închipuifi-vă, însă, în aceasta stare de tulburare pe un străin care nu cunoaște limba rusă, și i se dă să semneze o hârtie. Bavarezul Jupp Aschenbrenner a semnat în felul acesta că a lucrat pe o dubă cu care fasciștii transportau condamnații la moarte prin gazare. De-abia în 1954, în lagăr, a izbutit să dovedească faptul că în perioada aceea se afla la Miinchen, la școala de electrosudori.

Ți se spunea direct: „N-ai fost sincer în depozițiile dumneavoastră, iată de ce nu vi se permite să dormiți!” Uneori, pentru mai mult rafinament, nu te țineau în picioare, ci te așezau pe o canapea moale care predispunea la somn (gardianul de serviciu ședea alături, pe aceeași canapea, și te lovea cu piciorul ori de câte ori închideai ochii). Iată cum descrie una dintre victime (care înainte de asta petrecuse douăzeci și patru de ore în boxa cu ploșnițe) senzațiile sale după această tortură: „Frisoane – pentru că ai pierdut mult sânge. Ți s-a uscat membrana ochilor, de parcă cineva ți-ar fi ținut în față, foarte aproape de ochi, un fier înroșit. Limba ți s-a uscat de sete, și la fiecare mișcare parcă te înțeapă toate acele unui arici. Spasmele înghițiturii parcă îți taie beregata.”

Frustrarea de somn este un mijloc important de tortură, care nu lasă deloc urme vizibile, nici un motiv să te plângi, dacă mâine ar descinde o inspecție extraordinară’. „Nu v-au lăsat să adormiți? Păi aici nu e sanatoriu! Nici

*De fapt, o inspecție era imposibilă, nu se efectuase niciodată vreuna, și când, în 1953. O comisie a intrat în celula ministrului securității statului Abakumov, atunci arestat, acesta a izbucnit în râs. Erezând că este o mistificare.

anchetatorul n-a dormit” (recuperau în timpul zilei). Se poate spune că privarea de somn devenise un mijloc universal folosit de Organe, ieșise din

categoria torturii pentru a deveni un sistem al securității^ de stat, de aceea era obținută foarte ieftin, iară instalarea nici unor santinele, în toate închisorile de anchetă nu se poate dormi nici o clipă de la deșteptare până la stingere (la Suhanovka și în alte câteva închisori, patul era ridicat în acest scop ziua și lipit de perete, în altele, pur și simplu nu puteai să te așezi ori să închizi ochii). Iar toate interogatoriile principale aveau loc noaptea. Astfel, în mod automat: cine este în cursul anchetei nu are timp de dormit cel puțin cinci zile și cinci nopți (în noaptea de sâmbătă spre duminică și de duminică spre luni, anchetatorii înșiși încearcă să se odihnească).

22. În dezvoltarea procedeului precedent – ancheta pe bandă rulantă. Nu numai că nu dormi, dar trei-patru zile și nopți, fără întrerupere, ești interogat de diverși anchetatori care se schimbă.

23. Boxa cu ploșnițe, care a mai fost amintită, într-un dulap de scânduri întunecat s-au prăsit sute de ploșnițe, poate mii. Deținutul este dezbrăcat de haină ori de tunică, și numaidecât, târându-se pe pereți și căzând de pe tavan, asupra lui se năpustesc ploșnițele flămânde. La început, el se luptă cu înverșunare, le strivește pe el, pe pereți, se sufocă de putoarea lor, după câteva ore îi slăbesc puterile și se lasă resemnat să i se sugă sângele.

24. Carcerele. Oricât de rău ar fi în celulă, carcera este întotdeauna mai rea, și celula, prin comparație, pare un rai. În carceră omul este epuizat prin foame și în mod obișnuit prin frig (la Suhanovka există și carcere fie rbiniți). De pildă, carcerile de la Lefortovo nu se încălzesc defel, caloriferele încălzesc numai coridorul, și, în acest coridor „încălzit”, gardienii de serviciu umblă încălțați în pâslari și îmbrăcați în pufoaice, în schimb, arestatul este dezbrăcat, nu i se lasă decât lenjeria de corp, uneori doar izmenele, și el trebuie să stea nemișcat (locul e strâmt) în carceră vreo trei-patru-cinci zile și nopți (zămârca fierbinte se dă abia a treia zi), în primele clipe îți zici că nu vei rezista nici un ceas. Însă, printr-o minune, omul rezistă cele cinci zile și cinci nopți ale sale, căpătând poate și o boală pentru toată viața.

Carcerele sunt variate; unele cu umiditate, altele cu apă. După război, la închisoarea din Cernăuți, Masa G. A fost ținută două ore cu picioarele goale în apa rece ca gheața, care îi venea până la glezne: mărturisește! (Avea optsprezece ani, și ce rău îi pare de picioarele ei acum, și cât mai are încă de trăit cu ele!)

25. Să considerăm oare ca o variantă a carcerii închiderea deținutului în picioare într-o nișă? Așa a fost torturat S. A. Cebotariov, încă în 1933, la

GPU-ul din Habarovsk: l-au închis gol într-o nișă de beton, în care nu putea să îndoie genunchii, nici să-și întindă ori să miște mâinile, nici să întoarcă, oricât de puțin, capul. Și asta nu-i tot! Curând a început să-i picure în creștetul capului apă rece (cât de antologic...!) și să se scurgă în șiroaie pe tot corpul. Lui, bineînțeles, nu i-au spus că va sta acolo doar douăzeci și patru de ore. O fi sau nu înfricoșător, dar el și-a pierdut cunoștința, când a doua zi s-au dus să -l scoată, era ca și mort, s-a trezit în pat, la spital. L-au readus în simțiri cu amoniac, cofeină și masaj. Bineînțeles că n-a putut nici pe departe să-și aducă imediat aminte cum apăruse acolo și ce se întâmplase cu el în ajun. O lună întreagă n-a mai fost bun nici măcar pentru interogatorii, (îndrăznim să presupunem că nișa, precum și dispozitivul de picurat nu au fost făcute doar pentru Cebotariov. În 1949, tovarășul meu din Dnepropetrovsk a stat într-o nișă asemănătoare, însă fără picături de apă. Putem oare să admitem că între Habarovsk și Dnepropetrovsk în acești șaisprezece ani au existat și alte puncte care foloseau procedeul cu nișa?)

26. Foamea a mai fost menționată când s-a făcut prezentarea procedeele de influențare combinate. Să storci mărturisirea prin înfometare nu este un procedeu rar. De fapt, foamea, la fel ca și folosirea nopții, a intrat în sistemul general de influențare. Rația de închisoare insuficientă: trei sute de grame în 1933 – an de pace, 450 la Lubianka în 1945, jocul de-a autorizarea și interzicerea pachetelor sau a cumpărăturilor de la chioșc se aplică la toți, fără excepție, sunt procedee universale. Există însă și un regim de foame înăsprit: așa l-au ținut pe Ciulpeniov o lună de zile cu o sută de grame de pâine. Apoi, când l-au scos din groapă, anchetatorul Sokol a pus dinaintea lui o gamelă cu ciorbă grasă și o jumătate de pâine albă tăiată pieziș (veți întreba ce importanță avea felul cum era tăiată, dar Ciulpeniov și astăzi insistă: era tăiată foarte ispititor), însă nu l-a lăsat să ia măcar o dată. Cât de vechi sunt toate astea..., te trimit cu gândul în feudalism, în era cavernelor! Singura noutate este că sunt aplicate în societatea socialistă. Despre procedee asemănătoare povestesc deseori și alții. Noi însă vom relata o întâmplare tot cu Cebotariov, pentru că prezintă un caz de procedee combinate. A fost ținut șaptezeci și două de ore în cabinetul de anchetă și singurul lucru îngăduit era să meargă la closet, în rest, nu-i dădeau nici să mănânce, nici să bea (lângă el se afla un clondir cu apă) și nici nu -l lăseau să doarmă. Tot timpul în cabinet se aflau trei anchetatori. Ei lucrau în trei schimburi. Unul scria tot timpul ceva (fără să scoată o vorbă, nederanjându-l pe anchetator), cel de al doilea dormea pe canapea, cel de al treilea se

plimba prin cameră și îndată ce Cebotariov ațipea -îl și lovea. Pe urmă își schimbau atribuțiile. (Poate că, din pricina eșecurilor, și ei fuseseră trecuți la regim de cazarmă?) Și, deodată, lui Cebotariov i-au adus prânzul: un borș ucrainean gras, șnițel cu cartofi prăjiți și, într-o carafă de cristal, vin roșu. Dar cum toată viața n-a putut suferi alcoolul, Cebotariov a refuzat să bea vin oricât l-a silit anchetatorul (și nu putea să -l silească prea mult, ca să nu strice jocul). După masă i-au zis: „Acum semnează ce ai mărturisit de față cu doi martori”! Adică ceea ce compusese un anchetator în tăcere, când unul dormea, iar celălalt stătea de veghe. Chiar de la prima pagină, Cebotariov a putut constata că el este prieten la cataramă cu unii dintre cei mai importanți generali japonezi și că a primit de la toți misiuni de spionaj. Și a început să taie, una după alta, toate paginile. Un alt kavejedist, Blaghinin, trecut prin aceleași încercări, a băut vinul și, cuprins de o amețală plăcută, a semnat. Și a fost împușcat. (Pentru un om nemâncat de trei zile era prea mult și un singur păhăruț! Darmită o carafă.)

27. Bătaia care nu lasă urme. Bat și cu bastoane de cauciuc, și cu ciocane de lemn, și cu saci cu nisip. Este foarte dureros când te lovesc peste oase, de pildă când anchetatorul te izbește cu cizma în fluierul piciorului, unde osul este aproape la suprafață. Comandantul de brigadă Karpunici-Braven a fost bătut 21 de zile în șir. (Iată ce spune astăzi: „Și după treizeci de ani mă dor toate oasele, la fel și capul”.) Din experiența lui și după cele povestite de alții, a numărat cincizeci și două de procedee de schingiuire. Iată încă o metodă: introduc mâinile acuzatului într-un dispozitiv special, potrivit ca palmele să fie întinse pe masă, apoi lovesc cu muchia riglei peste încheieturile degetelor. Să tot urlî! Oare ar trebui să evidențiem separat scoaterea dinților? (Lui Karpunici iau rupt opt.)

Unii dintre dinții scoși ai lui G. Kuprianov, secretar al comitetului regional din Karelia, închis în 1949, erau dintre cei simpli și nu se pun la socoteală, alții însă erau de aur. La început i-au dat un bon că i-au fost luați la păstrare. Pe urmă s-au răzgândit și i-au luat chitanța înapoi.

Cum știe oricine, lovitura cu pumnul în plexul solar, care îți taie răsuflarea, nu lasă nici cea mai mică urmă. Colonelul Sidorov de la închisoarea Lefortovo, după război, folosea lovitura liberă cu galoșul peste organele genitale ale bărbaților (fotbaliștii care sunt loviți cu mingea în vintre pot să aprecieze această lovitură). Durerea provocată este incomparabilă, de obicei îți pierzi cunoștința*.

28. La NKVD-ul din Novorossiisk au inventat o mașină pentru smulgerea unghiilor. Pe urmă, în închisorile de tranzit, puteai vedea că mulți condamnați din Novorosiisk aveau unghiile căzute.

29. Dar cămașa de forță?

30 Dar fractura coloanei vertebrale? (La același GPU din Habarovsk, în 1933).

31. Dar zăbala („rândunica”)? Este o metodă de la închisoarea Suhanovka, dar era cunoscută și la închisoarea din Arhanghelsk (anchetatorul Ivkov, în 1940). Ți se trece un prosop prin gură (zăbala), iar apoi, peste spate, îți leagă capetele de tălpi. Și uite așa, ca o roată, pe burtă, cu spinarea trosnind, fără apă și mâncare, poți să zaci vreo patruzeci și opt de ore.

Este nevoie oare să enumerăm mai departe? Și cât să mai enumerăm? Ce nu sunt în stare să născocescă oamenii care nu au ce face, sunt sătui și nesimțitori...?

Fraților! Nu-i osândiți pe cei care au trecut prin toate astea, cei care s-au dovedit mai slabi și au semnat și ceea ce nu trebuiau să semneze...

* însă luați aminte. Nu este nevoie nici de aceste torturi, nici chiar de cele mai „blânde” procedee pentru a obține depoziții de la majoritatea deținuților,

*în 1918. Tribunalul revoluționar din Moscova l-a judecat pe Bondar, fost gardian la o închisoare țaristă. În acuzație, ca exemplu suprem al cruzimii sale, era menționat faptul că o dată a lovit un deținut politic cu atâta putere, încât i-a spart timpanul (N. V. Krâlenko. Op. Cât., p. 16).

nu e nevoie să-i prinzi cu colți de fier pe acești mielusei care ard de dorința de a se întoarce la căminul lor cald. Este prea inegal raportul de forțe și de situații.

O, cât de schimbată – o adevărată junglă africană abundând în primejdii - ne apare, văzută din cabinetul de anchetă, viața noastră trecută! Și noi o socoteam atât de simplă!

Dumneata, A, și prietenul dumitale, B, vă cunoașteți de ani de zile unul pe celălalt și aveți încredere deplină unul în celălalt. Când vă întâlniți, discutați cu îndrăzneală politică mare și politică mică. Și nimeni nu putea să vă asculte. Și nu v-ați denunțat unul pe celălalt câtuși de puțin.

Iată însă că dumneata, A, nu se știe de ce, ai fost vizat, te-au scos din turmă, trăgându-te de urechi, și te-au băgat la răcoare. Și dintr-un motiv sau altul, poate nu fără denunțul cuiva și nici fără teama dumitale pentru cei dragi și apropiați, nici fără puțină privare de somn și nici fără puțină

carceră, ai hotărât să renunți la dumneata, să-ți pui cruce, dar fără să trădezi pe altcineva, pentru nimic în lume! Și în patru procese-verbale ai recunoscut și semnat că ești dușmanul de moarte al puterii sovietice, pentru că ai spus anecdote despre conducător, la alegeri ai vrut doi candidați pe listele electorale și ai intrat în cabină ca să -l tai pe unicul, însă nu era cerneală în călimară, în plus, aparatul dumitale de radio prinde lungimea de undă de șaisprezece metri și dumneata te-ai străduit să asculți prin bruiaj ceva din emisiunile transmise de Occident. Ai asigurată condamnarea de zece ani, însă coastele îți sunt întregi, până acum n-ai făcut congestie pulmonară, nu ai trădat pe nimeni și se pare că te-ai descurcat inteligent Și le comunică celor din celulă că ancheta dumitale se apropie de sfârșit Dar vai! Admirându-și fără jgrabă caligrafia, anchetatorul începe să completeze procesul-verbal nr. 5. Întrebare: ați fost în relații de prietenie cu B? Da Discutați cu el în mod deschis probleme politice? Nu, nu, nu aveam încredere în el. Vă întâlneți deseori? Nu prea Cum adică nu prea? După mărturiile vecinilor, numai în ultima lună a fost la dumneavoastră în vizită la data cutare, cutare și cutare. A fost? Mda, poate. Cu acest prilej s-a constatat că, așa ca întotdeauna, n-ați băut, n-ați făcut gălăgie, ați discutat foarte încet, nici nu se auzea din coridor. (Ah, beți, prieteni! Spargeți sticlele! Înjurați în gura mare! Asta vă face oameni de încredere!) – Ei bine, și ce-i cu asta?

— Și dumneavoastră l-ați vizitat, iată ce i-ați spus la telefon: atunci am petrecut o seară grozavă, substanțială. Pe urmă ați fost văzuți la intersecție, ați stat cu el o jumătate de oră în frig, și aveți chipurile posomorâte, exprimând nemulțumire, iată, ați fost chiar fotografiat în timpul acelei întâlniri. (Tehnica agenților, dragii mei, tehnica agenților!) Așadar, despre ce discutați la aceste întâlniri?

Despre ce...?! Este o întrebare redutabilă! Prima idee: ai uitat despre ce ați discutat. Parcă ești obligat să ții minte? Bine, ați uitat prima discuție. Dar și pe a doua? Și pe a treia? Chiar și pe cea din seara aceea grozavă? Și pe cea de la intersecție? Și discuțiile cu C? Și discuțiile cu D? Nu, îți zici dumneata, „am uitat” nu e o soluție, nu rezistă. Și creierul dumitale zguduit de arestare, strangulat de frică, tulburat de foame și nesomn caută: cum să facă să găsească un vicleșug cât mai verosimil și să -l păcălească pe anchetator.

Despre ce...?! Bine, dacă ați discutat despre hochei (în toate cazurile este cel mai comod, prieteni!), despre muieri și chiar despre știință – atunci se poate repeta (știința e apropiată de hochei, doar că astăzi în știință totul este

ținut secret și poți fi condamnat după Decretul privind divulgarea). Dar dacă în realitate ați vorbit despre noile arestări din oraș? Despre colhozuri? (Și, bineînțeles, de rău, căci cine vorbește bine despre ele?) Despre reducerea salariilor în producție? Ați stat o jumătate de oră posomoriți la intersecție – despre ce ați discutat?

Poate că B a fost arestat (anchetatorul te asigură că da, și a depus deja mărturie împotriva dumatăle, iar acum este adus pentru confruntare). Poate că stă foarte liniștit acasă, dar or să -l scoată la interogatoriu și vor începe verificarea de acolo: de ce erați posomoriți la intersecție?

Acum, cu mintea de pe urmă, ai înțeles că viața este făcută astfel, și de fiecare dată când vă luați rămas-bun, ar fi trebuit să cădeți de acord și să memorați exact: despre ce am vorbit noi astăzi? Atunci, la orice interogatoriu, depozitiile voastre vor coincide. Dar voi nu v-ați înțeles. Nu vă închipuiți ce fel de junglă e asta.

Să spui că ați convenit să mergeți la pescuit? Iar B o să spună că n-a fost vorba de nici un pescuit, ați vorbit despre învățământul la fără frecvență. Fără să ușurați ancheta, nu faceți decât să strângeți nodul și mai tare: despre ce? Despre ce? Despre ce?

Îți vine o idee: fericită ori nefastă? Trebuie să povestești ceva cât mai aproape de ceea ce a fost în realitate (de bună seamă netezind toate rugozitățile și ocolind tot ce este periculos), doar se spune că întotdeauna trebuie să minți cât mai aproape de adevăr. Poate că și lui B îi va trece prin cap și va povesti ceva asemănător, depozitiile vor coincide în anumite puncte și vei fi lăsat în pace.

Peste mulți ani o să-ți dai seama că asta n-a fost o idee înțeleaptă și că era mult mai bine să fi jucat rolul neverosimil al unui prost de dă în gropi: nu-mi amintesc nici o zi din viața mea, puteți să mă omorâți. Însă dumneata n-ai dormit trei zile și trei nopți. De-abia mai găsești putere să-ți urmărești șirul ideilor și să-ți controlezi expresia imperturbabilă pe față. Și nu ai nici o clipă pentru reflecție. Și doi anchetatori deodată (le place să se viziteze unul pe celălalt) au tăbărit pe dumneata: despre ce? Despre ce? Despre ce?

Și dumneata mărturisești: am vorbit despre colhozuri (că nu sunt toate puse la punct, dar în curând se vor pune). Am vorbit și de reducerea salariilor. Ce anume am vorbit? Ne-am bucurat că se reduc? Dar oamenii normali nu pot vorbi astfel, din nou este neverosimil. Deci, ca să fie pe deplin verosimil: da, întrucâtva ne-am jeluț că am fost atinși puțin la salarii.

Anchetatorul însă scrie protocolul și el traduce pe limba lui: la această întâlnire am calomniat politica partidului și guvernului în domeniul salariilor.

Și cândva B îți va reproșa: of, neghiobule, iar eu am spus că ne-am înțeles să mergem la pescuit...

Dar dumneata ai vrut să fii mai șiret decât anchetatorul dumnitale! Dumneata gândești repede și subtil! Ești intelectual. Ai făcut pe deșteptul...

În Crimă și pedeapsă, Porfiri Petrovici îi face lui Raskolnikov o remarcă uimitor de fină, pe care o putea face doar cel ce a trecut el însuși prin acest joc de-a șoarecele și pisica: Cu dumneavoastră intelectualii n-am bătaie de cap, nu trebuie să concep o versiune a mea, dumneavoastră înșivă o veți concepe și mi-o veți servi pe de-a gata. Da, asta așa este! Un intelectual nu poate răspunde cu fermecătoarea incoerență a „răufăcătorului” cehovian¹³. El se va strădui, neapărat, să construiască din minciuni întreaga poveste de care este acuzat, dar foarte coerent.

Însă anchetatorul măcelar nu sesizează această coerență, ci numai două-trei fraze. El știe ce și cum. Iar noi nu suntem pregătiți pentru nimic...!

Noi suntem instruiți și pregătiți din tinerețe: pentru profesiunea noastră; pentru îndatoririle de cetățean; pentru serviciul militar; pentru îngrijirea corpului propriu; pentru un comportament cuviincios; chiar și pentru înțelegerea frumosului ' (nu cine știe ce), însă nici instruirea, nici educația, nici experiența nu ne pregătesc câtuși de puțin pentru marea încercare a vieții: pentru arestarea fără motiv și anchetarea pentru absolut nimic. Romanele, piesele de teatru, filmele (dacă și autorii lor ar putea bea din paharul GULAG-ului!) ni-i înfățișează pe cei ce pot fi întâlniți în cabinetul anchetatorului drept cavaleri ai adevărului și iubirii de oameni, adevărați părinți. Și despre câte nu ne țin lecții! Și chiar ne mână cu forța să le ascultăm! Nimeni însă nu ne ține lecții despre sensul adevărat și larg al codului penal, și chiar codurile nu sunt expuse în biblioteci, nu se vând la chioșcuri și nu ajung în mâna tineretului lipsit de griji.

Pare aproape un basm că undeva, peste nouă mări, inculpatul se poate folosi de ajutorul unui avocat. Asta înseamnă să ai lângă tine în clipa cea mai grea a luptei o minte limpede, care stăpânește toate legile!

Unul dintre principiile anchetei la noi este și acela de a -l lipsi pe acuzat chiar și de cunoașterea legilor.

Ți se prezintă rechizitoriul... (apropo: „Semnați-l.” – „Nu sunt de acord.” – „Semnați-l.” – „Dar nu sunt vinovat cu nimic...!”). Sunteți acuzat în

virtutea articolelor 58-10, alineatul doi, și 58-11 din Codul penal al RSFSR. Semnați!

— Dar ce glăsuiesc aceste articole? Dați-mi să citesc codul!

— Nu -l am.

— Luați -l de la șeful secției!

— Nici el nu -l are. Semnați!

— Dar eu vă rog să mi -l arătați!

— Nu putem să vi -l arătăm, el este scris pentru noi, nu pentru dumneavoastră. Și nici nu aveți nevoie de el. O să vă explic: aceste articole conțin tot de ce vă faceți vinovat. Iar acum dumneavoastră nu semnați pentru că ați fi de acord, ci pentru că ați citit actul de acuzare și că vi s-a prezentat într-una din hârtiuțe apare deodată o nouă combinație de litere: CPP. Vă încordați atenția: prin ce se deosebește CPP de CP? Dacă ați avut noroc ca anchetatorul să fie bine dispus, el vă lămurește: Codul de procedură penală. Cum? Va să zică, nu unul, ci două coduri întregi vă rămân necunoscute chiar în momentul când, după regulile lor, a și început reprimarea dumneavoastră?!

De atunci au trecut zece ani, apoi cincisprezece. A crescut iarbă deasă pe mormântul tinereții mele. Mi-am ispășit condamnarea, ba chiar și anii de Exil pe termen nelimitat. Și nicăieri, nici în secțiile „cultural-educative” ale lagărelor, nici în bibliotecile raionale, nici chiar în orașele mijlocii – nicăieri – n-am văzut cu ochii mei, n-am ținut în mână, n-am putut să cumpăr, să procur ori să cer un cod de drept sovietic! Și sute dintre cunoștii mei deținuți, care au trecut prin anchetă, prin tribunal, și nu o singură dată, care și-au executat anii de lagăr și surghiun, niciunul dintre ei, de asemenea, n-a văzut și n-a ținut în mână un cod. (Cei care cunosc atmosfera de suspiciune de la noi înțeleg de ce nu se putea cere un cod la un tribunal popular ori la comitetul executiv raional. Interesul dumneavoastră pentru cod ar fi fost un fenomen extraordinar: ori vă pregătiți pentru o crimă, ori vreți să ștergeți urmele!)

Și de-abia când ambele coduri își sfârșeau ultimele zile ale existenței lor de treizeci de ani și trebuiau să fie înlocuite cu altele de la o zi la alta, abia atunci le-am văzut, doi frățiori fără coperti, CP și CPP, pe o tarabă dintr-o stație a metroului din Moscova (au hotărât să scape de ele pentru că deveniseră inutile).

Și acum eu le citesc cu înduioșare. De pildă CPP: Articolul 136: Anchetatorul nu are dreptul să smulgă depozițiile sau mărturisirile

acuzatului prin violență ori amenințări. (Parcă s-ar fi știut ce-o să se întâmple de fapt!)

Articolul 111: Anchetatorul este obligat să elucideze și circumstanțele care îl disculpă pe acuzat și îi atenuează vina.

(„Dar eu am instaurat puterea sovietică în Octombrie!... Am luptat împotriva lui Kolceak!... 14 Am participat la deschiaburire!... Am dat statului economii în valoare de zece milioane de ruble!... În ultimul război am fost rănit de două ori!... Am fost decorat de trei ori...!” „Nu pentru asta vă judecăm! Rânjește istoria cu gura anchetatorului. Tot ceea ce ați făcut bine n-are nici o legătură cu cazul dumneavoastră”.)

Articolul 139: Inculpatul are dreptul să scrie depozițiile cu mână lui și să ceară introducerea de corecturi în procesul-verbal scris de procuror.

(Ah, dacă am fi putut să știm acestea la timp! Mai exact, dacă acestea ar fi fost într-adevăr așa! Dar întotdeauna îl rugăm pe anchetator, însă degeaba, să fie binevoitor și să nu scrie: „calomniile mele mârșave” în loc de „afirmațiile mele eronate”, „depozitul nostru de arme clandestin” în loc de „ruginitul meu cuțit finlandez”.)

Ah, dacă la început li s-ar fi ținut inculpaților cursuri de știință penitenciară! Dacă s-ar fi făcut mai întâi o repetiție a anchetei, și abia pe urmă să treacă la cea adevărată... Cu „recidiviștii” din anul 1948 n-ar mai fi procedat la acest joc de-a ancheta, ar fi fost în van. Însă novicii nu au experiență și nici cunoștințe! Și nu au cu cine să se sfătuiască.

Singurătatea inculpatului! Iată încă o condiție a succesului unei anchete nedrepte! Întregul aparat trebuie să se năpustească zdrobitor asupra unei voințe izolate, stinghere. Din clipa arestării și pe întreg parcursul primei perioade, de șoc, a anchetei, în mod ideal arestatul trebuie să fie singur: în celulă, în coridor, pe scări, în birourile de anchetă, nicăieri nu trebuie să întâlnească arestați ca și el, să nu poată primi din nici un zâmbet, din nici o privire compasiune, un sfat ori sprijin. Organele fac totul ca să-i eclipseze viitorul și să-i denatureze prezentul: să-l mintă că prietenii și rudele lui au fost arestați, că s-au găsit probe materiale. Să-și exagereze posibilitățile de reprimare, a lui și a celor apropiați, drepturile de a ierta (de care Organele nu dispun câtuși de puțin). Să lege sinceritatea „căinței” cu atenuarea pedepsei și a regimului de lagăr (asemenea legătură n-a existat niciodată), într-un timp scurt, când arestatul este încă zguduit, extenuat și iresponsabil^

să obțină de la el cât mai multe depoziții ireparabile, să implice cât mai multe persoane fără nici o vină (unii se pierde atât de mult cu firea, încât roagă chiar să nu li se mai citească procesele-verbale, ci doar să le semneze, doar să le semneze). Numai pe urmă îl scot de la izolator și îl introduc într-o celulă cu mai multe persoane, unde el, cu disperare târzie, își va descoperi și număra greșelile.

Cum să nu greșești în acest duel? Cine nu ar greși?

Am spus „ideal arestatul trebuie să fie singur”, însă în condițiile din 1937, când închisorile erau arhipline (la fel și în 1945), acest principiu ideal al singurătății proaspătului arestat nu putea fi respectat. Aproape chiar din primele ore, arestatul se afla într-o celulă comună suprapopulată.

Acest lucru avea însă avantajele sale, care compensau neajunsurile. Excesul deținuților dintr-o celulă nu numai că înlocuia boxa strâmtă, de o singură persoană, dar constituia și o tortură de prima clasă, cu atât mai valoroasă, cu cât dura zile și săptămâni întregi și fără să ceară vreun efort din partea anchetatorilor: deținuții erau torturați de confrății lor! Erau înghesuiți în celulă atât de mulți, încât să nu aibă fiecare o bucată de dușumea, ca oamenii să calce peste oameni și, îndeobște, să nu se poată mișca, să stea unii pe picioarele altora. Astfel, în 1945, în pușcăriile de detenție preventivă din Chișinău, într-o celulă individuală erau îngrămădiți optsprezece oameni, la Lugansk, în 1937, cincisprezece*, iar Ivanov-Razumnik, în 1938, la Butârki, într-o celulă standard pentru douăzeci și cinci de persoane, a stat în compania a o sută patruzeci. Viața în celulele anilor 1937-1938 este foarte bine descrisă de el. Closetele erau atât de aglomerate, încât erau duși să-și facă nevoile o singură dată în douăzeci și patru de ore și uneori noaptea, ca și plimbarea! Tot el în „cocina” de primire de la Lubianka a calculat că săptămâni întregi erau nevoiți să stea câte trei oameni pe un metru pătrat de pardoseală (apreciați și așezați-vă!)*. Cocina nu avea ferestre ori ventilație, corpurile și respirația făceau ca temperatura să urce la 40-45 de grade, toți ședeau numai în izmene (lucrurile de iarnă așezându-le sub ei), trupurile se presau unele de altele și de la sudoarea celui de lângă tine pielea ți se îmbolnăvea de eczemă. Astfel ședeau cu săptămânile, nu primeau nici aer, nici apă (în afară de acea zămărcă și ceai, dimineața).

* Și la ei ancheta dura opt-zece luni. „Pesemne. Klim Vorosilov”^ a stat singur într-o astfe^de celulă”, ziceau băieții (dar oare a stat?).

*în 1948, și în pușcăria „interioară” ^ din Vladimir, într-o celulă de trei metri pe trei, stăteau permanent treizeci de oameni! (S. Potapov.) La GPU-ul din Krasnodar, în 1937, erau patru oameni pe metru pătrat de pardoseală.

În acel an, la Butârki, proaspăt-arestații (trecuți deja prin baie și boxe) ședeau câteva zile și nopți în șir pe treptele scărilor, așteptând să plece convoaiele celor condamnați ca să elibereze celulele. T-v, care stătuse la Butârki cu șapte ani mai înainte, în 1931, spune că locul de sub priclurile de lemn era înțesat, dormeau și pe pardoseala de ciment, în 1945, când am stat eu, era la fel. Recent însă am primit de la M. K. B-ci o prețioasă mărturie personală despre înghesuiala de la Butârki în anul 1918: în octombrie (cea de a două luna de teroare roșie), închisoarea era atât de plină, încât chiar și la spălătorie au aranjat o celulă de șaptezeci de persoane pentru femei! Dar când s-a întâmplat, atunci, ca închisoarea Butârki să rămână goală?

T, Și dacă, în plus, hârdăul igienic înlocuia feluritele moduri de a-ți face nevoile (ori, dimpotrivă, până la ora hotărâtă pentru așa ceva hârdăul era scos din celulă, precum în unele închisori din Siberia); dacă mâncau patru din același castron, și unul de pe genunchii celui alt; dacă scoteau întruna pe careva la interogatoriu, iar pe altcineva îl aduceau bătut, nedormit și înfrânt; dacă înfățișarea acestor înfrânți era mai convingătoare decât toate amenințările anchetatorului; iar celui pe care cu lunile nu îl chemau i se păreau orice moarte și orice lagăr mai ușoare decât această poziție ghemuită.

— Atunci poate că aceasta înlocuia pe deplin singurătatea teoretic ideală? Și în acest talmeș-balmeș de oameni nu te poți hotărî întotdeauna cui să te destăinui și nu găsești întotdeauna cu cine să te sfătuiești. Și crezi mai degrabă în schingiuri și bătăi nu atunci când te amenință anchetatorul, ci când ți le arată oamenii înșiși.

Chiar de la victime aflu că se face clismă cu apă sărată pe gât și pe urmă te lasă douăzeci și patru de ore să te chinuiești de sete în boxă (Karpunici). Sau îți freacă spatele cu răzătoarea până la sânge și pe urmă te ung cu terebentină. Comandantul de brigadă Rudolf Pințov a avut parte și de una, și de alta, ba i-au mai băgat și ace sub unghii și i-au turnat apă pe gât până s-a umflat și era gata să plesnească: îi cereau să semneze un proces-verbal precum că la parada din octombrie a vrut să îndrepte brigada de tancuri asupra guvernului*. Iar de la Alexandrov, fost director al secției artistice a Asociației panruse pentru relații culturale cu străinătatea, care este aplecat

într-o parte din pricina coloanei vertebrale rupte, care nu-și poate stăpâni lacrimile, poți să afli cum bate (în 1948) însuși Abakumov¹⁷.

Da, da, însuși ministrul securității de stat Abakumov, căruia nu-i repugnă câtuși de puțin să presteze această muncă brută (Suvorov¹⁸ în linia întâi!), nu se dă în lături uneori să pună mâna pe bastonul de cauciuc. Cu și mai multă plăcere bate adjunctul său Riumin¹⁹. El face asta la Suhanovka, în cabinetul de anchetă „al generalului”. Cabinetul are pereții în lambruri de nuc, draperii de mătase la ferestre și uși, pe dușumea – un covor mare persan. Ca să nu se pângărească această frumusețe, pentru victimă, peste covor, se așterne un preș

*Într-adevăr. El a condus brigada la paradă, dar. Nu se știe de ce, nu a îndreptat-o asupra guvernului. De altminteri, asta nu se pune la socoteală. Totuși, după ce a fost supus acestor torturi universale, a primit. Zece ani de la OSO. Într-atât jandarmii înșiși nu credeau în realizările proprii.

murdar, presărat cu pete de sânge. La bătaii, pe Riumin nu îl asistă un gardian simplu, ci un colonel. „Care va să zică, spune Riumin politicos, mângâind bastonul de cauciuc cu diametrul de vreo patru centimetri, proba cu somnul a [i trecut-o cu cinste. (Alexander Dolgan i-a păcălit, izbutind să reziste o lună fără somn: dormea în picioare.) Acum vom încerca bastonul. La noi nu se rezistă mai mult de două-trei reprize. Dați jos pantalonii și culcați-vă pe preș.” Colonelul se așază pe spinarea victimei. Dolgan se pregătește să numere loviturile, încă nu știe ce înseamnă lovitura cu bastonul peste nervul sciatic, dacă fesele aproape i-au dispărut de nemâncare. Durerea nu este resimțită în locul loviturii, dar ai impresia că îți plesnește capul. După cea dintâi lovitură, victima înnebunește de durere, își rupe unghiile, înfigându-le în preș. Riumin lovește, străduindu-se să nimerească precis. Colonelul strivește cu corpul lui de namilă – este exact o muncă potrivită pentru cele trei stele mari de pe epoleți ca să -l asiste pe atotputernicul Riumin! (După această repriză, victima nu mai poate merge, dar nici nu este dusă pe sus de gardieni, ci târâtă pe dușumea. Curând fesele i se umflă într-o asemenea măsură, încât îi este imposibil să se mai încheie la pantaloni. Aproape că n-a rămas nici o urmă roșie de la lovituri. Se declanșează o diaree feroce, și Dolgan, stând pe hârdăul din celula sa, râde în hohote, îl mai așteaptă încă repriza a doua și a treia, îi plesnește pielea; Riumin, turbat de furie, începe să -l lovească peste burtă, îi sparge peritoneul, și intestinele se revarsă sub forma unei hernii imense. Arestatul

este dus la spitalul din închisoarea Butârki cu peritonită și temporar sunt întrerupte încercările de a -l sili să facă o mârșăvie.)

Uite așa te pot schingiui și pe tine î După aceasta ți se va părea o mângâiere de părinte când anchetatorul Danilov din Chișinău îl lovește pe preotul Viktor Șipovalnikov cu vâtraiul după ceafă și îl trage de părul împletit în coadă. (Pe slujitorii bisericii este comod să-i tragi de cozi, iar pe mireni de barbă și să-i târăști dintr-un colț al cabinetului într-altul. Pe Richard Ahola, un finlandez din garda roșie, care a participat la prinderea lui Sidney Reilly și a comandat o companie când a fost înăbușită revolta din Kronstadt, l-au prins cu un clește când de o jumătate, când de alta a mustății lui impozante, ridicându-l și ținându-l suspendat câte zece minute.)

Dar cel mai cumplit, din ceea ce pot face cu tine, este să te dezbrace de pantaloni, să te așeze jos, pe spate, cu picioarele desfăcute, pe care se așază aju. Toarele (bravul coip al sergenților), ținându-te de brațe, iar anchetatorul – nu se sfiesc nici femeile – se așază între picioarele tale desfăcute și cu vârful ghetei (ori al pantofului), treptat, cu măsură și din ce în ce mai tare, strivește de dușumea ceea ce, cândva, te făcea bărbat, te privește în ochi și repetă, și repetă întrebările ori propunerile de trădare. Dacă nu apasă înainte de vreme puțin mai tare, vei mai avea încă cincisprezece secunde să strigi că recunoști totul, că ești gata să-i bagi în închisoare pe acei douăzeci de oameni pe care îi cer de la tine, ori să calomniezi în presă tot ce ai mai scump...

Și să te judece Dumnezeu, nu oamenii...

— Nu-i nici o scăpare! Trebuie să recunoaștem totul! Șușotesc turnătorii introduși în celulă.

— O socoteală simplă: trebuie să ne păstrăm sănătatea! Spun oamenii lucizi.

— Alți dinți n-or să-ți mai pună, îți i'ace un semn din cap unul care nu-i mai are.

— Oricum, or să te condamne, fie că mărturisești, fie că nu mărturisești, conchid cei care au pătruns esența lucrurilor.

— Pe cei care nu semnează îi împușcă! Prorocește încă unul dintr-un colț. Ca să se răzbune. Să nu rămână nici o urmă de felul cum s-a desfășurat ancheta.

— Iar dacă mori în cabinet, or să comunice rudelor că ai fost condamnat la lagăr fără drept de corespondență. N-au decât să te caute.

Iar dacă ești un comunist ortodox, de tine se va apropia pe nesimțite un alt ortodox și, uitându-se în jur cu dușmănie, ca să nu asculte cei neinițiați, va începe să-ți explice cu ardoare la ureche:

— Datoria noastră este să susținem ancheta sovietică. Suntem în condiții de luptă. Noi singuri suntem vinovați: am fost prea molâi și, uite, s-a prăsit în țară acest putregai. Are loc un război secret cumplit. Uite, și aici, în jurul nostru – numai dușmani, îi auzi ce spun? Nu e obligat partidul să dea socoteală fiecăruia dintre noi – de ce și pentru ce. Dacă cer, înseamnă că trebuie să semnăm.

Se apropie pe furiș încă un ortodox:

— Eu am semnat pentru treizeci și cinci de oameni, toți cunoscuții mei. Și vă sfătuiesc și pe dumneavoastră: dați cât mai multe nume, trageți câți mai mulți după voi! Atunci o să devină clar că este o absurditate și ne vor elibera pe toți.

Organelor doar atât le trebuie! Conștiința ortodoxului și scopurile NKVD-ului au coincis în mod firesc. NKVD-ul are nevoie de acest evantai ogival de nume, de această reproducție lărgită a lor. Asta constituie și indiciul calității muncii lor, și jaloane de a arunca noi arcanе. „Complicii! Complicii! Tovarășii de idei!” îi scuturau cu îndărătnicie pe toți. (Se spune că R. Ralov l-a numit drept complice al său pe cardinalul Richelieu, a fost introdus în procesele-verbale și până la interogatoriul de reabilitare din 1956 acest lucru nu a mirat pe nimeni.)

Și dacă tot veni vorba de ortodocși. Pentru această epurare era necesar Stalin, da, însă era nevoie și de un astfel de partid: majoritatea lor, a celor ce se aflau la putere, chiar până în clipa propriei arestări, au aruncat neîndurători în închisoare pe alții, au nimicuit cu supușenie pe semenii lor în virtutea acelorași instrucțiuni, au trimis la nimicire pe oricare dintre prietenii ori camarazii de luptă de ieri. Și toți bolșevicii de seamă, care acum poartă aureola de martiri, au izbutit să fie călăii altor bolșevici (fără a mai pune la socoteală cum înainte de asta ei toți au fost călăii celor fără de partid). Poate că anul 1937 a fost necesar tocmai pentru a demonstra cât de puțin valorează convingerile lor, cu care se semețeau atât de însuflețiți în vreme ce răvășeau Rusia, distrugându-i toate bastioanele și călcându-i în picioare tot ce avea ea mai de preț, Rusia, unde pe ei înșiși nu i-ar fi amenințat niciodată asemenea represalii. Victimele bolșevicilor începând din 1918 până în 1936 nu s-au comportat niciodată atât de josnic, precum bolșevicii de vază, când s-a abătut furtuna asupra lor. Dacă vei examina

amănuțit întreaga istorie a arestărilor și proceselor din anii 1937-1938, te va cuprinde repulsia nu numai față de Stalin și acoliții lui, dar și față de acei inculpați josnici și dezgustători, vei simți aversiune față de ticăloșia lor sufletească după trufia și intoleranța de mai înainte.

Și acum? Oare cum să rezisti tu, cel care simți durerea, ești slab, te bucuri de atașamente sufletești vii și nu ești pregătit...?

De ee este nevoie ca să fii mai puternic decât anchetatorul și decât toată această capcană?

Trebuie să intri în pușcărie fără să tremuri pentru viața caldută pe care ai părăsit-o. Trecându-i pragul, trebuie să-ți spui: viața mea s-a sfârșit, puțin cam devreme, dar nu poți face nimic. Nu mă voi mai întoarce niciodată în libertate. Sunt hărăzit pieirii, acum ori ceva mai târziu, mai târziu însă va fi chiar mai dificil, ar fi bine mai devreme. Nu mai am nici un fel de avere. Cei apropiați sunt morți pentru mine și eu sunt mort pentru ei. De astăzi corpul meu este un corp străin, inutil. Numai spiritul meu și conștiința mea îmi rămân scumpe și importante.

Și înaintea unui astfel de arestat ancheta va tresări î Va învinge numai acela care a renunțat la toate!

Dar cum să-ți preschimbi trupul în piatră?

Din cercul lui Berdiaev au făcut marionete pentru tribunal, dar din Berdiaev însuși n-au făcut Au vrut să -l atragă în proces, l-au arestat de două ori, l-au dus (1922) la un interogatoriu nocturn cu Dzerjinski. Acolo se afla și Kamenev²⁰ (înseamnă că nici el nu disprețuia lupta ideologică prin intermediul CEKA). Berdiaev însă nu s-a înjosit, nu a implorat milă, ci le-a expus cu fermitate acele principii religioase și etice în virtutea cărora nu acceptă puterea care s-a instaurat în Rusia. Și nu doar că l-au considerat nefolositor tribunalului, ci l-au eliberat Un om care și-a exprimat punctul de vedere!

N. Stoliarova își amintește de o bătrânică, vecina ei de pat de la închisoarea Butârki din 1937. Bătrânică era interogată în fiecare noapte. Cu doi ani în urmă, un fost mitropolit, care fugise din exil, în trecere prin Moscova a înnoptat la ea „Numai că nu un fost mitropolit, ci unul care încă este! Așa e, am avut onoarea să -l primesc în casa mea” „Așa, bine. Dar mai departe la cine s-a dus după ce a plecat din Moscova?” „Știu. Dar nu spun!” (Mitropolitul, cu ajutorul unui lanț întreg de credincioși, a fugit în Finlanda.) Anchetatorii se schimbau și se adunau în grupuri, își agitau pumnii prin fața bătrânei, dar ea le spunea: „N-o să obțineți nimic de la

mine chiar dacă mă tăiați în bucăți. Vedeți, voi vă temeți de șefii voștri, vă temeți unul de celălalt, vă temeți chiar să mă ucideți pe mine („pierdeau o pistă „). Eu însă nu mă tem de nimic! Chiar și acum sunt gata să mă prezint în fața Domnului și să dau socoteală!”

Da, au fost, au fost astfel de oameni în 1937, care nu s-au mai întors în celulă după bocceluța de lucruri. Care au ales moartea, dar nu au semnat și așa nu au trădat pe nimeni.

Nu se poate spune că istoria revoluționarilor ruși ne-a oferit cele mai bune exemple de tărie. Dar aici nu poate exista comparație, deoarece revoluționarii noștri n-au știut niciodată ce este aceea o anchetă adevărată, cu cincizeci și două de procedee!

Șeșkovski²¹ nu l-a schingiuit pe Radișcev²². Și Radișcev, după obiceiul acelor vremuri, știa prea bine că fiii lui vor servi în continuare ca ofițeri de gardă, și nimeni nu le va distruge viața. Nimeni nu va confiscă moșiile lui Radișcev, moștenite din moși strămoși. Și totuși la ancheta scurtă, de numai două săptămâni, acest om remarcabil și-a renegat convingerile, cartea și a cerut îndurare.

Țarul Nicolae I nu a săvârșit mișelia să aresteze soțiile decembriștilor²³, să le forțeze să ție în cabinetul vecin sau să-i supună torturilor pe decembriștii înșiși. Nici nu avea nevoie. Ancheta decembriștilor a decurs liber, le-au dat chiar întrebările în cazemată să mediteze asupra lor. Niciunul dintre decembriști nu a pomenit pe urmă de incorectitudinea interpretării răspunsurilor. Nu au fost trași la răspundere „cei care au știut de pregătirea răscoalei, dar nu au raportat”. Și cu atât mai mult, asupra rudelor celor condamnați n-a căzut nici o umbră (s-a emis un manifest special în acest sens). Și, firește, au fost grațiați toți soldații care au fost atrași în răscoală, însă chiar Râleev²⁴ „a răspuns detaliat, sincer și fără să ascundă ceva”. Chiar și Pestei²⁵ a mărturisit, dezvăluind numele camarazilor săi (încă în libertate, cărora le-a poruncit să îngroape Adevărul ras²⁶, și chiar locul unde l-au îngropat. Puțini, precum Lunin²⁷, sau remarcat prin lipsă de considerație și dispreț față de comisia de anchetă, însă cei mai mulți s-au comportat ca niște becnici, se implicau unii pe alții, mulți implorau iertare! Zavalishin²⁸ a dat toată vina pe Râleev. E. P. Obolenski²⁹ și S. P. Trubețkoi³⁰ n-au ezitat să-l ponegrească pe Griboedov³¹, ceea ce nici Nicolae I n-a crezut Bakunin³², în Confesiuni, și-a turnat cu umilință cenușă pe cap față de Nicolae I și astfel a scăpat de pedeapsa cu moartea. Ce să fie asta: nimicnicie a spiritului sau șiretenie de revoluționar?

S-ar părea că oamenii care s-au angajat să -l ucidă pe țarul Alexandru al II-lea trebuiau să fie niște spirite pline de abnegație. Că doar știau prea bine la ce se angajaseră! Iată însă că Grinevițki³³ a împărtășit soarta țarului, însă Râsakov³⁴ a rămas în viață și a încăput pe mâinile comisiei de anchetă. Și chiar din prima zi a divulgat locuințele conspirative și pe participanții la complot; speriat pentru viața lui tânără, s-a grăbit să comunice guvernului mai multe informații decât acesta ar fi putut presupune că va obține de la el! Se îneca și, copleșit de căință, propunea să „demaște toate secretele anarhiștilor”.

La sfârșitul secolului trecut și la începutul celui prezent, ofițerul de jandarmi își retrăgea numaidecât întrebarea dacă inculpatul o considera nelalocul ei ori o imixtiune în domeniul intim. Când, în 1938, la închisoarea Krestî, pe bătrânul deținut politic Zelenski l-au bătut cu vergeaua de la armă, dându-i jos pantalonii ca unui băiețandru, ajuns în celulă, acesta a izbucnit în plâns: „Anchetatorul țarist nu îndrăznește nici măcar să mi se adreseze cu” tu „!” Ori, iată, dintr-o cercetare contemporană*, aflăm, de pildă, că

* „Novâi mir”, 1962, Nr. 4, R. Peresvetov.

jandarmii au pus mâna pe manuscrisul articolului lui Lenin La ce se gândesc miniștrii noștri? Dar nu au izbutit, prin el, să ajungă la autor: „La interogatoriu, jandarmii, cum era de așteptat (aici și în continuare sublinierile îmi aparțin – A. S.), au aflat de la Vaneev (un student) foarte puțin. El le-a declarat în total că manuscritele găsite i-au fost aduse, ca să le păstreze, cu câteva zile înainte de perecheziție, într-un pachet comun de către o persoană pe care el nu dorește să o numească. Anchetatorului nu i-a rămas nimic de făcut (cum? Dar apa rece ca gheața până la glezne? Dar clisma cu apă sărată? Dar bastonul lui Riumin?), decât să supună manuscrisul expertizei.” Și, bineînțeles, n-au găsit nimic. Mi se pare că și Peresvetov a fost condamnat la câțiva anișori și putea ușor să enumere tot ce-i mai rămânea de făcut anchetatorului, dacă dinaintea lui s-ar fi aflat depozitarul articolului La ce se gândesc miniștrii noștri!

Cum își amintește S. P. Melgunov³⁵, „închisoarea țaristă era o închisoare de fericită amintire, de care deținuților politici nu le rămâne decât să-și amintească aproape cu un sentiment de bucurie” *

Aici este vorba de o mutație în modul de a-ți reprezenta lucrurile, de un alt criteriu. Așa precum ciumacifă din perioada pregogoliană nu și-ar putea reprezenta vitezele avioanelor cu reacție, tot așa nu-și pot imagina

adevăratele posibilități ale anchetei toți cei care nu au trecut prin mașina de tocat de la intrarea în GULAG.

În „Izvestia” din 24 mai 1959 citim: Iulia Rumianțeva a fost dusă la pușcăria interioară a unui lagăr nazist pentru a afla de la ea unde se află soțul ei, care a fugit din același lagăr. Ea știe, dar refuză să răspundă! Pentru un cititor neinițiat, acesta este un model de eroism. Pentru cititorul care are în spate un trecut amar trăit în GULAG, acesta este un model de stângăcie din partea anchetatorilor: Iulia n-a murit schingiuită, și n-a fost adusă în pragul nebuniei, ci pur și simplu, peste o lună, a fost eliberată întreagă și nevătămată!

Toate aceste gânduri despre faptul că trebuie să devii de piatră îmi erau atunci cu totul necunoscute. Și nu doar că nu eram pregătit să curm legăturile calde cu lumea, însă chiar confiscarea, în timpul arestării, a celor vreo sută de creioane Faber pe care le luasem ca trofeu de război m-a amărât multă vreme. Considerând ancheta mea, după anii lungi petrecuți în pușcărie, nu am avut nici un temei să mă mândresc. Firește, puteam să mă țin mai tare și, pesemne, aș fi putut ieși din încurcătură cu mai multă ingeniozitate, întunecarea minții și descurajarea m-au însoțit tot timpul în primele săptămâni. Aceste amintiri nu mă chinuie cu viermele părerilor de rău numai pentru faptul că, slavă Domnului, am evitat să arunc și pe alții în închisoare.

*S. P. Melgunov. Vospominaniia i dnevniki (Amintiri și jurnale), fascicula 1. Paris. 1964, p. 139.

Cauza pentru care am ajuns la închisoare (eu și prietenul meu Nikolai Vitkevici) avea un caracter copilăresc, deși eram ofițeri de front, în timpul războiului am corespondat cu el la distanța dintre două sectoare ale frontului și nu ne puteam abține, în pofida cenzurii militare, de la a ne exprima în scrisori aproape deschis indignările politice și de la înjurăturile cu care îl îm-proșcam pe cel mai înțelept dintre înțelepți, pe care în loc de Părinte îl numeau, codificat destul de transparent, Vătaful. (Când, ulterior, povesteam în pușcărie despre acest caz, prin naivitatea noastră stârneam doar râs și mirare. Mi s-a spus că nătărăi mai mari nici că se mai pot afla pe pământ! M-am convins și eu de asta. Odată, citind un studiu despre procesul lui Alexandr Ulianov, am aflat că ei au fost prinși din același motiv – corespondență neprevăzătoare, și numai asta a salvat viața împăratului Alexandru al III-lea la 1 martie 1887.)

Unul dintre membrii grupului Andreiushkin a trimis unui prieten din Harkov o scrisoare în care spunea totul pe șleau: „Eu cred cu toată fermitatea că [la noi] se va dezlănțui teroarea cea mai necruțătoare, și asta într-un viitor nu prea îndepărtat... Teroarea roșie este ideea mea fixă. Sunt neliniștit pentru unul dintre corespondenții mei (el nu scria prima scrisoare de acest fel!

— AS.). Dacă va pa fi ceea ce nu doresc, atunci și eu s-ar putea să pătesc ceea ce nu doresc, și acest lucru nu este de dorit, căci voi trage după mine mulți oameni de ispravă.” Cinci săptămâni au durat cercetările, efectuate fără grabă, pe urmele acestei scrisori, pornind din Harkov, pentru a afla cine a scris-o la Pelersburg. Numele lui Andreiushkin a fost aflat de-abia la 28 februarie, iar la 1 martie aruncătorii de bombe, avându-le asupra lor, au fost arestați pe Nevski Prospekt doar cu câteva clipe înainte de a săvârși atentatul plănuir!

Cabinetul lui LI. Ezevov, anchetatorul meu, era înalt (acest edificiu aparținând Societății de asigurări „Rossia” n-a fost construit pentru tortură) și, folosind înălțimea lui de cinci metri, fusese atârnat pe verticală un portret în picioare al atotputernicului Suveran, căruia eu, un grăunte de nisip, i-am hărăzit ura mea. Uneori, anchetatorul se așeza în fața lui și, luând o poză teatrală, jura: „Noi suntem gata să ne dăm viața pentru el! Pentru el suntem gata să ne culcăm sub tancuri!” Față de această măreție, care aproape semăna cu aceea a unui altar, bâiguiala mea despre nu știu ce leninism purificat părea jalnică, iar eu însumi, un detractor nelegiuit, nu meritam decât moartea.

Conținutul scrisorilor noastre oferea, pentru vremea aceea, material convingător pentru condamnarea noastră a amândurora; din clipa în care ele s-au aflat pe masa agenților de la cenzură, soarta mea și a lui Vitkevici a fost pecetluită, ne-au lăsat numai să luptăm, să fim folositori până la capăt, însă iată ce era mai grav: de aproape un an, fiecare dintre noi purta permanent cu sine, în porthart, ca să se păstreze în orice împrejurare, în caz că unul dintre noi rămâne în viață, un exemplar din Rezoluția Nr. /, elaborată de noi în timpul unei întâlniri pe front. Rezoluția aceasta reprezenta o succintă critică energică a întregului sistem de minciună și asupra din țara noastră, apoi, cum stă bine într-un program politic, schița un plan de corectare a vieții de stat și sfârșea cu fraza: „îndeplinirea tuturor acestor obiective nu este posibilă fără o organizație”. Chiar și fără nici o interpretare forțată din partea anchetatorilor, acesta era un document care

zămislea un nou partid. Tot într-acolo băteau și frazele din corespondență: cum, după victorie, vom declanșa „războiul postbelic”. Iată de ce, anchetatorul meu nu trebuia să inventeze nimic pentru mine, se străduia doar să arunce zgarda de gâtul tuturor celor cărora eu le scrisesem cândva ori al celor care cândva mi-au scris mie, și să afle dacă grupul nostru de tineret nu are cumva un îndrumător mai vârstnic. Celor de o vârstă cu mine, fete și băieți, le exprimam, cu îndrăzneală și aproape cu bravadă în scrisori, gândurile mele rebele, însă prietenii continuau să corespundeze cu mine! Și chiar în scrisorile lor de răspuns se întâlneau, de asemenea, niște expresii suspecte*. Și acum, Ezepov, aidoma lui Porfiri Petrovici, îmi cerea să-i explic în mod coerent: dacă noi ne exprimam astfel în scrisori, care erau citite de cenzură, ce puteam să discutăm între patru ochi? Nu puteam însă să -l conving că toată această duritate în exprimare o realizam doar în corespondență. Și iată, cu creierul încețoșat, trebuia să nascocesc acum ceva foarte verosimil despre întâlnirile noastre cu prietenii (întâlnirile erau pomenite în scrisori), ca ele să aibă aceeași culoare ca și scrisorile, să fie exact la limita politicii, dar să nu nimerească sub incidența codului penal. Și, în plus, ca aceste explicații să se reverse dintr-o suflare din gâtulejul meu și să -l convingă pe înrăitul anchetator de naivitatea, candoarea și sinceritatea mea totală. Și, lucrul cel mai important, ca leneșul meu anchetator să nu aibă ideea să examineze și acea povară afurisită pe care o cărasem în geamantanul meu blestemat: patru blocnotesuri conținând jurnalele mele de front, scrise cu creion tare, decolorat, însemnările mele cu scris mărunț și subțire, care pe ici, pe colo începuseră să se șteargă. Aceste jurnale reprezentau pretențiile mele de a deveni scriitor. Eu nu credeam în forța memoriei noastre uimitoare și toți anii războiului m-am străduit să notez tot ce vedeam (asta e floare la ureche) și tot ce auzeam de la oameni. Am reprodus fără nici o fereală povestiri întregi auzite din gura camarazilor de regiment: despre colectivizare, despre foametea din Ucraina, despre anul 1937, și din scrupulozitate și pentru că nu mă fripsesem niciodată cu NKVD-ul, am notat în mod transparent cine mi-a povestit toate acestea. Chiar din prima zi a arestării, când aceste carnete cu însemnările de război au fost aruncate și sigilate de agenții securității în geamantanul meu, pe care m-au pus să -l car la Moscova, un clește înroșit în foc mi-a strâns tot timpul inima. Și, iată, toate aceste povestiri, atât de firești în linia întâi, unde moartea era aproape, acum ajunseseră la picioarele celui Stalin de patru

metri din cabinet și miroseau a închisoare umedă pentru camarazii mei cinstiți, cutezători și neliniștiți.

*Un alt prieten din școală, K. Simonianț. Era cât pe ce să fie implicat alături de noi. Am simțit o mare ușurare când am aflat că a rămas în libertate! Iată însă ce îmi scrie după douăzeci și doi de ani. „Din scrierile tale reiese că tu apreciezi viața unilateral. În mod obiectiv tu devii stindardul reacțiunii de orientare fascistă din Occident: de pildă, din RFG și SUA. Lenin. Pe care, sunt convins că îl respecti și îl iubești ca și mai înainte, dar și bătrânii Marx și Engels, te-ur condamna cu cea mai mare severitate. Gândește-te la asta!” Și mă gândesc: Ah, păcat că nu te-au arestat atunci! Nici nu-ți dai seama ce ai pierdut!

Acest jurnal al meu ar fi oferit anchetei cel mai bogat material compromițător pentru mine. Și numai pentru ca anchetatorul să nu se apuce să transpire asupra lor și să nu smulgă de acolo filonul generației libere a combatanților de pe front, eu, atât cât a fost nevoie, am recunoscut că am greșit și, atât cât a fost nevoie, am devenit conștient de erorile mele politice. Eram epuizat de această echilibristică pe muchie de cuțit, până în momentul când am observat că nu au adus pe nimeni cu care să mă confrunte; până în clipa când, după indicii evidente, am simțit că ancheta se apropie de sfârșit; până când, în luna a patra, toate carnetele jurnalului meu de război au fost azvârlite în gătlejul infernal al cuptorului de la Lubianka, de unde au țâșnit scânteile roșii ale încă unui roman distrus în Rusia și au zburat ca niște fluturi de funingine din coșul cel mai înalt.

Sub acest coș noi ne plimbam într-o cutie de beton de pe acoperișul Lubiankăi Mari, la nivelul etajului cinci. Deasupra etajului cinci, zidurile se înălțau încă trei staturi de om. De acolo, de sus, auzeam zgomotul Moscovei – dialogul claxoanelor de automobil. De văzut însă nu vedeam decât acest coș, santinela din foișorul de observație de la etajul cinci și acel crâmpei nenorocit din cerul lui Dumnezeu, care avusese neșansa să se întindă deasupra Lubiankăi.

O, funinginea asta! Cădea fără conținere în acea lună mai, cea dintâi după război. Cădea atât de multă ori de câte ori ne scoteau la plimbare, încât vorbeam între noi, spunând că Lubianka își arde arhivele din cele mai vechi timpuri până astăzi. Jurnalul meu distrus n-a fost decât un șiroi de o clipă în această revărsare de funingine. Și mi-am adus aminte de o zi geroasă, însorită, din martie, când mă aflam în cabinetul anchetatorului. El îmi pune obișnuitele-i întrebări grosolane; își nota, denaturând cuvintele mele.

Soarele se juca printre arabescurile închipuite de ger în geamurile ferestrei imense, prin care îmi venea să mă arunc, ca măcar prin moarte să-mi fac simțită prezența la Moscova, sărind de la etajul patru, să mă zdrobesc de asfalt, precum în copilărie un predecesor necunoscut a sărit în Rostov pe Don (de la numărul „Treizeci și trei”). Prin ochlurile de geam, unde soarele topise gheața, se zăreau nenumărate acoperișurile Moscovei, și deasupra lor fumuri zburdalnice. Eu însă nu priveam pe fereastră, ci la o movilă de manuscrise din mijlocul cabinetului de treizeci de metri pătrați aproape gol, care tocmai fuseseră aduse și încă nu fuseseră cercetate. Caiete, mape, file între coperti improvizate, pachete legate ori nelegate și pur și simplu foi separate – aceste manuscrise se înălțau ca o movilă peste mormântul spiritului uman îngropat, și această movilă conică era mai înaltă decât biroul anchetatorului, care de-abia se mai vedea. Și m-a cuprins o milă frățească pentru truda celui om necunoscut, care fusese arestat noaptea trecută, iar roadele percheziției le-au aruncat spre dimineață pe parchetul cabinetului de tortură la picioarele Stalinului de patru metri. Ședeam și încercam să ghicesc: oare, în noaptea asta, a cui viață excepțională a fost adusă pentru a fi supusă caznelor, pentru a fi sfâșiată și apoi aruncată pradă focului?

O, câte proiecte și câte opere au pierit în această clădire! O cultură întreagă distrusă. O, tu funingine, funingine din coșurile pușcării Lubianka!

Lucrul cel mai regretabil însă e faptul că urmașii vor considera generația noastră mai proastă, mai lipsită de talent și de grai decât a fost în realitate...!

Pentru a trage o linie dreaptă este suficient să marchezi două puncte.

În 1920, după cum își amintește Ehrenburg³⁷, CEKA i-a pus problema în felul următor: „Să dovedești dumneata că nu ești agentul lui Vranghel” ³⁸.

Iar în 1950, unul dintre coloneii importanți ai MGB, Foma Fomici Jelezov, le-a spus următoarele deținuților: „Noi n-o să ne ostenim să-i dovedim lui (arestatului) că este vinovat. Să ne dovedească el că nu a avut intenții dușmănoase”.

Și pe această dreaptă de o simplitate canibalică, în intervalul dintre cele două puncte, se înșiruie amintirile fără număr a milioane de oameni.

Această accelerare și această simplificare a anchetei nu au fost cunoscute omenirii precedente! De fapt, Organele s-au eliberat de povara de a căuta dovezi! Mielușelul prins, care tremură și este alb la față, care nu are dreptul să scrie ori să telefoneze nimănui, să aducă ceva dinafară, privat de somn, de mâncare, de hârtie, de creion și chiar de nasturi, așezat pe un taburet gol

într-un colț al cabinetului, trebuie el însuși să caute și să prezinte trântorului de anchetator dovezile faptului că nu are intenții dușmănoase! Și dacă nu le-a găsit (de unde putea să le obțină?), tocmai prin asta a adus anchetei dovezi aproximative despre vinovăția lui!

Am cunoscut un caz când un bătrân, care fusese prizonier la nemți, a izbutit totuși, stând pe acel taburet netapițat și mișcându-și degetele goale, să demonstreze monstrului de anchetator că nu a trădat patria și nici măcar nu a avut asemenea intenție! Un caz scandalos! Credeți că l-au eliberat? Nici vorbă! Toate astea bătrânul mi le-a povestit la Butârki, nu pe Bulevardul Tverskoi. Anchetatorului principal i s-a alăturat un al doilea, au petrecut împreună cu bătrânul o seară liniștită, depănându-și amintirile, pe urmă, cei doi au semnat o depoziție de martor, cum că în seara aceea bătrânul, flămând și care pica de somn, a făcut printre ei propagandă antisovietică! Se vorbise fără gânduri ascunse, dar nu se ascultase fără gânduri ascunse! Bătrânul a fost predat unui al treilea anchetator. Acesta i-a ridicat acuzația de trădare de patrie, dar i-a făcut conștiincios formele tot pentru zece ani: propagandă antisovietică în timpul anchetei.

Încetând să mai fie căutare a adevărului, ancheta a devenit pentru anchetatorii înșiși în cazurile dificile: exercitare a îndatoririi de gâde, iar în cele ușoare – o simplă pierdere de timp, temeiul pentru primirea salariului.

Iar cazuri ușoare erau întotdeauna, chiar și în faimosul an 1937. De pildă, Borodko a fost acuzat fiindcă în urmă cu șaisprezece ani își vizitase părinții în Polonia fără să aibă pașaport pentru străinătate (tatăl și mama lui trăiau la zece verste de el, însă diplomații semnaseră un document prin care acea parte a Bielorussiei a fost dată Poloniei, însă oamenii, în 1921, nu se obișnuiseră cu noua situație și se vizitau, ca mai înainte). Ancheta a durat o jumătate de oră: Te-ai dus? M-am dus. Cum? Păi – cu calul. Poftim zece ani pentru KRD! (Activitate contrarevoluționară.) Însă o asemenea rapiditate miroase a mișcare stahanovistă³⁹, care nu și-a găsit adepți printre chipiele albastre. Codul de procedură penală prevedea pentru orice anchetă două luni, iar în caz de dificultăți era permis să se ceară procurorilor, de câteva ori, o prelungire de câte o lună (și de bună seamă că procurorii nu refuzau). Ar fi fost stupid să-ți irosești sănătatea, să nu te folosești de aceste amânări și, cum se spune într-o uzină, să-ți umfli propria normă. După ce își dădeau silința cu vocea și cu pumnul în prima săptămână de șoc a fiecărei anchete, cheltuindu-și din voință și caracter (după Vășinski), mai departe anchetatorii erau interesați să târăgăneze fiecare caz, ca să aibă cât mai

multe cazuri vechi și cât mai puține noi. Se considera pur și simplu necuviincios să închei o anchetă politică în două luni.

Sistemul de stat se autopedepsea pentru neîncredere și rigiditate. Nu avea încredere nici în cadrele de elită: de bună seamă, și pe acestea le puneă să semneze condica la venire și la plecare, cât despre deținuții convocați la anchetă – în mod obligatoriu, pentru control. Ce le rămânea de făcut anchetatorilor ca să-și asigure norma de ore prevăzută de contabili? Să cheme pe vreunul dintre inculpații lor, să-i așeze într-un colț, să-i pună vreo întrebare teribilă, și apoi să uite de el, să citească ziarele îndelung, să-și scrie conspectul pentru învățământul politic, scrisorile particulare, să se viziteze unul pe celălalt (lăsând drept câini de pază, în locul lor, pe gardienii care însoțeau inculpatul). Discutând pașnic cu colegul venit în vizită, uneori, anchetatorul se trezea, privea amenințător spre acuzat și zicea:

— Uite canalia! Canalie între canalii! Nu-i nimic, pentru el nu ne pare rău de nouă grame de plumb în ceafă!

Anchetatorul meu folosea mult telefonul. Suna acasă și-i spunea soției, scăpărând cu privirile înspre mine, că toată noaptea asta are interogatoriu, așa că să nu -l aștepte înainte de zorii zilei (mi se tăia inima: deci, o să mă țină toată noaptea!). Însă numaidecât forma numărul amantei și, cu intonații pisi-coase, se înțelegea cu ea să petreacă noaptea împreună (mi se lua piatra de pe inimă, slavă Domnului, o să dormim!).

Astfel un sistem iresponsabil era îmblânzit de păcatele executanților.

Alți anchetatori, mai curioși, preferau să folosească aceste interogatorii „goale” pentru îmbogățirea experienței lor de viață: îi întrebau pe inculpați despre front (despre acele tancuri germane sub care ei nu aveau deloc răgazul să se culce); despre obicelurile din țările europene și din țările de peste mări, pe unde aceștia au colindat, despre magazinele și mărfurile de acolo; și mai cu seamă despre rânduielile din casele de toleranță și felurite întâmplări cu femei.

În codul de procedură penală se prevede că desfășurarea corectă a oricărei anchete este urmărită cu vigilență de către procuror, însă, în vremea noastră, nimeni nu -l vedea la față înainte de așa-numitul „interogatoriu la procuror”, ceea ce însemna că ancheta este foarte aproape de sfârșit. Și eu am fost dus la un astfel de interogatoriu.

Locotenent-colonelul Kotov, un blond calm, sătul, lipsit de personalitate, nici rău, nici bun, de altfel nicicum, ședea la birou și, căscând, cerceta pentru întâia oară dosarul cu cazul meu. Vreo cincisprezece minute a

continuat să -l examineze și de față cu mine (și întrucât acest interogatoriu era absolut inevitabil și, de asemenea, înregistrat, nu avea sens să studieze dosarul în alt răstimp, neînregistrat, și, în plus, să memoreze pentru atâtea ore detaliile cazului). Eu cred că el nu deslușea nimic coerent în dosar. Apoi a ridicat spre perete ochii indiferenți și m-a întrebat cu indolență ce mai am de adăugat la depozițiile mele.

Ar fi trebuit să mă întrebe: ce pretenții am față de modul cum s-a desfășurat ancheta? Dacă mi-a fost nesocotită voința ori a fost încălcată legalitatea, însă procurorii nu mai întrebau de mult așa ceva. Și chiar dacă întrebau? Întregul edificiu, cu aproape o mie de camere, al ministerului și cele cinci mii de clădiri de anchetă, vagoane, peșteri și bordeie, risipite pe tot teritoriul Uniunii, nu trăiau decât din încălcarea legalității, și nu eram noi, eu și el, aceia care puteau să schimbe lucrurile. Căci toți procurorii de rang cât de cât înalt își ocupau posturile cu acordul aceleiași securități de stat, pe care trebuiau să-o controleze.

Indolența și dispoziția lui pașnică, și oboseala provocată de aceste cazuri stupide și nesfârșite mi s-au transmis și mie. Și nu m-am apucat să rezolv cu el probleme ce priveau adevărul. I-am cerut doar să corecteze o absurditate: în acest caz eram implicați doi, dar eram anchetați separat (eu la Moscova, prietenul meu – pe front), în felul acesta, deși în cazul meu eram doar unui, mă acuzau în virtutea paragrafului 11, ca un grup, adică. L-am rugat cu bun simț să elimine această adăugire cu paragraful 11.

A mai frunzărit dosarul încă vreo cinci minute, era evident că n-a descoperit acolo organizația noastră și totuși a desfăcut brațele, oftând, și a zis:

— Ce poți să faci? Un singur om – este un om, doi – sunt de acum oameni. Și a apăsă butonul soneriei să vină gardianul să mă ia.

Curând, într-o seară, pe la sfârșitul lui mai, târziu, în același cabinet al procurorului, unde se afla un orologiu cu ornamente de bronz așezat pe placa de marmură a căminului, am fost chemat de anchetatorul meu pentru procedura „două sute șase” – așa se chema, conform unui articol din codul de procedură penală, formalitatea examinării dosarului de către inculpat și aplicarea ultimei semnături. Neîndoindu-se câtuși de puțin că va obține semnătura mea, anchetatorul ședea la birou și ticluia rechizitoriul.

Am întors coperta dosarului voluminos și chiar pe dosul copertei, într-un text tipărit, am citit un lucru extraordinar: că pe parcursul anchetei aveam dreptul să fac reclamații în scris dacă ancheta nu urma un curs corect, iar

anchetatorul era obligat să atașeze la dosar, în ordine cronologică, toate reclamațiile mele! Pe parcursul anchetei! Dar nu la sfârșitul ei... Vai, niciunul dintre miile de arestați cu care am stat ulterior în închisoare nu avea habar de acest drept.

Am frunzărit mai departe. Am văzut fotocopiile scrisorilor mele și interpretarea absolut denaturată a conținutului lor de către comentatori necunoscuți (precum căpitanul Libin). Și am văzut minciuna hiperbolică în care căpitanul Ezeșov învăluisese depozițiile mele circumspecte.

— Nu sunt de acord. Ați condus ancheta incorect, am spus eu fără prea multă fermitate.

— Bine, atunci hai să luăm totul de la început! A zis el, strângându-și buzele amenințător. Te vom azvârli în închisoarea unde ținem polițaii⁴⁰.

Și a schițat gestul de a-mi lua „dosarul” (L-am oprit numaidecât printr-un semn din deget).

Undeva, dincolo de ferestrele etajului al patrulea de la Lubianka, lumina soarele auriu pornit spre asfințit. Undeva era luna mai. Ferestrele cabinetului, ca toate ferestrele exterioare ale ministerului, erau ermetic închise, nici măcar nu fuseseră dezlipite hârtiile cu care astupaseră crăpăturile în timpul iernii, pentru ca răsuflarea proaspătă și miresmele florilor de primăvară să nu pătrundă în aceste camere tainice. Orologiul de bronz de pe care se retrăsese cea din urmă rază a început să sune încetitor.

De la început?... Cred că era mai ușor să mori, decât să iei totul de la capăt, înainte îmi era totuși făgăduită o viață. (Dacă aș fi știut ce fel de viață o să fie...!) Și apoi, acest loc unde sunt ținuți polițaii... Și în nici un caz anchetatorul nu trebuie înfuriat, de el depinde pe ce ton va scrie rechizitoriul...

Și am semnat: Am semnat cu paragraful 11 cu tot („Rezoluția” gravita înspre el). Atunci nu-i cunoșteam ponderea, mi s-a spus doar că nu mărește pedeapsa. Din cauza paragrafului 11 am ajuns într-un lagăr de muncă forțată. Și tot din cauza lui, după „eliberare”, am fost exilat pe viață, fără nici un fel de judecată.

Poate că a fost mai bine așa. Fără toate condamnările n-aș fi scris cartea aceasta...

Anchetatorul meu n-a folosit cu mine alte torturi în afară de privarea de somn, minciuna și intimidarea – metode într-un totul legale. De aceea el n-a avut nevoie, așa cum fac anchetatorii care au întrecut măsura, să se asigure pentru orice risc, deci, el n-a avut nevoie să mă oblighe, când am semnat

pentru articolul 206, să semnez și angajamentul privind non-divulgarea: eu, subsemnatul cutare, mă oblig, sub amenințarea pedepsei penale (nu se știe la ce articol era încadrată), să nu povestesc niciodată nimănui despre modul cum a fost condusă ancheta mea.

La unele direcții regionale ale NKVD-ului, această măsură era aplicată în seric: un formular tipărit privind non-divulgarea era prezentat celui arestat o data cu verdictul OSO. (Apoi, mai târziu, la eliberarea din lagăr – o semnătură că nu va povesti nimănui despre rânduierile din lagăr.)

Și obiceiul nostru de a ne supune, coloana noastră vertebrală încovoiată (ori frântă) nu ne-au lăsat să refuzăm, să ne indignăm de această metodă banditească de a șterge urmele.

Noi am pierdut măsura libertății. Nu mai știm cum să stabilim unde începe și unde slărește. Suntem siliți la nesfârșit de toți cei cărora nu le este lene să dăm aceste interminabile semnături privind non-divulgarea. Nici nu mai suntem siguri dacă avem dreptul să povestim evenimentele propriei noastre vieți...

Capitolul 4 GĂITANELE ALBASTRE PE TOATĂ această întindere între roțile dințate ale Marelui Stabiliment de noapte, undeva este măcinat sufletul nostru, iar carnea atârână precum zdrențele pe un milog, noi suferim prea mult, suntem prea cufundați în durerea noastră, ca să mai aruncăm o privire pătrunzătoare, profetică spre acei călâi nocturni care ne supun la suplicii. Preaplinul durerii din lăuntrul nostru ne potopește ochii, altfel ce mai istorici am fi pentru călâii noștri, ei înșiși nu s-ar putea descrie în carne și oase! Dar vai: toți foștii deținuți își amintesc cu de-amănuntul despre ancheta lor, cât au fost ei de chinuți și ce mârșavii le-au fost smulse. Cât despre anchetator, deseori nici numele nu și -l mai amintesc, darmită să se mai gândească la acest om. Tot astfel și eu, despre oricare dintre tovarășii de celulă pot să-mi amintesc mult mai multe lucruri și dintre cele mai interesante, decât despre căpitanul securității de stat Ezepov, cu care nu de puține ori am stat față în față în cabinetul lui.

Ne rămâne o singură amintire comună și neîndoielnică: dominația putregaiului, spații întinse afectate pe de-a-ntregul de putreziciune. Și chiar după ce au trecut decenii, fără nici un acces de dușmănie sau ranchiună, cu inima domolită, unde totul s-a sedimentat și s-a limpezit, păstrăm această impresie peremptorie despre niște oameni josnici, oneroși, răi și care poate s-au încurcat, abătându-se de la calea cea dreaptă.

Este cunoscut faptul că Alexandru al II-lea, chiar acela împresurat de revoluționari, care au vrut să -l omoare de șapte ori, a vizitat într-o zi casa de închisoare preventivă de pe strada Șpalernaia – mătușa Casei celei Mari – și a poruncit să fie închis în celula 227, unde a rămas mai bine de un ceas: a vrut să se pătrundă de starea de spirit a celor pe care îi ținea închiși acolo.

Nu putem să nu recunoaștem că pentru monarh, acesta a fost un impuls moral, o necesitate și o încercare de a privi lucrurile dintr-un unghi spiritual.

Este însă cu neputință să ne închipuim pe vreunul dintre anchetatorii noștri, până la Abakumov și Beria, că ar fi dorit să intre în pielea unui arestat, să stea și să mediteze într-o celulă.

Serviciul nu le impune necesitatea de a fi oameni instruiți, de cultură vastă și vederi largi, și ei nu sunt așa. Serviciul nu le impune necesitatea de a gândi logic – și ei nu sunt așa. Serviciul le impune doar să îndeplinească exact directivele și să fie nesimțitori față de suferințe – așa ceva ei pot să facă, așa pot să fie. Noi cei care am trecut prin mâinile lor simțim că ne sufocă tagma lor, complet lipsită de orice reprezentări general umane.

Fără îndoială, anchetatorii își dădeau seama clar că toate cazurile erau umflate. Excluzând consfăturile, ei nu puteau să-și spună unul celuilalt și Sieși că demască criminali. Și totuși procesele-verbale pentru putrezirea noastră le scriau neobosiți, filă după filă. În felul acesta rezulta principiul care se aplică în lumea hoților: „Mori tu astăzi, că eu mor mâine!”

Pentru ei era clar că toate cazurile erau umflate și, totuși, continuau să lucreze an după an. Cum vine asta?... Fie că se forțau să nu gândească (iar asta înseamnă deja distrugerea omului), fie că acceptau pur și simplu: așa trebuie! Cel care le scrie instrucțiunile nu poate să greșească.

Dar parcă și naziștii argumentau tot așa?

Comparația Gestapo – MGB nu poate fi evitată de nimeni: coincid prea mult și anii și metodele. Comparația cea mai firească o pot realiza doar cei care au trecut și pe la Gestapo, și pe la MGB, precum Evgheni Ivanovici Divnici, emigrant. Gestapoul l-a acuzat de propagandă comunistă printre muncitorii ruși din Germania, MGB-ul -de legături cu burghezia mondială. Concluzia lui Divnici nu este favorabilă MGB-ului: schingiuiam și acolo și aici, Gestapoul totuși căuta să afle adevărul, iar când acuzația a căzut, Divnici a fost eliberat. MGB-ul însă nu căuta adevărul și nu avea intenția de a scăpa din gheare pe cei care i-a înhățat.

Ori toate acestea erau roadele învățaturii înaintate, ale ideologiei de granit! Anchetatorul din lugubrul Orotukan (în misiune disciplinară pe Kolâma în

1938), înduioșat că M. Iurie, directorul combinatului din Krivoi Rog, a consimțit foarte ușor să semneze procesul-verbal care îl trimite pentru a doua oară în lagăr, într-un moment de răgaz, i-a spus: „Tu crezi că nouă ne face plăcere să exercităm influență? (Un eufemism delicat pentru tortură.) Noi însă trebuie să facem tot ce ne cere partidul. Tu ești un vechi membru de partid, spune, ce ai face în locul nostru?” Și se pare că iurie aproape a fost de acord cu el (poate de aceea a și semnat atât de ușor, pentru că el însuși gândea așa?). Era destul de convingător.

Cel mai adesea însă din cinism. Găitanele albastre înțelegeau modul cum funcționa mașina de tocat carne și erau încântați de el. Anchetatorul Mironen-ko, de la lagărele Djida (1944) îi spunea condamnatului Bahici, mândrindu-se cu logica raționamentului său: „Ancheta și judecata nu sunt decât o formalitate juridică, ele nu mai pot să vă schimbe destinul, stabilit dinainte. Dacă trebuie să fiți împușcat, chiar dacă sunteți absolut nevinovat – tot o să vă împuște. Dacă însă trebuie să fiți achitat (asta, probabil, se referea la ai lor -A. S.), oricât de vinovat ați fi – veți fi reabilitat și achitat”. Șeful secției întâi de anchetă a comitetului regional al securității de stat din Kazahstanul de Vest, Kușnariov, i-a declarat de-a dreptul lui Adolf Țivilko: „N-o să te elibereze dacă ești din Leningrad!” (adică membru de partid cu vechime îndelungată).

„Omul să existe – cazul i -l confectionăm noi!” spuneau mulți dintre ei, glumind. Acesta era proverbul lor. Pentru noi însemna tortură, pentru ei - treabă bine făcută. Soția anchetatorului Nikolai Grabișcenko (Volgokanal) le spunea înduioșată vecinilor: „Kolea al meu este un lucrător foarte bun. Unul n-a vrut să mărturisească multă vreme și i l-au încredințat lui Kolea. Kolea a vorbit cu el toată noaptea, și acela a mărturisit”.

Oare de ce s-or fi înhămat ei cu atâta râvnă în această cursă nu pentru adevăr, ci pentru numărul celor prelucrați și condamnați? Pentru că așa le era cel mai comod, să nu se abată de la făgașul comun. Pentru că aceste cifre însemnau viața lor tihnită, retribuția lor suplimentară, recompensele, avansarea în grad, extinderea și bunăstarea Organelor înseși. Dacă cifrele erau satisfăcătoare, puteau să și trândăvească, să mai dea și puțin rasol, să chefuiască noaptea (ceea ce și făceau). Cifrele scăzute însă ar fi dus la destituire, la retrogradare, la pierderea acestei sinecuri, fiindcă Stalin nu ar fi putut crede că s-ar putea găsi vreun raion, oraș ori unitate militară unde să nu aibă dușmani.

Deci nu sentimentul carității, ci acela al ultrajului și furiei se aprindea în ei față de acei deținuți prea îndărătnici care nu voiau să se încadreze în cifre, care nu cedau nici la nesomn, nici la carceră, nici la înfometare! Refuzând să recunoască, ei prejudiciau situația personală a anchetatorului, parcă pe el însuși voiau să -l doboare, așa că toate măsurile erau bune. La război ca la război! Așa că – poftim – furtunul în gât și satură-te de apă sărată!

Frustrați de sfera superioară a existenței umane prin natura activității și prin alegerea de viață făcută, slujitorii Stabilimentului Albastru trăiau cu și mai multă plenitudine și lăcomie în sfera inferioară. Și acolo erau stăpâniți și dirijați (pe lângă foame și sex) de cele mai puternice instincte ale existenței inferioare: instinctul puterii și instinctul câștigului. (Mai cu seamă instinctul puterii, în deceniul din urmă el s-a dovedit mai important decât banii.)

Puterea este otravă, se știe de milenii. Fie ca nimeni niciodată să nu dobândească putere materială asupra altora! Însă pentru un om care crede că deasupra noastră a tuturor există ceva superior și astfel este conștient de limitele sale, puterea nu este încă mortală. Pentru oamenii lipsiți de sfera superioară, puterea este ca ptomaina, acea otravă care rezultă din putrefacția proteinelor animale. O dată infectați – nu mai au scăpare.

Țineți minte ce scrie despre putere Tolstoi? Ivan Ilici[^] ocupa o funcție foarte importantă, care îi dădea posibilitatea să nenorocească pe oricine ar fi vrut! Toți oamenii fără nici o excepție se aflau în mâinile lui, oricare dintre ei, oricât de important ar fi fost, putea fi adus la el în calitate de acuzat. (Păi asta se referă la oamenii noștri în albastru! Aici nu mai e nimic de adăugat!) Conștiința acestei puteri („și posibilitatea de a o atenua”, menționează Tolstoi, dar asta nu-i privește pe băieții noștri) constituia pentru el interesul principal și tot farmecul acestui serviciu.

Dar ce spun farmecul – mai degrabă deliciul! Încântarea! Fiindcă nu poate fi altceva decât încântare: tu ești încă tânăr, în paranteză fie spus – ești un mucos, încă nu demult se necăjeau părinții cu tine, nu știau cum să te căpătuiască, fiindcă ești prost și nici nu vrei să înveți, dar ai făcut trei ani la școala aceea și ce avânt ai luat! Cum s-a schimbat poziția ta în viață, cum ți s-au schimbat mișcările, și privirea și felul cum îți întorci capul! Are loc ședința consiliului științific al unui institut: tu intri, și toți observă, chiar tresar; tu nu te așezi pe locul celui care prezidează, să se ocupe rectorul de treaba asta; tu te așezi mai la o parte, dar toți înțeleg că aici tu ești cel important, tu reprezinți serviciul special. Tu poți să stai numai cinci minute

și să pleci, acesta-i avantajul tău față de profesori, tu poți fi chemat de treburi mai importante; dar apoi, parcurgând cu ochii (ori mai bine cu buzele) rezoluția lor, îi vei spune rectorului: „Nu se poate. Există considerente...” Și gata! Nu se va face nimic din ceea ce s-a hotărât la consiliu! Ori dacă ești doar un locotenent de la Secția specială a armatei sau de la SMERȘ, un colonel bătrân și corpolent, comandantul unității, se ridică în picioare când intri tu, se străduiește să te lingusească, să-ți fie pe plac, el nu va bea un păhărel cu șeful statului-major fără să te invite și pe tine. Nu are nici o importanță că tu ai doar două stelute mici, asta-i chiar amuzant, fiindcă stelutele au cu totul altă greutate, se măsoară după o scară diferită de cea a ofițerilor obișnuiți (și, uneori, într-o misiune specială, ți se permite să pui stelute, să zicem de maior, asta ca un pseudonim, ca un element convențional). Asupra tuturor oamenilor din această unitate militară, ori din această uzină, ori din acest raion, tu ai o putere incomparabil mai mare decât a comandantului, a directorului, a secretarului comitetului raional. Aceia dispun de serviciul, de salariul, de bunul renume al subalternilor, pe când tu – de libertatea lor. Și nimeni nu va cuteza să vorbească despre tine la o ședință, nimeni nu va cuteza să scrie despre tine la un ziar nici măcar de bine! Ca și cum ai fi o divinitate – nici măcar numele nu-ți poate fi pomenit! Tu ești, tu exiști, toți îți simt prezența, dar parcă nici nu exiști! Iată de ce tu ești mai presus de puterea manifestă de când ți-ai pus pe cap această caschetă de culoarea cerului. Ce faci tu nimeni nu îndrăznește să controleze, în vreme ce tu poți controla pe oricine. De aceea față de cetățenii așa-numiți simpli (care pentru tine nu sunt decât niște butuci) este preferabil să arborezi o expresie enigmatică, profund meditativă. Căci numai tu cunoști considerentele speciale, nimeni altcineva. Și de aceea tu ai întotdeauna dreptate.

Dar niciodată să nu uiți că și tu ai fi fost tot un buștean la fel dacă nu ai fi avut fericirea să devii o veriguță a Organelor, această făptură vie, flexibilă, masivă, care sălășluiește în stat precum tenia înlăuntrul omului. Și acum totul este al tău! Totul pentru tine! Dar să fii credincios Organelor! Vei fi întotdeauna sub ocrotirea lor! Și te vor ajuta să-i înghiți pe toți cei care te vor ofensa! Și să înlături din cale orice obstacol! Dar să fii credincios Organelor. Să faci tot ce îți ordonă! Ele chibzuiesc pentru tine locul ce urmează să -l ocupi: astăzi ești la serviciul special, dar mâine vei ocupa fotoliul de anchetator, pe urmă, poate, vei pleca etnograf pe lacul Seligher (1931, Ilin), în parte, poate, pentru a-ți tămădui nervii. Și apoi, din orașul

unde ai devenit prea faimos, vei pleca, poate, într-alt capăt al țării ca împuternicit cu problemele cultelor (crudul anchetator din Iaroslavl, Volkopialov – împuternicit cu problemele bisericești în Moldova). Sau vei deveni secretar al Uniunii Scriitorilor (un alt Ilin, Viktor Nikolaevici, fost general-locotenent în securitatea statului). Nimic să nu te mire: adevărata menire a oamenilor și adevăratele lor ranguri nu le cunosc decât Organele, pe ceilalți îi lasă pur și simplu să se joace: ce mare scofală un maestru emerit al artei ori erou al ogoarelor socialiste, nu ai decât să suflă și au dispărut. („Tu cine ești?” l-a întrebat generalul Serov² la Berlin pe biologul de renume mondial Timofleev-Ressovski³. „Dar Tu cine ești?” a întrebat la rândul lui Timofleev-Ressovski cu îndrăzneala-i căzăcească înăscută.” Sunteți savant?” s-a corectat Serov.)

Firește, meseria de anchetator cere multă trudă: trebuie să vii ziua, să vii seara, să stai ceasuri de-a rândul, dar să nu-ți bați capul cu „probele” (asta să fie grija inculpatului), nu trebuie să te întrebi dacă e sau nu vinovat, fă cum e bine pentru Organe și totul va fi grozav. Numai de tine va depinde ca să conduci ancheta într-un mod cât mai plăcut, fără să te obosești prea tare, bine ar fi să tragi și un oarece folos, ori măcar să te distrezi. Și cum ești obligat să stai ore în șir pe scaun, brusc ți-a trecut prin minte o nouă metodă de influențare! Evrica! Telefonează prietenilor, treci prin cabinete, povestește-le, va fi foarte amuzant! Haideți, băieți, să încercăm! Pe cine? Căci e plicticos să vezi mereu același lucru, te plictisesc acele mâini tremurătoare, acei ochi imploratori, acea obediență din lașitate. Măcar de s-ar împotrivi vreunul! „Îmi plac adversarii puternici! E tare plăcut să le frângi coloana vertebrală!” (Așa i-a spus anchetatorul leningrădean Șitov lui G. G-v.)

Și dacă este atât de puternic că nu cedează nicicum și toate procedeele tale nu dau nici un rezultat? Ești furios? Nu căuta să-ți înfrânezi furia! Este o plăcere nemaipomenită, o încântare, să-ți dezlănțui furia fără nici o limită! Într-o astfel de stare deținutul este scuipat în gura deschisă! Și vârât cu fața în scuipătoria plină! (Așa s-a întâmplat cu Vasiliev la Ivanov-Razumnik.) Într-o astfel de stare, preoții sunt târați de părul împletit în coadă! Într-o astfel de stare, inculpatul îngenuncheat este izbit în față cu jeturi de urină! După o astfel de furie turbată te simți cu adevărat bărbat.

Ori, de pildă, interoghezi „o fată pentru relații cu un străin” (Esther R., 1947). După ce îi spui niște mârлănii, o întrebi: „Da ce, chestia americanului e șlefuită în fațete, precum cristalul, sau cum? Ce-ți mai trebuia, ale rușilor

nu-ți ajungeau?” Și brusc îți vine o idee: asta o fi învățat ceva de la străini. Nu scăpa ocazia, asta-i exact ca o delegație în străinătate! Și începi s-o interoghezi cu pasiune: cum? În ce poziții?... Și mai cum?... Cu de-amănuntul! Fiecare detaliu! (îmi prinde bine și mie, și le povestesc și băieților!) Fata, roșie toată și cu ochii în lacrimi, îndrăznește să spună că asta n-are nici o legătură cu cazul. „Ba are legătură! Vorbește!” Și iată ce înseamnă puterea ta: ea îți povestește cu de-amănuntul, dacă vrei – îți face și un desen, dacă vrei îți arată și cu trupul, n-are altă ieșire, în mâinile tale se află carcera ei și condamnarea ei.

Ai cerut o stenografistă (anchetatorul Pohilko, GB-ul din Kemerovo) ca să noteze interogatoriul. Ți-au trimis una drăguță și tu, numaidecât, îi bagi mâna în sân de față cu inculpatul – un băiețel (Misa B., școlar), nu te jenezi de el, ca și cum n-ar fi om.

De fapt, de cine să te jenezi? Dacă îți plac femeile (cui nu-i plac?), prost ai fi să nu te folosești de poziția ta. Unele vor fi atrase de poziția ta, altele vor ceda de frică. Ai întâlnit undeva o fată, ai pus ochii pe ea – va fi a ta, nu are ce se face. Ai pus ochii pe nevasta altuia – este a ta, pentru tine e o nimica toată să-i aranjezi bărbatul.

De multă vreme am un subiect de povestire: Soția depravată. Însă cred că n-o s-o mai scriu, lată-l. Într-o unitate de aviație din Extremul Orient, în ajunul războiului din Coreea, un locotenent-colonel, întorcându-se dintr-o misiune, a aflat că soția lui se află la spital. S-a întâmplat ca medicii să nu-i ascundă că organul ei genital a fost vătămat ca urmare a unui contact sexual patologic. Locotenent-colonelul s-a repezit la nevaslă-sa și a făcut-o să mărturisească: vinovatul era un locotenent-major de la Secția specială a unității lor (se pare însă că avusese și consimțământul ei). Furios la culme, locotenent-colonelul s-a dus numaidecât în cabinetul locotenentului de la Secția specială, a scos pistolul, amenințându-l că îl împușcă. Foarte curând însă, locotenent-colonelul l-a făcut să se plece și să iasă de la el distrus, nenorocit: l-a amenințat că îl va trimite să putrezească în cel mai cumplit lagăr, unde se va ruga la Dumnezeu să moară ca să scape de chinuri, l-a ordonat să-și primească, soția așa cum este (se pare că ceva i se dereglase iremediabil), să trăiască împreună, să nu îndrăznească să divorțeze, să nu îndrăznească să se plângă: acesta va fi prețul libertății lui! Și locotenent-colonelul a îndeplinit totul întocmai. (Toate acestea mi le-a povestit șoferul acelui agent de la Secția specială!)

Au fost probabil multe cazuri similare: acesta era domeniul cel mai ispititor pentru folosirea puterii! În 1944, un agent al securității de stat a obligat-o pe fiica unui general de armată să se mărite cu el, amenințând-o că altfel îl aruncă pe tatăl ei în închisoare. Fata avea un logodnic, dar, ca să-și salveze tatăl s-a măritat cu agentul de securitate, în scurta ei căsnicie a ținut un jurnal de zi, l-a dat iubitului ei, apoi s-a sinucis. S Nu, ca să știi ce înseamnă, trebuie să trăiești sentimentul de a fi o caschetă albastră! Orice lucru pe care l-ai văzut este al tău! Orice apartament pe care ai pus ochii este al tău! Orice muiere este a ta! Pe orice inamic îl spulberi din cale! Pământul de sub picioare este al tău! Cerul – albastru!

— De deasupra ta este al tău!

’ aș Cât despre dorința de îmbogățire este patima lor generală. Cum să nu folosești asemenea putere și asemenea lipsă de control ca să te îmbogățești? Trebuie să fii un sfânt!...

Dacă ne-ar fi dat să aflăm forța motrice secretă a anumitor arestări, am fi constatat cu uimire că, în cadrul legității generale de a băga la închisoare, alegerea particulară cine să fie arestat, sorții fiecăruia, în trei sferturi dintre cazuri, depindeau de cupiditatea și spiritul răzbunător al oamenilor, iar jumătate dintre acele cazuri – de rapacitatea NKVD-ului local (firește, și a procurorului, să nu -l lăsăm la o parte).

Cum a început, de exemplu, călătoria de nouăsprezece ani în Arhipelag a lui Vasili Grigorievici Vlasov? De la faptul că el, ca director al uniunii raionale a cooperației de consum, a organizat vânzarea unor produse textile pentru activul de partid (că nu a fost pentru popor – n-a deranjat pe nimeni), și soția procurorului nu a putut să cumpere: nu a fost acolo, iar procurorul Rusov n-a îndrăznit să se apropie el însuși de tezghea, și lui Vlasov nu i-a trecut prin minte să-i spună: „o să vă pun deoparte” (dar prin firea lui nu ar fi spus niciodată așa ceva). În plus: procurorul Rusov și-a adus la cantina partidului, cu circuit închis, un prieten care nu avea legitimație acolo (adică era un grad inferior), iar șeful cantinei nu i-a permis acestuia să prânzească acolo. Procurorul i-a cerut lui Vlasov să -l sancționeze, dar Vlasov nu l-a sancționat în plus, a ofensat într-un mod nepermis NKVD-ul raional. Și a fost inclus în opoziția de dreapta...!

Considerentele și actele găitanelor albastre sunt atât de meschine, încât rămâi stupefiat de mirare. Agentul operativ Sencenko i-a luat unui ofițer de armată arestat porthartul și geanta, folosindu-le în fața lui. Unui alt arestat, cu ajutorul unei șmecherii în procesul-verbal, i-a luat mânușile de fabricație

străină, (în timpul ofensivei îi afecta în mod deosebit că nu sunt primii la adunarea trofeelor.) Agentul serviciului de contraspionaj al Armatei a 48-a, care m-a arestat pe mine, a pus ochii pe porttigaretul meu, care nici măcar nu era un porttigaret, ci o cutie nemțească de birou, de o culoare purpurie atrăgătoare. Și pentru această porcărie a recurs la o întreagă manevră profesională: mai întâi nu a trecut-o în procesul-verbal („asta puteți s-o păstrați”), pe urmă a ordonat să fiu din nou percheziționat, știind prea bine că altceva nu mai am în buzunare. „Aha, asta ce este? Confiscat!” Și ca să nu protestez: „La carceră cu el!” (Care jandarm țarist ar fi îndrăznit să se poarte astfel cu un apărător al patriei?) Fiecărui anchetator i se repartiza o anumită cantitate de țigări pentru stimularea celor ce mărturiseau și a turnătorilor. Bineînțeles că erau și dintre aceia care le sfeteriseau pentru ei. Furau chiar și în orele de anchetă, ore care li se plăteau îndoit: noi băgăm de seamă că în procesele-ver-bale de noapte durată „de la” și „până la” era exagerată. Anchetatorul Fiodorov (gara Reșotî, cutia poștală 235), în timpul percheziției din apartamentul cetățeanului liber Korzuhin, a furat el însuși un ceas de mână. Anchetatorul Nikolai Fiodorovici Krujkov, în timpul blocadei Leningradului, i-a declarat Elizavetei Viktorovna Strahovici, soția inculpatului K. I. Stra-hovici, al cărui anchetator era: „Am, nevoie de o plapumă cu vată. Să mi-o aduceți!” Ea i-a răspuns: „Camera unde am lucrurile călduroase este sigilată”. Atunci, el s-a dus la ea acasă; fără să rupă sigiliul pus de securitate, a demontat clanța ușii („Iată cum lucrează NKGB-ul!” i-a explicat el voios) și a început să scoată de acolo lucrurile călduroase, vârand prin buzunare și câteva cristaluri. (Elizaveta Viktorovna, la rândul ei, a scos și ea ce a putut dintre lucrurile ei. „Destul cât ați scos! A oprit-o el, continuând să scoată.)

În 1954, această femeie energetică fi neînduplecată (soțul ei iertase totul, chiar și faptul că îl condamnaseră la moarte și încerca s-o facă să se răzgândească: nu trebuie!) a depus ca martor împotriva lui Krujkov. Întrucât Krujkov nu făcea așa ceva pentru prima oară și astfel erau încălcate interesele Organelor, el a primi! Douăzeci și cinci de ani. Oare însă pentru multă vreme...?

Cazuri asemănătoare sunt fără număr, pot fi editate o mie de Carii albe (și începând din 1918), numai să fie chestionați sistematic foștii deținuți și soțiile lor. Poate că există și au existat găitane albastre care nu au furat și nu și-au însușit nimic niciodată, dar eu nu-mi pot imagina nicidecum un astfel de găitan albastru! Pur și simplu nu înțeleg: dat fiind felul lor de a vedea

Lucrurile, ce îl poate reține, dacă obiectul i-a plăcut? Încă de la începutul deceniului al patrulea, când noi îmbrăcam uniforma jungsturm[^]-ului și îndeplineam primul plan cincinal, iar ei își petreceau serile în saloane în stil aristocratic occidental, cum era apartamentul Concordiei losse, soțiile lor etalau toalete de origine străină. De unde proveneau toate astea?

Și ce nume aveau! Parcă erau angajați în serviciu după nume! De pildă, la Comitetul securității de stat al regiunii Kemerovo: procurorul Trutnev (Trântorul), șeful serviciului de anchetă, maiorul Șkurkin (Profitorul), adjunctul lui, locotenent-colonelul Balandin (Zămârcă); tot acolo anchetatorul Skorohvatov (lute-de-Mână). Să vrei să le născoci și n-ai putea! Și apoi, toate la un loc! (Pe Volkopialov – Moartea-Lupilor – și Grabișcenko -Jefuitorul, i-am mai menționat.) Oare să nu se reflecte nimic în numele oamenilor și în comasarea lor?

Și iată, din nou, cum este memoria deținuților: Ivan Korneev a uitat numele acelui colonel de securitate, prietenul Concordiei losse (după cum s-a dovedit – cunoștință comună), cu care a stat împreună la izolatorul din Vladimir. Acest colonel era întruchiparea instinctului puterii și al profitului contopite la un loc. La începutul anului 1945, perioada de vârf a „trofeelor”, el a cerut să lucreze în acel sector al Organelor care (în frunte cu Abakumov însuși) controlau jaful de război, adică se străduiau să prade cât mai mult nu în folosul statului, ci al lor propriu (ceea ce au izbutit cu vârf și îndesat). Eroul nostru a ras vagoane întregi, și-a construit câteva vile (una în Klin). După război, bogăția i se urcase într-atât la cap, încât, odată, la gara din Novosibirsk, a ordonat să fie dați afară toți consumatorii dintr-un restaurant, iar pentru el și tovarășii de băutură, să fie aduse fete și femei, pe care le-a silit să danseze goale pe mese. Asta însă i-ar fi fost trecută cu vederea, dacă n-ar fi încălcat o altă lege importantă, la fel ca și Krujkov: a mers împotriva dor săi. Acela a înșelat Organele, iar acesta și mai rău: a pariat că va seduce soțiile – ale cui credeți?

— Ale colegilor săi cekiști... Și nu l-au iertat! A fost închis într-un izolator politic în virtutea articolului 58! Era furios că au îndrăznit să -l bage la pușcărie și nu se îndoia că se vor răzgândi. (Poate că s-au și răzgândit,)

Acest destin fatal de a fi și ei închiși nu era chiar rar printre găitanele albastre, nu există un mijloc temeinic de asigurare împotriva lui, însă nu se știe de ce ei nu trag învățăminte din lecțiile trecutului. Probabil tot din lipsă de inteligență superioară, iar cea inferioară le șoptește: se întâmplă rareori, nu se întâmplă multora, eu o să scap și-apoi, nici ai noștri n-or să mă lase.

Ai lor, într-adevăr, se străduiesc să nu-i lase la nevoie, există o înțelegere tacită între ei: să aranjeze pentru colegi măcar un regim privilegiat (colonelului I. J. Vorobiov, la închisoarea specială din Marfino, aceluiași V. N. Ilin, la Lubianka, vreme de peste opt ani). Celor care sunt închiși, câte unul, pentru greșelile personale, datorită acestei prevederi de castă, de obicei, nu le este rău, și așa se explică sentimentul de nepedepsire pe care îl încearcă zi de zi în timpul serviciului. Cu toate acestea sunt cunoscute câteva cazuri când unii agenți operativi de lagăr au fost aruncați să-și ispășească pedeapsa în lagăre comune, unde s-au întâlnit cu zeki care se aflaseră cândva sub puterea lor, și nu le-a fost prea bine (de exemplu, agentul operativ Munșin, care ura cu înverșunare articolul Cincizeci și Opt și se biziua pe sprijinul hoților, a fost gonit de aceiași hoți să doarmă sub prici. Nu avem însă posibilitatea să aflăm mai multe amănunte despre aceste cazuri pentru a le putea explica.

Însă acei agenți de securitate care nimeresc în val (au și ei valurile lor...!) riscă totul. Valul este o stihie, este chiar mai puternic decât Organele, și aici nimeni nu-ți va mai veni în ajutor, de teamă să nu fie el însuși târât în aceeași prăpastie.

Totuși, și în ultima clipă, dacă dispui de informații bune și ai o minte subtilă de cekist, încă mai poți scăpa de sub avalanșă, demonstrând că nu ai nimic de-a face cu ea. Astfel, căpitanul Saenko (nu acel tâmplar-cekist, care în 1918-1919 devenise celebru prin mulțimea de oameni împușcați, prin metodele de tortură: împunsături cu sabia în corp, lovituri în fluierul piciorului, turtirea capului sub greutate și arderea pielii”.

— Dar poate rudă cu acesta) a avut slăbiciunea să se căsătorească din dragoste cu o kavejedistă, pe nume Kohanskaia. Și brusc, încă la începutul formării valului, el a aflat că vor fi arestați toți kavejediștii. În vremea aceea el era șeful secției operative a GPU-ului din Arhanghelsk. Și atunci ce credeți că a făcut? Fără să stea nici o clipă pe gânduri, a băgat-o la închisoare pe soția iubită! Și nici măcar pentru vina de a fi fost kavejedistă, i-a confecționat un alt dosar! Și nu numai că a scăpat, dar a și fost avansat, a devenit șeful NKVD-ului din Tomsk. (încă un subiect Sunt cu duiumul aici! Poate cineva le va folosi.)

Valurile se nășteau în virtutea unei legi tainice de înnoire a Organelor -un mic sacrificiu periodic, pentru ca toți cei rămași să capete aerul de purificați. Organele trebuiau să se schimbe mai repede decât creșterea normală și îmbătrânirea generațiilor umane: niște bancuri de ghebiști

trebuiau să piară la fel de inevitabil precum nisetrul care vine să moară pe pietrele râurilor pentru a fi înlocuit de puiet. Această lege a fost bine sesizată de inteligența superioară, dar găitanele albastre nu au vrut să recunoscă această lege și să o prevadă. Și regii Organelor, și așii Organelor, și miniștrii înșiși în ceasul hărăzit de astre și-au așezat capul sub propria ghilotină.

Cel dintâi banc l-a atras după sine lagoda. Este foarte probabil că multe dintre acele nume glorioase care ne vor încânta când va veni vorba de Belomorkanal au nimerit în acest banc, numele lor fiind șterse ulterior din șirurile poetice.

Cel de al doilea banc a fost foarte curând atras de efemerul Ejov. Unii dintre cei mai buni cavaleri ai anului 1937 au pierit în acest șuvoi (însă nu trebuie să exagerăm, nici pe departe toți cei mai buni). Ejov a fost bătut la anchetă, arăta jalnic. De când cu aceste arestări, a rămas orfan însuși GULag-ul⁵. De pildă, concomitent cu Ejov au fost întemnițați și șeful direcției financiare a GULag-ului, și șeful direcției sanitare, și șeful VOHR*, și chiar șeful Secției operative a GULag-ului, șeful peste toți „cumetrii” lagărelor!

* Roman Gul, Dzerjinski, Paris, 1936.

*VOHR -Voenizirovannaia ohrana (Paza militarizată), înainte – Paza internă a Republicii.

Apoi a fost bancul lui Beria.

Iar grasul și înfumuratul Abakumov s-a poticnit înainte de asta, singur.

Cândva, istoricii Organelor (dacă arhivele nu vor lua foc) ne vor relata toate acestea pas cu pas, cu tot noianul de cifre și cu toată strălucirea numelor.

Eu voi istorisi puțin din povestea lui Riumin și Abakumov, pe care am aflat-o întâmplător. (Nu voi repeta ceea ce am izbutit să spun despre ei în alt loc*.) Înălțat de Abakumov, fiind unul dintre apropiații lui, Riumin a venit la el spre sfârșitul anului 1952 cu vestea senzațională că profesorul-doctor Etinger a recunoscut tratamentul greșit prescris lui Jdanov⁶ și Șcerbakov⁷ (cu scopul de a-i ucide). Abakumov a refuzat să creadă pur și simplu pentru că el cunoștea această bucătărie și a considerat că Riumin întrece măsura. (Riumin însă intuia mai bine ce vrea Stalin!) Pentru verificare au organizat îri aceeași seară un interogatoriu încrucișat lui Etinger, din care au tras concluzii diferite: Abakumov – că nu există nici o „chestiune a medicilor”, Riumin -că există. Dimineța urmau să verifice încă o dată, însă mulțumită

particularităților miraculoase ale Stabilimentului Nocturn, Etinger a murit în aceeași noapte! În aceeași dimineață, Riumin, evitându-l pe Abakumov și fără știința lui, a telefonat la Comitetul Central și a cerut audiență la Stalin! (Eu cred că nu acesta a fost pasul lui cel mai hotărâtor. Pasul decisiv, când Riumin și-a riscat capul, îl făcuse în ajun, nefiind de acord cu Abakumov, și când, probabil, l-a ucis pe Etinger în cursul nopții! Dar cine cunoaște tainele acestei Curți! Ori poate intrase în legătură cu Stalin mai înainte?) Stalin l-a primit pe Riumin și a dat curs chestiunii medicilor, iar pe Abakumov l-a arestat. În continuare, Riumin s-a ocupat de cazul medicilor în mod independent și chiar în pofida lui Beria! (Există indicii că, înainte de moartea lui Stalin, poziția lui Beria era amenințată și, poate, Stalin a fost eliminat prin intermediul lui.) Unul dintre primii pași ai noului guvern a fost renunțarea la cazul medicilor. Atunci a fost arestat Riumin (încă sub domnia lui Beria), dar Abakumov nu a fost eliberat! La Lubianka au fost introduse rânduieli noi, și pentru întâia oară de când exista i-a trecut pragul un procuror (D. P. Terehov). Riumin a fost agitat și slugarnic, „nu sunt vinovat, am fost închis pe nedrept”, a cerut să fie interogat. Cum îi era obiceiul, suga o bomboană și, la observația lui Terehov, a scuipat-o în palmă: „Scuzați-mă”. Cum am mai spus, Abakumov a izbucnit în râs: „Este o mistificare!” Terehov i-a arătat mandatul prin care era împuternicit să controleze închisoarea interioară a MGB. „Din astea se pot face cinci sute!” a replicat Abakumov dând din mână. Pe el, ca „patriot al instituției sale”, nu-l ofensa atât faptul că stă la închisoare, cât mai ales încercările de a atenta la prestigiul Organelor, care nu pot fi subordonate nimănui pe lume! În iulie 1954, Riumin a fost judecat (la Moscova) și împușcat. Iar Abakumov continua să stea la închisoare! Iată ce i-a spus lui Terehov la interogatoriu: „Ai niște ochi prea frumoși, îmi va

*în cercul întâi.

Părea rău să te împușc! Renunță la cazul meu, renunță când ești rugat cu binele. „* într-o zi, Terehov l-a chemat și i-a dat să citească ziarul cu comunicatul privind demascarea lui Beria. Aceasta a constituit atunci o senzație de proporții aproape cosmice. Abakumov însă a citit fără măcar să tresară, a întors foaia și a început să citească pagina sportivă! Altă dată, când la interogatoriu asista un personaj important din cadrul securității statului, subordonatul lui Abakumov în trecutul nu prea îndepărtat, Abakumov l-a întrebat:” Cum ați putut să admiteți ca ancheta în cazul Beria să nu fie condusă de MGB, ci de procuratură?! (Era obsedat de această

idee!) Și tu crezi că pe mine, ministrul securității de stat, mă vor judeca?! „Da. „Atunci poți să-ți pui joben, Organele nu mai există!... „(Desigur, avea o viziune prea sumbră asupra lucrurilor acest curier special incult.)

Abakumov, stând la Lubianka, nu se temea de judecată, se temea să nu fie otrăvit (iarăși – un vrednic fiu al Organelor!). A refuzat definitiv hrana din închisoare și mânca doar ouă pe care le cumpăra de la bufet (Aici îi lipsea perspicacitatea tehnică, credea că ouăle nu pot fi otrăvite.) Din biblioteca foarte bogată a închisorii Lubianka, el lua doar... Cărțile lui Stalin (care l-a băgat la pușcărie)! Asta o făcea mai degrabă în mod demonstrativ sau din calcul, considerând că adepții lui Stalin nu pot să nu iasă biruitori. A trebuit să stea doi ani în închisoare. De ce nu l-au eliberat? Întrebarea nu este naivă. Dacă s-ar pune la socoteală crimele împotriva umanității, el era cufundat în sânge până peste cap, însă nu doar el! Dar toți ceilalți însă au rămas neatinși. Și aici este un mister: circula un zvon că, la timpul său, a lovit-o personal pe Liuba Sedâh, nora lui Hrușciiov, soția fiului cel mare, condamnat sub Stalin și trimis într-un batalion disciplinar, unde a și murit. Iată de ce, arestat de Stalin, el a fost judecat sub Hrușciiov (la Leningrad) și, la 18 decembrie 1954, executat*”, își făcea inimă rea degeaba: Organele nu au pierit din pricina asta.

Dar cum ne povățuiește înțelepciunea populară: dacă trăiești cu lupii, trebuie să urli ca ei.

Acest neam de lupi oare de unde a apărut în poporul nostru? Oare nu are aceleași rădăcini ca și noi? Nu are același sânge?

Pentru a nu flutura prea brusc mantiile albe ale celor dreți, să ne întrebăm fiecare: dacă viața mea ar fi luat o altă întorsătură, oare n-aș fi devenit și eu călău ca și ei?

*În general. D. P. Terehov este un om de o voință și cutezanță excepționale (era nevoie de așa ceva pentru judecarea staliniștilor importanți în acea atmosferă de instabilitate), precum și de o inteligență vie. Dacă reformele lui Hrușciiov ar fi fost mai consecvente, Terehov ar fi putut să se remarce în cadrul lor. Uite așa se ratează la noi personalitățile istorice.

*Iată încă una din extravaganțele lui de potentat: împreună cu șeful gărzii sale, Kuznețov, îmbrăcat civil, umbla pe jos prin Moscova și, după toane, dădea de pomană din banii ministerului. Pomană pentru ușurarea sufletului?

Este o întrebare cumplită, dacă vrei să dai un răspuns cinstit.

Îmi aduc aminte de anul al treilea la Universitate, în toamna lui 1938. Noi, băieții comsomoliști, suntem chemați la comitetul raional al comsomo-lului

de două ori și, aproape fără să ni se ceară consimțământul, ne pun să completăm niște formulare: cică sunt destui fizicieni, matematicieni și chimiști, vom fi mai folositori Patriei dacă intrăm în școlile NKVD-ului. (Căci întotdeauna este așa: nu cineva are nevoie, ci însăși Patria, pentru ea știe totul și vorbește întotdeauna un funcționar.)

Cu un an mai înainte, același comitet raional ne recruta pentru școlile de aviație. Am refuzat și atunci (ne părea rău să ne lăsăm de universitate), dar nu cu atâta dârzenie ca acum.

După un sfert de secol cineva ar putea gândi: da, sigur, vă dădeți seama de arestările care mișunau în jur, de torturile din închisori și în ce noroi sunteți atrași. Nicidecum! Căci dubele securității circulau noaptea, iar noi eram aceia care defilau cu steaguri în mâini. De unde să știm noi și de ce să ne gândim la arestări? Că i-au schimbat pe toți conducătorii de la regiuni - pentru noi era absolut totuna. Au întemnițat doi-trei profesori, însă noi mi cu ei ne duceam la dans, ba era și mai ușor să dăm examenele. Noi aveam douăzeci de ani și pășeam în coloana celor de o vârstă cu Octombrie și, în această calitate, ne aștepta viitorul cel mai luminos.

Nu este ușor să definești acel sentiment interior, nesuștinut de nici un argument, care ne împiedica să consimțim să mergem la școala NKVD-ului. Asta nu provenea câtuși de puțin din cursurile de materialism istoric: din ele reieșea clar că lupta împotriva dușmanului interior constituie un front fierbinte și este o misiune de onoare. Asta contrazicea și interesul nostru practic: în vremea aceea, o universitate provincială nu ne putea fâgădui nimic, în afară de o școală sătească într-un fund de țară și un salariu modest; școlile NKVD-ului fâgăduiau rații de alimente și salariu dublu sau triplu. Ceea ce simțeam noi nu avea nume (și chiar dacă avea, nu -l puteam spune unul altuia de teamă). Ceea ce se împotriva nu avea nici o legătură cu capul, ci venea mai degrabă de undeva din piept. Pot să-ți strige din toate părțile: „trebuie!” și propriul tău cap să zică de asemenea: „trebuie!”, însă pieptul se opune: nu vreau, mi-e greață. Faceți cum credeți, dar eu nu iau parte.

Aceasta venea de foarte departe, poate de la Lermontov. Din acele decenii ale vieții rusești, când pentru un om onorabil – se spunea deschis și cu glas tare – nu exista meserie mai rea și mai dezgustătoare decât cea de jandarm. Ba și mai de departe. Fără măcar să știm, noi ne-am răscumpărat libertatea cu firfiricii care au mai rămas din galbenii străbunilor, din acele vremuri

când morala nu era socotită relativă, iar binele și răul erau deosebite pur și simplu cu inima.

Totuși, unii dintre noi s-au înrolat atunci. Cred că, dacă ar fi exercitat o presiune mai mare asupra noastră, ne-ar fi făcut pe toți să cedăm. Iată ce vreau să-mi imaginez: dacă în război aş fi purtat deja însemnele de gradat la petlițele albastre de la gât, oare ce ar fi ieșit din mine? Acum, desigur, aş putea să fiu binevoitor cu mine și să pretind că inima mea aprigă n-ar fi suportat, că aş fi obiectat, aş fi trântit ușa. Dar, când stăteam întins pe patul de închisoare, nu știu cum am început să-mi examinez drumul real de ofițer și m-am îngrozit. N-am devenit ofițer îndată ce am ieșit de pe băncile facultății cu capul burdușit de integrale, înainte de asta am făcut șase luni de serviciu militar chinuitor și am simțit destul pe pielea mea ce înseamnă, cu burta goală, să fii gata să te supui unor oameni, care, poate, nici nu erau vrednici de tine. Apoi încă jumătate de an am fost chinuit la școala de ofițeri. Oare trebuia să simt mereu amărăciunea vieții de soldat, cum îngheață pielea pe mine și cum e sfâșiată? Nu. Drept consolare mi-au prins două stelute pe epoleți, apoi a treia, a patra – și am uitat totul!

Cel puțin măcar mi-am păstrat dragostea de libertate din studenție? Păi noi n-am cunoscut niciodată așa ceva. Noi am cunoscut dragostea de încolonare și dragostea de marșuri.

Îmi amintesc foarte bine că tocmai în școala de ofițeri am încercat bucuria primitivismului: să fii militar și să nu te gândești la nimic. Bucuria de a te cufunda în modul de a trăi al celorlalți, de a trăi cum se obișnuiește în mediul nostru militar. Bucuria de a uita niște subtilități spirituale cultivate în tine din copilărie.

În școala militară eram mereu flămânzi, mereu preocupați să găsim și să șparlim o bucătică în plus, și îi priveam cu invidie pe cei care izbuteau. Cel mai mult ne temeam să nu absolvim școala și să nu primim tresele de ofițeri (cei care nu aveau erau trimiși la Stalingrad). Și erau instruiți ca niște fiare tinere: mai mult să ne înrăiască și apoi să ne asmuță asupra oricui, după dorință. Nu dormeam niciodată de ajuns: după stingere puteau să ne ordone să mergem de unul singur (sub comanda sergentului) în pas de front. Asta drept pedeapsă. Sau, noaptea, sculau întreg plutonul și îl aliniau în jurul unei cizme murdare: priviți! Acest nemernic o să-și curețe acum cizma și până nu strălucește, veți sta cu toții lângă el.

Și în așteptarea febrilă a treselor, noi ne perfecționam mersul ofițeresc de tigri și vocea metalică a comenzilor.

Iată însă că a venit ziua și mi s-au agățat tresele! Și cam peste o lună, formând o baterie de artilerie în spatele frontului, eu l-am și pus pe indolentul soldățel Berbeniov să meargă în pas de front după stingere, sub comanda recalcitrantului sergent Metlin... (Toate acestea le uitasem, sincer le-am uitat cu trecerea anilor! Acum, aplecat deasupra hârtiei, mi le-am adus aminte...) Și un bătrân colonel, venit cu o comisie de control, m-a chemat și m-a dojenit. Iar eu (după ce terminasem universitatea!) mă justificam: așa ne-au învățat la școală. Cu alte cuvinte: despre ce considerente general umane mai poate fi vorba, o dată ce suntem în armată?

(Și cu atât mai mult în Organe...?)

Crește mândria în inimă, precum slănina pe spinarea porcului...

Aruncam subordonaților ordine indiscutabile, convins că altele mai bune nu există Chiar și pe front, unde ai crede că moartea ne face pe toți egali, puterea mă făcea să mă cred superior. Stăteam pe^scaun și îi ascultam pe ei, care stăteau în picioare, „în poziția de drepti.” îi întrerupeam, le dădeam indicații. Celor care erau tați și bunici mă adresam cu „tu” (ei mie, firește, cu „dumneavoastră”), îi trimiteam sub foc de obuze să restabilească legătura firelor telefonice rupte, numai ca să nu-mi atrag reproșurile superiorilor (așa a murit Andreiașin). Mâncam untul cu biscuiți fără să mă întreb de ce mie, ca ofițer, mi se cade, iar soldaților nu? Firește, aveam, împreună cu un alt ofițer, o ordonanță (mai elegant spus – „curier”), pe care îl suceam și -l învăteam cu tot felul de porunci și, în plus, îl puneam să ne gătească mâncare separat de cea a soldaților. (Anchetatorii de la Lubianka nu au ordonanțe, de așa ceva nu-i poți acuza.) Bieții soldați se speteau, săpându-mi bordeie speciale de fiecare dată când ne opream într-un loc nou, cărând în ele bârne cât mai groase ca să fie confortabile și să mă simt în siguranță, însă, dați-mi voie, în bateria mea exista și cameră de arest, da! În pădure? Cum? Tot o groapă, dar mai bună decât a diviziei din Gorohoveț, pentru că era acoperită și cei pedepsiți își primeau rația de hrană. A fost închis acolo Viuşkov, pentru că a pierdut un cal, și Popkov pentru proasta îngrijire a carabinei. Și mai dați-mi voie! Îmi mai aduc aminte că mi-au cusut un porthart din piele nemțească (nu de om, nu, ci desfăcută de pe scaunul unui automobil), dar n-a ajuns și pentru curea. Eram tare mândrit. Într-o zi, am văzut o curelușă foarte potrivită la un comisar de partizani (de la comitetul raional din localitate) și i-am luat-o: noi suntem armata, noi suntem superiori! (Vi -l amintiți pe agentul Sencenko?) în sfârșit, și

portțigaretul meu purpuriu, trofeu de război, l-am râvnit mult, de aceea am ținut minte când mi l-au luat...

Iată ce fac epoleții cu omul. Unde erau povețele bunicii din fața icoanei?! Și unde erau acele visuri de pionier despre viitoarea sferică Egalitate!

Și când la postul de comandă al comandantului de brigadă agenții de la SMERȘ mi-au smuls acești epoleți blestemați, mi-au scos centura și m-au îmbrâncit să mă așez în automobilul lor, și atunci, când destinul meu era dat peste cap, eram profund lezat de faptul că voi trece astfel, degradat, prin camera telefoniștilor: soldații de rând nu trebuiau să mă vadă așa!

A doua zi după arestare mi-am început și eu, pe jos, drumul Vladimirusului: serviciul de contraspionaj al armatei expedia către cel al grupului de armate un convoi cu recolta din ultimele zile. De la Osterode până la Brodnica am mers pe jos.

Când m-au scos de la carceră și m-am dus să mă încolonez, acolo erau deja șapte arestați, trei perechi și jumătate, așezați cu spatele spre mine. Șase dintre ei erau îmbrăcați cu mantale de trupă rusești jerpelite și ca vai de ele, care aveau impregnat pe spate mare, cu vopsea albă, de neșters: „SU”. Asta însemna „Sowiet Union”, cunoșteam această marcă, am întâlnit-o de multe ori pe spatele prizonierilor ruși care se târau, cu chipuri triste și vinovate, în întâmpinarea armatei eliberatoare. I-au eliberat, dar în această eliberare n-a existat o bucurie reciprocă: compatrioții îi priveau și mai încruntați decât pe nemți, iar nu prea departe în spatele frontului, iată ce se întâmpla cu ei: erau băgați la închisoare.

Cel de al șaptelea arestat era un neamț civil, într-un costum negru cu vestă, cu palton negru și pălărie neagră. Era trecut de cincizeci de ani, înalt, dichisit, cu fața albă, întreținut cu hrană de calitate.

M-au pus în perechea a patra, și sergentul tătar, comandantul convoiului, mi-a făcut semn să-mi iau geamantanul sigilat, așezat mai la o parte. În geamantan se aflau lucrurile mele de ofițer și tot ce aveam scris, confiscat în vederea condamnării mele.

Cum adică – geamantanul? El, sergentul, voia ca eu, ofițer, să iau și să car geamantanul? Adică un lucru greu și voluminos, pe care ofițerii, conform noului regulament interior, nu aveau voie să -l care? În timp ce alături mergeau șase soldați simpli cu mâinile goale? Și un reprezentant al națiunii învinse?

Nu m-am exprimat atât de complicat în fața sergentului, dar i-am spus:

— Eu sunt ofițer. Să -l ducă neamțul.

* Niciunul dintre arestați nu a întors capul la auzul vorbelor mele: le era interzis să se întoarcă. Doar cel care era în pereche cu mine, tot un SU, s-a uitat la mine cu mirare (când au părăsit ei armata noastră, ea nu era așa).

Dar sergentul de la contrainformații nu s-a mirat. Deși în ochii lui nu eram ofițer, deprinderile și opiniile lui coincideau însă cu ale mele. L-a chemat pe neamțul care nu avea nici o vină și i-a ordonat să care geamantanul. Bine că măcar n-a înțeles discuția noastră.

Noi, toți ceilalți, am dus mâinile la spate (prizonierii nu aveau nici un sac, nici o bocceluță, au plecat din patrie cu mâinile goale, cu mâinile goale se întorceau), și coloana noastră, formată din patru perechi, una după alta, s-a urnit din loc. Nu aveam voie să vorbim cu ostașii din escortă, era strict interzis să vorbim între noi, și pe drum, și la opriri, și la popasurile de noapte... Inculpați fiind, trebuia să mergem ca și cum am fi fost despărțiți de niște paravane invizibile, ca și cum am fi fost turțiți fiecare într-o celulă individuală.

Erau niște zile schimbătoare de primăvară timpurie. Ba se răspândea o ceață ușoară, și nororiul subțire plescăia deprimant sub cizmele noastre chiar și pe șoseaua tare. Ba cerul se însenina, și soarele de un galben blând, încă nesigur de harul lui, încălzea colinele aproape eliberate de zăpadă și ne arăta mai transparentă lumea pe care trebuia să o părăsim. Ba se năpustea un vifor dușmănos și smulgea din norii negri zăpadă, care parcă nici nu era albă, ne biciuia cu ea, rece, peste față, peste spate, peste picioare, udându-ne mantalele și obielele.

Șase spinări în față, mereu șase spinări. Aveam timp să privesc și să tot priveasc acele mărci SU strâmbe și hidoase și catifeaua neagră, lucioasă de la gulerul neamțului. Aveam timp să-mi analizez viața parcursă și să devin conștient de cea prezentă. Dar nu puteam. Nici acum după ce am fost izbit cu măciuca în cap - ^nu puteam să înțeleg.

Șase spinări, în legănarea lor nu era nici aprobare, nici condamnare.

Curând neamțul a obosit. Muta geamantanul dintr-o mână în cealaltă, ducea mâna la inimă, făcea semne soldatului din escortă că nu -l mai poate duce. Și atunci, vecinul de lângă el, un prizonier de război, care Dumnezeu știe de câte suferințe avusese parte în captivitatea-i recentă (dar poate și de îndurare) i-a luat geamantanul, nesilit de nimeni, să -l ducă el.

Pe urmă l-au dus alți prizonieri, și la fel, fără să le ordone nimeni. Apoi – din nou neamțul.

Dar eu nu.

Și nimeni nu mi-a spus nici un cuvânt.

În drum am întâlnit un lung convoi de căruțe militare goale. Surugii ne priveau cu interes, unii se ridicau în picioare și se zgâiau. Curând am înțeles că eu eram obiectul însuflețirii și îndârjirii lor. Eu mă deosebeam net de ceilalți: mantaua mea era nouă, bine ajustată pe talie, petlițele încă nu-mi fuseseră descusute, iar nasturii netăiați străluceau ca aurul ieftin în lumina soarelui care se arăta din când în când printre nori. Se vedea perfect că eram ofițer proaspăt, de curând arestat. Poate că, într-o oarecare măsură, această prăbușire trezea în ei bucurie (ca un reflex de dreptate), dar mai degrabă, în capetele lor îndoctrinat la ședințele de învățământ politic nu putea să încapă ideea că uite așa ar putea fi luat și comandantul lor de companie, și ei au decis laolaltă că eu veneam din partea cealaltă.

— Te-au prins, lepădătură vlasovistă...?! Să fie împușcat, ticălosul! Strigau vizitiii înfierbântați, cuprinși de mânia specifică celor din spatele frontului (cel mai puternic patriotism se manifestă întotdeauna în spatele frontului). Și mi-au zis câte și mai câte, și m-au făcut în fel și chip.

Eu eram pentru ei un fel de șarlatan internațional, care însă iată că a fost prins, și acum ofensiva pe front se va desfășura și mai repede, iar războiul se va sfârși mai devreme.

Ce le puteam răspunde? Nu aveam voie să rostesc nici un cuvânt, fiecăruia trebuia să-i povestesc toată viața. Cum aș fi putut să-i fac să priceapă că nu sunt un diversionist? Că le sunt prieten? Că din pricina lor mă aflu aici? Am început să zâmbesc... Privind înspre ei, le zâmbeam din coloana de arestați! Și acest zâmbet larg, cu toată gura, li s-a părut cea mai cruntă batjocură și s-au pornit cu și mai mare îndârjire și furie să-mi strige tot felul de injurii și să mă amenințe cu pumnii.

Zâmbeam, mândrindu-mă că nu am fost arestat pentru tâlhărie, nici pentru trădare ori dezertare, ci pentru că, prin forța perspicacității, am ghicit tainele scelerate ale lui Stalin. Zâmbeam pentru că vreau și poate voi izbuti să mai îndrept cât de puțin viața din Rusia noastră.

În vremea asta, geamantanul meu era purtat de alții...

Și nu simțeam nici o remușcare! Și dacă vecinul meu, a cărui față scofâlcită fusese, în două săptămâni, năpădită de un păr des și moale, iar ochii îi erau plini de suferință și înțelegere, mi-ar fi reproșat acum, în cea mai limpede limbă rusă, că am înjosit onoarea de arestat, cerând ajutorul escortei, că eu mă ridic pe mine deasupra celorlalți, că sunt înfumurat, eu nu

l-aș fi înțeles! Pur și simplu n-aș fi înțeles despre ce vorbește. Căci doar eram ofițer...!

Dacă șapte dintre noi ar fi trebuit să moară în drum, iar pe cel de al optulea escorta l-ar fi putut salva, ce m-ar fi putut împiedica atunci să strig:

— Sergent! Salvează-mă pe mine. Doar sunt ofițer!... Iată ce înseamnă un ofițer, chiar dacă epoleții lui nu sunt albaștri!

Dar dacă erau albaștri? Dacă i se insinua ideea că printre ofițeri el este sarea pământului? Că lui i se acordă mai multă încredere decât altora, și el știe mai multe decât alții, și pentru toate acestea trebuie să-i vâre inculpatului capul între picioare și în poziția asta să -l îndese într-un burlan? L De ce să nu -l îndese...?

Îmi atribuiam spirit de sacrificiu dezinteresat. Dar în realitate eram pe deplin pregătit să devin un călău. Și dacă intram la școala NKVD-ului în timpul lui Ejov, poate că în vremea lui Beria aș fi fost îndeajuns de bun...?

Acel cititor care așteaptă ca această carte să fie o demascare politică poate s-o închidă aici.

Dacă totul ar fi atât de simplu! Că undeva există oameni negri, care săvârșesc intenționat doar fapte negre și nu trebuie decât să-i deosebești de ceilalți și să-i distrugi. Dar linia care separă binele și răul intersectează inima fiecărui om. Și cine va distruge o bucățică din inima sa...?

În decursul vieții unei inimi, această linie își schimbă locul în ea fie împinsă de bucuria răului, fie eliberând spațiul pentru binele înfloritor. Unul și același om la vârste diferite, în diferite situații de viață este un om cu totul diferit Când aproape de diavol. Când aproape de cele sfinte. Dar numele nu se schimbă, și lui îi atribuim totul.

Socrate ne-a lăsat dictonul: cunoaște-te pe tine însuși!

Și în fața gropii în care ne pregăteam să-i împingem pe opresorii noștri ne oprim cutremurați: n-a fost decât o întâmplare că n-am fost noi călăii, ci ei.

Dacă Maliuta Skuratov⁹ ne-ar fi chemat, nici noi nu am da greș...!

De la bine la rău nu este decât un singur pas, spune proverbul.

Deci – și de la rău la bine.

Îndată ce în societate s-au pus în mișcare amintirile despre acele nelegiuiri și torturi, din toate părțile am fost asaltați cu explicații, cu scrisuri și obiecții: acolo (la NKGB – MGB) au existat și oameni buni!

Îi cunoaștem pe aceia „buni”: sunt cei care vechilor bolșevici le șopteau „nu vă lăsați!” sau chiar le strecurau pe furiș un mic sandviș, iar pe ceilalți îi

loveau cu picioarele unul după altul. Dar, mai presus de partide, dintre aceia omenește buni oare să nu fi existat acolo?

În genere, acolo nu trebuiau să existe: dintre aceștia evitau să angajeze, îi cercetau bine înainte de a-i angaja, în timpul războiului, la Riazan, un aviator din Leningrad îi implora, după spitalizare, pe medicii de la dispensarul de tuberculoză: „Vă rog, găsiți-mi ceva, mă obligă să mă angajez la Organe!” Radiologii i-au inventat o infiltrație tuberculoasă și numaidecât, cei de la securitate au renunțat la el.

Cel care nimerea din greșeală la Organe, fie că se integra în acest mediu, fie că era respins, alungat de acesta, iar uneori singur se arunca pe șine. Fe și totuși să nu fi existat...?

La Chișinău, un tânăr locotenent ghebist, a venit la Șipovalnikov cu o lună înainte de arestarea lui: Plecați, plecați, vor să vă aresteze! (O fi făcut asta din proprie inițiativă? L-o fi trimis mama lui să -l salveze pe preot?) După arestare a avut parte să -l și escorteze pe părintele Viktor. Și se căina: De ce n-ați vrut să plecați?

Sau alt exemplu. Am avut un comandant de pluton, locotenentul Ovsianikov. Pe front n-am avut pe nimeni mai apropiat ca el. Jumătate din Cât a durat războiul, am mâncat din aceeași gamelă, și în timpul canonadelor mâncam, între două explozii, să nu se răcească supă. Era băiat de la țară, cu un suflet atât de curat și cu o privire atât de dreaptă, că nici școala noastră, nici faptul că era ofițer nu l-au stricat câtuși de puțin. Și pe mine mă îmblânzea și mă tempera de multe ori. Toate acțiunile lui ca ofițer aveau un singur scop: cum să păstreze viața și să menajeze forțele soldaților săi (printre ei erau mulți oameni în vârstă). De la el am aflat pentru întâia oară ce este satul de astăzi și ce sunt colhozurile. (Vorbea despre toate acestea fără supărare, fără să protesteze, simplu – așa cum o apă din pădure reflectă copacii până la cea din urmă rămurică.) Când am fost arestat, a fost zguduit, mi-a scris cea mai bună caracterizare și a dus-o la semnat comandantului de divizie. După ce a fost demobilizat, a căutat să mă ajute prin mijlocirea rudelor (și era prin anul 1947, care nu prea se deosebea de 1937!). La anchetă m-am temut foarte mult pentru el și mă rugam să nu-mi fie citit jurnalul de război: în el erau consemnate povestirile lui. Când am fost reabilitat în 1957, am dorit foarte mult să -l găsesc, îmi aminteam adresa lui de la țară. I-am scris o dată, i-am scris de două ori – nici un răspuns. Am găsit un firicel, că ar fi absolvit Institutul pedagogic din Iaroslavl. De acolo mi-au răspuns: „A fost repartizat să lucreze la organele

securității de stat” Extraordinar! Dar cu atât mai interesant. I-am scris la adresa din oraș: nici un răspuns. Au trecut câțiva ani, am publicat Ivan Denisovici. Ei, acum o să dea un semn de viață! Nu! Peste încă trei ani l-am rugat pe unul din corespondenții mei din Iaroslavl să meargă la el și să-i predea scrisoarea în mână. Acela^a procedat întocmai și mi-a scris: „Se pare că n-a citit Ivan Denisovici...” într-adevăr, de ce să știe ei ce s-a întâmplat cu condamnării lor mai departe?... De data aceasta, Ovsinnikov nu mai putea să tacă și a răspuns: „După absolvirea institutului mi s-a propus să lucrez la Organe și am crezut că și aici va fi foarte bine. (Ce va fi foarte bine...) N-am prea reușit în noua mea activitate, unele lucruri nu mi-au plăcut, dar lucrez” fără băta „, dacă nu greșesc, n-o să-mi fac tovarășul de rușine. (Iată și justificarea – tovarășia!) Acum nu mă mai gândesc la viitor”.

Asta-i tot. Iar scrisorile dinainte se pare că nu le-a primit. Nu dorește să ne întâlnim. (Dacă ne-am fi întâlnit, cred că acest capitol l-aș fi scris mai bine.) În ultimii ani ai lui Stalin ajunsese anchetator. Anii când toți, fără excepție, erau condamnați la un sfert. Oare cum s-o fi restructurat totul în conștiința lui? Cum s-o fi întunecat? Dar amintindu-mi -l pe flăcăul de altădată, curat ca lacrima și plin de abnegație, aș putea oare să cred că nu există cale de întoarcere? Că n-au mai rămas în el niște mlădițe vii...?

Când anchetatorul Goldmann i-a dat Verei Korneeva să semneze articolul 206, ea a înțeles care îi sunt drepturile și s-a apucat să aprofundeze cazul tuturor celor șaptesprezece membri ai „grupului lor religios”. El s-a infuriat cumplit, dar nu a putut s-o refuze. Ca să nu se plictisească, a dus-o într-o cancelarie mare, unde se aflau vreo șase salariați de tot felul, iar el a plecat. La început Korneeva a citit, pe urmă nu știu cum, din plictiseala funcționarilor, s-a stârnit o discuție. Și Vera a început, cu glas tare, să le țină o adevărată predică religioasă. (Trebuie s-o cunoașteți. Este o ființă luminoasă, Cu o inteligență vie și cu darul oratoriei, deși în libertate nu a fost decât lăcătuș, grăjdar și gospodină). Toți o ascultau, ținându-și răsuflarea, din când în când punând întrebări. Pentru ei toți era ceva neobișnuit. Se umpluse încăperea, veniseră și din alte birouri. Chiar dacă nu erau anchetatori, ci doar dactilografe, stenografiste, legători de dosare, făceau parte din mediul lor, tot Organe, în anul 1946. Aici nu se poate reconstitui monologul ei, a izbutit să le spună felurite lucruri. Și despre trădătorii de patrie: de ce n-au existat și în timpul Războiului de Apărare a Patriei din anul 1812, în epoca iobăgismu-lui? Atunci era firesc să existe! Însă cel mai mult a vorbit despre credință și credincioși, înainte, spunea ca,

la voi se miza totul doar pe pasiunile dezlănțuite: „Jefuiește ce a fost jefuit”, și atunci, firește, credincioșii vă deranjau. Acum însă, când vreți să construiți și să fiți fericiți pe lumea asta, de ce îi prigoniți pe cei mai buni cetățeni ai voștri? Ei constituie pentru voi cel mai prețios material: căci credincioșii nu trebuie controlați, un credincios nu fură și nici nu se eschivează de la muncă. Voi credeți că veți construi o societate dreaptă cu hoții și zavistnicii? La noi totul se prăbușește. De ce scuipați în sufletele celor mai buni oameni? Lăsați Biserica să se separe cu adevărat de stat, nu vă atingeți de ea, și cu-aceasta nu veți pierde! Sunteți materialist?! Atunci bazați-vă pe dezvoltarea învățământului, care, cică, va spulbera credința. De ce să arestați? În acest moment a intrat Goldmann și a vrut s-o întrerupă brutal, însă toți au strigat la el: „Tacă-ți gura! Las-o în pace! Vorbește, vorbește, femeie!” (Cum să i te adresezi? Cetățeană? Tovarășă? Toate astea sunt interzise, sunt încurcate în convenții. Zi-i femeie! Cum s-a adresat și Hristos, nu vei greși.) Și Vera a continuat de față cu anchetatorul ei!

Oare de ce acestor ascultători din cancelaria securității le-a mers atât de viu la inimă cuvântul unei deținute neînsemnate?

Același D. P. Terehov ține minte și astăzi pe cel dintâi condamnat la moarte al lui: „îmi părea rău de el”. Această amintire nu se sprijină oare pe ceva care se naște din inimă? (De atunci pe mulți i-a uitat și nici nu le mai ține socoteala)

Iată un episod cu Terehov. Demonstrându-mi justetea sistemului judiciar al lui Hrușciiov, lovea energic cu palma în geamul de pe birou și s-a tăiat în partea de la margine. A sunat, personalul a sosit numaidecât, luând poziția de drepti, ofițerul de serviciu i-a adus tinctură de iod și apă oxigenată. Continuând discuția, o oră întreagă a ținut, neputincios, un tampon de vată pe tăietură: sângele lui se coagula foarte greu. Cât de clar i-a arătat Dumnezeu limitele omului! Iar el judeca și făcea risipă de condamnări la moarte...

Oricât ar fi de glacial personalul de supraveghere al Casei celei Mari, totuși un mic nucleu de suflet, și din acest nucleu un alt nucleu, trebuie să mai rămână în interiorul lui. N. P.-va povestește cum era dusă la interogatoriu de o gardiană impasibilă, mută și oarbă, când, deodată, undeva, alături de Casa cea Mare, au început să explodeze bombe, părea că urmează să cadă și peste ea. Atunci, supraveghetoarea s-a repezit la deținuta ei și a îmbrățișat-o îngrozită, căutând contopire cu o făptură umană și

compasiune. Bombardamentul jnsă a încetat. Și ea și-a reluat figura de om care nu vede: „Mâinile la spate! Înaintați!”

Firește, nu e cine știe ce merit să devii om în spaima dinaintea morții. Tot așa dragostea pentru copiii proprii nu este o dovadă de bunătate („E un bun familist”, li se ia adesea apărarea unor ticăloși). Președintele Tribunalului Suprem I. T. Goliakov este lăudat: îi plăcea să sape în grădină, îi plăceau cărțile, mergea pe la anticariate, îi cunoștea bine pe Tolstoi, Korolcnko, Cehov. Și ce a preluat de la ei? Ori, de pildă, acel colonel, prietenul Concordiei losse, care chiar și la izolatorul din Vladimir râdea în hohote, povestind cum a încuiat el niște evrei bătrâni într-o hrubă cu gheață, după toate destrăbălările nu se temea de altceva, decât să nu afle nevasta: ea credea în el, îl considera virtuos, și el ținea la asta. Putem însă cuteza să socotim acest sentiment drept cap de pod al binelui în inima lui?

Oare de ce prețuiesc ci atât de stăruitor, al doilea secol deja, culoarea cerului? Pe vremea lui Lermontov au fost „Și voi, mundire azurii!” Apoi au fost caschete albastre, epoletți albaștri, petlițe albastre, li s-a ordonat să nu fie prea săritoare în ochi și culoarea albastră a început, din ce în ce mai mult, să se ascundă de recunoștința populară, să se concentreze din ce în ce mai mult pe cap și pe umeri și au rămas în final doar niște mici găitane, borduri înguste – și totuși albastre.

Oare să fie asta doar o mascaradă?

Sau tot ceea ce este negru trebuie măcar din când în când să se împărtășească cu puțin cer?

Ar fi frumos dacă s-ar gândi așa. Dar când afli în ce mod se apropia de cele sfinte lagoda, de exemplu... Iată ce povestește un martor ocular (din anturajul lui Gorki, pe atunci apropiat de lagoda): la una din vilele de lângă Moscova ale lui lagoda, în tinda băii cu aburi erau agățate icoane, special pentru ca lagoda și companionii, dezbrăcându-se, să tragă în ele cu revolverele, după care se duceau să se îmbăieze...

Cum să înțelegi asta? Era un scelerat! Ce poate fi asta? Oare există așa ceva pe lume?

Pentru noi e mai firesc să spunem că astfel de oameni nu pot să existe, că nu există. Este admisibil ca ticăloșii să fie descriși în basme, pentru copii, pentru simplitatea imaginii. Dar când marea literatură universală din secolele trecute ne vântură și ne tot vântură figuri de sclerați dintre cei mai cumpliți -și Shakespeare, și Schiller, și Dickens – mi se pare că, într-o oarecare măsură, acest lucru seamănă a teatru de bâlci, penibil pentru

înțelegerea contemporană. Este interesant cum sunt zugrăviți acești scelerați. Scelerații lor se recunosc ca atare și că au sufletul negru, în acest fel și raționează: nu pot să trăiesc dacă nu fac rău. Hai să -l întărât pe tata împotriva fratelui! Să mă delectez cu suferințele victimei! Lago spune foarte clar că țelurile și impulsurile sale sunt negre, zămislite din ură.

Nu, așa ceva nu există! Ca să facă răul, omul trebuie mai întâi să -l perceapă ca bine sau ca pe o faptă firească și înțeleasă ca atare. Așa este, din fericire, firea omului, că el trebuie să caute justificare faptelor sale.

Justificările lui Macbeth au fost slabe și astfel l-au copleșit muștrările de conștiință. Apoi și lago este un mieluşel. Fantezia și forțele sufletești ale criminalilor lui Shakespeare se limitau la cel mult zece cadavre. Pentru că ei nu aveau o ideologie.

Ideologia î lăta cine oferă justificarea nelegiurii și tăria necesară, de lungă durată, sceleratului. Acea teorie socială care îl ajută să-și justifice faptele față de sine și față de alții, și să nu audă reproșuri, nici blesteme, ci doar laudă și vorbe de cinstire. Astfel inchiזורii își motivau acțiunile prin creștinism, cuceritorii – prin glorificarea patriei, colonizatorii – prin civilizație, naziștii – prin rasă, iacobinii și bolșevicii – prin egalitatea, fraternitatea și fericirea generațiilor viitoare.

*”” Datorită Ideologiei, secolului al XX-lea i-a fost hărăzit să experimenteze nelegiurirea în milioane de exemplare. Nelegiurirea nu poate fi dezmințită, nu poate fi ocolită ori trecută sub tăcere. Atunci cum să îndrăznim să stăruim că nu există nelegiuri? Atunci cine a nimicuit aceste milioane? Inșă fără scelerați Arhipelagul n-ar fi existat.

A circulat zvonul că prin anii 1918-1920, chipurile CEKA din Petrograd și cea din Odessa nu-i împușcau pe toți condamnații lor, ci pe unii dintre ei îi aruncau (de vii) drept hrană animalelor din menajeriile orașului. Nu știu dacă este adevăr sau calomnie, iar dacă au fost cazuri – câte? Eu înșă nici nu m-aș apuca să caut dovezi: după exemplul găitanelor albastre, le-aș propune să ne dovedească ele însele că așa ceva este imposibil. Atunci, de unde puteai, în condițiile foametei din acei ani, să faci rost de hrană pentru menajerie? S-o rupi de la gura clasei muncitoare? Acești dușmani tot or să moară, atunci de ce să nu sprijine, prin moartea lor, creșterea animalelor sălbatice din Republică, contribuind astfel la progresul nostru? Oare nu este rațional’?

Iată limita pe care sceleratul shakespearean n-o va depăși niciodată, dar sceleratul cu ideologie o trece, iar ochii lui rămân senini.

În fizică sunt cunoscute mărimile sau fenomenele de prag. Sunt acele mărimi ori acele fenomene care nu există câtuși de puțin câtă vreme nu este trecut un anumit prag cunoscut de natură și cifrat de ea. Oricât ai ține litiul sub lumină galbenă, el nu va elibera electroni, însă îndată ce s-a aprins o slabă lumină albastră – numaidecât încep să se smulgă (a fost trecut pragul efectului fotoelectric)! Poți să răcești oxigenul la peste o sută de grade, presează -l la orice presiune – gazul rezistă, nu cedează! Însă când a trecut pragul de o sută optsprezece grade – începe să curgă, este lichid.

Pesemne că nelegiuirea este tot o mărime de prag. Da, toată viața lui omul oscilează, se zbate între rău și bine, alunecă, apoi cade, se cațără, se călește, din nou se întunecă, dar, până nu trece pragul nelegiurii, el mai are posibilitatea de a se reîntoarce și de a rămâne în sfera speranței noastre. Când însă prin densitatea faptelor rele ori prin gradul lor de gravitate, ori prin absolutismul puterii el trece pe neașteptate peste prag, atunci a ieșit din umanitate. Și, poate, fără putință de întoarcere.

Din vremuri imemorabile, ideea pe care oamenii și-o formează despre dreptate este alcătuită din două jumătăți: virtutea triumfă, iar viciul este pedepsit.

Am avut norocul să apucăm acele vremuri când virtutea, deși nu triumfă, nu mai este hăituită cu clinii. Bătută, jigărită, virtutea, îmbrăcată în zdrențe, este lăsată să intre, să se așeze într-un colț, numai să nu crâcnească.

Nimeni însă nu îndrăznește să scoată o vorbă despre viciu. Da, virtutea a fost batjocorită, dar viciul nu are nici un amestec. Da, câte milioane de oameni au fost nenorociți, însă vinovați n-au existat. Iar dacă cineva încearcă să deschidă gura: „Dar cum rămâne cu aceia, care...” din toate părțile este bombardat cu reproșuri, la început în mod amical: „Nu-i bine, tovarăși! De ce să zgândărim rănilor vechi?!” (Chiar și privitor la Ivan Denisovici, pensionarii albaștri anume asta reproșau: de ce să zgândărim rănilor acelora care au stat în lagăr? Ei, chipurile, trebuie menajați!) Apoi cu Ghioaga: „Hei, voi cei care ați scăpat teferi, tăceți! Voi nu ați fost reabilitați!”

Și iată că în Germania de Vest până în anul 1966 au fost condamnați optzeci și șase de mii de criminali naziști*. Iar noi ne sufocăm, noi nu cruțăm paginile ziarelor și orele emisiunilor de radio, noi și după ce terminăm lucrul rămânem la miting și votăm: Este puțin! Și optzeci și șase de mii este puțin! Și douăzeci de ani pentru judecată – este puțin! Trebuie să continue!

La noi au judecat (după datele publicate) aproximativ treizeci de oameni.

Pe noi ne preocupă ce se întâmplă dincolo de Oder și de Rin. Dar ce este în jurul Moscovei și lângă Soci, dincolo de gardurile verzi, faptul că ucigașii bărbaților și părinților noștri se plimbă pe străzile noastre și noi ne dăm la o parte să le facem loc – asta nu ne frământă, nu ne atinge, asta înseamnă „să răscolim trecutul”.

Dacă cei optzeci și șase de mii de condamnați din Germania de Vest ar fi transformați în ruși la proporțiile respective, pentru țara noastră asta ar însemna un sfert de milion!

Dar nici într-un sfert de secol noi n-am găsit niciunul dintre ei, pe niciunul dintre ei nu i-am chemat în judecată, nouă ne este frică să le zgândărim rănilor. Și ca simbol al lor al tuturor, pe strada Granovski, la numărul 3, trăiește Molotov: plin de sine, mărginit, care nici până în ziua de azi nu s-a convins de nimic, impregnat pe de-a-ntregul cu sângele nostru, și trece cu aer distins trotuarul ca să urce într-o lumuzină luxoasă.

O enigmă pe care n-o vom dezlega noi contemporanii: de ce Germaniei i-a fost dat să-și pedepsească criminalii, iar Rusiei nu i-a fost dat? Cât de primejdios va fi drumul nostru dacă nu ne este dat să ne purificăm de această spurcăciune ce putrezește în trupul nostru? Ce lecție va putea Rusia să dea lumii?

În procesele din Germania, ba aici, ba colo, se întâmplă un fenomen uluitor: inculpatul se ia cu mâinile de cap, refuză să se apere și nu mai cere

*Dar n-am auzit de așa ceva în Germania de Est. Înseamnă că au fost reeducați și sunt apreciați în administrația de stat.

nimic tribunalului. El spune că șirul crimelor săvârșite enumerate și prezentate din nou în fața lui îl umplu de repulsie și nu mai dorește să trăiască.

Aceasta este realizarea cea mai înaltă a unei instanțe de judecată: viciul este în asemenea măsură osândit, încât și criminalul se leapădă de el însuși.

Țara care, de la tribuna judecătorescilor, a condamnat viciul de optzeci și șase de mii de ori (și l-a condamnat irevocabil în literatură și în rândul tineretului), se purifică de el an după an, treaptă după treaptă.

Dar noi ce trebuie să facem?... Cândva, urmașii noștri vor numi câteva dintre generațiile noastre generații de papă-lapte: mai întâi am îngăduit cu supușenie să fim bătuți cu milioanele, pe urmă i-am ocrotit cu grijă pe ucigași, să-și trăiască fericiți bătrânețile.

Ce-i de făcut, dacă marea tradiție a căinței rusești ei n-o pot înțelege și li se pare ridicolă? Ce-i de făcut dacă frica animalică de a îndura măcar a suta parte din ceea ce ei au pricinuit altora precumpănește în ei orice impuls spre dreptate? Dacă se țin lacomi, cu ghearele și cu dinții, de recolta bunurilor crescute din sângele celor morți?

De bună seamă că aceia care au învățat manivela mașinii de tocat carne, chiar și numai în 1937, nu mai sunt tineri, au între cincizeci și șaizeci de ani, și-au trăit anii cei mai buni în belșug și îndestulare, în confort, și orice pedeapsă pe măsură e tardivă și nu mai poate fi săvârșită.

Noi însă vom fi mărinimoși, n-o să-i împușcăm, nu le vom turna pe gât apă sărată, nu-i vom da hrană ploșnițelor, nu le vom pune zăbala „Rân-dunicii”, nu-i vom ține câte o săptămână în picioare nedormiți, n-o să-i bușim cu cizmele și nici nu le vom strânge capul în cercul de fier, nu-i vom lovi cu bastoanele de cauciuc și nu-i vom înghesui în celulă ca pe niște bagaje, să stea unul peste altul – nimic din tot ce au făcut ei! Dar înaintea țării noastre și înaintea copiilor noștri suntem obligați să-i căutăm și să-i judecăm pe toți! Să-i judecăm nu atât pe ei, cât mai ales crimele lor. Să facem ca fiecare dintre ei să spună cu glas tare:

— Da, am fost un călău și un ucigaș.

Și dacă acest lucru ar fi rostit în țara noastră numai de un sfert de milion de ori (proporțional, să nu fim mai prejos de Germania Occidentală), poate că ar fi de ajuns?

În secolul al XX-lea nu este cu putință ca decenii de-a rândul să nu deosebești care sunt atrocitățile pasibile de judecată și ce este „trecutul” care, „nu trebuie răscolit”!

Trebuie să condamnăm în mod public însăși ideea de reprimare a unor oameni de către alții! Trecând viciul sub tăcere, cufundându-l în lăuntru nostru doar să nu iasă afară, noi, de fapt, îl semănăm, și el va răsări înmiit în viitor! Fără a-i pedepsi ori măcar fără a-i blama pe criminali, nu numai că pur și simplu le ocrotim bătrânețile infame, dar prin asta nu facem altceva decât să smulgem de sub noile generații orice fundament al ideii de dreptate. Iată de ce aceste generații cresc „indiferente”, nu din pricina „slabei activități educative”. Tinerii capătă convingerea că ticăloșia nu e pedepsită niciodată pe pământ, dar aduce întotdeauna bunăstare.

Și va fi neplăcut, și va fi cumplit să trăiești într-o astfel de țară!”

Capitolul 5 PRIMA CELULĂ – PRIMA IUBIRE CE ÎNSEAMNĂ asta: celulă și dintr-o dată iubire?... Ah, da, probabil asta trebuie să fie: în timpul

blocadei Leningradului ai fost închis în Casa cea Mare? Atunci e clar, acum ești viu, fiindcă te-au închis acolo. Acesta era cel mai bun loc din Leningrad, și nu doar pentru anchetatori, care și locuiau acolo, și aveau cabinete la subsol în cazul unui bombardament de artilerie. Fără nici o glumă, la Leningrad, atunci, oamenii nu se spălau, fețele lor erau acoperite de o pojghiță neagră, dar la Casa cea Mare deținutul făcea duș fierbinte o dată la zece zile. Este adevărat, nu încălzeau decât coridoarele pentru supraveghetori, celulele nu erau încălzite, dar toate celulele aveau apă curentă și closet. Unde mai găseai așa ceva la Leningrad? Pâine – ca și în libertate, o sută douăzeci și cinci de grame, în plus, o dată pe zi – o zeamă din carne de cal! Și casă, tot o dată!

Se putea spune că a ajuns pisica să invidieze viața de câine! Dar carcera? Dar pedeapsa capitală!

Nu, nu pentru asta. Nu pentru asta...

Să stai și să te gândești cu ochii închiși în câte celule ai zăcut pe toată durata condamnării tale. Este greu să le numeri. Și în fiecare – oameni, oameni... În unele doi, în altele o sută cincizeci, în unele ai stat cinci minute, în altele – o vară întreagă.

Dintre toate însă un loc aparte în socoteala ta îl ocupa prima celulă, în care ai întâlnit semenii de-ai tăi împărțind aceeași soartă hărăzită condamnării. Ți-o vei aminti toată viața cu emoție, cum numai iubirea dintâi ți-o poți aminti. Și acești oameni care au împărțit cu tine dușumeaua și aerul din cubulețul de piatră în zilele când ți-ai examinat viața toată dintr-un punct de vedere nou, acești oameni pe care ți-i vei aminti cândva ca și cum ar fi făcut parte din familia ta.

De fapt, în acele zile, ei au fost singura ta familie.

Cele trăite în cea dintâi celulă de anchetă nu pot fi comparate cu toată viața ta dinainte și nici cu toată viața ta de după. Nu are importanță că închisorile au existat cu mii de ani înaintea ta și vor exista tot atâția după tine (aș vrea să cred că mai puține...), însă unică și irepetabilă este numai celula în care ai stat în timpul anchetei.

Poate că era cumplită pentru o ființă umană. O chichineață plină de păduchi și de ploșnițe, fără fereastră, fără ventilație, fără pat, cu pardoseala Murdară, o cușcă denumită KPZ în cadrul sovietului sătesc, la miliție, la gară ori în port. (KPZ și DPZ* sunt cele mai răspândite pe fața pământului nostru, ele constituie masa.) Celula individuală de la închisoarea din Arhanghelsk, unde geamurile erau mânjite cu miniu, pentru ca lumina

schilodită a lui Dumnezeu să nu pătrundă la tine decât purpurie, și un bec de cincisprezece wați veșnic aprins în mijlocul tavanului. Ori „celula individuală” din orașul Cioibalsan, unde pe șase metri pătrați de pardoseală stăteai cu lunile paisprezece oameni lipiți unul de altul și schimbați la comandă picioarele îndoite. Sau una dintre celulele „psihice” de la Lefortovo, de felul celei cu numărul 111, vopsită în negru și, de asemenea, cu un bec de douăzeci de wați aprins zi și noapte, în rest, așa cum erau toate la Lefortovo: pardoseală de ciment; robinetul de încălzire pe coridor, la îndemâna gardianului; și, ce era mai important, urletul sfârșietor durând ceasuri întregi (de la tunelul aerodinamic al Institutului Central de Aero și Hidrodinamică, aflat în vecinătate; nu se poate controla că nu era intenționat), acel urlet din pricina căruia castronul și cana, cuprinse de vibrații, cad de pe masă, când este inutil să vorbești, însă poți să cânti în gura mare, că gardianul nu te aude; iar când urletul se oprește, simți o fericire ce nu se poate compara cu libertatea.

Dar tu nu ai îndrăgit acea pardoseală murdară, acei pereți sumbri ori putoarea hârdăului igienic, ci tocmai pe aceia cu care te întorceai, la comandă, de pe o parte pe cealaltă; acel ceva care palpită între inimile voastre; cuvintele lor uneori uimitoare; și gândurile fluente, libere, zămislite în tine acolo, gândurile care până atunci nici nu le-ai fi putut visa.

Cât te-a costat însă până să ajungi la acea primă celulă! Ai fost ținut într-o groapă, ori într-o boxă, ori într-un beci. Nimeni nu ți-a adresat un cuvânt omenesc, nimeni nu ți-a aruncat o privire de om, ci doar au ciugulit cu clonțurile de fier din creierul tău și din inimă, și tu țipai și gemeai, iar ei râdeau.

O săptămână ori o lună ai stat singur-singurel printre dușmani și erai gata să-ți iei adio de la rațiune și de la viață; și ai căzut de pe calorifer cât pe ce să-ți zdrobești capul de conul de fontă al conductei de scurgere. Dar uite că, pe neașteptate, ești viu și te-au dus în mijlocul prietenilor tăi. Ți-a revenit și judecata.

Iată ce înseamnă celula dintâi!

Tu așteptai această celulă, visai la ea aproape cum visai eliberarea, în vreme ce erai aruncat din lac în puț, de la Lefortovo la diabolica, legendara Suhanovka.

Suhanovka este închisoarea cea mai cumplită dintre toate închisorile MGB-ului. Cu ea sunt speriați toți cei ca noi, numele ei este rostit de anchetatori cu un șuierat lugubru. (De la cei care au fost acolo nu poți să

scoți pe urmă nimic: ori îți balmăjesc o aiureală incoerentă, ori nu mai sunt în viață.)

*KPZ (DPZ) – Kamerî (Dom) predvantelnogo zakliuceniia (Celule – Casă – de detenție preventivă). Adică nu acolo unde își ispășesc pedeapsa, ci unde se desfășoară ancheta.)

Suhanovka este fostul schit Sfânta Ecaterina, două corpuri – unul pentru executarea pedepsei și altul pentru anchete, cu șaizeci și opt de chilii. Până aici dubele fac două ceasuri și mulți nu știu că această pușcărie se află la câțiva kilometri de Gorki Leninski¹ și de fosta moșie a Zinaidei Volkonskaia². Împrejurimile sunt niște locuri splendide.

Chiar din momentul când a pășit aici, arestatul este năucit de carcera în care poți sta doar în picioare, atât de strâmtă, încât, dacă nu mai ai putere să te ții pe picioare, nu-ți rămâne altceva decât să atârni cu genunchii proptiți de perete, într-o astfel de carceră te țin peste douăzeci și patru de ore ca să-ți înfrângă spiritul. La Suhanovka te hrănesc cu mâncare delicată și gustoasă, cum nu găsești în altă parte la MGB. Asta pentru că o aduc de la casa de odihnă a arhitecților, nu au bucătărie separată pentru a pregăti lături pentru porci! Însă ceea ce mănâncă un singur arhitect – și cartofi prăjiți, și șnițele - aici este împărțit la doisprezece oameni. Din pricina asta nu numai că ești veșnic flămând, ca pretudindenii, dar ești zgândărit și mai dureros.

Celulele-chilii sunt toate aranjate pentru doi, dar cel mai adesea arestații sunt ținuți câte unul. Mărimea lor este de un metru și jumătate pe doi*. În pardoseala de piatră sunt sudate două taburete rotunde, ca niște buturugi, și pe fiecare buturugă, dacă gardianul descuie închizătoarea secretă, cade din perete pentru șapte ore de noapte (adică orele de anchetă, ziua nu se pomenește așa ceva) o laviță peste care se prăvălește o salteluță de paie de mărimea unui copil. Ziua, scăunelul este liber, dar e interzis să te așezi pe el. Iar pe patru țevj verticale este așezată, ca o scândură de călcat – masa. Ferestruica este mereu închisă, doar dimineața, gardianul o deschide pentru zece minute cu un cârlig. Geamul ferestruicii este armat De plimbare, nici pomeneală, nevoile – doar la șase dimineața, adică atunci când nici un stomac nu simte nevoia, niciodată seara. La șapte celule revin doi gardieni, iată de ce vizorul te privește atât de des, cât timp îi trebuie unui gardian să treacă pe lângă două uși spre cea de a treia. Tocmai acesta e scopul tăcutei Suhanovka: să nu-ți lase nici o clipă de somn, nici clipe furate pentru viața particulară, ești privit fără încetare și te afli mereu la discreție.

*Mai exact: 156x209 cm. De unde știi? Acesta este triumful calculelor ingineresti și al unui suflet puternic pe care Suhanovka nu l-a frânt. Sunt calculele lui Alexander Dolgan. El nu s-a lăsat copleșit de nebunie și nu și-a pierdut curajul. Pentru aceasta s-a străduit să numere cât mai mult. În Lefortovo și-a numărat pașii, i-a transformat în kilometri, și-a amintit câți kilometri sunrpe hartă de la Moscova până la graniță, apoi câți până la celălalt capăt al Europei, câți peste întreg Oceanul Atlantic. Avea următorul stimul: să se întoarcă, în gând. Acasă, în America; și într-un an de celulă individuală la Lefortovo coborâse pe fundul Ocenului Atlantic, când a fost luat și dus la Suhanovka. Aici, înțelegând că nu-i nici o speranță să povestească cineva despre această închisoare (toată povestirea noastră i-o datorăm lui), a născocit mijlocul de a măsura celula. Pe fundul unui castron din închisoare a citit fracția 10/22 și a ghicit că „10” înseamnă diametrul fundului, iar „22” – diametrul marginii superioare. Apoi a tras din prosop un fir și a făcut un metru și astfel a măsurat totul. Apoi a inventat cum poți să dormi de-a-mpicioarele, proptindu-te cu genunchiul de scăunel, și gardianul să creadă că ții ochii deschiși. Această invenție l-a ajutat să nu-și piardă mințile. (Riumin îl ținea câte o lună fără să -l lase să doarmă.)

— Dacă însă ai încheiat cu bine duelul cu sminteala, ai trecut de toate încercările singurătății și ai rezistat, ți-ai meritat cea dintâi celulă a ta! Și de acum o să-ți rămână sufletul la ea.

Iar dacă te-ai predat repede, ai cedat la toate și i-ai trădat pe toți, chiar și atunci ești pregătit pentru prima ta celulă; deși pentru tine ar fi mai bine să nu trăiești până în această clipă fericită, ci să mori biruitor în subsol, fără să semnezi nici o hârtie.

Acum o să vezi pentru prima oară oameni care nu îți sunt dușmani. Acum o să vezi pentru prima oară alți oameni vii”, care au de străbătut același drum ca și tine și pe care poți să-i asociezi cu tine prin fericitul cuvânt noi.

Da, acest cuvânt, pe care tu poate l-ai disprețuit în libertate, când prin el îți înlocuiau individualitatea („Noi suntem toți ca unul!... Noi suntem profund revoltați!... Noi cerem!... Noi jurăm...!”), acum ți se releva ca un cuvânt plin de miere: tu nu ești singur pe lume! Mai există fapte spirituale înțelepte – oameni!

La capătul a patru zile și patru nopți de duel cu anchetatorul, așteptând să mă culc după semnal în boxa mea, în care ardea o lumină orbitoare, gardianul s-a apucat să descuie ușa. Auzeam totul, dar înainte ca el să spună: „Scularea! La interogatoriu!” am vrut să rămân încă trei sutimi de

secundă cu capul pe pernă și să-mi închipui că dorm. Însă gardianul s-a abătut de la tipicul obișnuit: „Scularea! Strângeți așternuturile și salteaua!”

Nedumerit și înciudat, pentru că era perioada de timp cea mai prețioasă, mi-am înfășurat obielele, mi-am încălțat cizmele, mi-am pus mantaua și căciula de iarnă și am luat salteaua în brațe. Gardianul, mergând în vârful picioarelor, făcându-mi mereu semne să nu fac zgomot, m-a condus pe coridorul etajului trei de la Lubianka, unde domnea o liniște de moarte, pe lângă masa șefului de etaj, pe lângă numerele lucioase ale celulelor și apărătorile măslinii lăsate peste vizoare, și mi-a descuiat celula 67. Am intrat, și el a încuiat numaidecât în urma mea. De la semnalul de stingere nu trecuse decât cam un sfert de ceas, dar pentru inculpați acest timp este atât de firav și nesigur, astfel încât locatarii celulei 67, când am venit eu, dormeau pe paturile de metal, cu mâinile deasupra păturii.

Diferitele măsuri opresive, în completarea celor vechi, existente, au fost născocite treptat în pușcăriile interioare ale GPU-NKVD-KGB. Cei care au stat la închisoare la începutul anilor '20 nu au cunoscut aceste măsuri, iar atunci lumina se stinge pe timpul nopții, ca la toți oamenii. Dar lumina au început s-o țină aprinsă dintr-un considerent logic: să-i poată vedea pe deținuți în orice clipă din noapte (când o

*Dacă te aflai în Casa Mare din Leningrad în timpul blocadei, poate întâlneai și canibali: cei care se hrăneau cu carne de om și vindeau iăcat de om din sala de disecții. Nu se Știe de ce erau ținuti la MGB la un loc cu politiciii.

Aprindeau pentru inspecție era și mai rău). Iar ordinul ca mâinile să fie ținute deasupra păturii fusese dat, chipurile, pentru ca deținutul să nu se strânguleze sub pătură și astfel să se exchiveze de la ancheta cea dreaptă. Făcându-se o cercetare experimentală, s-a observat că, iarna, omul vrea mereu să-și ascundă mâinile, să le încălzească, astfel încât măsura a fost adoptată în mod definitiv.

Auzind zgomotul ușii descuiate, toți trei au tresărit și au ridicat brusc capul. Și ei se așteptau ca vreunul să fie luat la interogatoriu.

Și aceste trei capete speriate, ridicate instantaneu, aceste trei fețe palide, boțite, nebărbierite mi s-au părut atât de umane, atât de dragi, încât stăteam cu salteaua în brațe și zâmbeam fericit. Au zâmbit și ei. Aproape că uitasem această expresie! Doar într-o săptămână!

— Din libertate? M-au întrebat. (Cea dintâi întrebare care se pune de obicei novicelui.)

— Nu-u, am răspuns eu. (Cel dintâi răspuns pe care îl dă novicele de obicei.)

Ei credeau că probabil am fost arestat de curând și, deci, vin de afară, din libertate. Eu însă după nouăzeci și șase de ore de anchetă nu consideram cătuși de puțin că veneam din „libertate”, oare nu sunt încă un arestat încercat?... Și totuși eram din libertate! Și un bătrânel fără barbă, cu niște sprâncene negre foarte vioaie m-a și întrebat dacă n-am vești din război și din politică. Extraodinar! Deși eram în ultimele zile ale lui februarie, ei nu știau nimic nici de conferința de la lalta, nici de încercuirea Prusiei Orientale, nici de ofensiva noastră de lângă Varșovia de la mijlocul lui ianuarie, nici de retragerea lamentabilă din decembrie a aliaților. Conform regulamentului, inculpații nu trebuiau să afle nimic despre lumea de afară și, iată, nu știau nimic!

Eram gata să le povestesc jumătate de noapte, să le povestesc totul cu mândrie, de parcă toate victoriile și încercuirile erau opera mâinilor mele. Însă tocmai atunci gardianul de serviciu mi-a adus patul și a trebuit să -l instalez fără zgomot. Mi-a ajutat un flăcău de vârsta mea, tot militar: tunica și boneta lui de aviator atârnav pe bara verticală a patului. El m-a întrebat înaintea bătrânului, numai că nu despre război, ci dacă nu am tutun. Dar oricât de deschis mi-ar fi fost sufletul pentru întâlnirea cu noii mei prieteni și oricât de puține cuvinte s-ar fi rostit în câteva minute, dinspre acest tânăr de-o vârsta cu mine și camarad de front a adiat ceva străin, și pentru el eu m-am închis numaidecât și pentru totdeauna.

(încă nu cunoșteam cuvântul „cloșcă” 3, nici faptul că ea trebuia să existe în fiecare celulă, de fapt încă nu izbutisem să reflectez și să spun că acest om, G. Kramarenko, nu-mi place, că în mine a și început să lucreze un releu sufletesc, un releu-detector, și m-a închis definitiv pentru acest om. N-aș fi menționat acest fapt dacă ar fi fost unicul, însă acțiunea acestui releu-detector înlăuntrul meu am început s-o simt curând cu uimire, cu bucurie și neliniște ca pe o însușire naturală permanentă. Au trecut anii, am dormit în același pat, am mers în aceeași coloană, am lucrat în aceeași brigadă cu multe sute de oameni și întotdeauna acest misterios releu-detector, la crearea căruia n-am Avut nici un merit, intra în funcțiune înainte ca eu să-mi amintesc de el, intra în funcțiune la vederea unui chip de om, a unor ochi, la primele sunete ale unei voci, și mă deschidea larg acestui om, ori numai un pic, ori mă închidea definitiv. Și întotdeauna era atât de perfect, încât toată bătaia de cap a agenților operativi cu aranjarea turnătorilor a început să mi se pară o copilărie: fiindcă cel ce se angaja să fie trădător se cunoștea întotdeauna după fața lui și după voce, alții izbuteau să disimuleze cu abilitate acest lucru, însă tot degeaba. Și, dimpotrivă, detectorul îmi ajuta să-i descopăr pe aceia cărora le puteam încredința din primele minute ale cunoștinței tainele cele mai intime și de mare gravitate pentru care plătești cu capul. Uite așa am trăit opt ani de închisoare, trei ani de exil, încă șase ani, nu mai puțin periculoși, cât mi-am scris clandestin cărțile, și în toți acești șaptesprezece ani m-am destăinuit cu nechibzuință la zeci de oameni, dar niciodată n-am făcut un pas greșit! N-am citit nicăieri despre asta, și scriu aici pentru amatorii de psihologie. Cred că asemenea mecanisme sufletești se găsesc în mulți dintre noi, dar, ca oameni ai unui secol prea tehnic și intelectual, noi nu acordăm importanță acestei minuni și nu o lăsăm să se dezvolte în noi.)

După ce am instalat patul, eram gata să-mi încep povestirea (desigur, lungit în pat, și în șoaptă, pentru ca nu cumva din acest confort să mă trezesc la carceră), însă cel de al treilea colocatar, de vârstă medie, cu fire albe în părul tuns scurt, care mă privise nu prea binevoitor, a rostit cu acea asprime care constituie farmecul oamenilor din nord:

— Măine. Noaptea e pentru somn.

Era lucrul cel mai rezonabil. Fiecare dintre noi putea să fie luat în orice clipă la interogatoriu și ținut acolo până la șase dimineața, când anchetatorul se duce să se culce, dar aici deja dormitul este interzis.

O noapte de somn netulburat era mai importantă decât toate destinele planetei.

Și încă un lucru stânjenitor, la început insesizabil, am simțit încă de la primele fraze ale povestirii mele, dar nu mi-a fost dat să -l definesc atât de repede: faptul că (s-a produs o dată cu arestarea fiecăruia dintre noi) o deplasare a polilor lumii sau o întoarcere a tuturor noțiunilor cu o sută optzeci de grade, iar faptul că eu am început să povestesc cu atâta entuziasm poate că pentru noi nu era câtuși de puțin o bucurie.

Ei s-au întors cu spatele, și-au acoperit ochii cu batistele să și-i ferească de lumina becului de două sute de wați, și-au înfășurat cu prosopul mâna de deasupra păturii, ca să nu le înghețe, iar pe cealaltă și-au ascuns-o pe furiș, și au adormit. Iar eu stăteam întins prea plin de sărbătoarea de a fi alături de oameni. Căci cu un ceas în urmă nu puteam presupune că mă vor pune împreună cu cineva. Puteam să și mor cu un glonț în ceafă (anchetatorul îmi făgăduia mereu) fără să mai văd pe cineva. Ca și mai înainte, ancheta plana deasupra mea, dar cât de mult dăduse îndărăt! Măine voi povesti eu (nu despre cazul meu, firește), mâine vor povesti ei – ce zi interesantă va fi mâine, una dintre cele mai grozave din viața mea! (Foarte repede am fost cât se poate de Conștient că pentru mine închisoarea nu constituie o prăpastie, ci o cotitură foarte importantă a vieții.)

Fiecare amănunt din celulă era interesant pentru mine. Oare unde îmi dispăruse somnul? Și când vizorul nu mă privește, cercetez pe furiș. Iată, deasupra unuia dintre pereți, se află o mică adâncitură de trei cărămizi, și de ea atârână un mic stor de hârtie albastră. Dar mi se răspunsese la această întrebare: este fereastra. Da, în celulă există o fereastră! Iar storul servea drept camuflaj antiaerian. Măine, în celulă, se va strecura lumina slabă a zilei și, pentru câteva minute, becul orbitor va fi stins. Cât de mult înseamnă să trăiești ziua, la lumina zilei!

În celulă mai era și o masă. Pe ea, în locul cel mai vizibil – un ceainic, un joc de șah, un mic teanc de cărți, (încă nu știam de ce se aflau în locul cel mai vizibil. Asta făcea parte din regimul de la Lubianka: ori de câte ori gardianul privea – foarte des – prin vizor, trebuia să se convingă că aceste daruri ale administrației nu sunt folosite cu intenții rele: că nu găuresc peretele cu ceainicul; că nimeni nu înghețe piesele de șah, riscând să-și încheie socotelile și să înceteze a mai fi cetățean al URSS; că nimeni nu dă foc cărților cu intenția de a incendia închisoarea. Iar ochelarii arestaților

erau socotiți atât de primejdioși, încât nu puteau fi lăsați noaptea pe masă, administrația îi lua până a doua zi de dimineață.)

Ce viață confortabilă! Șah, cărți, pat cu arcuri, saltele de bună calitate, așternuturi curate. Cât timp am fost în război nu-mi aduc aminte să fi dormit așa. Într-o plimbare de la fereastră la ușă poți face aproape patru pași. Nu, nu încape vorbă, această închisoare politică centrală este curată stațiune de odihnă.

Nici obuze nu cad... Îmi aminteam când vâjâitul lor pe deasupra capului, când şuieratul și vaietul crescând al exploziei. Și cât de suav şuieră minele! Și cum se cutremură totul când explodează cele patru obuze trase cu tunul poreclit „scârțâitoarea”! Mi-am amintit de noroiul de lână Wormditt, unde m-au arestat și unde ai noștri frământă acum nămolul amestecat cu lapoviță, ca să nu-i lase pe nemți să iasă din încercuire.

Să vă ia dracu, dacă nu vreți să lupt – foarte bine!

La multe lucruri cărora noi le uitasem înțelesul se mai adaugă încă unul: înalta valoare a oamenilor care au vorbit și au scris rusește înaintea noastră. Este bizar că ei aproape nu sunt prezentați în literatura noastră dinaintea revoluției. Au fost înfățișați ba oamenii de prisos⁴, ba visătorii molâi și inadaptabili. Citind literatura rusă din secolul al XIX-lea, aproape că nu îți dai seama pe cine s-a bizuit Rusia zece secole, prin cine a durat? De altfel, nu tot prin ei a supraviețuit ea și ultima jumătate de secol? Ba bine că nu! Mai ales prin ei.

Apoi și visătorii... Ei vedeau prea multe lucruri ca să aleagă doar unul. Ei aspirau spre sublim prea intens pentru a se ține cu toată fermitatea de pământ. Înainte de căderea unor societăți, există întotdeauna o categorie înțeleaptă de gânditori și atât Și cât au tras pe socoteala lor! Cât i-au batjocorit! Și nu li s-a dat altă poreclă decât aceea de putregai. Acești oameni au fost o floare înflorită prematur, cu un parfum prea suav și astfel au azvârlit-o sub cositoare, în viața personală erau absolut neajutorați; nu știau nici să se înconvoaie, nici să se prefacă, nici să trăiască în armonie: fiecare cuvânt era o opinie, un elan, un protest Și cositoarea tocmai pe aceștia îi alege. Și tocmai pe aceștia mașina de tocat paie îi face fărâme*.

Și ei au trecut prin aceste celule, însă pereții celulelor – de atunci de câte ori s-or fi rupt tapetele lor, de câte ori s-or fi tencuit, văruiți și zugrăvit?

— Deci, pereții celulelor nu ne destăinuiau nimic din trecut (dimpotrivă, își ciuleau urechile prin microfoane, ca să asculte ce vorbim noi). Despre oamenii care au locuit în aceste celule, despre discuțiile care s-au purtat

aici, despre gândurile cu care plecau de aici la locul de execuție și la Solovki nu s-a scris și nu s-a spus niciodată nimic și, pesemne, n-o să existe vreodată o astfel de carte care ar valora cât patruzeci de vagoane din literatura noastră!

Iar cei care încă mai trăiesc ne povestesc tot felul de fleacuri: că înainte aici erau paturi de scânduri și saltele umplute cu paie. Că înainte de a pune botnițe la ferestre, geamurile erau văruițe până sus de tot încă din anul 1920. Botnițele existau în mod cert în 1923 (în vreme ce noi toți, laolaltă, le atribuim lui Beria). Că în anii '20 era încă îngăduită comunicarea prin ciocănituri: mai dăinuia tradiția transmisă din închisorile țariste – ce să faci deținuții dacă nu comunică prin ciocănituri? Și încă ceva: pe întreg parcursul anilor '20 aici erau gardieni letoni (din unitățile de pușcași letoni și din alte părți), iar mâncarea era împărțită de femei letone voinice.

Fleacuri-fleacuri, dar ai la ce să chibzuiești.

Eu însumi aveam mare nevoie să ajung în această închisoare politică principală, mulțumesc că m-au adus aici: mă gândeam mult la Buharin și doream să-mi reprezint toate acestea. Totuși aveam impresia ca nu suntem decât resturi de fân cosit, că am fi fost buni în orice închisoare interioară* din provincie. Și deodată – ce onoare!

Însă cu cei pe care i-am găsit aici era imposibil să te plictisești. Aveai pe cine să ascuți, aveai pe cine să compari.

Acel bătrânel cu sprâncene vioaie (la cei șaiszeci și trei de ani ai lui se ținea grozav pentru un bătrânel) se numea Anatoli Ilici Fastenko. Era podoaba celulei noastre de la Lubianka, atât ca depozitar al vechilor tradiții din închisorile rusești, cât și ca istorie vie a revoluțiilor ruse. Prin ceea ce păstrase în memoria lui, el dădea amploare tuturor evenimentelor trecute și prezente. Astfel de oameni sunt valoroși nu doar în celulă, ei sunt prea puțini în toată societatea noastră.

*Mă sfîlesc să spun. Dar în pragul deceniului al optulea al secolului nostru și unii. Și ceilalți parcă au început să apară din nou. Este uimitor. Era cu neputință să te mai aștepți la așa ceva.

*Închisoare interioară – adică, mai precis, a securității de stat.

Numele lui Fastenko l-am întâlnit chiar aici în celulă, într-o carte despre revoluția din 1905. Fastenko era un social-democrat atât de vechi, încât se pare că încetase să mai fie.

Cea dintâi condamnare la închisoare a obținut-o încă din tinerețe, în anul 1904, însă după manifestul din 17 octombrie 1905 a fost eliberat definitiv.

Care dintre noi n-a învățat la școală, la lecțiile de istorie, din Cursul scurt ele istorie a partidului comunist (h), că acest „manifest mârșav și provocator” a fost o batjocură la adresa libertății, că țarul a ordonat: libertate morților, cei vii să fie arestați”? Dar această afirmație este neadevărată. Prin acel act erau tolerate toate partidele politice, era convocată Duma-’, iar amnistia acordată a fost cinstită și extrem de largă: în virtutea ei erau eliberați nici mai mult, nici mai puțin decât toți deținuții politici fără excepție, indiferent de durata și felul pedepsei. Au rămas la închisoare doar deținuții de drept comun. Pe cină amnistia stalinistă din 7 iulie 1945 a procedat exact invers: i-a lăsat în temniță pe toți deținuții politici.

Este interesantă povestirea lui privind circumstanțele acestei amnistii. Firește, în anii aceia încă nu aveau habar de nici un fel de „botnițe” la ferestrele închisorilor, și din celulele închisorii din Belaia Tserkov, unde Fastenko era închis, arestații contemplau liber curtea închisorii, vedeau pe cei care veneau și pe cei care plecau, și strada, și puteau să cheme pe oricine dintre cei aflați în libertate. Și iată că în ziua de 17 octombrie, aflând despre amnistie prin telegraf, localnicii au transmis vestea deținuților. De bucurie, politiciii au stârnit mare tăraboii, au început să spargă geamurile de la ferestre, să rupă ușile și să-i ceară comandantului închisorii să-i elibereze neîntârziat. Credeți că vreunul dintre ei a fost lovit cu cizmele în bot? A fost băgat la carceră? Ori vreuneia dintre celule i s-a interzis dreptul la cărți și la chioșcul cu alimente? Nicidecum! Dezorientat, directorul închisorii alerga de la o celulă la alta, implorând: „Domnilor! Vă conjuri Fiți rezonabili! Eu n-am dreptul să vă eliberez pe baza unei comunicări telegrafice. Trebuie să primesc indicații directe de la superiorii mei din Kiev. Vă rog insistent: va trebui să mai dormiți o noapte aici”. Și într-adevăr, în mod barbar i-au mai reținut încă douăzeci și patru de ore!... (După amnistia lui Stalin, cum se va mai arăta, cei amnistiați au fost reținuți încă vreo două-trei luni și supuși la același regim dinainte, însă nimănui nu i s-a părut acest lucru ilegal.)

Căpătându-și libertatea, Fastenko și tovarășii lui s-au lansat numaidecât în activitatea revoluționară, în 1906, Fastenko a primit opt ani de ocnă, ceea ce însemna: patru ani în lanțuri și patru ani în exil. Primii patru ani i-a petrecut la închisoarea centrală din Sevastopol, unde, când se afla și el acolo, a avut loc o evadare în masă a deținuților, organizată din afară de uniunea partidelor revoluționare: socialiștii revoluționari (eserii), anarhiștii și social-democrații. Cu ajutorul unei bombe, în zidul închisorii s-a produs o spărtură

de mărimea unui călăreț cu cal cu tot, și vreo douăzeci de deținuți (nu toți care ar fi vrut, ci doar cei indicați de partidele lor să evadeze și care, încă dinainte, în închisoare, prin intermediul gardienilor fuseseră înzestrați cu pistoale!) s-au năpustit prin spărtură și au fugit, cu excepția unuia singur. Anatoli Fastenko Însă nu a fost desemnat de partidul social-democrat să evadeze, ci să atragă atenția supraveghetorilor și să stârneasă război.

În schimb, în exilul de pe fluviul Enisei nu a rămas multă vreme. Comparând povestirile lui (pe urmă și ale altor deținuți rămași în viață) cu faptul cunoscut de toată lumea că revoluționarii noștri fugeau cu sutele din exil, și tot mai mulți peste hotare, ajungi la convingerea că din exilul țarist doar cei leneși nu fugeau, atât era de simplu. Fastenko „a evadat”, adică a plecat pur și simplu din locul exilului, fără act de identitate. A plecat la Vladivostok, contând să se îmbarce pe un vapor cu ajutorul unui cunoscut. Nu se știe de ce, dar n-a reușit. Atunci, tot fără act de identitate a traversat liniștit cu trenul Maica-Rusie de la un capăt la altul și a plecat în Ucraina, unde activase ca bolșevic-ilegalist și de unde fusese arestat Acolo i-au procurat un pașaport pe un alt nume și a plecat să treacă frontiera austriacă. Această încercare era atât de puțin primejdioasă, și Fastenko simțea atât de puțin în urma sa respirația puterii, încât a dat dovadă de o lipsă de grijă uimitoare: când a ajuns la frontieră, după ce a dat pașaportul funcționarului de poliție, și-a dat brusc seama că uitase care era noul său nume! Ce să facă? Erau vreo patruzeci de pasageri, și funcționarul începuse deja să-i strige. Brusc îi trecu prin minte să se prefacă adormit. A auzit cum au fost distribuite toate pașapoartele, cum au strigat de câteva ori numele lui Makarov, dar tot nu era sigur că este numele lui. În sfârșit, dragonul regimului imperial s-a aplecat deasupra ilegalistului și l-a bătut politicos pe umăr: „Domnule Makarov! Domnule Makarov! Pofțiți, luați-vă pașaportul!”

Fastenko a plecat la Paris. Acolo s-a cunoscut cu Lenin și cu Lunacearski⁶, la școala de partid de la Long jumeau a îndeplinit niște funcții administrative. Concomitent studia limba franceză, apoi, uitându-se în jurul său, i-a venit chef să plece mai departe, să vadă lumea, înainte de război a plecat în Canada. Acolo a fost muncitor, pe urmă a plecat în Statele Unite. Viața slobodă statornicită în aceste țări l-a uimit: el a ajuns la concluzia că acolo nu va fi niciodată nici p revoluție proletară și chiar că nici nu era nevoie de ea acolo.

În Rusia însă a avut loc – mai înainte de cât se așteptau – revoluția mult așteptată și toți s-au întors, apoi s-a declanșat încă o revoluție⁷. Fastenko nu

mai simțea pentru aceste revoluții elanul de odinioară. Dar s-a întors, supunându-se aceleiași legi ce dirijează păsările călătoare.

Curând după Fastenko, s-a întors în patrie și un cunoscut al lui din Canada, un fost marinar de pe crucișătorul „Potiomkin” ^, care fugise în Canada, unde a devenit un fermier înstărit. Fostul marinar de pe. ’ „Potiomkin” și-a vândut ferma și toate vitele și, cu toți banii și un tractor-nou-nouț, s-a întors în ținutul natal să ajute la construirea socialismului mult dorit. S-a înscris într-una din primele comune și i-a donat tractorul. Pe tractor au lucrat cine vrei și cine nu vrei, încât l-au stricat foarte repede. Iar fostul marinar vedea acum cu totul altceva decât își închipuise vreme de douăzeci de ani. La conducere se aflau oameni care nu ar fi trebuit să aibă dreptul să conducă și dădeau niște ordine care pentru harnicul fermier erau curate ineptii. În plus, acesta slăbise binișor, halele i se ponosiseră și nu-i mai rămăsese mare lucru din dolarii canadieni, schimbați pe ruble de hârtie. S-a rugat să fie lăsat să plece cu Familia, a trecut granița nu mai bogat decât atunci când a fugit de pe „Potiomkin”, a traversat oceanul ca și atunci, lucrând ca marinar (nu i-au mai ajuns banii de bilet), iar în Canada și-a început din nou viața ca argat.

La început, nu puteam înțelege multe la Fastenko. Pentru mine, lucrul cel mai important și cel mai uluitor era faptul că el, care l-a cunoscut pe Lenin personal, își amintea de acesta cu destulă răceală. (Starea mea de spirit pe atunci era următoarea: cineva din celulă i s-a adresat, într-o zi lui Fastenko numai cu patronimicul, fără prenume, adică simplu: „Ilici, astăzi scoți tu hârdăul, nu-i așa?” Asta m-a scos din fire, m-am simțit revoltat, mi s-a părut un sacrilegiu, și nu doar că se afla într-o asemenea îmbinare de cuvinte, ci sacrilegiu în general, să numești Ilici pe altcineva decât pe unicul om de pe pământ!) Din pricina asta nici Fastenko încă nu putea să-mi explice multe lucruri așa cum ar fi vrut.

Îmi spunea limpede pe rusește: „Să nu-ți faci chip cioplit!” Dar eu nu înțelegeam.

Văzând entuziasmul meu, mi-a repetat stăruitor de multe ori: „Dumneata ești matematician, e păcat să -l uiți pe Descartes: să te îndoiești de toate! Să te îndoiești de toate!” Cum adică „de toate”? Totuși nu de toate! Mi se părea că și așa pusesem multe lucruri la îndoială, destul!

Sau îmi spunea: „Vechii deținuți politici aproape au dispărut, eu sunt printre ultimii. Vechii ocași au fost nimiciți cu toții, iar asociația noastră au desființat-o încă din anii ’30”. „De ce?” „Ca să nu ne adunăm, să nu discutăm, să nu comentăm.” Și cu toate că aceste cuvinte, rostite pe un ton

calm, ar fi trebuit să strige la cer, să spargă geamurile, eu le-am receptat doar ca pe încă una dintre fărâdelegile lui Stalin. Un fapt dificil, dar fără nici un temei.

Este absolut sigur că nu tot ce intră în urechile noastre pătrunde și mai departe, în conștiință. Tot ce nu se potrivește cu starea noastră de spirit se pierde: ori în urechi, ori dincolo de urechi, dar se pierde. Și iată, cu toate că țin minte clar numeroasele povestiri ale lui Fastenko, considerațiile lui s-au sedimentat în memoria mea confuză. Mi-a enumerat diverse cărți pe care m-a povățuit stăruitor să le procur și să le citesc cândva, când mă voi afla în libertate. El, din pricina vârstei și sănătății, nu mai spera să iasă viu și îi făcea plăcere să spere că, într-o zi, eu voi pătrunde înțelesul ideilor lui. Nu aveam posibilitatea să-mi notez, de memorat – nici atât, erau destul de multe lucruri de ținut minte în anii de închisoare, dar numele apropiate gusturilor mele de atunci mi s-au întipărit în memorie: Gorki, Gânduri inoportune (pe atunci îl apreciam foarte mult pe Gorki, căci el i-a întrecut pe toți clasicii ruși numai prin faptul că era scriitor proletar) și Plehanov, Un an în patrie.

Când Fastenko s-a întors în RSFSR, ca prețuire a meritelor lui din ilegalitate au vrut să -l promoveze cât mai sus, și ar fi putut să ocupe un post important, însă el nu a dorit asta, a ocupat o funcție modestă la editura „Pravda”, apoi alta și mai mode’stă, pe urmă s-a transferat la trustul „Mosgoroform-lenie” 9 și acolo a lucrat absolut nebăgat în seamă. Eu mă miram: la ce bun un astfel de drum evaziv? El îmi răspundea în felul lui greu de înțeles: „Un câine bătrân nu -l mai obișnuiești cu lanțul”. Dându-și seama că nu se mai poate face Nimic, Fastenko nu avea decât această dorință omenească: să rămână în viață. A ieșit la pensie – o pensie mică, liniștită (nicidecum personală, pentru că asta ar fi putut atrage atenția că fusese apropiat de multe persoane împușcate – și astfel ar fi dus-o până în anul 1953. Din nenorocire însă, vecinul lui de apartament – scriitorul L. Soloviov, bețiv și flușturistic, care în stare de beție se lăudase undeva cu un pistol – a fost arestat. Pistolul înseamnă în mod obligatoriu terorism, iar Fastenko, cu trecutul lui de vechi social-democrat, era un terorist sadea. Și iată că acum anchetatorul îl acuza, punându-i în cărcă terorismul și, în același timp, de bună seamă, slujba în interesul serviciilor de spionaj francez și canadian, și, în consecință, aceea de informator al poliției secrete țariste*. În 1945, pentru salariul său mai mult decât îndestulător, un anchetator bine hrănit a răsfoit cu toată seriozitatea arhivele direcțiilor

provinciale ale jandarmeriilor și a scris foarte serioase procese-verbale ale interogatoriilor privind porecele conspirative, parolele, casele și întâlnirile conspirative din anul 1903.

Sotia bătrână a lui Anatoli Ilici (copii nu aveau), la fiecare zece zile, cum prevedea regulamentul, îi aducea un pachet după posibilitățile ei: o bucată de pâine neagră de vreo trei sute de grame (căci o cumpăra din piață, unde costa o sută de ruble kilogramul!) și o duzină de cartofi fierți și curățați de coajă (care, la control, erau străpunși cu sula). Vederea acestor pachete sărace – cu adevărat sfinte!

— Îți sfâșia inima.

Iată ce merita un om după șaizeci și trei de ani de viață cinstită și de îndoieli.

Cele patru paturi din celula noastră mai lăsau o mică trecere în mijloc unde se afla masa. Însă la câteva zile după mine a mai fost adus unul – al cincilea – și i-au pus patul de-a curmezișul.

Pe cel nou l-au adus cu un ceas înainte de sculare, când somnul este cel mai dulce, și trei dintre noi n-au ridicat capul, numai Kramarenko a sărit în sus ca să facă rost de tutun (și, probabil, de material pentru anchetator). Au început să vorbească în șoaptă, ne străduiam să nu ascultăm, însă era imposibil să nu distingi șoaptele novicei: erau sonore, neliniștite, încordate și chiar semănau a plâns, ceea ce te face să crezi că în celula noastră nu a intrat o nenorocire de rând. Novicele întreba dacă sunt mulți condamnați la moarte. Totuși, fără să întorc capul, i-am ținut să vorbească mai încet Când a sunat deșteptarea și am sărit din pat toți deodată (cel ce întârzia în pat era pasibil de carceră), am zărit un... General! Adică nu avea nici un fel de semn distinctiv, nici chiar descusut ori deșurubat, nici măcar petlițe, însă tunică din stofă scumpă, mantaua moale, apoi întreaga figură și fața îl arătau neîndoiește a fi general, un general tipic și, negreșit, un general plin și nu un oarecare general-maior. Nu era înalt de statură, ci îndesat, bine făcut și lat în

*Aceasta era tema preferată a lui Stalin: toți membrii de partid arestați (și în general foștii revoluționari) să fie acuzați că s-au aflat în slujba poliției secrete țariste. Oare din pricina suspiciunii nemărginite? Ori. Dintr-un sentiment interior. Prin analogie?

Umeri, destul de gras la față, însă această rotunjime de om bine hrănit nu-i dădea și aerul de blajinătate specifică, ci, dimpotrivă, îl făcea să pară important ca unul care aparține clasei celor sus-puși. Fața lui se termina, nu

în sus, e drept, ci în jos, cu un maxilar de bulldog, și aici se concentrau energia, voința și autoritarismul lui, care l-au ajutat să obțină asemenea grad la o vârstă mijlocie.

Am făcut cunoștință, și a reieșit că L. V. Z-v era chiar mai tânăr decât arăta, anul acesta va împlini doar treizeci și șase („dacă n-or să mă împuște”), însă lucrul cel mai uimitor a fost că nu era deloc general, nici măcar colonel ori îndeobște militar, ci inginer!

Inginer?! Eu am fost crescut într-un mediu de ingineri și mi-i amintesc foarte bine pe inginerii din anii '20: minte scânteietoare, umor degajat și inofensiv, gândire sprintenă și de mare anvergură, naturalețea trecerii de la un domeniu al ingineriei la altul și, în general, de la tehnică la viața de societate, la artă. Apoi educația aleasă, rafinamentul gusturilor, vorbirea elegantă, curgătoare și fără expresii scabroase; unii cântau la un instrument, alții făceau pictură; și pe chipul tuturor remarcăi întotdeauna pecetea spiritului.

Începând din deceniul al patrulea, am pierdut legătura cu acest mediu. Pe urmă a venit războiul. Și iată, acum aveam în față un inginer. Dintre aceia care au venit în schimbul celor exterminați.

Nu puteam să nu recunosc că dintr-un punct de vedere era superior: era mult mai puternic și mai tare lăuntric decât ceilalți. El și-a păstrat forța umerilor și a brațelor, deși nu-i mai era de mult folositoare. Eliberat de povara politeții, privea cu severitate, vorbea într-un stil ce nu admitea contradicție, fără măcar să conceapă că ar putea exista cineva care să -l contradică. El a și crescut altfel decât ceilalți, și lucra altfel decât ei.

Tatăl lui ara ogorul în sensul cel mai deplin și mai adevărat. Lionea Z-v era un băiat ciufulit și incult de țărani, cile căror talente pierdute le deplâneau Belinski¹⁰ și Tolstoi. Nu era un Lomonosov*¹ și sigur n-ar fi venit la Academie, dar era talentat, iar dacă ar fi arat pământul și n-ar fi fost revoluția, ar fi ajuns un țăran înstărit, căci era energetic și inteligent, poate ar fi ajuns un mic negustor.

În era sovietică el a intrat în comsomol, și acest comsomolism al lui a întrecut celelalte talente, l-a smuls din anonim, din pătura de jos, din sat, l-a propulsat ca pe o rachetă, prin facultatea muncitorească, drept la Academia industrială. A ajuns acolo în 1929, exact când ceilalți ingineri erau mânați ca niște turme în GULAG. Trebuiau modelați alții noi – conștiincioși, devotați sută la sută, și nu atât ca să facă treaba propriu-zisă, cât mai ales ca mari conducători ai industriei, la drept vorbind businessmen

sovietici. Era momentul când vestitele posturi de comandă din industria încă neconstruită erau vacante. Și destinul a făcut ca promoția lui să le ocupe.

Viața lui Z-v a devenit un lanț de succese, o ghirlandă care se înfășură spre vârf. Acești ani istovitori – din 1929 până în 1933, când războiul civil din țară nu mai folosea mitralierele instalate în căruțe ușoare, ci câinii polițiști, când șiruri de oameni muritori de foame se târau spre stațiile de cale ferată în speranța de a pleca la oraș, unde grânele dau în spic, însă nu li se vindeau Bilete, și ei nu puteau să plece, și mureau pe sub zăplazurile gărilor duiumuri de oameni umili în zăbunuri și obiele.

— În vremea asta Z-v habar nu avea că orășenii primeau pâinea pe cartelă, căci el avea bursă de student în valoare de nouă sute de ruble (un muncitor necalificat primea atunci doar șaiszeci). Nu -l durea inima pentru satul de care se lepădase: noua lui viață era aici printre învingători și conducători.

N-a avut când să fie un șef de echipă obișnuit: el a avut în subordine zeci de ingineri și mii de muncitori, el a fost inginerul șef al marilor șantiere din jurul Moscovei. Bineînțeles, când a început războiul, a fost mobilizat pe loc, s-a evacuat cu direcția sa generală la Alma-Ata și aici a condus niște șantiere și mai mari pe râul Iii, numai că acum lucra cu deținuți. Vederea acestor oameni prăpădiți îl preocupa foarte puțin pe atunci, nu -l predispunea la reflecții, nu îi atrăgea atenția. Pentru acea orbită strălucitoare pe care evolua el nu erau importante decât cifrele de plan ce trebuiau realizate, și pentru Z-v era de ajuns să indice obiectivul, lagărul și conducătorul șantierului, în rest -treaba lor cum se descurcau cu îndeplinirea normelor; câte ore lucrau, ce rații de mâncare primeau – el nu intra în aceste detalii.

Anii de război, departe, în spatele frontului, au fost pentru Z-v cei mai buni din viața lui! Căci asta e una din particularitățile generale și vechi de când lumea ale războiului: cu cât mai multe neazuri strânge el la un pol, cu atât mai multe lucruri eliberează la celălalt. Z-v avea nu numai maxilar de bulldog, ci și spirit de om de afaceri rapid și abil. S-a acomodat numaidecât, cu pricepere, noului ritm, de război, al economiei: totul pentru victorie, smulge și lovește, totul va fi trecut la pierderile de război! O singură concesie a făcut războiului: a renunțat la costume și cravate și, adaptându-se culorii kaki, și-a comandat cizme de box și tunică de general – chiar asta în care a venit acum la noi. Așa era la modă, era ca toți ceilalți, nu stârnea iritarea invalizilor ori privirile reprobabile ale femeilor.

Cel mai adesea însă femeile îi aruncau altfel de priviri; veneau la el să mănânce bine, să se încălzească, să se distreze. Prin mâinile lui treceau o groază de bani, portofelul lui forfotea ca un butoiuș, hârtiile de zece ruble la el treceau drept copeici, cele de o mie – drept ruble, lui Z-v nu-i părea rău de bani, nu-i strângea și nu-i număra. Ținea doar socoteala femeilor care treceau prin patul lui și, ^în special, a celor pe care le „desfecioarea”, socoteala aceasta era sportul lui. În celulă ne încredința că arestarea l-a întrerupt la două sute nouăzeci și ceva, îi era necaz că n-a putut ajunge la trei sute. Cum era timp de război, femeile erau singure, iar el, pe lângă bani și putere, era înzestrat și cu o virilitate de Rasputin¹², așa că nu aveam motiv să nu -l credem. Era dispus să ne povestească mereu, cu plăcere, episod după episod, numai că urechile noastre nu erau deschise pentru aceasta. Deși nu -l păștea nici un pericol de nicăieri, în ultimii ani, înșfăca aceste femei cu febrilitate, le frământa, le strivea, le storcea, apoi le arunca, așa cum iei de pe platou un rac, îl rozi, îl sugi, apoi întinzi mâna după altul.

Se obișnuise foarte mult cu maleabilitatea materiei, cu goana lui de mistreț puternic! (în clipele de excitație deosebită, se agita prin celulă întocmai ca un mistreț viguros, care, în avântul său, ar fi în stare să doboare chiar Un stejar!) Se obișnuise să întâlnească printre conducători oameni de teapa lui, cu care putea întotdeauna să pună totul de acord, să pună totul la cale, să mușarnalizeze! Uitase că pe cât de mare este succesul, pe atât de mare este și invidia. Cum a aflat în cursul anchetei, i se deschisese dosar încă din 1936, când povestise cu nepăsare o anecdotă la beție. Apoi s-au mai prelinș niște mici denunțuri, niște depoziii ale unor agenți (femeile trebuie duse la restaurant, iar acolo cine nu te vede?!). Și s-a mai primit un denunț că în 1941 nu s-a grăbit să plece din Moscova, așteptându-i pe nemți (într-adevăr, atunci a întârziat din pricina unei muieri). Z-v era foarte atent ca toate combinațiile lui economice să fie săvârșite cât mai curat, însă a uitat că mai există și articolul 58. Și totuși această stană de piatră putea încă multă vreme să nu se prăvălească peste el, dar, fiind prea înfumurat, a refuzat să -l ajute pe un procuror cu materiale pentru construcția vilei. Atunci dosarul lui a înviat, a tresărit și a pornit să coboare muntele, (încă un exemplu că majoritatea cazurilor juridice au la origine cupiditatea Oamenilor în Albastru.)

Sfera de cunoștințe a lui Z-v era următoarea: el credea că există limba americană; în celulă, timp de două luni n-a citit nici o cărticică, nici măcar o pagină de la un capăt la celălalt, iar dacă citea vreun paragraf – asta doar ca

să-și distragă atenția de la gândurile negre legate de anchetă. Din discuții îți dădea limpede seama că în libertate a citit și mai puțin. Pe Pușkin îl cunoștea doar ca pe eroul unor anecdote scabroase, iar despre Tolstoi nu știa, pesemne, decât că este deputat în Sovietul Suprem¹³.

Dar, în schimb, era el devotat sută la sută? Era el acel inginer cu conștiință proletară, care fusese modelat în locul lui Palcinski și von Meck? Să nu vi se pară surprinzător, dar nu era! Într-o zi, discutam amândoi despre mersul războiului, și eu am zis că încă din prima zi nu m-am îndoit nici o clipă de victoria noastră asupra nemților. M-a privit cu asprime, nu i-a venit să creadă: „nu mai spune! A zis el și s-a luat cu mâinile de cap. Vai, Sașa, Sașa, iar eu am fost sigur că nemții vor învinge! Asta m-a nenorocit!” Ei, poftim! El făcea parte dintre „organizatorii victoriei”, și zi de zi a crezut în nemți și i-a așteptat fără întrerupere! Nu pentru că i-ar fi iubit, ci pur și simplu pentru că el cunoștea prea bine economia noastră (ceea ce eu nu cunoșteam, desigur, și credeam).

Noi toți cei din celulă aveam o dispoziție mizerabilă, dar niciunul nu era atât de descurajat ca Z-v și nu-și considera arestarea o tragedie atât de cumplită. Lângă noi și-a format ideea că nu -l așteaptă mai mult de zece ani, că în acești ani el va fi desigur în lagăr șef de șantier și nu va ști ce-i suferința, cum nici n-a știut. Asta însă nu -l consola câtuși de puțin. Era prea zguduit de năruirea unei vieți atât de agreabile: căci numai de ea, de această viață unică pe pământ, nu de a altcuiva, s-a interesat el toți cei treizeci și șase de ani ai lui! Și de multe ori, stând pe pat, în fața mesei, sprijinindu-și capul cu fața dolofană în palma scurtă și grasă, cu ochii pierduți, încețoșați, începea să cânte încetișor, târăgănat: Uitat și părăsit, Din anii tinereții, Orfan pe lume sunt...

Și niciodată nu putea să continue! Aici izbucnea în hohote de plâns. Toată puterea care deborda din el, dar care nu -l putea ajuta să străpungă ziduri, o transforma în milă față de sine.

Și față de soție. Soția care de mult nu mai era iubită, acum, o dată la zece zile (mai des nu era permis) îi aducea cu regularitate pachete princiare: pâine din cea mai albă, unt proaspăt, icre roșii, friptură de vițel, batog de nisetru. Ne dădea și nouă câte o tartinuță și tutun să ne răsucim o țigară, apoi se apleca deasupra bucatelor întinse (care jubilau prin arome și culori vizavi de cartofii vineții ai bătrânului ilegalist), și din nou începea să verse șiroaie de lacrimi cu și mai mare foc. Își reamintea cu voce tare de lacrimile soției, ani întregi de lacrimi: ba din pricina biletelor de dragoste găsite în

buzunarele pantalonilor; ba pentru niște chiloți de damă din buzunarul paltonului, unde fuseseră vârați cu grabă în automobil și apoi uitați. Și când îl apuca această covârșitoare jale de sine, îi cădea armura de energie haină, și în fața noastră se afla un om distrus și în mod evident bun. Eram uluit cum de putea boci într-un asemenea hal. Estonianul Arnold Susi, colegul nostru de celulă cu fire de păr cărunț, mi-a explicat: „Cruzimea se așază întotdeauna peste un așternut de sentimentalism. Aceasta e legea complinirii. La nemți, de pildă, asemenea îmbinare constituie o însușire națională.”

Fastenko, dimpotrivă, era omul cel mai sprinten din celulă, deși ca vârstă era singurul care nu mai putea spera să supraviețuiască și să se întoarcă în libertate. Cuprinzându-mă pe după umeri, îmi spunea: De ce să stai scut adevărului?

Mai bine pentru el să stai la-nchisoare!

Sau mă învăța cântecul lui de ocnaș: Dacă va trebui să mor în temnița rece,

-

Lupta mea va fi preluată De generațiile ce vor rămâne!

Cred! Fie ca aceste pagini să ajute credinței lui să se împlinească!

Cele șaisprezece ore ale zilelor celulei noastre sunt sărace în evenimente exterioare, dar sunt atât de interesante, că mie, de exemplu, cele șaisprezece minute de așteptare a troleibuzului mi se par mult mai plicticoase. Nu există evenimente demne de atenție, totuși, spre seară, îți zici, oftând, că din nou nu ți-a ajuns timpul, din nou ziua parcă a zburat. Evenimentele sunt mărunte, dar pentru întâia oară în viață înveți să le privești prin lupă.

Cele mai grele ore ale zilei sunt primele două: îndată ce auzim zgomotul cheii în broască (la Lubianka nu există ghișee „iar pentru cuvântul” sculară” trebuie, de asemenea, deschisă ușa), sărim fără zăbavă, facem paturile și ne așezăm pe ele fără nici o țintă și fără vreo speranță, cu lumina electrică încă aprinsă. Această înviorare forțată de dimineață, începând cu ora șase, când creierul este încă atât de moleșit din pricina somnului, și toată lumea ți se pare dezgustătoare, și viața toată distrusă, și în celulă n-a mai rămas nici o gură de aer – este și mai absurdă pentru cei care în timpul nopții au fost la interogatoriu și care de-abia adormiseră. Dar nu încerca să păcălești! Dacă totuși încerci să picotești, rezemându-te ușor de perete ori stând cu coatele pe masă în poziția jucătorului de șah, ori aplecat deasupra unei cărți deschise demonstrativ pe genunchi, numaidecât o să auziți o ciocănitură de avertisment în ușă, cu cheia, sau și mai rău: ușa cu

încuietoare zgomotoasă se deschide brusc neauzită (atât de antrenați sunt gardienii de la Lubianka), și ca o umbră rapidă și silențioasă, ca un spirit trecând prin perete, un caporal intră și face trei pași în celulă, îți trânteste câteva scatoalce să-ți piară somnul și, poate, vei fi băgat la carceră ori, poate, vor interzice cărțile și plimbarea pentru toată celula – pedeapsă crudă și nedreaptă pentru toți, dar mai sunt și altele în cuprinsul negru al regulamentului închisorii – citește-I! Este atârnat în fiecare celulă. Iar dacă citești cu ochelarii, în aceste două ore epuizante n-o să izbutești să citești nici măcar sfântul regulament: căci ochelarii îți sunt luați peste noapte, și este încă periculos să îi ai în primele două ore. În aceste două ore, nimeni nu aduce nimic în celulă, nimeni nu vine, nu întreabă nimic, nimeni nu este chemat – anchetatorii încă dorm în pace, conducerea închisorii de-abia se dezmeticește. Doar gardianul poreclit vertuhai, veghează, dând la o parte clipă de clipă căpăcelul vizorului**.

Totuși în aceste două ceasuri o procedură tot are loc: vizita de dimineață la closet încă de când a dat deșteptarea, gardianul a făcut un anunț important: el a desemnat pe cel cărui astăzi i s-a încredințat sarcina de a căra hârdăul. (în închisorile obișnuite, deținuții au atâta libertate a cuvântului și drept la auto-conducere încât să rezolve singuri această problemă. Dar la închisoarea politică principală, acest eveniment nu poate fi lăsat la voia întâmplării.) Curând sunteți aliniați în șir indian, cu mâinile la spate, în frunte cu purtătorul de serviciu al hârdăului, care strânge la piept o căldare de tablă de opt litri cu capac. Ajunși la țință, sunteți din nou încuiați, dar înainte de asta vi se înmânează, fiecareia, câte o foicica de hârtie nu'mai mare decât o cutie de chibirituri. (La Lubianka nu este interesant, hârtia este albă. Există însă niște

* Placă rabatabilă decupată în ușa celulei, care. Coborâtă, formează o măsuță. Prin deschizătură se vorbește, se înmânează mâncarea și se dau la semnat diferite hârtii din închisoare.

* Când mă aflam la închisoare, acest cuvânt era foarte răspândit. Se spunea că fusese introdus de gardienii de origine ucraineană: „Stoi, ia ne vertuliais’!” (Stai, nu mișca!) Este însă oportun să amintim și englezescul. Temnicer „– turnkey =. Răsuțește cheia” (verti kliuci). Poate că și la noi vertuhai este acela care răsuțește cheia?

Închisori îmbietoare unde se dau file rupte din cărți. Ce lectură extraordinară! Să ghicești din ce carte este, s-o citești pe amândouă părțile,

să-i asimilezi conținutul, să-i apreciezi stilul – și să vezi cum îl apreciezi când ai atâtea cuvinte trunchiate!

— Să faci schimb cu tovarășii, în unele închisori se dau bucăți de hârtie rupte din enciclopedia Granat[^], socotită când va progresista, ba chiar – mi-e și groază să spun – ba chiar și din clasici, dar nu din clasicii literaturii, nici vorbă...¹⁵ Astfel vizita la closet devine un act de cunoaștere.)

Dar nu-i nimic de râs. Aceasta e acea necesitate ordinară despre care literatura nu obișnuiește să pomenească (cu toate că și aici s-a spus cu nemuritoare ușurință: „E fericit cel care dis-de-diminează...”). Acest început parcă firesc al unei zile în pușcărie conține o capcană întinsă deținutului pentru toată ziua, și, ceea ce este revoltător – o capcană întinsă spiritului acestuia. Date fiind imobilitatea din închisoare și hrana mizeră, după o toropeală anemică nu sunteți câtuși de puțin capabili să vă puneți de acord cu natura o dată cu deșteptarea. Și iată că sunteți aduși înapoi și încuiați până la ora șase seara (în unele închisori chiar până în dimineața următoare). De-acum n-o să vă mai neliniștească decât apropierea orei interogatoriului diurn și evenimentele zilei, o să vă îndopați cu rația de pâine, apă și zămârcă, dar nimeni n-o să vă mai lase să mergeți în acel loc minunat, căruia oamenii slobozi nu sunt capabili să-i aprecieze comoditatea accesului. Această nevoie trivială este în stare să vă apuce la scurtă vreme după vizita de dimineață la closet și să vă chinuie toată ziua, să vă urgisească, să vă priveze de libertatea de a vorbi, de a citi, de a gândi și chiar de a îngurgita hrana insuficientă.

Uneori, prin celule se discută despre originea regulamentului de la Lubianka și în general din orice închisoare: oare această bestialitate este premeditată ori se statornicește de la sine? Eu cred că depinde. Scularea, firește, se face dintr-un calcul inspirat de răutate, însă multe altele, la început, s-au orânduit absolut mecanic (ca și multe bestialități din viață, în general), după care conducerea le-a considerat utile și le-a aprobat. Gardienii se schimbă la opt dimineața și la opt seara, astfel încât este mai comod să conducă deținuții la closet la sfârșitul turei (a-i scoate câte unul pe parcursul zilei înseamnă niște griji și precauții în plus, pentru asta nu sunt plătiți). La fel și cu ochelarii: de ce să se îngrijească o dată cu scularea? Îi vor înapoia la sfârșitul turei de noapte.

Iată că au și început să îi înapoieze – se aude zgomotul ușilor deschise. Poți să-ți dai seama dacă cineva din celula vecină poartă ochelari. (Dar tipul acuzat de aceeași vină ca și tine nu poartă ochelari? Însă nu îndrăznim să

comunicăm prin ciocănituri în perete, acest lucru este pedepsit cu multă severitate.) Au adus ochelarii și celor din celula noastră. Fastenko și-i pune doar când citește, însă Susi îi poartă permanent. Iată, și i-a pus, nu mai stă cu ochii mijiți. Cu acești ochelari în ramă de baga – linie dreaptă deasupra ochilor – fața lui devine dintr-o dată severă, scrutătoare, așa cum ne închipuim că este fața unui om cult din secolul nostru, încă înainte de revoluție el a studiat la Facultatea de istorie și filologie din Petrograd și vreme de douăzeci de ani, răstimpul de independență a Estoniei, el a continuat să vorbească aceeași limbă rusă curată, fără urmă de accent. Apoi, de data Aceasta la Tartu, a studiat dreptul, în afară de estonă, limba sa maternă, și rusă, stăpânea deopotrivă engleza și germana, în toți acești ani, a citit cu regularitate „Economistul” londonez, referate științifice germane, a studiat constituțiile și codurile multor țări, și, iată, în celula noastră, el reprezintă, cu demnitate și reținere, Europa. A fost unul dintre avocații remarcabili ai Estoniei, unde era numit „kuldsuu” (gură de aur).

Din nou se aude mișcare pe coridor: un trântor în halat cenușiu – un flăcău voinic, dar care nu era pe front – ne-a adus pe o tavă cele cinci rații de pâine și zece bucățele de zahăr. Cloșca noastră se agita în jurul lor. Cu toate că, în mod inevitabil, vom trage totul la sorți: toate au importanța lor – și colțul, și numărul bucățelelor adăugate, și cât de lipită este coaja de miez, așa că soarta să hotărască! (Unde nu s-a întâmplat așa ceva? Anii lungi de foame ai poporului nostru. Și la armată, toate împărțelile decurgeau la fel. Nemții, care ne auzeau din tranșeele lor, ne maimuțăreau: „Cui revine această bucată? Politrucului!”) Totuși cloșca ar vrea măcar să țină toate acestea în mână, ca să-i rămână pe palme o depunere fină de molecule de pâine și zahăr.

Aceste patru sute cincizeci de grame de pâine necoaptă ca lumea și necrescută, cu miezul îmbibat cu apă și moale ca o mlaștină, făcută pe jumătate din cartofi, constituie e/r/’a16 noastră și evenimentul central al zilei. Este începutul vieții! Începutul zilei, acesta este adevăratul început al zilei! Fiecare deținut are o mulțime de probleme: oare a folosit corect rația de ieri? Ar fi mai bine s-o taie cu o ață? Ori s-o rupă cu lăcomie? Ori s-o ciugulească încet-încet? Să aștepte ceaiul ori să se repeadă chiar acum asupra ei? Să păstreze și pentru cină sau numai pentru prânz și cât?

Dar în afară de aceste sărmene ezitări, câte dispute ample (acum ni s-au dezlegat limbile, pâinea a făcut iar oameni din noi!) stârnește această bucățică de un funt ce o ținem în palmă și care conține mai multă apă decât

făină de grâu. (De altminteri, Fastenko ne lămurește că și muncitorii din Moscova mănâncă acum aceeași pâine.) Dar există oare făină de grâu în această pâine? Din ce amestecuri este făcută? (În fiecare celulă există un om care se pricepe la amestecuri, fiindcă nu cred că este cineva să nu le fi mâncat în aceste decenii.) Încep filosofările și amintirile. Ce pâine albă coceau chiar și în deceniul al treilea! Pâine rotundă, mare, pufoasă, spongioasă, cu coaja de deasupra rumenă-maronie, lucioasă, iar cea de dedesubt – cu cenușă și bucățele de cărbuni de la vatră. Pâine care a dispărut pentru totdeauna! Cei care s-au născut în anul 1930 nu vor ști niciodată ce este o pâine adevărată! Dar, prieteni, aceasta este o temă interzisă! Am convenit între noi să nu pomenim nici un cuvânt despre mâncare!

Din nou mișcare pe coridor: se împarte ceaiul. Un alt vlăjgan în halat cenușiu trece cu gălețile. Noi scoatem ceainicul nostru în condor și el toarnă din găleata fără cioc în ceainic și pe de lături. Și tot condorul strălucește de curățenie ca într-un hotel de clasa întâi.

Curând va fi adus aici de la Berlin biologul Timofeev-Ressovski – am mai pomenit de el. Se pare că nimic nu-l mâhnea mai mult la Lubianka decât acest ceai vărsat zilnic pe jos. El vedea în asta semnul frapant al dezinteresului profesional al temnicerilor (ca și al nostru al tuturor) pentru treaba ce o aveau de făcut. El va înmulți douăzeci și șapte de ani – vârsta închisorii Lubianka – cu șapte sute treizeci – de atâtea ori se distribuia ceaiul într-un an – și cu o sută unsprezece celule și multă vreme nu se va împăca cu gândul că pentru personalul de la Lubianka a fost de două milioane o sută optzeci și opt de mii de ori mai ușor să verse ceaiul pe jos și tot de atâtea ori să vină cu cârpa și să. Șteargă decât să se îngrijească să facă găleți cu cioc.

Asta-i toată mâncarea. Bucatele fierte sunt aduse la un interval foarte scurt: la ceasurile unu și patru din zi, apoi, vreme de douăzeci și una de ore trăiești din amintiri. (Și, la fel, nu din cruzime: lucrătorii de la bucătărie trebuie să gătească foarte repede și să plece).

Ora nouă. Controlul de dimineață. Cu mult timp înainte se aude răsucitul deosebit de tare al cheilor în broscă, trântitul deosebit de precis al ușilor, apoi își face apariția unul dintre locotenenții de serviciu pe etaj, care, aproape în poziția de „drepti”, face doi pași în celulă și ne privește aspru. Firește, noi eram deja în picioare. (Nici măcar nu îndrăznim să ne amintim că deținuții politici ar putea să nu se ridice în picioare.) Nu e mare greutate

să ne numere, o poate face dintr-o ochire, însă această clipă este o încercare a drepturilor noastre: căci doar avem și noi niște drepturi, dar noi nu le știm, nu le știm, și el trebuie să le ascundă de noi. Toată forța obișnuinței constă la Lubianka într-un automatism absolut: nici o expresie pe chip, nici o intonație în glas, nici un cuvânt de prisos.

Care sunt drepturile pe care le cunoaștem noi? Dreptul de a cere să ni se repare încălțările și acela de a merge la medic, însă, dacă te cheamă la medic, nu ai de ce să te bucuri, acolo vei fi în special izbit de acel automatism specific închisorii Lubianka. În privința medicului nu numai că nu întâlnești nici urmă de preocupare, dar nici măcar cea mai mică atenție. El nu te va întreba: „De ce anume vă plângeți?”, pentru că aici sunt prea multe cuvinte, apoi această propoziție nu poate fi rostită fără intonație, așa că el îți trănțește: „Ce vă doare?” Dacă începi să-i povestești prea cu de-amănuntul despre boală, te va întrerupe. Totul este clar și fără asta. Măseaua? O scoatem Ori îi punem arsenic. Tratament? Aici nu se tratează. (Asta ar spori numărul vizitelor și ar crea într-un fel o atmosferă ce ar putea fi bănuită de umanitarism.)

Medicul închisorii este ajutorul cel mai bun al anchetatorului și călăului. Când deținutul schingiuit se trezește întins pe pardoseală, el aude vocea medicului: „Se poate continua, pulsul este normal”. După cinci zile și cinci nopți petrecute în carcera înghețată, medicul privește trupul gol înțepenit și zice: „Se poate continua”. Când un deținut a fost omorât în bățai, el scrie în certificatul de deces: ciroză, infarct. Dacă este chemat de urgență într-o celulă la căpătâiul unui muribund – el nu se grăbește. Cei care se comportă astfel n-au ce căuta în închisoarea noastră. Doctorul F. P. Haas¹⁷ nu ar fi făcut mulți purici la noi.

Însă „cloșca” noastră este mai bine informat în privința drepturilor (după spusele lui, se află sub anchetă de unsprezece luni; la interogatorii este luat numai ziua). Iată -l că iese în față și cere să fie înscris pentru întrevedere cu Comandantul închisorii. Cum, cu comandantul a toată Lubianka? Da. Și este înscris. (Și seara, după stingere, când anchetatorii sunt deja la posturi, el este chemat, apoi se întoarce cu tutun. Firește, procedeul este grosolan, dar deocamdată nu s-a născocit ceva mai bun. Iar trecerea în totalitate la sistemul de ascultare prin microfoane este foarte costisitoare: nu e cu putință să asculți zile întregi toate cele o sută unsprezece celule Cine să facă asta? „Cloștile” sunt mai bune, și vor fi utilizate încă multă vreme. Lui

Kramarenko însă îi este greu cu noi. Uneori, încordarea cu care ascultă convorbirea îl face să asude, dar pe chipul lui citești că nu pricepe nimic.)

Iată încă unul dintre drepturile noastre: libertatea de a depune memorii (în schimbul dreptului la presă, la întrunire și la vot pe care le-am pierdut o dată cu pierderea libertății)! De două ori pe lună, dimineata, ofițerul de serviciu întreabă: „Cine vrea să scrie memoriu?” Și îi notează, fără excepție, pe toți cei care doresc. Pe la amiază ești dus într-o boxă separată și încuiat acolo. Poți să scrii cui poftești: Tatălui Popoarelor, Comitetului Central, Sovietului Suprem, ministrului Beria, ministrului Abakumov, la Procuratura generală, la Procuratura militară, la Direcția penitenciarelor, la Secția de anchetă, poți să te plângi de arestare, de anchetator, de șeful închisorii! Dar în toate cazurile memoriul tău nu va avea nici un succes, nu va fi atașat la nici un dosar, și cel mai mare dintre superiorii care îl va citi este anchetatorul tău, însă nu ai cum să dovedești asta. Este însă mult mai sigur că nu îl va citi, deoarece, în general, nimeni nu va putea să -l citească; pe această bucatică de hârtie de 7 X 10 cm, puțin mai mare decât cea pe care o primești dimineata pentru closet, vei izbuti, cu o peniță despicată ori cu vârful încovoiat, înmuiată într-o călimară cu scame ori plină cu apă, vei izbuti, deci, doar să mângăiești „Memo...” și literele se umflă și se întind pe hârtia mizerabilă, încât „. Râu” nu mai încape în rând; cât despre verso – este plin cu ce a fost scris pe față.

Și poate că mai aveți multe alte drepturi, însă ofițerul de serviciu tace. Dar s-ar putea să nu pierdeți prea mult neaflându-le.

Controlul a trecut, ziua începe. Ici-coio apar anchetatorii. Vertuhaiul te cheamă într-un mod foarte misterios: rostește doar prima literă (în felul următor: „Cine-i cu Și?” „Cine-i cu Fe?” Ba chiar și „Cine-i cu A?”). Tu trebuie să dai dovadă de perspicacitate și să te oferi ca jertfă. Această regulă a fost introdusă pentru evitarea erorilor ce puteau fi săvârșite de temnicipi: strigă un nume dintr-o altă celulă și astfel noi aflăm cine se mai află în închisoare, însă și izolați de toată închisoarea, nu suntem lipsiți de știrile care circulă între celule: din cauză că vor să îngheșuie cât mai mulți deținuți într-o celulă, aceștia sunt amestecați precum cărțile de joc, și fiecare dintre cei mutați aduce în celula nouă toată experiența acumulată în cea veche. Astfel, deși stăm doar la etajul trei, noi știm și despre existența celulelor de la subsol, a boxelor de la parter, despre întunericul de la etajul întâi, unde sunt adunate femeile, despre faptul că la etajul al patrulea există două galerii și despre ultima celulă de aici – o sută unsprezece, în celula noastră,

vizavi de mine stătea scriitorul pentru copii Bondarin, care mai înainte stătuse la etajul femeilor, împreună cu un corespondent polonez, iar corespondentul polonez Mai înainte stătuse cu feldmareșalul Paulus, și astfel cunoaștem și noi toate amănuntele despre Paulus.

A trecut răstimpul chemărilor la interogatoriu, și pentru cei rămași în celulă începe o zi lungă și plăcută, înfrumusețată de posibilități și nu prea umbrită de obligații. Dintre obligații ne poate cădea de două ori pe lună să pârlim paturile cu lampa de sudură (la Lubianka, chibriturile sunt strict interzise, ca să ne aprindem o țigară trebuie să ridicăm răbdători un deget când se deschide vizorul și să cerem un foc gardianului, dar lămpile de sudură ni le încredințează liniștiți). Ne mai poate cădea ceva care parcă ar fi un drept, dar înclină puternic înspre obligații: o dată pe săptămână ne cheamă pe rând în coridor, unde ne tund barba cu o mașină neascuțită. Apoi, o altă obligație poate fi lustruirea parchetului din celulă (Z-v evită întotdeauna această muncă, ea îl înjosește, ca și oricare alta). Din pricină că suntem nemâncați, ne apucă repede gâfâitul, altfel probabil, această obligație o puteam trece în categoria drepturilor, căci este o treabă sănătoasă și veselă: cu piciorul gol împingi peria înainte, iar corpul înapoi și invers, înainte și-napoi, înainte și-napoi, și nu te doare capul de nimic! Un parchet ca oglinda! O închisoare ca palatul lui Potiomkin!

În plus, acum nu mai suntem înghesuiți cum eram înainte în celula 67. La mijlocul lui martie ne-au introdus pe cel de al șaselea, și cum aici nu sunt folosite paturile de lemn comune – priclurile, și nu se obișnuiește să se doarmă pe jos, ne-au mutat în formație completă în frumusețea de celulă 53. (O recomand călduros, cine n-a fost în ea – să meargă!) Asta nu e celulă! E o cameră dintr-un palat transformată în dormitor pentru călători de vază! Societatea de asigurări „Rusia” f, fără să-i pese de costul construcției, a ridicat, în această aripă, înălțimea etajului la cinci metri. (Ah, ce mai paturi suprapuse cu patru niveluri ar fi trântit aici șeful contrainformațiilor de la grupul de armate și ar fi instalat aici o sută de oameni garantat.!) Și fereastră! Este atât de mare, încât gardianul, urcându-se pe pervaz, abia ajunge la oberliht, un singur ochi al unei asemenea ferestre poate să țină foarte bine loc de fereastră întreagă la o cameră de locuit. Și numai foile de oțel nituite ale botniței, care acoperă patru cincimi din această fereastră, ne aduc aminte că nu ne aflăm într-un palat Totuși, în zilele senine, și pe deasupra botniței, din puțul curții de la Lubianka, la noi ajunge reflexul palid, indirect, al unui geam de la etajul al cincilea sau al șaselea. Pentru noi

acest joc de lumină este ca o ființă, o ființă vie și dragă! Îi urmărim cu duioșie zizagurile alunecând pe perete, fiecare pas al lui este plin de tâlc, ne vestește că a venit vremea plimbării, că mai avem câteva jumătăți de oră până la prânz și exact înaintea prânzului dispare.

*Această societate a obținut un crâmpei din pământul Moscovei, care nu era deloc indiferent la sânge: traversând stradela Furkasovski. Lângă casa lui Rostopcin^S, a fost sfâșiat, în 1812, nevinovatul Vereșceaghin. Pe partea opusă a străzii Bolșai^a Lubianka locuia (și își ucidea iobagii) nelegiuⁱta Saltăci^{hal}[^]. (Po Moskve – Coiindând prin Moscova, sub redacția lui N. A. Heinike ș.a. Editura Sabașnikov, Moscova, 1917, p. 231.

Așadar, iată care sunt posibilitățile noastre: să ieșim la plimbare, să citim cărți, să ne povestim unul celuilalt trecutul propriu, să ascultăm și să învățăm, să discutăm și să ne educăm! Și drept răsplată – un prânz din două feluri de mâncare! Incredibil!

Plimbarea nu constituie o plăcere pentru deținuții de la parter și primele două etaje: ei sunt scoși în curtea inferioară, întotdeauna umedă – fundul puțului strâmt format între clădirile închisorii, în schimb, arestații de la etajele al treilea și al patrulea sunt scoși pe terasa vulturilor: acoperișul etajului al patrulea. Este adevărat că și aici avem pardoseală de beton, ziduri de beton înalte de trei staturi de om, că lingă noi se află gardianul fără armă și, în plus, o santinelă cu automat în foișorul de pază, dar aici se respiră aer adevărat și se vede cerul adevărat! „Mâinile la spate! În șir câte doi – alinierea! N-aveți voie să vorbiți! N-aveți voie să vă opriți!” Dar ei uită să interzică să-ți lași capul pe spate! Și tu, bineînțeles, îți lași capul pe spate. Aici vezi Soarele adevărat, nu reflexul lui indirect. Soarele veșnic și viu! Ori razele lui aurii printre norii de primăvară.

Primăvara făgăduiește bucurie tuturor, dar deținutului – înzecit O, cer de aprilie! Nu are importanță că eu mă aflu în pușcărie. Probabil că n-o să fiu împușcat, în schimb, aici voi deveni mai inteligent. Voi înțelege multe lucruri, cerule! Eu o să mai pot să-mi îndrept greșelile, nu față de ei, ci față de tine, Cerule! Aici le-am înțeles și o să le corectez!

Ca dintr-o groapă adâncă, dintr-un hău îndepărtat, din piața Dzerjinski răzbate spre noi cântecul teluric neîntrerupt și răgușit al claxoanelor. Celor ce gonesc în acopanimentul acestor claxoane li se pare că acestea sunt niște surle triumfale, însă de aici este atât de evidentă nimicnicia lor...

Plimbarea nu durează decât douăzeci de minute, dar câte griji în jurul ei, câte jucruri de făcut!

În primul rând, este foarte interesant la ducere și la întoarcere să studiezi alcătuirea închisorii și amplasamentul acestor curți suspendate, pentru ca, într-o zi, aflându-te în libertate, să le recunoști când vei trece prin piață, în drum o cotim de multe ori, și eu am născocit următorul sistem: plecând de la celulă pentru fiecare cotitură la dreapta socotesc plus una, pentru fiecare cotitură la stânga – minus una. Și oricât de repede ne-ar învărti, nu e nevoie să-mi reprezint în grabă unde mă aflu, ci doar să izbutesc să calculez rezultatul. Dacă în drum, printr-o fereastră a scării, vei vedea spatele naiadelor de la Lubianka, aplecate spre micul turn cu coloane chiar deasupra pieței, și dacă ții minte numărul rezultat, pe urmă, în celulă, vei putea să te orientezi și vei ști încotro dă fereastra voastră.

Apoi, în timpul plimbării, trebuie pur și simplu să respiri, să respiri concentrându-te cât mai mult cu putință.

Dar și acolo, în singurătate, sub cerul senin, trebuie să-ți imaginezi viața viitoare, luminoasă, fără cusur și fără prihană.

Și tot acolo este cel mai comod să discuți temele cele mai arzătoare. Cu toate că este interzis să vorbești în timpul plimbării, asta nu are importanță, trebuie să știi să te descurci, căci tocmai aici, cu siguranță, nu te aude nici „cloșca”, nu te aud nici microfoanele.

Când ieșim la plimbare, eu și Susi, ne străduim să nimerim unul lângă altul. Discutăm amândoi și în celulă, însă esențialul discuțiilor noastre ne place să -l exprimăm aici. Nu ne-am înțeles dintr-o dată, acest lucru s-a realizat încetul cu încetul, dar în acest răstimp el a izbutit să-mi povestească multe. De la el am deprins o virtute nouă: aceea de a percepe cu răbdare și în mod consecvent lucruri care nu au intrat niciodată în vederile mele și care parcă nu aveau nici o legătură cu linia vieții mele foarte clar conturată, încă din copilărie, n-am idee de unde, știu că țelul meu este istoria revoluției ruse, iar restul nu mă privește câtuși de puțin. Pentru a înțelege revoluția de mult nu-mi mai trebuie nimic în afară de marxism; toate celelalte care se lipeau de mine eu le retezam și mă întorceam cu spatele. Iată însă că destinul a făcut să mă înțeleg cu Susi, care avea o altă arie de respirație. Acum îmi povestește cu pasiune totul despre problemele sale, iar problemele sale sunt Estonia și democrația. Și cu toate că niciodată înainte nu-mi trecuse prin cap să mă interesez de Estonia, cu atât mai mult de democrația burgheză, nu mă mai satur ascultând povestirile lui captivante despre cei douăzeci de ani de libertate ai acestui popor mic, liniștit și harnic, cu bărbați viguroși, caracterizați prin firea lor înceată și serioasă; îl ascult

expunându-mi principiile constituției estoniene, inspirate din cea mai bună experiență europeană, și cum au fost elaborate de parlamentul unicameral, alcătuit dintr-o sută de membri; și nu știu de ce, dar toate acestea încep să-mi placă, toate acestea încep să se întipărească și în experiența mea. (Mai târziu, Susi va spune despre mine că eram un amestec bizar de marxist și democrat. Da, pe atunci eram o combinație destul de primitivă.) Pătrund cu dragă inimă în istoria lor tragică: micuța nicovală estoniană aruncată din timpuri străvechi între barosul teuton și barosul slav. Rând pe rând, asupra ei cădeau lovituri de la răsărit și de la apus, și nu se vedea sfârșitul acestei succesiuni, și nu se vede nici astăzi. Iată, de pildă, povestea cunoscută (cu totul necunoscută...) cum am vrut noi să-i luăm, în 1918, pe nepregătite, dar ei nu s-au predat. Cum, pe urmă, au avut de suportat disprețul lui ludenici, care îi considera niște baltici împutuți, iar noi i-am poreclit bandiți albi, în vreme ce liceenii estonieni se înscriau voluntari. Și Estonia a mai fost lovită și în 1940, și în 1941; băieții dintr-o familie erau luați unul de armata sovietică, altul de armata germană, iar cel de al treilea fugea în pădure. Intelectualii în vârstă din Tallin discutau între ei ca trebuie să se smulgă din acest cerc vrăjit, să se desprindă într-un fel sau altul și să trăiască de-sine-stătător (și, probabil, prim-ministru va fi, să zicem, Tiif, iar ministru al învățământului public, să zicem Susi). Însă nici lui Churchill, nici lui Roosevelt nu le păsa de ei, în schimb îi păsa de ci „unchiul Jo” (Iosif). Și îndată ce trupele noastre au intrat în Estonia, chiar din primele nopți, toți acești visători au fost arestați în apartamentele lor din Tallin. Acum, vreo cincisprezece dintre ei erau închiși la Lubianka, în celule diferite, acuzați, în virtutea articolului 58-2, pentru aspirația la autodeterminare.

Întoarcerea de la plimbare în celulă constituie de fiecare dată o mică arestare. Chiar și în celula noastră maiestuoasă, aerul pare închis după plimbare. După plimbare ar fi bine să iei o mică gustare, dar să nu te gândești la asta, nu! E rău dacă vreunui care a primit pachet îi lipsește tactul și, întinzându-și rezervele, începe să mănânce. Dar nu-i nimic, ne fortificăm stăpânirea de sine! Este rău dacă autorul unei cărți te trage pe sfoară, descriind cu delectare tot felul de mâncăruri! La naiba cu o astfel de carte! La naiba cu Gogol! Chiar și cu Cehov – la naiba! Prea multă mâncare! „N-avea poftă de mâncare, totuși el a mâncat (porcul!) o friptură de vițel și a băut bere.” Trebuie să citești ceva _care se adresează spiritului! Dostoievski, iată ce trebuie să citească deținuții! Însă, dați-mi voie, oare nu

la el întâlnim: „Copiii erau morți de foame, de câteva zile nu văzuseră nimic altceva decât pâine și cârnați”?

Biblioteca este podoaba închisorii Lubianka. E drept că bibliotecara este dezagreabilă: o blondă de constituție cabalină care făcea totul ca să fie urâtă: fața îi era atât de pudrată încât părea o mască rigidă de păpușă, buzele violete, iar sprâncenele pensate – negre, (în fond – treaba ei, dar nouă ne-ar fi plăcut să avem în fața ochilor o fufă. Cine știe, poate că directorul Lubiankăi avusese și asta în vedere?) Iată însă ce minune: când vine să ia cărțile, o dată la zece zile, ea ascultă comenzile noastre! Le ascultă cu același automatism inuman specific închisorii Lubianka. Nu poți să-ți dai seama: oare a auzit aceste nume, aceste titluri și chiar cuvintele noastre? Pleacă. Trăim câteva ore de bucurie amestecată cu neliniște, în aceste ore sunt răsfoite și verificate toate cărțile restituite de noi, vor să se convingă că n-am lăsat împunsături ori puncte sub litere (este o modalitate de a corespunde în închisoare), ori semne cu unghia la pasajele care ne-au plăcut. Noi ne facem griji, căci deși nu suntem cu nimic vinovați, s-ar putea să vină și să spună: s-au descoperit puncte... Și, ca întotdeauna, ei au dreptate, și, ca întotdeauna, nu se cer dovezi, și noi vom fi lipsiți de cărți pentru trei luni, dacă nu cumva întreaga celulă va fi trecută la regim de carceră. Acestea sunt lunile cele mai bune și mai luminoase înainte de a ne cufunda în groapa lagărului și ar fi mare păcat să fii frustrat de cărți! Însă, făcând comanda, nu numai că ne temem, dar ne și frământăm, ca în junețe, când trimiți un bilețel de amor și aștepti răspuns: vei primi ori nu vei primi răspuns? Și cum va fi el?

În sfârșit, cărțile sosesc și ne determină următoarele zece zile: vom insista mai mult pe lectură sau, dacă ne-au adus niște porcării, ne vom petrece timpul mai mult în discuții. Ni se aduc atâtea cărți, câți oameni sunt în celulă, concepție de distribuitor de pâine, nu de bibliotecar: un ins – o carte, la șase inși – șase cărți. Celulele cu deținuți mai mulți sunt avantajate.

Uneori fata îndeplinește comenzile noastre în mod impecabil! Însă chiar și când nu le acordă atenția cuvenită, oricum, rezultă ceva interesant. Pentru că biblioteca Marii Lubianka este ea însăși un unicat De bună seamă că a fost alcătuită din biblioteci particulare confiscate; firește, bibliofiliile care le-au întocmit și-au dat demult duhul. Iată însă ce este interesant: cenzurând și castrând decenii de-a rândul toate bibliotecile țării, fără excepție, securitatea statului a uitat să mai scotocească și în propria parohie, astfel încât, aici, chiar în bârlogul ei, puteai să citești pe Zamiatin, Pilniak²⁰, Panteleimon

Romanov¹ și oricare dintre volumele ediției de opere complete ale lui Merejkovski²². (Unii glumeau, zicând că noi suntem socotiți condamnați la moarte și din pricina asta ne dau să citim cărți interzise. Eu însă cred că Bibliotecarii de la Lubianka habar n-aveau ce ne dau să citim: lene și ignorantă.) În aceste ceasuri dinaintea prânzului, se citește pe rupte, însă o frază te face să te scoli în picioare și te mână de la fereastră la ușă și de la ușă la fereastră. Și te cuprinde dorința să arăți cuiva ce ai citit și ce decurge de aici, și astfel se înfiripă o discuție, în acest interval se discută, de asemenea, foarte intens!

Deseori, eu și iuri Evtuhovici ne lansăm în lungi controverse.

* în acea dimineață de martie, când am fost mutați toți cinci în celula imperială numărul 53, ne-a fost adus cel de al șaselea colocatar.

A intrat ca o umbră, parcă nici n-a atins dușumeaua cu bocancii. A intrat și, nefiind sigur că se va ține pe picioare, s-a rezemat cu spatele de tocul ușii. Becul din celulă fusese stins, lumina dimineții era încețoșată, cu toate acestea novicele privea cu ochii pe jumătate închiși. Și nu scotea o vorbă.

Postavul tunicii militare și al pantalonilor lui nu-ți îngăduia să -l incluzi nici în armata sovietică, nici armata germană și nici în cea poloneză ori în cea engleză. Avea o fizionomie prelungă, care nu aducea prea mult a rus. Și era slab ca moartea! Din pricina asta părea foarte înalt L-am întrebat pe rusește – tăcere. Susi l-a întrebat în germană – tăcere. Fastenko l-a întrebat în franceză și engleză – tăcere. Numai încetul cu încetul, pe fața lui lividă, istovită, lipsită de viață, a apărut un surâs cum nu mai văzusem și n-am mai văzut vreodată în viața mea!

— Oa-a-meni... A rostit el cu glas pierit, de om care parcă își revenea din leșin sau care toată noaptea trecută așteptase să fie pus la zid. Apoi a întins o mână slabă, descărnată, în care ținea o bocceluță. „Cloșca” noastră și-a dat numaidecât seama ce înseamnă asta, s-a repezit, a smuls legăturica și a dezle-gat-o pe masă: se aflau acolo vreo două sute de grame de tutun ușor, din care și-a răsucit cu mare iuțeală o țigară cât patru la un loc.

Uite așa, după trei săptămâni petrecute într-o boxă de la subsol, a apărut la noi iuri Nikolaevici Evtuhovici.

Încă de pe vremea conflictului de la KVJD în anul 1929, în toată țara se fredona acest cântec Cu pieptu-i de oțel vrăjmașul prăpădind, A Douăzeci-și-Șaptea stă de strajă!

Comandantul artileriei celei de a 27-a divizii de infanterie, alcătuită încă de pe vremea războiului civil, era Nikolai Evtuhovici, fost ofițer în armata

țaristă (mi-am amintit acest nume, l-am întâlnit printre autorii manualului nostru de artilerie), într-un vagon de marfă, adaptat pentru transportul oamenilor, întovărășit de soția lui, de care nu se despărțea niciodată, el a străbătut ținuturile Volgăi și Uralului când spre răsărit, când spre apus. În acest vagon și-a petrecut primii ani și fiul loriuri, născut în 1917, în același an cu revoluția.

Încă din acele vremuri îndepărtate, tatăl lui s-a stabilit la Leningrad, la Academie, unde trăia în belșug, ca unul ce făcea parte din categoria notabilităților. Feciorul a absolvit școala superioară pentru cadre de comandă, în timpul războiului cu Finlanda, când dorea cu ardoare să lupte pentru patrie, prietenii tatălui l-au numit aghiotant la statul major al armatei. Iuri nu a trebuit să se târască spre tranșeele finlandeze, să cadă în încercuire pe când excuta o misiune de recunoaștere, nici să înghețe în zăpadă sub gloanțele trăgătorilor de elită, însă ordinul Steagul Roșu, nu oricare altul, i-a fost agățat cu grijă la piept! Astfel a isprăvit el războiul finlandez cu conștiința că a fost un război drept, iar el a avut un rol util.

Dar în războiul următor treburile n-au mai mers chiar așa de bine. Iuri stăpânea la perfecție germana curentă, l-au îmbrăcat în uniforma unui ofițer german prizonier și, cu actele acestuia, l-au trimis în recunoaștere. El și-a îndeplinit misiunea, dar, pentru întoarcere, s-a îmbrăcat într-o uniformă rusească (luată de la un mort), însă imediat a fost luat prizonier de către nemți și trimis într-un lagăr de concentrare de lângă Vilnius.

În viața fiecărui om există un eveniment care este determinant pentru el. Îi determină totul: și destinul, și convingerile, și pasiunile. Cei doi ani petrecuți în acel lagăr l-au zguduit puternic peiuri. Nu poate fi redat prin cuvinte ori eludat prin silogisme: în acest lagăr trebuia să mori, iar cine nu murea – să tragă concluziile.

Puteau să supraviețuiască „ordnerii” – polițaii din interiorul lagărului recrutați dintre ai noștri. Firește, Iuri nu a devenit ordner. Mai puteau să supraviețuiască bucătarii, precum și traducătorii, aceștia din urmă fiind foarte căutați. Iuri însă a ascuns faptul că știa limba germană: își dădea seama că traducătorul este nevoit să-i trădeze pe ai săi. Și mai puteai să-ți amâni moartea săpând morminte, însă aici erau alții mai zdraveni și mai dibaci. Iuri a declarat că este artist plastic, într-adevăr, în cadrul educației variate de care a beneficiat acasă, a luat și lecții de pictură. Iuri picta destul de bine în ulei, și numai dorința de a urma exemplul tatălui, cu care se mândrea, l-a împiedicat să intre la institutul de arte plastice.

Lui și încă unui pictor bătrân (regret că nu îmi amintesc numele) li s-a repartizat o cabină separată într-o baracă, unde iuri picta gratuit pentru nemții de la comandament tot felul de tablouașe: ospățul lui Nero, hora elfilor, și pentru asta îi aduceau de mâncare. Zămârca, pentru care ofițerii prizonieri se așezau la coadă cu gamele de la șase dimineața și ordnerii îi loveau cu bâtele, iar bucătarii cu polonicele.

— Deci acea zeamă chioară nu putea să țină un om în viață. Seară de seară, de la fereastra cabinei lui, Iuri contempla acum acel tablou unic pentru care fusese înzestrat cu arta penelului: ceața ușoară a înserării deasupra luncii de la marginea bălții, lunca împrejmuată de sârmă ghimpată și o mulțime de focuri arzând, iar în jurul focurilor – foști ofițeri sovietici, care acum semănau cu niște fiare sălbatice, care rodeau oase de cai morți, care coceau lipii din coji de cartofi, fumau țigări făcute din balegă și se scărpinau de păduchi, încă nu crăpaseră toate aceste bipede, încă nu-și Pierduseră toți obișnuința vorbirii articulate, și în reflexele purpurii ale focului se vedea cum mintea cea de pe urmă se așternea pe fețele lor, care semănau din ce în ce mai mult cu fața omului de Neanderthal.

Gust de pelin în gură! Viața pe careiuri și-o conservă nu-i mai este câtuși de puțin dragă. El nu este dintre aceia care consimt cu ușurință să uite. Nu, lui îi va fi dat să supraviețuiască și va trebui să tragă concluziile.

Ei știu de acum că nu e vorba de nemți, sau nu doar de nemți, că dintre prizonierii de diferite naționalități, numai sovieticii trăiesc și mor așa, nimeni n-o duce mai rău decât ei. Până și polonezii, până și iugoslavii sunt întreținuți în condiții mult mai suportabile, nemaivorbind de englezi, nemaivorbind de norvegieni, care sunt copleșiți cu pachete de la Crucea Roșie internațională, cu pachete de acasă și pur și simplu nu se mai duc să-și primească tainul nemților. Acolo unde lagărele sunt alături, aliații, din bunătate, le aruncă prin sârma ghimpată câte ceva, iar ai noștri se reped precum o haită de câini asupra unui os.

Rușii duc în spate tot războiul și uite de ce au parte! Cum se explică asta?

Explicațiile se conturează încet-încet, venind de ici și de colo: URSS nu recunoaște semnătura Rusiei pe convenția de la Haga privind prizonierii de război, deci nu își asumă nici un fel de obligații în legătură cu tratamentul prizonierilor și nu pretinde protecție pentru soldații săi căzuți prizonieri*. URSS nu-și recunoaște foștii soldați: nu are nici un interes să-i susțină în prizonierat și inima entuziastului celui de o vârstă cu Revoluția din Octombrie îngheață. Acolo, în cabina barăcii, el poartă discuții aprinse și se

ceartă cu pictorul bătrân (Luri nu poate concepe, Iuri se împotrivește, dar bătrânul îi dezvăluie totul strat după strat. Ce-i asta? Stalin? Dar oare nu este exagerat să pui totul pe seama lui Stalin, să atribui totul mâinilor lui scurtuțe? Dacă o concluzie este trasă numai pe jumătate, aceea nu-i concluzie. Dar ceilalți? Cei care se află lângă Stalin și mai jos, și pretutindeni în țară, în general aceia cărora Patria le-a îngăduit să vorbească în numele său?

Și ce trebuie să facem dacă mama ne-a vândut la țigani, nu, mai rău, ne-a aruncat la câini? Mai poate ea să fie considerată mama noastră? Dacă nevas-tă-ta a devenit o desfrânată, oare mai ești obligat să-i rămâi fidel? Și oare acea patrie care își trădează soldații mai poate fi numită Patrie?

Viața lui Iuri a luat altă întorsătură! Și iată, el, altădată plin de admirație pentru tatăl său, a ajuns acum să -l afurisească! S-a gândit pentru prima oară că tatăl lui și-a călcat de fapt jurământul făcut armatei în care a crescut, a trădat, ca să instaureze acest regim, care acum își trădează soldații proprii. Și de ceiuri să fie legat prin jurământ de acest regim trădător?

Când în primăvara lui 1943, agenții recrutori ai primelor „legiuni” rusești au venit în lagăr, mulți prizonieri s-au înrolat ca să scape de foame, însă Evtuhovici s-a înrolat din convingere, cu toată fermitatea și luciditatea. Dar n-a rămas multă vreme în legiune: când te-au jupuit de piele nu te mai îngrijorează soarta părului. Acum, Iuri a încetat să mai ascundă faptul că știa

*Această convenție noi am recunoscut-o de-abia în anul 1955.

Germana la perfecție și, curând, unul dintre șefi, un neamț de pe lângă Kassel, care primise însărcinarea de a forma o școală de spioni cu pregătire intensivă, l-a luat pe lângă el ca mână dreaptă Astfel a început aluncarea, pe careiuri nu a prevăzut-o, a început substituirea. El dorea cu ardoare să-și elibereze patria, dar a fost pus să pregătească spioni, nemții aveau planurile lor. Unde o fi limita?... Și din ce moment nu trebuie să o depășești? Iuri a devenit locotenent al armatei germane. Acum cutreiera Germania în uniforma armatei germane, mergea la Berlin, îi vizita pe emigranții ruși, citea cărți de Bunin²³, Nabokov²⁴, Aldanov²⁵, înainte inaccesibile... Iuri se aștepta să vadă că la ei toți, la Bunin, din fiecare pagină curge sângele rănilor vii ale Rusiei. Oare ce s-a întâmplat cu ei? Pe ce și-au cheltuit libertatea inestimabilă? Din nou despre coipul femeii, despre explozia pasiunii, despre asfințiturile de soare, despre frumusețea căpșoarelor aristocratice, despre întâmplări peste care de mult s-a așternut praful. Scriau

în așa fel de parcă în Rusia nu avusese loc nici o revoluție sau ca și cum le-ar fi fost prea greu să o explice, îi lăsa pe tinerii ruși să-și caute singuri azimutul vieții. Iuri trăia într-un zbucium neconținut era nerăbdător să vadă, să știe, și, din ce în ce mai des, după străvechiul obicei rus, își îneca dezorientarea în băutură.

Ce era de fapt școala lor de spionaj? Bineînțeles, nu era una veritabilă, în șase luni nu puteau să-i învețe decât cum să mânuiască parașuta, explozibili și radioemițătorul. Nu își puneau mare nădejde în ei. Erau parașutați pentru a stârni inflație de încredere, însă pentru prizonierii de război ruși, care abia își mai țineau zilele, abandonăți fără nici o speranță, aceste școli, după opinia lui Iuri, constituiau o soluție salvatoare: aici, băieții mâncău pe săturate, primeau îmbrăcăminte caldă, nouă, și, în plus, aveau buzunarele dădora de bani sovietici. Elevii (ca și profesorii) se prefăceau că totul se va petrece conform celor plănuite: că în spatele frontului sovietic ei vor spiona, vor arunca în aer obiectivele stabilite, vor trimite mesaje radio codificate, apoi se vor întoarce, însă datorită acestei școli, ei scăpau pur și simplu de moarte și de captivitate, voiau să rămână în viață, dar nu cu prețul de a trage în frații lor pe front. De bună seamă că anchetatorii noștri nu luau în seamă astfel de considerente. Ce drept aveau ei să vrea să trăiască, de vreme ce, în spatele frontului sovietic, familiile privilegiate, posesoare ale cartelor de categoria „zero”, trăiau și fără asta foarte bine? Nu recunoșteau intenția acestor băieți de a nu folosi carabina germană. Pentru acest joc de-a spionii, ei erau condamnați în virtutea celui mai cumplit articol, 58-6, și, pe deasupra, pentru intenția de diversiune. Aceasta însemna că nu vor mai ieși niciodată din închisoare.

Erau trecuți peste linia frontului, iar mai departe opțiunea lor depindea de caracterul și conștiința fiecăruia. Trinitrotoluenul și radioemițătorul le aruncau numaidecât. Singura diferență era că unii se predau autorităților fără întârziere (la fel ca „spionul” meu cu nasul cărnă întâlnit la serviciul de contrainformații al armatei), iar alții voiau mai întâi să chefuiască și să petrecă cu banii primiți pe degeaba. Oricum, niciunul, niciodată, nu se mai întorcea la nemți, traversând din nou linia frontului.

Totuși, pe neașteptate, în ajunul anului nou 1945, un băiat isteț, s-a întors și a raportat că și-a îndeplinit misiunea (du-te și verifică!). Era ceva neobișnuit. Șeful nu se îndoia că fusese trimis de SMERȘ și a hotărât să-l împuște (soarta spionului conștiincios!). Iuri însă, dimpotrivă a insistat că trebuie recompensat și dat ca exemplu celorlalți cursanți. Spionul care se

întorsese l-a invitat peiuri să bea împreună o sticlă de vodcă și, cu fața stacojie, aplecându-se peste masă, i-a destăinui: „Luri Nikolaevici! Comandamentul sovietic vă făgăduiește iertarea dacă treceți neîntârziat la ai noștri”.

Luri a tresărit. Inima lui înăsprită, care renunțase la totul, a fost inundată de un val de căldură. Patria?... Haină, nedreaptă și totuși, atât de dragă! Iertarea?... Și se poate întoarce la familie? Și să se plimbe pe bulevardul Kamunnoostroviski? Cum altfel, doar suntem ruși! Iertați-ne, noi o să ne întoarcem, și o să vedeți ce buni o să fim!... Răstimpul de un an și jumătate, de când ieșise din lagăr, nu-i adusesese luiiuri fericirea. El nu regreta ceea ce făcuse, dar nu întrezărea nici un viitor. Când se întâlnea la un șnaps cu ruși aflați în aceeași situație, vedea clar că toți simțeau ca și el, că nu aveau nici o siguranță și că viața lor era nefirească. Nemții îi manevreau după bunul lor plac. Acum, când devenise clar că nemții vor pierde războiul, pentru el tocmai se ivise o porțiță de scăpare: șeful îl iubea și, într-o zi, i-a dezvăluit că avea o moșie în Spania și, în caz că imperiul se va prefăce în praf și scrum, se vor pripăși împreună acolo. Iată însă că vizavi de el stătea un compatriot beat, care, cu riscul vieții lui, îl ademenea: „Luri Nikolaevici! Comandamentul sovietic apreciază experiența și cunoștințele dumneavoastră. Ar vrea să profite de ele ca să afle cum sunt organizate serviciile de informații germane...”

Două săptămâni s-a zbuciumat Evtuhovici cuprins de șovăială, însă în timpul ofensivei sovietice de dincolo de Vistula, când își evacua școala spre interior, a ordonat subordonaților să o cetească pe drumul ce ducea la un conac polonez izolat Acolo, după ce s-au aliniat în front, le-a declarat: „Eu trec de partea armatei sovietice! Fiecare este liber să aleagă!” Și acești spioni cu caș la gură, care de-abia cu un ceas în urmă se prefăceau că sunt devotați Reich-ului german, acum au strigat plini de entuziasm. „Ura-a! Și no-oi!” (Strigau „ura” pentru munca silnică la care vor fi condamnați...)

Atunci, școala lor, în efectiv complet, s-a ascuns până la sosirea tancurilor sovietice și apoi a SMERȘ-ului. De atunciuri nu i-a mai văzut pe băieții lui. A fost despărțit de ei. Zece zile la rând l-au pus să relateze toată istoria școlii, programele, misiunile de sabotaj, și el, într-adevăr credea că „experiența și cunoștințele lui...” S-a discutat chiar și problema plecării acasă, ca să-și viziteze părinții.

Și numai la Lubianka a înțeles că la Salamanca ar fi fost mult mai aproape de scumpa lui Neva... Putea să se aștepte să fie împușcat sau, în cel mai

bun caz, să fie condamnat la minimum douăzeci de ani.

Astfel se lasă omul ispitit, iremediabil, de fumul ce adie dinspre meleagurile natale... Așa cum un dinte nu încetează să se facă simțit până ce nu i se scoate nervul, tot astfel nici noi nu încetăm să răspundem la chemarea patriei până ce nu înghițim arsenic. Pentru asta, lotofagii din Odissea cunoșteau floarea unui lotus...

Iuri a rămas în celula noastră doar vreo trei săptămâni. Toate aceste trei săptămâni le-am petrecut numai în controverse. Eu susțineam că revoluția noastră a fost minunată și justă, oribilă a fost doar denaturarea ei din 1929. El se uita la mine cu milă, strângându-și buzele nervoase: înainte de a face revoluție, ar fi trebuit să se stârpească ploșnițele din țară! (Aici se întâlnea într-un fel, în mod straniu, cu Fastenko, deși amândoi porneau din puncte de plecare diferite. Eu susțineam că multă vreme țara sovietică a fost condusă numai de oameni animați de intenții nobile și plini de abnegație. El zicea că toți, laolaltă cu Stalin, au fost o apă și un pământ chiar de la început. (Că Stalin era un bandit, eram amândoi de acord.) Eu îl preamăream pe Gorki: ce om inteligent! Ce punct de vedere just! Ce artist mare! El mă combătea: o nulitate extrem de plictisitoare! S-a născocit pe sine, și-a născocit personajele, toate cărțile lui sunt plăsmuite de la un capăt la celălalt! Lev Tolstoi – iată cine este regele literaturii noastre!

Din pricina acestor dispute zilnice, purtate cu toată vehemența tinereții, nu am izbutit să devenim mai apropiați și să vedem unul în celălalt mai mult decât ceea ce combăteam, A fost luat din celula noastră, și de atunci, oricât am întrebat printre deținuți, n-am mai aflat nimic despre el: nimeni nu l-a întâlnit la Butârki ori la vreuna din închisorile de tranzit. Chiar vlasoviștii de rând au dispărut cu toții undeva fără urmă, mai exact – sub pământ, iar Bălții nici astăzi nu au actele necesare ca să părăsească pustietățile nordului, în comparație cu ei, destinul lui Evtuhovici nu era unul dintre destinele de rând.

Aici și în continuare folosesc cuvântul „vlasovist” în acel sens nebulos, dar statornic, cum a apărut și s-a încetățenit în limba sovietică, căruia, nu i s-a dat niciodată o definiție exactă. Pentru persoane neoficiale, căutarea acestei definiții era periculoasă, pentru cele neoficiale nu era dorită: „vlasovistul” era, în general, orice om sovietic care a trecut cu arma în nună de partea inamicului în acest război. Este nevoie de ani și de cărți pentru ca această noțiune să fie analizată, să fie separate categoriile diferite, și, atunci, drept rezultat, vor rămâne „vlasoviștii” în sens propriu, adică, adepții direcți ori

subordonații generalului Vlasov chiar din perioada când acesta, aflându-se în captivitate germană, și-a oferit numele mișcării antibolșevice. În unele luni ale războiului, acești adepți nu erau mai mulți de câteva sute, iar armata vlasovistă, cu subordonare centrală, în general, n-a izbutit să fie creată în realitate. Dar în decembrie 1942, nemții au făcut uz de un truc propagandistic: au difuzat un comunicat despre „adunarea de constituire” a „Comitetului rus”, care a avut loc (niciodată n-a avut loc) la Smolensk și care ba pretindea să fie un simulacru de guvern rus, ba nu pretindea, comunicatul păstra incertitudinea, și în plus s-au dat numele generalului locotenent Vlasov și al generalului maior Malâșkin. Nemții își puteau permite o astfel de inițiativă: să dea un comunicai, pe urmă să-l contramandeze, pe urmă – în pofida contramandării – să acționeze, însă manifestele au fost lansate din avioane, au căzut în zona pozițiilor noastre, s-au așternut în memoria

*în 1974 („Russkaia mîsl” – „Ideea rusă”, 27 iunie), un fost zek a adevărit căiuri a primit douăzeci și cinci de ani lagăr pe care i-a efectuat în Sahalin, pe șantierul 505.

Noastră: dincolo de comitetul „vlasovist” s-a creat, firește, imaginea de mișcare, de forțe armate, și când de partea armatei germane au început să lupte, contra noastră, compatrioți de-ai noștri – ruși sau formații naționale – anume lor li s-a atașat cuvântul cunoscut: „vlasoviști” și politrucii noștri n-au avut nimic împotrivă. Astfel, în mod convențional, dar statornic s-a legat întreaga mișcare de numele lui Vlasov.

Și oare câți au fost acești compatrioți ai noștri care au ridicat arma împotriva patriei lor? „Nu mai puțin de opt sute de mii de cetățeni sovietici au intrat în organizațiile combatante al căror scop era lupta împotriva statului sovietic”, adevărește un cercetător (Thorwald, *Wen sie verderben wollen...* Stuttgart, 1952). Cam la fel apreciază și a l (îi (de pildă, Sven Steenberg, *Wlasow – Verräter oder Patriot?* Koln, 1968). Dificultatea stabilirii unor cifre exacte constă și în faptul că în administrația germană și conducerea militară se dădea o luptă între diferitele categorii, și instanțelor inferioare, realiste în cursul războiului, li se cerea să micșoreze această cifră, pentru a nu speria vârfurile cu creșterea forței antibolșevice care, totuși, nu era pro-germană. Toate acestea se înlămplau cu mult înainte de crearea aparte, la sfârșitul anului 1944, a Armatei Ruse de Eliberare.

* în sfârșit, sosea și prânzul la Lubianka. Cu mult înainte pe coridor răsuna zăngănitul voios, apoi fiecăruia i se aducea pe tavă, ca la restaurant, două

farfurii de aluminiu (nu castroane): una cu un polonic de supă și cealaltă cu un polonic de casă subțire, fără pic de grăsime.

La început, tulburat de neliniști, inculpatul nu poate înghiți nimic, câte unul nu se atinge nici de pâine timp de câteva zile, nu știe ce ar putea face cu ea. Treptat însă pofta îi revine, pe urmă cunoaște starea de foame continuă, care se transformă în nesaț. Apoi, dacă izbutește să se tempereze, stomacul i se strânge, se adaptează la mâncare puțină, și hrana mizerabilă de aici devine numai bine suficientă. Pentru asta e nevoie de autoeducare, să te dezobișnuiești de a te holba cu invidie la cei ce mănâncă o bucată în plus, să-ți interzici discuțiile despre mâncare periculoase pentru stomac, și să te ridici cât mai mult cu putință în sferele înalte. La Lubianka acest lucru este înlesnit de cele două ore de repaus îngăduite după masa de prânz – minune întâlnită doar la casa de odihnă. Ne întindem pe pat cu spatele la vîzor, așezăm la vedere cărțile deschise și picotim, în realitate, dormitul este interzis, și gardienii observă cartea căreia multă vreme nu i se întorc paginile, însă de obicei la această oră nu bat în ușă. (Această omenie își are explicația în faptul că toți cei care nu trebuiau să doarmă se aflau la ora aceea la interogatoriul de zi. Pentru îndărătnicii care nu semnav procesele-verbale contrastul era chiar mai puternic: când reveneau în celulă, ora de repaus tocmai lua sfârșit!)

Somnul este singurul leac împotriva foamei și împotriva tristeții: organismul nu arde, iar creierul nu mai prefiră iarăși și iarăși greșelile săvârșite.

Curând va fi adusă și cina: încă un polonic de casă subțire. Viața dă zor să-și etaleze toate darurile în fața ta. De acum, timp de cinci-șase ore până la stingere n-o să mai pui nimic în gură, dar asta nu te mai înspăimântă, pentru că seara te obișnuiești mai ușor să nu-ți fie foame. Este un lucru de mult cunoscut și în medicina militară, în regimentele de rezervă seara, nu se dă mâncare.

Iată că vine și clipa pentru a-ți face nevoile de seară, pe care, fără îndoială, ai așteptat-o cu febrilitate toată ziua. Ce simplă, ce ușoară devine dintr-o dată lumea întreagă! Și dintr-o dată toate marile probleme se simplifică! Ai simțit și tu, nu-i așa?

Ah, acele seri imponderabile de la Lubianka! (De fapt, imponderabile numai dacă nu aștepți un interogatoriu de noapte.) Trupul tău ușor a fost îndestulat cu casă doar atât cât sufletul să nu-i simtă greutatea. Câte gânduri îți trec libere, nestingherite prin minte! Parcă ne-am fi aflat pe înălțimile.

Sinaiului, și acolo, țâșnin dintr-o vâlvătaie, ni se arată adevărul. Oare nu la așa ceva visa și Pușkin: Vreau să trăiesc, să pot să cuget și să sufăr!

Iată că noi suferim și cugetăm deopotrivă, și nimic altceva nu există în viața noastră. Și cât de ușor a fost să atingi acest ideal...

Și seara, firește, ne antrenăm în discuții aprinse, renunțând la partida de șah cu Susi și la cărți. Bineînțeles, cele mai incendiare erau controversele mele cu Evtuhovici, pentru că problemele abordate erau toate explozive, ca, de pildă, cea privind sfârșitul războiului, între timp, gardianul, fără să scoată o vorbă, fără vreo expresie pe față, a intrat în celulă și a coborât la fereastră storul albastru de camuflaj. Acum, acolo, dincolo de stori, Moscova, peste care s-a lăsat vălul înserării, începe slobozirea salvelor de salut. Așa cum nu vedeam cerul luminat de aurorele focurilor de artificii, tot astfel nu vedem nici harta Europei, dar încercăm să ne-o imaginăm cu de-amănuntul și să ghicim ce orașe au mai fost cucerite. Peiuri, aceste salve de salut și focuri de artificii îl scoteau cel mai mult din sărite. Chemând destinul să-i îndrepte greșelile făcute, el ne încredințează că războiul nu se va sfârși câtuși de puțin, că acum Armata Roșie și anglo-americană se vor năpusti una asupra celeilalte, și de-abia atunci va începe adevăratul război. Celula primește această prezicere cu cel mai viu interes. Și cum se va sfârși? Cu înfrângerea ușoară a Armatei Roșii – ne asigurări (și, deci, cu eliberarea noastră? Ori cu executarea noastră?). Aici mă încăpățânez eu, și discuția devine tot mai înverșunată! Argumentele lui: armata noastră este istovită, vlăguită, prost echipată și, lucrul cel mai important, împotriva aliaților ea nu va mai lupta cu aceeași tărie. Aducând exemplul unităților pe care le cunoșteam, eu susțin că armata nu este istovită, ci a căpătat experiență, acum este puternică și plină de ură, și în acest caz îi va căsăpi pe aliați și mai abitir decât pe nemți.

— Niciodată! Strigări (dar în șoaptă).

— Dar Ardenii? Strig eu (în șoaptă). Intervine Fastenko și ne ia în râs, zicând că niciunul dintre noi nu înțelege Occidentul, că acum absolut nimeni nu poate sili trupele aliate să lupte împotriva noastră.

Totuși, seara, nu prea avem chef de discuții, mai degrabă am asculta o istorioară interesantă și chiar, liniștitoare, și conversația să fie pașnică.

Una dintre conversațiile cele mai îndrăgite era aceea despre tradițiile închisorilor, despre cum era odinioară la închisoare*. Noi îl avem pe Fastenko și, astfel, ascultăm aceste povestiri din sursă directă. Cel mai mult ne emoționa faptul că, înainte, a 11 deținut politic nu era considerat o

rușine, ci, dimpotrivă, un motiv de mândrie, că rudele lor adevărate nu îi renegau, iar fete necunoscute se dădeau drept logodnice numai pentru ca să îi viziteze la închisoare. Ori vechea tradiție, universală, a pachetelor trimise deținuților de sărbători? Nimeni în Rusia nu se așeza la masă după postul marilor sărbători, până nu ducea un pachet deținuților anonimi la cazanul comun al închisorii. La Crăciun duceau jambon de porc, prăjituri, plăcinte, cozonaci. Chiar și câte o bătrână săracă aducea de Paști zece ouă roșii și își simțea inima ușurată. Dar unde a dispărut această bunătate rusească? Ea a fost înlocuită de conștiință! Cât de cumplit a fost speriat poporul nostru și dezvățat de a purta de grijă celor aflați în suferință! Astăzi acest lucru ar părea o absurditate. Astăzi, dacă ai propune, în indiferent ce instituție, să se organizeze în preajma unei sărbători o colectă în beneficiul deținuților din închisoarea locală, acest lucru ar fi considerat de către apărătorii ordinii drept o revoltă antisovietică! Ca să vedeți cât de cruzi am putut să devenim.

Dar ce reprezentau aceste daruri sărbătorești pentru deținuți? Oare numai o mâncare gustoasă? Ele zămisleau sentimentul cald că acolo, în libertate, oamenii se gândesc la tine, îți poartă de grijă.

Fastenko ne povestește că și în perioada sovietică a existat o Cruce Roșie politică. Aici nu pot spune că nu îl credem, dar, nu știu cum, no este imposibil să ne închipuim așa ceva. Ne spune că E. P. Peșkova, folosindu-se de inviolabilitatea personală, mergea în străinătate, acolo strângea bani (la noi nu prea ești liber să strângi), iar pe urmă, aici, se cumpărau alimente pentru deținuții politici care nu aveau rude. Pentru toți politiciii? Și iată, aici, ni se lămurește: nu, nu pentru toți. Pentru kaeri (KR), adică pentru contrarevoluționari, nu (deci pentru cei încadrați la articolul Cincizeci și Opt), ci doar pentru membrii fostelor partide socialiste. A-a-a, păi spuneți așa!... Da, și de altfel, pe urmă, însăși această Cruce Roșie, toată conducerea ei, cu excepția E. P. Peșkova, a fost întemnițată...

Alt subiect plăcut pentru conversațiile de seară, când nu așteptai să fii chemat la interogatoriu, era eliberarea. Da, cică există asemenea cazuri uluitoare când careva este eliberat. De pildă, pe Z-v I-au luat din celula noastră „cu lucruri cu tot” – poate l-au eliberat? Căci ancheta nu putea să se sfârșească atât de repede. (Peste zece zile s-a întors – fusese dus la Lefortovo. Acolo, probabil, a semnat repede tot ce i s-a cerut, și l-au adus din nou la noi.) Dacă te eliberează.

— Ascultă-mă, doar ai fost închis pentru un fleac, tu însuși ai spus – făgăduiește-mi că te duci la soția mea și ca semn de confirmare să-mi pună

în pachet, să zicem, două mere...

— Mere, acum, nu se

*În zorul revoluției clin februarie, ziaristul radical Er. Peciorski („Rannce utro” – „Zorile”. 7 martie 1917) se lăuda că. Aflându-se la Secția politiei secrete din Moscova, urmarea zi de zi din celulă prin vizor toată viața din secție. El este cel care ne speria cu grozăviile poliției secrete și, luați aminte, vizorul nu era prevăzut pe dinafară cu un căpăcel.

Găsesc pe nicăieri.

— Atunci trei covrigi.

— S-ar putea întâmpla ca în Moscova să nu se găsească nici covrigi.

— Bine, bine, atunci patru cartofi. (Așa se învoiesc și pe urmă, într-adevăr, N este luat cu lucruri cu tot, iar M primește în pachet cei patru cartofi. Este extraordinar, este uluitor! L-au eliberat, și cazul lui a fost mult mai grav decât al meu! Atunci, poate că și pe mine, în curând... Dar poate cel de-al cincilea cartof a căzut în sacoșa soției lui M, iar N se află în cala vaporului în drum spre Kolâma.)

Uite așa ne luăm cu vorba despre câte-n lună și-n stele, ne aducem aminte despre întâmplări nostime. Și ești voios, și te simți bine printre acești oameni interesați, care au avut o altă viață și o altă experiență decât ale tale. Între timp a trecut și inspecția silențioasă de seară, au luat și ochelarii, și, iată, becul a clipit de trei ori. Asta înseamnă că peste cinci minute sună stingerea!

Iute, iute! Punem mâna pe pături. La fel cum pe front nu știi dacă lângă tine, acum, peste un minut, nu se va prăvăli o ploaie de obuze, tot astfel nici aici nu știm ce ne va aduce noaptea fatală cu interogatoriile ei. Ne culcăm, scoatem o mână peste pătură, ne străduim să alungăm din minte vântul gândurilor. Să dormim!

Într-o asemenea clipă, odată, într-o seară de aprilie, la scurtă vreme după ce ne luaserăm bun rămas de la Evtuhovici, a răsunat cheia în broasca de la celula noastră. Am fost cuprinși de fiori: pe cine? Numaidecât se va auzi şuierătura gardianului: „Cel cu Și!” „Cel cu Zî!” Dar gardianul n-a şuierat. Lângă ușă se afla un novice: slăbuț, tânăr, îmbrăcat într-un costum albastru simplu și, pe cap, cu o șapcă albastră. Nu avea nimic în mână, nici un fel de lucruri. Privea în jur dezorientat.

— Ce număr are celula asta? A întrebat el neliniștit

— Cincizeci și trei. A tresărit

— Din lumea oamenilor liberi? L-am întrebat noi.

— Nu-u-u... A clătinat ci din cap cu o expresie de suferință.

— Când ai fost arestat?

— Ieri dimineață.

Am izbucnit cu toții în râs. Avea o față cam prostuță, blândă, sprâncenele aproape albe.

— Pentru ce?; (Aceasta nu-i o întrebare cinstită, nu poți să aștepți un răspuns.)

— Păi, nu știu... Ia, niște fleacuri acolo...

Așa răspund toți. Toți sunt arestați pentru fleacuri. Fiecare inculpat socotește că, mai cu seamă, cazul său este un fleac.

— Ei, totuși?

— Păi... Am scris o proclamație. Către poporul rus.

— Ce-e-e? (Astfel de „fleacuri” nu mai întâlniserăm! >

— O să mă împuște? A întrebat el și fața i s-a alungit. Trăgea întruna de cozorocul șepcii pe care nu și-o scosese de pe cap.

— Nu, vezi-ți de treabă, l-am liniștit noi. Acum nu mai împușcă pe nimeni. O să primești zece ani ca popa.

— Dumneata ești muncitor? Funcționar? A întrebat social-democratul, fidel principiului de clasă.

— Muncitor.

Fastenko a întins mâna și a exclamat triumfător către mine:

— Iată, A. L, ia aminte la starea de spirit a clasei muncitoare!

Și s-a întors să se culce, socotind că mai departe nu mai are unde merge și nu mai are ce asculta. Dar s-a înșelat.

— Cum așa? O proclamație nitam-nisam? În numele cui?

— Al meu propriu.

— Dar cine ești dumneata? Novicele a zâmbit cu un aer vinovat:

— Împăratul, împăratul Mihail.

F Parcă ne-ar fi străpuns un fulger. Ne-am ridicat în capul oaselor și ne-am uitat unul la altul. Nu, fața lui sfioasă, de om simplu, nu semăna câtuși de puțin cu fața lui Mihail Romanov. Apoi, chiar și vârsta...

— Măine, mâine, acum să dormim! A spus Susi cu asprime.

Am adormit presimțind cu plăcere că, mâine, cele două ore până la rația de pânie nu vor fi plictisitoare.

I-au adus și împăratului patul și așternutul, și s-a culcat liniștit lângă hârdău.

* în anul o mie nouă sute șaisprezece, în casa mecanicului de locomotivă Belov din Moscova a intrat un moșneag necunoscut, trupeș, cu barba bălaie, și i-a spus evlavioasei neveste a acestuia: „Pelagheia! Tu ai un fecior de un an. Ai grijă de el, pentru Domnie! Când va bate ceasul, am să vin din nou”. Și a plecat.

Pelagheia nu știa cine era acest moșneag, însă el a grăit atât de clar și amenințător, încât vorbele lui au subjugat inima ei de mamă. Și l-a îngrijit pe acest copil ca pe ochii din cap. Viktor a crescut cuminte, ascultător și evlavios, deseori i se năzăreau vedenii cu îngeri și cu Maica Domnului. Pe urmă mai rar. Moșneagul nu s-a mai arătat. Viktor a învățat meseria de șofer, în 1936 a fost luat la armată și dus în Birobidjan într-o companie de motorizate. El nu se purta deloc cu dezinvoltură, dar poate tocmai prin această fire blândă și liniștită, neobișnuită la un șofer, a fermecat o fată dintre angajații civili, barând astfel calea comandantului său de pluton care încerca și el s-o cucerească, în acest timp, mareșalul Bliicher²⁷ venise să asiste la manevrele lor, și, cum șoferul lui personal s-a îmbolnăvit grav, a ordonat comandantului companiei să-i trimită pe cel mai bun șofer. Comandantul de companie l-a chemat pe comandantul de pluton, iar acesta a avut ideea să-i arunce mareșalului pe rivalul său Belov. (în armată se întâmplă adesea astfel: nîi^l promovezi pe cel care merită, ci pe acela de care vrei să te descotorosești.) în plus, Belov era băiat muncitor, nu se dădea în vînt după băutură, astfel încât n-o să le facă neplăceri.

Belov i-a plăcut lui Bliicher și a rămas la el. Curînd, sub un motiv plauzibil, Bliicher a fost chemat la Moscova (astfel, înainte de arestare, mareșalul a fost rupt de Extremul Orient, care îi era supus). Și-a luat cu el și șoferul. Pierzându-și protectorul, Belov a nimerit la garajul Kremlinului și a început să-i care când pe Mihailov²⁷ (LKSM), când pe Lozovski²⁸, apoi încă pe cineva și, în sfîrșit pe Hrușciiov²⁹. Aici, Belov a putut contempla din plin (ne-a povestit și nouă multă vreme) ospetele, moravurile, precauțiile din acest mediu. Ca reprezentant al proletariatului de rînd din Moscova, a asistat atunci și la procesul lui Buharin ce se desfășura la Casa Sindicatelor. Dintre toți stăpânii lui, numai despre Hrușciiov vorbea cu căldură: numai în casa lui, șoferul era așezat la masă cu întreaga familie, și nu separat, la bucătărie; doar aici se mai păstra în acei ani simplitatea muncitorească. Mereu voiosul Hrușciiov s-a legat și el de Viktor Alexeevici și, plecînd în 1938 în Ucraina, a insistat foarte mult să meargă cu el. „N-aș fi plecat niciodată de la Hrușciiov”, zicea Viktor Alexeevici. Însă ceva îl

reținea la Moscova în anul 1941, cu puțin înainte de începutul războiului, a avut o întrerupere în serviciu, n-a mai lucrat la garajul guvernului, și astfel, fără nici o protecție, a fost numaidecât mobilizat de comisariatul militar. Totuși, datorită sănătății sale șubrede, nu l-au trimis pe front, ci într-un batalion de muncă: mai întâi l-au dus pe jos până la Inza3(% iar acolo l-au pus să sape tranșee și să construiască drumuri. După viața îndestulată și lipsită de griji din ultimii ani, acum nu-i venea deloc ușor, primise o lovitură dureroasă. A sorbit până la fund cupa mizeriei și a necazurilor și a văzut în jurul său că poporul nu numai că nu trăia mai bine la începutul războiului, ci, dimpotrivă, sărăcise cu totul. Scăpând cu greu, eliberat pe caz de boală, Belov s-a întors la Moscova și aici chipurile se aranjase din nou: a fost șoferul lui Șcerbakov*. Apoi a condus mașina lui Sedin, comisarul poporului pentru industria petrolului. Sedin însă a delapidat (în total 35 de milioane), a fost înlăturat fără prea mult zgomot, iar Belov, nu se știe de ce, și-a pierdut din nou serviciul pe lângă conducători. Și s-a angajat șofer la o autobază, făcând în orele libere curse până la Krasnaia Pahra3’.

Gândurile lui însă erau în altă parte, în 1943 se afla la mama lui. Aceasta spăla rufe și a ieșit cu căldările la pompa de apă. În vremea asta ușa s-a deschis și în casă a intrat un moșneag necunoscut truș, cu barba colilie. S-a închinat la icoană, l-a privit sever pe Belov și a grăit: „Bună ziua, Mihail! Dumnezeu să te binecuvânteze!” „Pe mine mă cheamă Viktor”, a răspuns Belov. „Dar vei fi Mihail, împăratul Sfintei Rușii!” a continuat moșneagul. Atunci a intrat mama lui Belov și, de spaimă, a căzut, vărsând căldările: era același moșneag, care venise cu douăzeci și șapte de ani în urmă. Încărunțise, dar era el. „Dumnnezeu să te mântuie, Pelagheia, că ți-ai ocrotit feciorul”, a grăit moșneagul. Și s-a reatras cu viitorul împărat, precum un patriarh care îl

*Povestea că obezul Șcerbakov, când venea la Informbiuro (Biroul de informații) nu suporta să vadă oamela, și din încăperile pe unde trebuia să treacă dispărea tot personalul. Gâfâind din cauza grăsimii, se apleca și îndoia colțul covorului. Și era vai de întregul Informbiuro dacă descoperea vreun fir de praf.

Așază pe tron. I-a destăinuit tânărului năucit că în anul 1953 se va schimba regimul (iată de ce numărul 53 al celei l-a uluit într-atât!), și el va fi împăratul a toată Rusia”, iar pentru asta, în anul 1948, trebuie să înceapă să strângă forțe, dar ce să facă mai departe, cum să strângă acele forțe, bătrânul

nu l-a mai învățat, a plecat. Iar Viktor Alexeevici nu s-a încumetat să -l întrebe.

De acum înainte, liniștea și simplitatea vieții erau pierdute! Altcineva poate că ar fi dat înapoi de la un astfel de proiect covârșitor. Dar Viktor tocmai se frecase de vârfurile cele mai înalte, îi văzuse pe toți acești Mihailovi, Șcerbakovi, Sedini, a auzit și de la alți șoferi și a înțeles că aici nu este nevoie de nimic excepțional, ba chiar dimpotrivă.

Noul țar de curând încoronat, blând, conștiincios, sensibil precum Fiodor Ioannovici³², ultimul dintre Rlurikovici, a simțit cum îl apasă povara grea a căciulii Monomahului³³. Sărăcia și nenorocirile din jur, pentru care până aici nu era răspunzător, acum se așezaseră pe umerii lui, și el era vinovat că ele tot mai continuă. I s-a părut ciudat să aștepte până în anul 1948, și în toamna lui 1943 a scris primul său manifest adresat poporului rus și l-a citit în fața a patru lucrători de la garajul comisariatului poporului pentru industria petrolului...

De dimineață ne-am așezat în jurul lui Viktor Alexeevici, și el ne-a povestit blajin toate acestea. Noi încă nu ne dădeam seama că el era credul ca un copil, eram captivați de povestirea lui neobișnuită și – a fost vina noastră!

— N-am avut timp să -l avertizăm cu privire la „cloșcă”. Nouă nici prin cap nu ne trecea că din cele povestite aici cu atâta naivitate anchetatorul nu cunoștea decât o parte!... Când povestirea a luat sfârșit, Kramarenko s-a cerut să meargă ori „la șeful închisorii după tutun”, ori la doctor, însă, oricum, curând a fost chemat. Acolo i-a înfundat pe cei patru lucrători de la comisariatul poporului pentru industria petrolului, de care n-ar fi aflat cineva vreodată... (A doua zi, întorcându-se de la interogatoriu, Belov se mira de unde a aflat anchetatroul de ei. În acea clipă ne-am dat seama...) „Petroliștii” au citit manifestul, l-au aprobat și niciunul nu l-a denunțat pe împărat! Însă el însuși a simțit că este prea devreme, prea devreme! Și a ars manifestul.

A trecut un an. Viktor Alexeevici lucra ca mecanic la o autobază, în toamna lui 1944 a scris din nou un manifest și l-a dat la zece oameni – șoferi, lăcătuși – să -l citească. Toți l-au aprobat. Și niciunul nu l-a trădat! (Din zece oameni – niciunul, în anii când delațiunea era în floare, acesta este un fenomen rar! Fastenko nu s-a înșelat când s-a referit la „starea de spirit a clasei muncitoare”). Este drept că împăratul, cu acest prilej, recurgea la șiretlicuri nevinovate: lăsa să se înțeleagă că are un susținător puternic în

guvern; le-a făgăduit adeptilor săi deplasări în interes de serviciu pentru unirea forțelor monarhiste din provincie.

Au trecut câteva luni. Împăratul s-a destăinuit încă la două fete de la garaj. De data aceasta nu a existat o lovitură greșită: fetele s-au dovedit la un înalt

*Cu excepția unei erori neînsemnate, că a confundat șoferul cu un călător, bătrânul profet nu s-a înșelat aproape deloc!

Nivel ideologic! Numaidecât, inima lui Viktor a fost străpunsă de un fior, presimțind o nenorocire, în duminica de după Blagoveștenie se plimba prin piața {a, având manifestul asupra lui. S-a întâlnit cu un muncitor bătrân, unul din adeptii lui, care i-a spus: „Viktor! Ai face bine să arzi deocamdată hârtia aia, ce zici?” Și Viktor a simțit cu toată acuitatea: da, a scris manifestul prea devreme! Trebuie să -l ardă! „Mă duc să-l ard fără întârziere, așa este!” Și a pornit spre casă ca să -l ardă. Însă doi tineri prezentabili l-au strigat chiar acolo, în piață: „Viktor Alexeevici! Veniți cu noi!” L-au urcat într-un automobil și l-au dus la Lubianka. Aici toți erau atât de grăbiți și agitați, încât au uitat să -l percheziționeze după ritualul obișnuit, și a existat un moment când împăratul era gata să disturgă manifestul la toaletă. Dar s-a gândit că îl vor strânge și mai tare ușa: unde este, unde este? Și numaidecât l-au urcat în lift și l-au dus la un general și la un colonel, și generalul i-a smuls cu mâna lui manifestul din buzunarul umflat.

Nu a fost însă nevoie decât de un interogatoriu pentru ca Marea Lubianka să răsfule ușurată: toate acestea nu prezentau nici un pericol. S-au operat zece arestări la garajul autobazei. Apoi patru la garajul comisariatului poporului pentru industria petrolului. Ancheta a fost încredințată acum unui locotenent colonel, care se prăpădea de răs, analizând proclamația:

— Majestatea voastră, ia uitați-vă ce scrieți aici: „Ministrului meu de la agricultură o să-i dau indicații să desființeze colhozurile chiar din cea dintâi primăvară”. Dar cum o să împartă inventarul? Aici nu este prevăzut. Pe urmă scrieți: „Voi dezvolta construcțiile de locuințe și voi instala pe fiecare în apropierea locului de muncă... Voi mări salariile muncitorilor.” Din ce fonduri, majestatea voastră? Va trebui să tipăriți bani, nu-i așa? Fiindcă desființați împrumuturile!... Apoi iată: „Voi șterge Kremlinul de pe fața pământului”. Atunci unde veți instala guvernul propriu? De pildă, v-ar conveni clădirea Marii Lubianka? Nu vreți să mergeți s-o vizitați...?

Veneau să rida de împăratul a toată Rusia și anchetatorii tineri. Ei nu vedeau aici decât un prilej de răs.

Nici noi, cei din celulă, nu ne puteam reține întotdeauna zâmbetul. „Sper că nu ne veți uita în 53?” spunea Z-v și ne făcea cu ochiul.

Toți râdeau de el...

Viktor Alexeevici, omul cu sprâncene albe, față naivă și mâini bătătorite, primind cartofi fierți de la nefericita lui mamă Pelagheia, ne poftea pe toți să mâncăm: „Ospătați-vă, ospătați-vă, tovarăși...”

Zâmbea cu sfială, înțelegea perfect că este demodat și ridicol să fii împăratul a toată Rusia. Dar ce să-i faci, dacă opțiunea lui Dumnezeu s-a oprit asupra lui?!

Curând a fost luat din celula noastră”.

*Când, în 1962, am făcut cunoștință cu Hrușciiov. Îmi sta pe limbă să-i spun: „Nikita Sergheevici! Știți că avem o cunoștință comună?” ’ însă i-am spus o altă frază, mult mai importantă, din partea foștilor deținuți.

* în ajun de 1 mai au dat jos de la fereastră perdeaua de camuflaj. Războiul se apropia în mod vizibil de sfârșit.

În acea seară, la Lubianka, domnea o liniște neobișnuită, era aproape a doua zi de Paști, sărbătorile se suprapuneau. Toți anchetatorii petreceau în Moscova, nimeni nu era dus la interogatoriu. Și în această liniște s-a auzit cum cineva a început nu se știe de ce să protesteze. A fost scos din celulă și dus într-o boxă (după auz, cunoșteam dispoziția tuturor ușilor) unde l-au bătut îndelung în fața ușii deschise, în liniștea care se lăsase se auzea clar fiecare bușitură în ceva moale și într-o gură care se îneca în hohote de plâns.

Pe doi mai, în Moscova s-au tras treizeci de salve deîun. Asta însemna că mai căzuse o capitală europeană. Mai rămăseseră necucerite două – Praga și Berlin. Trebuia să ghicim una din două.

Pe nouă mai, o dată cu prânzul, ne-au adus și cina, cum la Lubianka se obișnuia numai de 1 mai și de 7 noiembrie.

Numai după asta ne-am dat seama că războiul a luat sfârșit.

Seara au mai tras o serie de treizeci de salve. Nu mai rămăsese nici o capitală necucerită. Și tot în aceeași seară s-a mai tras încă o serie, mi se pare că au fost patruzeci de salve de artilerie, era, cu adevărat, sfârșitul sfârșiturilor.

Pe deasupra botniței de la fereastra noastră și de la alte celule din Lubianka, de la toate ferestrele închisorilor din Moscova, contemplam și noi, foștii prizonieri și foștii combatanți, cerul Moscovei zugrăvit de focurile de artificii și împânzit de raze.

Boris Gammerov, un tânăr soldat dintr-o baterie de tunuri antitanc, demobilizat pe caz de invaliditate (o leziune incurabilă la plămân), arestat cu un grup de studenți, se afla în seara aceea într-o celulă foarte aglomerată de la Butârki, unde jumătate dintre deținuți erau prizonieri și combatanți de pe front. Aceste ultime salve de salut le-a evocat, zgârcit, într-o strofă de opt versuri, care mai de care mai banale: cum s-au culcat pe priclurile de lemn, acoperindu-se cu mantalele; cum s-au trezit de zgomot; și-au ridicat capetele, mijindu-și ochii spre botniță: a, salve și focuri de artificii; s-au culcat la loc.

„Și iar s-au învelit cu mantalele”.

Cu aceleași mantale îmbibate de noroiul tranșeelor, de cenușa focurilor, ferfenițite de schije nemțești.

Nu era pentru noi Victoria aceea. Și nici primăvara aceea...

Capitolul 6 PRIMĂVARA ACEEA În Iunie 1945, în fiecare dimineață și în fiecare seară, în ferestrele închisorii Butârki răsunau sunetele de aramă ale unor orchestre aflate undeva prin apropiere: pe strada Lesnaia sau pe Navoslobodskaia. Erau marșuri, reluate la nesfârșit.

Noi stăteam lângă ferestrele larg deschise ale închisorii, care însă nu lăsau aerul să circule dincolo de botnițele verzui din sticlă armată, și ascultam. Oare mărsăluiau unități militare? Ori muncitorii își consacrau cu plăcere acestui sport timpul lor liber? Nu știam, dar zvonurile ajunseseră și la noi: cică se pregătea o mare paradă a Victoriei, care urma să aibă loc în Piața Roșie într-o duminică din iunie, pentru a marca patru ani de la începutul războiului.

Pietrelor puse la temelie le este dat să geamă și să fie bătute în pământ, nu ele vor încorona edificiul. Dar chiar și un loc de onoare la temelie le-a fost refuzat celor care, abandonăți într-un mod stupid, au primit drept în față primele lovituri ale acestui război, preîntâmpinând o victorie străină.

Ce-i pentru un trădător al fericirii son? ^

Primăvara aceea din anul 1945, în pușcăriile noastre, a fost cu precădere primăvara prizonierilor ruși. Ei se deplasau prin închisorile Uniunii în uriașe bancuri cenușii, compacte, precum scrumbiile în ocean. Pentru mine, primul vârf al unui astfel de banc a fostieri Evtuhovici. Iar acum eram copleșit pe de-a-ntregul, din toate părțile, de mișcarea lor plină de unitate și de siguranță, care parcă își cunoștea direcția.

Nu numai prizonierii au trecut prin acele celule: se revărsa valul tuturor celor care au trăit o perioadă în Europa: și emigranții din timpul războiului

civil; și oslarbeiterii din războiul cel nou cu Germania; și ofițerii Armatei Roșii, prea categorici și prea cutezători în concluziile lor, astfel încât Stalin putea să se teamă ca nu cumva ei să aducă din campania europeană libertatea europeană, așa cum o făcuseră alții cu o sută douăzeci de ani înaintea lor. Însă, cei mai mulți erau totuși prizonierii. Iar între prizonierii de vârste diferite, majoritatea erau cei de o vârstă cu mine și nici chiar ei, ci aceia de o vârstă cu Revoluția din Octombrie, cei care s-au născut o dată cu revoluția, care în 1937, de nimic tulburați, au dat năvală la demonstrațiile organizate cu prilejul celei de a douăzecea aniversări și al căror leat! A începutul războiului alcătuia tocmai armata activă, risipită în câteva săptămâni.

Astfel, acea chinuitoare primăvară, petrecută la închisoare în sunetele marșurilor Victoriei, a devenit primăvara ispășirii generației mele.

Noi suntem cei cărora li s-a cântat deasupra leagănului: „Toată puterea Sovietelor!” Noi întindeam mânuța bronzată de copil spre trompeta de pionier și la strigătul „Fiți gata!” răspundeam salutând: „întotdeauna gata!” Noi suntem cei care la Buchenwald am introdus arme și am intrat în partidul comunist Și tot noi suntem cei care ne-am trezit printre oile negre numai pentru că am rămas în viață. (Deținuții de la Buchenwald care au rămas în viață tocmai pentru asta au fost azvârlifi în lagărele noastre: cum ai reușit să scapi cu viață într-un lagăr de exterminare? Aici nu e ceva curat!) Încă de când am tăiat în două Prusia Orientală, am văzut coloanele abătute ale prizonierilor care se întorceau, singurii cu sufletele triste când toată lumea din jur era voioasă, și încă de pe atunci tristețea lor m-a impresionat, cu toate că nu-i înțelegeam cauzele. Săream jos, mă apropiam de aceste coloane formate în mod spontan (de ce coloane? De ce se formau? Căci nimeni nu îi obliga, prizonierii de altă nație se întorceau în debandadă! Însă ai noștri voiau să se întoarcă arătându-se cât mai docili cu putință...) Acolo eu aveam epoleți de căpitan, și când porți așa ceva și trebuie să-ți urmezi drumul, nu poți să nu afli de ce sunt toți atât de triști. Iată însă că destinul m-a aruncat și pe mine pe urmele acestor prizonieri, am mers împreună cu ei de la serviciul de contrainformații al armatei la cel al frontului, acolo am ascultat primele lor povestiri, încă neclare pentru mine, pe urmă toate acestea mi-au fost lămurite deiuri Evtuhovici, iar acum, sub cupolele castelului Butârki de culoare roșu-cărămizie, am simțit că această poveste a celor câtorva milioane de prizonieri ruși mă țintuiește pentru totdeauna, cum țintuiește acul un gândac. Povestea propriei mele intrări la închisoare

mi s-a părut neînsemnată, am uitat să-mi mai jelesc epoleții rupți. Doar întâmplarea a făcut să nu fiu și eu acolo unde au fost cei de o vârstă cu mine. Am înțeles că datoria mea este să pun și eu umărul sub un colț al poverii lor comune și să o duc până la ultima picătură de putere, până voi cădea și mă va strivi. Acum aveam senzația că o dată cu acești băieți și eu căzusem prizonier la traversarea de la Soloviovka, în încercuirea de la Harkov, în carierele de piatră de la Kerci; și, cu mâinile la spate, îmi purtam mândria sovietică dincolo de sârma ghimpată a lagărului de concentrare; și stăteam ceasuri întregi în ger la coadă pentru un polonic de kawa (surogat de cafea) rece, și mă prăvăleam mort la pământ înainte de a ajunge la cazan; în oflag-6% (Suwaâki) am săpat cu mâinile și cu capacul gamelei o groapă în formă de clopot (deasupra mai îngustă) ca să nu iernez în câmp deschis: și când eram aproape mort, un prizonier turbat s-a târât spre mine să-mi ronțăie carnea de lângă cot care nu se răcise încă; și cu fiecare zi nouă, cu conștiința ascuțită de foame, în baraca bolnavilor de tifos și lângă gardul de sârma ghimpată a lagărului englezilor din vecinătate, în creierul meu muribund se înfiripa un gând clar: că Rusia Sovietică s-a lepădat de copiii ei aflați în pragul morții. „Fiii cei mândri ai Rusiei”. Ea a avut nevoie de ei numai până ce s-au culcat sub tancuri, până ce încă mai erau buni de trimis la atac. Dar să se îngrijească de hrana lor în Captivitate? Nicidecum. Niște guri în plus. Și niște martori ai înfrângerilor rușinoase.

Uneori vrem să mințim, însă Limba nu ne îngăduie. Acești oameni au fost declarați trădători, dar toți – și anchetatorii, și procurorii, și judecătorii, au făcut o curioasă greșeală de limbă. Și apoi osândiții înșiși, și poporul întreg, și ziarele au repetat și au consolidat această greșeală, scoțând, involuntar, adevărul la lumină: s-a dorit să fie declarați trădători DE patrie, însă nimeni nu scria, nici chiar în materialele judiciare, și nu spunea altfel decât „trădătorii patriei”.

Tu ai spus-o! Ei nu erau cei care au trădat-o pe ea, ci, dimpotrivă, cei trădați de ea. Nu ci, nenorociții, au trădat Patria, ci prevăzătoarea Patrie i-a trădat pe ci, și încă de trei ori.

Prima oară i-a trădat, prin nepricepere, pe câmpul de luptă, când guvernul drag al patriei făcea tot ce putea ca să piardă. Războiul: a distrus liniile de fortificații, a supus aviația nimicirii, a demontat tancurile și artileria, a eliminat generalii capabili și a interzis armatelor să opună rezistență*. Prizonierii de război au fost aceia care cu trupurile lor au primit lovitura de șoc și au oprit Wehrmachtul.

A doua oară Patria i-a trădat fără milă atunci când i-a lăsat să crape în prizonierat.

Și, acum, i-a trădat fără scrupule, ademenindu-i cu dragostea maternă („Patria v-a iertat! Patria vă cheamă!”) și aruncându-le încă de la frontieră lațul de gât*.

Oare nu este aceasta o ticăloșie de ordinul multor milioane: să-ți trădezi proprii ostași și tot pe ei să-i declari trădători?!

Și cât de ușor i-am exclus din calculul nostru! Au trădat? Rușine! Să fie trecuți la pierderi! Da, Tătucul i-a trecut la pierderi înaintea noastră: a aruncat floarea intelectualității din Moscova în abatorul de la Viazma, înarmată cu puști tip Berdan fabricate în 1866, și acelea – una la cinci. (Care Lev Tolstoi va evoca acest Borodino?) Și, printr-o mișcare scurtă a degetului bont și gras, Marele Strateg a trecut peste strâmtoarea Kerci în decembrie 1941 – în mod absurd, doar de dragul unui comunicat de efect cu prilejul Anului Nou – o sută douăzeci de mii de ostași, aproape tot atâția câți ruși s-au aflat la Borodino, și pe toți i-a predat fără luptă nemților.

Și cu toate acestea de ce nu este el trădător, ci ei?

Și cât de ușor ne lăsăm cucerți de aceste porecle preconcepute, cât de ușor am convenit să-i socotim pe acești oameni devotați – trădători! Într-o celulă de la Butârki se afla în primăvara aceea un bătrân pe nume Lebedev, metalurgist, având titlul de profesor, dar o înfățișare de meseriaș voinic din secolul al nouăsprezecelea sau chiar al optsprezecelea de la uzinele Demidov.

*Curând se vor înmulți cărțile cinstite despre acel război, și nimeni nu va numi guvernul lui Stalin altfel decât guvernul nebuniei și al trădării.

*Unul dintre principalii criminali de război, fostul șef al Direcției Serviciilor de Informații ale Armatei Roșii, general-colonelul Golikov, se ocupa acum cu ademenirea și prăpădirea celor ce se repatriati.

Avea umeri largi, frunte lată, barbă model Pugaciov^, iar palmele lui erau bune să apuce o oală de turnătorie în greutate de patru puduri, în celulă purta chiar peste lenjeria de corp un halat de lucru decolorat, era neîngrijit, putea fi luat drept unul dintre muncitorii auxiliari din închisoare, până în clipa când se așeza să citească și obișnuita poză autoritară a gândului îi lumina chipul. Ne strângeam deseori în jurul lui. Vorbea mai puțin de metalurgie, cu vocea lui de bas profund ne tâlcuia că Stalin este un câine la fel de mare ca și Ivan cel Groaznic: „împușcă! Sugrumă! Fără milă!” Că Gorki este un om de nimic și un palavragiu, apologetul călăilor. Eram

entuziasmat de acest Lebedev: parcă întreg poporul rus se întrupase dinaintea mea într-un corp masiv cu acest cap inteligent, cu aceste mâini și picioare de plugar. Era un gânditor cu experiență, de la el am învățat să înțeleg lumea! Dar într-o zi, pe neașteptate, tăind aerul cu mâna-i uriașă, a decretat cu glasul lui bubuitor că unu-be (It>) sunt trădători de patrie și nu trebuie iertați. Și priciul celulei era tixit cu deținuți încadrați la „unu-be”. Ah, cât de tare i-a jignit pe băieți! Bătrânul predica foarte sigur pe el în numele Rusiei agricole și muncitoare, și lor le era greu, și le era rușine să se apere și din această direcție nouă. Eu * încă doi băieți încadrați la „paragraful zece” ne-am încumetat să le luăm apărarea și să intrăm în controversă cu bătrânul. Însă ce grad de întunecare atinge oare minciuna monotonă a statului! Chiar și aceia dintre noi care dispun de spiritul cel mai larg sunt în stare să cuprindă numai acea parte a adevărului de care s-au izbit cu nasul lor propriu.

Despre aceasta, la un mod mai general, scrie Vitkovski (referindu-se la anii '30): este de mirare că pseudosabotorii, știind că ei înșiși nu sunt cătuși de puțin sabotori, se pronunțau că militarii și preoții sunt scuturați pe bună dreptate. Militarii, știind despre sine că nu au lucrat pentru serviciile de informații străine și nu au distrus Armata Roșie, credeau cu plăcere că inginerii sunt sabotori, iar preoții sunt vrednici să fie nimiciți. Omul sovietic aflat în închisoare raționa astfel: eu personal sunt nevinovat, însă pentru ei, pentru dușamni, toate metodele sunt bune. Lecția anchetei și lecția celulei nu i-au luminat pe acești oameni, ei și condamnați continuau să rămână orbi, precum în libertate: credeau în comploturi, otrăviri, sabotaje, spionaj – toate, la scară generală.

Câte războaie n-a purtat Rusia (era bine să fi fost mai puține...), dar cât de mulți trădători au existat în toate acele războaie? Oare s-a remarcat ca trădarea să se fi înrădăcinat în spiritul ostașului rus? Iată însă că în orânduirea cea mai dreaptă din lume a izbucnit războiul cel mai drept și, brusc, au apărut milioane de trădători din rândurile cele mai simple ale poporului. Cum să înțelegi așa ceva? Cum să explici?

Alături de noi a luptat împotriva lui Hitler Anglia capitalistă, unde mizeria și suferințele clasei muncitoare au fost descrise atât de grăitor de către Marx, și de ce la englezi în acest război nu s-a găsit decât un singur trădător – comerciantul „Lord Haw-Haw”? Iar la noi-milioane?

Îți este și frică să deschizi gura, însă poate că chestiunea ține totuși de orânduirea de stat?

Un vechi proverb rusesc justifica prizonieratul: „Prizonierul strigă, dar mortul niciodată”. Pe vremea țarului Alexei Mihailovici pentru suferințele îndurate în captivitate foștii prizonieri erau înnobilați! În timpul tuturor războaielor care au urmat, îndatorirea societății era să realizeze schimbul de prizonieri, apoi să-i îngrijească și să-i ocrotească. Fiecare evadare din captivitate era glorificată ca un act de eroism suprem. Pe toată durata primului război mondial în Rusia s-a desfășurat campania de strângere a fondurilor pentru ajutorarea prizonierilor noștri, și surorilor noastre de caritate li se permitea să meargă în Germania să-i viziteze pe prizonierii ruși și fiecare număr de ziar amintea cititorilor că prizonierii ruși, compatrioții lor, lăncezesc în captivitatea nemiloasă. Toate popoarele occidentale au făcut acest lucru și în ultimul război: trimiteau pachete, scrisori, tot felul de ajutoare, care circulau liber prin intermediul țărilor neutre. Prizonierii de război occidentali nu se umileau așteptând să le vină rândul la cazanul nemților, ei discutau disprețuitor cu gardinenii germani. Guvernele occidentale le socoteau ostașilor lor căzuți prizonieri anii de vechime, le asigurau avansarea în grad și chiar solda.

Numai ostașul incomparabilei Armate Roșii nu se constituie prizonier! Așa scria la regulament („Ivan prizonier nicht”, strigau nemții din tranșeele lor), dar cine și-ar fi închipuit tot ce putea să însemne asta?! Există război, există moarte, dar nu există prizonierat! Ce descoperire! Asta înseamnă: du-te și mori, căci noi rămânem să trăim. Dacă însă tu, după ce ți-ai pierdut amândouă picioarele, te întorci din prizonierat viu, în cârje (leningrădeanul Ivanov, comandantul unui pluton de mitraliere în războiul cu Finlanda, pe urmă deținut în lagărul de la Ust-Vâm), noi o să te judecăm.

Numai ostașul nostru, abandonat de patrie și cel mai prăpădit în ochii inamicului și ai aliaților, făcea coadă pentru lăturile adunate prin curțile din dos ale celui de-al Treilea Reich. Doar lui i-a fost definitiv barată calea de întoarcere acasă, deși sufletele tinere se străduiau să nu creadă în existența unui articol 58 -1 b, și în virtutea lui, în timp de război, nu e pedeapsă mai ușoară decât execuția prin împușcare. Pentru faptul că ostașul nu a vrut să moară de glonțul german, el trebuie să moară, întors din prizonierat, de cel sovietic! Alții mor de gloanțe străine, dar noi – de gloanțele proprii.

(De altminteri, ar fi o naivitate să spui pentru că. Guvernele din toate timpurile nu au fost câtuși de puțin moraliste. Ele nu au întemnițat și nu au executat oameni pentru ceva anume. Ele au osândit și au executat pentru ca

să nu! Firește, toți acești prizonieri au fost băgați la închisoare nu pentru trădare de patrie, căci și un idiot înțelegea că numai vlassoviștii pot fi judecați pentru trădare. Toți oamenii aceștia au fost condamnați pentru că să nu vorbească de Europa când se vor întâlni cu consătenii lor. Ce nu vezi, nici nu visezi...

Așadar, ce căi se deschideau în fața prizonierilor de război ruși? Legală - doar una singură: să te culci la pământ și să te lași strivit în picioare. Fiecare firicel de iarbă se strecoară prin stratul de pământ cu tulpinița lui fragilă ca să trăiască. Tu, însă, culcă-te la pământ și lasă-te strivit. Deși cu întârziere - mori acum, dacă n-ai fost în stare să mori pe câmpul de luptă, și atunci n-o să te mai judece nimeni.

Dorm soldații. Ei și-au rostit cuvântul -. - ~ Și au de-a pururea dreptate.

Toate celelalte căi pe care le poate născoci creierul tău disperat duc, nesmintit, la conflictul cu Legea.

Evadarea și fuga în patrie, prin gardurile de sârmă ghimpată ale lagărului, prin jumătate de Germanie, apoi prin Polonia sau Balcani, ducea la SMERȘ și pe banca acuzaților: cum ai fugit, când alții nu pot să fugă? Aici nu este lucru curat! Spune, canalie, cu ce misiune te-au trimis (Mihail Burnașev, Pavel Bondarenko și mulți alții).

În critica noastră literară s-a încetățenit obiceiul să se scrie că Șolohov[^], în nemuritoarea lui povestire Soarta unui om, a exprimat „adevărul amar” despre „această latură a vieții noastre”, „a descoperit” problema. Suntem siliți să răspundem, că în această povestire, în general foarte slabă, unde paginile despre război sunt palide și neconvingătoare (este evident că autorul nu cunoaște ultimul război), unde descrierea nemților este stereotipă și de un prost gust ce frizează ridicolul (numai soția eroului este reușită, însă ea este creștină veritabilă ieșită din Dostoievski), deci, în această povestire despre soarta unui prizonier de război adevărata problemă a captivității este disimulată ori denaturată:

1. A fost ales cazul cel mai puțin criminal de captivitate: eroul cade prizonier în momentul când este. Lipsit de cunoștință, este leșinat, pentru a-l face „incontestabil”, pentru a evita întreaga acuitate a problemei. (Și dacă s-ar fi predat în deplină cunoștință, cum s-a întâmplat cu majoritatea, atunci ce era?)

2. Aici, problema principală a prizonieratului nu constă în faptul că patria ne-a părăsit, s-a lepădat de noi, ne-a afurisit (despre asta, la Șolohov, în genere nici un cuvânt) și tocmai aceasta creează impasul, ci în faptul că

acolo printre noi se descoperă trădători. (Apoi dacă aceasta este principalul, atunci du-te și scormonește, și explică de unde și cum au apărut ei peste un sfert de veac de la revoluția susținută de întregul popor?)

3. Autorul a născocit o evadare fantastică, precum în romanele polițiste, cu o mulțime de comentarii trase de păr, pentru a evita procedura obligatorie, inevitabilă a primirii celui ce s-a întors din prizonierat: SMERȘ-u/și Lagărul de verificare și filtrare. Sokolov nu numai că nu este trimis în spatele gardului de sârmă ghimpată, cum ordonă instrucțiunile, dar – ce glumă!

— El mai primește de la colonel și o lună de concediu! (Adică răgazul de a îndeplini „misiunea” serviciului de spionaj fascist? Tot într-acolo bate și colonelul!)

Evadarea și fuga la partizanii din Occident, la forțele Rezistenței, nu făceau altceva decât să amâne clipa când vei da pe deplin socoteală în fața tribunalului, însă acum ai devenit și mai primejdios: trăind liber printre europeni puteai să te molipsești de un spirit foarte dăunător. Iar dacă nu ți-a fost frică să evadezi și apoi să lupți înseamnă că ești un om dârz și, deci, de două ori primejdios pentru patrie.

Să supraviețuiești în lagăr pe seama compatrioților și tovarășilor tăi? Să devii polițai în interiorul lagărului, administrator, ajutorul nemților și al morții? Pentru asta, legea lui Stalin nu era cu nimic mai aspră decât pentru participarea la Rezistență: același articol, aceeași pedeapsă (și se poate ghici de ce un astfel de om este mai puțin primejdios!). Însă legea interioară, Răsădită în noi inexplicabil, interzicea calea asta tuturor, cu excepția lepădăturilor.

Excluzând cele patru căi, prea dificile ori inacceptabile, mai rămânea o a cincea: să aștepti agenții de recrutare, să aștepti propunerile lor.

Uneori, din fericire, veneau împuterniciții cantoanelor sătești, care recrutau argați pentru bauerii; cei de la firme își alegeau ingineri și muncitori. Conform înaltelor imperative ale lui Stalin, tu și aici trebuia să negi că ești inginer, să ascunzi că ești muncitor calificat. Constructor ori electrician, tu îți păstrai puritatea patriotică numai dacă rămâneai în lagăr să sapi pământul, să putrezești și să scormonești în groapa de gunoi. Atunci, pentru o trădare de patrie imaculată, tu puteai, cu capul sus, să contezi că nu ai să primești decât zece ani plus cinci de botniță⁴. Acum, însă, pentru trădarea de patrie agravată de munca în serviciul inamicului, primeai cu capul plecat... Zece ani plus cinci de botniță!

Aceasta era finețea de bijutier a hipopotanului, atât de caracteristică lui Stalin!

Uneori veneau agenți de recrutare de o cu totul altă factură: ruși, de obicei foști până nu demult politrucii în Alinuta Roșie. Albgardiștii nu practicau o astfel de muncă. Acești agenți organizau un miting în lagăr, ponegreau Puterea Sovietică și chemau prizonierii să se înscrie în școlile de spionaj ori în unitățile vlasoviste.

Cel care nu a flămânzit ca prizonierii noștri de război, nu a mâncat liliiecii care zburau prin lagăr, nu a fiert pingele vechi, este puțin probabil că va înțelege ce foită materială de nebiruit capătă orice chemare, orice argument, dacă în spatele lor, dincolo de porțile lagărului, se înalță fumul unei bucătării de campanie și fiecare dintre cei care și-au dat acordul este hrănit pe săturate, fie chiar și o singură dată! Chiar și numai o singură dată în viață!

Dar pe deasupra mâncării aburinde, în chemările agentului de recrutare se întrezărea fantasma libertății și a[^] vieții adevărate, indiferent încotro te chemau ei! În batalioanele lui Vlasov. În regimentele de cazaci ale lui Krasnov. În batalioanele de muncă la betonarea viitorului baraj de la Atlantic, în fiordurile norvegiene, în nisipurile din Libia. Ca „hiwi” – Hilfswillige – colaboratori susținători voluntari ai Wehrmachtului (în fiecare companie germană erau incluși 12 hiwi). În slirșit, sau ca polițai sătesc, să hărțuiești și să prinzi partizani (de mulți dintre ei Patria se va lepăda de asemenea). Nu conta unde te chema, îți era totuna, numai să nu crape aici ca o vită uitată.

Pe omul pe care l-au adus în stare să mănânce lilieci, noi înșine l-am eliberat de orice datorie nu numai față de patrie, dar chiar și față de umanitate!

Și acei băieți ai noștri care din lagărele de prizonieri de război erau recrutați ca spioni de scurtă durată încă nu trăgeau concluzii extreme din faptul că fuseseră abandonați, încă mai acționau călăuziți de un patriotism extraordinar. Ei vedeau în aceasta mijlocul cel mai puțin împovărat de a scăpa din lagăr. Toți, aproape în masă, își închipuiau că îndată ce germanii o să-i parașuteze pe teritoriul sovietic ei o să se prezinte neîntârziat autorităților, vor preda echipamentul și instrucțiunile și împreună cu comandantii cei cumsecade vor râde în hohote de nemții cei proști, vor îmbrăca uniforma Armatei Roșii și se vor întoarce plini de însuflețire în rândurile luptătorilor. Spuneți, omenește cine ar fi putut să se aștepte la

altceva? Cum ar fi putut să fie altfel? Erau cu toții băieți sinceri – i-am cunoscut pe mulți dintre ei – cu fețe rotunde, simple, cu accentul lor fermecător din Viatka ori din Vladimir. Ei s-au angajat cu însuflețire ca spioni, având patru-cinci clase de școală sătească și nici un fel de deprinderi în a folosi o busolă sau o hartă.

Astfel, s-ar părea că ei considerau soluția lor ca fiind singura valabilă. Astfel, s-ar părea că această inițiativă a guvernului german era stupidă și costisitoare. Nicidecum! Hitler cânta la unison cu fratele lui în ale tiraniei! Spionomania era una din trăsăturile de bază ale nebuniei staliniste. Stalin avea impresia că țara mișună de spioni. Toți chinezii care trăiau în Extremul Orient sovietic au fost condamnați pentru spionaj în virtutea articolului 58-6, au fost duși în lagărele din nord, unde au și murit. Aceeași soartă au avut-o și chinezii care au participat la războiul civil, dacă nu și-au luat tălpășița la timp. Câteva sute de mii de coreeni au fost deportați în Kazahstan, fiind bănuți în bloc de același lucru. Toți sovieticii care au fost cândva în străinătate, care cândva și-au încetinit pasul lângă hotelul „Inturist”, care au fost cândva fotografiați alături de o fizionomie străină ori au fotografiat ei înșiși un edificiu din oraș (Poarta de Aur din Vladimir), erau acuzați de același lucru. Cei care se holbau prea mult la o linie de cale ferată, la un pod de pe șosea, la un coș de fabrică, erau acuzați de același lucru. Toți comuniștii străini – foarte numeroși – care s-au împotmolit în URSS, toți activiștii mari și mici ai Kominternului, fără a se face distincții individuale, erau acuzați în primul rând de spionaj*. Și pușcașii letoni, baionetele cele mai de nădejde de la începutul revoluției, când au fost condamnați în masă în 1937, au fost acuzați tot de spionaj. S-ar zice că Stalin a întors pe dos și a multiplicat celebrul dicton al Ecaterinei: el preferă să ucidă nouă sute nouăzeci și nouă de nevinovați decât să scape un spion adevărat. Deci, cum puteau să fie crezuți ostașii ruși care au trecut într-adevăr prin mâinile serviciilor germane de informații?! Și ce ușurare pentru călăii de la MGB că soldații care veneau cu miile din Europa nici nu ascundeau că ei sunt spioni înrolați voluntar! Ce confirmare frapantă a prognozelor Celui mai înțelept dintre înțelepți! Veniți, veniți, idiților! Pentru voi au fost demult pregătite articolul și recompensa!

Dar este cazul să întrebăm: oare au fost și dintre aceia care nu s-au lăsat recrutați; și nu au lucrat nicăieri la nemți ca specialiști și nu au fost polițai sau altceva în lagăr; și tot războiul au rămas în lagărul de prizonieri fără să-și scoată nasul afară; și totuși nu au murit, deși acest lucru pare

neverosimil?! De pildă, confecționau brichete din deșeuri metalice, precum inginerii electricieni Nikolai Andreevici Semionov și Fiodor Fiodorovici Karpov, și în felul acesta își procurau un supliment de bucate. Oare nici pe ei nu i-a iertat Patria că s-au constituit prizonieri?

*Iosip Tito s-a eschivat cu greu de la aceeași soartă, însă Popov și Tanev. Tovarășii lui Dimitrov S. Implicați și ei în procesul de la Leipzig, au fost condamnați aniândoi. Lui Dimitrov. Stalin i-a pregătit o altă soartă.

Nu, nu i-'a iertat! Pe Semionov și pe Karpov i-am cunoscut la Butârki, când își primiseră osânda legală... Cât? Un cititor perspicace știe deja: zece ani plus cinci de botniță. Fiind ingineri străluciți, ei au respins propunerea germanilor de a lucra ca specialiști! În anul 1941, sublocotenentul Semiomn a plecat pe front ca voluntar, în anul 1942, el încă mai avea un toc gol în loc de pistol (anchetatorul nu înțelegea de ce nu s-a împușcat cu tocul). A evadat de trei ori din lagărul de prizonieri. În 1945, după eliberarea din lagărul de concentrare, ca și cum ar fi făcut parte dintr-un batalion disciplinar, a fost urcat pe unul din tancurile noastre (ca desant) și a participat la cucerirea Berlinului. A primit ordinul Steaua Roșie și doar după aceasta a fost întemnițat definitiv și condamnat. Aceasta este oglinda zeiței Nemesis a noastră.

Puțini dintre prizonierii de război au trecut frontiera sovietică în chip de oameni liberi, iar dacă, profitând de zăpăceală, s-au strecurat, au fost luați pe urmă, chiar și în 1946-1947. Pe unii îi arestau la punctele de adunare din Germania. Pe alții, chipurile, nici nu-i arestau, dar de la graniță îi urcau în vagoane de marfă și îi duceau sub escortă într-unul din numeroasele Lagăre de Verificare și Filtrare (PFL), care împânzeau toată țara. Aceste lagăre nu se deosebeau cu nimic de Lagărele de Reeducare prin Muncă în afară de faptul că cei instalați în ele încă nu aveau condamnarea și trebuiau s-o primească aici, în lagăr. Toți acești PFL erau de asemenea puși să muncească: fie la o uzină, fie într-o mină, fie pe un șantier, și foștii prizonieri de război, văzând patria redobândită prin aceeași sârmă ghimpată cum văzuseră și Germania, nu le-a fost greu să se deprindă cu ziua de lucru de zece ore. În orele de răgaz, seara și noaptea, erau duși la interogatoriu. Din această pricină, PFL-ul deborda de agenți de securitate și anchetatori. Ca întotdeauna ancheta pornea de la principiul că tu ești vinovat cu bună știință. Și tu, fără să ieși dincolo de sârma ghimpată, trebuia să demonstrezi că nu ești vinovat, în acest scop puteai invoca martori alți prizonieri de război, care se întâmpla să nu nimerească în același PFL, ci într-unul aflat

peste nouă mări, și iată că agenții din Kemerovo trimiteau întrebările la agenții din Solikansk, aceștia îi interogau pe martori și expediau răspunsurile lor și alte întrebări, și pe tine te interogau acum din nou, ca martor. E drept că pentru elucidarea soartei tale uneori era nevoie de un an sau chiar de doi, dar Patria nu pierdea nimic, fiindcă tu scoteai zilnic cărbune de mină. Dacă însă vreunul dintre martori nu depunea așa cum trebuie ori martorii nu mai erau în viață, tu însuți ești de vină, erai categorisit ca trădător de patrie, și sesiunea specială a tribunalului aflat în deplasare pe teren îți stampila condamnarea – zece ani. Iar dacă, oricum ar fi întors-o, reieșea că într-adevăr n-ai lucrat pentru nemți și – lucrul cel mai important – nu ai avut prilejul să-i vezi pe americani și pe englezi (dacă eliberarea din lagărul de prizonieri nu era efectuată de ai noștri, ci de ei, acest lucru constituia o circumstanță foarte agravantă), atunci, agenții operativi ai securității decideau gradul de izolare pe care îl meritai. Unora le prescriau schimbarea domiciliului (aceasta rupe întotdeauna relațiile omului cu anturajul, îl face mai vulnerabil). Altor le propuneau cu mărinimie să lucreze în Vohra, adică în garda militară a lagărului: rămânând, chipurile, liber, omul își pierde toată libertatea personală și era trimis în locuri uitate De lume. Celor din a treia categorie le strângeau mâna și, cu toate că pentru simplul fapt ca se predaseră inamicului acești oameni oricum meritau să fie împușcați, erau lăsați să plece acasă din pură omenie, dar se bucurau prea devreme! Cu mult înaintea lor, prin canalele secrete ale serviciilor speciale erau trimise în localitățile de baștină dosarele lor. Oamenii aceștia încetaseră oricum să mai fie de-ai noștri și cu prilejul primelor arestări în masă, cum au fost cele din anii 1948-1949, erau întemnițați în virtutea paragrafului privind propaganda sau în virtutea altuia mai potrivit. Am cunoscut mulți dintre aceștia.

„Ah, dacă știam...!” era refrenul cel mai răspândit în primăvara aceea prin celulele închisorii. Dacă știam că mă vor primi astfel! Ca mă vor înșela! Că mă așteaptă o astfel de soartă! M-aș mai fi întors eu în patrie? Pentru nimic în lume! Mi-aș fi croit drum spre Elveția, spre Franța! Aș fi traversat marea, oceanul, m-aș fi dus până la capătul Pământului!

Cu toate acestea, chiar și în cazul când prizonierii știau, adesea procedau în același fel. Vasili Alexandrov a căzut prizonier în Finlanda. Acolo a fost descoperit de un bătrân negustor din Petersburg, care, după ce s-a prezentat i-ă zis: „Din anul 1917 datorez tatălui dumneavoastră o mare sumă de bani, mi-a fost peste mână să i-o înapoiez. Binevoiți dar și primiți-o

dumneavoastră!” O datorie veche, ce chilipir! După război Alexandrov a fost primit în cercul emigranților ruși, acolo și-a găsit o logodnică pe care a iubit-o cu adevărat. Viitorul socru i-a dat să citească, pentru informarea lui, toată colecția ziarului „Pravda”, din 1918 până în 1941, așa cum era, fără neteziri și fără corecturi. Concomitent îi relata, să zicem, istoria valurilor, așa cum apare în capitolul al doilea. Și cu toate acestea... Alexandrov și-a părăsit logodnica, a renunțat la bunăstare, s-a întors în URSS și a căpătat, cum e ușor de presupus, zece ani plus cinci de botniță, în anul 1953, era bucuros că ajunsese șef de brigadă în lagărul special unde se afla...

Cei mai cu judecată rectificau: greșeala s-a făcut mai demult! Ce nevoie aveam, în 1941, să ne vârâm în prima linie? De-ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi! Trebuia să ne aranjăm chiar de la început în spatele frontului, am fi dus o viață liniștită. Cei care au procedat așa acum sunt eroi. Dar cel mai bine' era să dezertăm: ne salvam pielea, iar pentru dezertare nu se dau zece ani, ci doar vreo opt, ori șapte; apoi, în lagăr, nu ești îndepărtat de la nici o funcție⁶, căci dezertorul nu este dușman, nu e trădător, nu e politic, este de-al nostru, drept comun. Numaidecât erau contraziși cu vehemență: perfect, dar dezertorii trebuie să-și execute toată condamnarea, să putrezească în lagăr, ei nu vor fi iertați. Noi însă vom fi amnistiați curând, vom fi eliberați cu toții. (Atunci încă nu era cunoscut privilegiul principal al dezertorilor...!)

Cei care fuseseră luați, în virtutea paragrafului 10, din locuința proprie ori din Armata Roșie, adesea îi invidiați pe prizonierii de război: dracu' știe, pentru aceiași bani (pentru aceiași zece ani) puteam și noi, precum băieții ăștia, să fi văzut atâtea lucruri interesante, să călătorești în atâtea locuri! Noi o să crăpăm aici, în lagăr, fără să vedem nimic altceva decât scara noastră puturoasă. (De altminteri, aceștia, încadrați la 58-10, de-abia își puteau ascunde presimțirea care îi făcea să jubileze: că ei vor fi amnistiați cei dintâi!)

Singurii care nu oftau, regretând „ah, dacă știam” (pentru că știau la ce se hazardau), și nu așteptau crutare, nu așteptau amnistie erau doar vlasoviștii.

Eu aflasem despre ei și eram nedumerit cu mult înainte de întâlnirea noastră întâmplătoare pe priedul de lemn al închisorii.

Mai întâi au fost niște manifeste plouate de multe ori și de multe ori uscate, rătăcite printre ierburile înalte, necosite de trei ani, din zona frontului aproape de orașul Oriol. Manifestul reproducea fotografia și biografia generalului Vlasov. Fotografia neclară prezenta chipul îmbuibat al

unui om ajuns, cum au toți generalii noștri de formație nouă. (În realitate, însă, Vlasov era înalt și subțire, iar în pozele unde era fotografiat de aproape părea mai curând că este un țăran cu carte, care și-a pus ochelari cu ramă de baga.) Biografia lui confirma parcă faptul că era un om norocos, care reușise în viață: în perioada arestărilor generale el a fost consilier militar al lui Cian Kai-și. Care însă dintre frazele acelei biografii din manifest erau demne de încredere?

Andrei Andreevici Vlasov s-a născut în anul 1900 în familia unui țăran din gubernia Nijni-Novgorod. Sub tutela fratelui său, învățător de țară, a absolvit școala teologică din Nijni-Novgorod, dar seminarul n-a apucat să-l termine: a izbucnit revoluția. În primăvara anului 1919 a fost mobilizat în Armata Roșie, la sfârșitul anului fiind comandant de pluton și luptând împotriva forțelor lui Denikin⁷. A terminat războiul civil în calitate de comandant de companie și a rămas în cadrul armatei, în 1928 a absolvit cursurile „Vâstrel” („împușcătura”), după care lucrează ca ofițer de stat-major. Din 1930 devine membru al partidului comunist, ceea ce i-a deschis calea avansărilor ulterioare, în 1938, având gradul de comandant de regiment, a fost trimis consilier militar în China. Neavând legături cu cercurile militare și de partid superioare, Vlasov făcea parte din „cel de al doilea eșalon” stalinist, care a fost promovat în locul comandanților de armată, de divizie, de brigadă nimiciți. Din 1939 a devenit comandant de divizie, în 1940, când s-au acordat pentru prima oară „noile” (vechile) grade militare, este. Avansat general-maior. Din activitatea ulterioară se poate trage concluzia că printre generalii din această promoție, dintre care mulți erau incapabili și fără experiență, Vlasov s-a dovedit unul dintre cei mai înzestrați. Divizia 99 de infanterie, până atunci cea mai înapoiată din toată Armata Roșie, era acum dată ca exemplu și decorată cu „Steaua roșie”, iar la începutul războiului nu a fost surprinsă de agresiunea hitleristă, dimpotrivă: în timpul reculului nostru general, spre est, ea ci pornit spre vest, a recucerii Przemysl și l-a menținut șase zile. Pentru scurtă vreme comandantul unui corp de armată, în 1941, lângă Kiev, Vlasov era deja comandantul armatei a 37-a. A străpuns marea încercuire de la Kiev, din care a scăpat cu un detașament numeros, în noiembrie, Stalin i-a încredințat armata a 20-a; Vlasov a intrat în luptă dincolo de Himki, a contraatacat întruna până la Rjev și a devenit unul dintre salvatorii Moscovei, (în comunicatul Informbiurouliti din 12 decembrie, generalii sunt enumerați în următoarea ordine: Jukov”- Leliușeuco, Kuznețov’U, Vlasov,

Rokossovski'.) Cu impetuozenitatea specifică acelor luni, el a reușit să devină adjunctul comandantului frontului de pe năl Volhov (Merețkov^), iar în martie, când a fost încercuită armata a 2-a de soc, care pornise o ofensivă nechibz. Ui'ă pentru a străpunge blocada Leningradului, a preluat comanda acesteia chiar în încercuire. Se mai păstrau încă ultimele drumuri de iarnă, dar Stalin a interzis retragerea și, dimpotrivă, a ordonat armate: care avansase în mod periculos, să înainteze și mai departe pe un teren desfundat fi mlăștinos, fără provizii, fără armament, fără sprijin din aer. După două luni de foamete și de epuizare (soldații din această armată mi-au povestit pe urmă în celulele (ie la Butârki că răzuiau copitele cailor morți care începeau să putrezească, fierbeau răzuiala și o mâncau), la 14 mai 1942, a început ofensiva germană concentrată împotriva armatei încercuite (și în aer, firește, numai că acolo se aflau avioanele nemților). Și doar atunci, ca o batjocură, s-a primit permisiunea lui Stalin de a trece de partea cealaltă a râului Volhov. Și au mai fost încercări de a străpunge încercuirea! Până la începutul lui iulie!

Astfel (parcă repetând soarta armatei a 2-a ruse a lui Samsonov'*, care fusese aruncată cu aceeași demență în încercuire) a pierit Armata a 2-a de soc a lui Vlasov.

Firește, aici a fost trădare de patrie.' Firește, aici a fost o trădare cumplită! Inșă ea aparține lui Stalin. Trădarea nu înseamnă neapărat vânzare. Ignoranța și neglijența în pregătirea războiului, confuzia și lașitatea de la începutul lui, sacrificiile absurde ale armatelor și corpurilor de armată numai ca să-i salveze mundirul de mareșal.

— Ce trădare mai amară poate să existe din partea unui comandant suprem?

Spre deosebire de Samsonov, Vlasov nu și-a pus capăt zilelor, a mai rătăcit prin păduri și mlăștini, și la 12 iulie, în zona râului Siverskaia, s-a predat nemților. Curând a ajuns la Vinnița, într-un lagăr special pentru ofițeri superiori, organizat de contele Staupenberg, viitorul conspirator împotriva lui Hitler. Această protecție a cercurilor opoziționiste ale armatei (mulți dintre ei au fost dați în vileag și au pierit în complotul antihitlerist) l-a însoțit pe Vlasov în următorii doi ani. Chiar din primele săptămâni, împreună cu colonelul Boiarski, comandantul diviziei a 41-a de, gardă, el a redactat un raport: că majoritatea populației și armatei sovietice ar saluta răsturnarea guvernului sovietic dacă Germania ar recunoaște noua Rusie ca egală. (Poate că la această holărare rapidă a contribuit și experiența

personală a lui Vlasov: părinții soției lui au fost „deschiaburiți”, ea aparent s-a dezis de ei, dar în taină îi ajuta. Acum și ea, și fiul lor au fost sacrificați de noua atitudine a generalului în captivitate: în nu știu ce zi, au dispărut în gura nesățioasă a NKVD-ului.)

Ținând în maia acest manifest, îți venea cu greu să crezi că, iată, acesta este un om remarcabil, ori că, iată, acest om care a servit cu credință statul sovietic toată viața lui suferă profund și demult pentru Rusia însă manifestele ulterioare care anunțau crearea ROA – „armata rusă de eliberare”, nu numai că erau scrise într-o limbă rusă stricată, dar și într-un spirit străin, evident german, și chiar fără să fie interesat de obiectul propriu-zis, care în schimb lăuda în mod grosolan hrana abundentă și moralul ridicat al soldaților. Nu-ți venea să crezi în armata asta, și chiar dacă, într-adevăr, exista, de unde au mai scos și moralul ei ridicat? Asemenea minciuni numai nemții sunt în stare să scorească.

În realitate nu a existat nici o ROA aproape până la sfârșitul războiului. Pe toată perioada au existat doar câteva sute de mii de susținători voluntari – Hiifswillige, răspândiți prin toate unitățile germane, cu drepturi ostășești depline ori parțiale. Da, au existat formațiuni antisovietice de voluntari, alcătuite din foști, până de curând, cetățeni sovietici, dar cu ofițeri germani. Cei dintâi care i-au sprijinit pe nemți au fost lituanienii (ne-am răfuit crunt cu ei într-un an de iile!). Apoi din rândul ucrainenilor s-a constituit o divizie de voluntari SS, din estonieni-detașamente SS. În Bielorusia – miliția populară împotriva partizanilor (și ajunsese la aproape o sută de mii de oameni!). Batalionul din Turkestan. În Crimeea – batalionul tătarilor. (Și toate acestea au fost semănate chiar de Soviete, de pildă în Crimeea: prin prigonirea stupidă a moscheilor, în vreme ce Ecaterina, cuceritoarea vizionară, a alocat fonduri din visteria statului pentru construirea altora noi și augmentarea celor vechi. Hitleriștii, când au venit, și-au dat seama că trebuie să procedeze la ocrotirea moscheilor.) Când nemții au cucerit sudul nostru, numărul batalioanelor de voluntari a crescut și mai mult cu cel georgian, armenesc, nord-caucazian și cele 16 calmuce. (La sud aproape că nu au existat detașamente de partizani sovietici.) În timpul retragerii de pe Don, împreună cu nemții a plecat un convoi căzăcesc de vreo cincisprezece mii de oameni, jumătate dintre ei capabili să țină o armă în mină. Ungă Lokot (regiunea Briansk), în 1941, înainte de venirea nemților, populația locală a dizolvat colhozurile, s-a înarmat împotriva partizanilor sovietici și a creat, până în 1943, o regiune autonomă (în frunte cu inginerul K. P.

Voskoboinikov), cu o brigadă înarmată de douăzeci de mii de oameni (drapel cu Sfântul Gheorghe Biruitorul), care s-a numit RONA – Armata populară rusă de eliberare. Cu toate acestea o armată panrusă autentică nu a fost creată, deși au existat visuri și încercări de a o crea alături din partea rușilor înșiși, care ardeau de dorința să pună mâna pe armă și să-și elibereze țara, cât și din partea unui grup de militari germani cu influență limitată, poziție medie ca serviciu, dar, având o viziune reală, că numai cu deșănțata politică hitleristă de colonizare nu se poate câștiga războiul împotriva URSS. Printre acei militari se aflau mulți nemți din Țările Baltice, inclusiv cei care făcuseră serviciul în vechea Rusie, care simțeau cu acuitate deosebită situația din Rusia, precum căpitanul Strick-Strickfeldt. Acest grup a încercat zadarnic să convingă vârfurile hitleriste de necesitatea unei alianțe germano-ruse. În fanteziile lor plăsmuiseră și denumirea armatei, și viitorul regulament, și ecusonul cu însemnele Sfântului Andrei pe mânecă, aplicat pe uniforma germană, în orașelul Osintorf de lângă Orșă, în I 942. Cu ajutorul câtorva emigranți ruși (Ivanov, Kromiadi, Igor Saharov, Grigori Lamsdorf) a fost creată din prizonieri de război sovietici „unitatea de încercare”, cu uniforme sovietice, cu arme sovietice, dar cu epoleții vechi și cu cocardă națională. Spre sfârșitul anului 1942, această formațiune era alcătuită din șapte mii de oameni, patru batalioane, ce aveau să fie dezvoltate în regimente, și care se autoconsidera ca începutul RNNA – armata națională populară rusă. Voluntari erau mai mulți decât putea să primească unitatea. Dar nu exista certitudine: din pricină că nu e. Încredere în nemți, și pe bună dreptate, în decembrie 1942, unitatea a primit ordinul de desființare: în batalioane separate, cu uniforme germane și în componența unor unități germane. Chiar în aceeași noapte trei sute de oameni au fugit la partizani.

În toamna lui 1942, Vlasov și-a oferit numele pentru uvirea 'iituu'ar formațiunilor antibolșevice, în aceeași toamnă Cartierul General Al anualei hitleriste a respins Încercările cercurilor medii ale armatei de a face Germania să renunțe la planurile de colonizare a răsăritului și să le schimbe cu crearea forțelor naționale ruse. Când abia se hotărâse să facă alegerea fatală, când abia făcuse primul pas pe această cale, Vlasov nu mai era necesar decât pentru propagandă, și așa – până la sfârșit. Cercurile militare sub protecția cărora se afla, crezând că își vor consolida proiectul după felul cum vor merge lucrurile, s-au hotărât să lanseze proclamația „Comitetului din Smolensk” (a fost aruncată în zona frontului sovietic la 13 ianuarie

1943), cu promisiunea tuturor libertăților democratice, cu desființarea colhozurilor și a muncii forțate. (Și toi în ianuarie 1943 au fost interzise unitățile rusești mai mari decât batalionul.) În pofida interzicerii, proclamația a fost răspândită și în regiunile ocupate de nemți, stârnind mari agitații și așteptări. Partizanii veneau cu demascarea, spunând că nu există nici un comitet de la Smolensk și nici o Armată Rusă de Eliberare, totul nu este decât o minciună germană. O inițiativă a atras după sine pe următoarea: călătoriile de propagandă ale lui Vlasov în teritoriile ocupate (din nou ilegale, fără știrea și aprobarea Cartierului General și a lui Hitler; conștiința noastră educată sub totalitarism nu poate să-și închipuie un asemenea abuz, la noi nu se poate face nici un pas important fără aprobarea supremă; dar la noi și sistemul este incomparabil mai solid, decât cel nazist, noi ne-am statornicit de un sfert de secol, iar naziștii doar de zece ani), într-o manta cusută de mână, neaparținând nici unei armate, de culoare cafenie cu revere roșii și fără semne distinctive, Vlasov a săvârșit prima călătorie de acest fel în martie 1943 (Smolensk-Moghiliov-Bobruisk) și cea de a doua în aprilie (Riga-Peciorî-Pskov-Gdov-Luga). Aceste vizite au însuflețit populația rusă, ele creau aparența directă că mișcarea rusă de independență ia naștere, că Rusia independentă poate reînvia. Vlasov a vorbit în sălile arhipline ale teatrelor din Smolensk și din Pskov, a vorbit despre scopurile mișcării de eliberare, spunând totodată că pentru Rusia național-socialismul este inacceptabil, dar nici bolșevismul nu poate fi răsturnat fără nemți. La fel de deschis l-au întrebat și pe el: este adevărat că germanii intenționează să transforme Rusia în colonie, iar poporul rus în vite de povară? De ce până acum nu a spus nimeni ce va fi cu Rusia după război? De ce nemții nu permit autoconducerea rusească în teritoriile ocupate? De ce voluntarii împotriva lui Stalin sunt numai sub comandă germană? (Vlasov răspundea stingerit, mai optimist decât el însuși putea spera în acea perioadă, însă Cartierul General al armatei germane a reacționat prin ordinul feldmre șalului Keitel: „Având în vedere declarațiile deșănțate și necalificate ale generalului Vlasov, prizonier de război rus, făcute în timpul vizitei la Grupul de nord al trupelor, care s-a efectuat fără știrea Fuhrendui și a mea, să fie trimis de urgență într-un lagăr de prizonieri”. Era permis ca numele generalului să fie folosit numai în scopuri propagandistice, însă dacă el va mai apărea personal încă o dată în public, trebuie să fie predat (gestapoului și făcut inofensiv).

Se scurgeau ultimele luni când milioane de oameni sovietici rămâneau încă în afara puterii lui Stalin, încă mai puteau să ia arma în mână ca să pornească împotriva robiei bolșevice și erau în stare să-și orânduiască viața independentă, însă conducerea germană nu a lăsat nici o îndoială: tocmai la 8 iunie 1943, înainte de bătălia de la Kursk-Oriol, Hitler a confirmat că armata rusă independentă nu va fi creată niciodată și că rușii îi sunt necesari Germaniei doar ca muncitori. Hitler nu pricepea că unica posibilitate istorică de a răsturna regimul comunist consta în Acțiunea populației însăși, răzvrătirea poporului vlăguit. De o astfel de Rusie și de o astfel de victorie Hitler se temea mai mult decât de o înfrângere. Și nici după Stalingrad și după ce a pierdut Caucazul. Hitler nu a observat nimic nou. În tîni].’ ce Stalin își aroga rolul de apărător suprem al Patriei, restabilirea vechii epoleți ruși, Biserica ortodoxă și dizolva Kominternul, Hitler îl ajuta și el cum putea; în septembrie 1943 a ordonat să fie dezarmate toate unitățile de voluntari și trimise în minele de cărbuni, apoi a schimbat: unitățile de voluntari să fie transferate la Barajul Atlanticului, împotriva aliaților. Acesta a fost, de fapt, sfârșitul proiectului privind armata rusă independentă. Dar ce a făcut Vlasov? În parte el nici nu știa cât de prost stau lucrurile (nu știa că după deplasările lui este considerat din nou prizonier de război și se află în primejdie), în parte, a pornit irevocabil pe drumul fără întoarcere al speranțelor și înțelegerilor cu Fiara, în timp ce cu fiarele apocaliptice salvatoare este doar tenacitatea, din prima și până în ultima clipă. De altfel, oare a avut o asemenea clipă Mișcarea de Eliberare a cetățenilor ruși? De la începutul începuturilor ea a fost sortită pieirii ca o jertfă suplimentară pe altarul cald încă al anului 1917. Cea dinții iarnă-de război din 1941/1942, care a nimicit câteva milioane de prizonieri sovietici, a prelungit lanțul de oase al acestor victime, început încă din vară de detașamentele de apărare, alcătuite din oameni neînarmați pentru salvarea bolșevismului.

Aici este oportun să-l comparăm pe Vlasov cu general-maiorul Mihail Lukin, comandantul armatei a 19-a, care încă din 1941 a consimțit să lupte împotriva regimului stalinist, dar a solicitat să i ’se garanteze independența națională a Rusiei fără comuniști, și, neprimind astfel de garanții, nu a făcut nici un pas în afara lagărului de prizonieri. Vlasov însă a cedat speranțelor fără garanții, și pe acest drum a înclinat de multe ori spre argumentele liniștitoare ale consilierilor săi. El a început să se oprească, să abandoneze, să renunțe, dar mereu se găseau argumente: „Vor dezarma unitățile de voluntari”, „se va înrăutăți situația ostarbeiterilor”, adică a muncitorilor ruși

din Germania. Și, prins în cursa acestor argumente, Vlasov a semnat, în octombrie 1943, scrisoarea deschisă adresată voluntarilor transferați pe frontul din Occident, în care se referea la caracterul vremelnic al acestei măsuri și la necesitatea de a se supune...

Astfel se pierdea și dispărea ultimul sens al acestui voluntariat amar: erau trimiși drept carne de tun împotriva aliaților și împotriva Rezistenței franceze, împotriva aceloră față de care rușii din Germania nutreau o simpatie sinceră, căci ei încercaseră pe pielea lor cruzimea germană și autoproslăvirea germană. Era zdruncinată astfel și speranța secretă în anglo-americieni pe care o nutreau toți cei din anturajul lui Vlasov: că o dată ce aliații îi susțin pe comuniști, oare nu vor susține ei, împotriva lui Hitler, Rusia democratică și ne comunistă? Mai cu seamă în cazul căderii celui de al Treilea Reich, când devenea mai mult decât evidentă presiunea sovieticilor de a-și extinde regimul peste întreaga Europă și peste întreaga lume și oare Occidentul va continua să susțină dictatura bolșevică? Aici se afla nepotrivirea dintre mentalitatea rusească și cea occidentală, care nu a fost depășită nici până astăzi. Occidentul ducea război numai cu Hitler și în acest scop considera că toate mijloacele și toți aliații sunt bineveniți, mai cu seamă Sovietele. Occidentul nu că n-ar fi putut, dar nici n-a vrut, pentru el ar fi fost jenant și de neînțeles să admită că popoarele URSS ar putea să aibă și obiective proprii, care să nu corespundă, cu Țelurile guvernului comunist. Este tragicomic, dar printre batalioanele de voluntari antibolșevici, mutate pe frontul din Occident, aliații au împrăștiat manifeste în care se spunea că dezertorilor li se făgăduiește trimiterea neîntârziată în Uniunea Sovietică...!

Anturajul lui Vlasov, în visurile și speranțele lui, se închipuia ca o „a treia forță”, adică în afară de Stalin și Hitler, dar și Stal în, și Hitler, și Occidentul doborau de sub ei astfel de proptele: pentru Occident ei nu erau decât o categorie bizară de sprijinitori ai naziștilor, cu nimic mai remarcabilă.

Că există ruși care într-adevăr luptă împotriva noastră și că se bat mai abitir decât orice SS-iști am aflat-o curând. În iulie 1943, lângă Oriol, un pluton de ruși în uniforme germane apăra, de pildă, satul Sobakinskie Vâselki. S-au bătut cu atâta disperare, de parcă ei construiseră acest sat. Unul a fost nevoit să se retragă într-un beci, au aruncat asupra lui grenade de mână, a tăcut, dar îndată ce ei încercau să coboare – acesta îi secera din nou cu automatul. Numai când au făcut să explodeze o grenadă antitanc au aliat că în beci mai exista o groapă în care el se ferea de grenadele de

infanterie. Este greu să-ți închipui cât era de buimăcit, contuzionat și disperat și în starea asta continua să se lupte.

Apărau, de pildă, câmpul de operații de lângă Nipru, mai la sud de Tursk. Acesta era de necucerit, de două săptămâni se dădeau lupte inutile pentru sute de metri, și luptele erau înverșunate, și gerurile la fel (decembrie 1943). În această bătălie de iarnă care ținea de multe zile, încât ni se făcuse lehamite, și noi, și ei purtam halate de camuflaj, care ne ascundeau mantaua și căciula, și lângă Malê[^] Kozlovici s-a petrecut, după cum mi s-a povestit, următoarea întâmplare. Înaintând în salturi printre pini, doi inși s-au rătăcit și s-au trezit alături, trăgând fără să știe exact în cine și încotro. Amândoi aveau automate sovietice. Și-au împărțit cartușele, se felicitau unul pe celălalt, înjurau unsoarea care înghețase pe automat, în sfârșit, nu mai puteau trage. Au hotărât să-și aprindă câte o țigară. Și-au coborât glugile albe de pe cap și atunci amândoi au văzut, unul la celălalt, vulturul și respectiv steaua de pe căciulă. Au sărit în picioare! Automatele nu mai funcționează! Le-au înhățat și mânuindu-le ca pe niște băte, au început să se alerge unul pe celălalt. Aici, nu mai era vorba de politică și nici de patriamă, ci de sentimentul simplu de neîncredere moștenit de pe vremea cavernelor: dacă eu îl cruț, el mă ucide.

În Prusia Orientală, la câțiva pași de mine, treceau sub escortă trei prizonieri vlasoviști. Tocmai atunci, pe șosea a apărut huruind un tanc T-34. Pe neașteptate, unul dintre prizonieri s-a întors, a sărit și s-a aruncat sub tanc. Tancul a încercat să -l evite, dar tot l-a strivit cu marginea șenilei. Trupul strivit a continuat să se zvârcolească, pe buze i-a apărut o spumă roșie. Era de înțeles! A preferat să moară ca un soldat, decât să fie spânzurat în pușcărie.

Lor nu li s-a lăsat nici o posibilitate de alegere. Nu puteau să se bată altfel. Lor nu li s-a oferit eventualitatea de a se lupta cumva mai cu chibzuință în ceea ce îi privește. Dacă simpla captivitate la noi era asimilată cu trădarea de patrie, pentru care nu există iertare, atunci ce să mai spunem de cei care au luat arma în mână și au luptat alături de dușman? Iată cum Explica propaganda noastră necioplită conduita acestor oameni: 1. Prin trădare (biologică, genetică?) și 2. Prin lașitate. Pardontr-numai prin lașitate nu! Lașul caută să se oploșească acolo unde există indulgență, îngăduință. Dar în detașamentele „vlasoviste” ale Wehrmachtului îi împingea numai o situație extremă, o disperare fără margini, neputința de a trage mai departe sub regimul bolșevic și disprețul pentru protecția proprie. Fiindcă știau: aici,

pentru ei nu există cruțare! În lagărele noastre de prizonieri erau împușcați pe loc îndată ce articulau primul cuvânt în limba rusă: (Lângă Bobruisk am izbutit să opresc un grurj și să-i avertizez, să se îmbrace în straie țărănești și să se împrășteie prin sate. În lagărele rusești de prizonieri, ca și în cele germane, cel mai rău o duceau rușii.

Acest război ne-a revelat că lucrul cel mai rău de pe pământ este să fii rus.

Îmi amintesc cu rușine cum în timpul asimilării (adică al jefuirii) zonei încercuite de la Bobruisk mergeam pe șosea printre mașini nemțești distruse și răsturnate, printre grămezi de trofee de război, când, din vâlceaua unde se împotmoliseră căruțe și mașini, rățăceau cai de povară și ardeau grămezi de trofee, am auzit deodată un strigăt de ajutor: „Domnule căpitan! Domnule căpitan!” Striga într-o rusă neaoșă, cerându-mi ajutor, un om în pantaloni nemțești, gol de la brâu în sus, fiind tot numai sânge: fața, pieptul, umerii, spatele. Un sergent de la serviciile speciale, călare pe cal. Îl mâna înainte, biciuindu-l și împingându-l cu calul, îl șfichiuia cu biciul pe corpul gol, nelăsându-l să se întoarcă ori să strige după ajutor, îl gonea și îl lovea, brăzdârindu-i pielea cu noi julituri însângerate.

Acesta nu era războiul punic și nici cel dintre greci și perși! Orice ofițer care dispunea de putere, orice ofițer al oricărei armate de pe pământ ar fi trebuit să oprească acest supliciu samavolnic. Al oricărei armate – da, dar al armatei noastre?... Cu această împărțire feroce și absolută a umanității, care se face la noi? (Dacă nu ești cu noi, nu ești de-al nostru etc. Și atunci nu ești demn decât să fii disprețuit și nimicit.) Ei bine, mie mi-a fost frică să iau apărarea vlasovistului în fața agentului de la serviciile speciale, n-am zis și n-am făcut nimic, am trecut pe alături ca și când n-aș fi auzit, pentru ca să nu mă molipsesc de această ciumă recunoscută de toți (și dacă acest vlasovist este într-adevăr un supercriminal? Și dacă agentul de la speciale o să creadă că eu?... Și dacă...?) Pentru cine cunoaște atmosfera care domnea atunci în armată este mai simplu de înțeles: oare acest agent de la serviciile speciale ar fi dat ascultare unui căpitan de armată?

Și cu o figură de fiară, sergentul continua să -l biciuiască și să -l gonească pe acel om fără apărare, ca pe o vită.

Acest tablou mi-a rămas pentru totdeauna în minte. Căci este aproape simbolul Arhipelagului, poate fi imprimat pe coperta cărții.

Ei presimțeau, știau totul dinainte și, cu toate acestea, și-au cusut pe mâneca stângă a uniformei germane scutul cu însemnele Simțului Andrei și sigla ROA.

Brigada lui Kaminski din Lokot, regiunea Briansk, se compunea din cinci regimente de infanterie, un divizion de artilerie, un batalion de tancuri. O parte a fost deplasată pe frontul de lângă Dmitrovsk-Oriol, în iulie 1943. În toamnă, unul dintre regimentele ei a apărut Sevskul și în această operație a fost nimicit definitiv: trupele sovietice ucideau și răniții, iar pe comandantul regimentului l-au legat de un tanc și l-au târât până și-a dat sufletul. Din ținutul său de la Lokot, brigada s-a retras cu familiile, în convoaie, peste cincizeci de mii de oameni. (Vă puteți închipui cum a mai pieptănat pe urmă NKVD-ul acest raion autonom, antisovietic!) Dincolo de hotarele Brianskului îi aștepta o călătorie chinuitoare, o staționare umilitoare lângă Lepel, folosirea lor împotriva partizanilor, pe urmă retragerea în Silezia Superioară, unde Kaminski a primit ordinul să înăbușe răscoala din Varșovia și nu putea să nu se ducă; a luat 1700 de oameni, nefamiliști, în uniforme sovietice și cu banderole galbene. Astfel, germanii înțelegeau toate aceste cocarde tricolore, drapelul Sfântului Andrei și cel al Sfântului Gheorghe Biruitorul. Limbile rusă și germană erau intraductibile una pentru cealaltă, inexpresive, incompatibile.

Batalioanele unității din Osintorf, care fusese dizolvată, au fost și ele sortite să meargă împotriva partizanilor ori să fie aruncate pe frontul din Occident. Lângă Pskov (în Stremutka) staționa în 1943 „brigada de gardă ROA”, alcătuită din câțeva sute de oameni. Ea era în contact cu populația rusă din împrejurimi, dar dezvoltarea ei a fost stăvilită de comandamentul german.

Niște ziare prăpădite ale unităților de voluntari erau elaborate, de tesacul cenzurii germane. Vlasoviștilor nu le rămânea altceva decât să se. Bată pe viață și pe moarte, iar în clipele de răgaz – vodca și iar vodca. Condamnare – așa se putea numi existența lor în toți anii de război și străinătate, și nici o ieșire, nicăieri.

Hiiler și anturajul său, care se retrăgeau de pretutindeni și se aflau în ajunul dezastrului, tot nu puteau să-și înfrângă neîncrederea lor fermă față de anumite formațiuni rusești și să se decidă să admită umbra unei Rușii independente, nesubordonate lor. Doar în trosnetul ultimei prăbușiri din septembrie 1944, Himmler și-a dat acordul pentru crearea ROA din divizii rusești întregi, chiar cu puțină lor aviație, iar în noiembrie 1944 a fost încuviințat un spectacol tardiv: convocarea Comitetului pentru Eliberarea Popoarelor Rusiei. De-abia în toamna anului 1944 generalului Vlasov i s-a oferit cea clintii posibilitate, chipurile reală, ca să acționeze: era cu bună

știință tardivă. Principiul federalist n-a atras prea mulți: Bandera, eliberat de nemți din închisoare (lot în 1944) s-a eschivat de la alianța cu Vlasov; unitățile naționale separatiste vedeau în Vlasov un imperialist rus și nu voiau să ajungă sub controlul lui; pentru cazaci a refuzat generalul Krasnov, și doar cu zece zile înainte de sfârșitul întregii Germanii – la 28 aprilie 1945!

— Himmler și-a dat consimțământul să-i fie subordonat lui Vlasov corpul de cazaci. În conducerea nazistă se instaurase haosul: unii șefi aprobau concentrarea unităților de voluntari în ROA, alții se opuneau. În mod real era greu să smulgi din linia întâi toate detașamentele acestea care se aflau în luptă, ca de altfel și pe ostarhciterii care doreau să între în ROA, nu era ușor să-i smulgi de la muncile lor din spatele frontului, însă nemții nu se grăbeau nici cu eliberarea prizonierilor de război pentru armata lui Vlasov, pentru această eliberare mașina nu fusese pusă în funcțiune. Totuși spre februarie 1945 prima divizie ROA (pe jumătate – brigada din Lokot > era alcătuită și a început formarea celei de a 2-a. Acum era prea târziu chiar să presupui că aceste divizii vor avea parte să acționeze în alianță cu Germania; și speranța de mult tănuțită într-un conflict între aliați acum s-a aprins în conducerea vlasovistă. Acest lucru a fost menționat și în raportul ministerului german al propagandei (februarie 1945): „Mișcarea lui Vlasov nu se consideră legată pe viață și pe moarte de Germania, în ea se manifestă puternice simpatii filoengleze și se fac simțite gânduri privind schimbarea cursului. Mișcarea nu este național-socialistă și nu recunoaște problema evreiască”.

Ambiguitatea situației s-a reflectat și în Manifestul Comitetului pentru Eliberarea Popoarelor Rusiei, publicat la Praga (să fie pe pământ slav), la 14 noiembrie 1944. Nu s-a putut evita să nu se pomenească „despre forțele imperialismului în frunte cu plutocrația Angliei și SUA, a căror măreție se clădește pe exploatarea altor țări și popoare” și care „își ascund scopurile lor criminale cu lozinci despre apărarea democrației, culturii și civilizației”, dar nu a existat nici o plecăciune directă la adresa național-socialismului, antisemitismului ori Germaniei Mari, ci doar au fost numiți „popoare iubitoare de libertate” toți dușmanii aliaților, era salutat „ajutorul acordat Germaniei în condiții care nu atingeau onoarea și independența patriei noastre” și se aștepta „o pace onorabilă cu Germania”, de bună seamă nu mai rea decât cea de la Brest’, în ceea ce privește situația, ar fi fost chiar superioară, dar oricum supusă schimbării în conformitate cu pacea general europeană, în Manifest se făceau multe încercări de a se proclama

democrați, federaliști (cu libertatea de separare a națiunilor), și cu pași precauți își făcea loc, pe atunci încă nu îndeajuns de coaptă, încă nu prea sigură pe ea, o anumită gândire socială în manieră sovietică: și „orân-duirea țaristă vetustă”, și înapoierea economică și culturală a vechii Rușii, și „revoluția populară din anul 1917”... Numai antibolșevismul era consecvent.

Toate acestea se sărbătoreau la Praga, potrivit unui program minimal, cu reprezentanții „Protectoratului Boemiei”, adică împreună cât funcționari germani de nuna a treia. Tot manifestul și emisiunile care îl însoțeau le-am auzit atunci pe front la radio, și toate acestea mi-au lăsat impresia că spectacolul este inoportun și condamnat, în lumea occidentală, manifestul n-a fost câluși de puțin remarcat, n-a adăugat niciodată înțelegere nici cât negru sub unghie, dar a avut succes printre ostarbeiteri: se spune că a existat un val de cereri de intrare în ROA (Sven Steenberg scrie – trei sute de mii), asta în lunile disperate când era clar că Germania se prăbușea și acești oameni sovietici, nenorociți și abandonați, puteau să conteze -împotriva avalanșei Armatei Roșii – numai pe forța repulsiei lor împotriva bolșevismului.

Care puteau fi planurile armatei în curs de formare. După cât se părea: să se strecoare în Iugoslavia, să se unească acolo cu cazacii, cu corpul emigranților și cu Mihailovici[^] și să apere Iugoslavia de comunism. Dar înainte de asta: oare putea conducerea germană, în lunile sale cele mai grele, să permită ca în spatele frontului ei să se formeze o armată rusă separată? Și nerăbdători îi împingeau pe frontul de răsărit: ba detașamentul antitanc (L Saharov – Lamsdorf) în Pomerania, ba întreaga divizie întâi pe Oder. Dar Vlasov ce zicea? Ceda cu smerenie, conform legii universale potrivit căreia, odată pornit pe linia concesiilor, nu te mai oprești, deși prin cedarea deocamdată a unicei divizii își pierdeva sensul întregul plan de creare a armatei. Argumentele sunt servite întotdeauna cu amabilitate: „Germanii nu au încredere în noi. Divizia întâi, prin operațiile de luptă, o să-i convingă, și atunci organizarea ROA o sa meargă mai repede”. Dar a mers mai prost. Divizia a 2-a și brigada de rezervă, laolaltă cu douăzeci de mii de oameni, au rămas până în mai 1945 o masă neînarmată, nu doar fără artilerie, dar aproape și fără armament de infanterie și chiar fără echipament corespunzător. Divizia întâi (șaisprezece mii) fusese desemnată pentru o operație disperată și mortală, și numai haosul general din Germania a permis comandantului Buniacenko să o retragă cu de la sine putere din linia

întâi și, înfruntând opoziția generalilor, să pătrundă în Cehia, (în drum au eliberat prizonieri sovietici, și aceștia li s-au alăturat, „ca rușii să fie împreună”). Au ajuns în apropiere de Fraga la începutul lui mai. Aici, le-au cerut ajutorul cehii, care declanșaseră în capitală insurecția de la 5 mai. La 6 mai divizia lui Buniacenko a intrat în Praga și, într-o luptă înverșunată, la 7 mai a salvat insurecția și orașul. Parcă în bătaie de joc, pentru a confirma clarviziunea celor mai neclarvăzători dintre germani, prima divizie vlasovislă, cu prima și ultima sa acțiune independentă a dat o lovitură tocmai germanilor, s-a eliberat de toată înverșunarea și amărăciunea pe care piepturile rusești aservite le strânseseră împotriva nemților în toți acești trei ani de harababură. (Cehii i-au întâmpinat pe ruși cu flori, în zilele acelea își dădeau seama, dar oare, pe urmă, le-o fi rămas în memorie care ruși le-au salvat orașul? La noi astăzi se consideră că Praga a fost eliberată de trupele sovietice, și, într-adevăr, la dorința lui Stalin, în acele zile Churchill nu s-a grăbit să dea arme praghezilor, iar americanii au zăbovit cu înaintarea, ca să permită sovieticilor să ia Praga. Josef Smrkovski, un comunist important din Praga în acele zile, fără să întrevadă viitorul îndepărtat, îi punea pe trădătorii vlasoviști și dorea cu ardoare ca Praga să fie eliberată numai de ruși.)

În toate aceste săptămâni, Vlasov nu se manifestă ca un comandant, ci se află într-o stare de descumpănire, de înțepeneală continuă. El nu trimite divizia întâi să participe la operația de la Praga, lasă într-o stare de incertitudine divizia a 2-a și unitățile mai mici, și în acest timp care trecea cu iuțea nimeni nu găsește forțe pentru proiectata unire cu cazacii. Vlasov refuză în mod consecvent să se salveze prin fugă (avea pregătit un avion să-l ducă în Spania) și, evident, cu voința paralizată, aștepta sfârșitul. Unica lui activitate din aceste ultime săptămâni a fost să trimită delegații secrete în căutarea de contacte cu anglo-americanii. Alți membri ai statu-lui-rnajor (generalii Truhin, Meandrov, Boiarski) făceau același lucru.

Doar gândul că acum, la sfârșit, vor fi de folos aliaților îi mai consola pe vlasoviști, găsind astfel un sens îndelungii lor șederi în jувățul german. Tot mai licărea, nu, acum ardea în toată regula, speranța că, iată, va veni timpul ca puternicii anglo-americani să-i ceară lui Stalin să schimbe politica internă, iată, se vor apropia armatele de la Apus și cele de la Răsărit și se vor înfrunta deasupra Germaniei zdrobite! Și în acest caz nu-i în avantajul Occidentului să ne păstreze și să ne folosească? Fiindcă, de bună seamă, înțeleg și ei că bolșevismul este inamicul întregii umanități, nu-i așa?

Nu, n-au înțeles câtuși de puțin! O, cât de obtuză poate fi democrația occidentală! Cum? Spuneți că dumneavoastră sunteți opoziția politică? Dar parcă la dumneavoastră există opoziție? De ce nu s-a manifestat în mod public? Dacă sunteți nemulțumiți de Stalin, întoarceți-vă în patrie și în prima campanie electorală realegeți-l, aceasta va fi o cale cinstită. De ce însă a fost nevoie să puneți mâna pe armă, și încă germană? Nu, acum noi suntem siliți să vă predăm, altfel ar fi necuviincios și ne stricăm relațiile cu un aliat glorios.

În cel de al doilea război mondial, Occidentul și-a apărât libertatea proprie și a apărât-o pentru sine, iar pe noi (și Europa de Răsărit) ne-a băgat în robie și mai adânc.

Ultima încercare a lui Vlasov a fost declarația că întreaga conducere a ROA este gata să se prezinte în fața tribunalului internațional, însă predarea armatei autorităților sovietice la moarte sigură contravine dreptului internațional, în sensul că ar fi predată mișcarea de opoziție. Nimeni însă nu a auzit acest tipăt, ba majoritatea comandanților militari americani au aflat chiar cu uimire despre existența a încă niște ruși, dar nu sovietici, astfel încât era normal să-i predea sovieticilor, după apartenență.

ROA n-a capitulat pur și simplu în fața americanilor, ci i-a implorat să primească ei capitularea, numai să-i dea garanția că nu va fi predată Sovietelor. Și ofițerii americani – grade mijlocii – care habar nu aveau ce înseamnă marea politică, ajungeau uneori, din naivitate, să facă promisiuni. (Toate promisiunile acestea au fost pe urmă încălcate, prizonierii au fost înșelați.) Însă întreaga divizie întâi (11 mai, lângă Plzen) și aproape și a 2-a toată, americanii le-au întâmpinat cu un zid înarmat: au refuzat să-i ia prizonieri, au refuzat să-i primească în zona lor: la lalta, Churchill și Roosevelt au semnat documentul privind repatrierea tuturor cetățenilor sovietici, în special a militarilor, iar de liberul consimțământ ori de silnicia repatrierii nu s-a pomenit nimic, fiindcă unde s-a mai pomenit pe pământ, în care țară, ca fiii ei să nu dorească să se întoarcă de bunăvoie? Toată miopia Occidentului s-a condensat în stilourile de la lalta.

Americanii nu i-au primit pe capitanți, iar tancurile sovietice parcurgeau ultimii kilometri. Acum rămânea ori să se arunce în lupta cea din urmă, ori... Buniacenko și Zverev (divizia a 2-a) au dat aceleași ordine: nu s-a dat nici o luptă. (Și acest mod de a proceda este tot în. Spiritul caracterului rus: și dacă?... Totuși sunt de-ai noștri... Din povestirile auzite în închisoare cunosc multe asemenea cazuri de predare alor noștri.) La 12 mai, divizia

întâi înarmată și cu efectivul complet a primit, în pădure, ordinul: „Rupeți rândurile!” S-au îmbrăcat în haine civile, și-au descusut decorațiile, și-au ars actele, s-au împușcat. Noaptea au început raziile trupelor sovietice. Aproximativ zece. Mii au fost uciși și luați prizonieri, ceilalți au răzbit în zona americanilor, dar și dintre ei o mare parte a fost predată trupelor sovietice, precum cei din divizia a-2-a, din aviație, din alte detașamente separate. Pentru unii șederea în lagărele americane s-a lungit pe multe luni (grupul lui Meandrov). Asta era fie din neglijența americanilor, fie li se făcea o aluzie: „împrăștiați-vă singuri”, însă îi țineau și flămânzi, ca și nemții mai înainte, îi și loveau cu picioarele și îi băteau cu patul armelor, dar îi păzeau slab. Unii dintre ei au fugit, însă o mare parte au rămas! Încrederea în America? Nu puteau concepe că americanii îi vor trăda? Au rămas să își aștepte soarta cumplită, dezbinați și de agitatorii sovietici, și de autoacuzări, și de moralul scăzut. Și grup după grup, generali, ofițeri, soldați, în anii 1945 și 1946 au fost predați spre reprimare Uniunii Sovietice. (La 2 august 1946, ziarul sovietic a publicat comunicatul Colegiului Militar al Tribunalului Suprem privind condamnarea lui Vlasov și a încă unsprezece dintre apropiații lui: moarte prin spânzurătoare.)

Tot în mai 1945, în Austria, un pas la fel de loial (din obișnuita modestie, la noi nu i s-a făcut nici o publicitate) a făcut și un alt aliat – Anglia: ea a predat comandamentului sovietic corpul de armată al cazacilor (40-45 mii de oameni), care își croise drum din Iugoslavia. Această predare a avut un caracter perfid, în spiritul diplomației engleze tradiționale. Cazacii erau hotărâți să se bată pe viață și pe moarte ori să plece peste ocean, chiar și în Paraguay, chiar și în hidochina, numai să nu se predea vii. Englezii i-au trecut pe cazaci la rație de hrană intensivă, le-au distribuit echipament englezesc excelent, le-au promis servicii în armata engleză, au organizat chiar parăzi și treceri în revistă. În felul acesta nu a părut nimic suspect când au propus cazacilor să predea armamentul sub pretextul unificării lui. IM 28 mai, toți ofițerii, de la locotenenți la generali (peste două mii de oameni), au fost convocați, separat de soldați, în orașul Judenburg, chipurile la o consfăturie cu feld-mareșalul Alexander privind destinul ulterior al armatei. Pe drum, ofițerii au fost înșelați, puși sub pază puternică (englezii i-au bătut până la sânge), coloana de autobuze a fost treptat încercuită de tancuri sovietice, apoi, în Judenburg, a intrat într-un semicerc de autodube, lângă care se afla deja escorta cu listele în nună. Nu aveau nici măcar cu ce să se împuște, ori să se înjunghie, căci toate armele le fuseseră luate. S-au

aruncat de la înălțimea viaductului pe stânci și în apă. Dintre generalii predați, majoritatea o formau emigranții, aliații acelorași englezi în primul război mondial. În timpul războiului civil, englezii nu izbutiseră să le mulțumească, abia acum le înapoiau datoria, în ultimele zile englezii, tot prin înșelăciune, i-au predat la fel și pe soldații de rând, în trenuri înfășurate-n rețele de sârmă ghimpată. (La 17 ianuarie 1947 ziarele sovietice[^] au publicat comunicatul privind executarea prin spânzurătoare a generalilor de cazaci Piotr Krasnov, Șkuro și încă alți câțiva.) Între timp sosise din Italia convoiul „Tabăra cazacilor”, numărând treizeci și cinci de mii de oameni, și s-a oprit în valea Lienz, pe râul Drava. În tabără erau și luptători, însă și mulți bătrâni, copii și femei, și cu toate acestea, nu voiau să se întoarcă pe râurile natale căzăcești. Însă nu s-au înfiorat inimile englezilor și nu s-a întunecat rațiunea lor democratică. Comandantul englez, maiorul Davis, al cărui nume va intra acum cu siguranță cel puțin în istoria Rusiei, copleșitor de amabil ori necruțător – după împrejurări – după ce i-a scos prin înșelăciune pe ofițeri, a anunțat deschis că la 1 iunie se va face predarea forțată, l s-a răspuns cu strigăte din mii de piepturi: „Nu ne ducem!” Deasupra lagărului de refugiați, în biserica de campanie se țineau slujbe neîntrerupte: slujbe de îngropăciune, deși erau încă vii!... Englezii au adus tancuri și soldați. Prin megafoane au ordonat tuturor să urce în camioane. Mulțimea cânta slujba de îngropăciune, preoții ridicau crucile, tinerii au făcut cerc în jurul bătrânilor, femeilor și copiilor. Englezii loveau cu patul armelor și cu bâte, îi înghătau pe oameni și îi aruncau ca pe niște baloturi în camioane. La fel procedau și cu răniții. Sub presiunea celor care se retrăgeau s-a prăbușit podiumul pentru preoți, apoi și împrejmuirea taberei, mulțimea s-a repezit pe podul de peste Drava, tancurile engleze le-au tăiat calea, unii dintre cazaci s-au aruncat în râu cu familii cu tot, prin împrejurimi, o unitate englezească prindea fugarii și îi împușca. (Cimitirul celor uciși și striviți se păstrează în Lienz.) În aceleași zile și la fel de perfid și necruțător, englezii au predat și comuniștilor iugoslavi mii de inamici ai regimului lor (pe aliații lor din anul 1941!) să fie împușcați și exterminați fără nici o judecată.

Iar Marea Britanie, țară liberă, cu presă independentă, nici până în ziua de astăzi, nimeni după 25 de ani nu s-a învrednicit să relateze despre această trădare, n-a sunat alarma în societate.

(în țările lor, Roosevelt și Churchill sunt considerați ca etaloane ale înțelepciunii politice, și, cu timpul, Anglia se poate umple cu monumentele ridicate în memoria marelui bărbat. Nouă însă, în discuțiile purtate în închisorile rusești, miopia lor sistematică și chiar prostia amândurora, ne săreau în ochi în mod izbitor. Cum au putut, pornind din anul 1941 până în 1945 să nu asigure nici un fel de garanții pentru independența Europei de Răsărit? Cum au putut, pentru jucăria ridicolă a Berlinului împărțit în patru zone.

— Care va fi pentru ei un călcâi al lui Miile – să cedeze vastele provincii ale Saxoniei și Thuringiei? Și ce rațiune militară ori politică a avut pentru ei predarea în mâinile lui Stalin, pentru o moarte sigură a câtorva sute de mii de cetățeni sovietici, care nu doreau să se predea nici în rușii capului? Se spune că prin asta au plătit pentru participarea garantată a lui Stalin la războiul japonez. Având deja bomba atomică, îi plăteau lui Stalin ca să nu refuze să ocupe Manchuria, să-l consolideze în China pe Mao-Tzedun, iar într-o jumătate a Coreei pe Kim Ir Sen!... Oare nu este grăitoare mediocritatea planurilor lor politice? Când apoi [-au. Înlăturat pe Mikolajczyk, când au dispărut Benes și Masaryk[^], când a fost supus blocadei Berlinul, când s-a aprins și s-a stins Budapesta, când fumega Coreea, iar conservatorii și-au luat tăplășița de la Suez, oare nici atunci aceia dintre ei care erau înzestrați cu o memorie remarcabilă nu și-au amintit măcar episodul cu predarea cazacilor?)

Și acesta nu a fost decât începutul. Pe întreg parcursul anilor 1946 și 1947, aliații occidentali fideli lui Stalin au continuat fără întrerupere să-i predea pentru răfuială pe cetățenii sovietici, împotriva voinței lor, și foști militari, și civili pur și simplu, numai să se descotorosească mai iute de această zăpăceală omenească. Au predat sovietici din Austria, Germania, Italia, Franța, Danemarca, Norvegia, Suedia, din zonele americane. În zonele engleze, în acești ani au funcționat și lagăre de concentrare, care se prea poate să nu fi fost mai prejos de cele hitleriste. (De pildă, lagărul Wolfsberg: femeilor li se poruncea să se aplece, dar să nu se lase pe vine, și să laie cu forfecuța câte un singur fir de iarbă. Când au tăiat unsprezece – să le lege în „snop” cu cel de al doisprezecelea, și astfel ceasuri în șir’. Că așa ceva se poate concepe, cu toată tradiția parlamentară britanică, ne face să ne gândim foarte serios la grosimea obrazului civilizației noastre.) Mulți ruși au trăit mulți ani după război în Occident, cu acte false, cu frica apăsătoare că vor fi predați în URSS, temându-se de administrația anglo-americană, cum se

temeau odinioară de NKVD. Iar unde nu erau predați, acolo mișunau nestingheriți și acționau în număr mare și fără greș agenții sovietici și ziua-n amiaza mare răpeau oameni vii chiar de pe străzile capitalelor occidentale.

În afară de ROA, spre anul 1945, multe subunități ruse continuau să mucegăiască în adâncurile armatei germane, în uniforme care nu se deose-

*Acest lagăr este descris în cartea Ariadnei Delianici Wolfsberg-373. Ea însăși a fost deținută acolo. (Cartea a fost tipărită la San-Francisco în tipografia... Russkaia Jizn „-” Viața rusă”) beau de cele ale soldaților germani. Ei au încheiat războiul în diferite sectoare și în diferite maniere.

Cu câteva zile înainte de arestarea mea am nimerit și eu sub gloanțele ylasoviștilor. Rușii se aflau și în zona încercuită de noi din Prusia Orientală. Într-o noapte de la sfârșitul lui ianuarie, una dintre unitățile lor a încercat să efectueze o breșă spre apus, trecând peste dispozitivul nostru în tăcere, fără pregătire de artilerie. Cum nu exista un front compact, ei au pătruns repede și au prins în clește bateria mea de reperaj sonor plasată prea în față și de-abia am izbutit să o scot pe ultimul drum care mai exista. Pe urmă însă m-am întors după mașina lovită și înainte de revărsatul zorilor i-am văzut adunându-se pe zăpadă în halate de camuflaj și apoi, brusc, cu strigăte de „ura” s-au aruncat asupra pozițiilor de foc ale divizionului de 152 milimetri lângă Adlig Schwenkitten și au aruncat peste douăsprezece tunuri grele o ploaie de grenade, fără ca ai noștri să tragă un foc. Sub gloanțele lor trasoare, ultimul nostru grup a alergat trei kilometri prin zăpada virgină până la podul peste pâraul Passarge. Acolo i-au oprit.

Curând am fost arestat, și, iată, înainte de parada Victoriei ședeam împreună pe priciul de la Butârki, eu trăgeam după ei și ei după mine din aceeași țigară, și împreună cu careva căram hârdăul de tablă de șase vedre.

Mulți „vlasoviști”, ca și „spionii pentru o oră”, erau tineri, născuți cam între anii 1915 și 1922, acea „necunoscută, jună generație”, pe care, în numele lui Pușkin, s-a grăbit să o salute agitatorul Lunacearski. Majoritatea lor a nimerit în formațiunile militare pe același val al întâmplării, pe care în lagărul vecin camarazii lor au nimerit la școala de spioni – depindea de agentul de recrutare.

Agenții de recrutare le explicau în zeflemea – în zeflemea dacă n-ar fi fost adevărat: „Stalin a renunțat la voi!” „Lui Stalin puțin îi pasă de voi!”

Legea sovietică îi scosese în afara sa, înainte ca aceștia să se pună în afara ei.

Și ei s-au înscris... Unii numai pentru a se smulge din lagărul morții. Alții cu gândul de a trece la partizani (și au trecut, și pe urmă au luptat la partizani, însă, după criteriul lui Stalin, asta nu le îndulcea câtuși de puțin condamnarea!), însă erau și unii pe care îi durea sufletul pentru rușinosul an Patruzeci și Unu, acea zguduitoare înfrângere după mulți ani de lăudăroșenie; iar alții considerau că primul vinovat pentru aceste lagăre crâncene era Stalin. Și iată că au vrut să se afle despre ei, despre experiența lor cumplită: că și ei sunt crâmpeie ale Rusiei și doresc să influențeze asupra viitorului ei, nu să fie jucăria greșelilor altora.

Cuvântul „vlasovist” la noi sună precum cuvântul „scârnăvie”, și parcă ne murdărim gura numai cu pronunțarea lui, iată de ce nimeni nu îndrăznește să rostească două trei propoziții cu subiectul „vlasovist”.

Dar istoria nu se scrie așa. Acum, după un sfert de secol, când majoritatea au pierit în lagăre, iar cei care au scăpat teferi își trăiesc restul zilelor în Extremul Nord, am vrut să amintesc prin aceste pagini că acest fenomen este destul de neobișnuit pentru istoria mondială: câteva sute de mii de tineri în vârstă de la douăzeci la treizeci de ani să ridice arma împotriva propriei Patrii în alianță cu cel mai înverșunat dușman al ei. Că, poate, trebuie să stăm și să cugetăm: cine este mai mare vinovat – acest tineret ori Patria căruntă? Că nu Poți explica acest fapt printr-o predispoziție biologică la trădare, că aici trebuie să fie niște cauze sociale.

Fiindcă un vechi proverb glăsuiește astfel: caii n-o iau rama de, sătul.

Tabloul ar arăta cam așa: un câmp pe care cutreieră aiurea niște cai neîngrijiți, înnebuniți de foame.

* în primăvara aceea se mai aflau în celulele închisorilor și mulți emigranți ruși.

Era aproape ca într-un vis: întoarcerea istoriei dispărute. De mult se terminaseră de scris și fuseseră închise tomurile războiului civil, problemele lui fuseseră rezolvate, evenimentele lui fuseseră de mult introduse în cronologiile manualelor. Reprezentanții mișcării albgardiste nu mai erau contemporanii noștri pe pământ, ci doar niște fantome ale unui trecut dispărut. Emigrația rusă, împrăștiată mai crunt decât neamurile lui Israel, chiar dacă își mai ducea veacul pe undeva, în concepția noastră sovietică nu puteau fi decât niște pianiști în restaurante murdare, lachei, spălătorese, cerșetori, morfino-mani, cocainomani, niște cadavre în descompunere, înainte de războiul din 1941, în ziarele noastre, în marea beletristică, în critica de artă nu găseai nici un indiciu după care să-ți dai seama (și maeștrii

noștri ghifluiți nu ne-au ajutat să aflăm) că Diaspora rusească înseamnă o mare lume spirituală, că acolo se dezvoltă filosofia rusă, că acolo se află Bulgakov¹, Berdiaev, Frank¹⁹, Losski²⁰, că arta rusă cucerește lumea, acolo se află Rahmaninov²¹, Șaliapin²², Benois²³, Diaghilev²⁴, Pavlova²⁵, corul de cazaci al lui Jarov, se elaborează studii de mare profunzime despre Dostoievski (în vremea aceea, la noi, cu totul anatemizat), că există remarcabilul scriitor Nabokov-Sirin, că mai trăiește Bunin și toți acești douăzeci de ani el a continuat să scrie, că se editează reviste de literatură și artă, se montează spectacole, că asociațiile emigranților (după locul de baștină) țin congrese, unde răsună limba rusă, și că emigranții bărbați nu și-au pierdut capacitatea de a se însura cu emigrantele femei, iar acestea – de a naște prunci, deci pe aceia de o vârstă cu noi.

În țara noastră despre emigranți s-a format o imagine atât de falsă, încât oamenii sovietici n-ar fi putut crede niciodată că au fost emigranți care au luptat în Spania, nu de partea lui Franco, ci a republicanilor; că în Franța, Merejkovski și Hippus² „s-au trezit complet izolați și ocoliți de emigrația rusă pentru că nu s-au lepădat de Hitler. Și ca o anecdotă, ba chiar dimpotrivă: Denikin a încercat să se ducă să lupte pentru Uniunea Sovietică împotriva lui Hitler, și pe Stalin o vreme chiar l-a bătut gândul să -l readucă în țară (firește, nu ca forță militară, ci ca simbol al unității naționale). Ca și întregul Occident, tot astfel și emigrația rusă după douăzeci și cinci de ani era lipsită de experiența sovietică vie pentru a putea înțelege lucid evenimentele. Tocmai de aceea înlăuntrul emigrației a apărut fenomenul de tulburare a minților, ca de pildă:” Oare poți să întinzi mâna unui vlasovist? „(unii -pentru că sunt” întodeauna pentru Rusia „, alții – pentru că sunt” întodeauna pentru democrație”), între emigranții de mai înainte și cei noi, cei din epoca sovietică, au izbucnit numeroase divergențe și neînțelegeri: și în timpul războiului, la nemți, și pe urmă, după război, în lagărele aliaților. Este adevărat că s-a alcătuit un corp de infanterie din voluntari emigranți pentru a fi trimis pe Frontul de Răsărit (cincisprezece mii de oameni), însă nemții l-au trimis împotriva lui Tito, și nu au mai mers pe front, și-au păstrat po/iziția neutră de neamestec, în timpul ocupației Franței, numeroși emigranți ruși, bătrâni și tineri, au aderat la mișcarea de Rezistență, iar după eliberarea Parisului au năvălit la ambasada sovietică să depună cereri de întoarcere în țară. Oricum o fi ea, Rusia, tot Rusia rămâne! Aceasta era lozinca lor, și în felul acesta adevereau că nici înainte n-au mințit când spuneau că o iubesc,

(în închisoare, în anii 1945-1946, ei erau aproape fericiți că aceste gratii și acești gardieni sunt de aici, din Rusia; priveau mirați cum băieții sovietici se scărpinau la ceafă: „Spuneți că de ce dracu ne-am întors? Că n-aveam destul loc în Europa?”)

Însă conform logicii staliniste potrivit căreia trebuia să fie aruncat în lagăr orice om sovietic care a trăit în străinătate, oare cum ar fi putut emigranții să se sustragă acestei ursite? În Balcani, în Europa Centrală, în Harbin au fost arestați îndată după sosirea trupelor sovietice, i-au arestat de acasă ori de pe stradă, ca și cum ar fi fost vorba de ai noștri. Deocamdată erau luați numai bărbații și nu toți, ci doar aceia care, într-un fel sau altul, se manifestaseră pe plan politic. (Familiiile unora au fost aduse mai târziu, sub escortă, la locurile unde urmau să-și petreacă exilul, iar ale altora au fost lăsate în Bulgaria, în Cehoslovacia.) În Franța li s-a acordat, cu onoruri și flori, cetățenia sovietică, au fost transportați în patrie cu tot confortul, iar aici au fost arestați. Mult mai încet au mersjucurile cu emigranții din Șanghai, orașul nu ne era la îndemână în anul 1945. Însă aici a venit un împuternicit al guvernului sovietic care a adus la cunoștință Decretul Prezidiului Sovietului Suprem: toți emigranții au fost iertați! Cum să nu crezi? Guvernul nu poate minți! (Fie că a existat sau nu acest decret în realitate, el, oricum, nu constituia un obstacol pentru Organe.) Emigranții din Șanghai au fost cuprinși de entuziasm. Li s-a propus să ia cu ei orice și în orice cantitate (unii și-au luat și automobilele, patriei o să-i folosească), să se stabilească în Uniune acolo unde doresc; și să lucreze, firește, în orice specialiate. Din Șanghai au fost luați cu vapoarele. Soarta vapoarelor era diferită: pe unele dintre ele, nu se știe din ce motiv nu le-au dat nimic de mâncare. O soartă diferită au avut și după ce au ajuns în portul Nahodka (unul din principalele puncte de transbor-dare ale GULAG-ului). Aproape toți au fost încărcăți în garnituri de tren formate din vagoane de marfă, precum deținuții, cu diferența că nu aveau o escortă prea severă și câini. Pe unii îi duceau în zone locuite, în orașe, și, într-adevăr, pentru doi-trei ani îi lăsau să trăiască în voie. Pe alții i-au dus direct într-un lagăr, undeva dincolo de Volga, și i-au descărcat într-o pădure de pe un taluz înalt o dată cu planele albe. Și cu jardinierile de Hori. În perioada anilor 1948-1949, re-emigranții din Extremul Orient care scăpaseră au fost prinși toți unul câte unul, și aruncați în lagăre.

Când eram băiat de nouă ani, citeam cu mai mare plăcere cărțuliile albastre; al lui V. V. Șulghin²⁷, care se vindeau în pace la chioșcurile

noastre de cărți, decât pe Jules Verne. Era o voce dintr-o lume atât de neîndoielnic trecută, încât nici cea mai extravagantă fantezie n-ar fi putut presupune că nu vor trece nici douăzeci de ani și pașii autorului și ai mei se vor intersecta printr-o invizibilă linie punctată pe coridoarele tăcute ale Marii Lubianka. E drept că nu l-am întâlnit atunci, ci cu douăzeci de ani mai târziu, însă în primăvara anului 1945 am avut timp să-i observ pe mulți dintre emigranți, tineri și bătrâni.

Pe rotmistrul Borșci și pe colonelul Mariușkin am avut prilejul să-i cunosc când am fost la vizita medicală, și înfățișarea jalnică a corpurilor lor goale, zbârcite, de culoare galben-închis, care nici nu mai erau corpuri, ci niște moaște, mi-a rămas pentru totdeauna în minte. Au fost arestați cu cinci minute înainte de mormânt, i-au adus la Moscova, cale de câteva mii de kilometri, și aici, în anul 1945, în modul cel mai serios cu putință au fost anchetați cu privire la... Lupta lor împotriva puterii sovietice în anul 1919!

Ne-am obișnuit într-atât cu nedreptățile acumulate pe parcursul anchetelor judiciare, încât am încetat să le mai observăm gradele. Acest rotmistru și acest colonel au fost militari activi în armata țaristă. Aveau amândoi peste patruzeci de ani, iar în armată serveau de peste douăzeci, când telegraful le-a adus vestea că la Petrograd împăratul a fost detronat. Douăzeci de ani ei slujiseră sub puterea jurământului făcut țarului, acum, cu inima strânsă (și, poate, mormăind în sinea lor: „Ptui, piei, drace!”), au jurat Guvernului provizoriu³⁰. Nimeni nu le-a mai propus să mai jure cuiva, pentru că întreaga armată s-a destrămat. Nu le-a plăcut acel regim care le rupea epoleții și îi omora pe ofițeri, și, în mod firesc, s-au unit cu alți ofițeri, ca să lupte împotriva acestui regim. Era firesc ca Armata Roșie să se lupte cu ei și să-i împingă în mare. Însă, într-o țară unde există chiar și numai niște germenii de gândire juridică, pe ce temeluri să fie judecați, și încă după un sfert de secol? (În tot acest timp ei au trăit ca persoane particulare: Mariușkin până în clipa arestării, Borșci. E drept, se afla în convoiul cazacilor din Austria, însă nu printre cei înarmați, ci printre bătrâni și femei.)

Cu toate acestea, în anul 1945, în centrul jurisdicției noastre, ei au fost acuzați de acte având ca scop răsturnarea puterii sovietelor de deputați ai muncitorilor și țăranilor; de invazie armată a teritoriului sovietic (adică de faptul că nu au plecat neîntârziat din Rusia, care, de la Petrograd, a fost declarată sovietică); de sprijinire a burgheziei internaționale (pe care ei nici în vis n-o văzuseră); de a se fi aflat în serviciul guvernelor contrarevoluționare (adică al generalilor, cărora o viață întreaga le fuseseră subordonați). Și toate aceste paragrafe (1-2-4-13 ale articolului 58 aparțineau codului penal adoptat... În anul 1926, adică după 6-7 ani de la sfârșitul războiului civil! (Un exemplu clasic și necinstit de acțiune retroactivă a legii!) în afară de aceasta, articolul al doilea al codului preciza că el se extinde doar asupra cetățenilor reținuți pe teritoriul RSFSR. Însă brațul drept al GB-ului se întindea tocmai asupra ne-cetățenilor, care trăiau în toate țările Europei și Asiei'. Cât despre prescripție – nici nu mai vorbim: referitor la prescripție, se prevedea cu suplețe că nu se aplică la articolul 58.

Prescripția

*În felul acesta nici un președinte african nu poate avea garanția că peste zece ani noi nu vom emite o lege în virtutea căreia să-l judecăm pentru actele săvârșite în prezent.

Se aplică numai călăilor autohtoni, care au exterminat mult mai mulți compatrioți decât au pierit în războiul civil.

Mariuşkin își amintea totul foarte clar, povestea cu de-amănuntul despre evacuarea din Novorossii.sk. Borșci însă parcă dăduse în mintea copiilor și bâiguia eu naivitate cum a prăznuit el Pastele la Lubianka: toată săptămâna Floriilor și toată Săptămâna Mare a mâncat numai jumătate de rație, pe cealaltă punând-o deoparte și schimbând treptat pe cele vechi cu cele proaspete. Astfel, de sărbători acumulasă șapte tainuri și în cele trei zile de Paști a petrecut grozav!

Faptul că au fost acuzați și judecați acum nu dovedește nicidecum vinovăția lor reală chiar în trecut, ci doar răzbunarea statului sovietic pentru că s-au opus comunismului eu un sfert de veac în urmă, deși de atunci au trăit ca niște proscriși fără adăpost și fără căpătâi.

Colonelul Konstantin Konstantinovici lasevici se deosebea de mumiile acestor emigranți neputincioși. Pentru el lupta împotriva bolșevismului nu s-a sfârșit o dată cu războiul civil. Cu ce putea el lupta acolo, unde și cum – nu mi-a povestit. Dar sentimentul că și acum se află la datorie nu îl părăsise nici în celulă. În harababura de noțiuni, de puncte de vedere care urmau linii confuze sau frânte, cum era în capul celor mai mulți dintre noi, el avea, în mod cert, o concepție clară și precisă despre lumea încojurătoare, iar poziția clară de viață conferea corpului său tărie, suplețe și energie permanentă. Nu avea mai puțin de șaiszeci de ani, avea capul complet chel, fără un fir de păr, ancheta lui luase siârșit (aștepta sentința, ca și noi toți) și, firește, nu primea nici un ajutor de nicăieri, cu toate acestea își păstrase o piele tânără, rozalie, din toată celula numai el făcea dimineța gimnastică de înviorare și se stropea cu apă rece de la robinet (noi, toți ceilalți ne păstram calorii ce le căpătăm din rația închisorii). El nu pierdea timpul, când trecerea dintre pricluri se elibera, își începea plimbarea, cu pași apăsați, cu profil statuar, cu mâinile încrucișate la piept, cu ochii lui tineri și limpezi privind dincolo de pereți.

Și tocmai pentru că noi toți ne miram de ceea ce se petrecea cu noi, iar pentru el nimic din ceea ce ne înconjură nu era contrar așteptărilor lui, el era absolut singur în celulă.

Comportamentul lui din închisoare l-am evaluat peste un an: mă aflu din nou la Butârki și într-una din aceleași șaptezeci de celule am întâlnit camarazi mai tineri de-ai lui lasevici, condamnați pentru aceleași fapte, care își primiseră sentința de zece și cincisprezece ani. Nu știu cum se făcea că ei

se aflau în posesia textului sentinței, bătut la mașină pe foiță, în capul listei figura lasevici, sentința lui: condamnat la moarte. Iată dar ce vedea, ce prevedea el serutând cu privirea dincolo de pereți cu ochii lui ce nu îmbătrâniseră, măsurând celula de la masă la ușă și îndărăt! Dar conștiința non-regretului pentru că a rămas fidel drumului pe care și l-a ales în viață îi dădea o forță neobișnuită.

Printre emigranți se alia și leatul meu Igor Tronko. Mă împrietenisem cu el. Amândoi eram vlăguiți, veștejiți, doar pielea și osul, o piele galben-cenușie (într-adevăr, de ce om fi rezistat atât de puțin? Cred că din pricina tulburării morale), slabi, lungi, clătinați de rafalele vântului de vară în curtea de plimbare de la Butârki, pășeam unul lângă celălalt cu mers precaut de bătrâni și discutam de viețile noastre, vieți paralele. Ne născuserăm amândoi în același an, în sudul Rusiei, încă mai sugeam la sânul mamei când soarta a căutat în sacul ei jerpelit și mi-a dat mie un pai scurt, iar lui unul lung. Și iată că ghemul vieții lui a fost azvârlit peste mări, cu toate că tatăl lui „albgardistul” nu era decât un simplu telegrafist fără nici un fel de avere.

Pentru mine era extrem de interesant ca prin viața lui să-mi pot reprezenta întreaga generație a compatrioților mei care au ajuns în emigrație. Ei au crescut cu o bună supraveghere părintească în condiții foarte modeste, chiar sărăcăcioase. Au primit o educație excelentă și în măsura posibilităților, o bună instrucție. Au crescut fără să cunoască teama și persecuția, deși o oarecare apăsare a organizațiilor albgardiste plutea deasupra lor până se maturizau. Au crescut fără să fie atinși de viciile secolului de care suferea întregul tineret european (atitudinea frivolă față de viață, dezinteresul față de profunzimea gândurilor, viața destrăbălată, criminalitatea sporită). Aceasta pentru că ei au crescut într-un fel la umbra nenorocirii de neuitat a familiilor lor. În toate țările unde au crescut, doar Rusia era patria lor. Educația lor spirituală se făcea pe baza literaturii ruse, cu atât mai iubită, cu cât patria încetase să mai existe o dată cu ea, cu cât în spatele ei patria lor primară încetase să mai aibă o existență fizică. Slova tipărită le era accesibilă într-o proporție mult mai largă decât nouă, însă tocmai publicațiile sovietice ajungeau rar la ei, și acest neajuns îl resimțeau tot mai acut, li se părea că tocmai din această cauză nu pot să înțeleagă esențialul, ceea ce era mai nobil și mai frumos, despre Rusia Sovietică, iar ceea ce ajungea la ei erau numai deformări, minciună, lucruri incomplete. Reprezentările lor despre adevărata noastră viață erau foarte palide, însă

dorul de patrie era atât de mare, încât, dacă în 1941 ar fi fost chemați, ar fi dat năvală cu toții în Armata Roșie, și pentru ei ar fi fost chiar mai plăcut să moară, decât să supraviețuiască. La douăzeci și cinci -douăzeci și șapte de ani, acest tineret avea punctul său de vedere și îl apăra cu fermitate. Astfel, toți cei din grupul lui Igor se pronunțau împotriva apriorismului. Ei susțineau că, neîmpărțind cu patria toate dificultățile complexe ale deceniilor trecute, nimeni nu are dreptul să hotărască aprioric ceva legat de viitorul Rusiei, nici măcar să propună ceva, ci doar să meargă și să-și pună toate forțele în slujba a ceea ce va hotărî poporul.

Multă vreme am stat întinși unul lângă altul pe priciul de lemn. Pătrundeam cât puteam în lumea lui, și această întâlnire mi-a revelat (pe urmă altele mi-au confirmat) ideea că scurgerea unei părți importante a forțelor spirituale, care a avut loc în timpul războiului civil, a dus cu ea o mare și importantă ramură a culturii ruse. Și toți cei care o iubesc cu adevărat vor năzui spre unirea celor două ramuri: cea din metropolă și cea din emigrație. Numai atunci ea va atinge întreaga plenitudine, numai atunci va descoperi capacitatea de a se dezvolta fără prejudicii.

Visez să apuc și eu ziua aceea.

Slab este omul, slab. În final, și cei mai îndărătnici dintre noi doreau în primăvara aceea să fie iertați. Circula următoarea glumă: „Inculpat, ultimul dumitale cuvânt!” – „Vă rog să mă trimiteți unde vreți, însă acolo să fie puterea sovietică! Și să fie soare!” Nu eram amenințați să fim privați de soare... Nimeni nu dorea să ajungă dincolo de Cercul Polar, unde îi aștepta scorbutul și distrofia. Și nu știu cum se explică circulația tot mai intensă prin celule a legendei despre Altai. Acei puțini care au fost cândva acolo, dar mai ales cei care n-au fost, vânturau colegilor de celulă visuri feerice; ce meleaguri încântătoare sunt în Altai! Și vastele întinderi siberiene, și clima blândă! Râuri de miere cu maluri de turtă dulce. Stepă și munți. Turme de oi, vânat, pește. Sate bogate cu oameni mulți...

Oare visurile deținuților nu reluau vechile visuri despre Altai ale țăranilor? În Altai se aflau așa-numitele pământuri ale Cabinetului Majestății Sale, iată de ce multă vreme a fost închis pentru colonizare, spre deosebire de restul Siberiei. Însă tocmai aici doreau țăranii să se instaleze (și se instalau). Oare nu aici îți are obârșia această legendă stăruitoare?

Ah, dacă ai putea să te cufunzi în această liniște. Să auzi cântecul răsunător și curat al cocoșului în aerul nepoluat! Să mângâi botul blând și serios al calului! Și să fie blestemate toate marile probleme, n-are decât să-și spargă

capul cu ele altul mai prost. Să te odihnești acolo de înjurăturile anchetatorilor și de derularea anostă a vieții tale întregi, de zgomotul cheilor în încuie -torile ușilor, de duhoarea înăbușitoare a celulelor. Ni s-a dat o singură viață, atât de scurtă, iar noi, ca niște criminali o aruncăm în fața unor mitraliere ori ne vâram cu ea, neprihănită, în groapa de gunoi a politicii! Cred că acolo, în Altai, aș trăi într-o cocioabă mică și întunecată de la marginea satului, lângă pădure. M-aș duce în pădure nu după vreascuri ori după ciuperci, ci așa pur și simplu aș intra și aș îmbrățișa doi copaci: dragii mei, nu-mi mai trebuie nimic altceva...!

Și primăvara aceea îndemna ea însăși la realitate: primăvara când s-a isprăvit un război atât de mare! Am văzut că noi, deținuții, zăceam cu milioanele prin închisori, că și mai multe milioane ne vor întâmpina în lagăre. Nu este cu puțință ca atâția oameni să fie lăsați în temniță după cea mai mare victorie din lume! Acum ne țin doar ca să ne sperie, ca să ținem minte. Firește, va veni amnistia cea mare și tuturor ne vor da drumul. Câte unul se jura că a citit cu ochii lui în ziar că Stalin, răspunzând unui corespondent american (Cum îl cheamă? Nu-mi amintesc...), a spus că la noi, după război, va urma o amnistie cum nu s-a mai văzut în lume.

Altora însuși anchetatorul le-a spus cu siguranță că în curând va fi o amnistie generală. (Anchetatorilor le conveneau aceste zvonuri, ele ne slăbeau voința: să -l ia naiba, vom semna procesul-verbal, oricum, nu mai durează mult.)

Dar pentru clemență este nevoie de rațiune.

Nu-i credeam pe aceia dintre noi care erau lucizi, că într-un sfert de secol nu s-a pomenit de nici o amnistie pentru politici și nici că se va pomeni vreodată. (Unul care le știa pe toate, turnătorul celulei, răspundea sărind în sus: „în anul 1927, când s-au împlinit zece ani de la Revoluția din Octombrie, toate închisorile erau pustii, deasupra lor fluturau steaguri albe!” Această viziune zguduitoare a steagurilor albe fluturând deasupra închisorilor – de ce albe?

— Impresiona în mod deosebit inimile*.) Nu-i luam în seamă pe cei mai chibzuiți dintre noi, care ne explicau că tocmai de aceea am fost închiși cu milioanele, fiindcă s-a sfârșit războiul, pe front, nu mai au nevoie de noi, în spatele frontului suntem periculoși, iar pe șantierul îndepărtat fără noi nu se pune nici o cărămidă. (Noi nu aveam atâta spirit de sacrificiu să pătrundem tâlcul calculelor lui Stalin, făcute din câinoșenie ori din simple rațiuni economice: cine ar fi vrut acum, după mobilizare să-și părăsească

familia, casa și să plece în Kolâma, în Vorkuta ori în Siberia, unde nu există încă nici drumuri, nici case? Aceasta era într-un fel sarcina celor de la Gosplan: să furnizeze MVD-ului cifrele de control, câți să aresteze.)

Amnistia! Așteptam și doream cu ardoare largă și mărinimoasă amnistie! Cică, în Anglia, chiar de ziua încoronării, adică în fiecare an, se dă câte o amnistie!

Au fost amnistiați numeroși deținuți politici și când s-au sărbătorit trei sute de ani de la instaurarea domniei Romanovilor[^]. Este oare posibil ca acum, când a raportat o victorie de proporții secolului și chiar mai mare, guvernul stalinist să fie atât de meschin răzbunător, să poarte ranchiună pentru fiecare pas greșit, pentru fiecare alunecare a celor mai neînsemnați dintre supușii săi...?

Un adevăr simplu, dar și el trebuie obținut prin suferință: în războaie nu sunt binecuvântate biruințele, ci înfrângerile! Biruințele sunt necesare guvernelor, înfrângerile – popoarelor. După o victorie sunt dorite alte victorii, după înfrângere oamenii doresc libertate și, de obicei, o obțin, înfrângerile sunt necesare popoarelor așa cum unui individ îi sunt necesare suferințele și necazurile: ele te obligă să-ți adâncești viața interioară, să te înalți spiritual.

Victoria de la Poltava[^] a fost o nenorocire pentru Rusia: ea a atras după sine două secole de mari tensiuni, distrugeri, aservire și alte, și alte războaie, înfrângerea de la Poltava a fost salvatoare pentru suedezi: pierzându-și pofta de a mai lupta, ei au devenit poporul cel mai înfloritor și mai liber din Europa* *.

*Volumul De la închisori la instituțiile de reeducare menționează (la p. 396) cifra următoare: în anul 1927 au fost amnistiați 7,3% deținuți. Este o afirmație credibilă. Cifra este cam subțirică pentru aniversarea unui deceniu. Dintre politici au eliberat femeile cu copii și pe cei care mai aveau doar câteva luni. La închisoarea din Verhne-Uralsk, de pildă, din două sute de deținuți, au eliberat o duzină. Dar pe parcurs le-a părut rău și de această amnistie zgârcită și au început s-o frâneze: unii au fost reținuți, altora, în loc de eliberare „pură”, li s-a dat. Minus”, adică restricție privind domiciliul.

* Poate doar în secolul al XX-lea, dacă ar fi să credem cele ce se povestesc, opulența lor îndelungată le-a cauzat suferințe morale.

Ne-am obișnuit să ne mândrim într-atât cu victoria noastră asupra lui Napoleon, încât scăpăm din vedere că tocmai datorită ei eliberarea țăranilor

nu s-a produs cu o jumătate de secol mai înainte (iar ocupația franceză nu a [ost o realitate pentru Rusia), însă Războiul Crimeii ne-a adus libertatea.

În primăvara aceea credeam în amnistie, dar în aceasta nu eram cu nimic originali. Discutând cu deținuții mai vechi, încet-încet îți dai seama că această sete de clemență și această credință în clemență nu vor părăsi niciodată pereții cenușii ai închisorilor. Decenii după decenii, diferite valuri de deținuți au așteptat întotdeauna și au crezut întotdeauna: ba într-o amnistie, ba într-un Cod nou, ba într-o revizuire generală a cazurilor aflate pe rol (și zvonurile erau întotdeauna întreținute cu o precauție abilă de către Organe). La oricare aniversare rotundă a Revoluției din Octombrie, la aniversările lui Lenin și de ziua Victoriei, de ziua Armatei Roșii ori de ziua Comunei din Paris, la orice nouă sesiune a VTİK, la sfârșitul fiecărui cincinal, la fiecare plenară a Tribunalului Suprem – cu ce nu potrivea imaginația deținuților această pogorâre a îngerului eliberării! Și cu cât mai absurzi erau deținuții, mai homeric și mai frenetic volumul valurilor de condamnați, cu atât mai mult ele nu generau luciditate, ci credința în amnistie!

Toate sursele de lumină, într-o măsură mai mare sau mai mică pot fi comparate cu Soarele. Soarele însă nu poate fi comparat cu nimic. Astfel și toate așteptările din lume pot fi comparate cu așteptarea amnistiei, dar așteptările amnistiei nu pot fi comparate cu nimic.

În primăvara anului 1945, fiecare novice adus în celulă era întrebat în primul rând ce a auzit despre amnistie? Iar dacă doi-trei erau luați din celulă cu lucrurile, atotștiutorii celulelor comparau numaidecât cazurile lor și trăgeau concluzia că acestea sunt cele mai ușoare și băieții au fost, firește, luați ca să fie eliberați. A început! La toaletă și la baie – oficiile poștale ale deținuților, pretutindeni activiștii noștri căutau urme și însemnări despre amnistie. Și deodată, în vestitul vestibul violet de la ieșirea din baia închisorii Butârki, la începutul lui iulie, am citit marea prorocie scrisă cu săpunul pe placa violetă smălțuită mult mai sus decât capetele noastre (s-au urcat unul pe umerii altuia ca să nu fie ștearsă prea repede): „Ura! Pe 17 iulie – amnistia!” *

Câtă bucurie pe capul nostru! („Dacă nu ar fi știut precis, n-ar fi scris!”) Tot ceea ce bătea, pulsa, curgea în corp se oprea sub șocul bucuriei că, iată, se va deschide ușa...

Dar pentru clemență este nevoie de rațiune...

Pe la mijlocul lui iulie gardianul de coridor l-a trimis pe un bătrân din celula noastră să spele toaleta și acolo, între patru ochi (față de martori n-ar fi îndrăznit), l-a întrebat, privind compătimitor capul lui cărunt: „Ce articol ai, tăicuțule?” „Cincizeci și opt!” s-a bucurat bătrânul, pe care, acasă, îl plân-geau trei generații. „Nu te încadrezi...” a oftat gardianul. Prostii! Au decis cei din celulă, gardianul este pur și simplu analfabet.

*Și nu au greșit, netrebnicii, decât cu un bastonaș! Mai detaliat despre marea amnistie stalinistă din 7 iulie 1945 vezi Partea a Treia, capitolul 6.

În celula aceea era și un tânăr din Kiev, Valentin (nu-mi mai aduc aminte numele de familie), cu niște ochi mari și frumoși, parcă erau de femeie, tare speriat de anchetă. Era fără îndoială un prezicător, poate doar în starea de excitație în care se afla atunci. De multe ori se învârtea prin celulă și spunea: astăzi te vor lua pe tine și pe tine, am visat eu. Și îi lua! Tocmai pe aceia! De altfel sufletul deținutului este atât de înclinat spre misticism, încât receptează previziunea fără pic de mirare.

Pe 27 iulie, Valentin s-a apropiat de mine: „Alexandr! Astăzi – eu și cu tine!” Și mi-a povestit un vis cu toate atributele visurilor din închisoare: o punte peste un pâraiaș tulbure, o cruce. Am început să-mi strâng lucrurile și nu degeaba: după ce ne-au adus apa fierbinte de dimineață, eu și el am fost chemați. Celula ne-a condus cu urări de bine zgomotoase, mulți ne încredințau că mergem în libertate (din compararea „cazurilor noastre ușoare” așa reieșea).

Poți în mod sincer să nu crezi așa ceva, poți să-ți interzici să crezi, poți să te aperi cu ironii, dar un clește incandescent cum nu mai există altul pe lume îți strânge deodată, îți strânge deodată inima: dar dacă este adevărat?

Eram vreo douăzeci de oameni adunați din celule diferite și ne-au dus mai întâi la baie (în fiecare moment crucial din viață, deținutul trebuie întâi și-ntâi să treacă pe la baie). Am avut timp, vreun ceas și jumătate, să ne lăsăm în voia presupunerilor și a reflecțiilor. Pe urmă, relaxați și bine dispuși, am traversat grădinița de smarald din curtea interioară de la Butârki, unde păsările cântau asurzitor (mai degrabă erau numai vrăbii), iar pentru ochiul dezobișnuit verdeța copacilor părea insuportabil de stridentă. Ochiul meu n-a receptat niciodată atât de intens verdele frunzelor ca în primăvara aceea! Și nimic în viață n-am văzut care să semene mai mult cu raiul divin decât această grădiniță de la Butârki, a cărei traversare pe aleile de asfalt nu lua niciodată mai mult de treizeci de secunde! *

Ne-au dus la gara Butârki (locul de recepție și de expediere a deținuților; denumire foarte potrivită, mai ales că și holul principal semăna cu cel al unei gări frumoase), ne-au băgat într-o boxă mare și spațioasă. Era cufundată în semiîntuneric; aerul era proaspăt și curat: singura fereastră se afla sus, aproape de tavan, și nu era prevăzută cu botniță. Ea dădea înspre aceeași grădiniță însorită, și prin oberlihtul deschis pătrundea ciripitul asurzitor al păsărilor, și în dreptul oberlihtului se legăna o rămurică de un verde sclipitor, care ne făgăduia libertatea și casa. (Poftim! Într-o boxă atât de grozavă n-am stat niciodată! Nu-i întâmplător!)

Toți eram trecuți la OSO. Și astfel reieșea că noi eram închiși pentru o nimica toată.

*O grădiniță asemănătoare, doar mai mică, însă mai intimă, am văzut cu mulți ani mai târziu ca excursionist la bastionul Trubețkoi din fortăreața Petropavlovskaia. Vizitatorii se mirau întruna de întuneciuirea coridoarelor și celulelor, eu mă gândeam că, având o asemenea grădiniță pentru plimbare, prizonierii bastionului Trubețkoi nu erau niște oameni pierduți. Pe noi ne scoteau mereu la plimbare în niște puțuri moarte de piatră.

Trei ore nu ne-a deranjat nimeni, nimeni n-a deschis ușa. Măsurăm fără întrerupere boxa în lung și în lat, iar când oboseam ne așezam pe băncile făcute din lespezi. Iar rămurica se legăna mereu dincolo de fereastră, iar vrăbiile ciripeau pe întrecute.

Deodată ușa s-a deschis cu zgomot, și l-au strigat pe unul dintre noi, un contabil liniștit de vreo treizeci și cinci de ani. El a ieșit. Ușa s-a închis. Am început să umblăm și mai abitir încolo și înapoi prin lada noastră, stăteam ca pe jărat.

Din nou zgomotul ușii. Au strigat pe un alt deținut, l-au adus îndărăt pe contabil. Ne-am repezit asupra lui. Dar nu mai era el! Fața lui parcă nu mai avea pic de viață. Ochii larg deschiși parcă erau orbi. Cu pași nesiguri, s-a îndreptat spre celălalt capăt al boxei, clătinându-se pe pardoseala netedă. Era contuzionat? Îl pocniseră cu scândura de călcat în cap?

— Ei, ce este? Ce este? L-am întrebat noi cu inima strânsă. (Dacă nu venea de pe scaunul” electric, atunci cu siguranță că i se anunțase condamnarea la moarte.) Cu o voce care parcă vestea sfârșitul Universului, contabilul a articulat cu greu:

— Cinci ani! Cinci ani!

Și iarăși s-a auzit ușa. Se întorceau. Atât de repede, ca și cum îi duceau la toaletă pentru o mică nevoie fiziologică. Acesta s-a întors cu fața radioasă.

Evident a fost eliberat.

— Ei, ei? Ne-am înghesuit noi în jurul lui cu speranța renăscută. El a dat din mână, înecându-se de râs:

— Cinsprezece ani!

Era prea absurd, pentru a putea crede numaidecât.

Capitolul 7 SALA MAȘINILOR În BOXA vecină a „gării” Butârki, vestita boxă de percheziție (aici erau percheziționați deținuții nou veniți, și spațiul suficient îngăduia ca cinci-șase gardieni să prelucreze până la douăzeci de zeki într-o serie), acum nu era nimeni, mesele de percheziție erau pustii, și doar într-o parte, sub un bec, la un mic birou improvizat, ședea un maior de la NKVD cu părul negru și ținută îngrijită. Pe fața lui nu se citea nimic altceva decât o plictiseală răbdătoare. El pierdea timpul degeaba până ce zeki erau aduși și conduși îndărăt unul câte unul. Ar fi putut strânge semnăturile mult mai repede.

Mi-a indicat taburetul din fața lui, de partea cealaltă a mesei, apoi m-a întrebat cum mă cheamă. La stânga și la dreapta călimării cu cerneală, dinaintea lui, se aflau două mici teancuri de hârtii albe, identice, de mărimea unei jumătăți de coală pentru mașina de scris. Aveau formatul adeverințelor pentru combustibil care se dau la administrația clădirii, sau al procurilor pentru cumpărarea rechizitelor de birou. Frunzărind teancul din dreapta, maiorul a găsit hârtia care mă privea. A scos-o, a citit-o cu foarte mare iuțeală (am înțeles că mi-au dat opt ani) și numaidecât a început să scrie pe verso cu stiloul că textul mi-a fost adus la cunoștință pe data de cutare.

Inima mea nu a zvâcnit nici măcar cu o jumătate de bătaie în plus, atât mi s-a părut de obișnuit! Oare aceasta era condamnarea mea? Punctul crucial din viața mea? Aș fi vrut să fiu emoționat, să resimt acest moment, dar nu puteam nicicum. Iar maiorul îmi și întinsese foaia pe verso. Tocul școlăresc de șapte copeci, cu peniță proastă ce avea o scamă în vârf, pescuită din călimară, se afla dinaintea mea.

— Nu, trebuie s-o citesc și eu.

— Credeți că v-aș minți? A replicat maiorul alene. Poftim, citiți.

Și mi-a întins hârtia în silă. Eu am întors-o și am început s-o examinez înapoi cât mai încet, nici măcar pe cuvinte, ci pe litere. Era bătută la mașină, însă ceea ce țineam eu în mână nu era primul exemplar, ci o copie: Extras < din hotărârea OSO de pe lângă NKVD din 7 iulie 1945*

Nr....

Pe urmă totul era subliniat cu linie punctată și tot cu o linie punctată - despărțit în două:

*Ședința comisiei a avut loc chiar în ziua amnistiei: munca nu așteaptă.

S-a examinat: Acuzarea lui cutare

(numele și prenumele, data nașterii, locul nașterii)

S-a hotărât: Să se aplice lui cutare (numele și prenumele), pentru propagandă antisovietică și încercarea de a crea o organizație antisovietică, 8 (opt) ani într-un lagăr de reeducare prin muncă. -

Secretar Copia conformă cu originalul Oare trebuia să semnez pur și simplu și să plec fără să scot un cuvânt? M-am uitat la maior: oare n-o să-mi spună el ceva, să mă lămurească? Nu, nu avea de gând. Îi și făcuse semn gardianului din ușă să -l pregătească pe următorul.

Și pentru ca măcar puținel să dau importanță momentului, l-am întrebat cu voce tragică:

— Dar asta-i îngrozitor! Opt ani! Pentru ce!

Mi-am dat seama că și în propriile-mi urechi cuvintele rostite sunau fals: nici eu, nici el n-am simțit că ar fi vorba de ceva îngrozitor.

— Aici! Mi-a arătat încă o dată maiorul unde să semnez.

Am semnat. Pur și simplu nu-mi dădeam seama ce aş mai putea face.

— Atunci vă rog să-mi permiteți să scriu aici, la dumneavoastră, cererea de recurs. Sentința este nedreaptă.

— Totul potrivit normelor în vigoare, a aprobat maiorul în mod automat, așezând hârtiuța mea în teancul din stânga.

— Urmați-mă! Mi-a ordonat gardianul. Și l-am urmat.

(Nu am avut prezență de spirit. Gheorghe Tenno, care a primit o hârtie cu douăzeci și cinci de ani, le-a răspuns: „Păi asta-i condamnare pe viață! Odinioară, când omul era condamnat pe viață, puneau de se băteau tobele, adunau mulțimea. Dar aici parcă ai semnat pentru o bucată de săpun: douăzeci și cinci și, gata, șterge-o!”

Arnold Rappoport a luat tocul și a scris pe dosul hârtiei: „Protestez categoric împotriva sentinței teroriste ilegale și cer eliberarea neîntârziată”. Ofițerul însărcinat cu anunțarea a așteptat cu răbdare, însă când a citit, s-a mâniat foc și a rupt în bucăți hârtia cu extrasul. Nici o pagubă, condamnarea rămânea valabilă, asta nu era decât o copie.

Mare a fost bucuria Verei Korneeva, care se aștepta la cincisprezece ani, când a văzut că pe hârtia ei scria doar cinci: A început să rida cu râsul ei zglobiu și s-a grăbit să semneze, ca nu cumva să le treacă prin cap să se ră/gân-dească. Ofițerul avea îndoieli: „Ați înțeles ce v-am citit?” „Da, da, mulțumesc frumos! Cinci ani într-un lagăr de reeducare prin muncă!”

Ungurului Janos Rozsas i-au citit sentința de zece ani pe coridor în limba rusă și nu i-au tradus. Când a semnat, el nu știa că ăsta era verdictul, și multă vreme pe urmă a așteptat judecata. Mai târziu, în lagăr, și-a amintit vag această întâmplare și a înțeles.)

M-am întors în boxă zâmbind. Ciudat, cu fiecare clipă deveneam tot mai vesel și mai ușurat. Toți se întorceau cu condamnări de zece ani, Valentin de asemenea. Termenul cel mai scurt din grupul nostru de astăzi îl primise acel contabil care se scrântise (nici acum nu-și revenise din starea de inconștiență).

În stropii soarelui, bătută de acel vântuleț de iulie, continua să se legene voioasă rămurica de dincolo de fereastră. Noi trăncăneam cu însuflețire. Ici-colo, în boxă, tot mai des răsunau hohote de râs. Râdeam că totul trecuse fără probleme; râdeam de contabilul care suferise un șoc; râdeam de speranțele noastre din dimineața aceea și cum ne-au condus camarazii din celule, comandând pachete cu semnele stabilite: patru cartofi, doi covrigi!

— Dar o să fie o amnistie! Susțineau unii. Acum ne sperie doar așa, de formă, ca să ținem bine minte. Stalin i-a spus unui corespondent american.”

— Da cum se numea corespondentul... *

— Nu-i știu numele...

Pe urmă ne-au poruncit să ne luăm lucrurile, ne-am aliniat câte doi și din nou ne-au condus prin aceeași grădiniță încântătoare invadată de vară. Unde credeți? Din nou la baie!

Acum am izbucnit în hohote nestăpânite de râs. Nătărăii! Râzând întruna, ne-am dezbrăcat, ne-am atârnat hainele în aceleași cârlige și le-am băgat în aceleași etuve, ca și de dimineață, la dezinfectat. Râzând întruna, am primit câte o coajă de săpun puturos și am intrat în sala spațioasă și răsunătoare să ne spălăm de păcatele tinereților. Aici ne-am bălăcit și ne-am stropit cu apă fierbinte și curată și ne-am zbenguit de parcă eram niște școlari care veniseră la baie după ultimul examen. Acest râs purificator, acest râs despovărător, nu era, cred eu, dăunător, ci un scut viu pentru salvarea organismului.

Valentin, ștergându-se, îmi spunea liniștitor și reconfortant.

— Nu-i nimic, suntem încă tineri, mai avem timp sa trăim. Important este să nu ne poticnim acum. Când vom ajunge în lagăr, n-o să vorbim cu nimeni, nici un cuvânt, să nu ne încălțe cu alte condamnări. O să muncim cinstit și o să tăcem...

Credea atât de mult în acest program, spera atât de mult acest grăuncior printre pietrele de moară staliniste! Aș fi vrut să fiu de acord cu el, să-mi ispășesc condamnarea în mod plăcut, iar apoi să șterg din memorie cele trăite.

Dar începeam să simt în mine: dacă pentru a trăi trebuie să nu trăiesc, atunci la ce bun...?

Nu se poate spune că OSO a fost inventat după revoluție. Atunci când Ecaterina a II-a i-a dat ziaristului Novikov¹, devenit indezirabil, cincisprezece ani, se poate spune că prin intermediul OSO, fiindcă nu l-a chemat în judecată. Și toți împărații au început părintește să-i exileze fără judecată pe toți cei care cădeau în dizgrație, în deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea s-a înfăptuit o reformă judiciară radicală. S-ar putea spune că începuse să se contureze atât la suverani, cât și la supuși un fel de concepție juridică asupra societății. Cu toate acestea, în deceniile al optulea și al nouălea, Korolenko menționează cazuri de represiune administrativă în loc de condamnare judiciară. El însuși, în 1876, împreună cu încă doi studenți, a fost exilat, fără să fie anchetat și judecat, din ordinul ministrului adjunct al patrimoniului de stat (caz tipic de OSO). Altă dată, tot fără judecată, a fost exilat în orașul Glazov, împreună cu fratele său. Korolenko menționează cazul lui Fiodor Bogdan, delegat al obștei satului, care a ajuns până la țară și apoi a (ost exilat; apoi al lui Piankov, achitat de tribunal, dar exilat din porunca împăratului; și cîl altor câțiva oameni.

Așadar tradiția exista, dar nu era statornicită. Și apoi această lipsă de răspundere personală: totuși cine era OSO. Ba țarul, ba guvernatorul, ba adjunctul ministrului. Și pe urmă, să-mi fie cu iertare, dar asta nu se poate numi amploare dacă pot fi enumerate nume și cazuri.

Amploarea a început din anii '20, când, pentru a exercita o presiune permanentă asupra tribunalelor, au fost create faimoasele troica, și ele cu funcționare permanentă. La început, acestea erau chiar evidențiate cu mândrie: Troica GPU-ului! Iar numele asesorilor nu numai că nu era trecut sub tăcere, ci, dimpotrivă, era popularizat! Cine, în Solovki, nu cunoștea celebra troică din Moscova: Gleb Boki, Vul și Vasiliev? Și, într-adevăr, ce cuvânt potrivit -troica! El amintește puțin și de zurgălăii săniilor, de

chefurile din săptămâna brânzei și de lăsa secului, dar totodată și ceva misterios: de ce „troica”, ce înseamnă asta? Căci nici tribunalul nu are patru judecători! Iar troica nu este un tribunal! Însă caracterul enigmatic consta în faptul că ea judecă în lipsă, fără ca acuzatul să fie prezent. El nu a fost acolo, nu a văzut nimic, i se dă numai o hârtie: semnează! Troica a devenit și mai teribilă decât tribunalul revoluționar. Ulterior, ea s-a izolat, s-a încotoșmănat, s-a încuiat într-o cameră separată, iar numele judecătorilor au fost declarate secrete. Și, astfel, ne-am obișnuit că membrii troicii nu beau, nu mănâncă și nu se deplasează printre oameni. Și, de când s-au retras o dată să delibereze, au dispărut pentru totdeauna și dau semne de viață numai când ne trimit sentințele prin intermediul dactilografelor. (Cu obligația de a le înapoia, un astfel de document nu poate rămâne în păstrarea noastră.)

Troicile acestea (pentru orice eventualitate folosim pluralul, ca și în cazul unei divinități – nu știi niciodată unde hălăduiește) răspundeau unei necesități noi și imperioase: o dată arestați, oamenii nu mai trebuiau puși în libertate (un fel de secție de control tehnic pe lângă GPU, ca să nu existe rebuturi). Și dacă vreunul este nevinovat și nu poate fi judecat nicidecum, ei bine, atunci, prin intermediul Troicii, să-și primească cele „minus treizeci și două” (orașe guberniale, în care le era interzis să se stabilească) cuvenite ori o mică deportare pentru doi-trei ani, și astfel va fi însemnat pentru totdeauna, și data viitoare va fi „recidivist”.

(Cerem iertare cititorului, fiindcă ne-am abătut din nou spre acel oportunism de dreapta: conceptul de „vină”, opoziția vinovat-nevinovat. Căci ni s-a explicat că nu e vorba de rina personală, ci de pericolul social: și un nevinovat poate fi condamnat dacă din punct de vedere social este străin, iar un Vinovat poate fi eliberat dacă socialmente este apopiat. Însă noi, cei fără studii juridice, putem fi scuzați, dacă însuși Codul din anul 1926, după care am trăit, frate, douăzeci și cinci de ani, a fost criticat pentru „abordarea burgheză inadmisibilă”, pentru „abodarca insuficientă de pe poziții de clasă”, pentru „cântărirea pedepsei în raport cu gravitatea faptei comise” *.

Din păcate, nu ne va reveni nouă misiunea de a scrie istoria captivantă a acestui Organ. Oare mereu, de la începutul existenței sale, Troica GPU-ului, în condamnările sale în contumacie, a avut dreptul să dea și pedeapsa cu moartea (precum cunoscutului prinț-cadet Pavel Dolgoruki2 în 1927, precum lui Palcinski, von Meck și Veliciko în 1929). Oare troicile erau folosite doar în cazul când nu existau probe suficiente, dar individul era

neîndoielnic socialmente periculos? Sau şvân alte cazuri? Şi pe urmă, în 1934, când s-a petrecut trista rebotezare a OGPU-ului în NKVD, cum a început Troica din Capitală să se cheme Comisie Specială, iar troicile din regiuni – colegii speciale ale tribunalelor regionale, alcătuite adică din cei trei reprezentanţi permanenţi, fără asesori populari şi întotdeauna închise. Iar din vara lui 1937, în regiunile şi în republicile autonome au mai adăugat nişte troici, alcătuite din secretarul comitetului regional de partid, şeful NKVD-ului regional şi procurorul regiunii. (Iar deasupra tuturor acestor troici noi se afla un Duo la Moscova, format din comisarul poporului pentru afacerile interne şi procurorul general al URSS. Trebuie să fiţi de acord că ar fi fost nepoliticos ca Iosif Vissarionovici să fie al treilea!) Însă de la sfârşitul anului 1938 nu ştiu cum au dispărut pe neobservate şi troicile, şi acest Duo (căci şi Nikolai Ejov fusese ras), dar s-a consolidat draga noastră OSO, care şi-a însuşit dreptul de a condamna în contumacie şi fără judecată, mai întâi până la zece ani, apoi mai sus şi pe urmă chiar la moarte. Şi a prosperat drăguţa OSO până hăt în anul 1953, când s-a retras şi Beria, binefăcătorul nostru.

A existat timp de nouăsprezece ani, însă dacă vei întreba: care dintre marii şi mândrii noştri activişti au făcut parte din ea; de câte ori se întruneau şi cât de lungi le erau şedinţele; cu ceai ori fără ceai şi ce se mai servea la ceai; şi cum decurgea această deliberare, discutau ori nici nu discutau între ei... Nu noi o să scriem această istorie, fiindcă nu ştim... Ştim doar din auzite că esenţa ei era constituită dânr-o triadă, şi cu toate că astăzi ne este imposibil să-i numim pe membrii ei plini de râvnă, sunt cunoscute însă cele trei organe care îşi aveau acolo delegaţii lor permanenţi: comitetul central al partidului, MVD-ul şi procuratura, însă nu ar fi de mirare dacă vreodată vom afla că n-au existat nici un fel de şedinţe deliberative ale OSO, ci doar un birou cu dactilografe experimentate, care compuneau extrase din procese-ver-bale inexistente, şi un şef de birou care le dirija pe dactilografe. Nu încape vorbă însă că dactilografe au existat negreşit, pentru asta garantăm!

Fără să fie pomenită undeva, nici în constituţie, nici în cod, OSO, însă, s-a dovedit cea mai avantajoasă maşină de tocat: deloc îndărătnică, nepretenţioasă şi care nu avea nevoie să fie unsă cu legi. Codul era de-sine-stătător şi

*Volumul De la închisori la instituţiile de reeducare, Ed. „Sovetskoe zakonodatel-stvo”, Moscova, 1934.

OSO, de asemenea, se învârtea ușor fără toate cele două sute cinci articole ale lui. Iară să le folosească și fără să le amintească.

Deținuților din lagăr le plăcea să glumească: De unde nu-i, nici Dumnezeu nu cere, dar cere... Comisia Specială.

Firește, pentru mai multă comoditate, avea și ea nevoie de un cod uzual, însă în acest scop ea și-a elaborat singură articole-siglă, care înlesneau foarte mult lucrul (nu trebuie să-ți bați capul să potrivești totul în conformitate cu formulările Codului), iar ca număr erau accesibile memoriei unui copil (o parte dintre ele le-am mai amintit):

- AȘA – Agitație Antisovietică;
- NPGG – Trecerea Ilegală a Frontierei de Stat;
- KRD – Activitate Contrarevoluționară;
- KRTD – Activitate Contrarevoluționară Troțkistă (această insignifiantă literă „t” făcea foarte dificilă viața în lagăr a unui zek);
- PȘ – Suspectară de Spionaj (dacă spionajul depășea limitele suspectării, cazul era trimis la tribunal);
- SVPS – Relații care conduc (!) la Suspectarea de Spionaj; > – KRM – Gândire Contrarevoluționară; ’ – VAS – Stare de Spirit Antisovietică; ’ – SOE – Element Socialmente Periculos; – SVE – Element Socialmente Dăunător;
- PD – Activitate Criminală (se acorda cu ușurință foștilor deținuți în lagăr când nu se mai găsea altceva); și, în sfârșit, foarte cuprinzătorul
- CIS – Membru de Familie (al unui condamnat în virtutea vreuneia din siglele precedente).

* Să nu uităm că aceste sigle nu erau distribuite în mod uniform pe oameni și ani, ci, aidoma articolelor Codului și paragrafelor Decretelor, se manifestau ca niște epidemii instantanee.

Și încă o mențiune: OSO nu pretindea câtuși de puțin că dă omului un verdict! Ea nu dădea verdicte! Ea aplica o sancțiune administrativă, și nimic mai mult. Era deci firesc să aibă libertate juridică.

Însă deși sancțiunea nu avea pretenția să devină o sentință judiciară, ea putea ajunge până la douăzeci și cinci de ani, pedeapsa cu moartea și să includă:

- Privarea de titluri și decorații;
- Confiscarea întregii averi;
- Detențiune cu regim de celulă;

— Suprimarea dreptului la corespundență, și omul dispărea de pe fața pământului mult mai sigur decât printr-o primitivă sentință judiciară.

Încă un avantaj important al OSO era acela că hotărârile ei nu puteau fi contestate, nu aveai unde să te plângi: nu exista nici o instanță, fie ca superioară ori inferioară. Era subordonată doar ministerului afacerilor interne, lui Stalin și Satanei.

O mare calitate a OSO era și rapiditatea, ale cărei limite erau impuse numai de tehniciile dactilografiei.

În sfârșit, OSO nu avea câtuși de puțin nevoie să -l vadă pe inculpat la față (în felul acesta descongiona transportul interpenitenciar), dar nu numai atât – nici măcar nu-i cerea fotografia, în perioadele de mare aglomerație a închisorilor oferea și avantajul că deținutul, când ancheta s-a încheiat, putea să nu mai ocupe un loc pe pardoseala închisorii, să nu mai mănânce pâinea degeaba, ci să fie trimis numaidecât în lagăr și să muncească cinstit. Putea să citească și mai târziu copia extrasului.

În cazurile privilegiate, deținuții erau descărcați din vagoane în gara de destinație; chiar acolo, lângă terasament, li se ordona să îngenuncheze (asta ca să nu fugă, însă părea că pentru a-și face rugăciunea către OSO) și numaidecât li se citeau condamnările. Se întâmpla și altfel: convoaiele deținuților care soseau la Pereborî în 1938, nu știau nici articolele în temeiul cărora fuseseră condamnați, nici sentințele, însă conștopistul care îi aștepta știa și îi găsea repede în liste: SVE – cinci ani!

Alții însă lucrau multe luni în lagăr fără să-și cunoască verdictele. Când a venit sorocul (povestește I. Dobriak) au fost aliniați în mod festiv, nu oricând, ci în ziua de 1 mai 1938, când fluturau steagurile roșii, și li s-a adus la cunoștință condamnările hotărâte de troica pentru regiunea Stalino: de la zece la douăzeci de ani fiecare. Iar șeful meu de brigadă din lagăr, Sinebriuhov, în același an 1938, laolaltă cu un eșalon întreg de necondamnați, a fost trimis din Celiabinssk la Cerepoveț. Lunile treceau, zeki lucrau. Brusc, iarna, într-o zi de duminică (observați ce zile erau alese, oare OSO câștiga ceva din asta?), pe un ger de crăpau pietrele, au fost scoși în curte, aliniați, a apărut un locotenent de curând sosit, s-a prezentat, spunându-le că a fost trimis să le aducă la cunoștință hotărârile OSO. Însă băiatul s-a dovedit cumsecade și, uitându-se la încălțaturile lor prăpădite și la soarele parcă înconjurat de stâlpi înghețați, a spus:

— De altfel, băieții, ce să mai înghețați aici? Știți, OSO v-a dat la toți câte zece ani, foarte rar cui i-a dat opt. Ați înțeles? Rupeți raidurile!...

Dar la ce mai era nevoie de tribunale, când Comisia Specială prezenta un automatism atât de franc? Ce nevoie mai este de tramvaiul cu cai, când există tramvaiul modern, silențios, din care nu poți sări? Ca să le dea și judecătorilor o pâine?

Poate că pur și simplu este jenant ca statul să nu aibă deloc tribunale, în anul 1919, cel de al VIII-lea congres al partidului a înscris în programul său: să se depună eforturi pentru ca țoală populația muncitoare să fie atrasă la îndeplinirea atribuțiilor judiciare. Pe „toată” n-au izbutit s-o atragă, fiindcă justiția este o treabă delicată, și încă nu ramaserăm fără tribunale!

De alminteri, tribunalele noastre politice – colegiile speciale ale tribunalelor regionale, tribunalele militare ale districtelor și apoi toate tribunalele supreme – toate tind să urmeze exemplul OSO, nici ele nu s-au împotmolit în proceduri judiciare publice și în susțineri ale părților.

Prima și principala lor trăsătură este caracterul ușilor închise. Recurg la ședințele cu ușile închise pentru comoditatea lor.

Noi ne-am obișnuit într-atât cu faptul că milioane și milioane de oameni sunt condamnați în ședințe închise, ne-am familiarizat într-atât cu aceste lucruri, încât un fiu cu mintea tulburată, un frate ori un nepot îți trânteste cu convingere: „Dar cum ai fi vrut? Cazul lui interesează... Vor afla dușmanii! Nu se poate...”

Astfel, temându-ne că „vor alia dușmanii”, ne vârâm capul între genunchi. Cine, în afara șoarecilor de bibliotecă, își mai amintește acum la noi că lui Karakozov³, care a tras în țar, [s-a dat un apărător? Că Jeliabov⁴ și întreg guvernul de la Narodnaia Volia⁵ au fost judecați în public, fără să-i fie cuiva teamă „că vor alia turcii”? Că Vera Zasulici⁶, care a tras, dacă am traduce în termenii de astăzi, în șeful direcției din Moscova al afacerilor interne (și pe care l-a rănit aproape mortal, nu l-a nimerit cum trebuie, căci a tras cu un glonț pentru urși), nu doar că nu a fost suprimată în camerele de tortură, nu doar că nu a fost judecată cu ușile închise, dar, într-un proces public, a fost achitată de jurați (nu de o troică): și, aclamată de mulțime, a plecat cu trăsura?

Prin aceste comparații nu vreau să spun că odinioară, în Rusia, a existat o justiție perfectă. De bună seamă că o justiție destoinică este rodul cel mai târziu al celei mai mature societăți, ori este necesar un rege Solomon. Vladimir Dahl menționează că în Rusia dinaintea reformei „nu exista nici un proverb care să laude organele de justiție!” Asta înseamnă ceva. Nu s-a compus nici un proverb de laudă nici pentru șeful zemstvei. Totuși reforma

judiciară din anul 1864 a îndreptat măcar partea urbană a societății noastre pe drumul ce ducea spre modelele engleze.

Spunând toate acestea, nu uit nici opiniile lui Dostoievski, îndreptate împotriva curților noastre cu juri (Jurnalul scriitorului). Aceste opinii se refereau la abuzul de elocință („Domnilor jurați! Ce femeie ar mai fi dânsa dacă nu și-ar fi înjunghiat rivala?... Domnilor jurați! Cine dintre dumneavoastră n-ar fi aruncat pruncul pe fereastră...?”), la faptul că, la jurați, un impuls de o clipă, poate precumpăni asupra răspunderii civice „, însă Dostoievski nu se temea de ceea ce ar fi trebuit să se teamă! El considera că procesul cu public este o cucerire pentru eternitate!... (Care dintre contemporanii lui ar fi putut crede în existența OSO...?) în altă parte scrie, de asemenea, că” mai bine să greșești prin clemență, decât prin osândă”. O, da, da!

Abuzul de elocință nu este doar o meteahnă a unui sistem judiciar în devenire, dar, pe un plan mai larg, și al unei democrații maturizate (maturizate, dar care a reușit să-și uite obiectivele morale). Tot Anglia ne oferă

*În prezent, uneori, observăm acest lucru în Occident și nu putem spune că suntem încântați. Tocmai de acest lucru se temea Dostoievski. Depășind mult cu spiritul viața noastră de atunci., Exemple: pentru a obține un avantaj pentru partidul său, liderul opoziției nu se sfiește să impute guvernului o situație mai rea decât este în realitate.

Abuzul de elocință este un rău. Ce cuvânt însă poate fi folosit pentru abuzurile ușilor închise? Dostoievski visa la un sistem judiciar în care procurorul va expune toate cele necesare pentru apărarea inculpatului. Dar câtc secole mai trebuie să așteptăm? Deocamdată, experiența noastră socială ne-a îmbogățit incomensurabil cu astfel de avocați care îl acuză pe inculpat („ca om sovietic cinstit, ca patriot adevărat, nu pot să nu simt un sentiment de repulsie, examinând aceste fărădelegi...”).

Ce bine este însă într-o ședință cu ușile închise! Nu ai nevoie de robă, poți să-ți sufleci și mânecile. Ce ușor merge treaba! Nici microfoane, nici corespondenți de presă, nici public. (Ba nu, public există, dar este format din anchetatori. De pildă, la tribunalul regional din Leningrad, veneau ziua să vadă cum se comportă elevii lor, iar noaptea vizitau în temniță pe cei care trebuiau îndrumați spre bine.) „

Cea de a doua trăsătură importantă a tribunalelor noastre politice este precizia în muncă. Adică predeterminarea condamnărilor.

Aceeași culegere De la închisori la instituțiile de reeducare ne furnizează material: predeterminarea condamnărilor este o treabă veche, și în perioada 1924-1929 verdictele tribunalelor erau reglementate de considerente economico-administrative unitare, începând din anul 1924, din pricina șomajului, tribunalele din țară au micșorat numărul condamnărilor la reeducare prin muncă fără detenție (deținutul rămâne la domiciliu) și au înmulțit condamnărilor la detenție pe termen scurt (firește, aceasta se referea la deținuții de drept comun). Din această cauză s-ci produs aglomerarea închisorilor cu condamnații pe termen scurt (până la șase luni, și utilizarea lor insuficientă în coloniile de munca. La începutul anului 1929, Comisariatul Poporului pentru Justiție, prin circulara nr. 5, a înfierat sistemul condamnărilor pe termen scurt, iar ia 6 noiembrie 1929 (în ajunul celei de a douăsprezecea aniversări a Revoluției din Octombrie și o dată cu începutul construirii socialismului), prin hotărârea Comitetului Executiv Central și a Sovnarkomului, s-a interzis pur și simplu să se mai acorde pedepse sub un an!

Judecătorul știe dinainte – fie din dosarul tău concret, fie din instrucțiuni generale – ce condamnare este de dorit. (De obicei, în sala de judecată, există și telefon!) După exemplul OSO, există chiar și sentințe dinainte dactilografiate, pe urmă se adaugă doar numele cu mâna. Și dacă vreun Strahovici oarecare va striga în timpul procesului: „Da nu puteam să fiu recurtat de Ignatovski când aveam numai zece ani!”, președintele completului de judecată striga numaidcât la el: „Să nu calomniezi serviciul sovietic de informații!” Totul este hotărât dinainte: pentru întreg grupul lui Ignatovski – moartea, în grup fusese amestecat din întâmplare un oarecare Lipov: nimeni din grup nu-l cunoștea, și nici el nu cunoștea pe nimeni. Bine, atunci lui Lipov zece ani î

*Grupul lui Ci-n.

Ah, cât de mult ușurează predeterminarea sentințelor viața spinoasă a judecătorului! Aceasta nu este o ușurare a minții – trebuie să gândești, ci mai degrabă o ușurare morală: nu te mai chinui că o să greșești sentința și o să-i lași orlaui pe proprii tăi copii. Chiar și pe un judecător și ucigaș zelos ca Ulrich⁷ – ce condamnare la moarte importantă nu a fost rostită de gura lui?

— Predeterminarea îl predispune la blajinătate, în anul 1945, de pildă, Colegiul Militar cercetează cazul „separatiștilor estoni”. Președintele este blajinul Ulrich cel scund și robust. El nu scapă nici un prilej ca să glumească nu doar cu colegii, dar și cu deținuții (iată ce înseamnă omenia, o

trăsătură nouă, unde s-a mai pomenit?). Aflând că Susi este avocat, i-a spus zâmbind: „Iată că v-a prins bine profesia dumneavoastră!” De fapt, ce au de împărțit? De ce să se înfurie? Judecata se desfășoară după un program plăcut: la masa judecătorilor se fumează, în momentul cel mai plăcut – o bună pauză de prânz. Apoi vine seara, trebuie să meargă să delibereze. Dar cine deliberează noaptea? Deținuții au fost lăsați să stea în sală toată noaptea, iar ei au plecat pe la casele lor. A doua zi, la nouă dimineața, au venit proaspeți, bărbieriți: „Ridicați-vă! Sosește curtea!” Și tuturor – câte zece ani.

În sfârșit, cea de a treia trăsătură a tribunalelor noastre este dialectica (înainte erau comparate cam grosolan cu „un proțap, îl îndrepti în direcția în care vrei să mergi”). Codul nu trebuie să fie o piatră de neclintit în calea judecătorului. Articolele codului au o vârstă de zece, cincisprezece, douăzeci de ani, viața lor trece repede și, cum spunea Faust: Lumea se schimbă-ntruna, se duce înainte, Iar eu să~mi calc cuvântul nu cutez?

Toate articolele au fost năpădite de interpretări, indicații, instrucțiuni. Dacă fapta inculpatului nu se regăsește în cod, el mai poate fi judecat:

— Prin analaogie (câte posibilități!);

— Pur și simplu, pentru originea socială (7-35, apartenența la un mediu social periculos);

— Pentru legături cu persoane periculoase* (iată ce câmp larg de desfășurare! Ce persoană este periculoasă și în ce constau relațiile numai ; judecătorul știe!).

Numai că nu trebuie să cauți nod în papură legilor emise.

La 13 ianuarie 1950, de pildă, a ieșit decretul privind restabilirea pedepsei cu moartea (se poate crede că din subsolurile lui Beria ea nici nu a ieșit vreodată). El glăsuia: pot fi executați diversioniștii și atentatorii. Ce înseamnă asta? Nu se spune. Lui Iosif Vissarionovici nu-i place să spună lucrurilor pe nume, ci doar să facă aluzii. Aici intră oare doar cei care aruncă în aer șinele de cale ferată cu dinamită? Nu scrie. „Diversionist” sau sabotor știm mai de mult că este acela care produce marfă de proastă calitate. Dar atentatorii cine

*Acest lucru nu l-am știut, despre așa ceva am citit într-un număr dii ziarul „Izvestia” din iulie 1957.

sunt? De exemplu, dacă un ins discută în tramvai, a atentat la autoritatea guvernului? Sau, dacă o fată s-a măritat cu un străin, asta înseamnă că a atentat la măreția patriei noastre...?

Dar nu judecătorul este cel care judeca, el doar primește leafă. Instrucțiunile judecă! Instrucțiunile din anul 1937: zece ani, douăzeci de ani, moarte prin împușcare. Instrucțiunile anului 1943: douăzeci de ani de ocnă, moarte prin spânzurătoare. Instrucțiunile din 1945: tuturor, fără excepție, zece ani plus cinci ani privare de drepturi (forță de muncă pentru trei cincinale)*. Instrucțiunile lui 1949: tuturor douăzeci și cinci fără excepție. (Și astfel, un spion adevărat – Schulz, Berlin 1948 – a fost condamnat doar la zece ani, în timp de Glinther Waschkau – douăzeci și cinci. Pentru că el venise cu valul anului 1949.)

Mașina ștanpilează. Odată arestat, ești lipsit de toate drepturile chiar de când ți se taie nasturii în pragul GB-ului și n-ai cum să eviți condamnarea. Și lucrătorii din justiție s-ati obișnuit într-atât cu aceasta, încât în anul 1958 s-au făcut de râs: au publicat în ziare proiectul noilor Baze ale procedurii penale în URSS, uitând să introducă un paragraf privind o eventuală sentință de achitare! Ziarul guvernamental („Izvestia”, 10 septembrie 1958) i-a muștrat cu blândțe: „Se poate crea impresia că tribunalele noastre nu pronunță decât sentințe de condamnare”.

Dar să ne punem în locul juriștilor: de ce. De fapt, tribunalul trebuie să aibă două soluții, când alegerile generale se fac cu un singur candidat? Păi sentința de achitare este o absurditate din punct de vedere economic! Căci asta înseamnă că și informatorii, și agenții operativi, și anchetatorii, și procurorii, și gardienii, și soldații din escortă au lucrat în van!

Iată un exemplu tipic de cum lucrează un tribunal, în anul 1941, secțiile cekiste operative ale trupelor noastre inactive, staționate în Mongolia, trebuiau să manifeste vigilență și să dea dovadă de spirit activ. Felcerul militar Lozovski, căruia nu știu ce femeie îi dăduse motive să fie gelos pe locotenentul Pavel Ciulpeniov, și-a dat seama de acest lucru. Odată, când erau între patru ochi, i-a pus lui Ciulpeniov trei întrebări: 1. Ce crezi, de ce ne retragem din fafa nemților? (Ciulpeniov: Au tehnică mai multă și au făcut mobilizarea din timp. Lozovski: Nu, asta-i manevră, noi îi ademenim.) 2. Crezi în ajutorul aliaților? (Ciulpeniov: Cred că ne vor ajuta, dar nu dezinteresat Lozovski: Ne vor înșela, nu ne vor ajuta câtuși de puțin.) 3. De ce l-au trimis pe Varoșilov să comande Frontul de Nord-Vest?

Ciulpeniov a răspuns și a uitat. Dar Lozovski a făcut un denunț. Ciulpeniov este chemat la secția politică a diviziei și exclus din comsomol: pentru stare de spirit defetistă, pentru elogiarea tehnicii de luptă a nemților, pentru desconsiderarea strategiei comandamentului nostru. Cu acest prilej,

cel mai înfocat perorează organizatorul de comsomol Kaliaghin (la Halhin-Gol a

*Babaev. E adevărat – un drept comun, le-a' stricat: Puteai să-mi puneți botniță și trei sute de ani de-acum încolo! Piuă la moarte n-o să ridic nana pentru voi, binefăcătorilor! „(Aici, ” botniță” – privare de drepturi politice.)

Dat dovadă de lașitate, fiind și Ciulpeniov de față, și acum profită de ocazie ca să-și îndepărteze martorul).

Arestarea. O singură confruntare cu Lozovski. Anchetatorul nici nu aduce în discuție convorbirea lor anterioară. Doar o întrebare: îl cunoașteți pe acest om?

— Da.

— Martor, puteți să plecați. (Anchetatorul se teme că acuzarea ar putea să eșueze.) „

Doborât de șederea, timp de o lună, într-o groapă, Ciulpeniov compare în fața tribunalului diviziei 36 motorizate. Sunt prezenți: Lebedev, comisarul diviziei, și șeful secției politice Slesarev. Martorul Lozovski nici nu a fost chemat la judecată. (Totuși, pentru legalizarea falselor mărturii, după proces, vor lua semnături și de la Lozovski, și de la comisarul Serioghin.) Întrebările tribunalului: Ați avut o discuție cu Lozovski? Ce v-a întrebat? Ce i-ați răspuns? Ciulpeniov răspunde cu sinceritate, el încă nu vede cu ce ar fi vinovat. „Dar mulți discută!” exclamă el cu naivitate. Tribunalul reacționează prompt: „Cine anume? Numiți-i”. Dar Ciulpeniov nu este din rasa lor! I se acordă ultimul cuvânt. „Rog tribunalul să verifice încă o dată patriotismul meu, să-mi dea o misiune, care se poate sfârși cu moartea!” Și adaugă voinicul cel naiv: „Mie și celui care m-a ponegriț, amândurora!”

A, nu, aceste apucături cavaleriești avem sarcina să le stârpim în popor. Lozovski trebuie să ne dea doctorii, Serioghin trebuie să se ocupe de educația soldaților*. Parcă important este dacă tu mori sau nu mori? Important este că noi am stat de strajă. Judecătorii au ieșit, au fumat o țigară, s-au întors: zece ani plus trei privare de drepturi civile.

Astfel de procese, în fiecare divizie, n-au fost doar zece în toți anii de război (altfel costa cam scump întreținerea unui tribunal). Câte divizii sunt în total – poate să socotească cititorul.

Ședințele tribunalelor se aseamănă între ele deprimant de mult. Deprimant de serbezi și insensibili sunt judecătorii, ca niște mănuși de cauciuc. Sentințele vin pe bandă rulantă.

Toți au mină serioasă, dar își dau seama că totul este o mascaradă, și cel mai clar – bărbații din escortă, oameni simpli. La închisoarea de tranzit din Novosibirsk, în 1945, șeful escortei preia deținuții, făcând apelul pe articolele unde erau încadrați. „Cutare, 58 -l a, douăzeci și cinci de ani”. Șeful escortei se interesează: „Pentru ce ți i-au dat?” „Pentru nimic”. „Brașoave. Pentru nimic se dau zece!”

Când tribunalul se grăbește, „deliberarea” nu durează mai mult de un minut, cât a intra și a ieși. Când ziua de lucru a tribunalului se prelungește la șaisprezece ore, prin ușa camerei pentru deliberări se vede o masă încărcată, platouri cu fructe. Dacă nu se grăbesc prea tare, le place să citească sentința, imprimând un efect psihologic: „...Să fie condamnat la pedeapsa capitală...!”

*Lozovski este acum candidat în științe medicale, locuiește la Moscova și îi merge bine. Ciulpeniov este șofer de troleibuz.

*Serioghin Viktor Andreevici se află în prezent la Moscova, lucrează la o unitate de servicii comunale de pe lângă Sovietul din Moscova Trăiește bine.

Pauză. Judecătorii îl privesc pe osândât în ochi: interesant, cum reacționează? Ce simte el acum? „...Dar, luând în considerație căința sinceră.”

Pereții sălii de așteptare a tribunalului sunt zgâriați cu creioane și cuie: „Am fost condamnat la moarte”, „am fost condamnat la douăzeci și cinci de ani...”, „la zece ani”. Inscriptiile nu sunt șterse, ele sunt instructive. Teme-te, înclină-te și să nu crezi că poți schimba ceva prin atitudinea ta. Chiar de vei rosti în apărarea ta o filipică a la Demostene, într-o sală goală, în fața câtorva judecători (Olga Sliozberg la Tribunalul Suprem, 1938), asta nu te va ajuta câtuși de puțin. Dar să schimbi zece ani cu plutonul de execuție, da, asta poți; dacă le strigi, de pildă: „Sunteți niște fasciști! Mi-e rușine că am fost membru al partidului vostru!” (Nikolai Semionovici Daskal în fața colegiului special al ținutului Azov-Marea Neagră, președintele Helik, Maikop, 1937) -atunci îți vor pune pe rol un alt proces și ești pierdut.

Ceavdarov povestește o întâmplare când, la proces, toți inculpații au negat brusc toate falsele depoziții făcute în timpul anchetei. Și? Chiar dacă a fost o întrerupere pentru un schimb de priviri, ea n-a durat decât două-trei clipe. Procurorul a cerut o pauză, fără să explice pentru ce. De la închisoarea preventivă au venit în graba mare anchetatorii și ajutoarele lor – schingiuatorii. Toți inculpații au fost separați pe boxe și bătuți bine,

făgăduindu-li-se încă pe atât în pauza a doua. Pauza a luat sfârșit. Judecătorul i-a chestionat din nou – acum toți au mărturisit.

De o abilitate remarcabilă a dat dovadă Alexaridr Grigorievici Karetnikov, directorul unui institut de cercerări științifice în domeniul textilelor. Cu puțin înainte de a se deschide ședința Colegiului Militar al Tribunalului Suprem (dar de ce tribunalul și Colegiul Militar pentru civili, care nu se aflau în serviciu militar, am încetat să ne mai mirăm, nu mai întrebăm), el a transmis prin gardian că vrea să facă depoziții suplimentare. Bineînțeles, acest lucru a stârnit interes. A fost primit de procuror. Karetnikov și-a dezgolit umărul și i-a arătat clavicula pe care anchetatorul i-a rupt-o, lovindu-l cu taburetul, apoi a spus: „Am semnat totul sub tortură”.

Procurorul s-a căit amarnic de lăcomia lui pentru depozițiile „suplimentare”, însă era prea târziu. Fiecare dintre ei este temerar doar câtă vreme este numai o mică roțiță în ansamblul mecanismului. Dar îndată ce asupra lui s-a abătut răspunderea personală, raza de lumină s-a oprit asupra lui, pălește, își dă seama că și el este un nimic și poate să alunece pe orice coajă. Astfel l-a încolțit Karetnikov pe procuror, și acela nu s-a hotărât să mușamalizeze problema. A început ședința Colegiului Militar, și Karetnikov a repetat totul și aici: Și iată -Colegiul Militar s-a retras să delibereze de-adevăratelea! Dar nu putea da decât o sentință de achitare și, deci, să-l elibereze numaidecât pe Karetnikov. Și din această cauză... Nu a dat niciuna!

Ca și când nu s-a întâmplat nimic, Karetnikov a fost dus din nou la închisoare, a fost vindecat și ținut încă trei luni. A venit un anchetator nou, foarte politicos, a eliberat un nou mandat de arestare (dacă însă Colegiul n-ar fi procedat strâmb, Karetnikov ar fi putut măcar aceste trei luni să se plimbe în libertate!), i-a pus din nou întrebările formulate și de primul anchetator.

Karetnikov, presimțind că se apropie ziua eliberării, s-a finul ferm și nu s-a recunoscut vinovat de nimic. Ei bine, prin intermediul OSO a primit opt ani!... Acest exemplu demonstrează suficient posibilitățile deținutului și posibilitățile OSO. Iar Derjavin⁸ scria următoarele: Un tribunal nedrept mai rău e decât lotrul, Și unde legea doarme, dușman îl ai pe jude: Sărmanul cetățean este pierdut cu totul. S-aștepte ocrotire, nu are de unde.

Însă rareori i se întâmplau Colegiului Militar al Tribunalului Suprem astfel de neplăceri, și, în genere, rareori își deschidea ochii tulburi să se uite la un prăpădit de arestat. A. D. Romanov, inginer electrician, în 1937, a fost târât

în goană pe scară de doi gardieni, până la etajul al treilea (liftul probabil funcționa, însă cum deținuții erau într-un neconținut du-te-vino lucrătorii închisorii nu l-ar mai fi putut folosi). Trecând pe lângă un deținut care tocmai își primise condamnarea, au intrat în sală. Judecătorii care formau Colegiul Militar se grăbeau atât de tare, încât nici nu se așezaseră pe scaune, stăteau toți trei în picioare. Gâfâind din greu (ancheta lungă îl epuizase), a rostit numele și prenumele. Judecătorii au mormăit ceva, au schimbat priviri între ei, și Ulrich – iar el!

— A pronunțat: „Douăzeci de ani!” Și pe Romanov l-au scos în fugă afară, și tot în fugă l-au introdus pe următorul.

S-a întâmplat ca într-un vis: în februarie 1963, am avut prilejul să urc și eu pe aceeași scară (am refuzat înadins liftul ca să pot examina scara), dar în compania politicoasă a unui colonel, secretarul organizației de partid. Din întreg Arhipelagul doar mie mi-a hărăzit destinul această fericire! Și în sala înconjurată de o colonadă rotundă, unde, se spune, au loc ședințele plenare ale Tribunalului Suprem al Uniunii, cu o masă uriașă în formă de potcoavă și cu încă una rotundă și șapte scaune vechi la mijloc, m-au ascultat șaptezeci de colaboratori ai Colegiului Militar, acela care i-a judecat cândva pe Karetnikov, Romanov și alții, și alții... Și le-am spus lor: „Ce zi memorabilă! Cât am fost condamnat, mai întâi la detenție în lagăr, apoi la exil permanent, n-am văzut niciodată cum arată la fafă un judecător. Și acum, iată, vă văd pe toți adunați laolaltă!” (Ei, de asemenea, vedeau tot pentru prima oară cu ochii deschiși un ze. K în carne și oase.)

Dar s-a adevărit că aceștia nu erau ei! Da. Ei spuneau acum că aceștia nu erau ei. Mă asigurau că aceia nu mai sunt. Unii au ieșit la onorabila pensie, alții au fost destituiți. (Ulrich, unul dintre călăii de marcă, a fost destituit, se pare, încă de pe vremea lui Stalin, în anul 1950, pentru... Inconsecvență!) Unii (numărați pe degete) au fost judecați în timpul lui Hrușciov, și, de pe banca acuzaților, aceștia amenințau: „Astăzi ne judeci tu pe noi, însă mâinenoi pe tine, ia seama!” Dar ca toate inițiativele lui Hrușciov, această Mișcare, foarte energetică la început, a fost curând uitată de el și abandonată, și n-a atins punctul ireversibilului, și, deci, a rămas în limitele dinainte.

Acum, veteranii jurisprudenței își depanau pe mai multe voci amintirile, furni/îndu-mi fără să vrea material pentru acest capitol. (Dar dacă s-ar apuca să-și aducă aminte și să publice? Anii însă trec, iată, au mai trecut cinci, dar nu s-a făcut mai multă lumină’.)

Și-au amintit, cum la consfăturile magistraților, judecătorii se mândreau de la tribună cu faptul că au izbutit să nu aplice articolul 51 al Codului Penal privind circumstanțele atenuante și în felul acesta au putut să dea douăzeci și cinci de ani în loc de zece! Sau cât de umilitor erau subordonate tribunalele Organelor! Un judecător a primit un caz pentru judecare: un cetățean, care se întorsese din Statele Unite, susținea în mod denigrator că acolo există șosele bune. Și nimic altceva. Și la dosar nimic altceva! Judecătorul a cutezat să trimită dosaul înapoi pentru o anchetă suplimentară în scopul obținerii unui „material antisovietic imbatabil”, adică acest deținut să fie bătut și torturat Dar intenția nobilă a judecătorului nu a fost luată în seamă și i s-a răspuns cu mânie: „Cum, dumneavoastră nu aveți încredere în Organele noastre?” Și judecătorul a fost... Surghiunit secretar de tribunal în Sahalin! (Sub Hrușciiov era mai multă blândețe: pe judecătorii care „greșeau” îi expediau... Unde credeți?... Să practice avocatura!”” La fel se înclina în fața Organelor și procuratura. Când în anul 1942 au ieșit la iveală abuzurile strigătoare la cer ale lui Riumin în cadrul serviciului de contrainformații al Hotei de nord, procuratura n-a vrut să se implice cu autoritatea ei, ci doar i-a raportat respectuoasă lui Abakumov că băieții lui fac ștrengării. Abakumov avea motiv să considere că Organele sunt sarea pământului! (Atunci l-a chemat pe Riumin și l-a promovat spre propria sa nenorocire.)

Nu mai aveam timp, altfel mi-ar fi povestit de zece ori mai mult. Dar și numai atâta este de ajuns ca să te pună pe gânduri. Dacă și justiția și procuratura nu au fost decât niște pioni ai ministrului securității de stat, atunci poate că nu merită să fie prezentate într-un capitol separat.

Îmi povesteau care mai de care, eu îi priveam și nu-mi puteam stăpâni uimirea: păi ăștia sunt oameni! Oameni pe de-a-ntregul! Lată-i că știu să și zâmbească! Și explică sincer că n-au vrut decât binele. Dar dacă lucrurile se vor schimba din nou, vor trebui din nou să mă judece? Uite în sala asta (îmi arătau sala principală).

Desigur, și mă vor condamna.

Cine se află la origini, găina sau oul? Oamenii sau sistemul?

De câteva secole la noi circulă un proverb: să nu te temi de lege, teme-te de judecător.

*Au trecut încă zece și, din nou, be/nă de nepătruns! (1978).

* „Izvestia” din 9.6.1964. Aici este o concepție interesantă privitoare la apărare! În 1918 însă V. I. Lenin cerea ca judecătorii care dădeau sentințe

prea blânde să fie excluși din partid.

Mie însă mi se pare că Legea le-a luat-o oamenilor înainte, oamenii au fost depășiți în cruzime. Și este timpul să răsturnării proverbul: să nu te temi de judecător, teme-te de lege.

Legea lui Abakumov, desigur.

Lată-i urcându-se la tribună să se pronunțe despre Ivan Denisicmci. Lată-i declarând bucuroși că această carte le-a despovărat conștiința (chiar așa au spus,.). Ei recunosc că am prezentat un tablou în culori atenuate, CĂ flecare dintre ei cunosc lagăre cu mult mai crunte. (Deci ei știau...?) Dintre cei șaptezeci de oameni care ședeau la masa în formă de potcoavă, câțiva care au luat cuvântul sunt cunoscători în ale literaturii, chiar cititori ai revistei,. Novâi mir”9, sunt doritori de reforme, discută cu însuflețire despre plăgile noastre sociale, despre starea de paragină în care se află satul...

Stau și mă gândesc: dacă prima picătură mică-mică de adevăr a explodat ca o bombă psihologică, ce va fi în țara noastră când Adevărul se va prăvăli în cascade?

Și se va prăvăli, în mod inevitabil.

Capitolul 8 LEGEA-COPIL NOI UITĂM TOTUL. Memoria noastră nu păstrează evenimentul real, istoria, ci numai acea linie punctată stereotipă pe care au vrut să ne-o întipărească în minte prin repetare neconținută.

Nu știu dacă aceasta este o particularitate a întregii umanități, dar a poporului nostru – cu siguranță O particularitate supărătoare. Poate că provine din bunătate, însă este supărătoare. Ea face din noi prada mincinoșilor.

Astfel, dacă nu trebuie să ținem minte nici măcar procesele judiciare publice, noi nu le ținem minte. S-a vorbit cu voce tare, s-a scris în ziare, dar nu ne-au bătut la cap până ce ni se face o găurică în creier și, deci, nu ținem minte. (Găurică în creier numai pentru că zilnic se transmite la radio.) Nu mă refer la tineret, el nu știe, bineînțeles, mă refer la contemporanii acelor procese. Rugați-l pe un om mediu să vă enumere procesele răsunătoare – o să-și amintească pe cel al lui Buharin și pe cel al lui Zinoviev1. Apoi, încrețindu-și fruntea, și pe cel al Partidului industrial. Atât, alte pocesc deschise n-au mai fost.

Ce să mai zicem atunci despre cele închise?... Încă din 1918, câte tribunale nu erau anunțate cu surle și tobe î Când nu existau încă nici legi, nici coduri, și judecătorii nu puteau să facă referiri decât la necesitățile

puterii muncitorilor și țăranilor. Oare va scrie cineva, vreodată, istoria lor amănunțită?

Însă de o mică trecere în revistă nu ne putem lipsi nici noi. Suntem totuși obligați să pipăim și în acea negură matinală, gingașă și trandafirie, câteva ruine carbonizate.

În acei ani plini de dinamism nu ruginiseră în teacă săbiile războiului și nici revolverele pedepsei nu se răciseră în tocurele lor. Mai târziu au născocit să ascundă execuțiile în bezna nopților și în becluri, și să tragă în ceafă. Dar în 1918, vestitul cekist din Riazan, Stelmah, împușca ziua, în curte, astfel încât condamnații la moarte care așteptau să le vină rândul puteau să contemple totul de la ferestrele închisorii.

Atunci era în circulație un termen oficial: represiune extrajudiciară. Nu pentru că nu ar fi existat tribunale, ci pentru că exista CEKA.

Acest pușor, al cărui cioc se întărea pe zi ce trece, a fost încălzit la sânul său de. Către Troțki: „Intimidarea constituie un instrument puternic al politicii, și trebuie să fii fariseu ca să nu înțelegi acest lucru”. Iar Zinoviev, neprevăzându-și încă sfârșitul, Jubila: „Literale GPU, ca și literale VEEKA, sunt cele mai populare la scară mondială”.

Extrajudiciară, pentru că astfel era mai eficientă. Tribunale existau și judecau, și executau, dar trebuie să nu uităm că paralel cu ele și independent de ele funcționa represiunea extrajudiciară de-sine-stătătoare. Oare ciun am putea să ne reprezentăm dimensiunile ei? M. Lațis, în lucrarea sa despre activitatea CEKA’ „, ne furnizează cifre numai pentru un an și jumătate (1918 și jumătate din 1919) și doar pentru douăzeci de gubernii din Rusia centrală („ cifrele prezentate aici nu sunt nici pe departe complete”, în parte poate și datorită modestiei cekiste). Lată-le: împușcați de către CEKA (adică fără judecată și în afara tribunalelor) – 8389 de persoane (opt mii trei sute optzeci și nouă), organizații contrarevoluționare descoperite – 412 (o cifră fantastică, cunoscând incapacitatea noastră de organizare dintotdeauna, apoi lipsa de coeziune și starea de descurajare din acei ani), total arestați – 87000. (Această cifră pare a fi diminuată.)

Cu ce am putea compara pentru apreciere? În 1907, un grup de activiști pe tărâm social a editat culegerea de articole împotriva pedepsei cu moartea (sub redacția lui Ghernet[^]), unde este reprodusă lista nominală a tuturor celor condamnați la moarte începând din 1826 până în 1906. Autorii culegerii menționează că această listă este incompletă (însă nu mai imperfectă decât datele lui Lațis, culese în timpul războiului civil). Această

listă înregistrează 1 397 de nume, de unde trebuie excluși 233 de oameni, căroro li s-a comutat pedeapsa, și 270 care nu au fost găsiți (în cea mai mare parte insurgenți polonezi, fugiți în Occident). Mai rămân 894 de oameni. Această cifră, pentru o perioadă de optzeci de ani, este de 255 ori mai mică decât a cekiștilor! Iar aceasta nu este decât din mai puțin de jumătate de gubernii (execuțiile abundente din Caucazul de Nord, Volga Inferioară n-au intrat aici). Este adevărat că autorii culegerii dau și altă statistică prezumtivă (și trasă, mai degrabă, în direcția dorită) conform căreia numai în anul 1906 au fost condamnați la moarte 1 310 oameni, dar poate nu toți executați, căci au fost multe grațieri). Asta se întâmpla tocmai în toiul mult trâmbițatei reacțiuni stolâpiniste (ca răspuns la valul terorismului revoluționar), referitor la care se mai citează o cifră: 950 de execuții în șase luni*[”]. (De fapt, doar șase luni au funcționat curțile marțiale ale lui Stolâpin.) Sună sinistru, dar pentru nervii noștri căliți, nici această cifră nu este impresionantă: cifrele cekiste recalculate pentru o jumătate de an ne dau oricum de trei ori mai mult, și asta numai în douăzeci de gubernii, și nepunând la socoteală judecătoriale și tot felul de tribunale.

Dar instanțele judecătorești?

Bineînțeles! La o lună după Revoluția din Octombrie au fost create și instanțele judecătorești, în primul rând judecătoriale populare, alese în mod liber de către muncitori și țărani, însă cu condiția ca judecătorii să aibă

*M. I. Lațis (Sudrabs). Doi ani de luptă pe frontul intern, Editura de Stat. Moscova. 1920, pp. 74-76.)

* Revista „Bâloe” (Trecutul), n r 2/14, S-Petersburg, 1907. P. 80.

Neapărat „vechime politică în organizațiile proletare ale partidului și după o” verificare prealabilă amănunțită că претендентii corespund funcției în care vor fi numiți”, verificare efectuată de comitetele executive ale sovietelor raionale, de care puteau fi convocați în orice moment. (Decretul nr. L privind justiția, 24 noiembrie 1917, articolele 12 și l. X) Foarte curând însă, judecătorii populari au început să nu mai fie aleși în mod public, ci să fie numiți de comitetele executive ale Sovietelor, ceea ce înseamnă același lucru, deoarece, cum se știe, Sovietele exprimă interesele maselor muncitoare.

În al doilea rând, ba chiar încă o dată în primul rând, prin același decret din 24 noiembrie 1917 au fost constituite Tribunalele Revoluționare ale muncitorilor și țăranilor, începând cu cele de plasă și județene. Acestea au fost concepute ca organe ale dictaturii proletariului și, nu știu cum s-a

întâmplat dar, Tribunalele Revoluționare au apărut într-o clipă pretutindeni, în timp ce judecătoriile populare multe luni după aceea nu apăruseră încă, mai ales în colțurile de țară îndepărtate, uitate de lume. Astfel, tribunalele revoluționare și-au asumat toate procesele, inclusiv cele penale.

Dar să nu ne alarmăm, fiindcă diferența dintre judecătoriile populare și tribunale nu era prea mare: când mai târziu, în 1919, se vor pune bazele dreptului penal al RSFSR, acolo caracterizarea lor va fi aproape identică, nici unele, nici altele nu au limite în aplicarea pedepselor, și unele și celelalte trebuie să aibă necondiționat mâinile libere: legea nu stabilește nici un fel de sancțiuni represive și instanțele au libertate deplină în alegerea lor, dreptul nelimitat ele a le aplica (dacă e vorba de privare de libertate, aceasta poate fi acordată pe termen nedeterminat, adică până la dispoziții speciale). Judecătoria populară, ca și tribunalul revoluționar, se călăuzește numai după spiritul de dreptate revoluționar, după conștiința revoluționară. Sentințele, și ale unora, și ale celorlalte, sunt definitive și nu pot fi atacate în nici o instanță. Judecătoriile populare, ca și Tribunalele Revoluționare, nu sunt legate în activitatea lor de nici un fel de condiții formale, unicul criteriu de apreciere fiind gradul prejudiciului pe care faptele inculpatului l-au adus intereselor luptei revoluționare, verdictul este determinat de oportunitatea în interesele apărării și a construcției muncitorești. (La început, tribunalele revoluționare aveau chiar și asesori, desemnați de sovietele locale, dar pe urmă au căpătat formă mai precisă de triadă permanentă, cu condiția însă ca unul dintre membri triadei să fie delegat de colegiul local al organului gubernial al CEKA, și astfel se realiza la toate nivelele o coeziune vie între tribunalele revoluționare și CEKA.)

La 4 mai 1918 a fost emis decretul privind crearea Tribunalului Revoluționar Suprem de pe lângă Comitetul Executiv Central din Rusia, și atunci s-a considerat că prin aceasta lua sfârșit operația de organizare a sistemului judecătoresc. O, dar cât de departe era încă până acolo!

S-a dovedit că pentru susținerea activității căilor ferate este necesar să se creeze sistemul, unic pentru întreaga țară, al Tribunalelor Revoluționare ale căilor ferate.

Aptii sistemul unic al Tribunalelor Revoluționare ale Trupelor de Pază Internă.

În 1918 toate aceste sisteme acționau în bună înțelegere, nelăsând, pe teritoriul RSFSR, nici o șansă crimei și delictului împotriva luptei revoluționare a Maselor, totuși ochiul vigilent al tovarășului Troțki a

observat o imperfecțiune a acestei plenitudini și, la 14 octombrie 1918, el a semnat ordinul privind organizarea noului sistem al Tribunalului Militar Revoluționar.

Absorbit cu totul de grijile Consiliului Militar Revoluționar al Republicii și de salvarea Republicii de inamicii externi, acest conducător și inspirator al nostru nu a adăugat și o elaborare mai amănunțită a proiectului său, în schimb l-a ales cum nu se poate mai bine pe președintele Tribunalului Militar Revoluționar central al Republicii în persoana tovarășului Danișevski, care nu doar că a creat în mod strălucit și a dezvoltat întreg sistemul acestor tribunale noi, dar a scris și o argumentare teoretică a lor, în formă de broșură separată. Un exemplar al broșurii s-a păstrat printr-o minune și a ajuns și în mâinile noastre. Este drept că pe broșură este aplicată parafa „secret”, însă pentru că au trecut atâția ani poate voi fi iertat că am divulgat câte ceva din ea (cele spuse mai sus despre instanțele judecătorești au fost luate de acolo).

La scurtă vreme după Octombrie, în spiritul lozincilor lui și așa cum se stabilise în armată încă din Februarie, se presupunea că în Armata Roșie vor funcționa tribunalele de regiment și de divizie, care vor fi alese, însă nu le-a fost hărăzit să delecteze lumea cu activitatea lor: curând s-a renunțat la ele. Oricum, pretutindeni apăreau cu de la sine putere curți marțiale, troici, apoi acționau (împușcau) de-sine-stătător – organele contrainformațiilor, predecesorii Secțiilor Speciale, în acele momente crunte pentru Republică, atunci când tovarășul Troțki a spus la VŢIK: „Noi, fiii clasei muncitoare, am încheiat un contract cu moartea, prin urmare, și cu victoria”, se cerea să-i determini pe toți până la unul să se ridice și să-și îndeplinească datoria.

„Tribunalele Militare Revoluționare sunt, în primul rând, organe de nimicire, izolare, neutralizare și terorizare a dușmanilor Patriei muncitorilor și țăranilor și doar în al doilea rând sunt instanțe care stabilesc gradul de culpabilitate al subiectului respectiv” (p.5). „Tribunalele Militare Revoluționare au un caracter și mai extraordinar decât tribunalele revoluționare, care au pătruns cu rezeziune în sistemul general, armonios, al instanțelor judecătorești populare” (p.6).

Oare e cu putință – „și mai extraordinar”? Îți stă inima în loc, la început nici nu-ți vine să crezi: ce poate fi mai extraordinar decât tribunalul revoluționar? Liderul lor emerit, curatorul multor condamnări din acei ani, ne lămurește: „Alături de organele judiciare trebuie să existe Organele, dacă vreți, de represiune judiciară” (p.8).

Acum, cititorul realizează deosebirea? Pe de o parte CEKA – represiunea extrajudiciară. Pe de altă parte – tribunalul revoluționar, foarte simplificat, extrem 'de neîndurător, totuși, într-o oarecare măsură parcă instanță judecătorească. Iar între ele? Nu ghiciți? Între ele lipsește tocmai organul represiunii judiciare, care nu este altul decât Tribunalul Militar Revoluționar!

„Din prima zi a existenței lor, Tribunalele Militare Revoluționare au fost organe de luptă ale puterii revoluționare... S-a adoptat numaidecât un anumit

*K. H Danișevski, *Revoluționnâe Voennâe Tribunal?* (Tribunalele Militare Revoluționare). Editura Tribunalului Militar Revoluționar al Republicii, Moscova, 1920.

ton și un anumit curs, care nu permite nici o ezitare... A trebuit să folosim cu iscusință experiența acumulată de tribunalele revoluționare și să o dezvoltăm mai departe „(p. 13) – și asta încă înainte de primele instrucțiuni, editate doar în ianuarie 1919. De asemenea, în vederea apropierei de CEKA, a fost preluată și experiența ca unul dintre membrii tribunalului militar revoluționar să fie numit de Secția Specială a frontului. Fronturile, însă, aveau o existență limitată, dar când ele dispăreau nu dispăreau și tribunalele militare revoluționare, ei se instituiau în regiuni și districte” pentru luptă și represiune nemijlocită în timpul răzcoalelor” (p. 19).

Tribunalele militare revoluționare judecau pentru „dezertarea de la muncă”, dezertare care „în împrejurările date este tot un act contrarevoluționar, la fel ca răzcoala înarmată împotriva muncitorilor și țăranilor” (p.21). Oare cine era acela atât de numeros încât să se răzcoale și împotriva muncitorilor și împotriva țăranilor? Judecau chiar și pentru „atitudine grosolană față de subordonați, pentru îndeplinirea neglijentă a obligațiilor de serviciu, indolență în muncă, necunoaștere a drepturilor proprii.” (p.23) etc., etc. Tribunalele militare revoluționare nu erau câtuși de puțin doar pentru militari, ci și pentru toți civilii care locuiau în zona frontului. Ele sunt organul luptei de clasă a poporului muncitor. Pentru a nu avea discuții cu tribunalele revoluționare care acționau alături, au stabilit următoarea departajare: indiferent cine are un caz în cercetare, acela îl și judecă, sentința va fi definitivă și fără drept de apel. Sentințele erau reglementate în funcție de situația d<? Pe front: după victoria din Sud din primăvara anului 1920, tribunalele militare revoluționare au primit directiva de a împuțina condamnările la moarte. Și, într-adevăr, în primul semestru n-

au fost decât 1 426 (nepunând la socoteală tribunalele revoluționare, nici tribunalele căilor ferate, nici tribunalele VOHRA, nici CEKA, nici Secțiile Speciale! Să ne amintim apoi și cifra lui Stolâpin – 950 – care a pus capăt anarhiei asasinatelor în toată Rusia, să ne amintim și de cei 894 de oameni în optzeci de ani ai Rusiei), în vara lui 1920 a început războiul polonez, și numai în iulie-august tribunalele militare revoluționare (nemaipunând la socoteală nici... Nici. Nici.) au pronunțat 1 976 condamnări la moarte prin împușcare (p.43, pentru lunile următoare nu sunt date cifre).

Tribunalele militare revoluționare aveau dreptul de represiune imediată și nemijlocită a dezertorilor și a celor ce făceau agitație împotriva războiului civil (adică pacifiștii. – p.37). Trebuiau să deosebească asasinatul de drept comun (care nu se pedepsea cu moartea) de asasinatul politic (pedeapsa capitală. – p.38); furtul din avutul unei persoane particulare („tribunalele trebuie să fie înțelegătoare și blânde”, fiindcă bogățiile burgheze îi împing pe oameni la hoție) și furtul din avutul poporului („pedeapsa revoluționară cea mai gravă”). „Este imposibil și ar fi absurd să se alcătuiască un Cod al Pedepselor”, însă „nu te poți lipsi de instrucțiuni și directive” (p.39).

„Foarte adesea Tribunalele Militare revoluționare sunt nevoite să acționeze în împrejurări când este greu de stabilit dacă Tribunalul acționează ca atare sau pur și simplu în calitate de detașament de luptă. Deseori... Activitatea Tribunalului se desfășoară paralel în sala de ședințe și în stradă”, împușcarea „nu poate fi...

Socotită pedeapsă, ea este doar simpla distrugere fizică a dușmanului clasei muncitoare „și” poate fi aplicată în scopul intimidării (tortura) unor astfel de criminali „(p.40).” Pedeapsa nu este osânda pentru „culpă”, nu constituie ispășirea culpei. „Tribunalul” face lumină în privința persoanei criminalului atât. Cât este cu putință pe baza felului de viață al acestuia și tre-cutului „(p.44) în tribunalele militare revoluționare,” sensul dreptului de apel, instituit de burghezie, își pierde valabilitatea... În orânduirea sovietică nimeni nu are nevoie de această birocrație „(p.46).” Este absolut nepermis să se instaureze practica apelului „,” nu se recunoaște dreptul de a depune cerere de recurs „(p. 49).” Sentința trebuie pusă în aplicare aproape imediat, pentru ca efectul represiunii să fie cât mai puternic „(p.50),” este indispensabil să li se ia criminalilor orice speranță de anulare ori schimbare a sentinței Tribunalului Militar Revoluționar „(p.50).” Tribunalul Militar Revoluționar este organul necesar și devotat al Dictaturii Proletariatului, care trebuie să conducă clasa muncitoare, prin distrugerile de neînchipuit,

prin oceane de sânge și lacrimi... În lumea muncii libere, a fericirii muncitorilor și a frumuseții” (p.59).

Am putea să mai cităm multă vreme, dar este de ajuns! Să lăsăm privirea să scormonească în acel trecut și să alunce pe harta, cuprinsă atunci de flăcări, a țării, să ne închipuim acele localități umane reale, care nu au fost pomenite în broșura tribunalelor. Fiecare cucerire de oraș în timpul războiului civil era marcată nu doar de fumul carabinelor din curtea CEKA, ci și prin ședințele interminabile ale tribunalului. Și ca să primești acel glonț, nu era neapărat nevoie să fii ofițer alb, senator, moșier, călugăr, cadet ori eser. Pentru o condamnare la moarte prin împușcare erau prea de ajuns doar niște mâini albe și moi, fără bătăture. Este însă ușor de ghicit că în Ijevsk sau Votkinsk, Iaroslavl sau Murom, Kozlov sau Tambov revoltele nu au costat mai ieftin nici mâinile noduroase și cu bătăture. Ceea ce ne va mira cel mai mult în acele rulouri – ale represiunii extrajudiciare și al celei judiciare -dacă ele vor cădea vreodată dinaintea noastră, va fi numărul țăranilor simpli. Pentru că nemumărate au fost tulburările și răscoalele țărănești, începând din anul 1918 până în anul 1921, deși ele n-au împodobit, ca ilustrații color, Istoria războiului civil, nimeni nu a fotografiat și nu a filmat aceste mulțimi agitate, care au pornit cu pari, furci și topoare împotriva mitralierelor, care, pe urmă, cu mâinile legate – zece pentru unul!

— Au fost aliniați în șiruri pentru a fi împușcați. Răscoala din Sapojok o țin minte doar locuitorii din Sapojok, cea din Pitclino – doar cei din Pitelino. Din aceeași lucrare a lui Lațis, tot pentru un an și jumătate în cele douăzeci de gubernii, aflăm și numărul răcoalelor înăbușite – 344*. Încă din 1918 răscoalele țărănești au fost calificate „chiaburești”, căci doar nu puteau țăranii să se răscoale împotriva puterii muncitorilor și țăranilor! Dar cum se explică faptul că de fiecare dată nu se răsculau trei case din sat, ci satul întreg? De ce mulțimea săracilor, cu furcile și topoarele lor, nu-i ucideau pe „chiaburii” răsculați, ci mergeau alături de ei împotriva mitralierelor? Lațis: chiaburul, „cu promisiuni, calom-

*M. I. Lațis, Op. Cât., p.75.

nii și amenințări, îi silea pe ceilalți țărani să participe la aceste răscoale”* Dar ce era mai promițător decât lozincile comitetelor săracilor?! Ce era mai amenințător decât mitralierele celor de la CEON?!

Și câți oameni nevinovați au fost atrași între acele pietre de moară, victime absolut întâmplătoare, a căror exterminare constituie jumătatea inevitabilă a oricărei revoluții înarmate?

Iată, de pildă, cazul unui adept al lui Tolstoi, I. E-v, din 1919, povestit de el însuși în zilele noastre.

Când a fost declarată mobilizarea generală obligatorie în Armata Roșie (la un an după: „Jos războiul! Baionetele în pământ! Să mergem acasă!”), doar în gubernia Riazan, până în septembrie 1919, „au fost prinși și trimiși pe front 54697 dezertori” * (și câți au mai fi fost împușcați pe loc drept exemplu!). E-v nu dezertase, ci refuzase deschis să facă serviciul militar din considerente religioase. A fost mobilizat forțat, dar la cazarmă nu pune mâna pe armă, nu merge la instrucție. Indignat, comisarul unității îl predă la CEKA cu specificarea: „Nu recunoaște puterea sovietică”. Interogatoriul. La masă șed trei, în fața fiecăruia se află câte un revolver tip Nagan. „Am mai văzut noi asemenea eroi, îndată o să cazi în genunchi! Dacă nu accepți să lupți, te împușcă, pe loc!” Dar E-v este ferm: el nu poate să lupte, el este adeptul creștinismului liber. Cazul lui este transmis la tribunalul revoluționar orășenesc din Riazan.

Ședință deschisă, în sală – vreo sută de oameni. Un avocat bătrânel amabil. Acuzatorul Nikolski (cuvâatul procuror a fost interzis până în 1922), om cult, el de asemenea jurist cu experiență. Unul dintre asesori încearcă să se edifice cu privire la concepțiile inculpatului („Cum poți dumneata, reprezentant al poporului muncitor, să împărtășești vederile unui aristocrat - contele Tolstoi?”), președintele tribunalului îi întrerupe și nu-i lasă să se lămurească. Se ceartă.

Asesorul: Dumneata nu vrei să ucizi oameni și îi convingi și pe alții să facă la fel. Dar albi au început războiul, iar dumneata ne împiedici să ne apărăm. Uite, o să te trimitem la Kolceak să propovăduiești acolo nonviolența ta!

E-v: Unde mă trimiteți, acolo mă duc.

Acuzatorul: Tribunalul nu trebuie să se ocupe de toate infracțiunile de drept comun, ci doar cu cele contrarevoluționare. Date fiind elementele constitutive ale delictului cer să se transfere acest caz judecătoriei populare.

Președintele: Ha! Infracțiune! Ia te uită unde era apărătorul legilor! Noi nu ne călăuzim după legi, ci după conștiința noastră revoluționară!

Acuzatorul: Insist să se treacă cererea mea în procesul verbal.

Apărătorul: Sunt de acord cu acuzatorul. Cazul trebuie audiat de un tribunal obișnuit.

Președintele: Pe neghiobul ăsta bătrân de unde l-ați mai luat?

Apărătorul: De patruzeci de ani lucrez ca avocat, dar nimeni nu mi-a adus o astfel de insultă. Vă rog să treceți în procesul verbal.

*Ibidem, p.70

* M. I. Lațis. Ibidem, p 74.

Președintele (râzând în hohote): Trecem, trecem!

În sală răsună râsete. Curtea se retrage pentru deliberare. Din camera de deliberare se aud strigăte de ceartă. S-au întors cu verdictul: nioarțe prin împușcare!

În sală zgomot și vociferări de indignare.

Acuzatorul: Protestez împotriva sentinței și mă voi plânge la comisariatul justiției!

Apărătorul: Sunt de acord cu acuzatorul!

Președintele: Evacuați sala!

Conducându-l pe E-v la închisoare, soldații din escortă i-au zis: „Ehei, frățioare, ce bine-ar fi dacă toți ar fi ca tine! N-ar mai fi nici un război, n-ar mai fi nici albi, nici roșii!” Când au ajuns la cazarmă, au convocat o adunare a ostașilor din Armata Roșie. Adunarea a condamnat sentința. Au scris un protest și l-au expediat la Moscova.

Treizeci și șapte de zile a petrecut E-v așteptând în fiecare zi moartea, urmărind cu ochii lui, de la fereastră, execuțiile din curtea închisorii, în sfârșit, a sosit ordinul de comutare: cinsprezece ani de izolare cu regim sever.

Un exemplu instructiv. Legalitatea revoluționară, în parte a învins, dar câte eforturi a trebuit să facă președintele tribunalului! Câtă dezordine, câtă indisciplină, câtă lipsă de conștiință! Acuzarea făcând cauză comună cu apărarea, soldații din escortă care se vâra unde nu le fierbe oala și trimit o rezoluție de protest. Ah, nu le este deloc ușor Dictaturii Proletariatului și instanțelor justiției noi! Eirește, nu la toate procesele întâlnești alata dezordine, dar nici cele ca acesta nu sunt puține! Câți ani vor trebui să mai treacă până ce va apărea, se va contura și consolida linia necesară, până ce apărarea va face cauză comună cu procurorul și cu tribunalul, iar cu ei va face cauză comună însuși inculpatul și toate rezoluțiile maselor!

Este sarcina nobilă a istoricului să studieze acest drum întins pe parcursul multor ani. Dar noi? Cum să ne deplasăm în acea negură trandafirie? Pe cine să interogăm? Cei împușcați nu vor vorbi, ca de altfel nici cei împrăștiați. Și chiar dacă mai sunt în viață vreunii dintre inculpați, avocați, oameni din escortă ori spectatori, nu ni se dă permisiunea să-i căutăm.

Și, de bună seamă, că nu poate să ne ajute decât acuzarea.

Mulțumită unor binevoitori, ne-a căzut în mână un exemplar salvat de la distrugere al volumului de rechizitorii al revoluționarului frenetic, primul comisar al poporului pentru justiție (i se pregătea postul personal de Tribun, dar Lenin a suprimat acest termen*), renumitul acuzator în cele mai mari procese, ulterior dușmanul înverșunat, în sfârșit demascat, al poporului-N. V. Krâlenko*. Și dacă totuși vrem să realizăm o trecere în revistă a proceselor publice, dacă nu rezistăm ispitei de a respira aerul tribunalelor din primii ani postrevoluționari – trebuie să izbutim să citim această carte.

* Lenin. Ed. Cât., vol 36. P. 21(1

* N. V. Krâlenko, *Za piat let* (în cinci ani). 1918- 1922. Rechizitorii rostite la cele mai mari procese, judecate la Tribunalul Revoluționar din Moscova și la Tribunalul Revoluționar Suprem. GIZ, Moscova – Petrograd, 1923.

N-avem altă cale. Iar ceea ce lipsește și ceea ce se referă la provincie trebuie să le reconstituim în minte.

Firește, am fi preferat să consultăm stenogramele acelor procese, să auzim de dincolo de mormânt vocile dramatice ale acelor primi inculpați, ale acelor primi avocați, când încă nimeni nu putea să prevadă în ce înșiruire inexorabilă totul va fi înghițit laolaltă cu aceste tribunale revoluționare.

Însă, ne explică Krâlenko, editarea stenogramelor „ar fi incomodă dintr-o serie de considerente de ordin tehnic” (p.4), dar sunt comode rechizitoriile lui și sentințele tribunalelor, care încă de pe atunci coincideau pe deplin cu cerințele acuzatorului.

Cică arhivele Tribunalului Revoluționar din Moscova și ale Tribunalului Suprem nu erau (în 1923) „câtuși de puțin în ordine... Stenogramele unei întregi serii de procese... Erau scrise atât de ininteligibil, încât trebuia ori să tai pagini întregi, ori să reconstitui textul din memorie” (!), iar „o serie de procese dintre cele mai mari” (inclusiv procesul în problema revoltei eserilor de stânga, procesul amiralului Șceastnâi, al ambasadorului englez Lockhart) „s-au desfășurat fără a fi stenografiate” (p. 4-5).

Ciudat. Condamnarea eserilor de stânga n-a fost un fleac. După Februarie și Octombrie, acesta era cel de-al treilea punct crucial al istoriei noastre, trecerea la sistemul partidului unic în stat. Și au fost împușcați cu duiumul. Dar nu s-a stenografiat nimic.

„Complotul militar” din anul 1919 „a fost lichidat de către VEEKA în cadrul represiunii extrajudiciare” (p. 7), și astfel, tocmai prin aceasta „s-a

demonstrat existența lui” (p. 44). (în total au fost arestați peste o mie de oameni*, oare puteau fi toți trimiși în judecată?)

Poftim, apucă-te și povestește fluent și în ordine despre procesele judiciare din acei ani...

Totuși principiile importante le vom afla. De pildă, acuzatorul suprem ne anunță că VȚIK are dreptul să se amestece în orice proces judiciar. „VȚIK are dreptul să grațieze și să aplice pedeapsa cu moartea nelimitat, după cum crede de cuviință (p. 13, sublinierea noastră – A. S.). De pildă, o condamnare de șase luni a schimbat-o cu zece ani (și, după cum cititorul își dă bine seama, pentru asta nu se convoca plenara întregului VȚIK, ci sentința era corectată să zicem de Sverdlov³ în cabinetul său). Toate acestea, explică Krâlenko” deosebesc în mod avantajos sistemul nostru de teoria falsă a separării puterilor „(p. 14), teoria privind autonomia puterii judiciare. (Exact, spunea și Sverdlov:” Este bine că la noi puterea legislativă și cea executivă nu sunt separate, ca în Occident, printr-un zid compact. Toate problemele pot fi rezolvate repede”. Mai ales la telefon.)

În discursurile rostite la tribunal, Krâlenko formulează, și mai deschis, și mai exact, obiectivele generale ale justiției sovietice, într-o vreme când tribunalul era „concomitent și creator de drept (sublinierea lui Krâlenko). Și instrument al politicii” (p. 3, sublinierea mea – A. S.).

*Lațis, Op. Cât., p. 46.

Creator de drept – pentru că patru ani nu au existat nici un fel de coduri: cele țariste fuseseră aruncate, cele proprii nu fuseseră alcătuite. „Și nimeni să nu-mi spună că justiția noastră penală trebuie să acționeze, sprijinindu-se exclusiv pe normele scrise existente. Noi trăim în procesul Revoluției...” (p. 407). „Tribunalul nu este acea instanță judecătorească în care trebuie să renască subtilitățile și speculațiile juridice. Noi creăm un drept nou și norme etice noi” (p. 22, sublinierea mea – A. S.). „Oricât de mult s-ar vorbi aici despre legea eternă a dreptului, a dreptății și așa mai departe, noi știm. Cât de scump ne-au costat” (p. 505, sublinierea mea – A. S.).

(Dacă pedepsele voastre ar fi comparate cu ale noastre, poate că nu ar fi chiar atât de scump? Poate cu dreptatea eternă ar fi mai confortabil?)

Subtilitățile juridice nu sunt necesare pentru că nu trebuie să elucidezi dacă inculpatul este vinovat sau nevinovat: în prezent conceptul de culpabilitate, acest vechi concept burghez, a fost stârpit (p. 318).

Așadar, am auzit de la tovarășul Krâlenko că tribunalul revoluționar nu este un tribunal ca toate tribunalele! Altă dată o să ne spună că tribunalul în genere nu este tribunal: „Tribunalul este organul luptei de clasă a muncitorilor îndreptat împotriva dușmanilor lor” și trebuie să acționeze „în conformitate cu interesele Revoluției... Având în vedere rezultatele cele mai de dorit pentru masele muncitorilor și țăranilor” (p. 73).

Oamenii nu sunt oameni, ci „purători determinați ai unor idei determinate”. „Oricare ar fi calitățile individuale (ale inculpatului), lui i se poate aplica un singur criteriu de apreciere: aprecierea din punctul de vedere al oportunității de clasă” (p.79).

Adică tu poți să exiști numai dacă acest lucru este oportun pentru clasa muncitoare. Iar „dacă această oportunitate ar cere ca sabia pedepsei să se abată asupra capetelor inculpaților, atunci nici un fel de... Persuasiune verbală nu va fi de ajutor” (p. 81), adică argumentele avocaților etc. „în justiția noastră revoluționară nu ne călăuzim după articole și nici după gradul circumstanțelor atenuante; la Tribunal trebuie să pornim de la considerente de oportunitate” (p. 524).

În anii aceia se întâmpla ca niște oameni care trăiau liniștiți aflau deodată că existența lor este inoportună.

Trebuie să înțelegem că nu povara celor ce a făcut acuzatul apasă asupra lui, ci ceea ce el ar putea să facă, numai dacă nu va fi împușcat numaidecât. „Noi ne apărăm nu doar de trecut, ci și de viitor” (p. 82).

Declarațiile tovarășului Krâlenko sunt clare și generale. Ele ne reconstituie perioada aceea judiciară în tot reliefurile ei. Prin aburul de primăvară răzbește brusc transparența autumnală. Și poate că nu mai trebuie să frunzărim mai departe proces după proces? Căci aceste declarații vor fi aplicate neabătut.

Doar închizând ochii să-ți închipi o mică sală de judecată, în care încă nu există podoabe aurite. Membrii tribunalului iubitori de adevăr îmbrăcați în tunici simple, uscățivi, încă nu aveau obraji durdulii. Iar autoritatea acuzatoare (așa îi place lui Krâlenko să-și spună) poartă un veston civil deschis. La toți nasturii și în tăietura gulerului se vede un colțisor al tricoului marinăresc.

În limba rusă, acuzatorul suprem se exprimă astfel: „pe mine mă interesează chestiunea faptului!”; „concretizați momentul tendinței!”; „noi sperăm în planul analizei adevărului obiectiv”. Uneori, pe neașteptate, fulgeră cu un dicton latinesc (este drept că de la proces la proces dictonul este același, doar peste vreo câțiva ani va apărea un altul). Trebuie să

spunem că în viitoarea evenimentelor revoluționare a absolvit două facultăți. Ceea ce îi atrage simpatia este felul cum se exprimă despre acuzații din adâncul sufletului: „Ticăloși de profesie!” Și nu este deloc ipocrit. Dacă nu-i palce surâsul unei inculpate, el îi trăneste amenințător, încă înainte de a se pronunța vreo sentință: „Iar pe dumneata, cetățeană Ivanova, cu surâsul dumitale, o să te apreciem așa cum trebuie și o să găsim posibilitatea să facem astfel încât să nu mai râzi niciodată (p. 296, sublinierea mea – A. S.).

Așadar începem...?

PROCESUL ZIARULUI „RUSSKIE VEDOMOSTI” (Buletinul rus). Acest proces, unul dintre primele și cele mai timpurii, este un proces al cuvântului. La 24 martie 1918, acest cunoscut ziar „profesoral” a tipărit articolul lui Savinkov⁴ Din călătorie. Ar fi fost mai bucuroși să -l înhațe pe Savinkov în persoană dacă nu era blestemata de călătorie, dar de unde să -l iei? Au suprimat ziarul și au târât pe banca acuzaților pe redactorul șef P. V. Egorov, un om de vârstă foarte înaintată și i-au cerut să explice: cum a îndrăznit? Căci trecuseră patru luni din Era cea Nouă, era timpul să se obișnuiască!

Egorov se justifică naiv că acesta este articolul unui „remarcabil om politic, ale cărui opinii prezintă interes general indiferent dacă sunt sau nu împărtășite de redacție”, în continuare, el nu vedea nici o calomnie în afirmația lui Savinkov: „Să nu uităm că Lenin, Natanson et Comp au venit în Rusia prin Berlin, adică autoritățile germane i-au ajutat să se întoarcă în patrie”, pentru că, într-adevăr, așa a fost, aflată în război, Germania Kaiserului l-a ajutat pe tovarășul Lenin să se întoarcă.

Krâlenko exclamă că el nu va acuza ziarul de calomnie (de ce oare?), ci pentru încercarea de a influența spiritele! (Dar oare îndrăznește ziarul să-și propună un astfel de obiectiv?!)

Nu este pusă în vina ziarului nici următoarea frază a lui Savinkov: „Trebuie să fii nebun și criminal ca să susții că proletariatul internațional ne sprijină”, pentru că el ne sprijină încă...

Pentru încercarea de a influența spiritele s-a pronunțat sentința: ziarul, editat din anul 1864, care a suportat reacțiunile cele mai incredibile: Uvarov⁵, Pobedonostev⁶, Stolâpin, Kasso⁷ și alții, să fie suprimat pentru totdeauna! (Pentru un singur articol – suprimat pe vecie! Uite-așa trebuie să procedeze puterea!) Redactorul Egorov a fost condamnat... Mi-e rușine să spun, ca într-o oarecare Grecie... La trei luni de izolare cu regim sever. (Nu

chiar atât de rușine, dacă ne gândim că nu era decât anul 1918! Căci bătrânul, dacă va supraviețui, va fi întemnițat din nou, și încă de câte ori!)

Oricât ar părea de bizar, dar în acei ani fulminanți se dădea și se primea mită cu tot atâta duioșie ca de când lumea în Rusia, și apoi în Uniune. Donațiile acestea erau dirijate chiar, și mai ales spre organele judiciare. Și, ne sfiim să adăugăm, spre CEKA. Tomurile istoriei, legate între coperti roșii imprimate cu litere de aur, păstrează tăcerea, dar bătrânii care au fost martori își amintesc că, spre deosebire de perioada stalinistă, soarta arestaților politici din primii ani postrevoluționari depindea serios de mită: era primită fără jenă și, în schimb, persoana în cauză era eliberată în mod cinstit. Și iată, Krâlenko, care timp de cinci ani nu și-a ales decât o duzină de procese, ne” informează despre două dintre acestea. Vai, atât tribunalul din Moscova, cât și tribunalul suprem, în aspirația lor spre perfecțiune, nu își alegeau drumul cel drept, ci deseori se înglodau în necuviință.

PROCESUL CELOR TREI ANCHETATORI PENALI DE LA TRIBUNALUL REVOLUȚIONAR DIN MOSCOVA (aprilie 1918). În martie 1918 a fost arestat un anume Beridze care făcea trafic cu lingouri de aur. Soția lui, cum se obișnuia, a început să caute calea pentru a-și răscumpăra soțul. Ea a izbutit să găsească un lanț de cunoștințe care ducea la unul dintre anchetatori; acela a mai atras încă doi și la întâlnirea secretă i-au cerut două sute cincizeci de mii; după ce s-au târguit, au convenit la șaizeci de mii, dintre care jumătate predați înainte prin mijlocirea avocatului Grin. Totul ar fi rămas necunoscut, cum s-a întâmplat cu sute de asemenea tranzacții, și cazul n-ar fi ajuns în letopisețul lui Krâlenko și al nostru (și chiar în ședința Sovnarkonului!), dacă soția lui Beridze nu s-ar fi zgârcit cu banii: nu i-a adus lui Grin decât cincisprezece mii avans în loc de treizeci, și – iar acesta a fost lucrul cel mai important – dacă, într-un moment de agitație și îndoială femeiască, n-ar fi hotărât peste noapte că avocatul nu este om de nădejde, ducându-se, dimineța, la altul – lakulov. Nu se spune cine anume, însă pesemne că lakulov s-a hotărât să-i dea în gât pe anchetatori.

Interesant în acest proces este faptul că toți martorii, începând cu soția ghionionistă, încearcă să facă depoziții în favoarea inculpaților și să minimalizeze faptele de care erau acuzați (ceea ce este imposibil la un proces politic!). Krâlenko explică astfel: acest lucru se întâmplă din considerente mic-burgheze, ei se simt străini de Tribunalul nostru revoluționar. (Noi îndrăznim în spirit mic-burghez să facem presupunerea:

oare n-au învățat martorii să se teamă în timpul celor șase luni de dictatură a proletariatului? Căci este nevoie de mare cutezanță ca să înfunzi pe anchetatorii tribunalului revoluționar. Ce se va întâmpla cu tine pe urmă?)

Este interesantă și argumentația acuzatorului. Doar cu o lună în urmă, inculpații erau tovarășii lui de luptă, camarazii de arme, susținătorii lui, erau oameni pe de-a-ntregul devotați intereselor revoluției, iar unul dintre ei, Leist, era chiar „un acuzator sever, capabil să arunce tunete și fulgere asupra oricui ar atenta la bazele orânduirii”. Și ce să spui despre ei în prezent? Unde să cauți probe pentru a-i discredita? (Fiindcă mita în sine nu este suficientă pentru discreditare.) Da, e limpede unde: în trecutul lor! Chestionarul cu datele personale!

„Dacă ne vom uita mai atent” la acest Leist, „vom afla despre el informații extrem de interesante”. Suntem intrigati: este un aventurier notoriu? Nu, dar este fiul unui profesor de la Universitatea din Moscova! Și nu un profesor oarecare, ci unul care a rezistat douăzeci de ani trecând prin toate reacțiunile datorită faptului că nu îl interesa activitatea politică! (în pofida regimului reacționar, Krâlenko a fost admis la universitate ca extern...) Atunci de ce să ne mirăm de fățărnicia fiului său?

Podgaiski era fiul unui funcționar din justiție, cu siguranță membru al Sutelor Negre^, altfel cum ar fi reușit să lucreze douăzeci de ani în cadrul organelor judiciare? Iar odrasla lui se pregătea și el pentru cariera judiciară. Dar a venit revoluția, și el s-a aciuat la tribunalul revoluționar. Ceea ce până mai ieri părea nobil și frumos, astăzi arăta dezgustător!

Cel mai ticălos dintre toți era, firește, Gugel. Fusesse editor, și ce credeți că propunea muncitorilor și țăranilor drept hrană spirituală? El „hrănea masele largi cu literatură de proastă calitate”, nu cu Marx, ci cu lucrările unor profesori burghezi de renume mondial (pe acei profesori îi vom întâlni și noi pe banca acuzaților).

Krâlenko se înfurie și se miră: ce stârpituri de oameni s-au strecurat în sânul tribunalului? (Noi, de asemenea, suntem nedumeriți: din cine sunt alcătuite tribunalele muncitorilor și țăranilor? De ce proletariatul a încredințat sarcina de a-i răpune pe dușmanii săi tocmai unor astfel de inși?) în ceea ce îl privește pe avocatul Grin, „omul casei” la colegiul de anchetă, individul care poate elibera pe cine poștești, acesta era „reprezentantul tipic al acelei specii a rasei umane pe care Marx a numit-o lipitorile orânduirii capitaliste” și din care fac parte jandarmii, preoții și. Notarii, în afară, bineînțeles, de toți avocații.

Se pare că Krâlenko nu și-a precupețit puterile, cerând o sentință crudă și necruțătoare, fără a lua în considerație „nuanțele individuale ale culpei”, însă veșnic vigurosul tribunal parcă fusese cuprins de un soi de moleșeală vâscoasă, de amorțeală, și de-abia a bâiguit: anchetatorilor câte șase luni de închisoare, iar avocatului – amendă în bani. (Numai recurgând la dreptul VTİK „de a condamna fără limită”, Krâlenko a obținut la MetropoF ca anchetatorii să primească zece ani, iar lipitoarea de avocat – cinci ani și confiscarea tuturor bunurilor. Krâlenko a făcut mare vâlvă cu vigilența sa și era gata-gata să-și primească titlul de Tribun).

Noi recunoaștem că acest proces nu putea să nu zdruncine, atât în rândul maselor revoluționare de atunci, cât și în rândul cititorilor noștri de astăzi, credința în sacralitatea tribunalului. Și cu atât mai multă sfială să trecem la următorul proces, având în centru o instituție și mai înaltă.

PROCESUL LUI KOSÂREV (15 februarie 1919). F. M. Kosârev și amicii lui Libert, Rottenberg și Soloviov au lucrat înainte în comisia de aprovizionare a Frontului de Est (împotriva trupelor Adunării Constituante, înainte de Kolceak). S-a stabilit că acolo ei găseau mijloace de a primi dintr-o dată de la 70000 la un milion de ruble, călăreau trăpași de curse, făceau chefuri cu surori de caritate. Comisia lor și-a procurat un sediu, un automobil, administratorul lor chefuia la „Iar” 10. (Nu eram obișnuiți să ne închipuim astfel anul 1918, dar aceasta e mărturia tribunalului revoluționar.)

Totuși nu acesta este fondul chestiunii: niciunul dintre ei nu a fost judecat pentru faptele săvârșite pe Frontul de Est, ba chiar li s-a iertat totul. Dar minune mare! Nu trecuse mult de când comisia lor de aprovizionare fusese desființată și, într-o zi, toți patru plus Nazarenko, un fost vagabond siberian, amicul lui Kosârev din vremea când își ispășea condamnarea la ocnă ca deținut de drept comun, au primit invitația să constituie. Colegiul de revizie și control al VEEKA!

Iată ce reprezenta acest Colegiu: era împuternicit să verifice legalitatea acțiunilor tuturor celorlalte organe ale VEEKA, dreptul de a cere și examina orice dosar în orice stadiu de procedură și de a anula hotărârile tuturor celorlalte organe ale VEEKA, în afară numai de prezidiul VEEKA! (p. 507). Nu era deloc puțin! Cea de a doua putere în VEEKA după Prezidiu. Rândul al doilea după Dzerjinski, Urițki¹¹, Peters¹², Lațis, Menjinski, lagoda!

Felul de viață al copărtașilor rămăsese însă cel dinainte, ei nu umblau cu nasul pe sus și nu-și dădeau aere: împreună cu nu știu care Maximâci,

Lionka, Rafailski și Mariupolski, „care nu aveau nici o legătură cu organizația comunistă”, aranjează, în apartamente particulare și la hotelul Savoy, „o ambianță luxoasă... Cu jocuri de cărți (banca are un fond de o mie de ruble), cu băuturi și cu dame”. Kosârev și-a procurat mobilier scump (70000) și nu se dă în lături să sustragă de la VEEKA lingurile de argint, ceștile de argint (dar VEEKA de unde le are...?), ba chiar și, pur și simplu, pahare. „Iată încotro, nu în direcția ideologică, se îndreaptă atenția lui, iată ce ia pentru sine de la mișcarea revoluționară”. (Negând acum sumele primite drept mită, acest cekist de marcă minte fără să clipească măcar că are... O moștenire de 200000 de ruble la banca din Chicago!... Această situație, el, evident, și-o închipuie în mod real alături de revoluția mondială.)

Oare cum poți să-ți folosești acest drept suprauman de a aresta pe cine vrei și de a elibera pe cine îți convine? Evident, trebuie să ochești peștele cu icre de aur, și dintr-acesta, în 1918, căzuse mult în plase. (Căci revoluția s-a făcut într-o prea mare grabă, multe lucruri le-au scăpat din vedere, și câte pietre prețioase, coliere, brățări, inele, cercei au izbutit să ascundă femeiuștile burgheze.) Pe urmă să cauți contacte cu rudele arestaților prin mijlocirea unui om de paie.

Asemenea figuri se perindă, de asemenea, prin fața noastră la proces. De pildă, tânăra Uspenskaia, 22 de ani, a absolvit liceul la Petersburg, însă n-a intrat la facultate. Numaidecât s-a instaurat puterea Sovietică, și, în primăvara anului 1918, Uspenskaia s-a prezentat la VEEKA, oierindu-și serviciile în calitate de informatoare. Ca înfățișare corespundea, și au angajat-o.

Referitor la turnătorie și turnători (pe atunci colaboratori secreți), Krâlenko face următorul comentariu: pentru sine „noi nu vedem în asta nimic rușinos, o socotim ca pe o datorie;... Nu faptul în sine al muncii este rușinos; dacă un om recunoaște că această muncă este necesară intereselor revoluției, el trebuie să nu ezite” (p. 512, sublinierea mea – A. S.), însă, vai, Uspenskaia nu are un crez politic, iată ce este groaznic! Ea spune sincer: „Am acceptat pentru ca să-mi plătească un anumit procentaj” de fiecare caz descoperit și, în plus, „să împart pe jumătate” câștigul cu cineva pe care Tribunalul îl trece sub tăcere, ordonându-i să nu-i spună numele. După spusele lui Krâlenko, Uspenskaia „nu făcea parte din personalul VEEKA, ci lucra în acord” (p. 507). De altfel, trebuie omenește s-o înțelegem, ne explică acuzatorul: era obișnuită să cheltuiască fără să se uite la bani și ce însemnau

pentru ea acei 500 de ruble prăpădiți, salariul ei de la VSNH, când o singură extorcare (să intervină pentru desigilarea prăvăliei unui negustor) îi aducea 5000 de ruble, iar alta – de la Meșcerskaia-Grews, al cărei soț fusese băgat la închisoare – 17000. De altfel, Uspenskaia a rămas puțină vreme simplă colaboratoare secretă, după câteva luni, cu ajutorul unor cekiști de vază, era comunistă și anchetatoare penală.

Totuși încă n-am răzbit la miezul chestiunii. A. P. Meșcerski, un mare industriaș, a fost arestat pentru rigiditate în tratativele economice cu guvernul sovietic (L Larin¹³). Pe soția lui, E. L., care era bănuită că ascunde bijuterii și bani, au început s-o șantajeze cekiști. Veneau chiar ei la ea acasă, prezen-tându-i situația soțului din ce în ce mai gravă și cerând sume din ce în ce mai mari pentru răscumpărare. Ajunsă la disperare, Meșcerskaia-Grews a denunțat chiar ea șantajul (prin intermediul aceluiași avocat lakulov, care îi înfundase și pe ce trei anchetatori-șperțari și probabil că nutrea ură de clasă față de întreg sistemul procedurii judiciare și extrajudiciare proletare). Președintele tribunalului a săvârșit și el o greșeală de clasă: în loc să -l prevină pur și simplu pe tovarășul Dzerjinski și să aranjeze totul în familie, a ordonat să i se dea soției lui Meșcerski pentru mită bancnote numerotate, și să ascundă, în locuința ei, după o draperie, o stenografă. Și a venit un anume Godeliuk, prieten intim cu Kosârev, pentru a se înțelege în privința prețului răscumpărării (a cerut 600000 de ruble!). Și au fost stenografiate toate referințele lui Godeliuk la Kosârev, Soloviov și la alți comisari, povestirile lui despre toți cei de la CEKA, cine și câte mii ia, apoi primindu-și avansul convenit, i-a înmănat E. L. Meșcerskaia permisele de intrare la CEKA, eliberate de colegiul de revizie și control și semnate de Libert și Rottenberg (acolo, la CEKA, trebuia să continue tocmeala). Când să plece, a fost demascată! Pierzându-și cumpătul, a mărturisit. (Meșcerskaia a izbutit să meargă la colegiul de revizie și control, și acolo fusese deja cerut pentru verificare dosarul soțului ei.)

Dar dați-mi voie! Păi o astfel de demascare pătează veșmintele celeste ale CEKA! Oare acest președinte al Tribunalului Revoluționar din Moscova este în toate mințile? Nu cumva își bagă nasul unde nu-i fierbe oala?

Dar se pare că acesta era imperativul momentului, moment ascuns nouă cu desăvârșire în faldurile istoriei noastre mărețe! Se pare că primul an de activitate a CEKA a produs întrucâtva o impresie de repulsie chiar și asupra partidului proletariatului, încă neobișnuit cu așa ceva. Trecuse doar primul an, fusese făcut doar primul pas pe drumul glorios al CEKA și deja, cum

scrie Krâlenko nu prea deslușit, a apărut „o dispută între tribunal, cu funcțiile lui, și funcțiile extrajudiciare ale CEKA... Dispută care împărțea în vremea aceea partidul și raioanele muncitorești în două tabere” (p. 14).

Așa a fost posibil Ca afacerea Kosârev să fie pusă pe rol (înainte toți rămâneau nepedepsiți) și să aibă ecou la nivelul cel mai înalt al statului.

CEKA trebuia salvată! Salvați CEKA! Soloviov roagă Tribunalul să-i dea permis de intrare la închisoarea Taganka (vai, nu la Lubianka!), ca să stea de vorbă cu Godeliuk. Tribunalul refuză. Atunci, Soloviov pătrunde în celula lui Godeliuk și fără permisul tribunalului. Și să vedeți ce coincidență: tocmai atunci Godeliuk se îmbolnăvește grav, da. („Nu se poate spune că Soloviov ar fi dat dovadă de rea-voință”, spune Krâlenko lingușitor.) Și simțind brusc că i se apropie moartea, Godeliuk se căiește emoționat că a putut să calomnieze CEKA. Cere să i se dea hârtie și compune o declarație de negare: nu e nimic adevărat din toate câte le-a îndrugat despre Kosârev și alți comisari ai CEKA, și tot ce a fost stenografiat de după draperie este la fel de neadevărat!

O, câte subiecte! O, unde este Shakespeare? Soloviov a trecut prin zid, umbre firave saltă prin celulă, Godeliuk retractează cu o mână tremurândă. Iar nouă, la teatru și la cinematograf, ni se evocă anii revoluției doar prin Varșovianca... „Dar cine i-a eliberat permisele?” insistă Krâlenko.

Permisele pentru Meșcerskaia doar n-au picat din cer? Nu, acuzatorul „nu vrea să spună că Soloviov ar avea vreun amestec, pentru că... Nu există probe suficiente”, însă el presupune că „nișe cetățeni rămași în libertate cu pufușor pe botișor” puteau să -l trimită pe Soloviov la Taganka, Acum era momentul cel mai nimerit să fie interogați Libert și Rottenberg. Au fost chemați, dar nu s-au prezentat! Uite așa, pur și simplu, nu s-au prezentat, s-au eschivat. Atunci, dați-mi voie, să fie interogată Meșcerskaia! Închipuiți-vă că nici această aristocrată decăzută n-a avut curajul să se prezinte la Tribunalul Revoluționar!

După încasarea mitei, Meșcerski a fost eliberat pe cheazășia lui Iakulov și, împreună cu soția, a fugit în Finlanda. În schimb, pe Iakulov, în preajma judecării lui Kosârev, l-au pus sub stare de arest, poate tocmai pentru acele cheazășii, ori tocmai ca pe un șarpe veninos. La judecată l-au adus sub escortă ca să depună mărturie, și, curând, trebuie să credem, a fost împușcat. (Și acum ne mirăm: cum s-a ajuns la nesocotirea legii, de ce nimeni nu s-a luptat?)

Iar Godeliuk a retractat și moare. Iar Kosârev nu este vinovat de nimic! Și nu mai poți să interoghezi pe nimeni...

În schimb, ce mai martori au venit la Tribunal de bună voie! Tovarășul Peters, vicepreședintele VEEKA și chiar însuși Felix Edmundovici a venit alarmat. Fața lui prelungă și aprinsă de ascet este îndreptată spre judecătorii încremeniți, și el depune mărturie în apărarea nevinovatului Kosârev, în apărarea înaltelor lui calități morale, revoluționare și profesionale. Această depoziție, vai, n-a mai ajuns până la noi, însă Krâlenko relatează următoarele: „Soloviev și Dzerjinski au prezentat în cele mai grozave culori minunatele calități ale lui Kosârev” (p. 522). (Ah, sublocotenent nesăbuit! Peste douăzeci de ani, la Lubianka, îți vor aduce aminte de acest proces!) Se poate ghici cu ușurință ce putea să spună Dzerjinski: Kosârev este un cekist de fier, Necruțător față de dușmani, este un tovarăș hun. Inimă fierbinte, minte lucidă, mâini curate.

Și din haosul calomniei se înalță în fața noastră cavalerul de bronz Kosârev. De fapt și biografia lui îi scoate în evidență voința remarcabilă, înainte de revoluție a fost judecat de câteva ori, de cele mai multe ori pentru crimă: mai întâi, pentru că (la Kostroma), intrând prin înșelăciune, ca să jefuiască, în locuința bătrânci Smirnova, a sugrumat-o cu propriile ei mâini. Apoi pentru încercarea de a-și ucide propriul tată și pentru uciderea unui tovarăș al acestuia cu intenția de a-i folosi actul de identitate, în celelalte cazuri, Kosârev a fost judecat pentru escrocherii, și, în general, a petrecut mulți ani la ocnă (este de înțeles năzuința lui pentru lux!), și numai amnistiiile țarului l-au mai scăpat de acolo.

Aici, vocile severe și drepte ale celor mai importanți cekiști l-au întrerupt pe acuzator, arătându-i că toate condamnările anterioare au fost pronunțate de organe judecătorești burghezo-moșierești și nu pot fi luate în considerație de societatea noastră nouă. Dar ce se întâmplă? De la tribuna acuzatorului Tribunalului revoluționar, sublocotenentul, întrecând orice măsură, trânteste, drept răspuns, o tiradă atât de greșită din punct de vedere ideologic, încât ni se pare că introducerea ei aici, în expunerea armonioasă a proceselor vremii, ar fi chiar distonantă: „Dacă în sistemul judiciar țarist exista ceva bun, în care puteam avea încredere, aceasta nu era decât curtea cu juri... În hotărârea juraților puteai întotdeauna să ai încredere, ei săvârșeau foarte puține erori judiciare” (p. 522).

Este cu atât mai neplăcut să auzi așa ceva din gura tovarășului Krâlenko, deoarece, cu trei luni în urmă, la procesul provocatorului Roman

Malinovski, favoritul lui Lenin, care, în pofida celor patru condamnări din trecut pentru infracțiuni de drept comun, a fost cooptat în Comitetul Central și trimis în Dumă, Autoritatea Acuzatoare s-a situat pe o poziție de clasă ireproșabilă: „Pentru noi fiecare crimă este produsul sistemului social respectiv, și în acest sens o condamnare de drept comun anterioară, în virtutea legilor societății capitaliste și ale epocii țariste, nu constituie în ochii noștri un fapt care așterne o dată pentru totdeauna o pată de neșters... Noi cunoaștem multe exemple când în rândurile noastre s-au aflat oameni în al căror trecut se întâlneau astfel de fapte, dar noi n-am tras niciodată de aici concluzia că trebuie să-i eliminăm din mediul nostru. Omul care cunoaște principiile noastre, nu se poate speria că existența unei condamnări în trecut îl amenință cu scoaterea din rândurile revoluționarilor.” (p. 337, sublinierea mea – A. S.).

Iată cât de partinic știa să vorbească tovarășul Krâlenko! Însă aici, datorită raționamentului său eronat, s-a întunecat figura cavalerului Kosârev! Și în tribunal s-a creat o astfel de atmosferă, încât tovarășul Dzerjinski a fost nevoit să spună: „Pentru o clipă (ei, doar pentru o clipă!

— A. S.) m-a fulgerat ideea dacă nu cumva cetățeanul Kosârev a căzut victimă a pasiunilor politice, care în ultima vreme s-au dezlănțuit în jurul Comisiei Extraordinare?” (CEKA).

Krâlenko și-a dat seama: „Eu nu vreau și n-am vrut niciodată ca prezentul proces al lui Kosârev și Uspenskaia să devină procesul CEKA. Așa ceva nu numai că nu pot să vreau, ci trebuie să lupt din toate puterile împotriva acestui lucru...!”. „În fruntea Comisiei Extraordinare au fost puși tovarăși cu cel mai acut spirit de răspundere, dintre cei mai cinstiți și principiali, care și-au asumat povara îndatoririi de a-i strivi pe dușmani, chiar și cu riscul de a săvârși greșeli... Pentru aceasta, revoluția este obligată să le mulțumească... Subliniez această latură pentru ca nimeni să nu-mi poată spune pe urmă:” El a fost instrumentul unei trădări politice” (p. 509-510, sublinierea mea -A. S.). (Vor spune...!)

Iată pe ce muchie de cuțit se afla Acuzatorul Suprem! Dar se vede că avea niște relații, încă din clandestinitate (cercuri destul de apropiate lui Lenin), de unde afla ce întorsătură vor lua lucrurile mâine. Aceasta se observă din câteva procese, chiar și din acesta. Se simțeau în aer noi tendințe la începutul anului 1919. Gata! E timpul ca VEEKA să fie înfrânată! Acel moment a fost „splendid exprimat în articolul lui Buharin, când acesta

spune că în locul spiritului revoluționar legal trebuie să se instaureze legalitatea revoluționară”.

Dialectică, orice ai zice! Și Krâlenko lasă să-i scape: „Tribunalul revoluționar este chemat să preia locul comisiilor extraordinare”. (Să preia locul...?) De altminteri, „el trebuie să nu fie mai puțin năprasnic, în sensul realizării sistemului de intimidare, teroare și amenințare, decât a fost Comisia Extraordinară” (p. 511).

A fost?... Prin urmare, el a și înmormântat-o...?! Dați-mi voie, dumneavoastră spuneți să preia locul, dar cu cekiștii ce se va întâmpla? Cumplite zile! Atunci este explicabil că șeful cel mare, în mantaua-i lungă până la călcâie, s-a grăbit să compară în calitate de martor.

Dar poate că sursele dumitale, tovarășe Krâlenko, sunt false?

Da, în acele zile s-a întunecat cerul deasupra Lubiankăi. Și cartea aceasta putea s-o apuce pe alt făgaș, însă eu presupun că Felix cel tare ca fierul s-a dus la Vladimir Ilici să discute, să-i explice. Și totul s-a înseninat Deși, peste două zile, la 17 februarie J 919, prin hotărârea specială a VŢIK, CEKA a fost privată de drepturile ei judiciare (dar cele extrajudiciare au rămas?), „e drept pentru scurtă vreme” (p. 14)!

Singura zi de dezbateri s-a complicat și prin faptul că secătura de Uspenskaia s-a comportat dezgustător. Chiar și de pe banca acuzaților ea „a împroșcat cu noroi” și pe alți cekiști de seamă, care n-au fost implicați în proces, și chiar pe însuși tovarășul Peters! (S-a dovedit că ea folosea numele lui nepătat în operațiile de șantaj; ea stătea pur și simplu în cabinetul lui Peters când acesta discuta cu alți agenți de informații.) Acum face aluzie la trecutul dubios dinaintea revoluției al tovarășului Peters, când se afla la Riga. Iată în ce șarpe s-a transformat în numai opt luni, cu toate că în aceste opt luni ea s-a aflat printre cekiști! Ce-i de făcut cu una ca ea? Aici Krâlenko s-a potrivit întru totul cu părerea cekiștilor: „Câtă vreme regimul nu se va consolida pe deplin, și este încă departe până acolo (? Oare?)... În interesul apărării revoluției... Pentru cetățeanca Uspenskaia nu există și nu poate exista altă sentință decât lichidarea ei”. Nu a spus moartea prin împușcare, ci lichidare! Cetățene Krâlenko, fata este încă tânără! Dați-i acolo zece ani, poftim, douăzeci și cinci, până atunci regimul se va consolida pe deplin? Dar vai: „Alt răspuns nu există și nu poate exista în interesul societății și al Revoluției și chestiunea nu poate fi pusă altfel. Nici un fel de izolare în cazul de față nu va da roade” (p. 515)!

A sărit peste cal fetița... Înseamnă că știe multe...

Kosârev, de asemenea, a trebuit să fie sacrificat. A fost împușcat. Ca să fie alții salvați.

Oare vom ajunge vreodată să citim vechile arhive de la Lubianka? Nu, le vor arde. Le-au și ars.

Cum bine vede cititorul, acesta a fost un proces de mică importanță, puteam nici să nu zăbovim asupra lui. Iată însă că PROCESUL „CLERICILOR” (11-16 ianuarie 1920) va ocupa după opinia lui Krâlenko „un loc corespunzător în analele revoluției ruse”. Chiar în anale, nici mai mult, nici mai puțin! Pe Kosârev l-au dat gata într-o singură zi, iar pe aceștia i-au scărmanat cinci zile.

Iată inculpații principali: A. D. Samarin, personalitate cunoscută în Rusia, fost procuror superior al Sinodului, militant stăruitor pentru eliberarea bisericii de sub autoritatea țarismului, dușmanul lui Rasputin și înlăturat de acesta din funcție (acuzatorul însă consideră: ce mi-e Samarin, ce mi-e Rasputin, nu-i totuna?); Kuznețov, profesor de drept bisericesc la Universitatea din Moscova; protoiereii Uspenski și Țvetkov din Moscova. (Despre Țvetkov, acuzatorul însuși spunea că este „un reprezentant de seamă al vieții sociale, poate cel mai bun dintre aceia care puteau să iasă din sânul clerului, filantrop”.)

Iată care era vina lor: au creat „Consiliul Parohiilor Unite din Moscova”, care, la rândul lui, a alcătuit (din voluntari credincioși de vârstă între patruzeci și optzeci de ani) garda patriarhului (firește, neînarmată), instituind la reședința acestuia serviciul de strajă permanent, ziua și noaptea, care avea următoarea misiune: în caz că pe patriarh îl păștea vreun pericol din partea autorităților – să strângă poporul, prin telefon și bătând clopotul în dungă, apoi cu toată mulțimea să meargă în urma patriarhului, oriunde îl vor duce, și să roage Sovnarkomul (iată unde se afla contrarevoluția!) să -l elibereze pe patriarh!

Era o inițiativă care amintea o tradiție sfântă cu origini în vremurile Rusiei Vechi; oamenii se adunau când clopotul se bătea în dungă și porneau cu tot puhoiul să ducă jalba celor puternici...!

Acuzatorul se arată mirat: ce primejdie îl paște pe patriarh? De ce v-ați gândit să -l apărați?

Chiar așa. Numai că, iată, de doi ani, CEKA aplică represiunea extrajudiciară împotriva celor indezirabili; numai că, de curând, la Kiev, patru soldați din Armata Roșie l-au ucis pe mitropolit; numai că dosarul patriarhului „este încheiat și poate fi trimis oricând la Tribunalul

revoluționar”, și „doar din grija față de masele largi ale muncitorilor și țăranilor, aflate încă sub influența propagandei bisericești, îi lăsăm deocamdată în pace pe acești dușmani de clasă” (p. 67). Și de ce sunt neliniștiți pravoslavnicii de soarta patriarhului? Căci în toți acești doi ani, patriarhul Tihon n-a tăcut o clipă: a adresat proclamații comisarilor poporului, și preoțimii, și enoriașilor; proclamațiile lui (iată unde se afla cel dinții Samizdat! 15), respinse de tipografii, erau dactilografiate; în ele înfiera exterminarea unor oameni nevinovați, devastarea țării... Și acum de ce atâta îngrijorare pentru viața patriarhului?

Iată și cea de a doua culpă a acuzaților, în toată țara se face sechestrarea și rechiziția averilor bisericești (aceasta pe lângă închiderea mănăstirilor, pe lângă confiscarea pământurilor și bunurilor agricole, acum este vorba de platouri, potire și policandre), iar Consiliul parohiilor a răspândit un manifest printre mireni, prin care erau îndemnați să se opună rechizițiilor și să bată clopotele în dungă. (Da, e firesc! Păi și de tătari tot astfel apărau bisericile!)

Și cea de a treia acuzare: valul neconținut și insolent de reclamații trimis la Sovnarkom privind batjocorirea bisericii de către activiștii locali, sacrilegiile și încălcările grosolane ale legii libertății de conștiință. Aceste reclamații, deși nu erau satisfăcute (depozițiile lui Bonci-Bruevici 16, șeful cancelariei Sovnarkomului) duceau la discreditarea activiștilor locali.

Trecând în revistă toate acuzațiile de care se făcuseră vinovați inculpații, ce pedeapsă se poate cere pentru aceste crime abominabile? Oare conștiința revoluționară nu-i sugerează nimic cititorului? Pedeapsa cu moartea, nimic altceva! Cum a cerut și Krâlenko (pentru Samarin și Kuznețov).

Dar până ce s-au ocupat cu blestemata de legalitate și au ascultat pledoariile preamultor avocați burghezi (pe care nu-i menționăm din considerente de ordin tehnic), s-a aflat vestea că... A fost abrogată pedeapsa cu moartea! Na-ți-o bună! Nu se poate, cum așa? Cum s-a văzut, Dzerjinski a dat o dispoziție referitoare la VEEKA (CEKA fără execuții prin împușcare?...) Și Sovnarkomul a extins această dispoziție și asupra tribunalelor? Încă nu. Krâlenko a prins din nou aripi. Și a continuat să ceară pedeapsa cu moartea, argumentând astfel: „Chiar dacă am presupune că situația Republicii, în stare de fortificare crescândă, înlătură pericolul nemijlocit pe care îl prezintă asemenea persoane, totuși mie mi se pare neîndoielnic că în această perioadă de muncă creatoare. Epurarea. Acestor vechi cameleoni... Constituie o cerință a necesității revoluționare”.

„Puterea Sovietică se mândrește cu hotărârea VEEKA privind abolirea pedepsei cu moartea”. Dar: aceasta „încă nu ne obligă să considerăm că problema abrogării pedepsei cu moartea este rezolvată o dată pentru totdeauna... În toate perioadele Puterii Sovietice” (p. 80-81).

CM profeție! Pedepsa cu moartea va reveni, va reveni, și foarte curând! Pentru că există încă un șir imens de dușmani care trebuie suprimați! (chiar și Krâlenko însuși, și mulți frați de clasă ai lui...)

Ce să-i faci, tribunalul l-a ascultat, i-a condamnat pe Samarin și pe Kuznețov la moarte, punându-i însă sub incidența amnistiei: lagăr de concentrare până la victoria definitivă împotriva imperialismului mondial! (Ar mai fi stat și astăzi acolo...), iar „celui mai bun dintre aceia care puteau să iasă din sânul clerului” – cincisprezece ani, pedeapsă comutată în cinci ani.

Au existat și alți inculpați atașați la proces, pentru ca acuzarea lor să aibă cât de cât o motivație reală: călugări și învățători din Zvenigorod, implicați în ca/. Ul Zvenigorod din vara anului 1918, dar care, nu se știe de ce, nu au fost judecați vreme de un an și jumătate (ori, poate, au fost judecați o dată, iar acum încă o dată, pentru că este oportun), în vara aceea, la Mânăstirea din Zvenigorod, la starețul Iona „, au venit activiștii sovietici și i-au poruncit („ umblă mai repede!”) să le dea moaștele preacuviosului Savva. Activiștii sovietici, în această vreme, nu numai că fumau în biserică (evident, și în altar) și, bineînțeles, nu și-au scos căciulile, însă cel care a luat în mână țeasta Simțului Savva, a început să scuie în ea, subliniind caracterul imaginar al acestei sfîntenii. Au săvârșit și alte scrilegii. Asta i-a determinat pe oameni să bată clopotele. Mulțimea s-a revoltat, iar unul dintre activiști a fost omorât. Ulterior, ceilalți au tăgăduit că ar fi profanat și scuipat, și declarațiile lor i-au fost de ajuns lui Krâlenko.

— T Cine nu-ți amintește aceste scene? Iată prima impresie din toată viața mea, cred că aveam vreo trei-patni ani: în biserica din Kislovodsk intră capetele țuguiate (cekiști în budionovci*), își croiesc drum prin mulțimea încremenită și mută a credincioșilor și, fără să-și scoată coifurile țuguiate, înlăcrumându-se sfînta slujbă, pătrund în altar.

Iar acum îi judecau și pe acești... Activiști sovietici? Nicidecum – pe acești călugări.

Îi rugăm pe cititori să aibă în vedere că din 1918 s-a stabilit următoarea uzanță judiciară: fiecare proces care avea loc la Moscova (bineînțeles, cu excepția procesului nedrept împotriva CEKA) nu constituia o judecată a

împrejurărilor reunite în mod întâmplător, nu: era un indice al politicii judiciare; era un model de vitrină, după care se expediază marfa comandată pentru provincie; este un tip, o rezolvare model, plasată la începutul unei culegeri de probleme, după care școlarii le rezolvă apoi pe celelalte.

Astfel încât, dacă s-a spus „procesul clericilor”, trebuie să înțelegem la numărul pluriprural. De altfel, însuși Acuzatorul suprem ne lămurește cu plăcere: „aproape toate tribunalele Republicii aveau pe rol procese similare” (p. 61). Nu de mult s-au judecat la tribunalele din Severodvinsk, Tver, Riazan, în Saratov, Kazan, Ufa, Solvâcegodsk Tariovokokșaisk. Erau judecați preoți, dascăli și enoriași activi, reprezentanți ai ingratei „biserici ortodoxe, eliberate de Revoluția din octombrie”.

Cititorului i se va părea că aici este o contradicție: de ce multe dintre aceste procese au avut loc înainte de modelul moscovit? Acesta nu este decât un cusur al expunerii noastre. Prigoana judiciară și extrajudiciară a bisericii eliberate a început încă din 1918 și, judecând după cazul din Zvenigorod, încă

*Fostul ofițer în cavaleria de gardă Firguf. Care, pe urmă a suferit o regenerare spirituală, a împărțit totul săracilor și s-a călugărit; cu toate acestea, eu nu știu dacă împărțeala s-a efectuat într-adevăr”. Da. Căci dacă admitem regenerările spirituale, atunci ce mai rămâne din teoria de clasă?

notă de pe atunci atinsese punctul critic, în octombrie 1918, patriarhul Tihon scria în proclamația către Sovnarkom că nu există libertatea de propovăduire, că „mulți dintre propovăduitorii cutezători ai bisericii au plătit cu sânge de mucenici... Ați atentat la patrimoniul bisericesc, strâns de generații întregi de credincioși și nu ați ezitat să încălcați voia lor postumă”. (Firește, comisarii poporului nu citeau proclamațiile, iar șefii secretariatelor se prăpădeau de râs: a găsit cu ce să ne mustre – voia postumă! Facem ceva pe strămoșii noștri, noi lucrăm pentru urmași!) „Sunt executați episcopi, preoți, călugări și călugărițe fără nici o vină, acuzați în bloc de nu știu ce vagă, nebuloasă atitudine contrarevoluționară”. Este adevărat, când se apropiau trupele lui Denikin și Kolceak, s-au oprit, ca să înlesnească pravoslavnicilor apărarea revoluției. Însă îndată ce intensitatea războiului civil a început să scadă s-au apucat din nou de biserică, târând-o prin tribunale, în anul 1920, au lovit și în mănăstirea Troițe-Serghieva¹⁸, au răzbit la moaștele preacuviosului fanatic Serghi Radonejski¹⁹ și le-au mutat la muzeul din Moscova.

Patriarhul îl citează pe Kliucevskr: „Porțile lavrei se vor închide și candelile se vor stinge deasupra mormântului său numai atunci când noi vom irosi până la ultima picătură întregul fond spiritual și moral pe care ni l-au lăsat cu limbă de moarte marii ziditori ai Pănuntului rusesc, cum a făcut-o Preacuviosul Serghi”. Nu s-a gândit Kliucevski că această irosire se va săvârși aproape în timpul vieții lui.

Patriarhul a cerut să fie primit de Președintele Consiliului Comisarilor Poporului, pentru a-l convinge să nu se atingă de lavră și de moaște, f aci doar Biserica era acum separată de Stat! I s-a răspuns că Președintele, tovarășul Lenin, este ocupat cu discutarea unor treburi importante și întâlnirea nu poate avea loc în zilele următoare.

Dar nici mai târziu.

F Comisariatul Poporului pentru Justiție a emis (la 25 august 1920) circulara privind lichidarea, în general, a tuturor moaștelor sfinte, pentru că ele, anume, obstrucționează înaintarea noastră spre o nouă și mai dreaptă societate.

Urmând în continuare selecția lui Krâlenko, să aruncăm o privire și asupra cazului judecat de Tribsup (le place mult să folosească între ei prescurtarea de la Tribunalul Suprem, iar pentru noi, ca pentru niște gâze ce suntem, răcnesc din toate puterile: Ridicați-vă! Intră Curtea!): PROCESUL „CENTRULUI TACTIC” (16-20 august 1920): 28 de inculpați și încă vreo câțiva judecați în contumacie.

Cu o voce încă nerăgușită la începutul discursului pătimaș, iluminat cu totul de analiza de clasă, Acuzatorul Suprem ne informează că, în afară de moșieri și capitaliști, „a existat și continuă să existe încă o pătură socială, a cărei existență constituie de mult obiectul reflecției reprezentanților socialismului revoluționar. Este așa-numita intelectualitate... În acest proces vom vedea cum activitatea intelectualității ruse este suprapusă judecății istoriei” și judecății revoluției (p. 34).

Caracterul special îngust al studiului nostru nu ne lasă posibilitatea să vedem cum anume reflectau reprezentanții socialismului revoluționar la soarta așa-numitei intelectualități și ce anume au hotărât pentru ea? Însă ne consolează faptul că aceste materiale au fost publicate, sunt accesibile oricui și pot fi selectate cu toate amănuntele. Iată de ce, numai pentru clarificarea situației din Republică, menționăm părerea Președintelui Consiliului Comisarilor Poporului din acei ani, când aveau loc toate aceste dezbateri ale tribunalelor.

În scrisoarea din 15 septembrie 1919 către Gorki (am mai citat-o o dată), Vladimir Ilici răspunde la demersurile întreprinse de Gorki cu prilejul arestărilor efectuate în rândurile intelectualilor și, referindu-se la marea masă a intelectualității ruse contemporane (care „gravita în jurul cadeților”), scrie: „De fapt ea nu este creierul națiunii, ci un căcat”. Altă dată îi spune lui Gorki: „Va fi vina ei [a intelectualității], dacă noi vom sparge-prea multe oale... Dacă ea caută dreptatea, de ce nu vine la noi?... Intelectualitatea a tras în mine” 15* (Kaplan21, adică).

Iată cum se exprima el când vorbea despre intelectualitate: putregai liberal; că e „cucernică”; „atitudine de nepăsare atât de obișnuită oamenilor” culți „; considera că nu chibzuiește lucrurile în profunzime, că” a trădat cauza muncitorilor”. (Dar când a jurat ea credință cauzei muncitorilor?)

Această bătaie de joc, acest dispreț față de intelectualitate au fost preluate de publiciștii din deceniul al treilea și de ziarele din deceniul al treilea, și de viața de toate zilele, și, în sfârșit. De intelectualii înșiși, care și-au blestemat veșnica neputință de a chibzui totul până la capăt, veșnica dualitate, veșnica lipsă a coloanei vertebrale și veșnicul blestem de a se târî cu deznădejde în urma epocii.

Și pe bună dreptate! Iată însă că sub bolțile Tribunalului Suprem răsună bubuitor glasul Autorității Acuzatoare și ne readuce în sala de judecată: „Această pătură socială... A fost supusă în acești ani la proba reconsiderării generale”. Reconsiderare era un cuvânt foarte des folosit atunci. Și cum s-a făcut această reconsiderare? Iată cum: „Intelectualitatea rusă, intrând în creuzetul Revoluției cu lozinci despre suveranitatea poporului, a ieșit din el aliatul generalilor negri (nici măcar al celor albi!), agentul năimit (!) și supus al imperialismului european. Intelectualitatea și-a călcat stindardele în picioare și le-a împrăștiat cu noroi” (Krâlenko, p. 54).

Și „nu este nevoie să-i exterminăm pe reprezentanții ei separați” numai pentru că „acest grup social și-a trăit traiul”.

În zorii secolului al XX-lea! Câtă putere de^ previziune! O, revoluționari științifici! (Totuși a fost nevoie să-i extermine, în tot deceniul al treilea n-au făcut altceva decât să extermine.)

Ne uităm cu repulsie la cele douăzeci și opt de chipuri ale aliaților generalilor negri, ale năimiților imperialismului european.

*Lenin, Ed. Cât., vol. 51 p. 48.

*V. I. Lenin i A. M. Gorki (V. I. Lenin și AM. Gorki), Editura Academiei de Științe. Moscova. 1961, p. 263.

Și ne mai dezgustă în mod deosebit acest Centru: aici intră și Centrul Tactic, și Centrul National, și Centrul de Dreapta (din procesele celor două decenii, în memorie se strecoară mereu Centre, Centre și iar Centre, ba inginerești, ba menșevice, ba troțkisto-zinovieviste, ba buhariniste de dreapta, și toate au fost distruse, și toate au fost distruse, și numai de aceea eu și dumneavoastră suntem încă în viață). Pentru că unde este un Centru, acolo cu siguranță acționează mâna imperialismului.

Este adevărat că, oarecum, ni se mai ia o piatră de pe inimă când auzim în continuare că Centrul Tactic care se judecă astăzi nu a fost organizație, că el nu a avut: 1. Statut; 2. Program; 3. Cotizații de membru. Dar ce a avut? Iată ce: se întâlneau! (Te cuprind fiorii!) Și, întâlnindu-se, își împărtășeau unul altuia punctele de vedere! (Te ia cu frig de gheață.)

Acuzațiile sunt foarte grave și susținute cu probe materiale: la douăzeci și opt de acuzați – 2 (două) probe materiale (p. 38). Este vorba de două scrisori ale unor reprezentanți care lipseau (se aflau în străinătate): Miakotin²² și Fiodorov. Lipseau, însă înainte de Octombrie făceau parte din aceleași comitete ca și cei prezenți, și aceasta ne dă dreptul să-i identificăm pe cei absenți cu cei prezenți. Iar scrisorile se refereau la divergențele dintre ei și Denikin privind niște probleme mărunte, cum ar fi chestiunea țărănească (nouă nu ni se spune, însă este evident: îl sfătuiesc pe Denikin să dea pământ-tul țăranilor), cea evreiească, cea națională și federală, a administrației de stat (democrație, nu dictatură) și altele. Și ce concluzie furnizează probele? Una foarte simplă: prin aceasta se dovedește existența corespondenței și unitatea celor prezenți cu Denikin! (Br-r-r... Ham-ham!)

Există însă și acuzații directe la adresa celor prezenți: schimbul de informații cu acei cunoscuți ai lor care domiciliază în regiunile periferice (în Kiev, de pildă), nesubordonate puterii sovietice centrale! Adică, înainte era Rusia, dar pe urmă, în interesul revoluției mondiale am cedat această parte Germaniei, iar oamenii continuă să-și trimită bilețele: cum o mai duceți pe-a-colo, Ivan Ivanâci?... Noi – uite-așa... Și N. M. Kișkin (membru al Comitetului Central al cadeților), chiar și de pe banca acuzaților se justifică insolent: „Omul nu vrea să fie orb și se străduiește să afle tot ce se întâmplă pretutindeni”.

Să afle tot ce se întâmplă pretutindeni... Nu vrea să fie orb?... Atunci, Acuzatorul are dreptate să califice acțiunile lor drept trădare! Trădare față de Puterea Sovietică!

Iată însă care erau actele lor cele mai cumplite: în toiul războiului civil, ei... Scriau lucrări, alcătuiau memorii, proiecte. Da, „experți în dreptul de stat, în științe financiare, în relații economice, în probleme judiciare și învățământul public”, ei scriau lucrări! (Și, cum nu e greu de ghicit, fără să apeleze câtuși de puțin la lucrările precedente ale lui Lenin, Troțki și Buharin.) Profesorul S. A. Kotliarcvski – despre structura federală a Rusiei, V. I. Stempkovski – chestiunea agrară (și, probabil, fără colectivizare.), V. S. Muralevici despre învățământul public în Rusia viitoare, profesorul Kartașov – proiect de lege privind cultele. Iar biologul (mare) N. K. Kolțov23

(care n-a cunoscut nimic de la patrie decât prigoană și, în final, execuția) le îngăduia acestor granguri burghezi să se adune la el în institut. (Aici a nimerit și N. D. Kondratiev, care în 1931 va fi judecat definitiv ca activist al TKP.)

Inima noastră acuzatoare sare din piept, devansând verdictul. Spuneți, ce pedeapsă, ce pedeapsă merită acești acoliți de generali? Una singură – moartea prin împușcare! Dar aceasta nu este cererea acuzatorului, este sentința tribunalului! (Din fericire, au atenuat-o ulterior: lagăr de concentrare până la sfârșitul războiului civil.)

Vina acuzațiilor constă în faptul că n-au stat cuminți în colțul lor, ronțaindu-și codrul de pâine, „ei au căzut de acord cu privire la orânduirea de stat ce ar trebui să urmeze după căderea celei sovietice”.

În limbajul științific contemporan asta se traduce: ei au studiat o posibilitate alternativă.

Vocea acuzatorului bubuie, dar surprindem în ea o mică fisură; parcă aleargă cu ochii pe pupitru, mai caută o hârtie? Un citat? O clipă! Îi este servit cu cea mai slugarnică promptitudine. Nu-i ăsta, Nikolai Vasilievici? Pofțiți: „Pentru noi. Noțiunea de tortură consistă în faptul însuși al ținării deținuților politici în închisori.”

Așa deci? A-i ține pe deținuții politici în pușcărie înseamnă tortură! Și asta o spune acuzatorul! Ce vederi largi! Se ivesc zorile unei justiții noi! Mai departe, „Lupta cu guvernul țarist era cea de a doua natură a lor [a politicilor] și ei nu puteau să nu lupte cu țarismul!” (p. 17).

Cum nu puteau să studieze posibilitățile alternative?... Poate că a gândi este chiar prima natură a intelectualului?

Ah, din neatenție nu i-au dat citatul necesar, acesta-i din alt proces. Ce încurcătură!... Dar Nikolai Vasilievici era din nou stăpân pe situație: „Chiar dacă acuzații de aici, din Moscova, n-au mișcat nici măcar un deget – (se pare că așa a și fost...) – n-are importanță:... Într-un astfel de moment chiar și discuțiile la o ceașcă de ceai privind orânduirea ce va să vină în locul Puterii Sovietice, care, chipurile, va cădea, constituie un act contrarevoluționar... În timpul războiului civil nu doar acțiunea (împotriva puterii sovietice), dar chiar și inacțiunea este considerată o crimă...” (p. 39).

Poftim, acum totul e limpede. Vor fi condamnați la împușcare pentru lipsa oricărei acțiuni. Pentru o ceașcă de ceai.

De pildă, intelectualii din Petrograd au decis ca, în cazul venirii lui ludenici, „în primul rând să se îngrijească de convocarea dumei municipale democratice” (adică să o apere de dictatura generalului).

Krâlenko: Aș fi vrut să le strig: „Erați obligați să vă gândiți mai întâi cum să vă lăsați oasele pe câmpul de luptă și să nu -l lăsați pe ludenici să intre în oraș!”

Dar ei nu și le-au lăsat.

(De altfel, nici Nikolai Vasilievici.)

Mai sunt și inculpați care au fost informați și au tăcut („Ai știut și n-ai spus”, cum ne exprimăm noi.)

Iată însă nu o lipsă de acțiune, ci o acțiune criminală activă: prin intermediul LN. Hrușciova, membră a Crucii Roșii politice (este și ea aici, pe bancă), alți inculpați i-au ajutat pe deținuții de la Butârki cu bani (vă puteți închipui acest val de capitaluri la chioșcul de alimente al închisorii?) și cu îmbrăcăminte (și, luați seama, de lână!).

Fărădelegile lor nu cunosc măsura! Atunci nici pedeapsa proletară să nu cunoască nici o măsură!

Ca o cameră de filmat în cădere, prin fața noastră se perindă, ca o peliculă piezișă, indescifrabilă, douăzeci și opt de chipuri de bărbați și femei dinainte de revoluție. N-am observat ce expresie aveau! Sunt speriate? Disprețuitoare? Mândre?

Căci răspunsurile lor nu există! Nici ultimul cuvânt ca acuzat! Firește, din considerente de ordin tehnic... Suplinind acest neajuns, acuzatorul ne fredonează: „Am asistat la autoflagelare continuă și căință pentru greșelile săvârșite. Inconsecvența politică și natura intermediară a intelectualității. - (da, da, chiar așa: natura intermediară!) –... În acest caz a justificat întru

totul aprecierea marxistă pe care bolșevicii au dat-o întotdeauna intelectualității” (p. 8)

Dar cine este această femeie tânără care a apărut pentru o clipă în fața noastră?

Este fiica lui Tolstoi, Alexandra Lvovna. Și a întrebat Krâlenko: Ce făcea ea la aceste întruniri? Răspunsul: „Pregăteam samovarul!” – Trei ani lagăr de concentrare!

Revista „Na ciujoi storone” (Pe meleaguri străine f, care apărea în străinătate, ne dă posibilitatea să stabilim ce a fost în realitate.

Încă din vara lui 1917, sub Guvernul provizoriu, a luat ființă Uniunea reprezentanților vieții publice, având ca obiectiv: să sprijine continuarea războiului până la victoria finală și să se împotrivescă curentelor socialiste, mai cu seamă eserilor. După Revoluția din Octombrie mulți dintre membrii de vază au emigrat, alții au rămas. Acum nu mai puteau să organizeze congrese, să desfășoare o activitate sistematică, dar intelectualii erau obișnuiți să gândească, să aprecieze evenimentele, să facă schimb de idei, și le venea greu să renunțe brusc la acest obicei. Faptul că erau apropiați de lumea academică le permitea să lase impresia că întrunirile lor nu sunt decât niște conferințe științifice. Pe vremea aceea erau multe lucruri de discutat: pacea de la Brest-Litovsk, ieșirea din război cu prețul pierderii unor teritorii uriașe, noile relații cu foștii aliați și cu foștii dușmani cită vreme în Europa războiul continua. Unii – în numele libertății și democrației, precum și în numele datoriei față de aliați – considerau că Rusia trebuie să continue ajutorul pentru aliați, iar pacea de la Brest a fost încheiată de oameni care nu aveau împuterniciri de la țară. Unii nădăjduiau că, îndată ce Armata Roșie se va consolida, puterea sovietică va rupe,

* „Na ciujoi storone”, culegeri istorico-literare, sub redacția lui S. P. Melgunov, Berlin – Praga; S. P. Melgunov, Judecata istoriei asupra intelectualității, III, 1923; î S. A. Kotliarevski, „Centrul național” din Moscova în anul 1918, VIII, 1924...

Relațiile cu nemții. Alții, dimpotrivă, își puneau speranța în nemți, că devenind, conform tratatului, stăpâni unei jumătăți din Rusia, acum îi vor înlătura pe bolșevici. (Iar nemții considerau că a acționa în interesul cadeților înseamnă să acționeze pentru englezi, și oricare alt guvern, cu excepția celui sovietic, va relua războiul cu Germania.)

Pe temeiul acestor divergențe în vara lui 1918, din Uniunea reprezentanților vieții publice s-a desprins Centrul Național, care în realitate

nu era decât un simplu cerc de orientare în favoarea aliaților, cadet prin componentă, care se temea însă ca de foc să reînnoiască forma de partid, lucru interzis categoric de bolșevici. Acest cerc n-a făcut nimic, cu excepția câtorva adunări camuflate la institutul profesorului Kolțov. Uneori își trimitea pe unii dintre membri în Kuban pentru informații, însă aceia își pierdeau urma pe acolo, uilând de cei de la Moscova. (De altminteri, nici aliații nu manifestau cine știe ce interes pentru Armata de Voluntari.) Însă Centrul Național s-a concentrat cel mai mult asupra elaborării unor proiecte de legi pentru viitoarea Rusie.

Concomitent cu Centrul Național și mai la stînga lui a fost creată Alianța Renașterii (în principal de orientare socialist revoluționară, n-ar fi fost potrivit să se asocieze cu cadeții, se reînnoiau orientările și ideile de partid obișnuite): lupta împotriva nemților și împotriva bolșevicilor. Dar și această luptă li se părea imposibilă pe teritoriul bolșevicilor și se reducea la trimiterea oamenilor în sud. Însă și raioanele Armatei de Voluntari îi respingeau prin reacționarismul lor.

Sufocându-se în vidul comunismului de război, în primăvara anului 1919, toate trei: Uniunea reprezentanților vieții publice, Centrul Național și Alianța Renașterii, au decis să întrețină o coordonare sistematică, și în acest scop au desemnat câte doi oameni. Sextetul alcătuit s-a întrunit când și când, în cursul lui 1919, apoi și-a încetat existența. Arestările lor însă au început de-abia în anul 1920, sextetul a fost denumit pompos „Centrul tactic”.

Arestările s-au efectuat în urma denunțului făcut de N. N. Vinogradski, unul dintre membrii neînsemnați ai Centrului Național. Ulterior a continuat cu succes slujba de „cloșcă” într-una din celulele Secției Speciale, prin care se scurgeau mulți participanți. Aceștia, cu naivitatea specifică acelor ani, povesteau deschis în celulă tot ce voiau să ascundă de anchetator.

Cunoscutul istoric rus S. P. Melgunov, care. De asemenea se afla printre acuzați, unul dintre cei principali (membru al sextetului), a scris fără nici o plăcere în emigrație amintirile despre acest proces. Poate nici nu le-ar fi scris dacă nu s-ar fi publica! Cartea lui Krâlenko, cu acel rechizitoriu răsunător. Și Melgunov, în ciudat pe sine și pe copărtașii lui, ne înfățișează tabloul cunoscut al anchetei sovietice: ancheta n-a dispus de nici o probă materială, „la dosar nu s-a aflat nici un document. Tot materialul acuzator a fost extras din depozitiile acuzaților înșiși... Toți viitorii participanți la proces, în timpul anchetei preliminare, nu au adoptat tactica tăcerii... Se

credea că prin păstrarea tăcerii din principiu îmi agravez, fără a mai fi nevoie, soarta și, poate, chiar soarta altora... Când te afli în fața posibilității de a fi împușcat nu te mai gândești la istorie”.

În Cartea roșie a VEEKA (voi. H, Moscova 1922), mult*’ dimie depozițiile inculpaților sunt reproduse cuvânt cu cuvânt și, ele, vai, sunt jalnice.

Melgunov îi reproșează fără umor anchetatorului Iakov Agranov (care i-a îmbrobodit pe toți) faptul că, împreună cu alți inculpați, a fost victima înșelăciunii, a fost prostit cu abilitate, „o mai mare batjocură n-am suferit în viața mea”, spune el, mai cumplită decât o maltratare fizică. Și Melgunov, care a explicat cu atâta perspicacitate numeroase personalități ale revoluției ruse, aici s-a lăsat cu ușurință prins în cursă: confirmă participarea la Alianța Renașterii a acelor persoane care, chipurile, clarificaseră acest lucru în depozițiile scrise, ce îi fuseseră arătate. Și „a început să facă depoziții mai mult sau mai puțin coerente”, ca o povestire, fără evidențierea întrebărilor anchetatorului. (Aceste depoziții i-au uimit și copleșit pe copărtași, când li s-au arătat la rândul lor: parcă povestea cu plăcere, nestăvilită, din proprie inițiativă.)

Agranov i-a „îmbrobodit” pe toți, spunându-le că aceasta „ține de trecut”, toate aceste centre nu se mai întrunesc de mult, încât pe inculpați nu-i paște nici un pericol, CEKA face aceste clarificări numai din interes istoric. Pe mulți i-a vrăjit Iakov Saulovici prin amabilitate. Altora le-a pus categoric dinainte egalitatea dintre puterea sovietică și Rusia și, prin urmare, este o crimă să lupți împotriva celei dinții, dacă o iubești pe cea de a doua. Și astfel a obținut de la unii depoziții într-adevăr înjositoare și lingușitoare. (În special, articolul lui Kotliarevski, menționat în notă, a fost elaborat de arestat din însărcinarea lui Agranov.)

Iar la judecată? Melgunov: „Tradiția revoluționară [a intelectualității] cerea un anumit eroism, dar din suflet lipsea patosul necesar pentru acest eroism. Să transformi procesul într-o demonstrație de protest, însemna agravarea conștientă nu doar a situației proprii, ci și a altora”.

Cât de ușor a căzut în plasa cekiștilor și s-a predat, și a pierit intelectualitatea rusă, ea, cea iubitoare de libertate, cea atât de intransigentă, de dârză pe vremea țarului, când nu se lua nimeni de ea.

Și mai grăitoare, și mai cumplită însă este altă izbândă a lui Agranov: „afacerea Taganțev” din 1921 (deși, nu intră la acest capitol, pentru că nu s-a judecat în proces). Profesorul Taganțev, timp de patruzeci și cinci de zile a

păstrat eroic tăcerea la anchetă. Pe urmă, însă, Agranov l-a convins să semneze împreună un acord: „Eu, Taganțev, în mod conștient încep să fac depoziții despre organizația noastră, fără să ascund nimic... Nu voi tăinui nici o persoană implicată în grupul nostru. Fac toate acestea pentru a ușura soarta tuturor copărtașilor la procesul nostru.

Eu, Iakov Saulovici Agranov, împuternicitul VEEKA, cu ajutorul cetățeanului Taganțev, mă oblig să închei neîntârziat ancheta, după care să o prezint pentru judecare în proces public... Mă oblig ca nici unuia dintre acuzați să nu i se aplice pedeapsa capitală”. Și în procesul Taganțev, CEKA a executat optzeci și șapte de oameni.

* Așa a răsărit soarele libertății noastre. Legea noastră octombristă a crescut ca un ștregar dolofan și năbădăios.

Acum nu ne mai aducem aminte nimic din toate câte au fost.

Capitolul 9 LEGEA SE MATURIZEAZĂ PRIVIREA NOASTRĂ de ansamblu s-a cam lungit. Și, de fapt, încă n-am început. Procesele importante, procesele celebre sunt încă înainte, însă liniile principale se conturează încă de pe acum.

Să însoțim dar legea noastră și la vârsta pionieratului.

Să scoatem din îndelunga uitare PROCESUL DIRECȚIEI PENTRU COMBUSTIBIL, mai 1921 (un proces cătuși de puțin politic), pentru că îi privea pe ingineri, sau pe specialiști, speti, cum li se spunea atunci.

Trecuse cea mai cruntă dintre cele patru ierni ale războiului civil, când nu mai era pic de combustibil, și trenurile nu mai ajungeau în gări, și în cele două capitale era frig și foamete, și valul grevelor din uzine (acum șterse din istorie). Celebra întrebare: cine-i de vină)? 1

Bineînțeles, nu Conducerea Generală. Ba nici chiar cea locală! Este foarte important. Dacă „tovarășii, care adesea veneau din afară” (conducătorii comuniști), nu aveau o idee corectă despre treaba încredințată, în locul lor speti trebuiau „să traseze calea corectă de abordare a problemei!” înseamnă, deci, că „nu conducătorii sunt vinovați... Vinovați sunt cei care au calculat, răș-calculat și au alcătuit planul (cum să hrănească și să încălzească cu zerouri). Vinovat nu este cel care a impus planul, ci cel care l-a compus! Și dacă planificarea s-a transformat în exagerare, vinovați sunt, desigur, speti. Și dacă cifrele nu se potrivesc,” este vina acelorași speti, nu a Consiliului Muncii și Apărării „, nici măcar” a conducătorilor responsabili de la Direcția pentru combustibil „. Și dacă nu există nici cărbune, nici lemne, nici petrol, asta se întâmplă din cauză că speti” au creat o situație haotică,

încurcată”. Și tot a lor este vina că nu au rezistat și au dat curs telefonogramelor urgente ale lui Râkov², repartizând și eliberând unora în afara planului.

De toate erau vinovați speti! Însă justiția proletară nu este neîndurătoare cu ei, sentințele sunt blânde. Firește, proletarii nutresc o repulsie lăuntrică față de acești specialiști blestemați, însă fără ei nu te descurci, totul e la pământ. Și tribunalul nu-i hăituieste, și chiar Krâlenko spune că din anul 1920 „nici vorbă de sabotaje”. Da, speti sunt vinovați, dar nu din răutate, ci pur și simplu pentru că sunt niște încurcă-lume, nu sunt capabili de mai bine, n-au învățat să lucreze în capitalism, ori sunt pur și simplu egoiști și șperțari.

*N. V. Krâlenko, Op. Cât., p. 381.

Astfel, la începutul perioadei de reconstrucție se trasează uimitoarea linie punctată a îngăduinței față de ingineri.

Bogat a fost în procese publice anul 1922, primul an de pace. Atât de bogat, încât acest capitol al nostru îi va fi dedicat în totalitate. (Unii se vor mira: chiar după ce s-a isprăvit războiul se produce o asemenea recrudescență a proceselor judiciare? Dar și în 1945, și în 1948 Dragonul a cunoscut o extraordinară perioadă de înviorare. Oare aici nu funcționează o anume legitate, fie ea și cea mai simplă?)

Deși în decembrie 1921, cel de al IX-lea Congres al Sovietelor a hotărât „să restrângă competențele VEEKA”, și în acest sens ea a fost restructurată și rebotezată în GPU, însă chiar în octombrie 1922 drepturile GPU au fost din nou lărgite, iar în decembrie, Dzerjinski declara corespondentului „Pravdei” (17 decembrie 1922): „Acum trebuie să supraveghem cu deosebită vigilență grupările și orientările antisovietice. GPU și-a redus aparatul, dar și l-a consolidat din punct de vedere calitativ”.

La începutul aceluiași an și nu lăsăm să ne scape PROCESUL SINUCIDERII INGINERULUI OLDENBORG (Tribunalul Suprem, februarie 1922). Un proces de care nimeni nu-și mai aduce aminte, fără importanță și întru totul necaracteristic. Necaracteristic deoarece volumului reprezintă doar o singură viață de om, și care era deja sfârșită. Dacă nu s-ar fi sfârșit, acel inginer și laolaltă cu el vreo zece oameni, formând un centru, s-ar fi aflat acum în fața Tribunalului Suprem și atunci procesul ar fi fost pe deplin caracteristic. Iar acum, pe bancă se află tovarășul Sedelnikov, membru de seamă al partidului, doi lucrători de la Rabkrin și doi sindicaliști.

Dar precum struna care se rupe în depărtare la Cehov³, ceva apăsător, sfâșietor, se simte în acest proces al predecesorului timpuriu al inculpaților

din Șahtî și al „Partidului industrial”.

V. V. Oldenborger a lucrat treizeci de ani la rețeaua de alimentare cu apă din Moscova și a devenit inginer șef încă de la începutul secolului. Trecuse Veacul de Argint în artă, trecuseră patru Dume de Stat, trei războaie, trei revoluții și întreaga Moscovă băuse apa lui Oldenborger. Akmeiștii-, futuriștii, reacționarii și revoluționarii, iuncherii și ostașii Armatei Roșii, Sovnarkomul, CEKA și RKI au băut apa curată și rece a lui Oldenborger. Nu a fost însurat și nu a avut copii, în toată viața lui n-a existat decât această rețea de alimentare cu apă. În 1905 n-a permis să fie aduși soldați de pază, „pentru că soldații, din stângăcie ori nebăgare de seamă, pot să strice conductele sau mașinile”. (Atunci, nimeni nu i-a împiedicat pe lucrătorii de la rețeaua de apă să facă grevă, în 1905 ar fi lăsat Moscova și fără apă, dar poate că Oldenborger ar fi închis-o?)

A două zi după revoluția din februarie le-a spus muncitorilor săi că revoluția a luat sfârșit, gata, toată lumea la locul său, apa trebuie să curgă, în timpul luptelor din octombrie n-a avut decât o grijă: să salveze rețeaua de apă.

*Culegere de legi ale RSFSR, 1922, nr. 4, p. 42.

Colaboratorii lui au declarat grevă, ca protest la revoluția bolșevicilor, l-au chemat și pe el. Le-a răspuns: „Din punct de vedere tehnic, vă rog să mă iertați, eu nu fac grevă. Dar în rest... În rest, da, firește...” A primit banii pentru greviști de la comitetul de grevă, a semnat o chitanță, apoi însă a dat fuga să facă rost de un mașon pentru o conductă stricată.

Și cu toate acestea el este dușman! Iată ce i-a spus unui muncitor: „Puterea Sovietică nu va rezista nici două săptămâni”. Se simte o orientare nouă în zilele dinaintea lansării NEP-ului, Krâlenko își permite să se destăinuiească Tribunalului Suprem: „Atunci gândeau așa nu numai speti, așa am găidit și noi de multe ori” (p. 439, sublinierea mea – A. S.).

Și cu toate acestea e dușman! Cum ne-a spus tovarășul Lenin: pentru supravegherea specialiștilor burghezi avem nevoie de dulăii de pază ai RKI.

Doi asemenea dulăi de pază au fost detașați pe lângă Oldenborger. (Unul dintre ei, Makarov-Zemlianski, un potlogar, fost funcționar la rețeaua de apă, concediat pentru „fapte reprobabile”, s-a angajat la RKI, „pentru că acolo plătesc mai bine”, apoi a urcat până la un Narkomat central, pentru că „acolo leafa e mai bună”, și de acolo a venit să-l controleze pe fostul lui șef, să se răzbune din toată inima pentru ofensele de odinioară.) Apoi, firește, nu dormea nici comitetul sindical, cel mai bun apărător al intereselor

muncitorilor. Apoi, firește comuniștii au trecut la conducerea rețelei de apă. „La noi doar muncitorii trebuie să stea în frunte, numai comuniștii trebuie să posede total conducerea, justetea acestei poziții a fost confirmată și de prezentul proces” (p. 433). Desigur, nici organizația de partid din Moscova nu scăpa din ochi rețeaua de apă. (Și, în plus, din spatele ei – CEKA.) „Călăuziți de sentimentul sănătos al urii de clasă am creat, la vremea ei, brava noastră armată; și tot în numele acestei un nu încredințăm nici un post de răspundere unor oameni care nu fac parte din tabăra noastră fără a pune pe lângă ei... Un comisar” (p. 434). Și au început numaidecât să -l corecteze pe inginerul șef, să -l dirijeze, să-i dea lecții și fără știrea lui să mute personalul tehnic („au distrămat cuibul afaceriștilor”).

Însă, oricum, rețeaua de apă nu a fost salvată! Treaba n-a început să meargă mai bine, ci mai rău! Așa a izbutit banda inginerilor să-și pună pe ascuns în aplicare planurile monstruoase. Mai mult: depășindu-și natura intermediară de intelectual, din pricina căreia niciodată în viață nu s-a exprimat tăios, Oldenborger a avut îndrăzneala să numească acțiunile noului șef Zeniuk („figură absolut simpatică” pentru Krâlenko, „prin structura ei interioară”) – despotism!

Atunci a fost limpede că „inginerul Oldenborger trădează în mod conștient interesele muncitorilor și este un adversar direct și deschis al dictaturii clasei muncitoare”. Au început să cheme comisii de control, însă comisiile decideau că totul este în ordine și apa curge normal. Inspectorii de la Rabkrin nu s-au mulțumit cu asta, ci au început să bombardeze RKI cu rapoarte. Oldenborger voia pur și simplu „să distrugă, să strice, să lichideze rețeaua de distribuire a apei în scopuri politice”, dar n-a izbutit s-o facă. L-au împiedicat cum au putut: s-au opus reparațiilor costisitoare ale cazanelor ori înlocuirii rezervoarelor de lemn cu cele de beton. Căpeteniile muncitorilor au început să vorbească deschis la adunări că inginerul șef este „sufletul sabotajului tehnic organizat”, lui nu trebuie să i se acorde încredere, ci, dimpotrivă, să i se opună pe toate planurile.

Nici acum treburile nu s-au îndreptat, ba au început să meargă mai rău...!

Dar ceea ce rănea în mod deosebit „psihologia proletară ereditară a celor de la Rakkrin și a sindicaliștilor era faptul că majoritatea muncitorilor de la stațiile de pompare,” molipsiți de psihologia mic-burgheză „, erau de partea lui Oldenborger și nu sesizau sabotajul lui. Tot atunci se organizau alegerile pentru Mossovietul din Moscova, și de la rețeaua de distribuire a apei muncitorii au propus candidatura lui Oldenborger, căreia, firește, celula de

partid i-a opus o candidatură partinică, însă aceasta nu avea nici o speranță din pricina falsei autorități a inginerului șef în rândul muncitorilor. Asta însă n-a împiedicat celula de partid să trimită la comitetul raional, la toate instanțele și să prezinte în adunarea generală rezoluția sa:” Oldenborger este centrul și sufletul sabotajului, în Mossoviet el va fi dușmanul nostru politic! „Muncitorii au răspuns cu larmă și cu strigăte:” Nu-i adevărat! Minciuni! „Atunci, secretarul comitetului de partid, tovarășul Sedelnikov, a strigat în față celor o mie de capete ale proletariatului.” Cu astfel de agenți ai Sutelor Negre nici nu vreau să vorbesc!” O să vorbim, adică, altundeva.

Au fost luate măsuri pe linie de partid: inginerul șef a fost exclus din colegiul de conducere al rețelei de distribuție a apei, au creat în jurul lui o atmosferă de anchetă judiciară permanentă: era chemat întruna la tot felul de comisii și subcomisii, era interogat și i se dădeau însărcinări ce trebuiau îndeplinite cu maximă urgență. Ori de câte ori nu se prezenta, se menționa într-un proces-verbal „în eventualitatea unui viitor proces”. Prin intermediul Consiliului pentru Muncă și Apărare (președinte – tovarășul Lenin) s-a obținut ca la rețeaua de distribuție a apei să fie numită „Troica Extraordinară” (Rabkrin, Consiliul Sindicatelor și tovarășul Kuibâșev6).

Iar apa continua, de patru ani, să curgă prin conducte, locuitorii Moscovei o beau fără să observe nimic...

Atunci, tovarășul Sedelnikov a scris un articol în „Viața economică”: „Având în vedere zvonurile care tulbură opinia publică privind starea catastrofală a rețelei de distribuție a apei”, el făcea cunoscute multe alte zvonuri alarmante și chiar: că rețeaua pompează apă sub pământ și „erodează în mod conștient temeliile Moscovei” (puse încă de Ivan Kalita7). A fost chemată o comisie de la Mossoviet. Ea a constatat că „starea rețelei de distribuție a apei este satisfăcătoare, conducerea tehnică este rațională”. Oldenborger a combătut toate acuzațiile. Atunci, Sedelnikov a declarat cu seninătate: „Eu mi-am propus să stârnesc larmă în jurul problemei, este treaba specialiștilor să lămurească această chestiune”.

Ce le mai rămăsese de făcut căpeteniilor muncitorimii? Care era mijlocul cel din urmă, dar și cel mai sigur? Un denunț la VEEKA! Ceea ce Sedelnikov a și făcut! El „vede cu ochii lui cum Oldenborger distruge în mod conștient rețeaua de distribuție a apei”, pentru el nu încapă nici o îndoială că „la rețeaua de distribuție a apei, în inima Moscovei Roșii, acționează o organizație contrarevoluționară”. Ca să nu mai vorbim de starea catastrofală în care se află turnul Rubliov!

Aici însă Oldenborger a făcut o greșeală lipsită de tact, o ieșire de intelectual intermediar și fără coloană vertebrală: când i s-a respins comanda pentru cazane noi din străinătate (cele vechi nu mai puteau fi reparate în Rusia), el nu găsește altceva de făcut decât să se sinucidă. (Era prea mult pentru unul singăir, oamenii nici măcar nu erau antrenați.) Însă cazului i s-a dat curs mai departe, organizația contrarevoluționară poate fi găsită și fără el, lucrătorii de la Rabkrin se angajează s-o descopere. Timp de două luni au loc niște manevre surde, însă spiritul de la începuturile NEP-ului cerea „să se dea o lecție și unora, și altora”. Și iată procesul de la Tribunalul Suprem. Krâlenko este sever cu măsură. Este necruțător cu măsură. El înțelege că: „Muncitorul rus avea dreptate când în toți care nu erau cu el vedea mai curând un dușman decât un prieten”, dar: „ținând seama de schimbările ce intervin în politica noastră practică și generală, poate va trebui să recurgem la concesii mari, să ne retragem și să navigăm printre obstacole; poate că partidul va fi nevoit să aleagă o tactică, împotriva căreia se va ridica logica primitivă a luptătorilor cinstiți, plini de abnegație” (p. 458).

Este adevărat că pe muncitorii care depuneau împotriva tovarășului Sedelnikov și celor de la Rabkrin tribunalul „i-a tratat cu superficialitate”. Și inculptatul Sedelnikov răspundea imperturbabil la amenințările acuzatorului: „Tovarășe Krâlenko! Eu cunosc aceste articole; dar aici nu sunt judecați dușmanii de clasă, iar aceste articole se referă la dușmanii de clasă”.

Dar și Krâlenko exagerează cu vioiciune. Sunt cunoscute denunțurile mincinoase făcute la niște instituții de stat... Cu circumstanțe agravante (ura personală, răzbunarea)... Faptul de a abuza de poziția la serviciu... Iresponsabilitatea politică... Abuzul de putere, de autoritate al activiștilor și membrilor RKP (b)... Dezorganizarea procesului de muncă la rețeaua de distribuire a apei... Prejudiciul adus Mossovietului și Rusiei Sovietice, pentru că astfel de specialiști sunt puțini... Este imposibil să fie înlocuiți... „Ca să nu mai vorbim de pierderea personală, ca individ... Astăzi, când lupta reprezintă conținutul principal al vieții noastre, ne-am obișnuit într-un fel să nu prea ținem cont de aceste pierderi irecuperabile. (p. 458). Tribunalul Revoluționar Suprem trebuie să-și spună cuvântul său plin de greutate... Pedepsa prevăzută de lege trebuie să fie administrată cu toată severitatea!... N-am venit aici să glumim...!”

Vai, Doamne, după asta ce pedeapsă au să primească? Nu cumva?... Cititorul meu s-a obișnuit și-mi șoptește: toți vor fi ex...

Perfect adevărat. Toți vor fi expuși... Oprobriului public, în semn de sinceră căință!

Două adevăruri...

Sedelnikov a primit, parcă, un an de închisoare.

Îngăduiți-mi să nu cred.

O, barzi ai deceniului al treilea, care ni -l prezentați ca pe un clocot luminos de bucurie! Chiar dacă l-ai cunoscut puțin și doar cu ochii copilăriei – nu poate fi uitat. Aceste mutre, aceste rituri care i-au persecutat pe ingineri în deceniul al treilea s-au ghiftuit și s-au îngrășat. Dar să vedem ce a fost începând din 1918...

* în următoarele două procese îl vom părăsi puțin pe dragul nostru acuzator suprem: este ocupat cu pregătirea marelui proces al eserilor. (în provincie au avut loc și înainte procese ale eserilor, ca, de exemplu, cel de la Saratov, în 1919.) Acest proces grandios stârnise anticipat neliniște în Europa, și Comisariatul poporului pentru justiție și-a dat seama că: judecăm de patru ani și nu avem nici un fel de cod penal, nici vechi, nici nou. Probabil că grija pentru cod nu-l lăsa indiferent nici pe Krâlenko: trebuia pus totul de acord din vreme.

În ceea ce privește procesele ecleziastice, care tocmai așteptau să înceapă, ele constituiau probleme interne, nu interesau Europa progresistă și puteau fi abordate și fără cod penal.

Am văzut că separarea Bisericii de stat era înțeleasă de acesta în sensul că toate lăcașurile sfinte și tot ce era atârnat, așezat ori pictat în ele trece la stat, iar bisericii îi rămâne doar acea biserică ce sălășluiește în inimă, cum spune Sfânta Scriptură. Și în anul 1918, când victoria părea câștigată, mai repede și mai ușor decât se aștepta, au trecut la confiscarea bunurilor bisericești, însă acest atac a stârnit o indignare neașteptată de mare în popor, în condițiile declanșării războiului civil n-ar fi fost deloc înțelept să mai deschidă un front intern, acela al credincioșilor. Dialogul dintre comuniști și creștini trebuia deocamdată amânat.

La sfârșitul războiului civil, ca o consecință firească a lui, o foamete nemaiîntâlnită s-a abătut asupra ținuturilor din bazinul Volgăi. Și deoarece nu stă frumos în cununa învingătorilor din acest război, despre ea, la noi, nu s-au mormăit mai mult de două rânduri. Foametea aceasta a fost cruntă până la canibalism, părinții ajunseseră să-și mănânce proprii copii, așa cum nu s-

a cunoscut în Rusia, nici în Vremurile de Restriște⁸ (fiindcă atunci, după cum atestă cronicarii, recoltele de grâne rezistau câțiva ani sub zăpadă și gheață fără să fie strânse în hambare). Un film despre această foamete ar fi pus într-o lumină absolut nouă tot ce am văzut și tot ce știm despre revoluție și despre războiul civil, însă nu există nici filme, nici romane, nici studii-statistice. Toate acestea trebuie uitate, ele nu înfrumusețează imaginea în plus, ne-am obișnuit să aruncăm cauzele oricărei foamete în seama chiaburilor, dar când moartea devenise o condiție generală, unde erau chiaburii? V. G. Korolenko în Scrisori către Lunacearski* (în ciuda promisiunii celui din urmă, la noi nu s-au editat niciodată) ne explică motivele foametei și sărăcirii generale a țării: este vorba de prăbușirea productivității (brațele de muncă trebuiau să țină armele) și de faptul că țăranii își pierduseră orice încredere și orice speranță că măcar o mică părticică din recoltă le va rămâne lor. Și cândva, cineva,

* „Zadruga”. Paris. 1922 și Samizdat, 1967.

Poate va socoti și acele livrări de produse alimentare care, conform păcii de la Brest, se scurgeau de multe luni, în nenumărate vagoane, din Rusia, lipsită de grai ca să mai protesteze, și chiar din regiunile ce vor li hântuite de foamete, spre Germania Kaiscrului, care dădea ultimele bătălii pe frontul de vest.

Un mic lanț causal drept și scurt: locuitorii de pe Volga își mâncau copiii pentru că bolșevicii au cucerit puterea prin violență și au dezlănțuit războiul civil.

Genialitatea unui politician constă și în știința de a obține un succes și dintr-o năpastă a poporului. Aceasta este precum o revelație – dintr-o singură lovitură, trei bile sunt introduse în punga mesei de biliard: acum să hrănească popii oamenii înfometați de pe Volga! Căci doar sunt creștini, sunt buni la suflet!

1. Dacă refuză – îi vom face pe ei răspunzători de foamete și vom distruge biserica;

2. Dacă vor accepta – vom curăța bisericile;

3. În ambele cazuri – ne vom întregi rezervele valutare.

Este foarte probabil că această idee a fost inspirată chiar de acțiunile bisericii. După cum mărturisește patriarhul Tihon, încă din august 1921, la începutul foametei, biserica a creat comitete eparhiale și panruse pentru ajutorarea celor înfometați, au început să strângă bani. Însă admiterea ajutorului direct al bisericii însemna subminarea dictaturii proletariatului.

Comitetele au fost interzise, iar banii au fost confiscați pentru vistierie. Patriarhul s-a adresat pentru ajutor Papei de la Roma și arhiepiscopului de Canterbury, dar și aici i s-a închis gura, explicându-i-se că numai Puterea Sovietică este împuternicită să ducă tratative cu străinii. Și pe urmă de ce să ne alarmăm, de ce să facem atâta caz: s-a scris în ziare că Puterea dispune de toate mijloacele ca să facă singură față foametei.

Iar oamenii de pe Volga mâncau iarbă, pingele și rodeau tocul ușilor, în sfârșit, în decembrie 1921, Pomgol (comitetul de stat pentru ajutorarea victimelor foametei) a propus bisericii: să sacrifice pentru cei înfometați odoarele bisericesti, nu toate, doar cele care nu aveau regim de folosire canonică în serviciul de cult. Patriarhul a fost de acord, Pomgol a elaborat instrucțiunile: toate ofrandele vor fi doar benevole! La 19 februarie, 1922, Patriarhul a difuzat o epistolă: se permite consiliilor eparhiale să sacrifice obiectele care nu au importanță pentru serviciul divin.

Dar apărea din nou riscul pulverizării în compromis și, în consecință, al amortirii voinței proletariatului.

O idee – o lovitură de trăsnet! O idee – un decret! Decretul VŢIK din 27 februarie: să se confişte din biserici toate obiectele de preţ în beneficiul victimelor foametei!

Patriarhul i-a scris lui Kalinin⁹. Acesta n-a răspuns. Atunci, la 28 februarie, Patriarhul a difuzat o proclamație nouă, nefastă: un asemenea act, din punctul de vedere al Bisericii este o blasfemie, și noi nu puteam aproba confiscările.

Acum, din perspectiva unei jumătăți de secol, este ușor să faci imputări Patriarhului. De bună seamă, conducătorii unei Biserici creștine nu trebuiau să se cramponeze atâta de niște idei precum: oare Puterea Sovietică nu are alte resurse? Sau: cine i-a adus pe locuitorii de pe Volga în stare de foamete? Și n-ar fi trebuit, de asemenea, să se agate atât de acele obiecte de preț, căci nu ele erau hotărâtoare în renașterea credinței. Dar trebuie să ne închipuim situația în care se afla acest Patriarh nefericit, ales după Revoluția din Octombrie și care puțini ani a păstorit Biserica încredințată lui spre îngrijire, mereu persecutată, prigonită, împușcată.

Și numaidecât, în ziare, s-a dezlănțuit prigoana, cu câștig asigurat, împotriva Patriarhului și împotriva înaltelor cinuri bisericesti, care sugrumau locuitorii de pe Volga cu brațul descărn timer foametei! Și cu cât Patriarhul se îndârjea mai tare, poziția lui devenea tot mai șubredă, în martie a început o mișcare în rândul preoțimii: să cedeze obiectele prețioase și să

facă pace cu puterea. Temerile care existau au fost expuse lui Kalinin de către episcopul Antonin Granovski, care intrase în Comitetul Central al Pomgolului: „Credincioșii sunt îngrijorați de faptul că odoarele bisericești pot fi folosite în alte scopuri, străine inimii lor”. (Cunoscând principiile generale ale învățaturii înaintate, cititorul avizat va conveni că acest lucru era foarte probabil. Căci nevoile Kominternului și ale Orientului angajat pe făgașul eliberării nu erau mai puțin acute decât ale locuitorilor din bazinul Volgăi.)

Mitropolitul Petrogradului Veniamin era de asemenea animat de un elan neîndoielnic: „Toate acestea aparțin lui Dumnezeu, și noi le dăm de bunăvoie”. Dar să nu fie confiscate, ci să constituie o ofrandă benevolă. Și el voia controlul preoțimii și al credincioșilor: valorile bisericești să fie însoțite până în momentul când se vor preschimba în pâine pentru înfometați. Era torturat în toate acestea și de gândul ca nu cumva să treacă peste voința de osândire a Patriarhului.

La Petrograd toate, parcă, s-au aranjat în mod pașnic. La ședința din 5 martie 1922 a Pomgolului din Petrograd, după spusele unui martor, se crease chiar o atmosferă de cordialitate. Veniamin a declarat: „Biserica ortodoxă este gata să dea totul pentru ajutorul celor înfometați” și doar confiscarea prin violență se consideră blasfemie. Dar astfel nu va mai fi nevoie de confiscare! Kanatcikov, președintele Pomgolului din Petrograd, a dat asigurarea că această acțiune va atrage atitudinea binevoitoare a Puterii sovietice față de Biserică. (Nici vorbă!) Într-un elan de entuziasm, toți s-au ridicat în picioare. Mitropolitul a spus: „Povara cea mai grea sunt discordia și ura. Dar va veni o vreme și rușii vor fi iarăși frați. Eu însumi mă voi duce, în fruntea mulțimii de credincioși, și voi scoate ferecătura icoanei Maicii Domnului din Kazan, o voi plânge cu lacrimi de fericire și o voi dăruia”. I-a blagoslovit pe bolșevicii-membri în Pomgol, și aceștia cu capetele descoperite l-au petrecut până la ieșire. Ziarul „Pravda Petrogradului” din 8, 9 și 10 martie „confirmă încheierea pașnică și cu succes a tratativelor și scrie cu bunăvoință despre mitropolit. La Smolnâi¹⁰ au convenit că potirele bisericești, ferecăturile, în prezența credincioșilor, vor fi retopite în lingouri”.

*Articolele Biserica și foametea, Cum vor fi confiscate odoarele bisericești.

Și din nou iese la iveală cine știe ce compromis! Emanatiile veninoase ale creștinismului otrăvesc voința revoluționară, înfometații de pe Volga nu au

nevoie de o asemenea unire și de o asemenea predare a obiectelor prețioase! Electivul lipsit de coloană vertebrală al Pomgolului din Petrograd este schimbat, ziarele încep să-i latre pe „păstorii procleți” și pe „prinții bisericii”, și reprezentanților bisericești li se aduce la cunoștință: nu avem nevoie de ofrandele voastre! Nu mai vrem tratative cu voi! Totul aparține puterii, și ea va lua tot ce consideră necesar!

Și la Petrograd, ca de altminteri pretutindeni, a început confiscarea forțată, cu ciocniri.

Acum existau temeluri legale pentru declanșarea proceselor ecleziastice’.

PROCESUL ECLEZIASTIC DE LA MOSCOVA (26 aprilie – 7 mai 1922), la Muzeul politehnic, Tribunalul Revoluționar din Moscova, președinte Bek, procurori Lunin și Longhinov. Șaptesprezece acuzați, protoierei și mireni, învinuiți de răspândirea manifestului patriarhal. Această acuzare este mai importantă decât predarea ori nepredarea obiectelor de preț. Protoiereul A. N. Zaoziorski a predat obiectele prețioase din biserica sa, dar în principiu sprijină manifestul Patriarhului, considerând confiscarea forțată blasfemie, și a devenit figura centrală a procesului, iar acum va fi condamnat la moarte prin împușcare. (Ceea ce demonstrează că important nu este să fie hrăniți cei înfomețați, ci să fie înființată Biserica la momentul potrivit.)

La 5 mai, patriarhul Tihon este chemat la Tribunal ca martor. Deși publicul din sală fusese selectat și așezat (în aceasta anul 1922 nu se deosebește prea mult de 1937 și 1968), fermentul Rusiei era atât de bine înrădăcinat, iar al Sovietelor atât de slab, încât la intrarea Patriarhului mai mult de jumătate din cei prezenți s-au ridicat ca să-i primească binecu-vântarea.

Patriarhul își asumă întreaga vină pentru elaborarea și difuzarea manifestului. Președintele încearcă să -l descoase: asta nu se poate! Cu mâna dumneavoastră, rând cu rând? Probabil că numai l-ați semnat, dar cine l-a scris? Cine vă sunt consilierii? Și pe urmă: De ce pomeniți în manifest de prigoana pe care ziarele au declanșat-o împotriva dumneavoastră? (Căci vă prigonesc pe dumneavoastră, de ce să auzim noi despre asta...?) Ce voiăți să spuneți?

Patriarhul: Trebuie să-i întrebați pe cei care au declanșat prigoana ce scopuri urmăresc.

Președintele: Dar asta nu are nimic comun eu religia! Patriarhul: Aceasta are un caracter istoric.

*Materialele le-am extras din Schiță de istorie a răzvrătirilor ecleziastice de Anatoli Krasnov-Levitin, Partea I, Samizdat. 1962, și din Stenograma interogatoriului patriarhului Tihon, voi. V al Dosarului Judiciar.

Președintele: Nu dumneavoastră ați folosit expresia că, în timp ce purtați tratative cu Pomgolul, „în spatele dumneavoastră” a fost emis decretul?

Patriarhul: Ba da.

Președintele: în felul acesta, dumneavoastră considerați că Puterea Sovietică a procedat incorect?

Un argument zdrobitor! De milioane de ori ni -l vor repeta în birourile de anchetă nocturnă! Și noi nu vom îndrăzni vreodată să răspundem atât de simplu ca Patriarhul: Da.

Președintele: Legile care există acum în stat le considerați obligatorii pentru dumneavoastră ori nu?

Patriarhul: Da, le recunosc ca atare, întrucât ele nu contrazic regulile credinței.

(Ei, dacă toți ar fi răspuns așa! Alta ar fi fost istoria noastră!)

Urmează o serie de întrebări referitoare la normele canonice. Patriarhul explică: dacă biserica predă ea însăși obiectele prețioase, asta nu constituie blasfemie, este blasfemie numai când sunt luate împotriva voinței ei. În manifest nu se spune să nu se dea în general, ci doar se osândește predarea forțată.

Președintele, tovarășul Dek, este uluit: La urma urmelor, ce este mai important pentru dumneavoastră, canoanele bisericești sau punctul de vedere al guvernului sovietic?

(Răspunsul așteptat:... Al guvernului sovietic.)

— Bine, fie blasfemie conform canoanelor, exclamă acuzatorul, însă din punctul de vedere al milosârdiei?!

(Pentru prima și ultima oară în acești cincizeci de ani este pomenită această sărmană milosârdie...)

Se procedează și la o analiză filologică. Sviatotatstvo (blasfemie) este compus din sviato (simt) și tat' (hoț).

Acuzatorul: Care va să zică, noi, reprezentanții Puterii Sovietice suntem hoți de lucruri sfinte?

(Rumoare îndelungă în sală. Pauză. Oamenii gărzii își fac treaba.)

Acuzatorul: Așadar, dumneavoastră îi numiți hoți pe reprezentanții Puterii Sovietice, ai VȚIK?

Patriarhul: FAI nu citez decât canoanele.

Mai departe se discută termenul „profanare”. Când au fost confiscate obiectele din biserica Sfântul Vasile din Cesareea, o ferecătură de icoană nu încăpea în ladă, și atunci au jucat-o cu picioarele. Păi Patriarhul n-a fost și el acolo?

Acuzatorul: De unde știți? Spuneți numele acelui preot care v-a povestit! (= îJ vom întemnița neîntârziat!)

Patriarhul nu -l spune.

Deci: minciună!

Acuzatorul insistă triumfător: Haideți, spuneți cine a răspândit această calomnie infamă?

Președintele: Spuneți numele celor care au călcat ferecătura cu picioarele! (Că doar își lăsaseră cărțile de vizită!) Altfel Tribunalul nu vă poate crede!

Patriarhul nu poate să spună.

Președintele: Prin urmare afirmațiile dumneavoastră sunt nefondate!

Mai rămâne să se demonstreze că Patriarhul a vrut să răstoarne Puterea Sovietică. Iată cum se demonstrează asta: „Propaganda este o încercare de a pregăti starea de spirit, cu intenția de a pregăti ulterior răsturnarea”.

Tribunalul hotărăște să deschidă acțiune penală împotriva Patriarhului.

La 7 mai se pronunță verdictul: dintre cei șaptesprezece acuzați, unsprezece au fost condamnați la moarte. (Au fost executați cinci.)

Cum spunea Krâlenko, n-am venit aici să glumim.

Peste o săptămână, Patriarhul era destituit și arestat. (Dar acesta nu este încă sfârșitul. Deocamdată va fi dus la Mănăstirea Donskoi, unde îl vor ține închis cu regim celular până ce credincioșii se vor obișnui cu absența lui. Vă amintiți cum se mira încă nu demult Krâlenko: dar ce pericol îl paște pe patriarh? Când primejdia vine pe furiș, nu sunt de nici un folos nici clopotul, nici telefonul.)

Peste încă două săptămâni este arestat la Petrograd și mitropolitul Veniamin. El nu era un mare demnitar al Bisericii, nu era nici măcar numit cum sunt toți mitropoliții. În primăvara lui 1917, pentru prima oară din timpurile vechiului Novgorod, au fost aleși mitropolitul de Moscova (Tihon) și cel de Petrograd (Veniamin). Extrem de accesibil, blând, oaspete frecvent în uzine și fabrici, era foarte popular printre oamenii simpli și

preoțimea de rând. Cu voturile lor a fost ales Veniamin. Neînțelegându-și epoca, el își vedea misiunea în a elibera Biserica de politică, „fiindcă în trecut a suferit mult din pricina acesteia”. Și pe acest mitropolit l-au citat să se prezinte la PROCESUL ECLEZIASTIC DIN PETROGRAD (9 iunie – 5 iulie 1922). Acuzați (de împotrivire la predarea obiectelor de preț ale bisericii) erau câteva zeci de oameni, inclusiv profesori de teologie, de drept bisericesc, arhimandriți, preoți și mireni. Președintele tribunalului, Semionov, are vârsta de douăzeci și cinci de ani (circula zvonul că fusese frânzelar). Acuzatorul principal, P. A. KrasikovJ1, membru al colegiului Comisariatului poporului pentru justiție, era prietenul lui Lenin (aveau aceeași vârstă), tovarăș de exil (Krasnoiarsk), apoi și de emigrație. Lui Vladimir Ilici îi plăcea tare mult să -l asculte cântând la vioară.

Încă de pe Nevski Prospekt și până la cotitura de pe Nevski, zi de zi, aștepta mulțimea, iar când era adus mitropolitul mulți îngenuncheau și cântau: „Mântuiește, Doamne, poporul tău!” (Se înțelege de la sine că credincioșii prea zeloși erau arestați chiar acolo, în stradă, dar și în clădirea tribunalului.) În sală, cea mai mare parte a publicului o formau soldații din Armata Roșie, dar și aceștia se ridicau în picioare ori de câte ori intra mitropolitul cu comanacul alb. Iar acuzatorul și tribunalul îl numeau dușman al poporului. (Să luăm aminte că expresia exista încă de pe atunci.)

De la un proces la altul, situația avocaților devenea tot mai incomodă, mai dificilă. Krâlenko nu ne-a relatat nimic, dar iată ce ne povestește un martor ocular. Tribunalul a amenințat că Bobrișcev-Pușkin, avocatul principal, va fi el însuși arestat, și acest lucru era atât de obișnuit în vremea aceea, atât de real, încât Bobrișcev-Pușkin s-a grăbit să-i strecoare avocatului Gurovici ceasul de aur și portofelul cu bani... Iar profesorul Egorov, unul dintre martori, tribunalul a decis să fie pus sub escortă numai decît pentru depozitia în favoarea mitropolitului. Egorov însă era pregătit pentru așa ceva: avea cu el o geantă groasă, iar în ea – mâncare, rufe și chiar o pătură.

Cititorul observă cum judecata capătă treptat formele pe care le cunoaștem.

Mitropolitul Veniamin este acuzat că a intrat cu rea intenție în tratative cu... Puterea Sovietică, obținând în felul acesta atenuarea decretului privind confiscarea obiectelor de preț. El a difuzat cu rea intenție în popor apelul său adresat Pomgolului (Samizdat!) Și a acționat în bună înțelegere cu burghezia mondială!

Preotul Krasnițki, unul dintre reprezentanții principali ai „bisericii vii” 12 și colaborator al GPU-ului, în depoziția sa a declarat că, profitând de foamete, preoțimea a pus la cale o răscoală împotriva puterii sovietice.

Au fost audiați doar martorii acuzării, martorilor apărării nu li s-a permis să depună mărturie (Vai, câtă asemănare!... Din ce în ce mai mare...)

Acuzatorul Smirnov a cerut „șaisprezece capete”. Acuzatorul Krasikov a exclamat: „întreaga biserică ortodoxă constituie o organizație contrarevoluționară. De fapt, toată Biserica ar trebui întemnițată!”

(Program cât se poate de real, nu peste multă vreme aproape înfăptuit Și o bază excelentă pentru Dialogul dintre comuniști și creștini.)

Să ne folosim de ocazia rară de a cita câteva fraze ale avocatului care l-a apărat pe mitropolit (S. I. Gurovici): „Nu există probe de vinovăție, nu există fapte, nu există motiv de acuzare... Ce va spune istoria? (Vai, i-a speriat! Dar îi va uita și nu va spune nimic!) Confiscarea valorilor bisericești a descurs la Petrograd în deplină liniște, însă preoțimea orașului se află pe banca de acuzare, și mâinile nu știu cui o împing spre moarte. Criteriul principal, subliniat chiar de dumneavoastră, era beneficiul Puterii Sovietice. Dar să nu uitați că pe sângele mucenicilor crește Biserica. (Dar la noi n-o să crească!) Nu mai am nimic de zis, însă mi-e greu să mă despart de cuvânt. Cât mai durează deliberările, acuzații sunt încă în viață. Când se vor isprăvi, și viața se va isprăvi...”

Tribunalul a condamnat la moarte pe zece dintre inculpați. Și-au așteptat moartea mai bine de o lună, până la sfârșitul procesului eserilor (de parcă îi Pregăteau să-i execute o dată cu eserii). După aceea VTİK a grațiat șase, iar patru (mitropolitul Veniamin; arhimandritul Serghi, fost membru al Dumei de Stat; I. P. Novițki, profesor de drept; și avocatul Kovșarov) au fost împușcați în noaptea de 12 spre 13 august.

Îl rugăm foarte mult pe cititor să nu uite principiul multiplicării provinciale. Acolo unde nu au fost decât două procese ecleziastice, acolo au fost douăzeci și două.

* în preajma procesului eserilor îi dădeau zor cu codul penal: era timpul să așeze blocurile de piatră la temelia Legii! La 12 mai, cum era convenit, s-a deschis sesiunea VTİK, dar proiectul codului nu era încă pus la punct, de-abia fusese trimis lui Vladimir Ilici la Gorki 13 pentru observații. Șase dintre articolele codului prevedeau, ca măsură supremă, pedeapsa cu moartea. Acest lucru nu l-a mulțumit pe Lenin. La 15 mai, pe marginile proiectului,

Ilici a adăugat încă șase articole, conform cărora se impuneau de asemenea pedeapsa capitală (inclusiv articolul 69: propaganda și agitația... În special îndemnul la rezistență pasivă față de guvern, la refuzul în masă al satisfacerii serviciului militar ori al îndeplinirii obligațiilor fiscale*). Și încă un caz: pentru întoarcerea din străinătate fără permisiune (da, cum hoinăreau toți socialiștii înainte de colo-colo). Și încă o pedeapsă egală cu moartea: surghiunul în străinătate. (Vladimir Ilici prevedea acea perioadă nu prea îndepărtată, când vom fi asaltați de cei care ard de dorința de a trece din Europa la noi, dar nimeni nu va putea fi constrâns să plece de la noi benevol în Occident) Iată cum îi explica Ilici concluzia principală comisarului poporului pentru justiție: „Tovarășe Kurski! După opinia mea, trebuie lărgită aria de aplicare a pedepsei cu moartea... (care poate fi comutată în expulzarea din țară) spre toate genurile de activitate a menșevicilor, eserilor ș.a.; să se găsească o formulare care să pună toate aceste acțiuni în legătură cu burghezia internațională” (sublinierea lui Lenin)*.

Trebuie lărgită aria de aplicare a pedepsei cu moartea! Ce este aici de neînțeles? (Oare mulți au fost expulzați în străinătate?) Teroarea este un mijloc de convingere’ „”, mi se pare clar!

Kurski însă n-a înțeles totuși până la capăt. Pesemne că nu își dădea seama cum să plăsmuiască acea formulare, cum să ticluiască acea legătură. Și a doua zi s-a prezentat la președintele Sovnarkomului după lămuriri. Această discuție nu ne este cunoscută. Dar la 17 mai, Lenin a trimis de urgență o a doua scrisoare:

*Ca în Manifestul din Vâborg, pentru care guvernul țarist i-a condamnat pe semnatarii lui la trei luni de închisoare.

*Lenin, Op. Cât., vol. 45, p. 189.

* Ibidein, voi. 39. P. 404-405.

„Tovarășe Kurski! Ca o completare la discuția noastră vă trimit ciorna unui paragraf suplimentar al Codului Penal... Sper că ideea principală este clară, cu toate neajunsurile ciornei: să se evidențieze în mod deschis teza principală și justă din punct de vedere politic (și nu numai în sens juridic îngust), care motivează esența și justificarea terorii, necesitatea și limitele ei. Tribunalul nu trebuie să elimine teroarea; a promite acest lucru ar fi o autoamăgire, sau amăgire, ea trebuie argumentată și legiferată în principiu, clar, firesc și fără înflorituri. Formularea trebuie să fie cât mai largă cu

putință, fiindcă numai simțul revoluționar al dreptății și conștiința revoluționară vor hotărî condițiile de aplicare, mai mult sau mai puțin largă, în practică.

Cu salutări comuniste, Lemn”*

Ne abținem de la comentariul acestui document important. Este mai potrivit să păstrăm liniștea și să dăm Mu liber meditației.

Documentul e cu atât mai important, cu cât este una dintre ultimele dispoziții pământești ale unui Lenin încă nedoborât de boală, partea importantă a testamentului său politic. La nouă zile după această scrisoare va suferi primul atac, de la care își va reveni doar în parte și pentru scurtă vreme în lunile de toamnă ale anului 1922. Poate că ambele scrisori către Kurski au fost scrise în acel luminos buduar-cabinet de marmură albă din colțul etajului întâi unde se afla și aștepta patul de moarte al conducătorului.

Și apoi a fost anexată ciorna aceea, două variante ale paragrafului suplimentar, din care peste câțiva ani vor răsări articolul 58-4 și, maica noastră a tuturor, întregul Articol 58. Citești și te minunezi: iată ce înseamnă să formulezi cât mai larg cu putință! Iată ce înseamnă aplicarea mai largă în practică! Citești și îți amintești cât de larg, cât de cuprinzător era dragul de el... „... Propagandă ori agitație, ori participare la o organizație, ori sprijinire (sprijinire reală sau doar posibilă)... A unor organizații ori persoane, a căror activitate are un caracter...”

Păi, aduceți -l aici pe Fericitul Augustin și o să -l încadrez numaidecât în acest articol!

Totul a fost introdus așa cum trebuie, redactilografiat, pedeapsa cu moartea lărgită, și, la 20 mai, sesiunea VŢIK a adoptat Codul penal și a hotărât să intre în vigoare de la 1 iunie 1922.

Și acum, pe temelurile cele mai legale, a început PROCESUL ESERILOR, care a ținut două luni (8 iunie – 7 august 1922). Tribunalul Suprem. Președintele obișnuit, tovarășul Karklin (frumos nume pentru un judecător¹⁵), în vederea acestui proces de mare răspundere a fost înlocuit cu mult mai abilul Gheorghi Piatakov¹⁶.

*Lenin, Op. Cât., vol. 45, p. 190.

Dacă noi și cititorul nu am ști bine că în orice proces judiciar importantă nu este așa-numita „culpă”, ci oportunitatea, poate că nu am fi acceptat numaidecât cu sulletul deschis acest proces. Dar oportunitatea acționează fără greș: spre deosebire de menșevici, eserii au fost socotiți și mai

periculoși, căci încă nu fuseseră spulberați, exterminați, iar pentru trăinicia dictaturii nou create (a proletariatului) era oportun să fie suprimați definitiv.

Necunoscând acest principiu, ar fi posibil ca întregul proces să fie receptat în mod eronat ca o răzbunare de partid.

Fără să vrei, începi să meditezi la acuzațiile pronunțate în acest proces, transferându-le asupra îndelungatei istorii, ce se continuă și astăzi, a statelor. Cu excepția unor puține democrații parlamentare în puține decenii, întreaga istorie a statelor nu este altceva decât istoria unor revoluții, lovituri de stat, istorie a cuceririi puterii. Și cel care este mai abil și izbutește să dea lovitura și să se instaleze temeinic la putere din această clipă îmbracă mantia luminoasă a Justiției, și fiecare pas al lui, trecut și viitor, este legal și demn de a fi proslăvit în ode, iar fiecare pas, trecut și viitor, al dușmanilor lui ghinionști este nelegiuit și este pasibil de judecată și de o pedeapsă legală.

Nu a trecut decât o săptămână de când a fost adoptat Codul penal, dar iată că toată istoria celor cinci ani de existență postrevoluționară este îndesată în el. Și cu douăzeci, și cu zece, și cu cinci ani în urmă, eserii au fost al doilea partid care a dus la răsturnarea țarismului, care și-a asumat (datorită particularităților tacticii terorismului) povara cea mai grea a anilor de ocnă, în vreme ce bolșevicii n-au prea cunoscut-o.

Iată acum și prima acuzație împotriva lor: eserii sunt inițiatorii războiului civil! Du, ei l-au început! Sunt acuzați că în zilele revoluției din octombrie s-au împotrivit cu arma în mână. Când Guvernul provizoriu, susținut de ei și în parte alcătuit de ei, a fost măturat în mod legitim de focul mitralierelor marinarilor, eserii au încercat, absolut nelegitim, să -l apere. (Este altă treabă că încercarea lor a fost destul de slabă, că au existat ezitări, că au existat renunțări. Dar vina lor nu este câtuși de puțin mai mică.) Și chiar la rafale de împușcături răspundeau cu rafale, și i-au mobilizat, chiar și pe iuncherii aflați în slujba acelui guvern ce trebuia înlăturat.

Înfrânți în bătălia cu armele, ei nu s-au căit nici din punct de vedere politic. N-au îngenunchat în fața Sovnarkomului, care s-a declarat guvern. Ei au continuat să susțină cu îndărătnicie că singurul legal a fost guvernul precedent. Nu au recunoscut numaidecât falimentul liniei lor politice, pe care o urmau de douăzeci de ani (și falimentul a existat, deși n-a fost sesizat cu promptitudine), n-au cerut să fie iertați, dizolvați, să nu mai fie socotiți partid, (în virtutea acelorași principii erau ilegale toate guvernele locale și din regiunile periferice: din Arhanghelsk, Samara, Ufa sau Omsk, din

Ucraina, Kuban sau de pe Don, din Ural sau Transcaucazia, întrucât ele s-au proclamat guverne ulterior Sovnarkomului.)

Iată și cea de a doua acuzație: au adâncit prăpastia războiului civil prin faptul că la 5 și 6 ianuarie 1918 au apărut ca demonștrânți și astfel ca rebeli împotriva puterii legale a guvernului muncitorilor și țăranilor: ei au susținut Adunarea lor Constituantă (aleasă prin vot universal, liber, egal, secret și Direct) împotriva marinarilor și soldaților Armatei Roșii, care au împrăștiat în mod legitim și acea Adunare, și pe acei demonștrânți. Tocmai de aceea a început războiul civil, pentru că nu toți locuitorii s-au supus cu smerenie și în același timp decretelor legitime ale Sovnarkomului.

Cea de a treia acuzație: nu au recunoscut pacea de la Brest, acea pace legală și salvatoare, care nu a tăiat capul Rusiei, ci doar o parte din trunchi, în felul acesta, cum a stabilit rechizitoriul, avem în față „toate indiciile de înaltă trădare și ale unor acte criminale, orientate spre atragerea țării în război”.

Înaltă trădare! Are și ea felurite fețe, cum o întorci...

De aici decurge și cea de a patra acuzație gravă: în vara și în toamna anului 1918, când Germania Kaiserului de-abia își mai ducea ultimele luni și săptămâni împotriva aliaților, iar guvernul sovietic, credincios tratatului de la Brest, susținea Germania în această luptă dificilă cu trenuri de produse alimentare și cu un tribut lunar în aur, eserii se pregăteau în mod perfid (nici măcar nu se pregăteau, ci, în stilul lor, mai mult discutau: ce-ar fi dacă...) să arunce în aer calea ferată înaintea unuia dintre aceste trenuri, ca să rămână aurul în țară, adică ei „se pregăteau să distrugă în mod criminal avutul nostru național – căile ferate”. (Atunci încă nu se rușinau și nu ascundeau că – da, aurul rusesc era cărat în viitorul imperiu al lui Hitler, și lui Krâlenko, cu cele două facultăți ale lui, istorie și drept, nu i-a trecut prin minte și nici nu i-a șoptit nimeni că dacă șinele de oțel sunt avutul poporului, atunci, poate că și lingourile de aur...?)

Cea de a patra acuzație atrage în mod implacabil pe cea de a cincea: mijloacele tehnice pentru această aruncare în aer, eserii intenționau să le procure pe banii primiți de la reprezentanții aliaților (pentru a nu da aurul lui Wilhelm, ei au vrut să ia bani de la Antantă), iar aceasta constituie culmea trădării! (pentru orice eventualitate, Krâlenko a mormăit că eserii au avut legături și cu statul-major al lui Liidendorff, dar nu și-au găsit omul, și au renunțat.)

De aici este foarte aproape până la acuzația a șasea: în^anul 1918, eserii au fost spionii Antantei! Ieri revoluționari, astăzi spioni! În vremea aceea, pesemne, cuvântul avea o rezonanță explozivă. Dar după atâtea procese câte au trecut de atunci – ți se face lehamite.

Apoi cea de a șaptea, a zecea acuzație: colaborarea cu Savinkov, ori cu Filonenko, ori cu cadeții, ori cu Alianța Renașterii, ori chiar cu căptușelile albe – studenții care purtau uniforme căptușite cu mătase albă, ori chiar cu albgardiștii.

Acest lanț de acuzații a fost foarte bine întins de procuror. (Cu prilejul acestui proces i-au redat această denumire.) Rod al meditației de cabinet ori o revelație bruscă în timp ce se afla la bară, el găsește aici acel ton sincer și compătimitor, amical-acuzator pe care îl va relua în procesele ulterioare cu tot mai multă siguranță și forță, și care în anul 1937 îi va aduce un succes uluitor. Pentru acest ton trebuie să găsești legătura care îi unește pe judecători cu cei judecați împotriva restului lumii. Această melodie se cântă pe coarda cea mai sensibilă a inculpatului. De la pupitrul acuzării, eserilor li se spune: căci noi și voi suntem revoluționari! (Voi și noi este egal noi!) Oare „cum ați putut să decădeți într-atât încât să vă uniți cu cadeții? (Probabil că vi se slășie inima, nu-i așa?) Cu ofițerii? Să-i învățați pe stuclenlii-căptuselile albe strălucita voastră tehnică a conspirației?! (Acesta este caracterul special al revoluției din octombrie: să declare război tuturor partidelor deodată și să le interzică numaidecât să se alieze între ele:” pe tine nu te înhață, stai cuminte”).

Pe unii dintre acuzați îi atinge la inimă: oare cum au putut să cadă atât de jos? Căci această compătimire a procurorului, în sala plină de lumină, îl impresionează nespus pe captivul adus dintr-o celulă.

Krâlenko mai găsește o cărăruie logică (care îi va prinde foarte bine lui Vâșinski împotriva lui Kamenev și Buharin): intrând în alianțe cu burghezia, ați primit de la ea ajutoare bănești. La început ați acceptat pentru cauză, în nici un caz pentru obiectivele partidului. Dar unde-i hotarul? Cine le desparte? Căci și cauza poate fi un obiectiv de partid? Așadar, priviți cum ați decăzut: voi, partidul eserilor sunteți întreținuți de burghezie?! Unde este mândria voastră revoluționară?

S-au strâns destule acuzații, ba chiar prea destule, și Tribunalul s-ar putea retrage pentru deliberare și să-i ardă fiecăruia pedeapsa meritată, dar, iată, după cât se pare ceva nu este în regulă:

— Toate acuzațiile aduse aici partidului eserilor se referă la anii 1917 și 1918;

— În februarie 1919, consiliul partidului eserilor a hotărât să înceteze lupta împotriva puterii bolșevice (obosiți de atâta luptă ori pătrunși de conștiința socialistă). Și, la 27 februarie 1919, guvernul bolșevic a dat o

amnistie pentru eseri, absolvindu-i de întreg trecutul lor. Partidul a fost legalizat, a ieșit din clandestinitate, și, peste două săptămâni, au început arestările în masă. Au arestat și întreaga conducere (uite așa, în stilul nostru!);

— De atunci ei n-au mai luptat în libertate și cu atât mai mult n-au luptat deloc fiindcă se aflau la închisoare (comitetul central se afla la Butârki și nu știu de ce n-au evadat, cum făceau de obicei pe vremea țarului), așa încât, după amnistie, ei n-au mai săvârșit nimic până în anul de grație 1922.

Cum să iasă din această situație?

Și nu numai că nu mai duc nici un fel de luptă, dar au recunoscut Puterea Sovietelor! (Adică s-au dezis de fostul Guvern provizoriu, precum și de Adunarea Constituantă.) Ei cer doar să se facă noi alegeri pentru aceste soviete, și partidele să fie libere să-și facă propaganda. (Și chiar aici, la proces, inculpatul Haendelman, membru al comitetului central: „Dați-ne posibilitatea să ne folosim de toată gama de libertăți civile, și noi nu vom încălca legile”. Să le dați, și încă, „toată gama”!)

Auziți? Iată unde țintea botul ostil al fiarei burgheze! Da e posibil așa ceva? Păi este un moment serios! Suntem înconjurați de dușmanii (Și peste douăzeci, și peste cincizeci, și peste o sută de ani va fi tot așa.) Și voi, fii de cătea, vreți campanie de propagandă liberă pentru partide?!

Drept răspuns, zice Krâlenko, oamenii lucizi din punct de vedere politic nu puteau decât să râdă, ori să ridice din umeri. Și pe bună dreptate s-a hotărât: „Prin toate mijloacele de represiune de care dispune statul să se taie acestor partide posibilitatea de-a face propagandă împotriva puterii” (p. 183). Și iată că întreg comitetul central al eserilor (cei pe care i-au prins) a fost aruncat la închisoare!

Însă ce acuzații poți să le aduci acum? „Această perioadă nu este investigată îndeajuns de ancheta judiciară”, se tânguie procurorul nostru.

Cu toate acestea, exista o acuzație sigură: în același februarie 1919, eserii au adoptat o rezoluție (dar n-au aplicat-o în practică, însă conform noului cod penal asta nu avea nici o importanță): să desfășoare în secret o campanie de propagandă în rândurile Armatei Roșii pentru a-i lămuri pe soldați să refuze să participe la expedițiile de represalii împotriva țăranilor.

A abate de la expedițiile de represalii constituia un act josnic și perfid de trădare a revoluției! Mai puteau fi acuzați și de tot ce vorbea, scria și făcea (mai mult vorbea și scria) așa-numita „Delegație din străinătate a

comitetului central” al eserilor, cei mai importanți dintre ei, care și-au luat tălpășița în Europa.

Toate acestea însă erau cam puține. Și iată ce au născocit: „Mulți dintre inculpații care se află aici nu ar fi fost implicați în prezentul proces dacă nu ar fi fost acuzați de organizarea unor acte teroriste!” Deoarece când s-a proclamat amnistia din anul 1919, „nici unuia dintre capii justiției sovietice nu i-a trecut prin minte” că eserii mai organizau și acte teroriste împotriva reprezentanților statului sovietic! (Ei, cui putea, de fapt, să-i treacă așa ceva prin minte: eseri și brusc – terorism. Dacă le-ar fi trecut atunci prin cap, trebuiau să-i amnistieze și pentru terorism. Pur și simplu a fost un noroc că nu le-a trecut prin cap. Le-a trecut doar când a trebuit – acum!) Fiindcă această acuzație nu a căzut sub incidența amnistiei (căci a fost amnistiată doar lupta) și iată că acum Krâlenko o flutură victorios!

Mai întâi: ce au spus conducătorii eserilor (dar oare ce n-au spus la viața lor acești zarzavagii...!) încă din primele zile de după lovitura din octombrie? Liderul actual al acuzaților, dar și liderul partidului, Abram Gotz, a spus atunci: „Dacă autocrații de la Smolnâi vor atenta și la Adunarea Constituantă... Partidul S-R își va aduce aminte de vechea lui tactică mult încercată”.

De la necruțătorii eseri te puteai aștepta la orice, într-adevăr, este greu de crezut că ei au renunțat la terorism.

„În acest domeniu de cercetare”, se plânge Krâlenko, din pricina conspirației, 7n-o să avem prea multe depoziții ale martorilor „.” Astfel, misiunea mea devine extrem de dificilă... În acest domeniu, în unele momente, va trebui să bâjbâim prin întuneric” (p. 236 – ce limbaj!).

Misiunea lui Krâlenko era dificilă deoarece terorismul împotriva Puterii Sovietice fusese de trei ori discutat în comitetul central al eserilor, în 1918, și de. Trei ori a fost respins (în ciuda faptului că Adunarea Constituantă fusese dizolvată). Și acum, după ce au trecut anii, trebuie să demonstrezi că eserii au practicat totuși terorismul.

Atunci ei au hotărât: nu înainte ca bolșevicii să treacă la executarea socialiștilor. Iar în 1920: dacă bolșevicii vor atenta la viața ostaticilor eseri, partidul va pune mâna pe arme. (Pe alți ostatici n-au decât să-i supprime...)

Așadar: de ce au pus condiții? De ce n-au renunțat pur și simplu? „De ce n-au făcut declarații cu caracter absolut negativ?”

Că partidul, în general, n-a practicat terorismul reiese clar din rechizitoriul lui Krâlenko. Dar se adună astfel de fapte: în cazul unuia dintre acuzați s-a

zămislit planul de a arunca în aer locomotiva de la trenul Sovnarkomului când acesta s-a mutat la sediul din Moscova¹⁷, deci, comitetul central se face vinovat de terorism. Iar Ivanova, însărcinată cu executarea planului, a străjuit o noapte întreagă în apropierea gării, având cu ea un cartuş de piroxilină, deci – atentat la trenul lui Troțki și, prin urmare comitetul central se face vinovat de terorism. Sau: un membru al comitetului central, Donskoi, a prevenit-o pe F. Kaplan că va fi exclusă din partid dacă va trage asupra lui Lenin. Destul de puțin! De ce nu i-au interzis în mod categoric? (Sau: de ce nu au denunțat-o la CEKA?) Totuși, cazul cu Kaplan se prinde: a fost membră a partidului eserilor.

Tot ce a mai putut Krâlenko să ciugulească de pe un cocoș mort a fost faptul că eserii nu au luat măsuri de încetare a actelor individuale de terorism ale combatanților lor, care lăncezeau în inactivitate. (Dar nici acei combatanți n-au făcut mare lucru. Semionov a îndreptat mâna lui Sergheev, care l-a ucis pe Volodarski¹⁸, dar comitetul central a rămas curat deoparte, s-a dezis chiar în mod public. Pe urmă, același Semionov și amica lui Konopliova, cu o sollicitudine suspectă, au îmbogățit cu depozițiile lor GPU-ul, iar acum tribunalul, și acești combatanți teribili, aici, într-un tribunal sovietic, nu sunt ținuti sub pază, și între ședințe se duc să doarmă acasă.)

Despre unul dintre martori Krâlenko spune: „Dacă acest om ar fi vrut să inventeze, este puțin probabil că ar fi putut inventa astfel ca din pură întâmplare să nimerească tocmai la țintă” (p. 251). (Foarte tare! Asta se poate spune despre orice depoziție contrafăcută.) Despre Konopliova dimpotrivă: veridicitatea depoziției ei rezidă tocmai în faptul că nu mărturisește tot ceea ce ar face trebuință acuzării, (însă destul pentru ca acuzații să fie împușcați.) „Dacă ne punem întrebarea: nu cumva Konopliova inventează toate acestea?... Răspunsul este limpede: dacă inventează, atunci inventează” (el știe!) – dar ea nu spune totul, până la capăt Iată însă și altceva: „Această întâlnire putea oare să aibă loc? Nu este exclus”. Nu este exclus? Înseamnă că a avut loc!

Apoi – „grupul subversiv”. S-a comentat mult despre el și brusc: „A fost dizolvat pentru lipsă de activitate”. Atunci de ce ne mai împuiati urechile? Au avut loc câteva deturnări de fonduri bănești din instituții sovietice (eserii nu s-ar fi putut descurca altfel ca să închirieze apartamente, să călătorească dintr-un oraș într-altul). Dar înainte acestea nu erau decât niște elegante, distinse ex, cum se exprimau toți revoluționarii. Dar acum, în fața

tribunalului sovietic? Acest lucru se numea „jaf și tănuire a lucrurilor jefuite”.

În materialele procesului, făclia nemișcată a legii aruncă o lumină gălbuie, tulbure asupra istoriei sovăielnice, oscilante, încâlcite de după revoluție a acestui partid guraliv și emfatic, dar în esență dezorientat, neajutorat și chiar lipsit de activitate, care n-a rezistat în fața bolșevicilor. Și toate hotărârile sau nehotărârile lui, și toate zvârcolirile lui, avânturi ori recesiuni, acum se preschimbau în culpă, mereu culpă, numai culpă.

Și dacă în septembrie 1921, cu zece luni înainte de proces, comitetul central închis la Butârki scria comitetului central nou ales că el nu consimte la orice fel de răsturnare a dictaturii bolșevice, ci doar prin unirea maselor muncitoare și munca de propagandă (cu alte cuvinte, chiar întemnițat fiind, el nu este de acord să fie eliberat nici prin acte de terorism, nici prin complot, nici prin insurecție armată!), și acest lucru li se aruncă în spate ca vina cea mai importantă. Aha, înseamnă că sunteți de acord cu răsturnarea!

Ei, și dacă totuși de răsturnare nu sunt vinovați, de terorism aproape nevinovați, deturnări aproape nu există, și de toate celelalte au fost iertați de mult? Procurorul nostru drag recurge la rezerva tănuită: „În caz extrem, nedenunțarea poate fi considerată element constitutiv al delictului, care se aplică tuturor acuzațiilor fără excepție și trebuie considerat ca stabilit” (p. 305).

Partidul eserilor este vinovat că nu s-a autodenunțat! Iată ce înseamnă bine țintit! Aceasta este o descoperire a gândirii juridice în noul cod, este un drum pavat pe care vor expedia neconținut spre Siberia contingentele urmașilor recunoscători.

Mânios foc, Krâlenko a cuvântat dintr-o răsuflare: „Dușmani înverșunați, dușmani pe vecie”, iată cine sunt inculpații! Astfel că și fără proces este limpede ce trebuie făcut cu ei.

Codul este încă prea nou, și Krâlenko n-a izbutit să memoreze pe nume nici măcar articolele importante privind contrarevoluția, dar cât de tare lovește cu aceste nume! Cum le citează și cât de profund le interpretează, de parcă decenii de-a rândul cuțitul ghilotinei a fost coborât numai de aceste articole! Și iată ce este deosebit de nou și de important: distincția dintre metode și mijloace, prezentă în vechiul cod țarist, la noi nu mai figurează! Ele nu au vreo influență nici asupra calificării acuzației, nici asupra sancțiunii penale! Pentru noi, intenția sau acțiunea este totuna! S-a pronunțat o rezoluție – este de ajuns pentru judecată. Iar faptul „dacă a fost

înfăptuită sau nu a fost înfăptuită nu are nici o importanță esențială” (p. 185). Fie că i-ai șoptit soției în pat că ar fi bine dacă Puterea Sovietică ar fi răsturnată, ori ai făcut propagandă la alegeri, ori ai aruncat o bombă – totuna! Pedeapsa este aceeași!

Așa cum un pictor vizionar din câteva trăsături apăsate de cărbune realizează portretul dorit, tot astfel și pentru noi, în schițele anului 1922, se conturează tot mai mult întreaga panoramă a anilor 1937, 1945, 1949.

Este prima încercare de proces public chiar sub ochii Europei întregi și prima încercare de „indignare a maselor”. Iar indignarea maselor a fost deosebit de reușită.

Dar iată cum s-au petrecut lucrurile. Două Internaționale socialiste – a 2-a și a 21/2 (Internaționala de la Viena), urmăreau de patru ani, fără prea mult entuziasm, dar cu destul calm, cum bolșevicii, spre slava socialismului, își taie, ard, topesc, împușcă, sugrumă țara. Totul era receptat ca un experiment social grandios. Dar în primăvara anului 1922, Moscova a declarat că patruzeci și șapte de eseri sunt deferiți judecății Tribunalului Suprem și socialiștii de frunte ai Europei au început să fie neliniștiți și îngrijorați.

La începutul lui aprilie 1922, la Berlin s-a întrunit – pentru stabilirea unui „front unic” împotriva burgheziei – conferința celor trei Internaționale (din partea Kominternului – Buharin și Radek¹⁹), și socialiștii au cerut bolșevicilor să renunțe la acest proces. „Frontul unic” fiind foarte necesar în interesul revoluției mondiale, delegația Kominternului și-a asumat obligația: că procesul va fi public; că reprezentanții tuturor internaționalelor pot să asiste și să stenografieze; că vor fi acceptați avocații pe care îi doresc inculpații; și, lucrul cel mai important, anticipând competența tribunalului (pentru comuniști era o nimica toată, dar socialiștii au fost și ei de acord): la acest proces nu se vor pronunța condamnări la moarte.

Socialiștii de frunte s-au bucurat: au hotărât pur și simplu să meargă ei înșiși ca apărători ai acuzaților. Lenin însă (care își trăia cele din urmă săptămâni înainte de prima paralizie, dar fără să știe) a avut o intervenție dură în „Pravda”: Noi am plătit prea mult. Cum au putut să promită că nu vor fi condamnări la moarte și să permită accesul trădătorilor socialiști la procesul nostru? Ulterior vom constata că și Troțki a fost pe deplin de acord cu el, ba chiar și Buharin foarte curând s-a căit. Ziarul comuniștilor germani „Rote Fahne” 20 a fost de părere că bolșevicii ar fi niște idioți dacă ar considera necesar să îndeplinească obligațiile asumate: dat fiind faptul că „frontul unic” în Germania a eșuat, promisiunile au fost făcute degeaba. Dar

comuniștii încă de atunci au început să înțeleagă forța extraordinară a procedeelelor lor istorice. Cu puțin înaintea procesului, în mai, „Pravda” a scris: „Noi ne vom îndeplini obligațiile. Dar în afara procesului, acești domni trebuie să fie puși în astfel de împrejurări care să ferească țara noastră de tactica instigatoare a acestor ticăloși”. Și, sub acest acompaniament, la sfârșitul lui mai, vestiții socialiști Vandervelde, Rosenfeld și Theodor Liebknecht (fratele lui Karl cel ucis) au plecat la Moscova.

Începând de la gara de frontieră și în toate stațiile, vagonul socialiștilor a fost asaltat de manifestațiile mânioase ale muncitorilor, care le cereau să dea socoteală pentru intențiile lor contrarevoluționare, iar lui Vandervelde – de ce a semnat tratatul de la Versailles? Le-au spart geamurile la vagon și le-au promis să le stâlcească mutrele. Dar cu cea mai mare pompă au fost întâmpinați în gara Vindava din Moscova: peronul era plin de demonstranți cu steaguri, orchestre, coruri. Pe niște placarde uriașe scria: „Domnule ministru regal Vandervelde! Când veți compărea în fața Tribunalului Revoluționar?” „Cain, Cain, unde este fratele tău Karl?” La coborârea străinilor, au izbucnit strigăte, fluierături, mieunături, amenințări, iar corul cânta: „La noi vine Vandervelde, Bădăran internațional. Bucuroși suntem de oaspeți, dar mai bucuroși, prieteni, I-am pune ștreangul de găL”

(Și numaidecât – un moment penibil: Rosenfeld l-a zărit^{pe} însuși Buharin, care, cu degetele vârâte în gură, fluiera plin de voioșie.) În zilele următoare, prin Moscova, în camioane împodobite, colindau echipe de teatru de păpuși, pe o estradă de lângă monumentul lui Pușkin se reprezenta un spectacol permanent, care înfățișa trădarea eserilor și a apărătorilor lor. Troțki și alți oratori cutreierau prin uzine și, în discursuri incendiare, cereau condamnarea la moarte a eserilor, după care îi puneau să voteze pe toți muncitorii, membri și nemembri de partid. (Chiar de atunci se cunoșteau multe posibilități: cei care nu votau pentru erau dați afară din uzină, ca să nu mai vorbim de... CEKA.) Au votat. Apoi au făcut să circule prin uzine niște petiții, ziarele erau pline de ele și de numărul semnăturilor. (Este adevărat că se mai găseau și dintre cei care nu erau de acord, și unii au trebuit să fie arestați.)

La 8 iunie a început procesul. Erau judecați treizeci și doi de oameni, dintre care doar 22 veneau de la Butârki, ceilalți zece se căiseră, nu mai erau sub escortă și erau apărați de însuși Buharin și de câțiva kominterniști.

(Se veselesc și Buharin, și Piatakov în aceeași comedie de tribunal, fără să simtă ironia soartei prevăzătoare. Dar soarta le lasă și vreme de gândire, câte cincisprezece ani de viață fiecăruia, la fel și lui Krâlenko.) Piatakov era dur, nu-i lăsa pe acuzați să vorbească. Acuzarea era susținută de Lunacearski, Pokrov-ski²¹, Klara Zetkin. (Rechizitoriul a fost semnat și de soția lui Krâlenko, care a condus ancheta – eforturi familiale conjugate.) În sală era lume multă: o mie două sute de persoane, dintre ele însă doar douăzeci și două de rude ale celor douăzeci și doi de acuzați, ceilalți erau toți comuniști, cekiști deghizați, public selectat. Adesea, indivizi din public îi întrerupeau cu strigăte și pe inculpați, și pe apărători. Traducătorii denaturau pentru apărători sensul procesului, pentru proces – cuvintele apărătorilor, demersurile lor erau respinse în batjocură de către tribunal, martorii apărării n-au fost admiși, stenogramele erau făcute astfel, încât nu-ți mai puteai recunoaște propriile cuvinte.

Chiar din prima zi, Piatakov a declarat că tribunalul refuză examinarea imparțială a cazului și intenționează să se călăuzească exclusiv după considerentele privind interesele Puterii Sovietice.

După o săptămână, apărătorii străini au făcut gafa să depună o plângere tribunalului, arătând că se încalcă înțelegerea de la Berlin, la care Tribunalul a răspuns trufaș că el este tribunal și nu poate fi legat de nici o înțelegere.

Apărătorii socialiști și-au pierdut cu desăvârșire curajul, prezența lor la acest proces nu făcea decât să creeze o iluzie de procedură judiciară normală. Au renunțat la apărare și acum nu voiau decât să plece la ei în Europa. Dar nu i-au lăsat. Iluștrii oaspeți au fost nevoiți să declare greva foamei! Numai după aceea, la 19 iunie, li s-a permis să plece. Păcat, fiindcă au pierdut spectacolul cel mai impresionant de la 20 iunie, la aniversarea uciderii lui Volodarski.

Au adunat coloane muncitorești (la unele uzine au încuiat porțile ca să nu plece mai devreme, la altele le-au luat fișele de pontaj, în altă parte, dimpotrivă, le-au oferit o masă la cantină), cu flamuri și placarde – „Moarte inculpaților”, și, firește, coloane militare. Și în Piața Roșie a început mitingul. A vorbit Piatakov, care a făgăduit o pedeapsă aspră, pe urmă Krâlenko, Kamenev, Buharin, Radek, toată floarea oratorilor comuniști. Apoi, manifestanții au pornit spre clădirea tribunalului, iar Piatakov, care se întorsese mai înainte, a dat ordin ca inculpații să fie aduși la ferestrele deschise, sub care se Agita mulțimea dezlănțuită. Ei stăteau copleșiți sub

ploaia de insulte și batjocuri, Gotz a fost nimerit de o scândură pe care scria: „Moarte eserilor”. Toate acestea la un loc au durat cinci ore, amurcea (noptile semialbe de la Moscova). Piatakov a anunțat în sală că o delegație a manifestanților cere aprobarea să intre. Krâlenko a explicat că deși legile nu prevăd așa ceva, totuși, în spiritul Puterii Sovietice, este într-un tot posibil. Și delegația a năvălit în sală, și aici, timp de două ore, a rostit cuvântări pline de insulte și amenințări, a cerut pedeapsa cu moartea, iar judecătorii ascultau, le strângeau mâinile, le mulțumeau și promiteau să fie necruțători. Atmosfera era atât de incendiară, încât inculpații și rudele lor se așteptau să fie linșați chiar acolo. (Gotz, nepotul unui bogat negustor de ceai, simpatizant al revoluției, un terorist norocos pe vremea țarului, participant la numeroase atentate și asasinate: Durnoi, Min, Riman, Akimov, Șuvalov, Racikovski, în toată cariera lui de luptă n-a pățit niciodată așa ceva!) Dar cu aceasta campania mâniei populare s-a încheiat, deși procesul a continuat încă o lună și jumătate. Peste o zi se retrăgeau de la proces și avocații sovietici (și pe ei îi aștepta arestarea și surghiunul).

Aici pot fi recunoscute multe trăsături viitoare, cunoscute, dar conduita inculpaților nu a fost nici pe departe înfrântă și încă nu au fost siliți să se autoblameze. Pe ei încă îi mai susține convingerea tradițională, înșelătoare, a partidelor de stânga, că sunt apărătorii intereselor muncitorilor. După anii pierduți, ani de împăcări și cedări, acum le-a revenit fermitatea târzie. Inculpatul Berg îi acuză pe bolșevici de a fi tras în demonstrații care apărau Adunarea Constituantă; inculpatul Liberov declară: „Mă recunosc vinovat de faptul că în anul 1918 n-am făcut totul pentru răsturnarea puterii bolșevicilor” (p. 103). Evghenia Ratner spune același lucru, iar Berg adaugă: „Mă consider vinovat față de Rusia muncitoare că nu am putut să lupt din toate forțele cu așa-numita putere a muncitorilor și țăranilor, dar sper că nu mi-a trecut încă vremea”. (A trecut, draguțule, a trecut!) Întâlnim aici și vechea pasiune pentru frazele pompoase, dar întâlnim și fermitate.

Procurorul argumentează: acuzații sunt primejdioși pentru Rusia Sovietică fiindcă socotesc că tot ceea ce, au făcut ei este bine. „Poate că unii dintre acuzați își găsesc consolarea în gândul că vreodată cronicarii vor elogia conduita lor”.

Inculpatul Hendelman a declarat în cuvântul lui: „Noi nu recunoaștem judecata voastră...!” Și, el însuși jurist, a polemizat cu Krâlenko referitor la falsificarea depozitiilor martorilor, la „metodele speciale de tratare a martorilor înainte de proces” – citește: referitor la faptul că au fost

neîndoielnic prelucrați la GPU. (De acum există totul! A mai rămas puțin până a atinge idealul.) Este neîndoielnic că ancheta preliminară s-a desfășurat sub supravegherea procurorului (Krâlenko) și astfel au fost eliminate toate neconcor-danțele dintre depoziții.

Desigur, există și asperități. Există și imperfecțiuni. Dar la urma urmelor „trebuie să spunem cu toată claritatea și cu sânge rece... Că nu ne preocupă chestiunea cum va aprecia judecata istoriei lucrarea noastră” (p. 325).

Deocamdată, schimbând direcția, Krâlenko – poate pentru prima și cea din urmă oară în jurisprudența sovietică – își aduce aminte de pre-anchetă. De cercetarea primară, încă înainte de anchetă! Iată ce raționament iscusit ne oferă: tot ceea ce s-a făcut fără supravegherea procurorului și dumneavoastră ați crezut că este anchetă, aceea era pre-anchetă. Iar ceea ce considerați a fi o re-anchetă sub ochii procurorului când se înnoadă firele și se strâng șuruburile – tocmai aceasta e ancheta! „Materialele haotice ale organelor pre-anchetei, neverificate de anchetă, au o valoare judiciară probantă mult mai mică, decât materialele anchetei” (p. 238), când este condusă cu pricepere.

Este dibaci, nu poți să zici că bate apa în piuă.

Vorbind din punct de vedere profesional, firește lui Krâlenko îi era necaz, pentru că se pregătise o jumătate de an pentru acest proces, apoi două luni lătrase la judecată și încă cincisprezece ore la prezentarea rechizitoriului, când toți acești inculpați „se aflaseră nu o dată și nici de două ori în mâinile organelor extraordinare și în astfel de momente când aceste organe aveau împuterniciri speciale; însă datorită unor împrejurări de tot felul aceștia au izbutit să scape teferi” (p. 322), și, iată, acum Krâlenko trebuia să-și bată capul ca să-i aducă legal în fața plutonului de execuție.

De bună seamă, „sentința nu putea fi decât una singură: condamnarea la moarte pentru toți, fără excepție!” Dar Krâlenko menționează cu mărinimie că, întrucât lumea întreagă este cu ochii pe acest proces, cuvântul procurorului „nu constituie o indicație pentru tribunal”, pe care acela „trebuie s-o ia în considerare ori s-o ducă la îndeplinire” (p. 319).

Bun tribunal acela căruia trebuie să i se explice acest lucru...!

După ce procurorul a cerut pedeapsa cu moartea, inculpaților li s-a propus să declare că regretă cele făptuite și își reneagă partidul. Toți au refuzat.

În verdictul său, tribunalul s-a arătat cutezător: el a pronunțat, într-adevăr, condamnarea la moarte, dar nu „pentru toți, fără excepție”, ci doar pentru

douăsprezece persoane. Celorlalți – pușcărie, lagăr, iar pentru încă o sută de persoane executarea pedepsei la locul de muncă.

Și, desigur, cititorul nu poate să nu-și amintească: la Tribunalul Suprem „privesc toate celelalte tribunale ale Republicii, [el] le oferă indicații călăuzitoare” (p. 407), verdictul Tribunalului Suprem este folosit „în calitate de directivă pilduitoare” (p. 409). Și vă puteți închipui câți sunt întemnițați și în provincie!

Poate că tot atât cât și acest proces valorează recursul la Prezidiul VŢIK. Mai întâi, sentința a fost prezentată la conferința RKP (b). Acolo s-a făcut propunerea ca sentința de condamnare la moarte să fie înlocuită cu surghiunul în străinătate, însă Troțki, Stalin și Buharin (ce triadă, și de comun acord!) au propus să li se dea douăzeci și patru de ore pentru renegare; în acest caz vor primi cinci ani de surghiun, altfel, imediat – plutonul de execuție. A fost adoptată propunerea lui Kamenev care a devenit hotărâre a VŢIK: să fie validată sentința de condamnare la moarte, dar să nu fie pusă în aplicare. Soarta viitoare a osândiților va depinde de conduita eserilor rămași în libertate (evident – și cei din străinătate). Dacă socialiștii revoluționari își vor continua activitatea clandestin-conspirativă și, cu atât mai mult, lupta armată, cei doisprezece vor fi executați.

Astfel ei au fost supuși torturii cu moartea: orice zi putea fi ziua execuției. De la Butârki, mai accesibilă, au fost scoși și ascunși la Lubianka, li s-au interzis vizitele, scrisorile și pachetele. De altfel și câteva dintre soții au fost tot atunci arestate și exilate din Moscova.

De pe ogoarele Rusiei era strânsă cea de a doua recoltă pașnică. Nicăieri, în afară de curțile CEKA, nu mai răsunau împușcături (la Iaroslavl a fost executat Perhurov, la Petrograd – mitropolitul Veniamin; și alții, și alții, și alții). Sub cerul azuriu, pe valurile albastre, au plecat în străinătate primii noștri diplomați și ziariști. Comitetul Executiv Central al deputaților muncitorilor și țăranilor păstra în sânul său ostateci pe viață.

Membrii partidului aflat la putere au citit atunci șaiszeci de numere ale ziarului „Pravda” cu relatări de la proces (toți citeau ziarele), și toți ziceau: da, da, da. Nimeni n-a rostit – nu.

Și atunci de ce se mai mirau în 1937? De ce se plâneau?... Oare nu fuseseră puse toate fundamentele samavolniciei: mai întâi prin represiunea extrajudiciară a CEKA, prin represiunea judiciară a tribunalelor militare revoluționare și apoi, iată, cu aceste procese și cu acest tânăr Cod? Oare

1937 n-a fost și el oportun (în conformitate cu obiectivele lui Stalin și, poate, cu ale Istoriei)?

A fost profetică expresia lui Krâlenko că ei nu judecă trecutul, ci viitorul. Începutu-i anevoie, urma vine de la sine...

* în jurul datei de 20 august 1924, Boris Viktorovici Savinkov a trecut granița sovietică. A fost numaidecât arestat și dus la Lubianka.

Referitor la această întoarcere s-au făcut numeroase presupuneri. Iată, de curând și revista sovietică „Neva” (1967, Nr. 11) a confirmat explicația dată în 1933 de Bitrțe²² (revista „Bâloe” – „Trecutul”, Paris, Serie nouă, II, Biblioteca „Rusia ilustrată”, tomul 47): determinându-i să trădeze pe unii dintre agenții lui Savinkov, iar pe alții prostindu-i, GPU-ul a aruncat, prin intermediul lor, o momeală sigură: aici, în Rusia, lânțește o mare organizație clandestină, care nu are însă un conducător destoinic! Nu se putea născoci o momeală mai potrivită! Și nu putea viața agitată a lui Savinkov să se sfârșească în pace la Nisa.

Ancheta a constatat doar dintr-un singur interogatoriu: depoziții benevole și o apreciere asupra activității. La 23 august i-a fost înmănat rechizitoriul. (O rapiditate neverosimilă, dar asta a avut efect. Cineva s-a gândit just că a storce, prin chinuri, de la Savinkov câteva jalnice depoziții mincinoase nu ar face decât să strice impresia de veridicitate.)

Rechizitoriul, redactat într-o terminologie abracadabrantă, îi arunca lui Savinkov în spate o sumă copleșitoare de acuzații: „dușman consecvent al țărânimii celei mai sărace”; „a ajutat burgheziei rusești să-și realizeze năzuințele imperialiste” (adică, în 1918, a susținut continuarea războiului cu Germania); „a întreținut relații cu reprezentanții comandamentului aliaților” (aceasta se referă la perioada când s-a aflat la conducerea ministerului de război!); „a intrat în comitetele de soldați cu intenții provocatoare” (adică a fost ales de către deputații soldaților); și, să mori de răs, avea „simpatii monarhice”. Toate acestea sunt însă lucruri vechi. Existau și acuzații noi, nelipsite, de altfel, din toate procesele viitoare: bani primiți de la imperialiști; spionaj pentru Polonia (Japonia au omis-o...!) și a vrut să otrăvească Armata Roșie cu cianură de potasiu (dar n-a otrăvit nici un soldat).

La 26 august a început procesul. Președinte era Ulrich (îl întâlnim pentru prima oară aici), dar nu exista acuzator, precum nici apărător. Savinkov se apăra puțin și fără pic de râvnă, n-a avut nici o obiecție la probele materiale. Și se pare că aici s-a potrivit foarte bine, l-a tulburat pe inculpat melodia

aceea: căci noi ți dumneavoastră suntem ruși!... Dumneavoastră și noi – egal noi! De bună seamă că iubiți Rusia, noi-vă respectăm iubirea, dar oare noi n-o iubim? Oare, acum, nu suntem noi tăria și slava Rusiei? Și dumneavoastră ați vrut să luptați împotriva noastră? Căiți-vă...!

Dar mai bizară decât orice a fost sentința: „Interesele apărării orânduirii revoluționare nu impun aplicarea pedepsei capitale și, considerând că conștiința maselor proletare nu este călăuzită de motivul răzbunării” – să se comute pedeapsa cu moartea în zece ani închisoare.

Acest lucru a fost senzațional, a tulburat multe spirite atunci: ce să însemne asta? Dezgheț? Regenerare? Ulrich, în „Pravda”, s-a scuzat și a dat explicații de ce a fost grațiat Savinkov. Păi, fiindcă în șapte ani Puterea Sovietică a devenit foarte puternică! Nu cumva credeți că ea se teme de un oarecare Savinkov? (Iată însă că în al 20-lea an va mai slăbi, atunci să nu vă faceți griji, vom împușca cu sutele de mii.)

Astfel după cea dintâi enigmă, a întoarcerii, cea de a doua enigmă a devenit această sentință de necondamnare la moarte. (Burțev explică asta prin faptul că, în parte, Savinkov a fost înșelat cu prezența, chipurile, în cadrul GPU-ului a unor uneltiri opoziționiste, îndreptate spre realizarea unei alianțe cu socialiștii; iar el va fi eliberat și pus să lucreze.

— Astfel încât a făcut o înțelegere cu anchetatorul.) După proces, lui Savinkov i s-a permis... Să trimită scrisori deschise în străinătate, inclusiv lui Burțev, în care el îi asigură pe revoluționarii emigranți că puterea bolșevicilor se bazează pe sprijinul poporului și este inadmisibil să lupti împotriva ei.

În mai 1925, celor două enigme li s-a adăugat încă una: Savinkov, într-o stare sufletească deplorabilă, s-a aruncat de la fereastra nezăbrețită în curtea interioară a închisorii Lubianka, și îngerii lui păzitori n-au izbutit să -l prindă și să -l salveze. Dar, Savinkov le-a lăsat pentru orice eventualitate un document justificativ (ca să nu aibă neplăceri la slujbă), în care explica logic și coerent de ce s-a sinucis. Iar scrisoarea era compusă cu atâta fidelitate și atât de în spiritul, și atât de în stilul lui Savinkov, încât toată lumea i-a dat crezare: nimeni, în afară de Savinkov, nu putea să scrie această scrisoare, și el și-a pus capăt zilelor, dându-și seama de falimentul lui politic. (La fel și Burțev cel clarvăzător a pus cele petrecute pe seama apostaziei lui Savinkov, fără ca măcar să se îndoiască de autenticitatea scrisorilor lui și nici de sinuciderea lui. Perspicacitatea are și ea limitele ei.)

Iar noi, noi, nătărăii, care am ajuns mai târziu deținuți la Lubianka, repetam creduli, ca niște papagali, că plasele de fier deasupra casei scărilor de la Lubianka au fost instalate de când s-a aruncat Savinkov. Ne lăsăm cuceriți într-atât de frumoasa legendă, încât uităm că experiența penitenciarelor este internațională! Fiindcă astfel de plase au existat la închisorile americane încă de la începutul secolului și cum ar fi fost posibil ca tehnica sovietică să rămână mai prejos?

Aflat pe patul de moarte într-un lagăr din tirului Kolâmei, fostul cekist Arthur Schrubel i-a povestit unui deținut din preajma lui că el a fost unul dintre cei patru care l-au aruncat pe Savinkov de la fereastra etajului al patrulea în curtea interioară de la Lubianka! (Și aceasta nu contrazice relatarea contemporană din revista „Neva”: era un pervaz jos, aproape ca la ușa de la balcon. Au ales bine camera! Doar că la scriitorul sovietic îngerii păzitori au dat dovadă de neglijență, în vreme ce, după Schrubel – l-au aruncat împreună.)

Astfel, cea de a doua enigmă a verdictului neobișnuit de indulgent este dezlegată de cea de a treia, mai violentă.

Acest zvon îndepărtat a ajuns totuși până la mine, iar eu l-am. Transmis în 1967 lui M. P. Lakubovici, iar acesta, cu însuflețire încă tinerească și cu ochi strălucitori, a exclamat: „Cred! Se potrivește. Și eu care nu l-am. Crezut pe Blum/cin? -*, mă gândeam că se laudă”. Totul a devenit clar: la sfârșitul anilor '20, Blumkin i-a povestit în mare taină lui lakubovici că el a scris așa-zisa scrisoare dinainte de moarte a lui Savinkov, din însărcinarea GPU-ului. Într-adevăr, când Savinkov se afla în pușcărie, Blumkin era persoana care avea acces permanent în celula lui, „îi înveselea” serile. (Oare o fi simțit Savinkov că moartea îl vizita atât de des, moartea insinuantă și prietenoasă în care nu ghicești niciodată când îți vine sfârșitul?) Aceste vizite i-au ajutat lui Blumkin să deprindă maniera de a vorbi și a gândi a lui Savinkov, de a pătrunde în cercul ultimelor lui gânduri., Ne întrebăm: de ce l-au aruncat pe fereastră? Nu era mai simplu să-t otrăvească? Probabil că voiau să arate cuiva cadavrul, sau presupuneau că îl vor arăta.

Aici este momentul să continuăm povestea soartei lui Blumkin, cekistul atotputernic, pe care, cândva, Mandelstam^^ l-a pus la punct fără frică. Ehrenburg a început la un moment dat să cerceteze cazul lui Blumkin, însă brusc s-a oprit cuprins de jenă. Sunt multe de povestit. După înfrângerea din 1918 a eserilor de stângă, ucigașul lui Mirbach^ nu numai că nu a fost pedepsit, nu numai că nu a împărtășit soarta eserilor de stângă, dar a fost

protejat de Dzerjinski (tot așa a vrut să-l protejeze și pe Kosârev) și, aparent, convertit la bolșevism, îl țineau, fără îndoială, pentru asasinat de importanță deosebită. Odată, pe la începutul anilor '30, a călătorit în străinătate pentru a săvârși un asasinat secret. Sprintul de aventurier sau admirația pentru Troțki l-au minat pe Blumkin în Insulele Marmora: să-l întrebe pe dascălul legiuitor dacă nu are ceva de trimis în URSS? Troțki i-a dat un pachet pentru Radek. Blumkin l-a adus, la înmuiat lui Radek, și vizita lui la Troțki ar fi rămas secretă dacă strălucitorul Radek n-ar fi fost încă de pe atunci turnător. Radek l-a doborât pe Blumkin, iar acesta a fost înghițit de monstrul pe care însuși l-a hrănit din mâna lui cu cel dinții lapte amestecat cu sânge.

Și încă nu am ajuns la marile procese, procesele celebre...

Capitolul 10 LEGEA în FLOARE UNDE sunt OARE acele mulțimi înnebunite care se strecoară spre sârma ghimpată de la frontiera noastră dinspre Occident și pe care ar trebui să le împușcăm conform articolului 71 din Codul penal pentru întoarcerea neauto-rizată în RSFSR? În pofida previziunii științifice, acele mulțimi nu au existat, și articolul dictat de Lenin s-a dovedit inutil. Singurul năstrușnic din toată Rusia s-a dovedit Savinkov, dar, până la urmă, nici lui nu i-au aplicat acel articol, în schimb, sancțiunea opusă – expulzarea din țară în loc de împușcare, a fost încercată din plin și fără întârziere.

Încă din acele zile când redactarea codului era în toi, Vladimir Ilici, încă urmărit de ideea sa, scria la 19 mai 1922: „Tov. Dzerjinski! Apropo de expulzarea în străinătate a scriitorilor și profesorilor care ajută contrarevoluția. Trebuie pregătită cu minuțiozitate. Fără pregătire, vom face gafe... Trebuie să punem chestiunea astfel încât acești” spioni militari „să fie înhățați încontinuu și în mod sistematic, și apoi să fie expulzați în străinătate. Vă rog să arătați această scrisoare, în secret, membrilor Biroului Politic, fără s-o multiplicați” *.

Caracterul secret firesc era conferit în acest caz de importanța și caracterul pilduitor al măsurii. Amplasarea extrem de clară a forțelor de clasă în Rusia Sovietică era stricată de această pată vâscoasă și fără contur a vechii intelectualități burgheze, care în domeniul ideologic a jucat un autentic rol de spion militar, și nu s-ar putea născoci nimic mai bun decât raderea neîntârziată a acestui chist al gândirii și aruncarea lui peste graniță.

Tovarășul Lenin fusese doborât la pat de boala lui, dar, evident, membrii Biroului Politic au aprobat, și tovarășul Dzerjinski a purces la capturare, și

la sfârșitul anului 1922 aproximativ trei sute dintre cei mai de seamă cărturari ruși au fost îmbarcați pe... Un șlep?... Nu, pe un vapor și expediați la groapa de gunoi a Europei. (Dintre numele care s-au afirmat și au devenit celebre acolo au fost filosofii N. O. Losski, S. N. Bulgakov, N. A. Berdiaev, F. A. Stepun¹, B. P. Vâșeslavțev, L. P. Karsavin², I. A. Ilin³, apoi istoricii S. P. Melgunov, V. A. Miakotin, A. A. Kizevetter⁴, I. I. Lapșin, scriitorii și publiciștii I. L. Aichenwald⁵, A. S. Izgoev, M. A. Osorghin⁶, A. V. Peșe-honov⁷. În grupuri mai mici au continuat să expedieze și la începutul anului

*Lenin. Op. Cât., vol. 54. Pp. 265-266.

1923, de pildă pe secretarul lui Lev Tolstoi – V. F. Bulgakov⁸. Din pricina cunoștințelor compromise, aici au nimerit și matematicieni: D. F. Selivanov.

Însă n-au izbutit să înhațe încontinuu și în mod sistematic. Oare din pricina gălăgiei făcute de emigrație, că asta constituie un „cadou” pentru ea?

Oricum, a reieșit că nici această pedeapsă nu este cea mai bună și au scăpat din mână un material foarte bun de împușcat, care acolo, în acea groapă de gunoi, putea zămisli flori otrăvitoare. Și această pedeapsă a fost abandonată. Și toate epurările ulterioare se făceau fie prin trimiterea la Duhoniifi, fie prin trimiterea în Arhipelag.

Sanționat în 1926 (în vigoare până în perioada lui Hrușciiov), Codul penal îmbunătățit a împletit toate sforile articolelor politice anterioare în năvodul unic și trainic al articolului 58, pe care l-a aruncat la pescuitul intelectualității. Pescuitul s-a extins repede și asupra intelectualilor ingineri și tehnicieni, cu atât mai periculoși, cu cât ocupau o poziție[^] solidă în economia națională, și erau greu de controlat numai cu ajutorul învățaturii înaintate. Acum s-a văzut clar că procesul în apărarea lui Oidenborger a fost o greșală (frumos Centru s-ar fi înjghebat acolo!), iar declarația de absolvire a lui Krâlenko*: că „nu poate fi vorba de sabotaje ale inginerilor în anii 1920-1921 – a fost pripită. Dacă n-au fost sabotaje, atunci, mai rău, a fost diversiune (acest cuvânt a fost descoperit, se pare, de un simplu anchetator la afacerea Șahtî)

Abia s-a înțeles ce trebuia căutat: diversiunea, și, numaidecât, în pofida caracterului neobișnuit al acestui concept în istoria omenirii, a început să fie cu ușurință descoperit în toate ramurile industriei și în orice întreprindere separată. Dar în aceste descoperiri mărunte nu se regăsea plenitudinea conceptului, nu se regăsea perfecțiunea execuției, iar natura lui Stalin și toată acea parte cercetătoare a justiției năzuiau spre ele. Dar, în sfârșit,

Legea noastră s-a maturizat, este în floare și poate arăta lumii ceva într-adevăr perfect! Un proces unic, mare, bine coordonat, de data aceasta împotriva inginerilor. Și astfel a fost pus pe rol PROCESUL ȘAHTÎ (18 mai – 15 iulie 1928). Sesiune extraordinară a Tribunalului Suprem al URSS, președinte A. I. Vâșinski (încă rector al Universității de Stat din Moscova), acuzator principal N. V. Krâlenko (o întâlnire memorabilă, un fel de predare a ștafetei juridice!)*”, 53 de inculpați, 56 de martori. Grandios!

Dar, vai, grandoarea conținea și slăbiciunea acestui proces: dacă fiecare inculpat ar fi mânuit doar cu trei fire, în total ar fi 159, iar Krâlenko are numai zece degete și Vâșinski tot zece. Firește, „acuzatii s-au străduit să dezvăluie societății crimele lor grave”, dar nu toți, numai șaisprezece.

* N. V. Krâlenko. Op. Cât., p. 437.

*Membri erau vechii revoluționari Vasiliev-Iujin și Antonov-Saratovski. Sonoritatea simplă a numelor lor atrăgea simpatia. Se rețin ușor. Pe neașteptate, în 1962, în „Izvestia” sunt publicate necrologurile victimelor represiunii. Cine credeți că le semna? Longevivul Antonov-Saratovski! Poate a gustat și el? Însă de aceștia nu-și amintește.)

Treisprezece „s-au eschivat”. Iar douăzeci și patru nu s-au recunoscut vinovați*. Acest lucru introducea o discordanță inadmisibilă, pe care masele nu puteau s-o înțeleagă. Alături de calitățile (de altfel obținute în procesele precedente) – neputința acuzaților și a apărătorilor, incapacitatea lor de a deplasa ori de a evita povara verdictului – cusururile acestui proces nou săreau în ochi și oricui puteau fi iertate, dar unui om cu experiența lui Krâlenko – nu.

În pragul societății fără clase eram în sfârșit în stare să realizăm un proces juridic nonconflictual (care să reflecte caracterul nonconflictual al orânduirii noastre interne), în care să aspire împreună spre un obiectiv unic și tribunalul, și procurorul, și apărarea, și inculpații.

Dar și proporțiile procesului Șahtî – doar industria carboniferă și din ea numai Donbassul, nu erau pe măsura epocii.

De bună seamă că numaidecât, chiar din ziua când s-a încheiat procesul Șahtî, Krâlenko a început să sape o nouă groapă, mai încăpătoare (în ea au căzut chiar doi dintre colegii lui în procesul Șahtî: acuzatorii publici Osadci și Schein). Se înțelege de la sine cu câtă râvnă și pricepere a fost ajutat de întregul aparat al OGPU-ului, care fusese preluat de mâinile ferme ale lui lagoda. Trebuia creată și demascată o organizație de ingineri, care să cuprindă toată țara. Pentru aceasta era nevoie de câteva figuri puternice de

diversioniști care să fie puse în frunte. Și cine nu cunoaște o astfel de figură incontestabil puternică, nesuferit de trufașă, în mediul ingineresc? Piotr Akimovici Palcinski. Inginer de mine renumit încă de la începutul secolului, în primul război mondial era deja vicepreședintele Comitetului Industrial de Război, adică dirija eforturile de război ale întregii industrii particulare rusești. După Februarie a devenit adjunctul ministrului industriei și comerțului. Pentru activitatea lui revoluționară a fost urmărit sub regimul țarist; după Octombrie a fost înțemnițat de trei ori (1917, 1918, 1922), din 1920 este profesor la Institutul de mine și consultant al Gosplanului. (Mai amănunțit despre el -vezi Partea a treia, cap. 10.)

Tocmai pe acest Palcinski l-au desemnat ca inculpat principal în noul și grandiosul proces. Dar superficialul Krâlenko, pătrunzând pe tărâmul, nou pentru el, al ingineriei, nu doar că habar nu avea de rezistența materialelor, însă nici despre o eventuală rezistență a sufletelor nu avea nici cea mai mică idee, în pofida zgomotoasei lui cariere de procuror, care dura de zece ani. Alegerea lui Krâlenko s-a dovedit greșită. Palcinski a rezistat tuturor mijloacelor cunoscute de OGPU – și nu a cedat, și a murit, și nu a semnat nici o tâmpenie. Împreună cu el au suportat încercarea și evident că nici ei nu au cedat, N. K. Von Meck și A. F. Veliciko. Deocamdată nu știm dacă au murit torturați ori împușcați, dar ei au demonstrat că este posibil să te împotrivești, este posibil să rezisti, și astfel au lăsat o pată de reproș arzător tuturor inculpaților celebri care au urmat.

* „Pravda”, 24 mai 1928, p. 3.

Ascunzându-și înfrângerea, lagoda a publicat, la 24 mai 1929, un scurt comunicat al OGPU-ului privind împușcarea celor trei, pentru o diversiune de proporții uriașe, și condamnarea multor alora nementionați*.

Și cât timp s-a pierdut în zadar! Aproape un an! Și câte nopți de interogatorii! Și câtă fantezie de anchetator! Și totul în van! Krâlenko a trebuit să ia totul de la capăt, să caute o figură strălucitoare și puternică, dar care, în același timp să fie foarte slabă și foarte docilă, însă atât de puțin înțelegea el soiul acesta blestemat al inginerilor, că a mai pierdut un an cu încercări nereușite. Din vara lui 1929 l-a luat în primire pe Hrennikov, dar și Hrennikov a murit fără să accepte josnicul rol. L-au frânt pe bătrânul Fedotov, dar el era textilist, un domeniu neavan ta jos! Și a mai trecut un an. Țara aștepta un proces de diversiune atotcuprinzător, aștepta tovarășul Stalin, dar toate încercările lui Krâlenko dădeau greș. Și de-abia în vara anului 1930, cineva a găsit și i-a propus: Ramzin, directorul Institutului

termotehnic! L-au arestat, și în trei luni a fost pregătit și prezentat un spectacol excepțional, perfecțiunea întruchipată a justiției noastre și model pentru justiția mondială: PROCESUL „PARTIDULUI INDUSTRIAL” (25 noiembrie – 7 decembrie 1930), sesiunea extraordinară a Tribunalului Suprem, același Vâșinski, același Antonov-Saratovski și, preferatul nostru, același Krâlenko.

Acum nu mai apar „motive tehnice, care să ne împiedice să punem la dispoziția cititorului stenograma completă a procesului: iat-o’*, ori să nu permitem accesul corespondenților străini.

Un proiect măreț: pe banca acuzaților se alia toată industria țării, toate ramurile ei și organele de planificare. (Numai ochiul regizorului vede fisura pe unde s-a prăvălit industria minieră și transportul feroviar.) În plus - zgârcenie în utilizarea materialului: numai opt acuzați (s-au luat în considerație greșelile săvârșite în procesul Șahtî).

Veți exclama: și opt oameni pot să reprezinte întreaga industrie? Da, pentru noi sunt chiar prea mulți! Trei din opt sunt din industria textilă, ca fiind cea mai importantă ramură pentru apărare. Atunci, probabil, aveți o armată de martori? Șapte oameni, și ei diversioniști și, de asemenea, arestați. Atunci – teancuri de probe materiale? Desene, proiecte, directive, situații, considerații, denunțuri, însemnări personale? Nimic! Adică – nici o hârtiuță! Dar GPU-ul ce-a păzit? A arestat atâția oameni și n-a pus mina pe nici o hârtiuță? „Au fost multe”, dar „toate au fost distruse”. Pentru că: „unde să țină arhiva?” La proces sunt prezentate doar câteva articolașe de ziar ~ de-ale emigranților și de-ale noastre. Dar pe ce temeluri se va edifica acuzarea?! Păi, se descurcă ci Nikolai Vasilievici Krâlenko. Nu e prima oară: „în toate împrejurările, cea mai bună probă materială este mărturia inculpaților” *’’’.

Dar ce fel de mărturie? Fără constrângere, sinceră, din suflet, când căința smulge din piept monologuri întregi și ai tot vorbi, și ai demasca, și ai biciui!

* „Izvestia”, 24 mai 1929.

*Procesul Partidului industria! Ed. Legislația sovietică, Moscova, 1931.

*Procesul Partidului industrial, p. 453.

Bătrânului Fedotov i-au spus să se așeze, destul. Dar nu, el insistă să mai dea explicații și să mai facă alte comentarii! În cinci ședințe de audiere neîntrerupte aproape că nici nu-i nevoie să pui întrebări: inculpații vorbesc neconținut, explică și apoi mai cer o dată cuvântul să facă adăugiri, în mod

deductiv, ei expun tot ce e necesar pentru acuzare fără nici un fel de întrebări. Ramzin, de pildă, după explicații ample, pentru mai multă claritate, mai face și scurte rezumate, ca pentru niște studenți mediocri. Inculpații se tem cel mai mult să nu rămână ceva neclarificat, cineva nedemascată, vreun nume nepronunțat, vreo intenție de diversiune neelucidată. Și cum se autoblatează! „Sunt un dușman de clasă”, „sunt vândut”, „ideologia noastră burgheză”. Procurorul: „Asta a fost greșala dumneavoastră?” Cearnovski: „Și crima mea!” Krâlenko pur și simplu nu are ce face, de cinci ședințe bea ceai cu biscuiți sau ce i se aduce acolo.

Dar cum suportă acuzații asemenea explozie emoțională? Înregistrări pe bandă de magnetofon nu există, dar avocatul apărării Oțep relatează: „Cuvintele acuzaților curgeau pe un ton serios, rece, potolit – specific profesional”. Na-ți-o bună! Atâta dorință pătimasă pentru destăinuire și deodată -serios? Rece? Ba mai mult, probabil își mormăie atât de încet textul lor monoton, plin de căință, că deseori Vâșinski îi pofteste să vorbească mai tare, fiindcă nu se aude nimic!

Armonia procesului nu este stricată câtuși de puțin nici de apărare: ea este de acord cu toate propunerile procurorului; rechizitoriul acestuia îl numește istoric, iar argumentele ei – slabe și rostite fără convingere, căci „avocatul sovietic este întâi de toate cetățean sovietic” și „laolaltă cu toți muncitorii trăiește un sentiment de indignare” față de crimele săvârșite de inculpați (Procesul Partidului industrial, p. 488). În timpul audierii judiciare, apărarea pune întrebări timide, modeste și renunță numaidecât la ele dacă intervine Vâșinski. De fapt, avocații nu apără decât doi textiliști inofensivi și nu contestă conținutul infracțiunii, nici calificarea acțiunilor, ci doar întreabă timid: nu s-ar putea oare ca clientul lor să nu fie pus la zid? Ce este mai folositor, tovarăși judecători, „cadavrul lui ori munca lui”?

Care sunt crimele infecte ale acestor ingineri burghezi? Lată-le. S-au planificat ritmuri diminuate de dezvoltare (de exemplu, creșterea anuală a producției doar cu 20-22%, în vreme ce muncitorii suni pregătiți să dea 40 și 50%). S-au încetinit ritmurile de extragere a combustibililor locali. Kuzbassul nu se dezvoltă suficient de repede. Foloseau discuțiile teoretico-economice (oare să alimenteze Donbassul cu electricitate de la Dneproghes, să construiască o super-autostradă Moscova-Don-bass?) pentru întârzierea soluționării unor probleme importante. (În timp ce inginerii discută, treaba, chipurile, nu merge.) Au întârziat examinarea proiectelor ingineresti (nu le-au aprobat pe loc). În cursurile de rezistența materialelor promovau o linie

antisovietică. Instalau utilaje învechite. Imobilizau capitalurile (le investeau în șantiere costisitoare și de lungă durată). Efectuau reparații inutile! Foloseau metalul cu nechibzuință (asortiment incomplet de fier). Creau disproporții între ateliere, între materia primă și posibilitățile de a o prelucra (acest lucru s-a văzut mai cu seamă în ramura textilă, unde s-au construit vreo două fabrici în plus decât era nevoie pentru Recolta de bumbac). Apoi – se făceau salturi de la planurile minimale la cele maximale. Și a început o dezvoltare accelerată, evident dăunătoare, a aceleiași industrii textile nefericite, însă ceea ce este mai important: s-au pus la cale (dar nu s-au înfăptuit niciodată și nicăieri) diversiuni în energetică. Astfel, diversiunea nu constă în distrugeri și stricăciuni, ci îmbracă o formă planificată și operativă, care trebuia să ducă la o criză generală și chiar la o paralizie economică în anul 1930! Dar nu a dus tocmai datorită contra-planurilor industriale și financiare propuse de mase (dublarea cifrelor!)

— Ne-ne-ne... Va replica un cititor sceptic.

Cum? Nu vă e de ajuns? Dar dacă la proces vom repeta și rumega de șapte-opt ori fiecare punct, atunci va ieși destul, nu?

— Ne-ne-ne, o va ține pe a lui cititorul anilor '60. Dar probabil că toate acestea puteau să se producă tocmai din pricina acelor contra-planuri industriale și financiare? Să vedeți 'ce disproporții apar dacă orice adunare sindicală, fără să întrebe Gosplanul, poate să răstoarne după bunul plac toate proporțiile.

Of, amară este pâinea procurorului! S-a luat hotărârea să se publice totul în presă, cuvânt cu cuvânt! Prin urmare, vor citi și inginerii. Ai intrat în horă, trebuie să joci! Și Krâlenko se lansează neînfricat să întrebe și să comenteze tot felul de amănunte inginerești! Și paginile interioare ale marilor ziare sunt pline cu tot felul de subtilități tehnice tipărite cu petit. Conta pe faptul că cititorii vor fi buimăciți, nu le vor ajunge nici serile, nici zilele de sărbătoare, așa că n-or să citească totul, ci doar va remarca refrenul ce revenea după câteva paragrafe: au sabotat, au sabotat, au sabotat!

Și dacă totuși vor citi? Rând cu rând?

Vor vedea atunci, parcurgând autoacuzatiile anoste, alcătuite fără îndemânare și lipsite de inteligență, că juvățul de la Lubianka s-a apucat de o treabă care îl depășește. Că gândirea cu aripi puternice a secolului al XX-lea se va smulge și va zbura din orice ștreang. Da, acești arestați au fost închiși, supuși, reprimăți, dar gândirea zboară! Chiar limbile speriate și istovite ale inculpaților izbutesc să numească și să ne spună totul.

Iată în ce ambianță lucrau ei. Kalinnikov: „La noi s-a creat un climat de neîncredere pe plan tehnic”. Laricev: „Voiam ori nu voiam, aceste patruzeci și două de milioane de tone de petrol trebuia să le scoatem (adică așa s-a poruncit de sus)... Fiindcă, oricum, patruzeci și două de milioane de tone de petrol nu pot fi extrase în nici un fel de condiții” (Procesul Partidului industrial, /; 325).

Între aceste două imposibilități era imobilizată întreaga activitate a acestei generații nefericite de ingineri. Institutul termotehnic se mândrește cu rezultatele cercetării sale principale: creșterea spectaculară a coeficientului de utilizare a combustibilului; pornind de la aceasta, în planul de perspectivă sunt diminuate necesitățile în extracția combustibilului, deci au sabotat, diminuând producția de combustibil!

— În ceea ce privește transportul, au trecut în plan reiiitarea tuturor vagoanelor cu un dispozitiv de cuplare automată: deci – au sabotat, au imobilizat capitalul! (Dispozitivul de cuplare automată se introduce și se justifică în termen îndelungat, dar nouă ne trebuie mâine!) – (Pentru folosirea mai avantajoasă a căilor Ferate cu o singură linie au hotărât să mărească locomotivele și vagoanele. Asta-i modernizare? Nu, diversiune! Pentru că va trebui să se cheltuiască fonduri pentru consolidarea suprastructurii podurilor și a liniilor!

— Pornind de la raționamentul economic profund că în America este ieftin capitalul și scumpă mina de lucru, pe când la noi este invers, dar nu trebuie să-i imităm pe americani, Fedotov trage următoarea concluzie: nu are rost să cumpărăm acum mașinile americane scumpe, pentru viitorii zece ani ne este mai avantajos să cumpărăm mai ieftin mașini englezești mai puțin perfecționate și să folosim mai mulți muncitori, iar peste zece ani, când oricum vor trebui schimbate, indiferent de care ar fi, vom cumpăra atunci mai scumpe. Diversiune! Sub pretextul unor economii, el nu vrea ca industria sovietică să fie înzestrată cu mașini perfecționate!

— S-au apucat să construiască fabrici noi din beton armat, în loc de beton simplu, mai ieftin, explicând că cheltuielile sunt justificate pentru cel puțin o sută de ani. Nu-i asta diversiune? Imobilizare de capitaluri, absorbire de armătură, care este deficitară! (oare voiau s-o păstreze pentru proteze dentare?)

Fedotov încuviințează bucuros de pe banca acuzaților:

— Firește, dacă astăzi contează fiecare copeică atunci socotiți că este diversiune. Englezii spun așa: sunt prea sărac ca să-mi cumpăr lucruri

ieftine.

Încearcă să-i explice cu blândețe procurorului tare de cap:

— Abordările teoretice, de orice fel, au drept rezultat norme care în final sunt (vorfi socotite!) dăunătoare... (p. 365).

Oare un inculpat speriat putea să se exprime mai clar de-atât?... Ceea ce. Pentru noi este teorie, pentru voi este diversiune! Căci voi vreți să înhățați lotul astăzi, fără să vă gândiți câtuși de puțin la ziua de mime...

Bătrânul Fedotov încearcă să explice unde se prăpădesc sute de mii și milioane de ruble din pricina acestei grabe absurde a planului cincinal: bumbacul nu se sortează la locul de, recoltare, pentru ca fabricilor să li se livreze sortul corespunzător destinației fiecăreia, el este expedit la nimereală, când un sort, când altul. Dar procurorul nu ascultă! Cu îndărătnicia celui greu de cap revine de zece ori în timpul procesului, și revine, și revine la problema cea mai concretă, alcătuită din cubulefe: de ce s-au apucat să construiască „fabrici-palate”, cu etaje înalte, coridoare largi și ventilație prea bună? Oare asta nu e o diversiune evidentă? Căci asta înseamnă imobilizare de capital, nerambursabilă. ’! Diversioniștii burghezi îi explică: știți, Comisariatul Poporului pentru Muncă a vrut, în țara proletariatului, să construiască pentru muncitori cât mai spațios și aerisit (va să zică și la Comisariatul Poporului pentru Muncă există diversioniști, notați!), medicii au vrut ca înălțimea etajului să fie de nouă metri, Fedotov a scăzut-o la șase... Da de ce nu la cinci? Asta-i diversiune! (Dacă ar fi redus-o la patru și jumătate, asta ar fi fost o diversiune sfruntată: a vrut să creeze pentru muncitorii sovietici liberi condițiile de coșmar din fabricile capitaliste.) Încearcă să-l lămurească pe Krâlenko că aceasta nu reprezintă decât trei la sută din valoarea totală a fabricii! Cu echipament cu tot... Nu, din nou și iar din nou despre înălțimea etajului! Și: cum ați îndrăznit să instalați ventilatoare atât de puternice? Sunt calculate pentru zilele de vară cele mai călduroase... De ce pentru cele mai călduroase? În zilele cele mai călduroase, muncitorii pol să transpire și ei puțin!

Or: „Disproporțiile existau de la bun început... O organizație de neghiobi a efectuat asta înaintea” Centrului inginerilor „(p. 204).” Nu este nevoie de nici un fel de acțiuni diversioniste... Sunt suficiente acțiunile corespunzătoare, și atunci totul vine de la sine” (p. 202). Cearnovski nu poate să se exprime mai clar! După atâtea luni la Lubianka și, acum, pe banca acuzaților... Sunt de ajuns acțiunile corespunzătoare {adică acelea

care corespund celor indicate de neghiobii de sus) și acel plan de neconceput se va submina de la sine.

— Iată diversiunea lor: „Noi aveam posibilitatea să realizăm, să spunem 1 000 de tone, însă trebuia (conform planului lor stupid) 3000, și noi nu am luat măsuri pentru a asigura realizarea acestui indicator”.

Pentru o stenogramă oficială din acei ani, revizuită și purificată, recunoașteți că nu e puțin.

De multe ori Krâlenko își aduce actorii într-o stare când în vocile lor se simțeau intonații de epuizare, din pricina acelor bazaconii pe care îi sileau să le îndruga la nesfârșit, când ți se face rușine pentru dramaturg, însă ești nevoit să joci pentru un crâmpei de viață.

Krâlenko: Sunteți de acord?; Fedotov: Sunt de acord... Deși în general nu cred... (p. 425). ’

Krâlenko: Confirmați? Fedotov: La drept vorbind... În unele părți... În general parcă... Da (p. 356).

Pentru ingineri (cei care încă sunt în libertate, încă neîntemnițați, care trebuie să lucreze cu însuflețire după discreditația judiciară a întregii bresle) nu există nici o ieșire. Totul este rău. Rău este da și rău este nu. Rău înainte, rău înapoi. Dacă s-au grăbit, este o grabă diversionistă, nu s-au grăbit – zădărniciere diversionistă a ritmului. Au dezvoltat o ramură cu prudență – întârziere intenționată, sabotaj; s-au supus unor salturi capricioase înainte – disproporție diversionistă. Reparații, îmbunătățiri, investiții capitale – imobilizarea capitalurilor, utilizarea echipamentului până la uzură – diversiune! (Dar toate acestea anchetatorii le vor afla de la ei în felul următor: privare de somn, carceră.

— Iar acum să aduceți exemple convingătoare de diversiuni săvârșite.)

— Dați un exemplu elocvent! Un exemplu elocvent al diversiunii dumneavoastră! Îi îndemna Krâlenko nerăbdător.

(Vă vor da, vă vor da exemple elocvente! Curând se va găsi cineva să scrie și istoria tehnicii din acești ani! El o să vă dea toate exemplele și non-exemplele. Va aprecia toate convulsiile epilepticului vostru cincinal în patru ani. Atunci vom afla câte bogății naționale și forțe s-au prăpădit în zadar. Vom afla cum cele mai bune proiecte au fost, toate, distruse, iar cele mai proaste au fost puse în aplicare, în modul cel mai rău posibil. Da, când hunc-Wfi-ii10 dau ordine inginerilor din industria diamantelor, oare ce poate

ieși bun de aici? Diletanții entuziaști produc stricăciuni și mai mari decât niște șefi mărginiți.)

Da, o expunere mai amănunțită nu vă convine. C” cât sunt mai multe amănunte cu atât sunt mai puține șanse ca nelegiuirile să atragă condamnarea ia moarte.

Dar așteptați, asta nu-i totul! Crimele cele mai importante n-au fost pomenile încă! Iată-le, iată-le accesibile și pe înțelesul chiar și al unui neștiutor de carte! Partidul industrial: 1. A pregătit intervenția străină; 2. A primit bani de la imperialiști; 3. S-a ocupat cu spionajul; 4. A distribuit portofoliile în viitorul guvern.

Și asta-i tot! Și toate gurile au fost închise. Și toți cei care obiectau au lăsat capul în jos. Și se aude doar tropăitul manifestațiilor și urletul de dincolo de fereastră: „Moarte! Moarte! Moarte!”

Dar mai amănunțit nu se poate?... La ce bun mai amănunțit?... Prea bine, poftim, doar că va fi și mai teribil. Toți erau conduși de marele stat-ma-jor francez. Căci Franța nu are nici griji, nici dificultăți, nici lupte între partide, este de ajuns un fluierat și diviziile se urnesc numaidecât să înceapă intervenția! Prima dată a fost remarcată în anul 1928. Dar nu s-au înțeles, nu s-au pus de acord. Bun, au transferat-o în 1930. Din nou nu s-au înțeles. Bine, în 1931. De fapt, iată cum stau lucrurile: Franța, personal, n-o să lupte, ci doar va lua (pentru organizarea generală) o parte a Ucrainei din partea dreaptă a Niprului. Anglia cu atât mai mult nu va lua parte la operații, dar, pentru intimidare, promite să-și trimită flota în Marea Neagră și în Marea Baltică (pentru asta va primi petrolul din Caucaz). Iată însă cine sunt principalii combatanți: o sută de mii de emigranți (ei s-au împrăștiat de mult, dar la un semnal din fluier se vor strânge). Pe urmă Polonia (ea vrea jumătate din Ucraina). România (sunt cunoscute succesele ei strălucite în primul război mondial, este un adversar de temut). Letonia! Și Estonia! (Acele două țărișoare vor lăsa bucuroase deoparte grijile pentru tinerele lor orânduiri de stat și vor porni cu mic cu mare să cucerească.) Dar lucrul cel mai^cumplit îl constituie direcția loviturii principale. Cum, o și cunoașteți? Da! Începe din Basarabia și mai departe, sprijinindu-se pe malul drept al Niprului – drept spre Moscova! * Și în acest moment fatal, pe toate căile ferate... Se vor produce explozii?

— Nu, se va bloca circulația! Iar în centralele electrice Partidul industrial va deconecta siguranțele, și întreaga Uniune se va cufunda în beznă, și toate mașinile se vor opri, inclusiv cele de la fabricile de textile! Se vor dezlănțui

șiruri de acte diversioniste. (Atenție, inculpați! Până la ședința fără public să nu menționați metodele de diversiune. Să nu pomeniți uzine și nici puncte geografice! Să nu citați nume de familie, nici străine, nici rusești!) Adăugați aici lovitura de moarte care va fi dată industriei textile tocmai în preajma acestui moment! Adăugați că două-trei fabrici de textile se construiesc, ca o diversiune, în Bielorusia, ele vor servi ca bază de sprijin pentru intervenționiști (p. 356, nu e deloc o glumă)! Având fabricile de textile, intervenționiștii se vor năpusti spre Moscova! Dar iată complotul cel mai perfid: au vrut (dar n-au reușit) să sece bălțile din Kuban, mlaștinile din Polesia^ și mlaștinile din jurul lacului Ilmen (Vâșinski interzice să fie numite locuri exacte, dar pe unul dintre martori l-a luat gura pe dinainte) și atunci intervenționiștilor li se vor deschide drumurile cele mai scurte și, fără să-și ude picioarele și copitele cailor, vor ajunge la Moscova. (Tătarilor de ce le-a fost greu? Napoleon de ce n-a mai găsit Moscova? Păi din cauza mlaștinilor

*Cine i-o fi desenat lui Krâlenko această săgeată pe pachetul ele țigări? Oare nu acela care a conceput planul nostru de apărare pentru anul 1941...?

Din Polesia și Ilmen. Iar dacă ele vor fi secate – Capitala cea Albă¹² va fi descoperită!) Da, și mai adăugați că sub forma unor fabrici de cherestea s-au construit (să nu pomeniți locuri, e secret!) hangare, pentru ca avioanele inter-venționiștilor să nu stea în ploaie, și să le poată rula acolo. De asemenea s-au construit (nu pomeniți locuri!) clădiri pentru intervenționiști! (Unde erau încartiruiți ocupanții fără adăpost din toate războaiele precedente...?) Toate instrucțiunile, inculpații le-au primit de la niște misterioși domni străini, K și R. (să nu pomeniți^nume în ruptul capului! În sfârșit, nici state să nu pomeniți!) (p. 409). În ultima vreme au purces la „pregătirea unor acțiuni de trădare în cadrul unor unități ale Armatei Roșii” (să nu pomeniți felul armelor! Să nu pomeniți unități, nici nume!). În această privință n-au făcut nimic, în schimb au avut de gând (tot n-au făcut nimic) să organizeze într-una dintre instituțiile centrale ale armatei o celulă de financiari, foști ofițeri în armata albgardistă. (Ah, armata albgardistă? Scrieți, să fie arestați!) Celule ale unor studenți cu concepții antisovietice... (Studenți? Scrieți, să fie arestați!)

(Însă nu-i bine să întinzi prea mult coarda Ca nu cumva muncitorii să se descurajeze, să nu creadă că acum totul este pierdut, că puterea sovietică a scăpat frâul din mână. Lămuresc și această latură: au plănuit multe, dar au

făcui puține! Niciuna dintre ramurile industriei n-a suferit pierderi substanțiale.)

Totuși de ce n-a avut loc intervenția? Din motive diferite și foarte complexe. Ba că Poincare nu a fost ales în Franța, ba că emigranții noștri industriași au considerat că fostele lor întreprinderi n-au fost restaurate îndeajuns de bolșevici, lasă-i să mai lucreze puțin! Apoi nici cu Polonia și nici cu România nu s-au putut defel înțelege.

Prea bine, n-a fost intervenție, a fost însă Partidul industrial! Auziți tropotul? Auziți vacarmul maselor muncitoare: „Moarte! Moarte! Moarte!” Sunt „aceia, care în caz de război vor trebui să plătească cu viața, cu privațiunile și suferințele lor munca acestor oameni” (p. 437 – din discursul lui Krâlenko).

(Parcă a avut gura aurită: tocmai cu viețile, privațiunile și suferințele lor vor răscumpăra, în anul 1941, acești demonștrânți creduli munca acestor oameni! Dar încotro ați îndreptat degetul, tovarășe procuror? Pe cine arătați cu degetul?)

Totuși de ce „Partidul industrial”? De ce partid și nu Centrul Inginerilor și Tehnicienilor? Noi ne-am obișnuit cu – Centrul!

Da, a fost și un Centru. Dar au hotărât să se preschimbe în Partid. E mai impunător. Așa le va fi mai ușor să lupte pentru portofolii în viitorul guvern. Asta „mobilizează masele de ingineri și tehnicieni în lupta pentru putere”. Dar cu cine să se lupte? Păi – cu alte partide! În primul rând -cu Partidul Țărănesc al Muncii, căci acolo sunt două sute de mii de oameni! În al doilea rând – cu partidul menșevic! Centru? Păi, iată, aceste trei partide la un loc trebuie să alcătuiască Centrul Unificat. Dar GPU-ul a avut grijă să-i nimicească. Și este foarte bine că ne-au nimicit! (Inculpații sunt cu toții bucuroși.)

(Stalin era măgulit să mai lichideze încă trei partide! Cele trei „centre” vor adăuga ceva la gloria lui!)

Și, dacă există un partid.

— Există, normal, și un comitet central, da. Comitetul lor central! Este drept că nu s-au organizat nici un fel de conferințe, nu s-au ținut nici un fel de alegeri. Cine a vrut, a intrat, vreo cinci persoane. Toți cedau unul în favoarea celuilalt. Și locul prezidențial și -l cedau unul altuia. N-au existat nici ședințe – nici la comitetul central (nimeni nu-și amintește, dar Ramzin

își amintește, el va spune!), nici la secțiile pe ramuri. Totuși pare cam pustiu... Cearnovski: „De fapt, Partidul industrial nu a fost constituit formal”. Câți membri are? Laricev: „Numărătoarea membrilor este dificilă, efectivul exact nu se cunoaște”. Și cum organizau diversivunile? Cum își transmiteau directivele? Uite așa, cine cu cine se întâlnea la întreprindere își transmiteau verbal. Mai departe, fiecare sabota după cum îi dicta conștiința. (Ramzin va numi sigur două mii de membri. Iar unde sunt două, vor aresta și cinci, în URSS, după datele deținute de tribunal, există în total treizeci-pa-truzeci de mii de ingineri. Deci, fiecare al șaptelea se arestează, cei șase vor fi speriați.) – Dar contactele cu Partidul Țărănesc al Muncii? Păi se întâlnesc la Gosplan sau la VSNH, și „pun la cale acțiuni sistematice împotriva comuniștilor de la sate”...

Oare unde am mai văzut asta? Da, iată unde: în Aida. Radames este condus la război, orchestra bubuie, opt războinici cu coifuri și lănci, iar două mii sunt pictați pe pânza din fundal.

Așa este și Partidul industrial.

Dar nu-i nimic, merge, se poate juca! (Astăzi nici nu-ți vine să crezi cât de teribil și serios părea totul atunci, și cât ne teroriza.) Și li se vâra în cap cu forța, prin repetiții, și fiecare episod este reluat de câteva ori. Din pricina asta, viziunile apocaliptice se multiplică. Iar ca să nu pară searbăd, monoton, inculpații „uită” ceva neînsemnat, „încearcă să se eschiveze”, și atunci, numaidecât sunt „puși sub tirul depozitiilor încrucișate” și totul pare veridic, ca într-un spectacol prezentat de MHAT.

Însă Krâlenko a exagerat. S-a gândit să arate Partidul industrial și din alt unghi – să-i prezinte baza socială. Aici totul se desfășura pe câmpul stihiei de clasă, analiza nu -l va induce în eroare, și Krâlenko s-a abătut de la sistemul lui Stanislavski¹³, n-a mai împărțit rolurile și a lăsat în voie improvizația: fiecare să-și povestească viața și să spună ce atitudine a avut fața de revoluție și cum a ajuns să devină diversionist.

Și această adăugire nechibzuită, un tablou de viață omenească, a stricat dintr-o dată toate cele cinci acte ale piesei.

Mai întâi aflăm cu uimire că toți acești opt corifei ai intelectualității burgheze provin din familii sărace. Fiu de țăran, fiu al unui funcționar cu mulți copii, fiu de meșteșugar, fiu de învățător sătesc, fiu de negustor ambulant. Niciunul dintre cei opt n-a avut bani pentru învățătură, pentru a studia au fost nevoiți să muncească, și de la ce vârstă? De la doisprezece ani. Unii dădeau meditații, alții lucrau ca fochiști pe locomotivă. Dar iată ce

este monstruos: în vremea regimului țarist, nimeni nu le-a barat drumul spre învățătură! Toți au absolvit liceele reale, apoi institutele tehnice de învățământ superior, au devenit profesori de renume. (Cum așa? Păi nouă ni s-a spus că... Doar copiii de moșieri și capitaliști?... Calendarele nu pot să mintă...)

Pe când acum, în era sovietică, inginerii întâmpinau mari dificultăți: aproape nu aveau posibilitatea să-și trimită copii la studii superioare (căci copiii intelectualilor, să nu uităm, erau cei din urmă...) Tribunalul nu discută. Nici Krâlenko nu discută. (Inculpații înșiși se grăbesc să facă mențiunea că, firește, pe fundalul victoriilor generale, acest lucru nu are importanță.) Începem, puțin câte puțin, să-i deosebim și pe inculpați (până acum au vorbit foarte asemănător). Diferența de vârstă care îi desparte constituie și diferența de onorabilitate. Explicațiile celor care au în jur de șaizeci de ani și mai mult stârnesc compasiune. Dar sunt combativi și impertinenți Ramzin și Laricev, de patruzeci și trei de ani, și Ocikin, de treizeci și nouă (cel care în 1921 a făcut un denunț împotriva Direcției generale a combustibilului.) Toate depozițiile mai importante privind Parditul industrial și intervenția sunt ale lor. Ramzin era acel soi de om (în pofida succeselor remarcabile din tinerețe) căruia nimeni dintre confrăți nu-i întindea mâna. Foarte bine! La tribunal, prindea din zbor toate aluziile lui Krâlenko și le dădea formulări precise. Toate acuzațiile se fundamentează pe memoria lui Ramzin. Dispune de o asemenea stăpânire de sine și dârzenie că, într-adevăr, ar putea (din însărcinarea GPU, firește) să ducă tratative referitoare la intervenție.

— Nu -l ocolise norocul nici pe Ocikin: la douăzeci și nouă de arii „se bucura de încrederea nelimitată a celor de la ȘTO și Sovnarkom”.

Nu poți spune același lucru despre profesorul Cearnovski, de șaizeci și doi de ani: studenți anonimi îl ponegreau la gazeta de perete; după douăzeci și trei de ani de carieră didactică a fost chemat la adunarea generală a studenților „să prezinte un raport despre propria activitate” (nu s-a dus).

Profesorul Kalinnikov, în 1921, s-a aflat în fruntea unei revolte pe față împotriva Puterii Sovietice și anume: greva profesorilor! Să ne amintim de autonomia lor academică*, în 1921 profesorii de la MVTU l-au reales pe Kalinnikov rector pentru un nou mandat, dar narkomatul nu l-a agreat și a numit pe omul său. Atunci au participat la grevă și studenții (căci încă nu erau adevărați studenți proletari), și profesorii, iar Kalinnikov a fost un an

de zile rector împotriva voinței Puterii Sovietice. (De-abia în 1922 au sucit gâtul autonomiei lor, după multe arestări.)

Fedotov are șaiszeci și șase de ani, iar vechimea lui de inginer de fabrică este cu unsprezece ani mai mare decât vârstă întregului RSDRP. El a lucrat la toate filaturile și fabricile de textile din Rusia (ce detestabili sunt astfel de oameni, ce bine ar fi să scăpăm mai repede de ei!), în 1905 și-a părăsit postul de director la întreprinderile Morozov, renunțând la un salariu considerabil, și a preferat să participe la „funerariile roșii” ale muncitorilor uciși de cazaci. Acum este bolnav, nu mai vede bine, și seara nu mai poate ieși din casă, nici măcar la teatru.

Și aceștia pregăteau intervenția? Dezastrul economic?

II

*Partea întâi, capitolul 2. P. 29.

Mulți ani la rând, Cearnovski n-a avut nici o seară liberă, atât era de ocupat cu activitatea de profesor și cu elaborarea noilor științe (organizarea producției, bazele științifice ale raționalizării). Mi-au rămas în minte din copilărie inginerii-profesori din acei ani, erau exact așa: seri de-a rândul erau asaltați de studenți, care își pregăteau lucrările de diplomă, ori proiectele, sau de doctoranzi, și ei nu ajungeau la familiile lor decât după ora unsprezece seara. La începutul cincinalelor nu erau decât treizeci de mii în toată țara, ar fi trebuit să se bată pe ei!

Și ei pregăteau criza? Spionau pentru pomană?

O singură frază cinstită a rostit Ramzin la proces: „Calea diversiunii este străină structurii interne a inginerimii”.

Pe parcursul întregului proces, Krâlenko îi silește pe inculpați să se înconvoaie și să se scuze că ei sunt „ignoranți”, „analfabeți” în politică. Fiindcă politica este superioară, cu mult mai grea decât un curs de introducere în metalurgie sau construcții de turbine! Aici nu te ajută nici capul, nici studiile. Nu, să-mi răspundeți cu ce sentimente ați întâmpinat Revoluția din Octombrie? Cu scepticism? Adică de la început cu ostilitate? Dar de ce? De ce? De ce?

Krâlenko îi aduce la disperare cu întrebările lui teoretice, și din simple erori de exprimare, nescrise în rol, ni se revelează miezul adevărului, ce a fost în realitate, din ce a fost umflată întreaga bășică.

Primul lucru pe care l-au văzut inginerii în revoluția din Octombrie a fost haosul și distrugerea. (Și, într-adevăr, a început o distrugere pe mulți ani.) Au mai văzut și privarea de cele mai elementare libertăți. (Și aceste libertăți

nu s-au mai întors niciodată.) Cum puteau inginerii să recepteze dictatura muncitorilor, subordonații lor din industrie, aproape necalificați, care nu aveau habar nici de legile fizice, nici de cele economice ale producției, dar care, poftim, ocupă posturile importante, ca să-i conducă pe ingineri? De ce inginerii să nu poată să considere mai firească acea structură socială care este guvernată de acei oameni care sunt capabili să dirijeze în mod judicios activitatea ei? (Și lăsând la o parte doar dirijarea morală a societății, oare nu spre aceasta conduce astăzi întreaga cibernetică socială? Oare politicienii de profesie nu sunt niște furuncule pe gâtul societății, care o împiedică să-și rotească liberă capul și să-și miște mâinile?) Și de ce inginerii să nu aibă concepțiile lor politice? Căci politica nici măcar nu este o știință, ci un domeniu empiric ce nu poate fi descrisă printr-o demonstrație matematică și, în plus, supusă egoismului uman și pasiunilor oarbe. (Chiar și la proces, Cernovski spune că „politica trebuie într-o anumită măsură să se călăuzească după învățăturile tehnicii”.)

Presiunea barbară a comunismului de război nu putea decât să-i dezguste pe ingineri, inginerul nu poate să ia parte la ineptii, și, astfel, până în anul 1920, majoritatea dintre ei sunt lipsiți de activitate, deși trăiesc într-o sărăcie cruntă. Când a început NEP-ul, inginerii s-au apucat bucuroși de treabă: ei au receptat NEP-ul ca pe un simptom conform căruia puteai crede că puterii i-au venit mințile la cap. Însă, vai, condițiile nu sunt cele dinainte: inginerii sunt considerați ca o pătură socială dubioasă, nu au nici măcar dreptul să-și instruiască proprii copii; inginerii sunt retribuiți incomparabil mai puțin decât valorează contribuția lor în producție; dar, cerându-li-se să asigure succesul producției și disciplina în producție, au fost lipsiți de dreptul de a menține această disciplină. Acum orice muncitor poate nu doar să nu îndeplinească dispozițiile inginerului, dar poate să -l insulte și chiar să -l lovească fără să fie pedepsit, și, ca reprezentant al clasei conducătoare, muncitorul va avea întotdeauna dreptate.

Krâlenko obiectează: Vă aduceți aminte de procesul lui Oldenborger? (adică ați văzut cum l-am apărat?)

Fedotov: Da. Pentru a vă atrage atenția asupra situației inginerului, a trebuit să-și piardă viața!

Krâlenko (dezamăgit): Nu astfel se pune problema.

Fedotov: El a murit și nu doar el singur a murit. El a murit de bunăvoie, însă mulți au fost uciși. (Procesul Partidului industrial, p. 228.)

Krâlenko tace. Care va să zică este adevărat. (Răsfoiți încă o dată dosarul procesului lui Oldenborger, închipuiți-vă hărțuiala aceea. Și finalul acelei replici: „...Mulți au fost uciși”.)

Așadar inginerul este vinovat de toate, fără să se fi făcut vinovat de ceva! Dacă, într-adevăr, greșește undeva, căci și el este om, va fi sfâșiat fără doar și poate, dacă nu îl vor acoperi colegii. Parcă ei sunt capabili să înțeleagă sinceritatea?... Astfel, uneori, inginerii sunt nevoiți să mintă în fața conducerii de partid.

Pentru a restabili autoritatea și prestigiul inginerilor, ei trebuie într-adevăr să se unească și să se ajute unul pe celălalt: ei sunt cu toții amenințați, însă pentru o astfel de unire nu este nevoie de nici o conferință, de nici un carnet de membru. Ca orice înțelegere reciprocă între oameni inteligenți, cu gândire limpede, ea se realizează prin câteva cuvinte șoptite, uneori aproape din întâmplare, nu este deloc nevoie de voturi. De rezoluțiile și de bățul partidului au nevoie doar mințile mărginite. (Iată ceea ce nu poate nicidecum înțelege Stalin și nu înțeleg nici anchetatorii și tot anturajul lor! Ei nu au trăit experiența unor astfel de relații umane, așa ceva ei nu au văzut în istoria partidului!) Unitatea există de mult între inginerii ruși în această țară mare și analfabetă, ea a fost verificată câteva decenii de-a rândul. Dar noua putere a observat-o și a fost cuprinsă de îngrijorare.

A sosit și anul 1927. Unde s-a evaporat înțelepciunea NEP-ului! S-a dovedit însă că întreg NEP-ul n-a fost decât o amăgeală cinică. Sunt lansate proiectele nereale și smintite ale supra-industrializării galopante, sunt publicate planuri și sarcini imposibile, în aceste condiții ce trebuie să facă mintea colectivă a grupului de ingineri, aflat în conducerea Gosplanului și a VSNH? Să se supună nebuniei? Să se dea la o parte? Pentru ei înșiși asta nu înseamnă nimic, pe hârtie poți scrie tot felul de cifre, dar „tovarășilor noștri, cu care lucrează practic, nu le va sta în putere să realizeze aceste sarcini”. Trebuie, va să zică, să se străduiască să modereze aceste planuri, să le regleze în mod rațional, sarcinile de plan exagerate să fie eliminate. Ingerii ar Trebui să aibă un Gosplan al lor pentru corectarea prostiei conducătorilor, și -culmea ironiei – în interesul lor! Și în interesul întregii industrii și al poporului, fiindcă întotdeauna vor fi respinse hotărârile distrugătoare și se vor recupera milioanele vărsate și risipite pe jos. În vacarmul general dezlănțuit de susținătorii cantității, ai planului și supraplanului trebuie apărată „calitatea -sufletului tehnicii”, în spiritul acesta trebuie educați și studenții.

Aceasta este țesătura fină și gingașă a adevărului. Așa cum a fost.

Dar să expui așa ceva cu glas tare în anul 1930 echivala cu punerea la zid!
Iar pentru furia mulțimii era prea puțin, nu sărea în ochi!

Iată de ce înțelegerea tacită și salvatoare pentru întreaga țară a inginerimii trebuie să fie machiată în culorile murdare ale diversiunii și intervenției.

Astfel în acest tablou intercalat ni s-a prezentat o viziune imaterială și sterilă a adevărului. Munca regi/orală s-a dus pe apa sâmbetei, pe Fedotov l-a luat gura pe dinainte cu privire la nopțile nedormite în decursul celor opt luni de când fusese arestat; la nu știu ce lucrător important de la GPU, care i-a strâns mâna (?) recent (deci a fost o învoială? Jucați-vă rolurile, și GPU-ul își va ține făgăduiala?!). Iată însă că și martorii, deși rolurile lor sunt incomparabil mai mici, încep să se poticnească.

Krilenko: Ați participat la întâlnirile acestui grup?

Martorul Kirpotenko: De două-trei ori, când s-au discutat problemele intervenției.

Tocmai ce trebuie!

Krilenko (încurajator}: Continuați!

Kirpotenko (pauză): În afară de asta, eu nu știu nimic.

Krâlenko îl îndeamnă, îi aduce aminte.

Kirpotenko (timp): în afară de intervenție, eu nu știu nimic (p. 354).

Iar la o confruntare cu Kuprianov nici faptele nu concordau. Krâlenko s-a înfuriat și a început să strige la deținuții grei de cap:

— Atunci trebuie să faceți astfel încât răspunsurile să fie identice! (p. 358).

Iată însă că în antract, în culise, totul este readus la proporțiile standard. Toți inculpații sunt din nou pe sfori și așteaptă să fie mânuiți. Și Krâlenko îi mânuiește pe toți opt deodată: iată, industriașii din emigrație au publicat un articol, în care se arată că n-au existat nici un fel de convorbiri cu Ramzin și Laricev, și ei n-au cunoștință de nici un „partid industrial”, iar depozitiile martorilor au fost smulse mai degrabă prin schingiuri. Deci, ce spuneți dumneavoastră de asta...?

Doamne, ce indignați sunt inculpații! Încălcând orice ordine, cer să li se permită să-și expună punctul de vedere! Ce s-a ales oare din acel calm chinuit cu care, în urmă cu câteva zile, se umileau pe ei și pe colegii lor?! Din ei țâșnește pur și simplu indignarea la adresa emigranților! Ard de nerăbdare să facă o declarație scrisă pentru ziare, declarația colectivă a inculpaților în apărarea metodelor GPU! (o adevărată podoabă, un briliant, nu-i așa?)

Ramzin: Că nu am fost supuși torturilor și schingiuirilor o dovedește îndeajuns prezența noastră aici!

Ce rost ar avea torturile dacă nu te poți prezenta la judecată!

Fedotov: Șederea la închisoare mi-a folosit, și nu numai mie... Eu mă simt chiar mai bine la închisoare decât în libertate.

Ocikin: Și eu, și eu mă simt mai bine! '.

Krâlenko și Vășinski refuză această scrisoare colectivă datorită inimii lor nobile. Altfel ar fi scris-o! Ar fi semnat-o!

Poate, însă, că mai există persoane care mai au îndoieli? Atunci tovarășul Krâlenko le oferă din strălucirea logicii sale: „Dacă am admite măcar pentru o clipă că acești oameni nu spun adevărul, atunci de ce tocmai ei au fost arestați și de ce acești oameni au început brusc să vorbească? (p. 452.)

Iată ce înseamnă forța gândirii! Nici în mii de ani, acuzatorii nu și-ar fi dat seama că faptul însuși al vinovăției adeverește vinovăția! Dacă inculpații ar fi nevinovați, de ce i-ar mai fi arestat? Dacă i-au arestat, înseamnă că sunt vinovați!

Și, într-adevăr, de ce au început să vorbească?

„Chestiunea torturii o lăsăm la o parte!... Dar să punem întrebarea din punct de vedere psihologic: de ce mărturisesc? Iar eu întreb! A rândul meu: dar ce le-a mai rămas de făcut?” (p. 454.)

Ce just! Câtă psihologie! Cei care ați stat în această instituție, aduceți-vă aminte: ce mai rămânea de făcut...?

(Ivanov-Razumnik scrie* că în 1938 a stat cu Krâlenko în aceeași celulă, la Butârki, și locul lui Krâlenko era sub prici, îmi închipui foarte exact scena (treaba asta am făcut-o și eu): acolo sunt niște pricluri atât de joase, că numai pe burtă te poți târî pe pardoseala de ciment murdară, dar un novice nu-și dă seama imediat și încearcă să se vâre în patru labe. Capul și - l vâre, dar șezutul bombat rămâne afară. Cred că procurorului suprem i-a fost deosebit de greu să se adapteze, și târâta lui încă destul de grasă rămânea în afară îndreptată în sus, spre gloria justiției sovietice. Ca un păcătos, îmi închipui cu o bucurie răutăcioasă acel șezut înțepenit între prici și pardoseală și, pe parcursul acestei lungi descrieri a proceselor asta mă liniștește într-un fel.)

Ba mai mult, dezvoltă procurorul, dacă lucrul acesta ar fi adevărat (despre torturi), atunci rămâne de neînțeles ce i-a silit pe toți, în unanimitate, fără eschivări și discuții, să mărturisească în cor?... Unde puteau să realizeze

această cârdășie gigantică? Fiindcă în timpul anchetei n-au avut posibilitatea să comunice?!

(Peste câteva pagini, un martor care a scăpat teafăr ne va povesti unde. J Acum este rândul cititorului să-mi explice mie, în ce constă această „faimoasă enigmă a proceselor de la Moscova din anii '30” (la început „par-
*Ivanov-Razumnik, închisori și surghiunuri, Editura Cehov, New York. J 953.

Tidul industrial” a stârnit mirare, apoi enigma s-a extins și la procesele conducătorilor de partid)?

Fiindcă nu era vorba de două mii care erau implicați și n-au adus două-trei sute la proces, ci doar opt oameni. Să dirijezi un cor alcătuit din opt oameni nu este un lucru de neconceput. Iar de ales, Krâlenko putea alege din mii, și a ales vreme de doi ani. Fiindcă nu s-a dat bătut. Palcinski a fost împușcat (și declarat post-mortem „conducător al Partidului industrial”, așa este numit în depoziții, deși de la el n-a rămas nici un cuvânt). Pe urmă au sperat să smulgă ce aveau nevoie de la Hrennikov, dar nici Hrennikov n-a cedat, și într-o zi a apărut o notă tipărită cu petit: „Hrennikov a murit în timpul anchetei”. Să scrieți pentru proști cu petit, fiindcă noi știm, noi vom scrie cu litere de-o șchioapă: SCHINGIUIT ÎN TIMPUL ANCHETEI! (Și el a fost declarat post-mortem conducător al „Partidului industrial”. Dar măcar un singur fapt, cât de mic să fi rămas de la el, o singură mărturie în corul general. Nu există. Pentru că n-a făcut niciuna!) Și brusc – o descoperire: Ramzin! Ce energie, ce dârzenie! Și, ca să trăiască, este în stare de orice. Dar ce talent! A fost arestat la sfârșitul verii, chiar în ajunul procesului, și nu numai că a intrat în rol, dar parcă el este cel care a scris piesa, și stăpânește o mulțime de material conex, și îți servește totul cu eleganță – orice nume și orice fapt. Uneori manifestă o prețiozitate indolentă: „Activitatea Partidului industrial era atât de ramificată, încât nici chiar într-un proces de unsprezece zile nu ar fi posibil s-o elucidezi în toate amănuntele ei” (prin urmare: căutați, căutați mai departe!). „Sunt ferm convins că o mică pătură antisovietică s-a mai păstrat în cercurile ingineresti” (haideți, mai luați, mai înhățați!). Și cât este de înzestrat: știe că este o enigmă, și enigma trebuie explicată cu artă. Și, insensibil ca un lemn, găsește brusc în el „trăsăturile caracteristice ale crimei rusești și pentru a se purifica este nevoie de pocăința generală”.

Ramzin a fost pe nedrept dat uitării. Cred că merita pe deplin să devină tipul trădătorului cinic și cuceritor. Focul bengal al trădării! Nu era singurul în epocă, dar el se afla în primul plan.

Care va să zică, toată dificultatea, pentru Krâlenko și GPU, consta în a nu greși la alegerea persoanelor. Dar riscul nu e mare: rebutul unei anchete poate fi trimis oricând în mormânt. Iar cei care au trecut și prin ciur, și prin dânnon – aceia trebuie tămaduiți, hrăniți și apoi scoși la proces!

Atunci în ce constă enigma? Cum să-i prelucrezi? Uite așa: vreți să trăiți? (Cel care nu vrea de dragul lui, vrea să trăiască de dragul copiilor, al nepoților.) Vă dați seama că nu costă nimic să fiți împușcați fără măcar să ieșiți din curtea GPU-ului? (Așa este, fără îndoială. Iar cel care nu și-a dat seama, acela va efectua o cură de slăbire la Lubianka.) Însă și pentru noi și pentru dumneavoastră va fi mai avantajos dacă veți juca un anumit spectacol, al cărui text îl veți scrie tot dumneavoastră, ca specialiști, iar noi, procurorii, îl vom studia și ne vom strădui să memorăm termenii tehnici. (La proces, câteodată, Krâlenko se încurcă: osie de vagon, în loc de osie de locomotivă.) N-o să fie plăcut să vorbiți, o să fie dezonorant, dar trebuie să suportați!

Doar viața e mai prețioasă!

— Dar ce garanție avem că pe urmă n-o să ne împușcați?

— Păi de ce să ne răzbunăm pe dumneavoastră? Sunteți niște specialiști remarcabili și nu sunteți vinovați cu nimic, noi vă prețuim. Priviți câte procese de diversiune, și pe toți care s-au comportat onorabil i-am lăsat în viață. (A-i cruța pe inculpații docili din procesul precedent era o condiție importantă pentru succesul procesului următor. Astfel, această speranță se va transmite în lanț până hăt la Zinoviev și Kamenev.) Însă trebuie să îndepliniți toate condițiile noastre, până la cea din urmă! Procesul trebuie să acționeze în folosul societății socialiste!

Și inculpații îndeplinesc toate condițiile...

Toată finețea opoziției intelectuale a inginerilor este prezentată de ei drept o diversiune murdară, accesibilă înțelegerii ultimului școlar de la cursurile pentru lichidarea analfabetismului. (Dar încă nu exista sticla pisată, presărată în farfuriile muncitorilor! Asta încă nu fusese născocită de procuratură.)

Apoi, motivul ideologic. S-au apucat de diversiuni? Asta din pricina ideologiei ostile; dar acum mărturisesc cu toții? Tot din motive ideologice, subjuogați (în închisoare) de imaginea fierbinte a furnalelor celui de al treilea

an al Cincinalului! Deși în ultimul cuvânt cer îndurare pentru viața lor, nu acest lucru este important pentru ei. (Fedotov: „Pentru noi nu există iertare! Acuzatorul are dreptate!”) Pentru acești inculpați ciudați, acum, în pragul morții, lucrul cel mai important este să convingă poporul și lumea întreagă de infailibilitatea și clarviziunea guvernului sovietic. Ramzin, mai ales, cântă osanale „conștiinței revoluționare a maselor proletare și a conducătorilor lor, care au izbutit să descopere căi incomensurabil mai sigure”, decât oamenii de știință, și au calculat mult mai corect ritmurile economiei naționale. Acum „am înțeles că trebuie să se facă un sal f, că trebuie să se ia cu asalt...” (p. 504) etc. Larâcev: „Uniunea Sovietică nu poate fi biruită de lumea capitalistă care și-a trăit traiul”. Kalinnikov: „Dictatura proletariatului este o necesitate inevitabilă. Interesele poporului și interesele Puterii Sovietice se contopesc într-o finalitate unică”. Fiindcă veni vorba, și la sate „linia generală a partidului de lichidare a chiaburimii este justă”, în așteptarea pedepsei, au destul timp să trăncănească... Și prin gâtjejul intelectualilor, care au găsit de cuviință să se căiască, își găsește loc să treacă și următoarea profeție: „Pe măsură ce societatea se dezvoltă, viața individuală trebuie să se restrângă... Voința colectivă este forma supremă” (p. 510).

Mulțumită eforturilor comune ale celor opt au fost atinse toate obiectivele procesului:

1. Toate neajunsurile din țară, și foametea, și frigul, și lipsa de îmbrăcăminte, și haosul, și prostiile evidente – sunt trecute pe seama inginerimii diversioniste,
2. Poporul este speriat de o intervenție iminentă și este pregătit pentru noi jertfe.

*Iată cum se vorbea la noi în 1930. Când Mao trecea drept un tinerel.

3. Solidaritatea inginerească a luat sfârșit, întreaga intelectualitate este înfricoșată și răzlețită.

Și ca să nu rămână nici un dubliu, acest obiectiv al procesului este rostit încă o dată răspicat de către Ramzin: „Vreau, ca rezultat al procesului de față al Partidului industrial, pe trecutul întunecat și rușinos al intelectualității întregi... Să se pună cruce o dată pentru totdeauna” (p. 49).

La fel și Laricev: „Această castă trebuie să fie nimicită... Inginerimea nu este și nu poate fi loială...!” (p. 508). Și Ocikin: intelectualiatca „este ca o mângă, ea nu are, cum a spus acuzatorul public, coloană vertebrală...”

Proletariatul are un simț incomensurabil superior” (p. 509). (întotdeauna cel mai important lucru al proletariatului este simțul... Totul trece prin nări.)

Și de ce acești oameni plini de zel să fie împușcați...?

La început, pentru cei principali, s-a pronunțat pedeapsa cu moartea, dar a fost numaidecât comutată în câte zece ani. (Și a plecat Ramzin să aranjeze țarașka⁴ termotehnică.)

Astfel s-a scris decenii întregi, istoria intelectualității noastre – de la anatema din anul 1920 (cititorul își amintește: „nu este creierul națiunii, ci căcat”, „aliatul generalilor negri”, „agentul năimit al imperialismului”) până la anatema anului 1930.

Și să ne mai mirăm’ că acest cuvânt, „intelectualitate”, s-a înrădăcinat la noi ca vorbă de ocară?

Iată, deci, cum se fac procesele juridice publice! Gândirea scormonitoare a lui Stalin și-a atins, în sfârșit, idealul. (Hitler și Goebbels, acești neîndeminateci, vor fi invidioși, ei se vor acoperi de rușine cu incendierea Reichstagului...)

Standardul a fost atins, și de acum poate fi menținut mulți ani și repetat în fiecare stagiune, cum va porunci Regizorul Principal. Principalul însă pofteste să programeze următorul spectacol peste trei luni. Repetițiile vor fi cam strânse, dar nu-i nimic. Priviți și ascultați! Doar la teatrul nostru! În premieră: PROCESUL BIROULUI UNIONAL AL MENȘEVICILOR (1-9 martie 1931). Sesiunea extraordinară a Tribunalului Suprem, președinte, nu se știe de ce, Șvernik, ceilalți sunt toți la locurile lor: Antonovsaratovski, Krâlenko, Roghinski, adjunctul lui. Regia este sigură pe sine (și nu mai este material tehnic, ci de partid, material obișnuit) și a scos în scenă paisprezece inculpați.

Și totul a trecut liniștit, ba chiar năucitor de liniștit.

Aveam atunci doisprezece ani, era al treilea an de când citeam cu atenție toată politica din marele ziar „Izvestia”. Am citit rând cu rând stenogramele celor două procese, încă din procesul „Partidului industrial” inima de copil simțea redundanța, minciuna, punerea în scenă, dar acolo exista măcar grandoarea decorurilor: intervenția generală, paralizia întregii industrii, repartizarea portofoliilor ministeriale! La procesul menșevicilor au fost montate aceleași decoruri, dar mai decolorate, iar actorii rosteau replicile moale, și spectacolul era plictisitor de te apuca somnul, o reproducere deprimantă, Lipsită de har. (Oare Stalin putea să simtă așa ceva prin pielea lui de rinocer? Cum se explică faptul că a desființat TKP și câțiva ani n-au

mai fost procese?) Ar fi anost să comentăm din nou după stenogramă. Sunt însă în posesia unei relatări proaspete, aparținând unuia dintre inculpații principali la acest proces: Mihail Petrovici Îakubovici, iar demersurile lui pentru reabilitare cu expunerea falsificărilor s-au strecurat la salvatorul nostru Samizdat și acum oamenii citesc totul așa cum s-a întâmplat*. V Reabilitarea i-a fost refuzată: procesul lor a intrat cu litere de aur în tablele legii istoriei noastre, nu se poate mișca nici o piatră ca nu cumva să se dărâme! Lui M. P. Îakubovici îi rămân antecedentele penale, dar, drept consolare, i s-a fixat o pensie personală pentru activitate revoluționară! Câte monstruoziități poți întâlni pe la noi!

Povestirea lui ne explică în mod concret întregul lanț al proceselor de la Moscova din anii '30.

Cum s-a constituit acel inexistent „Birou Unional”? GPU-ul avea sarcină de plan: să demonstreze că menșevicii s-au strecurat cu abilitate și au ocupat, în scopuri contrarevoluționare, multe posturi de stat importante. Situația reală nu coincidea cu această schemă: menșevicii adevărați nu ocupau nici un fel de posturi. Dar aceștia nici n-au ajuns la proces. (Spune lumea că V. K. Ikov făcea într-adevăr parte din biroul menșevicilor din Moscova, care lăncezea liniștit în ilegalitate și nu avea nici un fel de activitate, dar că la proces nu s-a știut acest lucru, Ikov a trecut pe planul al doilea și a primit opt ani.) GPU avea următoarea schemă: trebuia să fie doi de la VSNH, doi de la Comisariatul Poporului pentru Comerț, doi de la Banca de Stat, unul de la Uniunea Centrală a Cooperativelor de Consum și unul de la Gosplan. (Cât de anost și lipsit de fantezie!) Astfel îi luau pe cei cu funcții asemănătoare. Nimeni nu știa exact dacă erau sau nu menșevici. S-a nimerit însă ca unii, într-adevăr, să nu fie câtuși de puțin menșevici, dar li s-a ordonat să se considere menșevici. GPU-ul nu era deloc interesat de adevăratele convingeri politice ale acuzaților. Unii dintre ei nici nu se cunoșteau unul eu celălalt. Au scormonit mult ca să găsească martori menșevici. (Ulterior, toți martorii și-au primit și ei, negreșit, condamnările lor.)

Unul dintre ei a fost Kuzma Antonovici Gvozdev, un om cu destin amar, acel Gvozdev care a fost președintele grupului de muncitori de pe lângă Comitetul Militar Industrial, pe care Revoluția din Februarie mai întâi l-a eliberat din închisoarea Krestî, iar mai târziu l-a făcut ministrul muncii. Gvozdev a devenit unul dintre mucenicii de termen lung ai Gulagului. Prima dată, cekiștii l-au reținut în 1919, dar a izbutit să le scape (familia lui

a fost ținută multă vreme sub asediu, ca sub arest, iar copiilor nu li s-a permis să meargă la școală). Pe urmă ordinul de arestare i-a fost contramandat, dar în 1928 l-au ridicat definitiv, și de atunci a stat în lagăr fără întrerupere până în 1957. În acel an s-a întors grav bolnav și, curând, a murit.

*Scrisoarea lui M. Iakubovici adresată Procurorului General al URSS, 1967 („Arhiva Samizdatului”, Munchen. Nr. AC 150).

Îndatoritor și foarte locvace a compărut din nou, ca martor, Ramzin. Însă GPU-ul își punea toată nădejdea în inculpatul principal – Vladimir Gustavovici Groman (cunoscut membru, de tristă amintire, al Dumei de Stat) și în provocatorul Petunin.

Să -l prezentăm acum pe M. Lakubovici. Și-a început foarte devreme cariera de revoluționar, nici nu terminase liceul, în martie 1917 era președintele Sovietului deputaților din Smolensk. Sub imperiul convingerii (iar aceasta îl împingea mereu încotrova), era un orator de mare forță. La congresul Frontului de Apus i-a numit în mod nesăbuit dușmani ai poporului pe acei ziariști care chemau la continuarea războiului. Asta în aprilie 1917! Era cât pe-acți să fie dat jos de la tribună în baionete, s-a scuzat, și numaidecât a făcut asemenea manevre în discursul său și a captivat într-atât auditoriul, încât la slârșit i-a numit din nou pe acei ziariști dușmani ai poporului, dar acum însoțit de aplauze furtunoase; a fost ales în delegația care urma să fie trimisă la Sovietul din Petrograd. Ajuns acolo, cu ușurința acelor vremuri, a fost cooptat în comisia militară a Sovietului din Petrograd, unde exercita o mare influență la numirea comisarilor de armată*, în final, a plecat el însuși comisar de armată pe Frontul de Sud-Vest și la Bericev l-a arestat personal pe Denikin (după rebeliunea lui Kornilov¹⁵) și regreta foarte mult (chiar și la proces) că nu l-au împușcat pe Denikin atunci, pe loc.

Avea privirea limpede, era întotdeauna foarte sincer și cu totul subjugat de ideea lui, reală sau nereală, în partidul menșevicilor trecea drept tânăr, dar chiar și era. Asta însă nu -l împiedica să propună conducerii, cu îndrăzneală și înflăcărare, proiectele sale, ca, de pildă, cel din primăvara anului 1917: să se formeze un guvern social-democrat; sau cel din 1919: menșevicii să intre în Komintern. (Dan*6 și ceilalți respingeau de fiecare dată variantele lui), în iulie 1917 a suferit mult și a socotit o greșeală fatală faptul că sovietul socialist din Petrograd a aprobat hotărârea Guvernului provizoriu de a chema trupele împotriva bolșevicilor, care ieșiseră cu arma în mână. Îndată

după lovitura din octombrie, lakubovici a propus partidului său să-i sprijine întru totul pe bolșevici, și prin participarea și contribuția lor să îmbunătățească orânduirea de stat creată de aceștia. Până la urmă a fost afurisit de Martov17, iar în 1920 i-a părăsit definitiv pe menșevici, convingându-se că îi este cu neputință să-i îndrepte pe făgașul bolșevismului.

Am expus toate aceste amănunte să se înțeleagă clar că lakubovici, în tot timpul revoluției, n-a fost menșevic, ci bolșevic, unul dintre cei mai sinceri și cu totul dezinteresat, în 1920 încă mai era comisar gubernial pentru aprovizionare la Smolensk (singurul ne-bolșevic), remarcat de Comisariatul Poporului pentru Aprovizionare ca fiind cel mai bun! (Dă asigurări că s-a descurcat fără detașamente de represalii; nu știu; la proces a menționat că a pus opreliști.) În anii '20 a fost redactorul șef al „Ziarului comercial”, dar a mai avut și alte funcții importante. L-au arestat în 1930, când, conform planu-

*A nu se confunda cu colonelul lakubovici de la marele stat major, care, în același timp și la aceleași adunări, reprezenta ministerul de război.

lui elaborat de GPU, trebuiau ridicați toți menșevicii care se „fofilaseră” în posturi de răspundere.

Ca toți ceilalți a intrat pe mâna anchetatorilor-măcelari, și aceștia i-au aplicat toată gama: și carcera „de gheață”, și carcera „de foc”, și lovituri peste organele genitale. L-au schingiuit cu atâta bestialitate, încât lakubovici și un alt cpinculpat, Abram Ghinzburg, ajunși la disperare, și-au tăiat venele. După vindecare nu i-au mai torturat și nu i-au mai bătut, doar că au urmat doua săptămâni de nesomn. (Zice lakubovici: „Ah, de-aș putea să dorm! Nimic nu mi-ar mai trebui, nici conștiință, nici onoare...”.) Apoi confruntările cu alți inculpați, care au cedat și te îndeamnă să „mărturisești”, să îndrugi nerozii. Chiar și anchetatorul (Alexei Alexeevici Nasedkin): „Știu, știu că n-a fost nimic din toate astea! Dar așa ni se cere!” într-o zi, când a fost chemat la anchetator, a găsit acolo un arestat epuizat de chinuri. Anchetatorul îi spune, rânjind: „Dumnealui este Moisei Isaevici Teitelbaum, vă roagă să -l primiți în organizația dumneavoastră antisovietică. Discutați fără mine, în voie, eu plec.” Și s-a dus. Într-adevăr Teitelbaum, a început să -l roage: „Tovarășe lakubovici! Vă rog mult, primiți-mă în Biroul Unional al Menșevicilor! Sunt învinuit că” am primit mită de la firme străine „, mă amenință cu împușcarea. Dar mai bine să mor ca deținut politic, decât de drept comun!” (Mai exact: i s-a promis că va fi

cruțat ca politic? N-a greșit: a primit o condamnare de copil – cinci ani.) înseamnă că GPU-ul stătea foarte prost cu menșevicii dacă a ajuns să recruteze inculpați dintre voluntari!... (Pe Teitelbaum îl aștepta un rol important: legătura cu menșevicii din străinătate și cu Internaționala a doua! Dar conform înțelegerii -cinci ani, cinstit.) Cu avizul anchetatorului, lakubovici l-a primit pe Teitelbaum în Biroul Unional.

A „înscriș” și pe alții, care nici n-au cerut ca, de pildă, I. I. Rubin. Acesta, la confruntarea cu lakubovici, a izbutit să refuze. Pe urmă l-au interogat multă vreme, „I-au anchetat suplimentar” la izolatorul din Suzdal. Acolo s-a întâlnit în aceeași celulă cu lakubovici și Scher, care depuseseră mărturie împotriva lui (iar când se întorcea în celulă de la carceră, ei H îngrijeau, își împărțeau alimentele cu el). Rubin l-a întrebat pe lakubovici: „Cum ați putut născoci că eu aș fi membru al Biroului Unional?” Și lakubovici i-a răspuns (un răspuns uluitor, în care găseai un secol de experiență a intelectualității ruse): „Tot poporul suferă, trebuie să suferim și noi intelectualii”.

A fost însă în ancheta lui lakubovici și un moment însuflețitor: l-a chemat la interogatoriu însuși Krâlenko. După cum s-a văzut, ei se cunoșteau foarte bine, căci în aceiași ani ai „comunismului de război” (între două procese), în aceeași gubernie Smolensk, Krâlenko se ducea să întărească munca de strângere a cotelor obligatorii, și chiar a dormit în aceeași cameră cu lakubovici. Și iată ce i-a spus acum Krâlenko:

— Mihail Petrovici, îți spun deschis: eu te consider comunist! – (Asta l-a înviorat și îmbărbătat foarte mult pe lakubovici.) – Nu mă îndoiesc de nevinovăția dumitale. Dar datoria noastră, a amândurora, față de partid este să Ducem la bun sfârșit acest proces. – (Lui Krâlenko îi ordonase Stalin, iar lakubovici s-a înfiorat și a început să freamăte pentru idee, ca un armăsar înfocat, care se grăbește singur să-și vâre capul în Mu.) – Vă rog să ajutați cu tot ce puteți, să veniți în întâmpinarea anchetei. La proces, în caz că apare vreo dificultate neprevăzută, în momentul cel mai complicat o să -l rog pe președinte să-ți dea cuvântul.

Î j i.

Și lakubovici a promis. Conștient de datoria sa – a promis. De bună seamă că o misiune de o asemenea răspundere nu-i dăduse Puterea Sovietică în toți anii de serviciu.

Cu câteva zile înainte de proces, în biroul anchetatorului principal, Dimitri Matveevici Dimitriev, a fost convocată prima ședință de organizare a

Biroului Unional al menșevicilor: pentru a se pune de acord și fiecare să-și înțeleagă rolul cât mai bine. (Tot astfel și-a ținut ședințele și comitetul central al „Partidului industrial”! Iată unde „se puteau întâlni” inculpații, lucru de mirare pentru Krâlenko.) Dar aici era un asemenea ghiveci de minciuni, greu de memorat, pe care participanții le încurcau, și a fost nevoie de încă o întâlnire.

Cu ce sentiment s-a prezentat lakubovici la proces? Pentru toate chinurile îndurate, pentru toate minciunile îndesate în pieptul lui – să stârneasă la proces un scandal mondial? Da, dar:

1. Asta ar fi o lovitură în spatele Puterii Sovietice! Asta ar însemna negarea teiului pentru care lakubovici trăiește, a acelei căi prin care ci s-a smuls din menșevismul greșit și s-a înrolat în bolșevismul corect;

2. După un astfel de scandal, nu -l vor lăsa să moară, îl vor tortura din nou, acum drept răzbunare, îl vor aduce în stare de nebunie, și așa trupul îi este istovit de torturi. Pentru această nouă serie de schingiuri – unde ar putea să găsească sprijin moral? De unde să mai i-a curaj?

(Am scris aceste argumente sub impresia proaspătă a cuvintelor pline de ardoare: un caz foarte rar de a obține, într-un fel, o explicație „postumă” a unui participant la un asemenea proces. Găsesc că asta este la fel ca și când Buharin sau Râkov ne-ar explica motivul enigmaticei lor supușenii în cursul procesului: aceeași sinceritate, același devotament față de partid, aceeași slăbiciune omenească, aceeași lipsă de suport moral pentru a lupta. Și asta din cauza lipsei unei poziții proprii.)

? Și la proces, lakubovici nu numai că a repetat cuminte rumegătura de minciuni cenușii, mai sus de care nu se ridică nici fantezia lui Stalin, nici a calfelor lui, nici a inculpaților schingiuiți. Și a interpretat cu multă însuflețire rolul, așa cum îi făgăduise lui Krâlenko.

Așa-numita Delegație a menșevicilor din străinătate (de fapt – elita comitetului lor central) a publicat în „Vorwärts” 18 un articol prin care se delimita de inculpați. Scriau că aceasta este cea mai rușinoasă comedie judiciară, edificată pe depozițiile unor provocatori și ale unor acuzați nenorociți, siliți prin teroare să facă astfel de mărturisiri. Că majoritatea zdrobitoare a inculpaților a ieșit din partid de peste zece ani și nu s-au reîntors niciodată în rândurile Lui. Și că sumele de bani care s-au vehiculat la proces sunt ridicol de exagerate – de atâția bani nici întreg partidul n-a dispus vreodată.

Și Krâlenko, după ce a citit articolul, l-a rugat pe Șvernîk să dea cuvântul inculpaților (ca și la „Partidul industrial”, sforile erau trase toate deodată). Toți au luat cuvântul. Și toți au apărat metodele GPU-ului împotriva comitetului central menșevic...

Dar ce își amintește acum lakubovici despre acel „răspuns” al său, precum și despre ultimul său cuvânt? Că nu a vorbit câtuși de puțin conform promisiunii făcute lui Krâlenko, că nu a fost cuprins doar de însuflețire, dar că a fost luat, precum o așchie, de valul iritării și al elocinței. Iritare – pe cine? El, care a cunoscut tortura, și-a tăiat venele și nu o dată a văzut moartea cu ochii, clocotea acum de indignare nu împotriva procurorului, nici împotriva GPU-ului! Nu! Împotriva Delegației menșevicilor din străinătate! Iată permutarea polilor psihologici! Având siguranța și confortul asigurate (și cea mai mizerabilă emigrație este, desigur, confort în comparație cu Lubianka), ei, cei de acolo, lipsiți de scrupule și plini de sine, cum au putut să nu-i compătimească pe aceștia pentru chinurile și suferințele lor? (A rezultat un răspuns impresionant, organizatorii procesului triumfau.)

Chiar când povestea, în 1967, lakubovici tremura de mânie împotriva Delegației din străinătate, pentru că s-au dezis și au trădat revoluția socialistă, cum le-a reproșat încă din 1917.

Când am avut această convorbire nu eram în posesia stenogramei procesului. Mai târziu am făcut rost de ea și am citit-o: la proces, el a declarat sus și tare că Delegația din străinătate, din însărcinarea Internaționaliei a Doua, le dădea directive să săvârșească acte de diversiune! Și acum își vărsa focul pe ei. Menșevicii din străinătate au scris nu lipsiți de scrupule și nici plini de sine, ci, dimpotrivă, compătimeau nefericitele victime ale procesului, însă menționau că acestea nu mai sunt de mult menșevici – asta-i adevărul. Și pentru ce se mânia atât de stăruitor lakubovici? Și cum ar fi putut menșevicii din străinătate să nu îi lase pe inculpați în voia soartei?

Ne place să ne supărăm pe cei care nu pot răspunde, pe cei mai slabi. Asta este în firea omului. Și argumentele, se pare, dau năvală să ateste cu abilitate că avem dreptate.

În rechizitoriul său, Krâlenko a spus că lakubovici este un fanatic al ideii contrarevoluționare, drept pentru care cere – pedeapsa cu moartea!

Și lakubovici doar atunci a simțit în colțul ochilor o lacrimă de recunoștință, dar până în ziua de azi, după ce s-a târât prin numeroase lagăre

și închisori, chiar și astăzi îi este recunoscător lui Krâlenko, pentru că nu l-a umilit, nu l-a insultat și nu l-a batjocorit pe banca acuzaților, ci l-a numit pe drept fanatic (chit că al unei idei contrare) și a cerut simpla și nobila pedeapsă cu moartea care curmă toate suferințele. Lakubovici însuși, rostindu-și ultimul cuvânt, a fost de acord: crimele pe care le-am recunoscut (el dă o mare importanță acestei expresii reușite „pe care le-am recunoscut” – cel care pricepe trebuie să subînțeleagă: dar pe care nu le-am săvârșit eu!) sunt vrednice de pedeapsa capitală, și eu nu cer îndurare! Nu cer să-mi lăsați Viața! (Alături, pe bancă, Groman a intrat în panică: „Sunteți nebun! Nu aveți dreptul să procedați astfel față de tovarăși!”)

Nu-i așa că este o descoperire pentru procuratură? *

Și nu își găsesc aici explicația procesele din perioada anilor 1936-1938?

Și oare nu din exemplul acestui proces a înțeles Stalin și a avut siguranța că și pe dușmanii săi principali, palavragii, îi va putea aduna pe toți la un loc și nu-i va fi greu să realizeze un spectacol asemănător?

* îl rog pe cititorul îngăduitor să mă ierte. Până acum pana mea a alergat neînfricăta pe hârtie, inima nu mi s-a strâns, și noi am alunecat fără grijă, deoarece toți acești cincisprezece ani ne-am aflat sub protecția sigură când a spiritului revoluționar legal, când a legalității revoluționare. Mai departe însă va fi dureros: cum prea bine știe cititorul, cum de zeci de ori ni s-a explicat, începând din perioada lui Hrușciov, „aproximativ din anul 1934 a început încălcarea normelor leniniste ale legalității”.

Așadar cum să pătrundem în această genune a ilegalității? Cum să înaintăm prin acest puhoi de amărăciune?

De altfel, datorită celebrității numelor inculpaților aceste procese, care vor urma, s-au aflat sub ochii întregii lumi. Ele n-au scăpat din centrul atenției, despre ele s-a scris, au fost comentate. Și vor mai fi comentate. Noi ne vom referi puțin doar la enigmele acestor procese.

Să facem o mențiune, nu prea mare: rezumatele publicate ale stenogramelor nu coincid pe deplin cu cele spuse la procese: Un scriitor, care a avut permis de intrare laolaltă cu publicul selectat, a făcut niște însemnări fugare și apoi s-a convins de aceste neconcordanțe. Toți corespondenții au observat și întâmplarea cu Krestinski¹⁹, când a fost nevoie de o pauză, pentru a -l reintroduce pe făgașul depozițiilor stabilite. (Eu îmi închipui că înainte de proces se alcătuiă un tabel în cazul unor eventuale accidente: coloana întâi – numele inculpatului, coloana a doua – ce măsură să fie folosită în pauză, dacă în timpul procesului se abate de la

textul stabilit, coloana a treia – numele ce-kistului care răspunde de aplicare măsurii. Și dacă Krestinski s-a poticnit brusc, se știe cine va da fuga la el și ce are de făcut.) Însă inexactitățile stenogramei nu schimbă și nu scuză tabloul. Lumea a vizionat cu uimire trei piese la rând, trei spectacole ample și scumpe, în care marii conducători ai neînfricatului partid comunist, ce zguduise și neliniștise întreaga lume, acum arătau ca niște țapi anosti și supuși, care behăiau tot ce li se poruncise, scuipeau pe ei înșiși și se umileau pe sine și convingerile lor, și recunoșteau crime pe care nicicum nu le puteau săvârși.

*Și acest destin fatal, de a-i ajuta în mod sincer și nesiliți de nimeni pe călăii noștri, l-a încercat încă o dată pe lakubovici, acum bătrân, în 1974: în casa invalizilor din Karaganda au venit niște cekiști, care au obținut de la el o convorbire, un articol și chiar un discurs filmat împotriva Arhipelagului. Dar, având și ei restricțiile lor, cekiștii nu au făcut mare vâlvă cu ele, pentru că lakubovici rămăsese o figură nedorită. Cu toate acestea, și în 1978 l-au implicat în minciunile lansate contra mea. (Notă din 1978.)

Așa ceva nu s-a mai pomenit în istorie, care nu dă nimic uitării. Asta uimea mai cu seamă prin contrast cu recentul proces al lui Dimitrov de la Leipzig: ca un leu înfuriat răspundea Dimitrov judecătorilor naziști, iar aici, tovarășii lui din aceeași cohortă neclintită, în fața căreia tremura lumea întreagă, și cei mai mari dintre ei, care erau numiți „garda lui Lenin”, apăreau acum în fața tribunalului cu pantalonii uzi de propria urină.

Cu toate că de atunci multe par a se fi clarificat (în mod remarcabil de Arthur Koestler), totuși enigma continuă să aibă căutare.

S-a scris de o licoare tibetană care anihilează voința, de folosirea hipnozei. Dacă vrem să ne lămurim, nu trebuie să respingem nimic din toate acestea: dacă toate aceste mijloace s-au aflat în mâinile NKVD-ului, ar fi de neînțeles ce norme morale puteau să-i împiedice să le aplice? De ce n-ar fi recurs la slăbirea și tulburarea voinței? Este cunoscut faptul că, în anii '20, marii hipnotizatori au abandonat spectacolele și turneele și au trecut în serviciul GPU-ului. Se știe cu certitudine că în anii '30, pe lângă NKVD funcționa o școală de hipnotizatori. Soția lui Kamenev a obținut aprobarea să-și viziteze soțul chiar în ajunul procesului și l-a găsit într-o stare de totală apatie, parcă nu era el însuși. (A izbutit să povestească înainte de a fi ea însăși arestată.)

De ce însă pe Palcinski ori pe Hrennikov nu i-au frânt nici cu licoare tibetană, nici prin hipnoză?

Nu, aici n-o poți scoate la capăt fără o explicație superioară, de factură psihologică.

Nedumerește în mod deosebit faptul că toți erau vechi revoluționari, care n-au tremurat în camerele de tortură țariste, erau luptători încercați, căliți în foc și așa mai departe. Dar aici se face o greșeală simplă. Ei nu erau acei vechi revoluționari, această glorie și-au însușit-o prin moștenire, prin învecinare, de la narodnici, eseri și anarhiști. Aceia, aruncătorii de bombe și conspiratorii, au cunoscut ocna, au cunoscut condamnările și soroacele, dar o anchetă veritabilă, neîndurătoare, n[^]au cunoscut nici ei (pentru că în Rusia' pur și simplu nu exista așa ceva), însă aceștia n-au cunoscut nici ancheta, nici condamnările cu soroacele lor. Bolșevicii n-au avut parte nici de „camere de tortură” speciale, nici de vreun Sahalin, nici de ocnele speciale din lakuția Se știe că Dzerjinski a dus-o cel mai greu dintre toți, că toată viața și-a petrecut-o prin închisori. După criteriile noastre, n-a făcut decât să execute un soroc normal de zece ani, un simplu cervoneț, ca orice colhoznic din zilele noastre; este adevărat că dintre acei zece ani, trei i-a făcut în centrala ocnei, dar nici asta nu era ceva nemaivăzut.

Conducătorii partidului, pe care ni i-au arătat la procesele din anii 1936-1938, în trecutul lor revoluționar, aveau la activ doar detenții scurte și ușoare, exiluri de scurtă durată, iar ocna nici nu au mirosit-o. Buharin a suferit multe arestări mărunte, dar cu totul neserioase; de bună seamă că nicăieri n-a stat un an întreg, ceva-ceva a stat în exilul de lângă Onega*. Kamenev, cu lunga lui activitate agitatorică și călătoriile prin toate orașele

*Toate datele de aici au fost extrase din volumul al 41-lea al Dicționarului enciclopedic „Granat”. În care sunt adunate autobiografiile sau schițele biografice ale liderilor RKP (b).

Rusiei, a stat doi ani la închisoare și unul și jumătate în exil. Noi, puștani de șaisprezece ani, primeam dintr-odată cinci ani. Zinoviev – te-apucă râsul!

— N-a făcut nici măcar trei luni de închisoare! N-a avut nici o condamnare! În comparație cu indigenii de rând ai Arhipelagului nostru ei sunt niște prunci, ei n-au știut ce-i închisoarea. Râkov și I. N. Smirnov²⁰ au fost arestați de câteva ori, au stat vreo cinci ani, dar stagiile lor au trecut destul de ușor, din toate exilurile au fugit fără complicații ori au fost amnistiați, înainte de a ajunge la Lubianka, în general ei nu aveau idee ce înseamnă o închisoare adevărată, nici cleștii unei anchete nedrepte. (Nu există temeluri să presupunem că Troțla, dacă nimerea în acești clești, s-ar fi

comportat mai puțin umilitor, că osatura lui vitală s-ar fi dovedit mai rezistentă: nu avea cum. Și el a cunoscut doar închisori ușoare, nici o anchetă serioasă și doar doi ani de surghiun în Ust-Kut. Groaza pe care o inspira Troțki ca președinte al Consiliului militar revoluționar nu -l costase prea scump și nu-i conferă fermitate autentică: cine a trimis nenumărați oameni la moarte își pierde curajul când e vorba de propria-i moarte! Fermitatea din primul caz nu are nici o legătură cu fermitatea din cazul al doilea.) Radek era un provocator (și n-a fost singurul pe parcursul acestor trei procese!). Cât despre lagoda, acesta nu era decât un criminal de drept comun inveterat.

(Acest ucigaș de milioane de oameni nu putea concepe că Asasinul Suprem n-ar fi găsit în inima lui, în ultima clipă, un sentiment de solidaritate. Ca și când Stalin s-ar fi aflat acolo, în sală, lagoda i-a cerut stăruitor cruțare, adresându-i-se direct lui: „Mă adresez Dumnevoastră! Pentru Dumnevoastră eu am construit două canale grandioase...!” Și cineva care asista povestește că în clipa aceea, în spatele fereștricii de la etajul întâi al sălii, ca după o perdea de muselină, în amurg, s-a aprins un chibrit și, vreme de câteva clipe, s-a zărit umbra unei pipe.

— Cel care a fost în Bahcisarai își amintește, „poate, această distracție orientală! În sala de ședințe a consiliului de stat, la nivelul etajului întâi, se înșiruie niște ferestre acoperite cu foi de tablă în care au fost perforate mici găuri. Dincolo de ele se află o galerie neluminată. Din sală nu poți să-ți dai seama niciodată dacă acolo se află cineva sau nu. Hanul este nevăzut, dar ședința consiliului se desfășoară ca și cum el ar fi prezent. Cunoscând caracterul tipic oriental al lui Stalin, sunt foarte sigur că el a urmărit comediile din Sala Octombrie. Nu pot să admit că el și-ar fi refuzat acest spectacol, această desfătare.)

Toată nedumerirea noastră este legată de credința în caracterul neobișnuit al acestor oameni. Când este vorba de un proces-verbal obișnuit, făcut la ancheta unui om de rând, noi nu ne întrebăm, făcând din asta o enigmă: de ce a spus acolo atâtea lucruri rele despre sine și despre alții? Acceptăm asta ca pe un lucru de la sine înțeles: omul e slab, omul cedează, lată însă că pe Buharin, Zinoviev, Kamenev, Piatakov, I. N. Smirnov îi considerăm anticipat supraoameni, și, de fapt, de aici apare nedumerirea noastră.

Este adevărat că aici regizorii spectacolului întâmpină mai multe dificultăți în alegerea interpreților decât în procesele anterioare ale inginerilor: acolo

au ales din patruzeci de poloboace, aici, însă, trupa e mică, pe interpreții principali îi cunoaște toată lumea, și publicul dorește să joace ei și nu altcineva.

Și totuși a fost o selecție! Cei mai clarvăzători și mai neșovăielnici dintre cei sortiți pieirii nici măcar nu s-au lăsat prinși, și-au pus capăt zilelor înainte de a fi arestați (Skrâpnik²¹, Tomski²², Gamarnik²⁻⁵). S-au lăsat arestați cei care au vrut să trăiască. Iar din cel care vrea să trăiască poți să răsucești frân-ghii! Dintre aceștia însă unii s-au comportat altfel la anchetă, s-au dezmeticit, s-au opus cu îndârjire și au pierit neștiuți de nimeni, dar nedezonorați. Te întrebi de ce nu i-au judecat în procese publice pe Șliapnikov, Rudzutak, Postâșev²⁵, Enukidze²⁶, Ciubăr²⁷, Kosior²*ba chiar pe însuși Krâlenko, deși numele lor a fost o podoabă pentru proces.

I-au expus pe cei mai obedienți! Totuși, a existat o selecție!

Selecția a fost restrânsă, în schimb Regizorul cel mustăcios îi cunoaște bine pe fiecare. Știa, în general, că erau niște bisciniei, dar cunoștea și slăbiciunile fiecăruia în parte, în aceasta consta excepționala, dar și tenebroasa lui calitate, linia principală a psihologiei lui și realizarea vieții sale: în a discerne slăbiciunile oamenilor la nivelul de jos al existenței.

Și pe acela care din depărtarea timpului apare drept spiritul cel mai elevat și mai luminos dintre liderii dezonorați și împușcați (și căruia, de bună seamă, i-a dedicat Koestler lucrarea lui talentată), N. I. Buharin, pe el tot la nivelul de jos, unde se contopește omul cu pământul, Stalin l-a cunoscut de parcă ar fi văzut printr-însul, și l-a ținut ca într-o menghină de moarte, fără scăpare, și se juca precum eu un șoarece, slobozindu-l câte puțin. Buharin a scris cuvânt cu cuvânt toată constituția noastră în vigoare (ne-în-vigoare,) o constituție care suna atât de frumos la ureche; acolo sus, aproape de nori, el zbura și credea că l-a păcălit pe Koba²⁹: i-a strecurat o constituție care îl va determina pe acesta să-și îmblânzească dictatura. Iar el se afla deja în gura leului!

Buharin nu-i agrea pe Kamenev și Zinoviev, și încă de când au fost judecați prima dată, după asasinarea lui Kirov, s-a exprimat față de niște apropiați: „Nu trebuie să vă mire! Ar fi în stare. Poate că a fost ceva...” (Formula clasică a micilor burghezi din acei ani: „Probabil că a fost ceva. La noi nu se arestează degeaba”). Asta o spune în 1935 primul teoretician al partidului.) Când s-a judecat cel de al doilea proces Kamenev-Zinoviev, în vara lui 1936, el se afla în Tian-Șan, la vânătoare. N-a știut nimic. Coborând din munți în Frunze³⁰ a citit despre condamnarea celor doi la moarte și

articolele din ziare din care reieșea ce depoziții nimicitoare au făcut la adresa lui Buharin. Credeți că s-a repezit să oprească executarea? A adresat partidului o proclamație, arătând că se petrece ceva monstruos? Nu, doar a trimis o telegramă lui Koba: să oprească împușcarea lui Kamenev și Zinoviev pentru ca... Buharin să fie confruntat cu ei și să se justifice.

Târziu! Lui Koba îi erau prea de ajuns procesele verbale, la ce bun confruntări cu oameni vii?

Totuși încă multă vreme nu s-au atins de Buharin. Pierduse „Izvestia”, întreaga activitate, locul în partid, și, în locuința sa de la Kremlin, în Palatul distracțiilor al lui Petru, a trăit o jumătate de an ca la închisoare. (De altfel, în Toamnă, a plecat la vilă, iar santinelele de la Kremlin l-au salutat ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic.) Nu venea nimeni în vizită, nu -l suna nimeni la telefon. Și toate lunile acestea a scris la nesfârșit scrisori: „Dragă Koba! Dragă Koba! Dragă Koba!”, care au rămas fără nici un răspuns.

El încă mai căuta un contact cordial cu Stalin!

Iar dragul Koba, mijindu-și ochii, făcea repetiții... De mulți ani Koba făcuse probele rolurilor și știa că Buharcik și -l va juca pe al său la perfecție. Căci deja își renegase adeptii și elevii arestați și deportați (de altfel, puțini), suportase nimicirea lor*. El a suportat nimicirea și defăimarea propriei linii de gândire, care nici nu se născuse pe de-a-ntregul. Iar acum, încă redactor-șef la „Izvestia”, încă membru supleant al Biroului Politic, a suportat execuția lui Kamenev și Zinoviev ca fiind legitimă. Nu și-a arătat indignarea nici în gura mare, nici în șoaptă. Toate acestea erau probe, încercări ale rolului!

Și încă mai înainte, demult, când Stalin îl ’amenința că îl va exclude din partid (și pe toți ceilalți, fiecare la rândul său), Buharin (și ei toți) s-a dezis de convingerile sale numai să rămână în partid! Aceasta a fost tot o probă de rol! Dacă astfel se comportă când încă sunt în libertate, încă sunt în culmea puterii și se bucură de respect, atunci când corpul, mâncarea și somnul lor se vor afla în mâinile sufleurului de la Lubianka, ei se vor supune, fără nici o abatere, textului dramei.

Și în aceste luni dinaintea arestării, care era cea mai mare temere a lui Buharin? Se știe cu certitudine: teama de a fi exclus din Partid! De a-și pierde Partidul! De a trăi în afara Partidului! Pe această coardă (a lor a tuturor!) cânta excelent dragul Koba, din clipa când el însuși devenise partidul. Buharin (și ei toți) nu avea un punct de vedere propriu, ei nu aveau o ideologie proprie de opoziție pe baza căreia puteau să se separe, să se

consolideze. Stalin le-a demască opoziția înainte ca ei să devină opoziție, și astfel i-a lipsit de orice tărie. Și ei și-au concentrat toate eforturile ca să se mențină în Partid. Și în același timp să nu aducă prejudicii Partidului!

Prea multe cerințe pentru a fi independent!

Buharin, de fapt, fusese distribuit în rolul principal, și nimic nu trebuia tratat cu superficialitate ori scăpat din vedere în munca Regizorului cu el, în acțiunea timpului și în felul în care el își însușea rolul. Chiar și călătoria în Europa din iarna trecută pentru manuscrisele lui Marx era nu numai aparent necesară pentru rețeaua de acuzații cu privire la relațiile stabilite, dar libertatea fără scop a vieții de turneu prezicea și mai implacabil revenirea pe scena principală. Și acum, sub norii negri ai acuzațiilor, nu faptul că de atâtea vreme nu fusese arestat, lăncezeala istovitoare de acasă, toate acestea distrugau mai bine voința victoriei decât presiunea directă a Lubiankăi. (Dar va avea parte și de ea – un an.) Într-o zi Buharin a fost chemat de Kaganovici, care, în prezența unor cekiști cu funcții importante, i-a aranjat o confruntare cu Sokolnikov³¹. Acela a făcut depoziții privind „Centrul de dreapta paralel” (adică paralel cu cel troțkist), privind activitatea clandestină a lui. Buharin. Kaganovici a condus

*Doar pe Efim Zeitlin l-a apărât, dar nu pentru multă vreme.

Interogatoriul foarte energic, pe urmă a ordonat să fie luat Sokolnikov și i-a spus prietenește lui Buharin: „Curva asta!... A spus numai minciuni”.

Însă ziarele continuau să publice indignarea maselor. Buharin a sunat la Comitetul Central. Buharin a scris scrisori: „Dragă Koba...!” cu rugămintea de a -l dezvinovăți în mod public. Atunci a fost publicată o declarație confuză a procuraturii: „Pentru acuzarea lui Buharin nu s-au găsit probe obiective”.

În toamnă l-a sunat Radek, propunându-i să se întâlnească. Buharin s-a eschivat: suntem amândoi acuzați, de ce să mai atragem alte bănuieli? Dar vilele lor se învecinau, și într-o seară Radek și-a făcut apariția: „Orice aș spune cu pe urmă, să știi că nu sunt vinovat cu nimic. De altfel, tu vei scăpa teafăr: tu n-ai avut legături cu troțkiștii”.

Și Buharin a crezut că va scăpa teafăr, că nu va fi exclus din partid, asta ar fi fost monstruos! Pe troțkiști nu i-a avut niciodată la inimă: iată, s-au pus în afara partidului și ce a ieșit? Dar trebuie să ne ținem împreună, dacă e să facem greșeli – să le facem împreună.

La demonstrația de 7 Noiembrie (despărțirea lui de Piața Roșie), folosind legitimația de la ziar, a urcat împreună cu soția la tribuna oaspeților. Pe

neașteptate spre el s-a îndreptat un soldat înarmat. I-a sărit inima din piept! Aici? Într-un asemenea moment?... Nu, soldatul duce mâna la chipiu: „Tovarășul Stalin se miră de ce sunteți aici! Vă roagă să vă ocupați locul de la Mausoleu”.

Uite așa, de la cald la rece, l-au purtat o jumătate de an. La 5 decembrie, în triumf și entuziasm, a fost adoptată constituția lui Buharin, dar au botezat-o pentru vecie „stalinistă”. La plenara din decembrie a Comitetului Central l-au adus pe Piatakov fără dinți, aproape de nerecunoscut, în spatele lui stăteau cekiștii muți (oamenii lui lagoda; îagoda era și el verificat și pregătit pentru rol). Piatakov a făcut cele mai mârșave depoziții împotriva lui Buharin și Râkov, aflați chiar acolo, printre lideri. Ordjonikidze a dus mâna la ureche (el nu auzea bine): „Spuneți, dumneavoastră faceți aceste depoziții de bunăvoie?” (Formidabilă remarcă! Va primi și Ordjonikidze un glonț!) „Absolut de bunăvoie”, a răspuns Piatakov, clătinându-se. În pauză, Râkov i-a spus lui Buharin: „Tomski a avut tărie, încă din august a înțeles și a pus punct. Iar noi doi, proștii, am rămas să trăim.”

Au luat cuvântul, blamând eu vehementă, Kaganovici (ah, cât de mult ar fi vrut să creadă în nevinovăția lui Buharin! Dar...) și Moloțov. Dar Stalin! Vai, ce inimă largă! Și ce recunoscător! „Eu consider totuși că vina lui Buharin n-a fost dovedită. Râkov poate că e vinovat, dar Buharin nu.” (împotriva dorinței lui, cineva îl acuza pe Buharin!)

De la cald la rece. Așa se mânuiește voința... Așa se intră în rolul eroului pierdut.

Au început să-i aducă acasă, fără întrerupere, procesele-verbale de la interogatorii: ale foștilor studenți de la Institutul Profesoratului Roșu32, al lui Radek, ale tuturor celorlalți, și toți aduceau probe zdrobitoare ale cruntei trădări de care se făcea vinovat Buharin. I le aduceau acasă nu ca unui acuzat, o nu! Ca unui membru al Comitetului Central, doar pentru informare... „_ Cel mai adesea, când primea materiale noi, Buharin îi spunea soției sale de douăzeci și doi de ani, care în primăvară tocmai îi născuse un băiat:” Citește tu, eu nu pot!”, iar el își vâră capul sub pernă. Avea în casă două revolve (îi dăduse destul timp Stalin!), dar nu și-a pus capăt zilelor. „t Oare nu intrase în rolul ce i se hărăzise...?”

Și s-a mai ținut un proces public, și au mai împușcat o serie... Dar pe Buharin îl cruțau, pe Buharin nu-l arestau...

La începutul lui februarie 1937, a hotărât să declare greva foamei la domiciliu: voia astfel să determine Comitetul Central să analizeze situația

lui și să-i ridice acuzațiile, în acest sens i-a scris o scrisoare Dragului Koba, respectându-și în mod cinstit cuvântul. Atunci a fost convocată plenara Comitetului Central cu următoarea ordine de zi: 1. Crimele Centrului de Dreapta. 2. Conduita antipartinică a tovarășului Buharin, exprimată prin greva foamei.

Și atunci Buharin a fost cuprins de îndoială: poate că, într-adevăr, a supărat Partidul cu ceva?... S-a târât la Plenară nebărbierit, scofâlcit la față, arătând deja a deținut... – „Ce ți-a trecut prin cap?” l-a întrebat prietenos Dragul Koba. – „Păi cum, când mi se aduc astfel de acuzații? Intenționează să mă excludă din partid...” Stalin s-a strâmbat la auzul unei asemenea absurdități: „Vezi-ți de treabă, nimeni n-o să te excludă din partid!”

Și Buharin a crezut, s-a înviorat, și-a făcut autocritica în fața Plenarei și a declarat că încetează greva foamei. (Acasă „Taie-mi salam! Koba a spus că n-or să mă excludă!”) Dar în timpul Plenarei, Kaganovici și Molotov (ce obraznici, nu țin seama de părerea lui Stalin!)* l-au numit pe Buharin năimit fascist și au cerut să fie împușcat! Și din nou pe Buharin l-a cuprins deznădejdea, și în ultimele sale zile s-a apucat să compună „scrisoarea către viitorul Comitet Central”, învățată pe de rost și păstrată în felul acesta, recent a devenit cunoscută lumii întregi. Însă nu l-a impresionat. (Nici pe „viitorul Comitet Central”. Și ce adresă valoroasă! Comitetul Central – mai presus de el nu există altă autoritate morală.) Căci ce a hotărât acest ^teoretician spiritual și strălucit să lase posterității prin ultimele sale cuvinte? Încă un strigăt de a fi reintegrat în partid (cu câtă dezonoare va plăti el pentru acest devotament!). Și încă o asigurare că „aprobă întru totul” tot ceea ce s-a petrecut înainte de 1937, inclusiv. Deci nu numai procesele batjocoritoare de mai înainte, ci și toate valurile pestilențiale ale marii noastre canalizări penitenciare!

Această recunoaștere îl fac demn să plonjeze în ele...

În sfârșit, este pe deplin pregătit să fie dat pe mâinile sufleorilor și regizorilor secunzi, el, acest om musculos, vânător și luptător! (Când se lua în glumă la trântă în fața membrilor Comitetului Central, de câte ori nu l-a pus pe Koba la pământ! Probabil nici asta nu putea să i-o ierte.)

Pregătit astfel, distrus într-atât, încât acum și tortura i-ar fi fost de prisos, prin ce era poziția lui mai puternică decât cea a lui Iakubovici în anul 1931?

*Ce bogăție de mărturii pierdem, menajând nobilele bătrâneți ale lui Molotov!

Prin ce nu se încadrează el în cele două argumente? Ba este chiar mai slab, fiindcă lakubovici își dorea moartea, pe când Buharin se temea de ea. Mai rămânea doar un dialog ușor cu Vâșinski după schema:

— Este adevărat că orice opoziție față de Partid înseamnă luptă împotriva Partidului?

— În general – da Efectiv – da.

— Dar lupta împotriva Partidului nu se poate transforma în război contra Partidului?

— Logic – da.

— Deci, potrivit convingerilor opoziției, în final ar putea fi comise orice ticăloșii împotriva Partidului (asasinate, spionaj, vânzare de Patrie)?

— Dați-mi voie, dar ele n-au fost comise.

— Dar ar putea?

— Sigur, din punct de vedere teoretic... (doar sunt teoreticieni, nu?!). – Dar pentru dumneavoastră supreme sunt interesele Partidului, nu-i așa?

— Da, desigur, desigur!

— În felul acesta a mai rămas doar o foarte mică nepotrivire: trebuie să realizăm eventualitatea, în scopul dezaprobării de acum înainte a oricărei ideologii opoziționiste, trebuie să recunoaștem săvârșii ceea ce doar putea, în mod teoretic, să se săvârșească. Căci putea, nu?

— Putea...

— Atunci trebuie să recunoaștem posibilul drept real, și nimic mai mult. O simplă conversiune filosofică. De acord?... Da, și încă ceva! Nu trebuie să vă explic eu dumneavoastră: dacă la judecată negați și veți spune cu totul altceva, înțelegeți că în felul acesta faceți jocul burgheziei mondiale și veți aduce doar prejudicii Partidului. Și, firește, atunci dumneavoastră înșivă nu veți avea o moarte ușoară. Dacă totul va decurge bine – o să vă lăsăm, desigur, în viață: o să vă trimitem în taină pe insula Monte Cristo, și acolo o să vă ocupați de problemele economiei socialismului.

— Dar în procesele precedente se pare că ați pus destui oameni la zid?

— Ei, cum puteți să faceți o astfel de comparație: ei și dumneavoastră! Și, apoi, pe mulți i-am lăsat în viață, doar ziarele au scris.

Dar poate că această enigmă încâlcită nici nu există?

Aceeași melodie invincibilă traversează, în variante diferite, atâtea procese: căci noi și dumneavoastră suntem, comuniști! Cum ați putut să comiteți o greșeală atât de gravă și să vă ridicați împotriva noastră? Căiți-vă! Căci dumneavoastră și noi laolaltă este egal noi!

Greu se maturizează în societate o concepție istorică. Iar când se maturizează – ce simplă este! Nici în 1922, nici în 1924, nici în 1937 acuzații nu au fost în stare să-și consolideze într-atât punctul propriu de vedere, încât la această melodie care hipnotizează și amortește să se ridice și să strige cu capul sus:

— Nu, noi nu suntem revoluționari cu voi!... Nu, noi nu suntem ruși cu voi!... Nu, noi nu suntem comuniști cu voi...!

Poate că numai de-ar fi strigat, și decorurile s-ar fi prăvălit, și ar fi început să curgă straturile de machiaj, ar fi fugit pe scara din dos regizorul, iar sufleurii s-ar fi ascuns în găurile lor de șobolani. Și afară ar fi fost dintr-o dată anii șaizeci.

Dar și spectacolele cele mai reușite erau scumpe și dădeau mare bătaie de cap. Și Stalin s-a hotărât să nu mai recurgă la procesele publice.

Mai exact, în anul 1937, el a plănuțit să pună pe rol o rețea vastă de procese publice în raioane, ca să arate maselor sufletul negru al opoziției. Dar nu s-au găsit regizori buni, pregătirea se cerea minuțioasă, ceea ce nu era cu puțință de realizat, și înșiși inculpații nu erau atât de complicați. Pe scurt, Stalin a suferit un eșec în această acțiune, numai că sunt puțini cei care știu asta. După ce câteva procese au eșuat – au renunțat.

Este potrivit să povestim aici despre un astfel de proces – procesul din Kadâi, ale cărui materiale au început să fie publicate în ziarul regional din Ivanovo.

La sfârșitul anului 1934, într-un colț îndepărtat al regiunii Ivanovo, la joncțiunea cu actualele regiuni Kostroma și Nijni-Novgorod, a fost creat un raion nou, al cărui centru a devenit vechiul și liniștitul sat Kadâi. Noua conducere fusese numită din diferite locuri, s-au cunoscut în Kadâi. Și ei au descoperit aici un ținut uitat de lume, trist și sărac, epuizat de campaniile de strângere a cotelor obligatorii, când de fapt el avea, dimpotrivă, nevoie de ajutor în bani, mașini și de o bună gospodărire. S-a nimerit ca primul secretar al comitetului raional de partid, Fiodor Ivanovici Smirnov, să fie un om înzestrat cu simțul dreptății, șeful sectorului agricol raional Stavrov – mujic neaoș, unul dintre țărani „intensiviști”, adică acei țărani harnici și cu știință de carte, care în deceniul al treilea își gospodăreau pământul pe baze științifice (pentru asta au fost încurajați de puterea sovietică; atunci încă nu se hotărâse că toți acești „intensiviști” vor trebui „curățați”). Stavrov numai pentru că a intrat în partid n-a fost omorât la deschiaburire (poate a luat și el parte la această campanie?). La noul loc de muncă, ei au încercat să facă

ceva pentru țărani, dar de sus erau bombardați cu directive, și fiecare era împotriva inițiativelor lor: ca și când acolo, sus, născociau tot felul de chichițe ca să facă viața țăranilor mai amară și mai dură. Și, într-o zi, cei din Kadâi au scris un memoriu la regiune, arătând că este indispensabil să se reducă planul la colectările de cereale, raionul nu -l poate îndeplini, altfel va trece sub limita de sărăcie. Trebuie să ne amintim atmosfera anilor '30 (dar numai a anilor '307), pentru a aprecia ce mare sacrilegiu împotriva Planului și ce revoltă împotriva puterii însemna acest lucru! Însă după obiceiurile acelor vremuri măsurile nu se luau frontal și de sus, ci se încredințau inițiativei locale. Când Smirnov era în concediu, locțiitorul lui, Vasili Fiodorovici Romanov, al doilea secretar, a făcut ca la o ședință a comitetului raional să fie adoptată următoarea rezoluție: „Succesele raionului ar fi mult mai strălucite (?), dacă n-ar fi troțkistul Stavrov”. Astfel a început „cazul personal” al lui Stavrov. (Maniera este interesantă: să desparți! Deocamdată, Smirnov să fie speriat și neutralizat, determinat să se dea la o parte, pe urmă vom ajunge și la el – la scară mai mică, aceasta era tactica aplicată de Stalin în Comitetul Central.) În adunări furtunoase de partid s-a clarificat însă că Stavrov este tot atât de troțkist pe cât este și iezuit roman. Vasili Grigorievici Vlasov, președintele uniunii raionale a cooperației de consum, om care învățase carte pe apucate și la întâmplare, dar era înzestrat cu acele însușiri care uimesc atât de mult la ruși, cooperador talentat, orator, cu prezență de spirit în dispute, care se încingea până la roșu apărând ceea ce socotea că e Just, a convins adunarea să -l excludă din partid pe Romanov, secretar al comitetului raional, pentru calomnie! Și i-au dat un vot de blam lui Romanov. Ultimul cuvânt al lui Romanov este foarte caracteristic pentru aceasta rasă de oameni și încrederea lor în conjunctura generală: „Deși aici s-a dovedit că Stavrov nu este troțkist, eu sunt sigur că el este troțkist. Partidul va analiza și votul meu de blam”. Și Partidul a analizat: aproape numaidecât NKVD-ul raional l-a arestat pe Stavrov, peste o lună – și pe președintele comitetului executiv raional, estonianul Univer, iar în locul lui a venit Romanov. Pe Stavrov l-au transferat la NKVD-ul regional, acolo a recunoscut: ca este troțkist; că toată viața a făcut parte din același bloc cu eserii; că în raionul său este membru al unei organizații clandestine de dreapta (un buchet vrednic de perioada aceea, lipsește doar legătura directă cu Antanta). Poate că nici n-a recunoscut, dar asta n-o va afla nimeni, niciodată, pentru că a murit în pușcăria NKVD-ului din Ivanovo în timp ce era torturat Dar proce-sele-verbale erau redactate.

Curând l-au arestat și pe secretarul comitetului raional Smirnov, șeful presupusei organizații de dreapta, apoi pe Saburov, șeful secției financiare, și încă pe cineva.

Este interesant cum s-a hotărât soarta lui Vlasov. Pe Romanov, acum noul președinte al comitetului executiv raional, îl propusese recent să fie exclus din partid. Am arătat cum l-a jignit de moarte pe procurorul Rusov (capitolul 4). Pe șeful NKVD-ului raional l-a supărat că a luat apărarea și nu a lăsat să fie arestați pentru o diversiune imaginară doi cooperatori de-ai săi foarte descurcăreți și pricepuți, ci; origine socială neclară. (Vlasov angaja întotdeauna „foști”, ei stăpâneau perfect meseria și în plus erau harnici; în fehimb, parveniiții proletari nu se pricepeau la nimic și mai ales nu doreau să facă nimic.) Și totuși, NKVD-ul era încă dispus să facă pace cu cooperația! Sorokin, adjunctul șefului NKVD-ului raional, a venit personal și i-a propus lui Vlasov: să dea pentru NKVD gratuit („recuperezi cumva pe urmă”), mărfuri în valoare de șapte sute de ruble (cârpe! Dar pentru Vlasov asta însemna salariul pe două luni, el nu lua pentru sine nici un cap de ață fără să plătească). „Nu-mi dați – o să regretați”. Vlasov l-a dat afară: „Cum îndrăzniți să propuneți unui comunist o asemenea afacere?!” A doua zi și-a făcut apariția Krîlov, dar ca reprezentant al comitetului raional de partid (toată mascarada și toate procedeele constituiau sufletul anului 1937!), și i-a ordonat să convoace o adunare de partid, având la ordine de zi: „Cu privire la activitatea diversionistă a lui Smirnov și Univer în cooperația de consum”, raportor – tovarășul Vlasov. Și de fiecare dată câte o perlă. Deocamdată nimeni nu -l acuză pe Vlasov! Dar e suficient să-i spui două cuvinte despre activitatea diversionistă a fostului secretar al comitetului raional de partid în domeniul lui, al lui Vlasov, că NKVD-ul intervine: „Dar dumneavoastră unde ați fost? De ce nu ați venit din timp la noi?” într-o astfel de situație mulți s-ar fi pierdut, s-ar fi împotmolit. Dar nu Vlasov! A răspuns: „Eu n-o să fac nici un raport! N-are decât să -l facă Krîlov, căci doar el i-a arestat și se ocupă de cazul Smirnov-Univer!” Krîlov a refuzat: „Eu nu sunt la curent”. Vlasov: „Păi dacă nici dumneavoastră nu sunteți la curent, atunci ei au fost arestați fără motiv!” Și adunarea pur și simplu nu s-a ținut. Deseori însă Oamenii au îndrăznit să se apere. (Atmosfera anului 1937 n-ar fi completă, am pierde din vedere încă niște oameni puternici și niște deci/îi forte, dacă n-am menționa că în aceeași seară, târziu, în biroul lui Vlasov a intrat contabilul șef T. Și adjunctul lui, N., și i-au adus zece mii de ruble: „Vasili Grigorievici! Fugiți! În noaptea asta! În noaptea asta, altfel

sunteți pierdut!” Vlasov însă a considerat că unui comunist nu-i stă bine să fugă.) Dimineața, în ziarul raional o notiță caustică privind activitatea cooperăției raionale (căci presa noastră a losf întotdeauna mână în mână cu NKVD-ul), spre seară, lui Vlasov i s-a propus să facă în fața comitetului raional de partid o dare de seamă (la fiecare pas – același model folosit pretutindeni în Uniune!).

Era anul 1937, cel de al doilea an al aceluia Mikojaireprosperity la Moscova și în alte orașe mari, și astăzi, uneori, mai întâlnești la ziariști și scriitori amintiri despre belșugul de atunci. Aceasta a intrat în istorie și riscă să rămână acolo. Totuși, în noiembrie 1936, la doi ani după desființarea carlelelor de pâine, în regiunea Ivanovo (și altele) s-a emis o dispoziție secretă privind interzicerea comerțului cu făină, în acei ani. Multe gospodine din localități mai mici și mai ales de la sate, își coceau singure pâinea, fiindcă nu existau brutării. Interzicerea comerțului cu făină însemna să nu se mai mănânce pâine! În centrul raional Kadai s-au format imense cozi la pâine, cum nu se mai văzuseră vreodată (de altfel și ele au primit o lovitură: în februarie 1937 s-a interzis să se mai coacă pâine neagră în centrele raionale, se cocea numai albă, mai scumpă), în raionul Kadai nu mai existau alte brutării, în afară de cea raională, și oamenii de la sate au dat acum năvală aici după pâine neagră* în depozitele cooperăției de consum făină era. Însă două dispoziții barau toate căile pe care putea fi dată oamenilor! Vlasov însă a găsit o soluție și, în ciuda perfidelor dispoziții guvernamentale, a hrănit raionul în acel an: s-a dus prin colhozuri, și în opt dintre ele a stabilit, că în casele abandonate ale „chiaburilor” să se înființeze brutării obștești (adică pur și simplu vor aduce lemne și vor pune femeile să facă pâine în cuptoarele rusești-obștești însă nu particulare), cooperăția de consum obligându-se să le aprovizioneze cu făină. Ce simplă părea soluția când a fost descoperită! Fără să construiască brutării (nu dispunea de mijloace), Vlasov le-a creat într-o singură zi. Fără a face comerț cu făină, el elibera fără întrerupere făină din depozit și solicita alte cantități de la regiune. Fără să vândă la centrul raional pâine neagră, el aproviziona raionul cu pâine neagră. Da, el nu încălca litera dispozițiilor, el încălca spiritul lor – să se facă economie de făină, iar oamenii să moară de foame. Avea, deci, motive să fie criticați la comitetul raional de partid După această critică a mai supraviețuit o noapte, iar a doua zi a fost arestat. Sever și arțăgos ca un cocoș (mic de statură, el ținea întotdeauna capul ridicat, cu bărbia înainte, ceea ce îi dădea un aer întrucâtva înfumurat), el a încercat să nu predea

carnetul de partid (ieri, la comitetul raional nu s-a pus problema excluderii lui!) și legitimația de deputat (el a fost ales de popor și nu există o hotărâre a comitetului executiv al raionului care să -l lipsească de imunitatea deputatului!). Dar milițienii nu pricepeau aceste formalități, s-au repezit și i le-au luat cu de-a sila. De la sediul cooperației raionale l-au dus la NKVD pe ulița din Kadâi ziua amiaza mare, și un tânăr merceolog din serviciul lui, comsomolist, l-a zărit de la fereastra comitetului raional. Atunci încă nu toți oamenii (mai cu seamă la țară, căci erau oameni simpli) învățaseră să nu spună ceea ce gândeau. Merceologul a exclamat: „Canaliile! L-au înhățat și pe patronul meu!” Chiar acolo, pe loc, fără să iasă din cameră, l-au exclus și din comitetul raional, și din comsomol, și el s-a rostogolit în groapă pe cărarea cunoscută.

Vlasov fusese luat târziu în comparație cu coinculpații săi, cazul fusese aproape încheiat fără el și acum îl aranjau să -l prezinte în proces public. L-au dus la pușcăria NKVD-ului din Ivanovo, dar, cum era ultimul, nu s-au mai ocupat de el cu prea multă silință și pasiune, i-au luat două interogatorii scurte, n-a fost interogat nici un martor, iar dosarul anchetei a fost umplut cu situații și tabele centralizatoare de la cooperația de consum și tăieturi din ziarul raional. Vlasov era acuzat: 1. De crearea cozilor la pâine; 2. Că nu a asigurat un minimum suficient al sortimentului de mărfuri (de parcă aceste mărfuri erau disponibile undeva și cineva le propunea cooperației din Kadâi); 3. De stocarea unui surplus de sare (aceasta era rezerva strategică, „în caz de mobilizare”, căci din timpuri străvechi, în Rusia, în caz de război, oamenii se tem să nu rămână fără sare).

La sfârșitul lui septembrie inculpații au fost aduși pentru proces public la Kadâi. Era un drum destul de lung (ce ieftine erau OSO și procesele cu ușile închise!): de la Ivanovo la Kineșma cu vagonul pentru deținuți; de la Kineșma la Kadâi -110 kilometri cu automobilul. Erau peste zece automobile, și caravana lor neobișnuită care înainta pe vechiul și pustiul drum, prin sate stârnea mirare, teamă și presimțirea unui război. Pentru organizarea ireproșabilă și cu efect de intimidare a întregului proces răspundea Kliughin, șeful secției speciale secrete a NKVD-ului regional, care se ocupa cu organizațiile contrarevoluționare. Paza era formată din patruzeci de oameni din rezerva miliției călare, și zi de zi, de la 24 la 27 septembrie, inculpații erau duși prin Kadâi, cu săbiile trase din teacă și cu revolverele scoase, de la NKVD-ul raional până la clubul local a cărui construcție încă nu era isprăvită, și înapoi, prin satul unde până nu demult ei

erau guvernul. Ferestrele la club fuseseră instalate, scena nu era gata, nu era nici lumină electrică (de fapt nu era nici în Kadâi), și seara, ședințele tribunalului se desfășurau la lumina lămpilor cu gaz. Publicul era adus din colhozuri conform repartizării. A dat năvală și întreg Kadâiul. Ședeau nu numai pe bănci și pe ferestre, dar se așezaseră claie peste grămadă și pe culoarele dintre rânduri, astfel încât, de fiecare dată, încăpeau vreo șapte sute de oameni. Rândurile din față erau permanent rezervate comuniștilor, ca tribunalul să aibă mereu un sprijin binevoitor.

A fost alcătuită o curte specială a tribunalului regional din vicepreședintele Șubin și membrii Bice și Zaoziorov. Procurorul regional Karasik, absolvent al Universității din Deipt, reprezenta acuzarea (inculpații refuzaseră să fie apărați, totuși li s-a pus un avocat din oficiu, pentru ca procesul să nu rămână fără procuror). Rechizitoriu! Solemn, amenințător și km-; se reducea la faptul că în raionul Kadâi acționa un grup clandestin bish. Irinist de dreapta, dirijat din Ivanovo (prin urmare se vor face și acolo arestări), care avea drept scop să răstoarne puterea sovietică din satul Kadâi, prin intermediul diversiunilor (pentru început, cei de dreapta nu puteau să găsească un colț de țară mai uitat de lume!).

Procurorul a făcut următoarea cerere: deși Stavrov murise în închisoare, depozițiile lui dinaintea morții să fie citite aici și să se considere că au fost făcute la proces (toate acuzațiile aduse grupului erau edificate pe depozițiile lui Stavrov!). Curtea este de acord: depozițiile celui răposat să fie incluse ca și când el ar fi fost în viață (cu avantajul că niciunul dintre candidați nu -l mai poate contesta).

Dar aceste subtilități savante depășeau înțelegerea ignoranților din Kadâi, ei așteptau să vadă ce o să fie mai departe. Se dă citire depozițiilor făcute de cel ucis la anchetă, care sunt din nou trecute în procesul-verbal. Începe interogarea acuzaților, și – ce moment jenant!

— Aceștia neagă cu toții mărturisirile făcute la anchetă.

Nu se știe cum ar fi procedat în acest caz cei din Sala Octombrie de la Casa Sindicatelor³⁴, dar cei de aici au hotărât fără rușine să continue! Judecătorul le reproșează: cum ați putut să mărturisiți altceva la anchetă? Univer, slăbit, cu o voce abia auzită: „Sunt comunist și nu pot să povestesc la un proces cu public despre metodele de a interoga ale NKVD-ului”. (Iată și modelul de proces a la Buharin! Iată ce îi imobilizează: ei au grijă mai mult ca poporul să nu gândească rău despre partid. Dar judecătorii abandonaseră de mult această grijă.) În pauză, Kliughin trece prin celulele

inculpaților. Lui Vlasov: „Ai văzut cum au făcut pe curvele ticăloșii de Smirnov și Univer? Tu trebuie să te recunoști vinovat și să spui tot adevărul!” – „Numai adevărul! Consimte Vlasov, care încă nu-și pierduse puterile. Numai acel adevăr că voi nu vă deosebiți cu nimic de fasciștii germani!” Kliughin turbează de furie: „Ia seama, lepădătură, o să plătești cu sânge! * Din clipa asta, Vlasov, care avea unul dintre rolurile secundare, a fost distribuit în rolul principal: inspiratorul ideologic al grupului.

Mulțimea care umplea sala de judecată începe să priceapă când tribunalul se lansează neînfricat să discute problema cozilor la pâine, ceea ce îi dorea pe toți cei de aici (deși, firește, înainte de proces se vânduse pâine cu grămada, și astăzi n-a fost nici o coadă), întrebare inculpatului Smirnov: „Cunoașteți problema cozilor la pâine în raion?” – „Desigur, se întindeau^ de la magazin până la sediul comitetului raional”. – „Și ce ați întreprins?” în ciuda chinurilor îndurate, Smirnov își păstrase vocea sonoră și o încredere calmă în dreptatea sa. Acest om cu părul blond, ciolănos, cu fața sinceră, nu se grăbește, și sala aude fiecă cuvânt: „Deoarece toate intervențiile noastre la organizațiile regionale nu s-au soldat cu nici un rezultat, l-am însărcinat pe Vlasov, să scrie un memoriu tovarășului Stalin”. – „De ce nu l-ați scris dumneavoastră?” (Ei încă nu știu!... Au scăpat prilejul!) – „L-am scris împreună, și eu l-am expediat cu un curier special direct la Comitetul Central, fără a mai trece pe la regiune. Copia se păstrează într-un dosar la comitetul raional”.

*Foarte curând va curge al tău propriu! În liota enkavediștilor lui Ejov va fi prins și Kliughin, fiind spintecat în lagăr de turnătorul Gubaidulin...

Sala asculta cu sufletul la gură. Curtea intrase în panică, n-ar mai fi trebuit să se pună întrebări, însă cineva a întrebat totuși:

— Și ce a urmat?

Da, această întrebare se afla pe buzele tuturor: „Și ce a urmat?” Smirnov nu plânge, nu jalește idealul pierdut (iată ce lipsește proceselor de la Moscova!). El răspunde cu glas răsunător, liniștit:

— Nimic. N-am primit răspuns.

Vocea lui obosită parcă lăsa să se înțeleagă: de fapt mă și așteptam la asta.

N-am primit răspuns! Tatăl și învățătorul n-a trimis răspuns! Procesul a atins punctul culminant! A arătat maselor lăuntru negrii al Căpcăunului! De acum putea fi încheiat! Dar nu, pentru asta trebuia minte și tact, și încă trei zile ei vor bate pasul pe locul... Udat.

Procurorul își iese din fire: asta-i duplicitate! Deci așa! Cu o mână ați sabotat, cu alta ați îndrăznit să-i scrieți tovarășului Stalin! Și așteptați să vă mai și răspundă? Să răspundă inculpatul Vlasov, cum a putut să conceapă o asemenea diversiune de coșmar: să stopeze vânzarea făinii? Să stopeze fabricarea pâinii negre la centrul raional?

Cocoșelul Vlasov nu trebuie invitat a doua oară, se grăbește să se ridice de pe bancă și strigă cu glas tare în toată sala:

— Sunt gata să răspund de asta în fața tribunalului, dacă dumneavoastră, procuror Karasik, veți părăsi tribuna acuzatorului și veți lua loc alături de mine!

Nu se mai înțelege nimic. Hărmălaie, strigăte. Chemați la ordine, ce înseamnă asta...?

Luând cuvântul în felul acesta, Vlasov se apucă să explice pe îndelete:

— Vânzarea făinii și coacerea pâinii au fost interzise prin hotărârea prezidiului Comitetului Executiv Regional. Procurorul Karasik este membru permanent al prezidiului. Dacă asta este diversiune, de ce n-ați folosit dreptul de interdicție al procuraturii? Înseamnă că dumneavoastră sunteți diversionist înaintea mea...!

Procurorul simte că se sufocă. Curtea, de asemenea, nu se dezmeticește. Unul dintre judecători bolborosește:

— Dacă va fi nevoie (?), o să -l judecăm și pe procuror. Astăzi însă vă judecăm pe dumneavoastră

(Cine va avea dreptate? Depinde de rang!) >

— Cer să fie dat jos de la tribuna procurorului! Lovește mai departe recalcitrantul Vlasov.

Pauză...

Spuneți, ce importanță educativă are pentru mase un asemenea proces? Dar ei o țin pe-a lor. După interogarea inculpaților are loc audierea martorilor. Contabilul N.;

— Ce știți despre activitatea diversionistă a lui Vlasov?

— Nimic.

— Cum se poate una ca asta?

— Eu am fost în camera martorilor, n-am auzit ce s-a vorbit aici.

— Nu trebuia să auziți! Prin mâinile dumneavoastră au trecut multe documente, nu se poate să nu știți.

— Toate documentele erau în ordine.

— Iată aici multe numere din ziarul raional în care se vorbește de diversiunea lui Vlasov, iar dumneavoastră nu știți nimic?

— Atunci de ce nu-i interogați pe cei care au scris aceste articole?! Responsabila magaziniului de pâine.

— Spuneți, puterea sovietică are multe cereale?

(Aoleu! Ce poți răspunde?... Cine îndrăznește să spună: n-am numărat?)

— Multe...

— Atunci la dumneavoastră de ce sunt cozi la pâine? *>. – Nu știu...

— De cine depinde asta?

— Nu știu...

— Ei, cum nu știți? Cine v-a fost șef?

— Vasili Grigorievici.

— Care, dracu, Vasili Grigorievici? Inculpatul Vlasov! Care va să zică de el depindea.

Martora tace.

Președintele dictează grefierului: „Răspuns: Drept consecință a activității diversioniste a lui Vlasov s-au creat cozi la pâine, în ciuda rezervelor uriașe de grâne de care dispune puterea sovietică”.

Stăpânindu-și propriile temeri, procurorul a rostit un discurs lung, plin de mânie. Avocatul apărării s-a apărut mai ales pe sine, subliniind că interesele patriei îi sunt la fel de scumpe ca oricărui cetățean cinstit.

În ultimul său cuvânt, Smirnov nu a cerut nimic și nu s-a căit de nimic. După cât se poate reconstitui acum, acesta era un om ferm și prea sincer ca să răzbată cu capul teafăr prin aprigul an 1937.

Când Saburov a rugat să fie lăsat în viață – „nu pentru mine, ci pentru copilașii mei”, Vlasov l-a tras în ciudat de mânecă: „Ești un prost!”

Iar Vlasov n-a scăpat ultima ocazie de a le mai zice una de la obraz:

— Eu nu vă consider un tribunal, pentru că nu sunteți decât niște comedianți care jucați un vodevil cu roluri scrise dinainte. Nu sunteți decât niște executanți ai mârșavei provocări a NKVD-ului. Indiferent ce v-aș fi spus, tot m-ați fi condamnat la moarte! Cred însă că va veni o vreme, și voi o să ne luați locul!... 1”

De la șapte seara până la unu din noapte curtea a deliberat și a redactat sentința. În sala clubului ardeau lămpile cu gaz. Așteptau inculpații sub amenințarea săbiilor, și vuia norodul, neînduplecându-se să plece acasă.

Pe cât de mult a durat redactarea, tot pe atât a durat și lectura sentinței, în care fuseseră îngrămadite cele mai fantastice acte, legături și intenții diversioniste. Smirnov, Univer, Saburov și Vlasov au fost condamnați la moarte, doi – la zece ani și unui – la opt. În afară de aceasta, concluziile curții cereau demascarea, în Kadâi, și a unei organizații de comsomol diversioniste (n-au întârziat cu arestarea ei; vă amintiți de tânărul merceolog?), iar în Ivanovo -demascarea centrului organizațiilor clandestine, care la rândul lui, era subordonat Moscovei (începuse subminarea lui Buharin).

*în general vorbind – este singurul lucru în privința căruia s-a înșelat.

După formula solemnă „la moarte!”, judecătorul a făcut o pauză pentru aplauze, dar în sală domnea o tensiune sumbră, nu se auzeau decât suspinele și plânsetele unor oameni străini, țișetele și leșinurile rudelor, încât nici chiar în primele rânduri, unde ședea membrii de partid, n-au răsunat aplauze, iar asta era deja o necuviință. „Vai, Doamne, de ce faceți asta?” strigau din sală către judecători. Cel mai tare se tânguia soția lui Univer. Și în semiîntunericul sălii, în mulțime s-a produs o mișcare. Vlasov a strigat către rândurile din față:

— De ce nu aplaudați, ticăloșilor? Și mai ziceți că sunteți comuniști!

Politrucul plutonului a venit în fugă și s-a apucat să-i vâre pistolul în față. Vlasov a sărit să-i înhațe revolverul, s-a apropiat un milițian și l-a împins la o parte pe politrucul său, care făcuse o greșeală. Comandantul escortei a dat comanda: „La arme!” – și treizeci de carabine ale gărzii de milițieni și pistoalele enkavediștilor locali s-au îndreptat spre inculpați și mulțime (a făcut impresia că se va năpusti să-i elibereze pe osândiți).

Sala era luminată numai de câteva lămpi și semântunericul sporea babilonia generală și spaima. Mulțimea, definitiv convinsă dacă nu de proces, cel puțin de carabinele îndreptate acum spre ea, strivindu-se cuprinsă de panică, s-a îndreptat nu numai către uși, dar și către ferestre. Pârâit de scânduri rupte, zăngănit de geamuri. Aproape strivită în picioare, fără cunoștință, soția lui Univer a rămas să zacă sub scaune până dimineața.

Și totuși aplauze n-au fost...

Fie-mi îngăduit ca această mică notă să o înclin fetei de opt ani – Zoia Vlasova. Își iubea tatăl ca pe ochii din cap. N-a mai putut să se ducă la școală (era tracasată mereu: „tatăl tău este diversionist!” Ea sărea la bătaie: „Tatăl meu este cel mai bun!”). După proces, a mai trăit doar un an (până atunci nu fusese bolnavă). Tot anul acela n-a râs niciodată, mergea mereu cu

capul plecat, și babele îi preziceau: „Se. Uită în pământ, va muri curând”. A murit de meningită și înainte de moarte striga mereu: „Unde-i tatăl meu? Dați-mi-l pe tatăl”

Când numărăm milioanele celor morți în lagăre, uităm să înmulțim cu doi, cu trei...

Condamnații nu puteau fi executați îndată după proces, ei trebuiau însă păziți și mai strașnic, fiindcă ei acum nu mai aveau ce pierde, dar trebuiau duși la reședința regională pentru a fi împușcați.

De prima sarcină – escortarea pe ulița întunecată până la sediul NKVD-ului – s-au achitat în felul următor: fiecare condamnat era însoțit de cinci persoane. Unul ducea felinarul. Altul mergea înainte cu pistolul ridicat. Doi îl țineau pe osândit de brațe și în mâna liberă – pistolul, încă unul mergea în urmă cu revolverul ațintit asupra condamnatului.

Restul milițienilor erau așezați la distanțe egale pentru a preîntâmpina năvala mulțimii.

Acum fiecare om rațional va fi de acord că niciodată NKVD-ul nu și-ar fi îndeplinit marea sarcină dacă ar fi ținut-o mai departe cu procesele publice.

Iată de ce procesele politice publice nu s-au statornicit în țara noastră.

Capitolul 11 PEDEAPSA CAPITALĂ PEDEAPSA cu moartea în Rusia are o istorie crenelată, în Codicele lui Alexei Mihailovici, pedeapsa cu moartea era aplicată în cincizeci de cazuri, în regulamentul militar al lui Petru figuau deja două sute de asemenea articole. Elizaveta însă, fără să abolească aceste legi privind pedeapsa cu moartea, nu le-a aplicat nici măcar o dată: se spune că la urcarea pe tron ea a făcut legământul să nu execute pe nimeni, și în toți cei douăzeci de ani de domnie nu a executat pe nimeni. Deși a participat la Războiul de șapte ani², s-a descurcat fără să recurgă la pedeapsa cu moartea! Pentru mijlocul secolului al XVIII-lea, cu o jumătate de secol înainte de ghilotina iacobinilor, este un exemplu uimitor. Este adevărat că noi ne-am făcut obiceiul să ridiculizăm trecutul; nu recunoaștem niciodată în el nici o faptă și nici o intenție bună. Astfel și Elizaveta poate fi ușor ponegrită: că a înlocuit pedeapsa cu moartea prin loviturile de bici, smulgerea nărilor, aplicarea stigmatului „hoț” și surghiun pe viață în Siberia. Să spunem însă un cuvânt și în apărarea împărătesei: cum ar fi putut ea să vireze mai brusc în pofida credințelor împământenite? Poate însă că și un condamnat la moarte contemporan, ca soarele să nu apună pentru el, ar alege benevol tot acest complex de pedepse, dar noi, din

considerente umanitare, nu i-l propunem? Și poate că pe parcursul acestei cărți cititorul se va convinge încă o dată că douăzeci, ba chiar și zece ani de lagăr în zilele noastre sunt mai grei decât pedepsele Elizavetei.

Folosind terminologia actuală, vom spune că Elizaveta avea o concepție general umană, iar Ecaterina a II-a – o concepție de clasă (și, deci, mai justă). Să nu execuți chiar pe nimeni i se părea groaznic, se simțea lipsită de apărare. Și pentru protecția ei, a tronului și a regimului, adică în cazuri de ordin politic (Mirovici³, răzmerița din timpul ciumei de la Moscova⁴, Pugaciov), ea a considerat pe deplin oportună pedeapsa cu moartea. Iar pentru infractorii de drept comun, de ce n-ar socoti-o abolită?

Sub Pavel-⁵, abolirea pedepsei cu moartea a fost confirmată. (Războaie au fost multe, dar regimentele nu au știut ce sunt tribunalele militare.) În lunga domnie a lui Alexandru I s-a introdus pedeapsa cu moartea doar pentru crime săvârșite de militari în campanie (1812). (Ni se va replica: dar bătaia mortală cu nuiele? Nimic de zis, asasinate săvârșite în secret au existat, dar poți să faci un om să moară și într-o adunare sindicală! Și totuși, în țara noastră de la Pugaciov la decembriști, nu s-a întâmplat să fie luată viața dată de Dumnezeu prin votul unor judecători nici măcar criminalilor de stat.)

De la cei cinci decembriști⁶ spânzurați, pedeapsa cu moartea pentru crime de stat la noi n-a fost abrogată, ea a fost confirmată de Codurile din 1845 și 1904, și a mai fost completată cu codurile penale ale armatei și marinei, dar a fost abrogată pentru toate crimele judecate de tribunalele obișnuite.

Și oare câți oameni au fost executați în toată vremea asta în Rusia? Am citat (în capitolul 8) statisticile elaborate de niște militanți liberali în anii 1905-1907: în optzeci de ani, 894 de execuții, adică în medie câte 11 oameni pe an. Să adăugăm și cifrele mai exacte ale lui N. S. Taganțev*, cunosător al dreptului penal rus. Până în anul 1905, pedeapsa cu moartea a fost în Rusia o măsură excepțională, în treizeci de ani, din 1876 până în 1905 (perioada celor de la „Narodnaia volia” și a actelor de terorism, nu a unor intenții exprimate în bucătăria apartamentului comun; perioada grevelor în masă și a tulburărilor țărănești; perioada când au fost create și consolidate toate partidele viitoare revoluții) au fost executați 486 de oameni, adică 17 pe an în toată țara. (Asta – laolaltă cu execuțiile de drept comun!)* în anii primei revoluții și ai reprimării ei, numărul execuțiilor a crescut brusc, șocând închipuirea rușilor, stârnind lacrimile lui Tolstoi, indignarea lui Korolenko și a multor alora: între 1905 și 1908 au fost executați aproximativ 2200 de oameni (patruzeci și cinci pe lună!). Erau

executați în special pentru terorism, asasinat, tâlhărie. Aceasta a fost epidemia execuțiilor, cum scrie Taganțev. (La scurtă vreme a fost întreruptă.)

Este ciudat să citești că, în 1906, când s-au introdus curțile marțiale, una dintre problemele cele mai complicate a fost: cine să execute? (Neapărat în douăzeci și patrii de ore de la pronunțarea verdictului.) Dacă cei care trăgeau erau soldați de trupă, acest lucru producea impresie nefavorabilă asupra trupelor. Și deseori nu găseau călăi voluntari. Celor dinaintea revoluției nu le-a trecut prin minte că un singur călău, dacă trage în ceafă, poate împușca mai mulți dintr-o dată.

Încă de la venirea la putere, Guvernul provizoriu a abolit pedeapsa cu moartea, în iulie 1917 a reintrodus-o pentru armata activă și zonele din apropierea frontului pentru crime săvârșite de militari, asasinate, violuri, tâlhărie și jaf (care se întâlneau din belșug în zonele respective). A fost una dintre măsurile cele mai nepopulare, care au contribuit la căderea Guvernului provizoriu. Una dintre lozincile bolșevicilor în preajma loviturii de stat a fost: „Jos pedeapsa cu moartea restabilită de Kerenski!” 7

Se povestește că la Smolnâi, chiar în noaptea de 25 spre 26 octombrie s-a discutat dacă unul dintre primele decrete să nu fie cel privind abolirea pe vecie a pedepsei cu moartea. Lenin, atunci, a luat în râs utopismul tovarășilor săi, el știa că fără pedeapsa cu moartea nu vor înainta câtuși de puțin în direcția noii societăți. Totuși, alcătuind guvernul de coaliție cu eserii de

*N. S. Taganțev, Pedeapsa cu moartea. Sankt-Petersburg, 1913. (Cu „cazul Taganțev” am făcut cunoștință în capitolul 8.)

* în Schlisselburg, din 1884 până în 1906 au fost executați... 13 oameni.

Stânga, au cedat concepțiilor false ale acestora și începând din 28 octombrie

1917, pedeapsa cu moartea a fost abolită. Firește, din această poziție „indulgentă” nu putea ieși nimic bun. (Dar cum au abolit-o? La începutul anului

1918, Troțki a ordonat să fie judecat Alexei Șceasnâi, noul amiral, pentru că a refuzat să scufunde flota din Marea Baltică. Președintele Tribunalului Suprem Karklin, în rusa lui stâlcită⁸, a citit iute verdictul. „Să fie împușcat în douăzeci și patru de ore”. Asistența din sală a început să se agite: pedeapsa capitală a fost abolită! Acuzatorul Krâlenko a venit cu explicația:

„De ce vă agitați? A fost abolită pedeapsa capitală. Lui Șceastnâi nu-i aplicăm pedeapsa capitală, îl împușcăm”. Și l-ați împușcat.)

Dacă luăm în considerație documentele oficiale, pedeapsa cu moartea a fost restabilită în toate drepturile din iunie 1918, adică nu, nu „restabilită”, ci introdusă pentru a inaugura o nouă eră de execuții. Dacă admitem că Lațis* nu diminuează cifrele, ci doar că nu are date complete, și că tribunalele revoluționare au efectuat aceeași treabă pe cale judiciară precum CEKA pe cale extrajudiciară, vom constata că în cele douăzeci de gubernii centrale ale Rusiei, în șaisprezece luni (iunie 1918 – octombrie 1919) au fost împușcați peste 16000 de oameni, adică peste 1 000 pe lună** (Cu acest prilej au fost împușcați și Hrustaliiov-Nosar, președintele primului Soviet al deputaților – Petersburg 1905 – și acel pictor care a creat schița pentru uniformă, inspirată din legendele rusești, a Armatei Roșii și care a fost purtată tot timpul războiului civil.)

Apoi – tribunalele militare revoluționare, cu cifrele lor tot de mii pe lună. Și tribunalele căilor ferate (v. Cap. 8, p. 221)

De altminteri, este posibil ca nu prin aceste execuții singulare, precedate sau nu de o sentință și care ulterior s-au adunat în mii, a cutremurat și tulburat întreaga Rusie era execuțiilor instaurată în anul 1918.

Și mai cumplită ni se pare moda părților beligerante, apoi a învingătorilor.

— Moda scufundării șlepurilor, încărcate de fiecare dată cu oameni, care nici măcar nu erau numărați ori înscrisi pe o listă, ori strigați la apel, de cele mai multe ori ofițeri și alți ostatici, în Golful Finic, în Marea Albă, în Marea Caspieă, în Marea Neagră, chiar și în lacul Baikal. Asta nu intră în incursiunea noastră, strict juridică, ci în istoria moravurilor, unde își au obârșia toate câte s-au întâmplat în continuare. De-a lungul secolelor istoriei noastre, începând chiar de la cel dintâi Rlurik, oare a mai existat vreo perioadă cu atâtea cruzimi și cu atâtea asasinate cu câte bolșevicii au însoțit și încheiat războiul civil?

Ne-ar scăpa un crenel tipic dacă am omite să spunem că pedeapsa cu moartea a fost abolită... În ianuarie 1920, da! Un cercetător poate rămâne chiar încurcat în fața acestei credulități și slăbiciuni a dictaturii, care s-a privat de paloșul răzbunător, când Denikin hălăduia încă în Kuban, Vranghel în Crimeea, iar cavaleria poloneză înșeuă caii, pregătindu-se de campanie. Dar, în primul rând, acel decret era foarte înțelept: el nu se extindea asupra

*Doi ani de luptă. P. 75

*Dacă tot suntem la comparații, poftiți încă una: în cei optzeci de ani de vârf ai Inchiziției (1420-1498). În toată Spania au fost condamnați la ardere pe rug 10000 de oameni, adică zece oameni pe lună.

Tribunalele militare revoluționare, ci doar asupra CEKA și tribunalelor din spatele frontului. De aceea, cei hărăziți împușcării puteau fi deplasați mai aproape de locul unde puteau fi împușcați. Așa, de pildă, pentru istorie, s-a păstrat ordinul: „Secret. Circulară.

Președinților CEKA și VEEKA pentru secțiile speciale.

În legătură cu desființarea pedepsei cu moartea, propunem ca toate persoanele care prin diferitele crime săvârșite sunt pasibile de pedeapsa capitală, să fie trimise în zona operațiilor de luptă, ca loc asupra căruia decretul privind desființarea pedepsei cu moartea nu se extinde.

15 aprilie 1920

Nr. 325/16.756

Șeful secției speciale a VEEKA/semnătura/lagoda „în al doilea rând, decretul a fost pregătit prin curățirea prealabilă a închisorilor (prin împușcarea în masă a deținuților pasibili de a intra” sub puterea decretului „), în arhive s-a păstrat declarația deținuților de la închisoarea Butârki din 5 mai 1920:” La noi, în pușcăria Butârki, după semnarea decretului privind abolirea pedepsei cu moartea, noaptea, au fost împușcați 72 (ie oameni. Această faptă a fost ceva de coșmar prin ticăloșia ei.”

Dar, în cel de-al treilea rând, ceea ce este consolator, acțiunea decretului a fost de scurtă durată: patru luni (până ce închisorile s-au umplut din nou). Prin decretul din 28 mai 1920, VEEKA a obținut iar dreptul de a împușca.

Revoluția se grăbește să boteze totul din nou, pentru ca fiecare obiect să fie văzut ca nou. Tot așa și pedeapsa cu moartea „a fost rebotezată în măsura supremă, și nici măcar” de pedeapsă”, ci de protecție socială. Bazele legislației penale din 1924 ne explică faptul că această măsură supremă a fost introdusă temporar, până la abolirea ei definitivă de către Comitetul Central Executiv.

Și, în 1927, într-adevăr, au început s-o abolească: au lăsat-o doar pentru crime împotriva statului și armatei (articolul 58 și cele din Codul militar), este adevărat, și pentru banditism de asemenea (dar se știe cât de largă este interpretarea politică a „banditismului” în acei ani, ba chiar și astăzi: de la „basmaci” și până la partizanul din pădurile Lituaniei, orice naționalist înarmat care nu recunoaște puterea centrală este „bandit”, cum să rămânem fără acest articol? Și rebelul din lagăr, și participantul la o manifestație în

oraș sunt tot „bandiți”). Dar din articolele privind protecția persoanelor particulare, privind omorurile, jafurile și violurile, cu prilejul celei de a zecea aniversări a lui Octombrie, pedeapsa cu moartea a fost abolită.

Cu prilejul celei de a cincisprezecea aniversări a lui Octombrie s-a adăugat pedeapsa cu moartea prin legea așa-numită „șapte a opta”, acea lege foarte importantă a socialismului în ofensivă, care fâgăduia cetățeanului un glonte în cap pentru fiecare fărâmbă luată din averea statului.

Cum se întâmplă întotdeauna la început, în 1932-1933 s-au năpustit peste această lege, au împușcat cu deosebită râvnă. În aceste vremuri pașnice (Kirov încă trăia...), doar la închisoarea Krestî din Leningrad, în decembrie 1932, își așteptau ursita concomitent două sute șazeci și cinci de condamnați la moarte*, și probabil că într-un an numai la Krestî s-au adunat peste o mie.

Cine erau acești nelegiuți? De unde s-au adunat atâția conspiratori și răzvrătiți? De pildă, ședea acolo șase colhoznici de lângă Țarskoc Selo care iată de ce se făcuseră vinovați: după ce au cosit finul colhozului, s-au dus să cosească pentru vacile lor ce mai rămăsese pe mușuroaie. Toți acești țărani n-au fost grațiați de VȚIK, sentința a fost executată!

Care Saltâciha? Care dintre cei mai mârșavi și odioși stăpâni de iobagi ar fi putut ucide șase țărani pentru câteva nenorocite smocuri de iarbă?... Numai dacă i-ar fi bătut cu nuiaua, o singură dată, noi am fi știut și i-am fi blestemat numele la școală*. Iar acum – n-am văzut, n-am auzit, nici pe-acolo n-am trecut! Nu pot decât să-mi păstrez speranța că povestirea martorului meu ocular va fi confirmată de documente. Dacă Stalin n-ar mai fi ucis niciodată pe nimeni, numai pentru acești șase țărani din Tarskoe Selo l-aș fi socotit vrednic să fie executat prin tăierea în patru! Și mai cutează unii să cârâie: „Cum ați îndrăznit să -l demascați?”, „să tulburați marea umbră?”, „Stalin aparține mișcării comuniste universale!” Da. Și codului penal.

De altfel, Lenin și Troțki cu ce sunt mai buni? Ei au început!

Să ne întoarcem însă la impasibilitate și imparțialitate. Firește, VȚIK negreșit „ar fi desființat definitiv” pedeapsa capitală o dată ce fâgăduise, dar nenorocirea este că în 1936 Tătucul și învățătorul „a desființat definitiv” însuși VȚIK-ul. Iar Sovietul Suprem suna mai degrabă a la Anna Ioanovna⁹. Aici și „măsura supremă” a devenit măsură supremă de pedeapsă, ci nu de nu se știe de care „protecție”. Execuțiile din anii 1937-1938 nici chiar pentru urechea lui Stalin n-ar fi încăput în „protecție”.

Care jurist, care istoric al[^] dreptului penal ne va putea oferi o statistică verificată a acestor execuții? În ce loc se află acele arhive secrete unde am putea să pătrundem și să obținem cifrele? Nu există. Nu există și nu vor exista. Să îndrăznim deci doar să repetăm acele cifre-zvonuri, proaspete, care în 1939-1940 circulau pe sub bolțile de la Butârki și proveneau de la oamenii lui Ejov, mari și medii, care căzuseră și care trecuseră nu demult prin acele celule (ei știau deci!). Ei spuneau că în acești doi ani au fost executați în toată Uniunea o jumătate de milion de „politici” și 480000 de deținuți de drept comun (articolul 59-3, erau executați ca „susținători ai lui lagoda”; prin aceasta a fost nimicită „vechea și nobila seminție a hoților”).

Cât sunt de neverosimile aceste cifre? Luând în considerație că execuțiile n-au durat doi ani, ci doar unu și jumătate, trebuie să ne așteptăm în medie la 28000 de executați pe lună (în virtutea articolului 58). Asta pe toată

*Mărturia lui B., care le ducea condamnaților hrana în celulă.

*Însă în școli nu se știe că Saltâciha, conform sentinței date de un tribunal (de clasă), a stat pentru atrocitățile ei unsprezece ani în temnița subterană de la Mănăstirea Ivanovski din Moscova. (A. S. Prugavin, Monastârskie tiurnî – închisori mănăstirești -Editura. Posreclnik”, 1906, p. 39).

Uniunea. Și câte locuri de execuție au fost? Numărând cu modestie – o sută cincizeci. (Au fost mai multe, desigur. Numai la Pskov, sub multe biserici, în fostele chilii ale pustnicilor, au fost amenajate încăperi de tortură și execuție ale NKVD-ului. Nici în 1953, turiștii nu aveau acces în aceste biserici: „arhive”; astfel de „arhive” că nici păianjenii nu erau măturați de zece ani. Înainte de a începe lucrările de restaurare, de acolo s-au scos camioane întregi de oseminte.) Deci, într-un singur loc, într-o zi, duceau la execuție câte șase oameni. Vi se pare o cifră fantastică? Este chiar diminuată! Niște martori din Krasnodar spun că acolo, în clădirea principală a GPU-ului de pe strada Proletarskaia, în 1937-1938, în fiecare noapte erau împușcați peste 200 de oameni! (După alte surse, în jurul datei de 1 ianuarie 1939 fuseseră împușcați 1 700000 de oameni.) în timpul războiului de apărare a patriei în funcție de circumstanțe, aplicarea pedepsei cu moartea ba se extindea (de exemplu militarizarea căilor ferate), ba se îmbogățea în ceea ce privește formele (din aprilie 1943 – decretul privind moartea prin spânzurătoare).

Toate aceste evenimente au trăgănat întrucâtva abolirea făgăduită, totală, definitivă și veșnică, a pedepsei cu moartea, însă poporul nostru, prin răbdarea și supușenia lui, a meritat-o totuși: în mai 1947, Iosif

Vissarionovici proba un jabou scrobit în fața oglinzii, i-a plăcut – și a dictat prezidiului Sovietului Suprem abolirea pedepsei cu moartea în timp de pace (înlocuită cu douăzeci și cinci de ani – sfertul).

Poporul nostru însă este ingrat, criminal și incapabil de a prețui mărinimia. De aceea, doi ani și jumătate, cârmuitorii s-au tot văitat de pedeapsa cu moartea și la 12 ianuarie 1950 a fost emis un decret contrar: „Ținând seama de cererile venite din partea republicilor naționale (Ucraina...?), din partea sindicatelor (drăguțele sindicate, întotdeauna știu ele ce trebuie), din partea organizațiilor țărănești (asta a dictat-o în timp ce dormea, căci toate organizațiile țărănești fuseseră nimicite de Milostivul încă din anul Marii Cotituri), precum și din partea oamenilor de cultură” (da, asta este într-un tot verosimil), au reintrodus pedeapsa cu moartea pentru „trădătorii de patrie, spionii, sabotorii și diversioniștii, care s-au înmulțit cu nemiluita”.

Și odată reintrodusă obișnuita, vechea noastră ghilotină, au purces mai departe fără eforturi: 1954 – și pentru omucidere intenționată; mai 1961 – pentru furt din avutul statului, pentru falsificare de bani și terorism la locul de detenție (asta pentru cei care îiucid pe turnători și intimidează administrația lagărului); iulie 1961 – pentru încălcarea regulilor privind operațiile valutare; februarie 1962 – pentru atentat (un gest din mână) la viața milițienilor și drujinnicilorw; și tot atunci – pentru viol; și tot atunci – pentru luare de mită.

Toate acestea însă sunt provizorii până la abolirea definitivă. Și astăzi tot așa scrie.

Și rezultă că am rezistat cel mai mult fără pedeapsa cu moartea sub Elizaveta Petrovna.

* în existența noastră prosperă și oarbă ne închipuim că osândiții la moarte sunt câțiva indivizi izolați, năpăstuiți de fatalitate, în mod instinctiv suntem încredințați că noi nu am putea ajunge niciodată în celula celor condamnați la moarte, că pentru asta este necesară dacă nu o culpă gravă, cel puțin o viață de excepție. Trebuie să facem bine ordine în capul nostru ca să ne putem imagina că în celula condamnaților la moarte au locuit nenumărați oameni dintre cei mai banali pentru cele mai banale fapte și – care cum au avut noroc – cel mai adesea ei n-au primit aici grațierea, ci capitala (așa numesc deținuții „pedeapsa capitală”, lor nu le plac cuvintele solemne și denumesc totul într-un fel mai rudimentar și mai scurt).

Un agronom raional a fost condamnat la moarte pentru că a greșit analizele grânelor colhozului! (ori poate analizele n-au fost pe placul conducerii?):

anul 1937. Melnikov, președintele unei cooperative meșteșugărești (care producea mosorele de ață) a fost condamnat la moarte pentru că la atelier a izbucnit un incendiu dintr-o scânteie de la locomobilă!

— Anul 1937. (Este adevărat că a fost grațiat și a primit în schimb zece ani.) în aceeași închisoare Krestî, în 1932, își așteptau moartea: Feldman, pentru că a fost prins cu valută; Faitelevici, absolvent de conservator, fiindcă a vândut o foaie de oțel pentru confecționat penițe. Comerțul tradițional al evreului, pâinea și pasiunea lui, a devenit, de asemenea, vrednic de condamnare la moarte!

Să te mai miri atunci că a primit pedeapsa cu moartea Gheraska, un flăcău dintr-un sat din regiunea Ivanovo: de Simțul Nicolae de primăvară a chefuit în satul vecin, a băut zdravăn și a lovit peste dos – pe cine credeți? Nu pe milițian, nu! Calul miliției! (Este adevărat că, răzbunându-se tot pe miliție, a smuls o placă de protecție de la sovietul comunal, precum și firul telefonului, strigând; „Jos cu sticleții...!”.)

Norocul de a ajunge în celula de condamnat la moarte nu se datorează faptului că ai făcut sau n-ai făcut ceva, el este hotărât de învârtirea roții celei mari, de cursul redutabilelor împrejurări exterioare. De pildă, în Leningradul aflat sub blocadă. Ce trebuie să creadă conducătorul lui suprem, tovarășul Jdanov, dacă printre cazurile GB-ului din Leningrad, în aceste luni cumplite, nu vor figura și condamnări la moarte? Că Organele trândăvesc, nu-i așa? Trebuie descoperite marile conspirații clandestine dirijate de nemți din afară. De ce sub Stalin, în 1919, astfel de comploturi au fost descoperite? De ce să nu fie descoperite și sub Jdanov, în 1942? Zis și făcut: sunt descoperite câteva comploturi cu ramificații! Dormi în camera ta neîncălzită din Leningrad, iar mâna cea neagră cu gheare lungi se coboară deasupra ta. Și de tine nu depinde nimic. Este desemnat cutare – de pildă, general-locotenentul Ignatovski. Ferestrele lui dau spre Neva. Și-a scos batista albă să-și sufle nasul – un semnal! Ca inginer, lui Ignatovski îi place să discute cu marinarii despre tehnică. S-a înregistrat! Ignatovski este ridicat. A sosit timpul să dea socoteală. Așadar numiți patruzeci de membri ai organizației dumneavoastră! Îi numește. Astfel, dacă ești controlor de bilete la Teatrul Alexandrinski nu ai prea mari șanse se fii numit, dar dacă ești profesor la Institutul de tehnologie, Atunci da, ești pe listă. Ce a depins de tine până aici? Și toți cei aflați pe listă au asigurată pedeapsa cu moartea.

Și toți sunt împușcați. Și doar Konstantin Ivanovici Strahovici, unul dintre marii specialiști ruși în hidrodinamică, a scăpat cu viață. Iată cum: Nu știu

ce șef superior de la Securitatea Statului este nemulțumit că lista e prea mică și vor fi împușcați prea puțini. Și Strahovici este desemnat să fie centrul potrivit pentru descoperirea unei alte organizații. Este chemat de căpitanul Altschuller: „Va să zică, așa? Înadins ați mărturisit totul și ați hotărât să vă duceți pe lumea cealaltă ca să ascundeți guvernul clandestin? Ce erați în acel guvern?” Astfel, continuând să stea în celula condamnaților la moarte, Strahovici intră într-un nou ciclu de anchetă! El propune să fie considerat ministru al învățământului (vrea să se termine totul cât mai repede!), dar pentru Altschuller este puțin. Ancheta continuă, între timp grupul lui Ignatovici este executat. La unul dintre interogatorii, Strahovici se înfurie: nu că ar vrea să trăiască, dar a obosit să moară și, lucrul cel mai important, s-a săturat de minciună. Și, la un interogatoriu încrucișat, în prezența unui grangure, bate cu pumnul în masă: „Pe voi pe toți or să vă împuște! Eu nu mai vreau să mint! Și, de altfel, îmi retrag toate mărturiile!” Și această explozie ajută! Nu numai că au încetat să -l mai ancheteze, dar l-au uitat în celula osândiților la moarte.

Probabil că în această atmosferă de supunere generală o explozie de disperare ajută întotdeauna. De necrezut câți au fost împușcați: la început mii, apoi sute de mii. Împărțim, înmulțim, blestemăm. Și totuși acestea nu sunt decât cifre. Ele uluiesc mintea, apoi sunt uitate. Dacă vreodată rudele celor împușcați ar trimite la o editură fotografiile celor executați și s-ar edita un album în mai multe volume, frunzărindu -l și aruncând o ultimă privire în ochii lor stinși, ce bogăție de simțăminte am strânge pentru tot restul vieții. O astfel de lectură, aproape fără cuvinte, s-ar așterne în inima noastră pentru vecie.

În casa unor cunoscuți, unde trăiesc foști zeki, s-a statornicit un ritual: la 5 martie, de Ziua Morții Ucigașului Principal, se așază pe masă fotografiile unor oameni împușcați ori morți în lagăre, câteva zeci, câte au putut strânge. Și toată ziua în casă domnește o atmosferă solemnă de biserică și, în același timp, de muzeu. Muzică funebră. Vin prieteni, se uită la fotografii, tac, ascultă, vorbesc în șoaptă, pleacă fără să-și ia la revedere.

Așa ar trebui să fie peste tot... Pentru ca măcar o mică cicatrice să ne rămână în inimă din moartea lor.

Pentru ca totuși moartea lor să nu fi fost în zadar...!

Oare cum se petrece totul? Cum or fi asiepfînd oamenii? Ce gândesc ei? Și la ce hotărâri ajung? Și oare cum sunt luați? Și ce simt în ultimele clipe? Și cum anume... Asta... Cum îi... Cum...?

Este firească dorința arzătoare a oamenilor de a răzbate dincolo de vidul ultimelor clipe (deși nimeni dintre noi nu va pătrunde, firește, niciodată. Este firesc, de asemenea, că cei care au supraviețuit nu povestesc nimic despre clipele cele mai de pe urmă, fiindcă ei au fost grațiați.

Ce se întâmplă mai departe – știe doar gădele. Dar gădele nu va spune niciodată. (Acel vestit nenea Lioșa, de la închisoarea Krestî, care răsucea mâinile la sptate. Punea cătușele, iar dacă cel dus striga pe coridor în miez de Noapte: „Adio, fraților!”, îi vâra și un căluș în gură, de ce ar vrea să povestească? Probabil că și acum el se plimbă prin Leningrad, bine îmbrăcat Dacă îl veți întâlni în vreo berărie pe insulele de agrement de pe Neva ori la vreun meci de fotbal, să -l întrebați!) Însă nici călăul nu știe totul până la sfârșit. Slobozind fără să audă gloanțele din pistol în ceafa osânditului în acompaniamentul unui zgomot infernal produs de motorul unei mașini, el este condamnat să nu priceapă cele săvârșite. Nici el nu știe până la sfârșit! Până la sfârșit știu doar cei uciși, cu alte cuvinte nimeni.

Este adevărat că și un artist, chit că în mod nedeslușit, confuz, știe totuși ceva până în clipa contactului cu glonțul ori cu ștreangul.

Cu ajutorul celor grațiați și al unor artiști ne-am format o imagine aproximativă a celulei condamnaților la moarte. Știm, de pildă, că nu dorm noaptea, ci așteaptă. Că se liniștesc doar spre dimineață.

Narokov (Marcenko)¹¹, în romanul *Mărimi imaginare**, puternic viciat de obiectivul ce și l-a propus autorul: să scrie totul ca la Dostoievski, ba să fie chiar mai înduioșător, mai sfâșietor decât la el, după mine, a descris foarte bine celula osândiților și chiar scena împușcării. N-ai cum să verifici, dar parcă este verosimil.

Prezumțiile unor scriitori mai vechi, cum e de pildă Leonid Andreev¹², amintesc acum fără voia lor de epoca lui Krâlov^{1^} și j care autor de literatură fantastică și-ar putea imagina, de exemplu, celula condamnaților la moarte din anul 1937? Ne-ar conduce negreșit pe firul lui psihologic: cum așteaptă, cum trag cu urechea?... Cine ar fi putut să prevadă și să descrie astfel de sentimente ale condamnaților la moarte:

1. Condamnații suferă de frig. Sunt nevoiți să doarmă pe pardoseala de ciment, sub fereastră – minus trei grade (Strahovici). Până te duc la execuție, poți să îngheți aici.

2. Condamnații suferă de lipsă de spațiu și de aer. Într-o celulă de o persoană sunt înghesuiți șapte (mai puțin – nicidecum), zece, cincisprezece sau douăzeci și opt de condamnați la moarte (Strahovici, Leningrad, 1942).

Sunt striviți astfel săptămâni și luni întregi! Ce înseamnă pe lângă asta coșmarul celor șapte spânzurați?! ^ Oamenii nu se mai gândesc la execuție, nu se tem de împușcare, ci iată – cum să-și întindă picioarele? Cum să se întoarcă? Cum să înghită o gură de aer?

În anul 1937, când în pușcăriile din Ivanovo – cea „Interioară”, Nr. L, Nr. 2 și KPZ, erau închiși concomitent până la 40000 de oameni, deși fuseseră calculate pentru cel mult trei-patru mii. La închisoarea Nr. 2 erau amestecați: inculpați, condamnați la lagăr, condamnați la moarte, condamnați la moarte și apoi grațiați și, în plus, hoți. Și toți, timp de câteva zile, stăteau într-o celulă mare umăr lângă umăr într-o asemenea înghesuială, încât le era cu neputință să se ridice ori să lase brațele în jos, iar cei aflați lângă pricluri puteau să se aleagă cu picioarele rupte. Era iarnă, și, ca să nu se sufoce, deținuții au spart geamurile de la ferestre, (în această celulă își aștepta moartea,

*Editura Cehov, New York, 1952.

fiind deja condamnat, un membru al RSDRP din anul 1898, acum cu părul complet alb, care a părăsit partidul bolșevicilor în 1917, după Tezele din aprilie^.)

3. Condamnații la moarte suferă de foame. Unii, după condamnare, așteaptă atât de mult. Încât teama de moarte nu mai contează față de chinurile foamei: unde să găsească de mâncare? În anul 1941, în pușcăria din Krasnoiarsk, Alexandru Bahici a petrecut în camera condamnaților șaptezeci și cinci de zile și nopți! Se împăcase cu soarta și aștepta împușcarea ca pe singurul sfârșit posibil pentru viața lui irosită. Dar se umflase tot din cauza nemâncării când i-au comutat pedeapsa în zece ani, și în această stare și-a început viața de lagăr. Dar care este recordul șederii în celula condamnaților la moarte? Cine știe recordul?... Vsevolod Petrovici Golițan, starostele (!) celulei condamnaților, a stat aici o sută patruzeci de zile (1938), dar acesta e oare un record? Gloria științei noastre, academicianul N. I. Vavilov, a așteptat execuția câteva luni, dacă nu cumva un an; în stare de condamnat la moarte a fost evacuat la închisoarea din Saratov; acolo a fost închis într-o celulă de subsol fără ferestre, și când, în vara lui 1942, grațiat, a fost transferat într-o celulă comună – nu mai putea să meargă, era scos pe brațe la plimbare.

4. Condamnații la moarte nu beneficiază de asistență medicală. Ohrimenko, în timpul îndelungii șederi în celula condamnaților (1938), s-a îmbolnăvit grav. Nu numai că nu l-au dus la spital, dar nu l-a vizitat nici

medicul. Când totuși a venit, nu a intrat în celulă, ci prin gratiile ușii, fără să-l examineze și fără să-l întrebe ceva, i-a întins niște prafuri. Strahovici s-a îmbolnăvit de hidropizie, i-a explicat gardianului – și i-au trimis... Un dentist.

Când un medic intervine, oare trebuie să-l trateze pe condamnat, adică să-i prelungească așteptarea morții? Ori umanismul medicului constă în faptul de a insista pentru execuția neîntârziată? Iată din nou o scenă aflată de la Strahovici: intră medicul și, discutând cu gardianul de serviciu, arată cu degetul spre condamnații la moarte: „Răposat!... Răposat!... Răposat...!” (Astfel îi desemnează gardianului pe distrofici, insistând că nu se poate să-i chinuie în felul acesta pe oameni, e timpul să fie executați!)

De fapt de ce îi țineau atât de mult? Nu aveau suficienți călăi? Trebuie să se țină seama că multora dintre cei condamnați la moarte li se propunea, ba chiar erau rugați să semneze cererea de grațiere, iar când aceștia se încăpățâneau.

— Nu mai doreau nici un fel de tranzacții – cererea era semnată în numele lor. Și, apoi, circulația hârtiilor prin toate compartimentele mașinii avea nevoie de luni întregi.

Eu cred că aici era vorba de impactul dintre două instituții de stat: cea care avea în sarcină ancheta și procesele (membrii Colegiului Militar mi-au spus că erau la un loc) alerga să descopere cazuri teribile, de coșmar, și nu putea să nu acorde criminalilor pedeapsa meritată: moartea prin împușcare. Dar îndată ce sentințele erau pronunțate, trecute la activul anchetei și tribunalului, aceste sperietori numite condamnați nu-i mai interesau: în realitate, nu era vorba de nici o conspirație, și nimic în viața de stat nu putea să se schimbe dacă acești osândiți rămân în viață ori vor muri. Și astfel erau lăsați complet la aprecierea instituției penitenciarelor. Aceasta, care aparținea de GULag, îi privea pe deținuți din punct de vedere economic, indicatorii lor nu erau să împuște cât mai mulți, ci să trimită cât mai multă forță de muncă în Arhipelag.

Așa îl privea Sokolov, comandantul închisorii interioare a Casei Mari, și pe Strahovici, care, până la urmă, se plictisise în celula condamnaților la moarte și a cerut hârtă și creion pentru studiile sale științifice. Mai întâi a scris caietul Interacțiunea dintre lichid și corpul solid care circulă prin el, Calculul balislelor, resorturilor și amortizoarelor, pe urmă Bazele teoriei stabilității. A fost transferat într-o celulă individuală, „științifică”, și l-au trecut pe un regim de hrană mai bun. Apoi au început să vină comenzi de pe

frontul Leningradului. Pentru aceasta a elaborat o lucrare privind tragerea antiaeriană volumetrică. Drept urmare, Jdanov i-a comutat pedeapsa cu moartea în cincisprezece ani (dar poșta de pe Pământul cel Mare mergea foarte încet: curând însă a sosit de la Moscova o grațiere obișnuită și mult mai generoasă decât a lui Jdanov: numai zece ani).

Toate caietele din închisoare ale lui Strahovici sunt și acum întregi. Cu aceasta cariera lui științifică de după gratii de-abia începuse, îi va fi dat să conducă unul dintre primele proiecte sovietice din domeniul turbo-reactoarelor.

Pe N. P., matematician, docent, a decis să -l exploateze în scopuri personale anchetatorul Krujkov (da, da, chiar acel tâlhar). Cum era student la fără frecvență, l-a chemat pe N. P. Din celula condamnaților și l-a pus să rezolve probleme de teoria funcțiilor de variabilă complexă pentru lucrările lui de control (dar poate nici nu erau ale lui).

Prin urmare, ce înțelegea literatura universală din suferințele care preced execuția?

În sfârșit (povestirea lui Ceavdarov), celula condamnaților la moarte poate fi utilizată ca element al anchetei, ca mijloc de influență. Doi inculpați care refuzaseră să mărturisească (Krasnoiarsk) au fost „condamnați” la moarte și transferați în celula osândiților. (Ceavdarov s-a scăpat cu vorba: „Acestora li s-a înscenat o judecată”. Dar în situația când orice judecată este o înscenare, cu ce cuvânt să mai numești această pseudojudecată? Scenă în scenă, spectacol montat într-un spectacol?) Acolo i-au lăsat să respire din plin atmosfera dintr-o celulă a condamnaților la moarte. Pe urmă le-au introdus niște „cloști”, chipurile tot „condamnați”. Și aceștia au început să se căiască pentru că au fost atât de îndărătnici la anchetă și l-au rugat pe gardian să transmită anchetatorului că sunt gata să semneze totul. Le-au dat să semneze declarațiile, pe urmă i-au luat din celulă ziua, deci nu i-au dus să-i împuște.

Dar acei condamnați cu adevărat la moarte din această celulă, care au servit drept material pentru jocul anchetatorului, oare vor fi simțit și ei ceva când acei oameni „s-au căit” și au fost grațiați? Ei, dar astea nu sunt decât accesorii regizorale.

Se spune că pe Konstantin Rokossovski, viitorul mareșal, în 1939, l-au dus de două ori în pădure pentru o execuție nocturnă fictivă, au îndreptat armele spre el, pe urmă le-au lăsat în jos și l-au dus la închisoare. Aceasta se cheamă tot pedeapsă capitală aplicată ca procedeu în folosul anchetei. Și

totul s-a terminat cu bine, Rpkossovski este bine-mersi, și nu poartă nimănui ranchiună.

Aproape întotdeauna omul se lasă ucis fără să se împotrivescă. De ce condamnarea la moarte hipnotizează în asemenea măsură? De cele mai multe ori cei grațiați nu-și amintesc ca vreunul din celula condamnaților să se fi împotrivit. Dar există și astfel de cazuri, în anul 1932, la închisoarea Krestî din Leningrad condamnații la moarte au luat gardienilor revolverele și au tras. După acest incident a fost adoptată următoarea tactică: după ce au depistat prin vizor pe cel care trebuia luat, cinci gardieni neînarmați năvăleau în celulă și se repezeau asupra celui desemnat, în celulă se aflau vreo opt-zece condamnați, însă fiecare dintre ei trimisese cerere de grație lui Kalinin, fiecare își aștepta iertarea și din pricina asta se comportau conform zicalei: „Mori tu astăzi, eu o să mor mâine”. Ei se dădeau la o parte și priveau nepăsători cum îl răsuceau pe cel sortit pieirii, cum striga el după ajutor, și i se vâră în gură o minge micuță de copil. (Privind o minge de copil, poți oare să bănuiești la câte poate ea servi?... Ce bun exemplu pentru o lecție despre metoda dialectică!)

O, speranță! Ce aduci tu cu precădere: tărie ori slăbiciune? Dacă în fiecare celulă osândiții i-ar sugruma împreună pe călăii veniți după ei, nu ar înceta oare execuțiile cu mult mai sigur decât datorită cererilor de grație trimise la VTİK? Tot ești pe marginea gropii, de ce să nu te împotrivești?

Dar oare nu era totul sortit pieirii încă de la arestare? Cu toate acestea, toți arestații, ca și când aveau picioarele retezate, se târau în genunchi pe tărâmul speranței.

Vasili Grigorievici Vlasov își amintește că în noaptea când îl duceau prin Kadâi și patru revolvere erau îndreptate spre el din patru părți, gândul lui era: de n-ar trage acum, provocator, chipurile, pentru încercarea de a fugi. Va să zică, el încă nu credea în condamnarea lui! Spera încă să trăiască...

Acum era ținut într-o cameră de la miliție. L-au așezat pe un birou, iar lângă el stăteau de pază neîntrerupt, la lumina lămpii, doi-trei milițieni. Vorbeau între ei: „Am ascultat patru zile întruna, dar tot n-am priceput de ce i-au ^condamnat!” „Nu-i treaba noastră!” în această cameră Vlasov a rămas cinci zile: așteptau confirmarea sentinței pentru a-i executa în Kadâi – era foarte greu să-i escorteze pe condamnați mai departe. Cineva a trimis în numele lui o telegramă prin care cerea grațierea: „Nu mă recunosc vinovat, rog să fiu lăsat în viață”. N-a venit nici un răspuns, în toate zilele acestea, lui Vlasov îi tremurau atât de tare inimile, încât nu putea duce limba la

gură. Bea cu gura din farfurie. L-a vi/itat, ca să-și bată joc, Kliughin. (La scurtă vreme după procesul din Kadâi urma să fie transferat din Ivanovo la Moscova, în acel an, stelele acestea purpurii răsăreau și apuneau brusc pe cerul GULAG-ului. Se apropia vremea Când trebuiau aruncați la groapă, dar nu știau asta.) N-a sosit nici confirmarea, nici grațierea, și au fost nevoiți, totuși, să-i ducă pe cei patru osândiți la Kineșma. I-au dus cu patru autocamionete, în fiecare câte un condamnat cu șapte milițieni.

La Kineșma au fost ținuti în subsolurile mănăstirii (arhitectura mănăstirească, eliberată de ideologia monahală, ne-a prins foarte bine). Acolo au mai adăugat și alți osândiți la moarte și i-au transportat cu vagonul pușcăriașilor la Ivanovo.

La gara de mărfuri din Ivanovo, Saburov, Vlasov și încă unul din grupul străin au fost separați, iar pe ceilalți i-au dus, care va să zică, la execuție, ca să nu mai aglomereze închisoarea și așa arhiplină. Și astfel, Vlasov a trebuit să-și ia adio de la Smirnov.

Pe cei trei care au rămas, i-au lăsat în curtea închisorii nr. L și i-au ținut patru ceasuri în frigul și umezeala de octombrie, în timp ce duceau și aduceau pentru percheziție alte convoaie, încă nu existau semne că i-ar executa astăzi. Au fost nevoiți, aceste patru ceasuri, să mai rămână pe pământ și să reflecteze! A fost un moment când lui Saburov i s-a părut că îi duc să-i împuște (dar i-au dus în celulă). El n-a strigat, dar și-a înfipt mâna în brațul vecinului atât de tare, încât acesta a urlat de durere. Gardienii l-au târât pe Saburov și l-au împuns cu vârful baionetelor.

În acea închisoare existau patru celule pentru condamnați la moarte, pe același coridor cu cele rezervate copiilor și bolnavilor! Celulele osândiților erau prevăzute ca două uși: una de lemn, obișnuită, cu vizor, și alta de fier, zăbreliată, și fiecare ușă era prevăzută cu două încuietori (cheile se aflau una la gardian și alta la șeful clădirii, ca să nu poată deschide unul fără celălalt). Celula nr. 43 se afla peste un perete de cabinetul anchetatorului, și noaptea, când osândiții așteaptă să fie duși la execuție, strigătelele celor schingiuiți ie sfâșie urechile.

Vlasov a nimerit în celula nr. 61. Era o celulă individuală: lungă de vreo cinci metri și lată – ceva mai mult de un metru. Două paturi de fier erau definitiv fixate de pardoseală, în fiecare pat erau întinși câte doi condamnați, unul cu capul la picioarele celuilalt și încă paisprezece erau așezați de-a curmezișul pe pardoseală.

În așteptarea morții, fiecăruia i se lăsase mai puțin de un arșin pătrat! Cu toate că se știe de mult că până și un mort are dreptul la trei arșini de pământ, ceea ce lui Cehov i se părea puțin...16

Vlasov a întrebat cât durează până îi împuşcă? „Noi stăm de mult aici și suntem încă vii...”

Și a început așteptarea, aceea pe care o cunoaștem: toată noaptea fără somn, absolut deprimați, așteptând să fie luați și duși la moarte, ascultând foșnetele de pe coridor (și din pricina acestei așteptări prelungite scade capacitatea omului de a se împotrivi). Deosebit de agitată este noaptea care urmează după o zi când cineva a fost grațiat: acesta a plecat cu strigăte de bucurie, iar în celulă s-a instaurat groaza: căci, o dată cu grațierea, astăzi trebuie să se fi rostogolit de pe muntele cel înalt și niște refuzuri, și la noapte vor veni să -l ia pe careva...

Uneori, noaptea, zăngăne încuietorile, inimile îngheață în piept: pe mine? Nu pe mine! Iar vertuhaiul a deschis ușa pentru cine știe ce fleac: „Luați-vă lucrurile de pe pervazul ferestrei!” Din pricina acestei uși deschise în toiul nopții poate că toți paisprezece s-au apropiat cu un an mai mult de viitoarea lor moarte; poate, dacă ar deschide astfel ușa de vreo cincizeci de ori, n-ar mai fi nevoie să strice gloanțele! Dar cât de recunoscători îi sunt că n-a fost nimic altceva: „îndată, le luăm îndată, cetățene șef!”

După vizita de dimineață la toaletă, eliberați de spaimă, au adormit cu toții. Pe urmă gardianul le-a adus căzănelul cu zămărcă și le-a zis: „Bună dimineața!” Regulamentul cerea ca ușa a doua, cea zăbreliată, să fie deschisă doar în prezența gardianului de serviciu pe închisoare. Dar, cum se știe, oamenii sunt mai buni și mai leneși decât regulamentele și instrucțiunile lor.

— Și, deci, gardianul a intrat de dimineață în celulă, și absolut omenește, nu, asta-i mai mult decât omenește!

— Le-a spus: „Bună dimineața!”

Cui încă pe lume să-i fie mai bună decât lor?! Recunoscători pentru căldura acestui glas și căldura acestei fierturi acum dormeau până la amiază. (Mâncau numai dimineața! Trezindu-se în timpul zilei, mulți nu puteau mân-ca. Unii mai primeau pachete – rudele puteau să știe, dar puteau nici să nu știe de condamnarea la moarte – pachetele deveneau comune în celulă, dar de cele mai multe ori mâncarea se strica în umiditatea aerului înbâcsiL)

Ziua, în celulă, era oarecare însuflețire. Venea la ei șeful de pavilion – fie posomoritul Tarakanov, fie binevoitorul Makarov – le oferea hârtie pentru cereri, îi întreba dacă nu vor, cei care au bani, să comande țigări de la chioșc. Astfel de întrebări li se păreau când prea crude, când extrem de omenoase: lăsau impresia că n-ar fi condamnați la moarte.

Din dosul cutiilor de chibrituri osândiții confecționau un fel de domino și jucau. Vlasov se destindea povestind când unuia, când altuia despre cooperația de consum, și făcea asta pe un ton cât se poate de comic. (Povestirile lui despre cooperație sunt încântătoare și merită să fie expuse separat.) Iakov Petrovici Kolpakov, președintele comitetului executiv raional din Sudogda, bolșevic din primăvara anului 1917, de pe front, ședea zile de-a rândul în aceeași poziție, strângându-și capul între palme, cu coatele pe genunchi, și privea la nesfârșit în același punct al peretelui. (Cât de veselă și lipsită de complicații trebuie să i se fi părut primăvara anului 1917!... Dar și atunci erau uciși oameni – ofițeri.) Locvacitatea lui Vlasov îl scotea din sărite: „Cum de ești în stare?” „Da tu te pregătești pentru rai? Rânjea Vlasov, păs-trându-și și când vorbea repede felul specific de a pronunța vocala o[^]. Un singur lucru am hotărât, să-i spun călăului: doar tu, nici judecătorii, nici procurorii, numai tu ești vinovat de moartea mea! Cât vei trăi să mă ai pe suflet! Dacă n-ai fi voi, călăii voluntari, n-ar mai exista nici condamnări la moarte! Apoi poate să mă omoare, ticălosul!”

Kolpakov a fost împușcat. A fost împușcat și Konstantin Sergheevici Arkadiev, fost șef al sectorului agricol din Alexandrov (regiunea Vladimir). Despărțirea de el a fost deosebit de grea. În miez de noapte, au venit să -l ia șase oameni din gardă, îl zoreau cu brutalitate, iar el, un om blând, cu educație, își mototolea întruna căciula în mâini, amânând momentul plecării, al plecării dintre ultimii oameni din viața sa. Și când a rostit cel din urmă „adio” – aproape că nu mai avea glas.

În prima clipă, când victima este indicată, ceilalți răsuflă ușurați („n-am fost eu!”), dar numaidecât după ce condamnatul a fost luat, nu le este deloc mai ușor decât acestuia. Toată ziua următoare, cei rămași nu sunt în stare să vorbească ori să mănânce.

Cu toate acestea, Gheraska, cel care a devastat sovietul sătesc, mânca mult și dormea mult, ca orice țăran se adaptase și aici. Parcă nici nu-i venea să creadă că v-a fi împușcat. (Nici nu l-au împușcat: i s-a comutat în zece ani.)

Unii, sub ochii colegilor de celulă, încărunțeau în trei-patru zile.

Când oamenii așteaptă moartea de atâta* vreme, părul crește repede, și celula este dusă la tuns, la spălat. Viața din închisoare își urmează cursul, fără să țină seama de sentințe.

Câte unul își pierde capacitatea de a gândi și vorbi coerent, dar oricum rămâne să-și aștepte ursita tot aici. Cel care a înnebunit în celula condamnaților la moarte, este împușcat nebun.

Soseau destule grațieri. S-a întâmplat că în toamna lui 1937, pentru întâia oară după revoluție, au introdus pedepse de cincisprezece și douăzeci și cinci de ani, care au preluat asupra lor multe condamnări la moarte. Se comuta și pentru zece ani. Chiar și pentru cinci, în țara minunilor sunt posibile și astfel de miracole: ieri, noaptea, erai vrednic să fii executat, astăzi-dimineață – primești o pedeapsă de copil, ești considerat un infractor fără importanță, ai șansa ca în lagăr să nu fii escortat.

În aceeași celulă ședea și V. N Homenko, un sexagenar din Kuban, fost esaul[^], „sufletul celulei”, dacă celula osândiților poate avea suflet: glumea, zâmbea pe sub mustață, nu lăsa să se vadă că îi este greu. După războiul ruso-ja-ponez a fost reformat și s-a specializat în creșterea cailor, a lucrat la administrația locală gubernială, iar la începutul anilor '30 a fost „inspector al fondului de cavalerie al Armatei Roșii” de pe lângă direcția agricolă regională din Ivanovo, adică un fel de observator, care se îngrijea ca armata să fie înzestrată cu cei mai buni cai. A fost închis și condamnat la moarte, deoarece a recomandat, cu intenții diversioniste, ca armăsarii să fie castrați înainte de a împlini vârsta de trei ani, ceea ce „submina capacitatea de luptă a” Armatei Roșii”.

— Homenko a făcut cerere de recurs. După cincizeci și cinci de zile, a venit șeful pavilionului și i-a arătat că în cerere n-a indicat instanța care trebuia. Chiar acolo, pe loc, cu creionul șefului, Homenko a tăiat o instituție și în locul ei a scris alta, ca și cum era o cerere pentru un pachet de țigări. Cu această rectificare destul de neîngrijită, cererea a mai umblat șaiszeci de zile, astfel încât Homenko a așteptat moartea patru luni. (Dacă ar fi trebuit să aștepte un an sau doi, nu s-ar fi deosebit prea mult de noi, care o așteptam cu anii pe Doamna-cu-Coasa! Oare lumea noastră toată nu este o celulă de osândiți la moarte...?) Și a fost pe deplin reabilitat! (Între timp, Vorosilov dăduse indicații ca armăsarii să fie castrați înainte de a împlini trei ani.) Când e albă, când e neagră!

Se primeau destule grațieri, mulți începuseră să spere tot mai încrezători. Vlasov însă, comparând cazul său cu altele și, mai ales, luând în considerație comportarea de la proces, a ajuns la concluzia că situația lui era albastră rău. Și, apoi, cineva trebuie să fie împușcat, nu? Pesemne că jumătate dintre condamnați? Și el credea că va fi împușcat. Nu dorea decât să aibă putere ca să țină capul sus. Disperarea, specifică naturii lui, se acumula, producând un efect invers, și el s-a hotărât să fie insolent până la capăt.

Firește, s-a ivit și prilejul. Vizitând închisoarea, nu se știe de ce (mai degrabă ca amator de senzații tari), Cinguli, șeful secției anchete penale de la NKVD-ul din Ivanovo, a ordonat să i se deschidă și ușile celulei lor.

A discutat nu știu ce, apoi a întrebat:

— Cine este aici pentru cazul din Kadâi?

Purta o cămașă de mătase cu mânecile scurte, model nou, care părea din această pricină că e pentru femei. El, ori cămașa, răspândea un parfum dulceag în toată celula Vlasov a sărit sprinten pe pat și a strigat cu glas pătrunzător.

— Ce mai ofițer colonial! Ieși afară ucigașule! Și l-a scuipat, de sus, cu putere, pe Cinguli drept în față.

Și l-a nimerit!

Acela s-a șters și s-a retras. Pentru că el avea voie să intre în această celulă doar însoțit de șase gardieni, și nici așa nu se știe dacă avea.

Un mielușel chibzuit nu trebuia să procedeze astfel. Dacă tocmai pe biroul acestui Cinguli se află acum dosarul tău și tocmai de el depinde viza pentru grațiere? Căci nu degeaba o fi întrebat: „Cine este aici pentru cazul din Kadâi?” Pesemne pentru asta o fi și venit?

Însă ajungi la un prag când nu mai vrei, când îți repugnă să fii un mielușel chibzuit. Când capul mielușelului este luminat de ideea că toți mielușeii sunt destinați să dea carne și blăniță și, prin urmare, câștigul n-ar fi decât o amâna-re, dar nu viața. Când îți vine să strigi: „Fiți blestemați, împușcați-ne odată!”

După patruzeci și una de zile de așteptare a execuției, Vlasov simțea că este cuprins tot mai mult de acest sentiment de înverșunare. La închisoarea din Ivanovo i-au propus de două ori să scrie cerere de grațiere, însă a refuzat.

Dar în cea de a patruzeci și doua zi a fost chemat în boxă și i s-a adus la cunoștință că Prezidiul Comitetului Executiv Central al URSS îi înlocuiește pedeapsa capitală cu douăzeci de ani de detenție în lagăre de reeducare prin muncă plus încă cinci – privare de drepturi.

Palid, Vlasov a zâmbit strâmb și chiar și în acest moment s-a găsit să spună:

— Ciudat. Am fost condamnat pentru că n-am crezut în victoria socialismului într-o singură țară. Dar oare Kalinin crede, de vreme ce gândește că și peste douăzeci de ani sunt necesare lagărele în țara noastră?

Atunci acest lucru nu mai părea posibil – peste douăzeci de ani. Ciudat, ele au fost necesare și după ce au trecut patruzeci de ani.

Capitolul 12 TIURZAK*

AH, CE FRUMOS este cuvântul rusesc ostrog (temniță), plin de vigoare cum nu este altul și cât de bine alcătuit! În el se află însăși tăria acelor ziduri dintre care este cu neputință să scapi. Totul este strâns aici, în aceste șase sunete: și severitatea (strogost'), și harponul (ostroga), și ascuțișul, vârful ascuțit (oslrota) – acele de arici înfipite în mutră, acele de zăpadă cu care vifornița, biciuindu-ți fața înlemnită, îți îngheață ochii, vârful ascuțit al parilor zonei dinaintea lagărului, și tot aici ghimpii sârmei ghimpate – și prudența (ostorojnosf) a deținuților se află pe undeva pe aproape. Dar cornul (rog)? Da, cornul este aici, iese în afară, îndreptat spre noi!

Dacă ar fi să aruncăm o privire asupra uzanțelor, obiceiurilor legate de temnița rusească, asupra acestei instituții pe ultimii – să spunem – nouăzeci de ani, nu vom observa un corn, ci două cornuri: membrii partidului Norodnaia volta au început cu vârful cornului, acolo unde înțepă cel mai tare, insuportabil chiar și în piept, apoi, treptat, vârful a început să se rotunjească, să se tocească, să coboare spre rădăcină până când nu mai este deloc corn, a devenit o mică suprafață de piele cu părul ras (la începutul secolului al XX-lea), dar pe urmă (după 1917) a început să se observe protuberanta celei de a doua tulpini și, în ciuda durerilor, în ciuda nenumăratelor „nu aveți dreptul”, acesta a început din nou să crească, să se subțieze, să se asprească, să devină cornos, și, în anul 1938, să i se înfigă din nou omului, iată, în această scobitură de deasupra claviculelor, puțin mai jos de gât: cornul denumit tiurzak. Și numai câte o lovitură pe an, ca dangătul unui clopot de alarmă, departe, în noapte: Ton-n-n!... *

Dacă urmărești această parabolă după evocările pușcăriașilor de la Schilisselburg (Munca sub sechestru de Vera Figner1)* la început te cam apucă frica: deținutul are un număr, și nimeni nu -l strigă pe nume; jandarmii parcă au fost instruiți la Lubianka: nici un cuvânt personal. Dacă îți scapă cumva un „noi...” – te-a și repezit: „Să nu vorbiți decât în numele” vostru!” Liniște de mormânt. Celula veșnic cufundată în semiîntuneric, geamurile întunecate, pardoseala de ciment. Oberlihtul este deschis doar patruzeci de minute pe zi. Drept hrană – o zeamă chioară și casa. Nu primești cărți de știință de la bibliotecă. Doi ani nu vezi picior de om. Numai după trei ani primești câteva foi de hârtie numerotate.

*TIURemnoe ZAKliucenie – închisoare (termen oficial).

*TON – Tiunna Osobogo Naziuiceniia – închisoare cu Destinație Specială.

Pe urmă, încetul cu încetul, libertățile sporesc, regimul se îmblânzește: poftim și pâine albă, poftim și ceai cu zahăr; dacă ai bani – poți să cumperi orice; nici fumatul nu este interzis; au pus geamuri transparente, oberlihtul este deschis toată ziua, pereții au fost zugrăviți într-o culoare mai luminoasă: într-o zi vei primi și cărți, prin abonament, de la biblioteca din Sankt-Peter-sburg; grădinile de zarzavat sunt despărțite prin gratii de fier, poți să discuți cu vecinul și chiar să vă țineți lecții unul altuia. Cu timpul, deținuții tabără pe închisoare, cerând cu insistență: mai dați-ne, mai dați-ne pământ! Cele două curți imense ale închisorii sunt transformate în grădini. Flori și legume – patru sute cincizeci de soluri! Iată, au apărut și colecții științifice, un atelier de tâmplărie, altul de fierărie, câștigăm bani, cumpărăm cărți, chiar și politice”, ziare și reviste din străinătate, corespondență cu rudele. Plimbare? Dacă vrei – chiar toată ziua.

Și treptat, povestește Vera Figner, „nu mai striga supraveghetorul la noi. Ci noi strigam la supraveghetor”, în 1902, acesta a refuzat să-i expedieze o cerere, drept pentru care ea i-a smuls epoleții supraveghetorului!

Consecința: a venit un anchetator militar, care nu știa cum să-și mai ceară scuze pentru bădăranul de supraveghetor!

Cum oare s-a ajuns la această decădere și delăsare? Vera Figner ne oferă două explicații: omenia anumitor comandanți de închisoare și faptul că „jandarmii se obișnuiseră cu deținuții, se înțelegeau bine cu ei. La aceasta a contribuit destul de mult fermitatea, demnitatea și felul de a se purta al deținuților. Și totuși, eu cred ca totul se datora atmosferei timpului, acestei reveneli și prospețimi generale premergătoare norului furtunii, acestui vânt de libertate care adia peste societate! Fără el ai fi studiat cu jandarmii în fiecare luni cursul de Scurtă Istorie² (dar pe atunci nu se putea), întărind disciplina și strângând șurubul. Și în locul” muncii sub sechestru”, Vera Nikolaevna ar fi primit, pentru smulgerea epoleților, nouă grame de plumb în subsolul închisorii.

Zguduirea și slăbirea sistemului închisorilor țariste nu s-au produs de la sine, ci datorită faptului că întreaga societate laolaltă cu revoluționarii l-a zguduit și ridiculizat cum a putut Țarismul nu și-a pierdut capul în luptele de stradă din februarie, ci cu vreo câteva decenii mai înainte: când tinerii din familiile înstărite au început să considere că a sta la închisoare este o cinste, iar ofițerii din armată (chiar și cei din gardă) – că a strânge mâna unui jandarm este o dezonoare. Și, pe măsură ce sistemul penitenciar slăbea,

se afirma tot mai clar și triumfător „etica deținuților politici”, și membrii partidelor revoluționare deveneau tot mai conștienți de forța lor și a legilor proprii, nu a legilor statului.

Și astfel a sosit în Rusia Anul 1917, și pe umerii lui – Anul 1918. De ce trecem dintr-o dată la 1918? Obiectul analizei noastre nu ne permite să zăbovim la 1917: din martie toate închisorile politice (ba și cele de drept comun), pentru condamnări și preventive, și toate ocnele s-au golit. Nu poți

*P. A. Krasikov (da, cel care îl va condamna la moarte pe mitropolitul Veniamin) citește în Fortăreața Petropavlovskiaia Capitalul (dar numai un an, căci este eliberat).

să nu te miri cum au supraviețuit în acest an gardienii și supraveghetorii ocnelor, probabil mulțumită micilor grădini de zar/avat și cartofilor. (Din 1918 le-a fost mai ușor, iar la închisoarea de pe strada Șpalernaia din Leningrad, și în 1928 se mai aflau în serviciul noului regim, ca și cum nimic nu se întâmplase.) Începând din ultima lună a anului 1917, a devenit clar că fără închisori nu se poate, că unii nu pot fi ținuți decât după gratii (vezi capitolul 2), pur și simplu pentru că ei nu au loc în noua societate. Așa au pipăit suprafața de la rădăcina coarnelor și s-au convins că cel de al doilea eoni începe să crească.

Firește, au declarat numaidecât că nu se vor mai repeta ororile din închisorile țariste: nu va mai exista „reeducare forțată”, nici tăcerea în temniță, nici regim celular, nici plimbări separate ori în șir indian și pas cadențat, și nici măcar celule încuiate*: poftiți, dragi oaspeți, întâlniți-vă, discutați pe săturate, plângeți-vă unul altuia de bolșevici. Atenția noilor conduceri ale închisorilor era concentrată asupra pregătirii de luptă a trupelor de grăniceri și asupra preluării moștenirii țariste a fondului penitenciar (acesta nu era acea mașină de stat care trebuia dăruită și construită din nou). Din fericire s-a constatat că războiul civil n-a pricinuit distrugeri tuturor penitenciarelor centrale și nici închisorilor obișnuite. Era însă absolut indispensabil să elimine vechea terminologie murdară. Acum le-a numit izolatoare politice, subliniind prin această formulă unificatoare că membrii fostelor partide revoluționare sunt recunoscuți drept adversari politici; ea nu atrăgea atenția asupra caracterului primitiv al gratiilor, ci asupra necesității de a-i izola numai (și, evident, temporar) pe acești revoluționari demodați de mersul ascendent al noii societăți. Numai de asta s-a ținut seama când bolțile vechilor centrale i-au primit (cea din Suzdal se

pare că încă din vremea războiului civil) pe eseri, pe anarhiști și social democrați.

Toți s-au întors aici fiind conștienți de drepturile lor de înțemnițați, pe care știau, după o veche și încercată tradiție, cum să și le apere. Ei considerau ca legitime toate drepturile smulse de la țară și confirmate de revoluție: rația specială pentru politici (inclusiv o jumătate de pachet de țigări pe zi); cumpărături de la piață (brânză de vaci proaspătă, lapte); plimbări libere nelimitate în timp; gardienii să li se adreseze cu „dumneavoastră” (dar ei nu se ridicau în fața reprezentanților conducerii închisorii); soțul, soția să fie repartizați în aceeași celulă; să aibă în celulă ziarele, revistele, cărțile, rechizitele de scris, lucrurile personale, inclusiv briciul de bărbierit și foarfecile; de trei ori pe lună – corespondență: trimis și primit; o dată pe lună – vizită; firește, ferestre neacoperite cu nimic (pe atunci nu exista noțiunea de „botniță”); circulația liberă de la o celulă la alta; curți amenajate pentru plimbare cu verdeață și liliac; liberă alegere a tovarășului de plimbare și posibilitatea de a arunca dintr-o curte în alta săculețele cu scrisori; și trimiterea în exil a gravidelor*, cu două luni înainte de a naște.

*Volumul De la închisori la instituțiile de reeducare, „Legislația sovietică”, Moscova, 1934.

* începând din 1918. Pe membrele partidului socialist-revoluționar nu se sfiau să le bage la închisoare gravide.

Însă toate acestea nu erau decât regim politic. Dar deținuții politici din anii '20 își aminteau bine și de altceva mai înalt: autoconducerea politicilor, care, în temniță, le dădea sentimentul că sunt parte dintr-un întreg, veriga unei comunități. Autoconducerea (alegerea liberă a starostelui, care reprezenta pe lângă administrație interesele tuturor deținuților) mai slăbea din apăsarea pușcăriei asupra fiecărui individ în parte, fiind acum preluată dintr-o dată de umerii tuturor, și amplifică fiecare protest prin contopirea tuturor vocilor.

Și ei s-au angajat să apere toate aceste drepturi! Iar autoritățile închisorilor s-au angajat, la rândul lor, să-i priveze de ele! Și a început o luptă surdă, în care nu explodau obuze de artilerie, doar din când în când răsunau focuri de carabină, iar zgomotul geamurilor sparte nu răzbate mai departe de o jumătate de verstă; se dădea o luptă surdă pentru ultimele rămășițe de libertate, pentru ultimele rămășițe ale dreptului de a avea o părere proprie, și s-a dat această luptă aproape douăzeci de ani, dar despre ea nu s-au editat cărți cu ilustrații. Toate meandrele ei, evocările biruințelor și înfrângerilor

ne sunt aproape inaccesibile astăzi, pentru că în Arhipelag nici scriere nu există, iar tradiția orală se întrerupe o dată cu moartea oamenilor. Și numai stropii întâmplători ai acestei lupte răzbat uneori până la noi, luminați de lumina încetoșată a lunii.

Dar și noi pe ce culmi ne-am înălțat de atunci! Cunoaștem bătăliile cu tancuri, exploziile atomice, ce luptă poate să fie aceea când, celulele fiind încuiate, deținuții, pentru a-și exercita dreptul la comunicare, ciocănesc în pereți fără să se ferească, strigă de la o fereastră la alta, slobozesc fire cu bilețele de la etaj la etaj și insistă ca măcar responsabilii fracțiunilor politice să poată vizita celulele? Ce luptă poate să fie aceea dacă șeful închisorii Lubianka intră în celulă, iar anarhista Anna G-vă (1926) ori socialist-revoluționara Katia Olițkaia (1931) refuză să se ridice la intrarea lui? (Și acest barbar găsește cum să o pedepsească pe cea din urmă: o lipsește de dreptul... De a ieși din celulă pentru a merge la toaletă.) Ce luptă, dacă două fete Șura și Vera (1925), protestând împotriva ordinului dat pe toată Lubianka de a nu vorbi decât în șoaptă, ordin care lezează personalitatea, se apucă să cânte cu glas tare în celulă (despre liliac și primăvară – atât), și atunci șeful închisorii, letonul Dukes, le târăște de păr pe coridor până la toaletă? Ori dacă (în 1924) în vagonul cu deținuți din Leningrad studenții cântă marșuri revoluționare, iar șeful escortei îi privează de apă? Ei îi strigă: „Șeful unei escorte țariste n-ar fi făcut asta!” Iar el îi bate? Ori eserul Kozlov, care în tranzit spre Kem, îi numește călăi pe gardienii săi, și pentru asta este târât și bătut cu sălbăticie?

Ne-am obișnuit să înțelegem prin eroism numai eroismul militar (ori cel care zboară în cosmos), acela cu pieptul plin de ordine și medalii. Și am uitat că mai există și un altul – eroismul civic, de care, numai de el, are nevoie societatea noastră! Acesta îi lipsește...

În 1923, la închisoarea din Viatka, eserul Strujinski și tovarășii lui (câți erau? Cum se numeau? Care era obiectul protestului lor?) s-au baricadat în celulă, au turnat gaz pe saltele și și-au dat foc, absolut în tradiția Schlisselburgului, ca să nu căutăm mai departe. Ce zarvă ar fi fost atunci, ce s-ar mai fi agitat societatea rusească! Dar acum? N-au aflat nici Viatka, nici Moscova, nici istoria. Și totuși a fost carne de om care a ars, trosnind, în foc!

De aici a pornit și ideea dintâi cu Solovki: iată un loc potrivit, de acolo o jumătate de an nu ai nici o legătură cu lumea din afară. De aici, poți să strigi cât vrei, nu te aude nimeni, poți să-ți dai și foc! În 1923, deținuții socialiști

au fost transferați aici din Pertominsk (Peninsula Onega) și i-au împărțit la trei schituri izolate.

Iată Schitul Savvatievski – două clădiri ale fostului hotel pentru pelerini, o parte a locului este cuprinsă în zona lagărului, în primele luni totul pare a fi în ordine: regimul politic, unele rude izbutesc să vină în vizită, trei responsabili de la trei partide poartă toate tratativele cu conducerea lagărului. Iar zona schitului este zona libertății, aici deținuții pot să discute, să gândească în voie, nimic nu este interzis.

Însă chiar de atunci, din zorii Arhipelagului, încep să pătrundă niște zvonuri apăsătoare, insistente: regimul politic va fi lichidat... Va fi lichidat regimul politic...

Și, într-adevăr, așteptând mijlocul lui decembrie, întreruperea navigației și a tuturor legăturilor cu lumea, Eichmans*, șeful lagărului din Solovki a anunțat: da, s-au primit instrucțiuni noi, privind regimul. Firește nu se suprimă totul, o nu! Se restrânge corespondența, și încă ceva acolo, dar decât toate astea cea mai grea lovitură este următoarea: începând cu 20 decembrie 1923 se interzice ieșirea din clădire la orice oră, se va ieși numai ziua, până la șase seara Frațiunile hotărăsc să protesteze, dintre eseri și anarhiști sunt recrutați voluntari: chiar din prima zi a interdicției să iasă la plimbare anume de la șase seara, însă pe Nogtiov, șeful Schitului Savvatievski, tare îl mai mănâncă palmele pe patul armei, încât chiar înainte de ora șase, ora fatală (dar poate că ceasurile nu erau potrivite? Atunci nu se puteau potrivi după radio), gardienii își fac apariția în zonă și deschid focul asupra celor care se plimbau în mod legal. Trei salve. Șase morți și trei grav răniți.

A doua zi a venit Eichmans: a fost o regretabilă neînțelegere, Nogtiov va fi demis (transferat și avansat). La înmormântarea celor uciși, corul cântă în pustietatea din Solovki: Voi jertfă-ați căzut în lupta fatală.³

(Oare nu pentru ultima oară s-a permis cântarea acestui cântec pentru cei de curând morți?) Au pus pe mormânt o piatră mare netezită de valuri și au cioplit numele celor uciși „” ’.

Nu putem să afirmăm că presa a trecut sub tăcere acest eveniment, în „Pravda” a apărut o notiță cu petit: deținuții i-au atacat pe gardieni, au fost uciși șase oameni. Ziarul „Rote Fahne” a relatat cinstit revolta din Solovki.

*Cât de mult seamănă cu Eichman-nazistul. Nu-i așa?

*În 1925 piatra a fost răsturnată și inscripția îngropată. Cei care mergeți în excursii la Solovki – căutați, priviți și luați aminte!

Printre socialiștii revoluționari de la Schitul Savvatievski se afla și Iun' Podbelski. El a strâns documente medico-legale privind masacrul din Solovki, pentru a fi publicate cândva. Dar, peste un an, la percheziția din tranzitul de la Sverdlovsk, i-au descoperit fundul dublu al geamantanului și i-au confiscat tot ce ascunsese acolo. Uite așa se poticnește Istoria rusească...

Însă regimul pentru politici l-au menținut! Și un an întreg nimeni n-a pomenit de schimbarea lui.

Întregul an 1924, da. Însă către sfârșitul lui au început din nou să circule zvonuri insistente că în decembrie se pregătesc iar să introducă un regim nou. Dragonul flămânzise, dorea victime noi.

Cele trei schituri ale socialiștilor: Savvatievski, Troițki și Muksalmski, cu toate că se aflau pe insule diferite, au izbutit să se înțeleagă în mod conspirativ, și, în aceeași zi, toate fracțiunile de partid din toate cele trei schituri au predat memorii conținând un ultimatum pentru Moscova și administrația din Solovki: să fie scoși de aici până la sfârșitul navigației, ori să li se păstreze vechiul regim. Termenul ultimatumului – două săptămâni, altfel toate schiturile vor declara greva foamei.

O astfel de solidaritate impunea ascultare. Nu te poți preface că nu ai auzit un astfel de ultimatum. Cu o zi înainte de expirarea termenului, Eichmans a trecut pe la fiecare schit și le-a adus la cunoștință că Moscova a refuzat. Și în ziua stabilită, în toate trei schiturile (care acum pierduseră și legătura) a început greva foamei (continuau însă să bea apă), în Savvatia intraseră în greva foamei peste două sute de oameni. Pe boânavi i-au scutit. Un medic dintre deținuți făcea zilnic ocolul greviștilor. O grevă a foamei colectivă este întotdeauna mai greu de ținut decât una individuală: ea se reglementează după cei mai slabi, nu după cei mai puternici. Ea are sens numai în cazul când există o tărie nestrămutată și cu condiția ca fiecare să-i cunoască pe ceilalți personal și să fie sigur de ei. Ținând cont de existența unor fracțiuni de partid diferite și de numărul mare, câteva sute de oameni, sunt inevitabile divergențele și suferințele morale pentru ceilalți. După cincisprezece zile, în Savvatia au trebuit să recurgă la vot secret (urna era dusă din cameră în cameră): să reziste mai departe ori să înceteze greva?

Moscova, însă, și Eichmans așteptau: ei erau sătui și ziarele din capitală nu leșinau relatând despre greva foamei, iar studenții nu organizau mitinguri la

Catedrala Kazanski. Ușile închise etanș modelau cu siguranță istoria noastră.

Schiturile au încetat greva foamei. N-a fost o victorie. Dar, cum s-a văzut, nici o înfrângere: pe timpul iernii, regimul a rămas neschimbat, s-a adăugat doar participarea la tăiatul lemnului din pădure, ceea ce avea totuși o logică. Dar în primăvara lui 1925. Dimpotrivă, greva foamei părea o biruință: deținuții de la cele trei schituri au fost luați din Solovki! Au fost duși pe continent! S-a sfârșit cu noaptea polară și cu cele șase luni de izolare!

În schimb escorta care i-a preluat era foarte dură, iar rația de drum foarte subțire. Foarte curând au fost înșelați în mod perfid: sub pretextul că responsabilii se cade să meargă cu vagonul „statului major” la un loc cu administrația, i-au lăsat fără căpetenii – vagonul cu responsabilii a fost decuplat la Viatka și trimis la „izolatorul” din Tobolsk. Doar acum a devenit limpede că greva foamei din toamna trecută a fost un eșec: au eliminat grupul căpeteniilor pentru a le fi mai ușor să strângă șurubul celorlalți. Lagoda și Katanian⁴ au condus personal instalarea foștilor „solovceni” în clădirea terminată de mult, dar rămasă goală până acum, a izolatorului din Verhneuralsk, care, în felul acesta, a fost „inaugurat” de ei în primăvara anului 1925 (comandant fiind Dupper) și căruia i-a fost hărăzit să devină pentru multe decenii o sperietoare de temut.

La noua reședință, foștilor solovceni li s-a luat dreptul la deplasare liberă: celulele au fost încuiate. Au reușit totuși să-și aleagă noi căpetenii, dar aceștia nu mai aveau dreptul să meargă prin celule. S-a interzis schimbul nelimitat de bani, lucruri și cărți între celule, ca înainte. Au început să se strige prin ferestre – atunci santinela din turn a tras cu arma în celulă. Drept răspuns – au spart geamurile și au distrus obiectele de inventar, (în pușcăriile de astăzi stai să te gândești înainte de a sparge geamurile, căci n-ar fi de mirare să nu le înlocuiască toată iarna. Doar pe vremea țarului, geamgiul venea numaidecât.) Lupta continua, însă disperată și în condiții dezavantajoase.

În anul 1928 (povestește Piotr Petrovici Rubin), din nu se știe ce motiv, a fost organizată o nouă grevă a foamei, generală. Dar acum dispăruse atmosfera solemnă și gravă de odinioară, nu mai erau nici încurajările prietenești, rău mai aveau nici doctorul lor. Într-una din zilele grevei, temnicerii au invadat celulele și au început pur și simplu să-i lovească pe bieții oameni slăbiți cu bastoanele și cu cizmele. I-au lovit – și greva foamei a luat sfârșit.

Credința naivă în forța pe care o are greva foamei am moștenit-o din experiența și din literatura trecutului, Dar greva foamei este o armă pur morală, ea presupune că temnicerul mai păstrează pe undeva un dram de conștiință. Ori că se teme de opinia publică. Doar atunci greva foamei este puternică.

Temnicerii țariști erau încă niște dulci copii: dacă un deținut intra în greva foamei.

— Se alarmau, se agitau, îl îngrijeau, îl duceau la spital. Exemple există multe, dar nu lor le este dedicată această lucrare. Nici nu-ți vine să crezi, dar lui Valentinov⁵ i-au fost suficiente doar douăsprezece zile de grevă a foamei și a obținut nu un oarecare regim preferențial, ci scoaterea de sub acuzație și eliberarea definitivă (și a plecat la Lenin în Elveția). Chiar și la centrala din Oriol, de fiecare dată greva foamei se sfârșea negreșit prin biruință. În 1912 s-a obținut astfel îndulcirea regimului; iar în 1913 – prelungirea acestui regim, inclusiv plimbarea în comun a tuturor deținuților, care – evident – erau atât de puțin supravegheați de gardieni, încât au izbutit să redacteze și să trimită afară apelul adresat Poporului rus (de către deținuții închisorii centrale!), care a fost publicat (îți stă mintea în loc! Care dintre noi este nebun?), în 1914, în Nr. 1 al jurnalului „Mesagerul ocnei și surghiunului” * (formidabil acest „Mesager”! Ce-ar fi să încercăm și noi să edităm unul?).

— În anul 1914, doar cu cinci zile de grevă a foamei, e drept -fără apă, Dzerjinski cu patru tovarăși au obținut aprobarea tuturor numeroaselor revendicări (privind viața de zi cu zi)*.

În anii aceia, excluzând suferințele pe care le produce foamea, greva foamei nu prezenta nici un alt pericol ori dificultate pentru deținut. Ei nu putea fi bătut pentru grevă, condamnat a doua oară, nu puteau să-i mărească pedeapsa, ori să -l împuște, ori să -l transfere. (Toate acestea s-au aliat mai târziu.) în timpul revoluției din 1905 și în anii care au urmat după ea, deținuții se simțeau într-atât stăpânii închisorilor, încât nu se mai oboseau să declare greva foamei, ci fie că distrugeau avutul închisorii (obstrucție), fie declarau o grevă obișnuită, deși, pentru deținuți, asta părea un nonsens. Astfel, în orașul Nikolaev, în anul 1906, cei 197 de prizonieri din închisoarea locală au declarat o „grevă”, firește, în acord cu cei de afară. Cei de afară, cu prilejul acestei greve, au difuzat manifeste și au organizat zilnic mitinguri lângă închisoare. Aceste mitinguri (bineînțelese, deținuții le urmăreau de la ferestrele fără botnițe) au silit administrația să accepte

revendicările „greviștilor”. După asta, unii din stradă, alții de după gratii au cântat cântece revoluționare. Și au ținut-o așa (nestingheriți, căci era anul reacției postrevoluționare!) opt zile. În cea de a noua zi, toate revendicările deținuților au fost satisfăcute! Evenimente identice au avut loc atunci și la Odessa, și la Herson, și în Eiizavet-grad. Iată cât de ușor se obținea atunci o victorie.

Ar fi interesant să facem, în treacăt, o comparație și să vedem cum se desfășura o grevă a foamei în timpul Guvernului provizoriu, însă acei câțiva bolșevici care din iulie și până la rebeliunea lui Kornilov au fost închiși (Kamenev, Troțki, ceva mai mult Raskolnikov) n-au avut motiv să facă greva foamei.

În deceniul al treilea, tabloul plin de viață al grevelor foamei se întunecă (depinde din ce punct de vedere privești...). Acest mijloc de luptă atât de vestit și îndreptățit prin victoriile glorioase este prelucrat, firește, nu doar de către „politici” recunoscuți, ci și de „kaerii” nerecunoscuți de politici (articolul Cincizeci și Opt), precum și de alte feluri de pușcăriași, însă aceste săgeți, atât de pătrunzătoare mai înainte, se cam tociseră, ori erau prinse din zbor de o mână de fier. Este drept, încă se mai primesc declarații scrise de greva foamei, și deocamdată nimeni nu vede în ele ceva subversiv. Dar se elaborează alte reguli, mai neplăcute: grevistul trebuie să fie izolat într-o celulă specială (la Butârki – în turnul Pugaciov); de grevă nu trebuie să știe, pe lângă cei de afară cu mitingurile lor, pe lângă celulele vecine, nici măcar locatarii celulei în care grevistul a stat până la declanșarea grevei, fiindcă și ei constituie tot un fel de opinie publică, de care trebuie izolat. Această măsură se justifică prin faptul că administrația trebuie să fie convinsă că greva foamei se desfășoară în mod cinstit și colocatarii nu -l hrănesc pe grevist. (Dar înainte cum verificau? Pe „cuvânt de onoare...?”)

*Ghernet, istoria închisorilor țariste, Moscova. 1963, voi V. Cap. 8.

* Ibidem.

Totuși, în această perioadă, cu greva foamei se puteau obține măcar revendicări personale.

Începând cu deceniul al patrulea se produce o cotitură radicală în concepția oficială referitor la greva foamei. Chiar și astfel de greve prizărite, izolate, pe jumătate înăbușite de fapt, la ce folosesc statului? Nu ar fi ideal ca deținuții să nu aibă voința lor și să nu ia hotărâri de capul lor? Pentru ei gândește și decide administrația! De bună seamă că doar asemenea deținuți pot exista în noua societate. Și iată că începând din

deceniul al patrulea au încetat să mai primească cereri legitime pentru greva foamei. „Greva foamei ca mijloc de luptă nu mai există!” au anunțat-o pe Ekaterina Olițkaia, în anul 1932, și i-au anunțat și pe alții. Puterea a interzis greva foamei – și basta! Dar Olițkaia nu s-a supus și a început greva foamei. Au lăsat-o să facă greva foamei în celula ei individuală cincisprezece zile. Apoi au dus-o la spital. Pentru a o ispiti i-au pus dinainte lapte și pesmeți. Însă ea a rezistat și în ziua a nouăsprezecea a învins: a obținut plimbare prelungită, ziare și pachete de la Crucea Roșie politică (iată câtă tevatură pentru a obține aceste pachete legale!) La drept vorbind – era o victorie derizorie, prea scump plătită. Olițkaia își amintește de numeroase cazuri de greve lipsite de importanță: pentru a obține pachetul ori schimbarea tovarășului de plimbare unii stăteau în greva foamei câte douăzeci de zile. Merita oare? Căci într-o închisoare de Tip Nou nu-ți poți reface forțele pierdute. Kolosov, un sectant, în a douăzeci și cincea zi de grevă, a murit, în genere, poți oare să-ți permiți să ții greva foamei într-o închisoare de Tip Nou? Căci iată de ce mijloace puternice împotriva grevei foamei dispun noii temnicheri în condițiile ușilor închise și când totul e ținut secret:

1. Tenacitatea administrației. (S-a putut constata din exemplele precedente.)

2. Înșelătoria Tot datorită secretului. Când fiecare pas îți este urmărit și făcut public de ziariști nu prea poți să înșeli. Dar la noi? De ce să nu înșeli? În 1933, la închisoarea din Habarovsk, S. A. Cebotariov a stat șaptesprezece zile în greva foamei, cerând să-i fie înștiințată familia de situația lui (de-abia s-au întors de la KVJD și el „a dispărut” brusc, era îngrijorat ce crede soția lui.) în cea de a șaptesprezecea zi au venit la el Zapadnâi, adjunctul șefului OGPU pe ținut și procurorul ținutului Habarovsk (după grad se vede că grevele lungi nu erau prea dese) și i-au arătat o chitanță de la telegraf (iată, i-am comunicat soției tale!) și astfel l-au convins să accepte o supă. Însă chitanța era falsă! (Totuși de ce s-au neliniștit gradele înalte? Nu pentru viața lui Cebotariov, cu siguranță. Fără îndoială că în prima jumătate a deceniului al patrulea mai exista încă o oarecare răspundere personală a administratorului pentru o grevă de lungă durată.)

3. Alimentarea artificială forțată. Acest procedeu este împrumutat neîndoielnic de la grădina zoologică. Și poate fi aplicat numai cu ușile închise, în secret, în 1937, alimentarea artificială era aplicată pe scară largă. De pildă, în cazul grevei în grup a socialiștilor închiși la centrala din laroslavl, în cea de a cincisprezecea zi li s-a aplicat alimentarea artificială.

Această acțiune are mult dintr-un viol, de fapt chiar este un viol: patru zdrahoni de bărbați se năpustesc asupra unei ființe slăbite și trebuie să o Priveze de o singură interdicție, doar o singură dată, apoi ce s-o întâmpla cu ea mai departe n-are importanță. Ce are în comun cu violul – este frângerca voinței: n-o să fie cum vrei tu, ci cum vreau eu, stai așa și supune-te. Îți deschid gura cu o plăcuță, apoi largesc deschizătura și introduc un furtun: „înghite!” Iar dacă nu înghiți, îți vâră furtunul mai adânc, și lichidul hrănitor ajunge direct în esofag. Apoi îți masează burta ca nu cumva să încerci să vomیți. Ce simți. Atunci? O senzație de terfelire morală, un gust dulce în gură și stomacul care absoarbe triumfător, aproape un deliciu.

Știința nu s-a mulțumit cu atât și au fost elaborate și alte procedee de alimentare: clismă prin partea dorsală, picături în nas.

4. O nouă concepție despre greva foamei: greva foamei este o continuare a activității contrarevoluționare în temniță și trebuie pedepsită cu o nouă condamnare. Acest aspect făgăduia să genereze o nouă și înfloritoare ramură în practica închisorii de Tip Nou, dar a rămas mai mult în stadiul amenințării. Și, firește, nu simțul umorului l-a oprit, ci mai degrabă lenea: la ce bun toate astea când există răbdare? Răbdare și încă o dată răbdare, răbdarea celui sătul față de cel flămând.

Cam pe la mijlocul anului 1937 s-a primit o nouă directivă: de acum înainte administrația închisorii nu mai este răspunzătoare pentru cei care mor din pricina grevei foamei! A dispărut și ultima răspundere personală a temnicerilor! (Acum, procurorul ținutului nu l-ar mai fi vizitat pe Cebotariov.) Mai mult: pentru ca să nu se îngrijoreze nici anchetatorul, s-a propus ca/ielele petrecute în greva foamei să fie tăiate din termenul de anchetă, adică să se considere nu numai că greva n-a avut loc, dar și că deținuții] s-ar fi aflat într-Lin fel în libertate! Singura consecință concretă a grevei să nu fie decât epuizarea deținutului!

Asta voia să zică: Vreți să crăpați? Crăpați, nu vă ține nimeni!

Arnold Rappoport a avut nenorocul să declare greva foamei, la închisoarea din Arharighelsk, tocmai când a sosit această directivă. Greva părea importantă, fiindcă avea un regim dur – fără apă, și a ținut-o treisprezece zile (comparați cele cinci zile ale grevei lui Dzerjinski – același regim dur, însă nu izolat și – victorie deplină). Și în aceste treisprezece zile în celula izolată unde îl instalaseră, doar felcerul trecea din când în când, însă n-a venit nici medicul și nimeni de la administrație măcar să se intereseze: ce-o vrea asta cu greva lui? Până la urmă, nici nu l-au întrebat. Singura atenție ce

i-au acor-dat-o organele de supraveghere a fost – să-i percheziționeze cu mare migală celula și să-i confiște niște mahorcă și câteva chibrituri.

— Rappoport nu dorea să obțină altceva decât să înceteze batjocurile umilitoare la care era supus în timpul anchetei. Pentru grevă el s-a pregătit în mod științific: înainte, cum tocmai primise un pachet, n-a mâncat decât unt și covrigi, pâine neagră nu mai mânca de o săptămână. Slăbise atât de mult, încât palmele îi deveniseră transparente, se vedea lumina prin ele. Își amintește că se simțea nespus de ușor, parcă plutea, și avea mintea foarte limpede. Buna și zâmbitoarea supraveghetoare Marusia a intrat, într-o zi, în celula lui și i-a șoptit: „încetați greva, nu vă ajută la nimic și o să muriți! Trebuia s-o începeți cu o săptămână mai devreme...” A ascultat-o, a încetat greva fără să obțină nimic. Totuși a Primit vin roșu fierbinte și o chiflă, după asta, gardienii l-au dus pe brațe în celula comună. După câteva zile au început din nou interogatoriile. (Grevă n-a fost totuși în zadar: anchetatorul a înțeles că Rappoport are destulă voință și este dispus să moară, astfel încât a mai îmblânzit ancheta „După cum se vede ești neam de lup!” i-a spus anchetatorul. „Da, neam de lup, a confirmat Rappoport, și n-o să fiu niciodată câinele vostru”.)

Pe urmă, Rappoport a mai declarat o dată greva foamei la închisoarea de tranzit din Kotlas, dar aceasta a luat sfârșit într-o tonalitate mai degrabă comică. A declarat că solicită o nouă anchetă și nu vrea să plece cu convoiul. A treia zi i s-a spus: „Pregătește-te de plecare!” „N-aveți dreptul! Eu sunt în greva foamei!” Atunci patrii namile l-au săltat, l-au dus și l-au aruncat la baie. După baie, tot pe brațe l-au dus la postul de gardă. Ce să facă, Rappoport s-a sculat și a pornit după convoi: din spate veneau câinii și baionetele.

Uite așa închisoarea de Tip Nou a biruit greva foamei de tip burghez.

Nici chiar un om puternic nu mai avea nici o cale de luptă împotriva mașinii penitenciare, în afară, poate, doar de sinucidere. Dar sinuciderea înseamnă luptă? Nu înseamnă supunere?

Socialist-revoluționarii E. Olițkaia consideră că greva foamei ca mijloc de luptă a fost mult demonetizată de către troțkiști și de comuniștii care au urmat după ei la închisoare: aceștia o declarau cu prea multă ușurință și la fel o și încetau. Chiar și I. N. Smirnov, spune ea, conducătorul lor, care a declarat greva foamei înainte de procesul de la Moscova, după patru zile a renunțat. Se spune că înainte de 1936 refuzau din principiu orice grevă a

foamei împotriva puterii sovietice și nu i-au sprijinit niciodată pe eseri și pe so-cial-democrați, când declarau greva foamei.

Ei, dimpotrivă, cereau întotdeauna ajutorul eserilor și social-democraților. În anul 1936, când un convoi a fost transferat de la Karaganda în ținutul Ko/îmei, ei i-au numit „trădători și provocatori” pe cei care au refuzat să semneze telegrama lor de protest adresată lui Kalinin – „împotriva trimerii avangărzii revoluției (adică ei) pe Kolâma”. (Relatarea lui Makolinski.)

Fie ca istoria să judece cât de drept ori de nedrept este acest reproș. Totuși, nimeni n-a plătit mai scump pentru greva foamei decât troțkiștii (în Partea a Treia vom reveni asupra grevelor deținuților troțkiști).

Ușurința de a declara și de a înceta o grevă a foamei este în general caracteristică firilor impulsive, foarte iuți când e vorba să-și manifeste sentimentele. Inșă astfel de firi au existat și printre vechii revoluționari ruși, au existat undeva și în Italia și în Franța, dar nicăieri, nici în Rusia, nici în Italia, nici în Franța nu i-au putut face pe deținuți să fie atât de indiferenți față de greva foamei, ca pe noi, cei din Uniunea Sovietică. Cu siguranță, greva foamei n-a solicitat în cel de al doilea sfert al secolului nostru mai puține sacrificii fizice și tărie morală decât în primul sfert înșă în țară nu mai exista opinie publică! Din pricina asta închisoarea de Tip Nou s-a consolidat și, în loc de victorii obținute cu ușurință, deținuții nu aveau decât înfrângeri scump plătite.

Pe măsură ce deceniile treceau, timpul își făcea treaba lui. Grevă foamei, ce! Dinții și cel mai firesc drept al pușcăriașului, le-a devenit străină și de neînțeles deținuților înșiși, se întâlneau din ce în ce mai puțini amatori. Temnicherii o socoteau o prostie sau o infracțiune dușmănoasă.

Când în 1960, Gennadi Smelov, deținut de drept comun, a declarat greva foamei la închisoarea din Leningrad, într-o zi, în celulă a intrat, totuși, procurorul (poate făcea o vizită obișnuită) și l-a întrebat: „De ce va chinuiți singur?”, Smelov a răspuns:

— Adevărul îmi este mai scump decât viața!

Această propoziție l-a uimit într-atât pe procuror cu lipsa ei de noimă, încât chiar a doua zi Smelov a fost trimis la spitalul special din Leningrad (casa de nebuni) pentru deținuți. Medicul i-a spus:

— Sunteți suspect de schizofrenie.

La începutul anului 1937, pe spiralele cornului și deja în partea lui subțire s-au înălțat fostele pușcării-centrale, devenite acum „izolatoare speciale”. Au fost eliminate ultimele puncte slabe, ultimele resturi de aer și lumină. Și

greva foamei declanșată de socialiștii – mai rari acum și obosiți – de la izolatorul disciplinar din Iaroslavl, la începutul anului 1937, a fost una dintre ultimele încercări desperate.

Ei cereau totul ca și înainte: și staroste-responsabil, și comunicare liberă între celule, cereau, dar este puțin probabil că mai și sperau. Prin cele cincisprezece zile de grevă a foamei, chit că s-a încheiat cu alimentarea prin furtun ei și-au mai menținut niște părți din vechiul lor regim: plimbarea de un ceas. Ziarul regional, caiete pentru însemnări. Acestea și le-au menținut, dar numaidecât li s-au confiscat lucrurile personale și au fost vârați în uniformă unică a izolatorului special, în scurt timp le-au tăiat și jumătate de oră din plimbare. Pe urmă încă cincisprezece minute.

Aceștia erau aceiași oameni care au trecut printr-un lung șir de închisori și surghiunuri după regulile Marii Pasiște, Unii dintre ei de zece ani, alții chiar de cincisprezece, nu mai știau ce este aceea viață normală de om, ci doar mîncarea mizerabilă din închisoare și greva foamei, încă nu muriseră toți cei care înainte de revoluție se obișnuiseră să-i învingă pe temnicheri, însă atunci ci mergeau în alianță cu timpul și împotriva unui vrăjmaș slăbit. Dar acum Timpul și dușmanul, care devenea tot mai puternic, se aliașă împotriva lor. Brâu printre ei și tineri, aceia care se recunoscusem eseri, sociaii-de-mocrați, anarhiști după ce toate aceste partide fuseseră nimicite, nu mai existau, și noilor aderenți le-a fost hărăzit doar să stea la închisoare.

În jurul luptei din închisoare a socialiștilor, an de an tot mai disperată, se strîngea neconținut cercul necruțător al izolării, Nu mai era ca pe vremea țarului: doar să deschizi porțile închisorii și societatea te va acoperi cu flori. Acum, când deschideau ziaarele, vedeau cum erau împroșcați cu injurii, chiar cu lături (căci numai socialiștii i se păreau lui Stalin cei mai primejdioși pentru socialismul lui). Iar poporul tăcea și nu aveai nici un indiciu că îi mai simpatizează pe întemnițați. Apoi și ziaarele au încetat să-i mai terfelească -într-atât de nepericuloși, neînsemnați, chiar inexistenți erau socotiți socialiștii ruși. Cei din libertate îi pomeneau doar la timpul trecut ori mai mult ca perfect, tineretul nici măcar nu-și putea imagina că undeva ar mai exista eseri și menșevici în viață. Și, în succesiunea surghiunurilor din Cimkent și Cerdân, a izolatoarelor din Verhneural'sk și Vladimir, cum puteai să nu tresari în celula întunecoasă, acum cu botniță la fereastră, la gândul că, poate, au greșit atât programul, cât și conducătorii lor, că și tactica și practica nu au fost decât niște erori? Toată lupta lor începea să

pară total lipsită de sens. Și viața lor, închinată doar suferințelor – o rătăcire fatală.

Umbra izolării s-a întins asupra lor în parte și pentru că chiar din primii ani postrevoluționari, primind în mod firesc de la GPU denumirea meritată de politici, la fel de firesc au convenit cu GPU-ul că tot ce se află la „dreapta” lor*, începând cu cadeții, nu sunt politici, ci contrarevoluționari, kaeri, contra, băligarul istoriei. Și cei ce sufereau pentru credința în Hristos au fost considerați tot kaeri. Și cei care nu cunosc nici „dreapta”, nici „stânga” (ca noi toți, în viitor!) – tot kaeri. Astfel, în parte vrând, în parte nevrând, izolându-se și evitând, ei au consfințit viitorul articol Cincizeci și Opt, în șanțul căruia se vor prăvăli la rândul lor.

Obiectele și faptele își schimbă în mod decisiv aspectul în funcție de punctul din care sunt privite, în acest capitol noi descriem rezistența socialiștilor în pușcărie din punctul lor de vedere – și iată că este luminată de o rază transparentă și tragică, însă acei kaeri, pe care politiciii îi ocoleau la Solovki cu dispreț, acei kaeri iată ce își aduc aminte: „Cine, politiciii? Niște nesuferiți: disprețuiau pe toată lumea, se țineau deoparte în grupurile lor și tot timpul cereau rații și privilegii pentru ei. Și se certau între ei neconținut”. Și cum să nu recunoști că și aici există un adevăr? Apoi – aceste veșnice dispute sterile, până la urmă ridicole. Și aceste revendicări de rații suplimentare numai pentru ei, față de o mulțime de întemnițați chinuți de foame și mizerie? În epoca sovietică acest titlu de onoare al „politicilor” s-a dovedit a fi un dar plin de otravă. Și brusc apare încă un reproș: de ce socialiștii, mari meșteri în evadări pe vremea țarismului, s-au potolit dintr-o dată în pușcăriile sovietice? Unde sunt evadările lor? Căci au avut loc numeroase evadări, dar cine își aduce aminte ca printre evadați să fi fost și vreun socialist?

Iar deținuții care se aflau și „mai la stânga” socialiștilor – troțkiștii și comuniștii – la rândul lor, îi evitau pe socialiști pe care îi considerau tot contrarevoluționari, închizând astfel șanțul circular al izolării.

Troțkiștii și comuniștii, considerând că linia lor este mai pură și mai presus de celelalte, îi disprețuiau și chiar îi urau pe socialiști (cum de altfel se disprețuiau și se urau reciproc), care erau închiși după gratiile aceleiași clădiri, care se plimbau în curțile acelorași închisori. E. Olițkaia povestește că, în 1937, în lagărul de tranzit din golful Vanino, când socialiștii se strigau prin gardul care despărțea zona bărbaților de zona femeilor, căutându-și pe

*Nu-mi plac deloc aceste „stânga” și „Dreapta”: sunt convenționale, permutabile și nu conțin esențialul.

cei apropiați și făcând schimb de informații, comunistele Liza Kotik și Măria Krtitikova erau indignate, considerând că printr-o astfel de conduită iresponsabilă, socialiștii p’ot atrage asupra tuturor sancțiunile administrației. „Toate nenorocirile noastre se trag de la acești ticăloși de socialiști, spuneau ele. (Ce explicație profundă și ce dialectică!) Ar trebui strânși de gât!” Iar cele două fete de la Lubinaka în 1925 au cântat despre liliac numai pentru că una dintre ele era socialist-revoluționară, iar cea de a doua făcea parte din opoziție, și ele nu puteau să aibă un cântec politic comun, și, în general, cea din opoziție nu trebuia să se alieze cu socialist-revoluționară în același protest.

Și dacă în temnițele țariste, partidele se aliau adesea pentru a organiza acțiuni comune de luptă (să menționăm evadarea de la centrala din Sevastopol), în cele sovietice fiecare orientare credea că își păstrează puritatea stindardului prin a nu se alia cu celelalte. Troțkiștii luptau separat de socialiști și comuniști, iar comuniștii în general nu luptau, fiindcă nu-și puteau îngădui să lupte împotriva puterii și pușcăriei proprii!

Din pricina asta, comuniștii au fost persecutați înaintea altora și mai aprig decât ceilalți în izolatoare și închisori unde se executau pedepse pe termen lung. În 1928, la centrala din Iaroslavl, comunistă Nadejda Surovțeva, mergea la plimbare în „șir indian”, fiindu-i interzis să discute, în vreme ce socialiștii dialogau zgomotos în grupurile lor. Nu-i mai permiteau nici să îngrijească florile din curticică – florile rămăseseră de la deținuții dinainte, care luptaseră pentru drepturile lor. Îi interziseseră și ziarele, (în schimb Secția Politică Secretă a GPU-ului i-a permis să țină în celulă operele complete ale lui Marx-Engels, Lenin și Hegel.) I-au aprobat o întâlnire cu mama ei, care a decurs într-o încăpere aproape întunecată. Deprimată, la scurtă vreme, mama ei a murit (ce putea ea să creadă despre regimul în care era ținută fata ei?)

Diferența îndelungată în ceea ce privește comportamentul în închisoare a pătruns adânc mai departe în diferența recompenselor: în anii 1937-1938 socialiștii erau și ei în temniță și își primeau cei zece ani ai lor. Ei însă, de regulă, nu erau siliți să se autocalomnieze: fiindcă ei nu-și ascundeau concepțiile deosebite, suficiente pentru a fi condamnați. Dar comunistul nu avea niciodată concepții deosebite, și pe ce bază să -l condamni, dacă nu printr-o mărturie falsă, o autocalomniere?

Cu toate că uriașul Arhipelag s-a întins peste tot, nici închisorile cu regim de ispășire a pedepsei n-au decăzut. Vechea tradiție a închisorilor a fost continuată cu râvnă deosebită. Tot ce Arhipelagul aducea nou și era neprețuit pentru educația maselor nu satisfăcea pe de-a-ntregul. Adevărata plenitudine se obținea prin asocierea închisorilor cu destinație specială (TON-urile) și, în general, a închisorilor cu regim de ispășire.

Nu toți cei înghițiți de Marea Mașină trebuiau să se amestece cu indigenii Arhipelagului. Străinii notabili, personalitățile marcante și deținuții secreți, ori cekiștii în dizgrație nu puteau să apară pe teritoriul lagărelor în văzul tuturor: roabele ce le-ar fi împins n-ar fi justificat deconspirarea și prejudiciul Moral și politic* adus. Tot astfel și socialiștii în continuă luptă pentru drepturi nu puteau fi amestecați cu mulțimea, dar tocmai suh pretextul privilegiilor și drepturilor erau ținuti și sugrumați aparte. Mult mai târziu, 'ân anii '50, după cum vom afla, închisorile cu Destinație Specială vor fi necesare și pentru izolarea rebelilor din lagăre, în ultimii săi ani de viață, dezamăgit de „îndreptarea” hoților, Stalin va ordona să fie condamnați la închisoare (liurzak) și „tâlharii” de categorii diferite. Și, în slârșit, trebuiau trecuți la întreținere pe seama statului și acei deținuți, care, din pricina slăbiciunii, în lagăr mureau numaidecât, sustrăgându-se astfel de la ispășirea pedepsei. Ori aceia care nu se puteau nicidecum adapta la munca de lagăr, precum orbul Kopeikin, un bătrân de șaptezeci de ani, care ședea permanent în piața din orașul iurievct (pe Volga), interpretând tot felul de cântări și cuplete populare, ceea ce i-a adus zece ani pentru KRD. Însă au fost nevoiți să-i înlocuiască lagărul cu pușcăria.

Vechiul fond penitenciar, moștenit de la dinastia Romanovilor, la care s-au adăugat mănăstirile, era păstrat, renovat, consolidat și perfecționat conform obiectivelor momentului. Unele centrale, precum cea din Iaroslavl, au fost atât de solid și adecvat utilizate (uși ferecate în fier, masă, taburet și pat fixate în șuruburi), încât se mai cerea doar instalarea botnițelor la ferestre, separarea curților de plimbare și reducerea lor la dimensiuni de celulă (în 1937, în curțile închisorilor au fost tăiați toți arborii, grădinițele de zarzavat și suprafețele cu iarbă au fost săpate și asfaltate). Altele, precum cea din Suzdal, necesitau reutilizarea încăperilor mănăstirești, dar însăși închiderea corpului în mănăstire și închiderea lui de către legile statului în temniță urmăresc obiective similare din punct de vedere fizic, iată de ce clădirile se adaptează întotdeauna cu ușurință. Astfel a fost transformat urgent în închisoare unul dintre corpurile mănăstirii Suhanov, fiindcă trebuiau

completate pierderile pe care fondul le suferise: introducerea fortărețelor Petropav-lovskaja și Schlisselburg în circuitul turistic. Centrala din Vladimir s-a extins și terminat de construit (un corp nou, de mari dimensiuni în perioada lui Elov). Ea a fost folosită din plin și a absorbit din plin în aceste decenii. S-a menționat că funcționa centrala din Tobolsk, iar în 1925 a fost inaugurată și folosită din plin centrala din Verkhneural'sk. (Izolatoarele, spre nenorocirea noastră, există și funcționează și în clipa când se scriu aceste rânduri.) Din poemul lui Tvardovski⁶ Din zare-n zare se poate deduce că sub Stalin n-a fost pustie deloc nici centrala din Alexandrovsk. Avem mai puține informații despre cea din Oriol: există temeri că a suferit distrugerii în timpul războiului de apărare a patriei. Dar este completată întotdeauna cu închisoarea bine utilată din Dmitrovsk-Orlovski, aflat în vecinătate.

În deceniul al treilea, în izolatoarele politice (sihăstii! E politice, cum le numesc deținuții), hrana era destul de convenabilă: la prânz – întotdeauna carne, se gătea cu legume proaspete, de la bufet se putea cumpăra lapte. Mâncarea s-a înrăutățit brusc în anii 1931-1933, dar atunci n-o duceau mai bine nici cei din libertate, în această perioadă, scorbutul și amețelile de foame

*Există o astfel de expresie! Culoarea albastru-măslăinos.

Nu erau o raritate în „Izolatoarele politice. Mai târziu, mâncarea a revenit, dar nu mai era aceeași, în anul 1947, în TON-ul din Vladimir, I. Korneev avea continuu senzația de foame: 450 de grame de pâine, două bucățele de zahăr, de două ori pe zi – o fiertură caldă, care însă nu potolea deloc foamea, și numai apă fiartă” pe săturate „(din nou ni se va reproșa că nu este un an caracteristic, fiindcă și cei din libertate sufereau de foame; în schimb, în acest an, au permis cu mărinimie celor din libertate să-i hrănească pe cei din închisori: pachetele nu erau limitate). Lumina în celule a fost întotdeauna rațională – și în anii '30, și în anii '40: botnițele și geamurile armate opace creau în celule un semiîntuneric permanent (întunericul este un factor deprimant important). Iar peste botniță deseori se întindea și o plasă, care iarna se acoperea cu zăpadă, închizând orice acces luminii. Lectura nu însemna decât vătămare a ochilor, în TON-ul din Vladimir, această lipsă de lumină era compensată noaptea: toată noaptea ardea un bec puternic, care te împiedica să dormi. Iar la închisoarea din Dmitrovsk (N. A. Kozărev), în 1938, seara și noaptea, ardea o lampă primitivă cu gaz, așezată pe o policioară sub tavan, care consuma ultimele

înghițituri de aer; în anul 1939 au apărut niște becuri cu filamentul de-abia înroșit. Aerul era și el porționat, oberlihturile erau încuiate cu lacăt și se deschideau doar când deținuții mergeau la toaletă (își amintesc foști întemnițați la Dmitrovsk și la Iaroslavl). (E. Ghinsburg: de dimineată și până la prânz, plinea se acoperea cu mușegai, așternuturile erau umede, pereții verzi.) La Vladimir însă, în 1948, nu duceau lipsă de aer, oberlihtul era deschis permanent. Plimbarea, la închisori diferite și în arii diferite, varia de la cincisprezece minute la patruzeci și cinci. Nici o legătură cu pământul, precum la Schlisselburg și Solovki, tot ce răsare și crește este smuls, strivit sub picioare, betonat ori asfaltat. La plimbare era interzis să ridici capul spre cer:” Priviți doar la picioare!” își amintesc și Kozârev, și Adamova (închisoarea din Kazan). Vizitele rudelor au fost interzise în 1937 și nu au mai fost reintroduse. Scrisori – de două ori pe lună, numai rudelor apropiate, a fost permis să primești de la ele aproape în toții anii (dar, la Kazan: după ce ai citit-o – s-o înapoiezi gardianului în douăzeci și patru de ore), de asemenea, și cumpărăturile de la bufet pe banii primiți în număr limitat. O parte nu lipsită de importantă a regimului era și mobilierul. Adamova scrie foarte sugestiv despre bucuria – după paturi rabatabile și scaune fixate în pardoseală cu șuruburi – de a vedea și a pipăi în celulă (Suzdal) un pat simplu de lemn cu un sac de paie pe el, o masă simplă de lemn. În TON-ul din Vladimir, I. Korneev a cunoscut două feluri de regim: unul (1947-1948) când din camere nu-ți luau lucrurile personale, puteai să stai întins pe pat ziua, iar vertuhaiul se uita rareori prin vizor; altul (1949-1953), când celula avea două încuietori (o cheie la vertuhai, cealaltă la gardianul de serviciu), era interzis să stai întins pe pat, să vorbești cu glas tare (la Kazan doar în șoaptă!), lucrurile personale confiscate, primind în schimbul lor o uniformă din pânză de sac vărgată; corespondența – de două ori pe an și doar în zilele desemnate pe neașteptate de comandamentul închisorii (dacă ai scăpat ziua respectivă, nu mai poți să scrii), și numai pe o bucată de hârtie de două ori mai mică decât cea poștală, normală; s-au înmulțit perchezițiile violente, când te scoteau afară din celulă și te puneau să te dezbraci la pielea goală. Comunicațiile între celule erau urmărite într-atât, încât, după fiecare ieșire la toaletă, gardienii o cercetau apoi cu un bec portabil și luminau fiecare gaură de closet. Pentru o inscripție pe perete, întreaga celulă era pedepsită cu carceră. Carcera era pacostea închisorilor cu Destinație Specială. La carceră puteai ajunge pentru tușit („Acoperiți-vă capul cu pătura, numai atunci să tușiți!); pentru umblat prin celulă

(Kozârev: te socoteau” turbulent „); pentru zgomotul produs de încălțăminte (la Kazan, femeilor li se dăduseră bocanci bărbătești numărul 44). De altfel, Ghinsburg conchide just: carcera nu se dădea pentru vreo faptă, ci după un grafic: toți, rând pe rând, trebuiau să treacă pe acolo ca să știe ce-i asta. În regulament figura și acest paragraf de largă cuprindere:” în cazul când în carceră au loc manifestări de indisciplină, șeful închisorii are dreptul să prelungească șederea până la douăzeci de zile „. Dar ce este” indisciplina...”? Iată cum a pățit-o Kozârev (descrierea carcerii și a regimului în general coincide la toți, încât se simte peste tot amprenta acestui regim). Pentru că a umblat prin celulă, i s-au dat cinci zile de carceră. E toamnă, încăperea carcerii nu este încălzită, e foarte frig. Te dezbracă de haine, lăsându-ți doar lenjeria de coip, te descaltă. Pardoseala – pământ, praf (se întâmplă să fie și noroi, la închisoarea din Kazan – apă). Kozârev avea un taburet (Ghinsburg nu a avut). A crezut că va îngheța și va muri. Dar, puțin câte puțin, a început să simtă un fel de misterioasă căldură interioară, care l-a salvat. A învățat să doarmă pe taburet. ^De trei ori pe zi i se aducea câte o cană de apă fierbinte, care îl îmbăta, în rația de pâine (trei sute de grame) un gardian i-a strecurat, nu știu cum, clandestin o bucățică de zahăr. După rația de pâine și lumina de la o ferăstruică a labirintului, Kozârev ținea socoteala timpului. Iată că s-au terminat cele cinci zile, însă nu l-au scos. Ciulind urechea, a auzit niște șoapte pe coridor, din care a deslușit parcă – ziua a șasea ori șase zile. Aici era o provocare: așteptau ca el să le spună că au trecut cinci zile și e timpul să -l elibereze, și pentru această indisciplină să-i prelungească șederea la carceră. El însă a mai stat cuminte și tăcut încă o zi și o noapte, apoi l-au eliberat ca și când nu s-a întâmplat nimic. (Poate că șeful închisorii îi încerca astfel pe rând, să vadă cât sunt de supuși. Carcera este pentru cei care încă nu se resemnaseră.) După carceră, celula părea un palat. O jumătate de an Kozârev a fost surd și a început să aibă abcese în git. Din pricina deselor șederi la carceră, tovarășul lui de celulă a înnebunit, și Kozârev a stat împreună cu nebunul mai bine de un an. (Nadejda Surovțeva își amintește multe cazuri de nebunie în izolatoarele politice, nu mai puține de câte a numărat Novortiski în registrele Schlisselburgului.)

Nu crede acum cititorul că încet-încet am ajuns în vârful celui de al doilea corn, mult mai lung și mai ascuțit decât primul?

Însă părerile sunt împărțite. Deținuții cu vechime în lagăre recunosc într-un glas că TON-ul din Vladimir este o stațiune de odihnă. Așa l-au găsit

Vladimir Borisovici Zeldovici, trimis aici din lagărul de la Abez, și Anna Petrovna Skripnikova, care a ajuns aici (1956), venind din lagărele din regiunea Kemerovo. Skripnikova a fost în mod deosebit impresionată de Expedierea cu regularitate, odată la zece zile, a memoriilor (ea începuse să scrie la... ONU) și de biblioteca excelentă, având și literatură în limbi străine: catalogul ți se aduce în celulă și poți să faci comandă pe un an întreg.

Dar să nu uităm de suplețea Legii noastre: mii de femei („soții”) au fost condamnate la reclusiune, la liurzak. Deodată, a răsunat un fluierat: să li se schimbe condamnarea în lagăr (în Kolâma nu ajungeau brațele pentru spălatul aurului). Și au schimbat-o. Fără nici o judecată.

Și te întrebi: oare mai există acele pașcănl-tiirzak? Ori ele nu sunt decât anticamera lagărelor?

Aici, numai aici, ar fi trebuit să înceapă acest capitol al nostru. El ar fi trebuit să examineze acea lumină licăritoare, pe care, cu timpul, ca nimbul unui sfânt, o degajă sufletul unui deținut izolat, cu regim celular. Smuls definitiv din forfota vieții cotidiene, într-un mod atât de absolut, încât chiar numărătoarea minutelor care trec îi îngăduie comunicarea intimă cu Universul, deținutul izolat trebuie să se purifice de toate imperfecțiunile care îl chinuiau în viața anterioară și îl împiedicau să atingă transparența. Cu câtă eleganță se întind degetele lui să afineze pământul grădinii de zarzavat (care de fapt e ciment...!). Cum se înalță capul lui spre Cerul Veșnic (de fapt este interzis!). Cât de mult îl înduioșează micuța pasăre ce țopăie pe pervazul ferestrei (de fapt fereastra e prevăzută cu botniță și plasă, iar oberlihtul este încuiat cu lacătul...). Și ce idei limpezi, ce concluzii extraordinare notează el pe hârtia care i s-a dat (de fapt, numai dacă procuri de la chioșc, și, pe urmă, după ce ai scris-o pe de-a-ntregul, s-o predai pentru totdeauna la cancelaria închisorii.).

Aceste reticențe ursuze ne cam derutează. Planul capitolului trosnește și se face praf, și nici nu mai știm dacă într-o închisoare de Tip Nou, într-o închisoare cu Destinație Specială (care anume?), sufletul omului se purifică ori pierde definitiv?

Dacă în fiecare dimineață, primul lucru pe care îl vezi sunt ochii tovarășului de celulă care și-a pierdut mințile, cum mai poți să te salvezi pe tine însuși în ziua care începe? Nikolai Alexandrovici Kozârev, a cărui carieră strălucită de astronom a fost întreruptă de arestare, se salva meditând

la veșnicie și la infinit: ordinea universală și Spiritul ei Suprem; astrele; alcătuirea lor interioară; ce este Timpul și curgerea Timpului.

Și astfel a descoperit o nouă latură a fizicii. Numai astfel a supraviețuit în pușcăria din Dmitrovsk. Dar, în raționamentele lui, s-a poticnit de cifrele uitate, Nu putea clădi mai departe, avea nevoie de foarte multe cifre. De unde să le iei în această celulă solitară cu lampă de gaz, unde nici o păsărică nu poate intra în zbor? Și omul de știință a înălțat o rugă fierbinte: Doamne! Eu am făcut tot ce am putut. A jută-mă, te rog! Ajută-mă și mai departe.

Atunci, o dată la zece zile, avea dreptul la o carte (era deja singur în celulă), în bibliotecă săracă a închisorii se aflau câteva ediții din Concertul roșu al lui Demian Bednâi⁷, care revenea la nesfârșit în celulă. Trecuse o jumătate de oră de la rugăciunea lui când au venit să-i schimbe cartea, și ca întotdeauna, fără să întrebe nimic, i-au azvârlit – Cursul de astrofizică! De Unde a apărut? Nu ți-ar fi venit să crezi că există așa ceva în bibliotecă! Parcă presimțind că întâlnirea cu această carte nu va fi prea lungă, Nikolai Alexandrovici s-a repezit asupra ei și a început să memoreze, să memoreze tot de ce avea nevoie astăzi și ce putea să-i folosească mâine. Nu trecuseră decât două zile, mai avea încă opt să studieze cartea, când, pe neașteptate, comandantul închisorii și-a făcut apariția în inspecție. Ochiul lui vigilent a observat nurnaidecât. – „Dumneata nu ești de profesie astronom?” – „Da.” – „Să i se ia această carte!” – însă apariția ei miraculoasă i-a deblocat calea pentru munca lui, pe care a continuat-o în lagărul din Norilsk.

Așadar, acum trebuie să începem capitolul despre opoziția dintre suflet și zăbrele.

Dar ce-i asta?... În ușă răsună insolentă cheia gardianului, în prag apare figura mohorâtă a șefului de pavilion, ținând o listă lungă: „Numele, prenumele și patronimicul? Anul nașterii? Articolul? Ce condamnare? Când expiră condamnarea?... Pregătiți-vă, cu lucruri, cu tot, repede!”

Fraților, plecăm! În convoi!... Plecăm încotrova! Binecuvântează-ne, Doamne! Oare pe-acolo ne-or rămâne ciolanele...?

Dacă dă Dumnezeu și scăpăm, vom continua povestirea noastră altădată, în Partea a Patra. Dacă o să mai trăim...

Sfârșitul Părții întâi Partea a DOUA PERPETUUM MOBILE Roțile nu stau, nu se opresc, Roțile... Se învârtesc, dansează pietrile de moară, Se învârtesc...

W. Muller.

Capitolul 1 CORĂBIILE ARHIPELAGULUI MIILE DE INSULE ale Arhipelagului fermecat sunt risipite de la strâm-toarea Bering până aproape de Bosfor. Sunt invizibile, dar ele există, și de pe o insulă pe alta, tot așa de invizibil, însă permanent, trebuie transportați captivii invizibili, care au însă trup, volum și greutate.

Dar cum o să-i transportați? Și cu ce?

Pentru aceasta există niște porturi mari: închisorile de tranzit, și niște porturi mai mici: punctele de tranzit ale lagărelor. Pentru aceasta există niște nave de oțel închise – așa-numitele vagon~zak-ur'i. În rade, în loc de șalupe și cutere, ele sunt întâmpinate de niște dube ingenioase tot din oțel. Vagon-zak-uiile circulă după orar. La nevoie, se mai expediază din port în port, pe diagonalele Arhipelagului, caravane întregi – garnituri de vagoane roșii folosite la transportul vitelor.

Este un sistem bine pus la punct! El a fost creat decenii de-a rândul – și nu în grabă. L-au creat niște oameni bine hrăniți, bine îmbrăcați și care nu se grăbeau câtuși de puțin, în zilele fără soț, la orele 17.00, escorta din Kineșma preia la Gara de Nord din Moscova convoaiele descărcate din dubele închisorilor Butârki, Presnia și Taganka. Escorta din Ivanovo, trebuie să vină la gară în zilele cu soț, la șase dimineața, să ia în primire deținuții care trebuie transbordați la Nerehta, Bejețk, Bologoe.

Toate acestea se petrec lângă dumneavoastră, chiar alături, însă nu vedeți nimic (dar se pot închide și ochii), în gările mari, îmbarcarea și debarcarea nespălaților se întâmplă departe de peroanele de pasageri, pot să le vadă numai acarii și revizorii de cale. În gările mai mici, există, de asemenea, o ulicioară preferată, între două depozite de mărfuri, unde dubele sunt trase treaptă la treaptă lângă vagon-zak. Deținutul n-are când să privească spre gară, să se uite la dumneavoastră și de-a lungul trenului, el izbutește doar să observe treptele (uneori cea de jos îi vine la brâu, n-are putere să se cațăre), iar soldații din escortă, care au blocat spațiul îngust dintre dubă și vagon, mârâie, urlă: „Iute! Iute!... Hai! Hai!...!”. Ba mai amenință și cu baionetele.

Iar voi, care vă grăbiți pe peron cu copii, geamantane și sacoșe, nu aveți răgaz să vă uitați: de ce au atașat la tren un al doilea vagon de bagaje? Nu scrie nimic pe el, și seamănă tare mult cu un vagon de bagaje: aceleași zăbrele oblice și întunericul de dincolo de ele. Însă de ce se află în el soldați, apărătorii patriei, și la toate opririle, doi dintre ei, fluierând, se plimbă pe o parte și pe alta și se uită pe sub vagon?

Trenul se urnește, și o sută de pușcăriași, o sută de destine comprimate, de inimi chinuite, pornesc pe aceleași șine șerpuitoare, în urma aceluiași fum, pe lângă aceleași câmpii, stâlpi de telegraf și stoguri de fân, și doar cu câteva secunde, înaintea voastră, însă dincolo de geamurile voastre, în aer, vor ră-mâne și mai puține urme ale nenorocirii care a trecut, decât lasă degetele voastre pe suprafața unei ape. Și în atmosfera binecunoscută de tren, cu pachetul de lenjerie pentru pat, cu ceaiul turnat în pahare, ați putea oare să vă închipuiți ce spaimă grea a trecut cu trei secunde înaintea voastră prin aceeași dimensiune a spațiului euclidian⁹ Nemulțumiți că în compartimentul vostru sunteți patru și este înghesuială, ați putea oare să credeți că într-un compartiment identic cu. Puțin înaintea voastră au trecut paisprezece oameni? Dar dacă erau douăzeci și cinci? Sau treizeci...?

Vagon-zak – ce prescurtare infamă! De fapt ca toate prescurtările născocite de călăi. Vor să spună că acesta este un vagon pentru deținuți. Nicăieri însă, în afară de hârtoagele închisorilor, acest cuvânt nu s-a păstrat. Deținuții s-au obișnuit să numească acest vagon „stolâpinist” sau pur și simplu „stolâpin”¹.

Pe măsură ce transportul pe calea ferată a fost introdus în țara noastră, s-a modificat și modul de a se deplasa al convoaielor deținuților, înainte de anii 1890 convoaiele siberiene se deplasau pe jos ori călare. Dar încă din anul 1896, Lenin călătorea spre exilul din Siberia într-un vagon obișnuit. De clasa a treia (laolaltă cu oamenii liberi) și striga la personalul trenului că este o înghesuială insuportabilă. Cunoscutul tablou al lui Iarovenko² Pretutindeni via (a ne arată o transformare naivă a unui vagon de clasa a patra într-unul pentru deținuți: totul a fost lăsat cum era, și deținuții călătoreau ca toți oamenii, doar că la ferestre au fost instalate zăbrele de ambele părți. Aceste vagoane au circulat vreme îndelungată pe drumurile de fier ale Rusiei, unii își amintesc că și în 1927 au călătorit cu un astfel de vagon, cu singura diferență că acum au separat bărbații de femei. Pe de altă parte, eserul Trușin mărturisea că și pe vremea țarului a fost transportat într-un „stolâpin”, însă într-un compartiment călătoreau – iarăși ca în vremurile de odinioară – șase oameni.

Iată care este istoria vagonului, într-adevăr, prima dată el a fost pus în circulație sub Stolâpin: a fost construit în anul 1908, însă pentru coloniștii regiunilor din Orientul țării, când mișcarea de colonizare a luat o mare amploare și nu exista suficient material rulant. Acest tip de vagon era mai scund decât cel obișnuit, de pasageri, dar cu mult mai înalt decât cel de

marfă, avea și dependențe pentru obiectele din gospodărie ori pentru păsări (actualele „jumătăți” de compartimente – carcere), dar nu avea nici un fel de gratii, nici înăuntru, nici la ferestre. Gratiile le-a instalat o minte inventivă, și eu înclin să cred că era bolșevică. Și vagonului i-a fost sortit să se numească stolâpinist... Ministrul, care a provocat la duel un deputat pentru expresia „cravata lui Stolâpin” 3, această defăimare postumă n-a mai putut-o opri.

Nu poți să învinuiești conducerea GULagovistă că ar fi folosit denumirea de „stolâpin”, nu, ei foloseau mereu „vagon-zak”. Noi, zeki, din spirit de contradicție față de denumirea oficială, numai ca să dăm o denumire a noastră și cât mai grosolană, ne-am lăsat atrași în mod amăgitor de poreclă, care ne-a fost strecurată de deținuții generațiilor precedente, cum e^ușor de calculat -cei din deceniul al treilea Cine puteau fi autorii poreclei? În orice caz, nu cei care făceau parte din „contra”, ei nu puteau realiza o astfel de asociație: primul ministru țarist – și cekiștii! Fără îndoială, aceștia puteau să fie numai „revoluționarii” atrași, pe neașteptate pentru ei, în mașina de tocat a cekiș-tilor: ori eserii, ori anarhiștii (dacă porecla a apărut la începutul anilor '20), ori troțkiștii (spre sfârșitul anilor '20). Ucigându-l odată printr-o mușcătură de viperă pe marele om de stat al Rusiei, printr-o mârșavă mușcătură postumă i-au pângărit și memoria.

Dar întrucât vagonul acesta a fost preferat doar în anii '20, însă și-a aflat aplicarea universală și exclusivă începând din anii '30, când totul în viața societății noastre devenea uniform (și, probabil, atunci au mai construit multe), ar fi mai drept să-l numim nu „stolâpin”, ci „stalin”.

Vagon-zak-ueste un vagon cu compartiment obișnuit, însă din nouă doar cinci erau repartizate deținuților (și aici, ca peste tot în Arhipelag, jumătate se rezervă personalului de serviciu!). Ele nu sunt separate de condor printr-un paravan compact, ci printr-un grilaj care lasă compartimentul liber la vedere. Acest grilaj este confecționat din niște tije oblice încrucișate, cum sunt și la grădinițele din gări, pe toată înălțimea vagonului, până sus, și astfel, nișele pentru bagaje, care ies din compartiment deasupra coridorului, au fost desființate. Ferestrele dinspre coridor sunt obișnuite, dar zăbrelete din afară, în compartimentul deținuților nu există fereastră, doar o mică deschizătură oarbă, de asemenea zăbreleată, la nivelul patului de deasupra (și astfel, fără ferestre, vagonul seamănă cu cel de bagaje). Ușa compartimentului este glisantă: o ramă de fier, bineînțeles, cu zăbrele.

Totul văzut din coridor seamănă foarte mult cu o menajerie: dincolo de grilaj, pe pardoseală și pe cușete stau răsucite niște făpturi jalnice, semănând a om, și te privesc cu ochi rugători să le dai mâncare și apă. Dar la menajerie animalele nu sunt înghesuite într-un asemenea hal.

Conform calculelor făcute de inginerii din libertate, într-un compartiment stalinist șase inși pot șede jos, trei – întinși pe cușeta de la mijloc (care se împreună ca să formeze un singur pat, fiind lăsată doar o scobitură lingă ușă pentru urcat și coborât), și dacă pe lângă cei din compartiment vor mai fi înghesuiți încă unsprezece (pe ultimii, ca să se închidă ușa, gardienii trebuie să îi împingă cu picioarele), se va realiza încărcătura normală a compartimentului stalinist. Câte doi se vor chirici pe polițele pentru bagaje, cinci se vor întinde pe cușeta de la mijloc (ei sunt cei mai fericiți, aceste locuri sunt ocupate prin luptă, iar dacă în compartiment se află și hoți, cu siguranță ei vor sta acolo), iar jos vor rămâne treisprezece oameni: câte cinci așezați pe bănci, și trei în spațiul de trecere dintre picioarele lor. Undeva, de-a valma cu oamenii, peste oameni și sub ei – lucrurile lor.

Nu, asta nu se face special pentru a-i chinui pe oameni! Condamnatul este un soldat pe câmpul muncii socialiste, de ce să fie chinuit, el trebuie folosit la construcție, însă trebuie să recunoașteți că doar nu merge în vizită la mama soacră, și nu trebuie să-i creăm condiții pentru care să fie pizmuț de cei din libertate. Avem greutate cu transportul: o să ajungă, nu crapă. „ „

Începând din anii '50, când trenurile au început să circule după orar normal, deținuții nu mai călătoreau zile întregi: o zi și jumătate, două cel mult. În timpul războiului și anii de după război a fost mai rău: de la Petropavlovsk (Kazahstan) până la Karaganda, călătoria cu vagon-zak-ul putea să dureze șapte zile (cu douăzeci și cinci de oameni în compartiment!), de la Karaganda la Sverdlovsk – opt zile (în compartiment – douăzeci și șase). Chiar și de la Kuibășev la Celiabinsk, în august 1945, Susi a călătorit cu vagonul lui Stalin câteva zile, și în compartiment se aflau treizeci și cinci de oameni, întinși pur și simplu unul peste celălalt, se zvârcoleau și se luptau*. Iar în toamna lui 1946, N. V. Timofeev-Ressovski a călătorit de la Petropavlovsk la Moscova într-un compartiment cu treizeci și șase de persoane! Câteva zile și nopți el a spânzurat între oameni fără să atingă pardoseala cu picioarele., Pe urmă au mai început să moară – îi trăgeau dintre picioarele celorlalți (ce-i drept, nu imediat, ci după două zile. Toată călătoria până la Moscova a durat trei săptămâni. (La Moscova însă,

conform legilor din țara minunilor, Timofeev-Ressovski a fost luat pe brațe de ofițeri și transportat cu automobilul: mergea să propulseze știința!)

Treizeci și șase – este oare limita? Nu avem dovezi pentru treizeci și șapte, dar conducându-ne după unica metodă științifică și educați în lupta cu „limitatorii”, trebuie să răspundem: nu și nu! Nu este limita! Poate în altă parte da, însă nu la noi! Câtă vreme în compartiment mai rămân, fie sub banchete, fie între umeri, picioare și capete, câțiva decimetri cubi de aer neeliminat, el este gata să primească deținuți suplimentari! În mod convențional se poate socoti drept limită numărul cadavrelor care ar încăpea, bine stivuite, în volumul total al compartimentului.

V. A. Korneeva a mers de la Moscova într-un compartiment unde erau treizeci de femei, majoritatea dintre ele babe neputincioase, trimise în surghiun pentru credința lor (la sosire, toate aceste femei, în afară de două, au fost numaidecât spitalizate), în compartimentul lor n-au fost decese, pentru că vreo câteva dintre ele erau tinere, fete frumoase, cultivate, condamnate „pentru străini”. Aceste fete au început să-i rușineze pe cei din escortă: „Cum de nu vă este rușine să le transportați în condițiile astea? Căci ar putea să vă fie mame!” Nu atât argumentele morale ale fetelor, ci mai degrabă înfățișarea lor atrăgătoare a avut ecou în grupul celor din escortă, și câteva băbuțe au fost transferate... La carceră „Carcera” însă în vagon-zak nu este o pedeapsă, ci o fericire. Dintre cele cinci compartimente destinate deținuților, doar patru sunt pe post de celule comune, cea de a cincea este împărțită în două jumătăți: două semicompartimente înguste, cu o cușetă sus, cum au însoțitorii de vagon. Aceste carcere sunt folosite pentru izolare; pentru trei-patru inși este o plăcere să călătorească în ele: spațiu, confort.

Nu, nu pentru a-i chinui înadins pe deținuți cu setea în aceste zile de epuizare și înghesuială îi hrănesc, în vagon, numai cu scrumbie sărată ori voblă⁴ uscată, în loc de fiertura obișnuită (așa a fost mereu, și în anii '30, și în anii '50, vara și iarna, în Siberia și în Ucraina, nici nu mai trebuie să

*Asta spre satisfacția celor care se miră și reproșează: de ce nu luptau? –

Căutăm exemple). Nu pentru a-i chinui cu setea, dar vă rog să-mi spuneți – cu ce puteau să-i hrănescă pe acești netrebnici la drum? Regulamentul nu prevede fiertură caldă (e drept că într-unul din compartimentele vagon-zak-ului este instalată o bucătărie, dar numai pentru escortă), crupe uscate nu poți să le dai, trescă⁵ proaspătă nu poți să le dai, conserve de carne – n-ar fi

un lux prea mare? Scrumbie, nimic mai bun, și o bucată de pâine, ce altceva?

Tu ia-ți jumătatea ta de scrumbie, ia-o până ce ți-o dau și bucură-te! Dacă ești isteț – n-o mănânci, rabzi, o bagi în buzunar, o s-o înfuleci la tranzit, unde este apă. Este mai rău când primești hamsie de Azov umedă, presărată cu sare grunjoasă, în buzunar n-o poți băga, pune-o în pulpana hainei, în batistă, în palmă – și mănânc-o. Hamsia o împart pe scurta vreunuia dintre deținuți, vobla soldatul o răstoarnă direct pe pardoseală și o împart pe banchetă și pe genunchi.

P. F. Lakubovicfi (în lumea celor oropsiți, Moscova, 1964, voi 1) scrie despre anii '90 ai veacului trecut că în acea perioadă cruntă, în convoaiele ce porneau spre Siberia, pentru hrană se alocau zece copeici pe zi de fiecare om, când o pâine mare, rotundă – vreo trei kilograme?

— Costa cinci copeici, 'o oală de lapte – vreo doi litri?

— Trei copeici. „Deținuții erau îndestulați”, scrie el. Lată însă că în gubernia Irkutsk prețurile sunt mai mari, unfunt de carne costă zece copeici și „deținuții trăiau în mizerie”. Un f unt de carne pe zi nu echivalează cu o jumătate de scrumbie?

Dacă însă ți-au dat pește, o să-ți dea și pâine și poate chiar puținel zahăr. Este mai rău când soldatul vine și anunță: astăzi nu vă dăm mâncare, nu ați fost trecuți în porție. Și, într-adevăr, poate să fie așa: la cine știe ce contabilitate de închisoare au încurcat cifrele. Dar poate să fie și astfel – că porțiile s-au dat, dar nici celor din escortă nu le ajung rațiile (nici ei nu sunt sătui din cale-afară) și au decis să facă economie la pâine; și să le dea numai jumătatea de scrumbie ar fi suspect Firește, nu pentru a-i chinui pe deținuți nu li se dă după scrumbie nici apă fiartă (asta niciodată), nici măcar apă chioară. Trebuie să înțelegem: personalul escortei este limitat. Unii fac de gardă pe coridor, pe platforma de la capătul vagonului, în gări se vâra sub vagon, se urcă pe acoperiș să vadă dacă n-a apărut cumva vreo gaură. Alții curăță armele, apoi mai sunt și lecțiile de învățământ politic, și prelucrarea regulamentului de luptă. Iar schimbul trei doarme, opt ore, este lege, căci războiul s-a terminat. Apoi: să cari apă cu căldările – este prea departe și, în plus, este jignitor: de ce un ostaș sovietic trebuie să care apă, ca un măgar, pentru dușmanii poporului? Uneori pentru triere sau pentru a -l atașa la altă garnitură, vagon-zak-vĂ este tras pentru vreo douăsprezece ore mai departe de gară (mai departe de vedere), încât nu ai de unde să aduci apă nici pentru bucătăria ostașilor Armatei Roșii. Este drept -există o ieșire: pentru zeki să

scoți apă din tenderul locomotivei, o apă gălbuie, tulbure, uleioasă, ei o beau cu plăcere, nu-i nimic, în semiobscuritatea compartimentului nici nu se vede: fereastră nu există, bec de asemenea, doar lumina de pe culoare. Și încă ceva: ca să distribui apa asta îți ia o groază de timp. Deținuții nu au câștile lor, celor care au avut li s-au confiscat, deci dă-le să bea din două câștile ale administrației, și până beau toți tu stai lângă ei, scoți întruna apă cu cana și le dai. (Ba se mai și gâlcevesc între ei: cică să le dai mai întâi să bea celor sănătoși, apoi tuberculoșilor și abia pe urmă sifiliticilor! Ca și cum în compartimentul vecin nu ar fi fost la fel: mai întâi cei sănătoși...)

Dar toate astea soldații din escortă le-ar suporta, ar căra și apă, le-ar da să bea, dacă pe urmă porcii ăștia, după ce au băut, nu s-ar cere la budă. Și dacă nu le dai să bea o zi și o noapte, nu se cer nici la budă; le dai să bea o dată – o dată și la colset, le dai de două ori – de două ori și la budă. Cel mai simplu – să nu le dai deloc.

Și nu că ți-ar părea rău de toaletă, ci pentru că este vorba de o operație de răspundere, s-ar putea spune – o operație de luptă: pentru că, multă vreme, vor fi ocupați un caporal și doi soldați. Se instalează două santinele: una la ușa toaletei, alta la capătul celălalt al coridorului (ca să nu se năpustească într-acolo), iar caporalul trebuie să deschidă și să închidă întruna ușa compartimentului, mai întâi ca să intre cel care se întoarce, apoi ca să iasă cel care urmează. Regulamentul nu îngăduie să iasă decât unul, ca să nu producă vreo busculadă, vreun început de răzmeriță. Și reiese că acest deținut slobozit la toaletă ține alți treizeci în compartiment și o sută douăzeci în tot vagonul, plus oamenii din escortă! Astfel încât: „Haide! Haide! Mai iute! Mai iute!” îl zoresc pe drum și caporalul, și soldatul, și el se grăbește, se poticnește, de parcă fură de la stat această gaură de closet, în 1949, în „stalinul” Moscova – Kuibâșev, Schulz, un nearnț șchiop, de acum înțelegând îndemnurile rusești, țopăia într-un singur picior spre toaletă și îndărăt, iar soldatul râdea să se prăpădească, cerându-i să țopăie și mai repede, într-o zi soldatul l-a îmbrâncit în fața toaletei, și Schulz a căzut. Soldatul s-a înfuriat și a început să -l lovească. Cum nu se putea ridica din cauza loviturilor, Schulz s-a târât pe brânci în toaleta mizerabilă. Soldații din escortă râdeau în hohote*.

Pentru ca în secunde pe care le petrece la toaletă deținutul să nu evadeze, cât și pentru accelerarea operației, ușa toaletei nu se închide și, urmărind procesul ușurării, soldatul de pe platformă încurajează: „Hai-hai!... Ei, gata, ți-ajunge, gata!” Uneori, chiar de la început se dă comanda: „Numai treaba

mică!” Căci altfel soldatul de la ușă nu-ți permite. Firește, mâinile nu și le spală niciodată: nu ajunge apa din rezervor și nu au timp. Doar să atingă deținutul robinetul chiuvetei, că soldatul mârâie numaidecât de pe platformă: „Nu te-atinge! Gata, ieși!” (Chiar dacă vreunul are în sacul lui săpun ori prosop, nu -l scoate de rușine: numai fraierii ar face așa ceva.) Budă este infectă, n-ai unde călca de mizerie. Mai iute, mai iute! Și, luând murdăria lichidă pe încălțăminte, deținutul se strecoară în compartiment și, sprijinindu-se pe mâini și pe umeri, se cațără sus. Pe urmă bocancii lui murdari atârnă deasupra cușetei de la mijloc și din ei picură murdărie...

Când femeile merg să-și facă nevoile, regulamentul serviciului de gardă și bunul-simț cer de asemenea să nu se închidă ușa la toaletă, dar nu toți cei din li

*Asta cred că se cheamă „cultul personalității lui Stalin”, nu-i așa?

Escortă insistă. Unii se arată îngăduitori: bine, închideți ușa. (Pe urmă tot o femeie va spăla toaleta după toate și trebuie să stai și lângă ea ca să nu fugă.)

Chiar într-un ritm atât de rapid, pentru ca o sută douăzeci de oameni să-și facă nevoile sunt necesare peste două ore, mai mult de un sfert din timpul de serviciu al celor trei militari din escortă! Și tot nu-i mulțumești pe toți! Și, oricum, vreun moș cu piatră la rinichi se va plânge din nou peste o jumătate de oră și va cere să meargă la toaletă; firește că nu i se permite, și el va face chiar în compartiment, și iar va avea de lucru caporalul: să -l pună să adune totul cu mâinile lui și să -l ducă.

Deci: cât mai puține ieșiri la toaletă! Iar asta înseamnă mai puțină apă. Și mai puțină mâncare: și nu se vor mai plânge de diaree, și nici aerul n-or să -l mai otrăvească, fiindcă, vezi bine, în vagon nu se poate respira!

Mai puțină apă! Dar să se dea scrumbia cuvenită! Nedistribuirea apei este o măsură judicioasă, nedistribuirea scumbiei – un delict de serviciu.

Nimeni, nimeni nu și-a pus drept scop să ne chinuie! Felul de a proceda al escortei este întru totul justificat! Dar, precum cei dintâi creștini, noi stăm în cușcă și pe limbile însângerate ni se presară sare.

Tot așa cum militarii din escortă nu urmăresc nici un scop (câteodată urmăresc) când amestecă în același compartiment articolul Cincizeci și Opt, cu hoții și infractorii de drept comun. Pur și simplu: sunt prea mulți deținuți, vagoane puține, iar timpul presează – când să te mai ocupi de toți? Un compartiment este rezervat pentru femei; în celelalte trei, o sortare ar fi posibilă numai după criteriul gării de destinație, să fie mai ușor la descărcat.

Credeți că Hristos a fost răstignit între tâlhari fiindcă Pilat a vrut să -l umilească? Cătuși de puțin. Așa s-a nimerit în ziua aceea: trebuia răstignit, Golgota era una singură, timpul era măsurat. Și a fost pus în rând cu răufăcătorii.

Mi-e și frică să mă gândesc ce ar fi trebuit să îndur dacă m-aș fi aflat în situația de simplu deținut... Escorta și ofițerii convoiului ne tratau, pe mine și pe tovarășii mei, cu politețe prevenitoare... Ca deținut politic călătoreai spre ocnă în condiții de relativ confort: în locurile de popas beneficiam de o încăpere separată, aveam o căruță, și bagajul meu în greutate de un pud mergea în căruță...

N-am mai pus acest paragraf între ghilimele, pentru ca lectorul să poată aprofunda. Fără ghilimele, paragraful sună, într-un fel, neobișnuit, nu-i așa?

Acestea le scrie P. F. Lakubovici despre anii '90 ai secolului trecut. Cartea a fost reeditată acum spre luare-aminte despre acele vremuri sumbre. Aflăm că și pe șlep deținuții politici aveau o cameră separată, și pe^ punte – o despărțitură specială pentru plimbare. (La fel și în romanul învierea de Tolstoi, prințul Nehliudov poate să vină la politici pentru conversație.) Și numai fiindcă în listă uitaseră să adauge în dreptul numelui de familie al lui lakubovici „curântul magic – politic” (așa scrie el), la Ust-Kara a fost... „întâmpinat de către inspectorul ocnei. Ca un deținut obișnuit, de drept comun: cu grosolănie, aroganță, impertinență”. De altminteri, neînțelegerea s-a rezolvat în mod fericit.

Ce vremuri neverosimile! Să amesteci politicii cu dreptul comun era considerat aproape o crimă! Pe deținuții de drept comun îi mânau la gară în coloană, mărșăluind pe caldarâm, cei politici puteau să meargă cu trăsura (bolșevicul Olminski', 1899). Politicii nu erau hrăniți de la cazanul comun, ei primeau bani pentru mâncare și comandau mesele la un birt. Bolșevicul Olminski n-a vrut să accepte nici măcar rația din spital, i s-a părut ordinară*. Comandantul unuia dintre corpurile închisorii Butârki și-a cerut scuze pentru un gardian, fiindcă acela i s-a adresat lui Olminski cu „tu”: la noi, știți rareori sunt aduși politici, gardianul n-a știut.

La Butârki rareori sunt aduși politici!... Ce-i asta, un vis? Dar unde sunt duși? Căci Lubianka și Lefortovo încă nu existau...!

Pe Radișcev l-au trimis în convoi ferecat în lanțuri și, fiindcă se răcise vremea, i-au aruncat pe umeri „un cojoc spurcat”, luat de la un paznic, însă Ecaterina a trimis neîntârziat din urmă poruncă: să i se scoată lanțurile și să i se procure toate cele de trebuință pentru drum. Doar pe Anna Skripnikova,

în noiembrie 1927, au trimis-o cu convoiul din Butârki spre Solovki într-o rochie de vară și cu pălărie de paie (cum fusese arestată în vară, pe urmă camera ei a fost sigiliată și nimeni n-a vrut să-i permită să-și ia lucrurile de iarnă).; A-i deosebi pe politici de dreptul comun înseamnă a-i respecta ca j>e niște rivali egali, înseamnă să recunoști că oamenii pot să aibă păreri, în felul acesta deținutul politic își simte chiar libertatea politică!

Însă de când toți suntem „kaeri”, iar socialiștii n-au izbutit să se mențină „politici”, nu putem decât să stârnim râsul deținuților și nedumerirea gardianului, protestând fiindcă tu, politic, ai fost amestecat cu criminalii. „La noi toți sunt criminali”, ți-ar răspunde sincer gardienii.

Acest amestec, această primă întâlnire șocantă are loc fie în dubă, fie în vagon-zak. Până acum, oricât te-ar fi oprimat, torturat, chinuit la anchetă, totul venea din partea chipielor albastre, pe care nu le puneai la un loc cu omenirea, tu nu vedeai în ei decât pe slujbașul insolent, în schimb, colegii de celulă, oricât s-ar fi deosebit de tine prin experiență și prin nivelul de evoluție, deși te controversai cu ei, deși te turnau, totuși făceau parte din aceeași obișnuită și păcătoasă umanitate, în mijlocul căreia ți-ai petrecut toată viața.

Când ești îmbrâncit în compartimentul stalinist, te aștepti să întâlnești și aici doar tovarăși de năpastă. Toți dușmanii și opresorii tăi au rămas de partea cealaltă a grătilor, aici nu îi aștepti. Și deodată îți ridici capul spre tăietura pătrată din cușeta de la mijloc, spre acest unic cer aflat deasupra ta, și vezi acolo trei-patru – nu, nu fețe! Nu, nici chipuri de maimuță, chipul maimuței este mai blând și mai gânditor! Nici altă pocitanie! Vei vedea niște mutre dezgustătoare, hâde, cu o expresie de lăcomie și bătaie de joc. Fiecare te

*E adevărat că pentru toate acestea masa pușcăriașilor de drept comun îi numea pe revoluționarii de profesie „boiernași răpănoși” (P. F. Lakubovici).

Privește precum un păianjen musca picată în plasă. Pânza lor este acest grilaj, și tu ai fost prins! Își strâmbă gurile de parcă se pregătesc să te muște dintr-o parte. Când vorbesc șuieră, delectându-se cu acest șuierat mai mult decât cu vocalele și consoanele vorbirii, și însăși vorbirea lor amintește de vorbirea rusă doar prin terminațiile verbelor și substantivelor, este o galimatie.

Acești goriloizi ciudați sunt cel mai adesea în maiouri: în compartiment e zăpușeală, gâturile lor vânoase stacojii, umerii lor rotunzi ca niște sfere, piepturile lor măslinii pline de tatuaje n-au știut ce-i aceea epuizarea din

închisoare. Cine sunt ei? De unde vin? Deodată, observi că de unul din aceste gâturi atârână o cruciuliță! Da, o cruciuliță de aluminiu, agățată de o sfornică. Te uiți cu uimire și puțin ușurat: ce înduioșător, printre ei sunt și credincioși; deci nu se va întâmpla nimic groaznic, însă tocmai acest „credincios” începe deodată să înjure și de cruce, și de toate cele sfinte (parțial, înjurăturile sunt în rusă) și îți vâără două degete făcute crăcăna drept în ochi, fără să te amenințe, ci începând imediat să-ți scoată ochii, în acest gest: „îți scot ochii, scârnăvie!” constă întreaga lor filosofie și credință! Dacă sunt în stare să-ți strivească ochiul ca pe o moluscă, crezi că vor cruța ceea ce ai pe tine ori lângă tine? Cruciulița se leagănă la gât, tu privești cu ochii încă nescoși la această mascaradă fioroasă și nu poți să-ți dai seama: care dintre voi a înnebunit? Care mai urmează să înnebunească?

Într-o singură clipă trosnesc și se fac praf toate obișnuințele relațiilor umane cu care ai trăit o viață întreagă, în viața ta dinainte – în special înainte de arestare, ba chiar și după arestare, ba chiar, parțial, și la anchetă – te-ai adresat celorlalți oameni prin cuvinte și ei îți răspundeau prin cuvinte, și aceste cuvinte produceau un efect, puteau să convingă, ori să respingă, ori să consimtă, îți amintești felurite genuri de relații umane: rugămintea, porunca, mulțumirea, dar ceea ce s-a abătut asupra ta aici este în afara acestor cuvinte și în afara acestor relații. Cineva coboară în calitate de trimis al mutrelor, cel mai adesea un puștan jigărit, ale cărui dezinvoltură și obraznicie sunt de trei ori mai dezgustătoare, și acest drac împielit îți dezleagă sacul și îți bagă mâinile în buzunare, nu ca pentru percheziție, ci ca și când ar fi ale lui! Din această clipă, nimic din ce era al tău nu mai este al tău, iar tu însuși nu ești decât un manechin de gutapercă pe care au fost întinse niște lucruri de prisos, lucruri ce pot fi luate însă. Și nici acestui dihor mic și rău, nici mutrelor de sus nu poți să le explici nimic prin cuvinte, nici să le refuzi, nici să le interzici, nici să le adresezi rugăminți! Ei nu sunt oameni, asta ți s-a explicat într-o singură clipă! Astora nu poți decât să le pocești mutra! Fără să mai aștepti altceva, fără să-ți mai pierzi timpul ca să dai din gură, să-i lovești, ori pe acest copil, ori pe acele creaturi ticăloase de sus!

Cum însă o să-i lovești pe cei trei de jos în sus? Iar pe băiat, deși e un dihor împutit, parcă tot nu-ți vine să -l pocnești! Poți numai să -l respingi ușurel?... Nu poți nici să -l respingi, pentru că o să te muște numaidecât de nas ori cei de sus îți vor crăpa capul (au și cuțite, numai că nu le vor scoate. Să le murdărească pe tine).

Te uiți la vecini, la tovarășii tăi – haideți ori să ne opunem, ori să protestăm! Însă toți camarazii tăi, tot articolul Cincizeci și Opt, jefuiți unul câte Unul înainte de sosirea ta, șed cuminți, gârboviți, și nici măcar nu-ți ocolesc privirea, nici măcar nu te privesc țință, se uită indiferenți, ca și cum n-ar fi vorba de un act de violență, de un jaf, ci de un fenomen natural: iarba care crește ori ploaia.

Și asta pentru că ați pierdut ocazia, domnilor, tovarăși și fărtați! Trebuia să vă dați seama cine sunteți voi atunci când Strujinski și-a dat foc în celula din Viatka, și chiar mai înainte – când ați fost declarați „kaeri”.

Așadar te lași dezbrăcat de palton, în veston a fost depistată și smulsă cu stofă cu tot bancnota de douăzeci de ruble pe care o cuseseseși acolo, sacul a fost aruncat sus, controlat, și tot ce îți pregătise soția sentimentală după condamnare pentru lunga călătorie a rămas sus, și în sac nu mai găsești decât periuța de dinți...

Dar nu toți s-au supus așa în anii '30 și '40, doar nouăzeci și nouă la sută. (Mi s-au povestit puține cazuri, printre care și acela când trei tineri voinici s-au unit să reziste hoților, dar nu ca să apere dreptatea în general, ori pe cei jefuiți alături, ci doar pe ei – neutralitate armată.) Cum s-a putut oare ajunge aici? Bărbați! Ofițeri! Soldați! Combatanți!

Pentru a se bate cu dârzenie, omul trebuie să fie pregătit de luptă, să o aștepte, să-i înțeleagă rostul. Aici însă erau încălcate toate condițiile: necunoscând câtuși de puțin mediul hoților, omul nu se aștepta la această luptă și, mai ales, nu-i înțelege deloc rostul, până acum închipuindu-și (fals) că inamicii lui sunt numai chipiele albastre. El trebuie să mai învețe până va înțelege că piepturile tatuate nu sunt decât târțițele caschetelor albastre, sunt acea revelare, pe care epoleții nu o vor rosti cu glas tare: „Mori tu astăzi, că eu mor mâine!” Un deținut novice vrea să se considere politic, adică: el este pentru popor, iar statul este împotriva lor. Dar pe neașteptate, din spate și dintr-o parte, este atacat de o puzderie de lepădături abile, și toate diferențierile se amestecă, și de claritate se alege praful. (Și deținutul nu-și dă prea curând seama că pleava aceea este mână în mână cu temnicerii.)

Pentru ca să lupte cu bărbăție, omul trebuie să știe că are spatele asigurat, că este sprijinit din flancuri, să simtă pământul sub picioare. Toate aceste condiții sunt irealizabile pentru Cincizeci și Opt Trecând prin mașina de tocat a anchetei politice, omul este distrus din punct de vedere fizic: a îndurat foame, nesomn, a înghețat în carceră, a zăcut zdrobit în bătai. Și dacă ar fi distrus doar fizicește! El este doborât și sufletește. I s-a explicat și

demonstrat că toate convingerile lui, conduita de viață și relațiile cu oamenii – toate au fost false, pentru că te-au condus la înfrângere. În acel bulgăre aruncat din sala de mașini a tribunalului direct în convoiul pentru lagăr n-a mai rămas decât setea de a trăi și o totală lipsă de înțelegere. Distrugere și izolare definitivă – aceasta este misiunea anchetei celor încadrați la articolul 58. Osân-diții trebuie să priceapă că vina lor cea mai mare din perioada libertății a fost încercarea de a comunica și de a se asocia unii cu alții fără știrea organizatorului de partid, a responsabilului sindical și a administrației, în temniță asta se transformă în teama pentru orice acțiuni colective: prezentarea pe două voci a unei plângeri sau semnarea unei hârtii de către două persoane. Pierindu-le pentru multă vreme cheful de a se mai asocia în vreun fel, pseudopoliticii nu Sunt pregătiți acum nici pentru a se uni împotriva hoților, La fel cum nu le trece prinjminte să aibă cu ei, pentru vagon sau tranzit o armă: un cuțit sau o măciucă. În primul rând – pentru ce? Împotriva cui? În al doilea rând, dacă o folosești, tu, care te afli sub povara articolului 58, la rejudecare poți să primești și pedeapsa cu moartea în al treilea rând, chiar mai înainte, la percheziție, pentru cuțit nu te vor pedepsi ca pe un hoț: cuțitul pentru el înseamnă joacă, tradiție, inconștiență, pentru tine – un posibil act de terorism.

În sfârșit, majoritatea celor întemnițați datorită articolului 58 sunt oameni pașnici (adesea și bătrâni, și bolnavi), care toată viața s-au folosit de cuvinte, nu de pumni, și nu știu să-i folosească acum, cum n-au știut nici altădată.

Hoții însă n-au trecut printr-o astfel de anchetă. Toată ancheta lor: două interogatorii, o judecată ușoară, o pedeapsă ușoară, și nici această pedeapsă ușoară nu și-o ispășesc, sunt eliberați mai devreme: fie că sunt amnistiați, fie că evadează*. Nimeni nu l-a lipsit pe hoț, nici chiar în timpul anchetei, de pachetele legale, pachete consistente din partea tovarășilor de hoție care au rămas în libertate. Hoțul n-a slăbit nici măcar o singură zi, și acum, iată, pe drum se hrănește pe seama fraierilor*. Articolele care se aplică tagmei hoților și bandiților nu -l oprimă deloc pe hoț, și el este mândru de ele, iar în această mândrie este susținut de toți șefii cu epoleți albaștri ori cu găitane albastre: „Foarte bine, deși ești un bandit și un ucigaș, tu nu ești trădător de țară, tu ești omul nostru, o să te îndrepti”. Articolele care se aplică hoților și bandiților nu cuprind și Paragraful 11, privind organizarea. Hoților și bandiților nu le este interzisă organizarea. De ce oare? Să contribuie la educarea sentimentelor colectivismului, atât de necesare omului din

societatea noastră. Confiscarea armelor la ei este o joacă, pentru deținere de armă nu sunt pedepsiți, este respectată legea lor („ei nu pot altfel”). Și un nou asasinat în celulă nu mărește pedeapsa ucigașului, ci doar îl împodobește cu lauri.

(Toate acestea există de foarte multă vreme. Marx condamnă lumpenproletariatul doar pentru o oarecare impulsivitate, inconstanță a stării de spirit. Stalin a avut întotdeauna o slăbiciune pentru hoți și bandiți: cine jefuia băncile pentru el? Încă în anul 1901 el a fost învinuit de tovarășii de partid și închisoare de folosirea criminalilor împotriva adversarilor politici. Din anii '20 a apărut și termenul îndatoritor: socialmente apropiați.

Markarenko[^] își însușește acest punct de vedere: aceștia pot fi îndreptați. După el, obârșia tuturor crimelor se află în activitatea „organizațiilor contrarevoluționare clandestine”. Aceia sunt irecuperabili: inginerii, preoții, micii burghezi, menșevicii.)

De ce să nu fure dacă n-are cine să-i pună la respect? Trei-patru bandiți uniți și obraznici domină câteva zeci de pseudopolitici speriați și terorizați.

Cu aprobarea șefilor. Pe baza Teoriei înaintate.

*V. I. Ivanov (acum, la Uhta) a fost condamnat de nouă ori în virtutea articolului 162 (hoție), de cinci ori în virtutea articolului 82 (evadare), în total – 37 de ani, pe care i-a „ispășit” în cinci-șase ani.

* Fraierul nu este hoț, adică „Om” (cu literă mare). Fraierii sunt pur și simplu restul omenirii, care nu se ocupă cu hoția. Dacă însă nu opun rezistență cu pumnii, de ce atunci victimele nu se plâng, nu reclamă? Căci fiecare sunet se aude pe coridor, iar soldatul din escortă, iată-l, se plimbă încet dincolo de gratii.

Da, este o întrebare. Cel mai mic zgomot și orice horcăit jalnic de auzit se aud, dar soldatul se plimbă nepăsător – de ce nu intervine? La un metru de el, în peștera întunecoasă a compartimentului un om este jefuit: de ce nu-i sare în apărare ostașul apărător al securității statului?

Tocmai de aceea! Pentru că i s-a sugerat și lui.

Și mai mult: după ani de favorizare, escorta a început să încline în partea hoților. Militarii din escortă au devenit ei înșiși hoți.

De la mijlocul anilor '30 până la mijlocul anilor '40, în acest deceniu de culme a dezmățului hoților și a oprimării politicilor, nimeni nu-și amintește vreun caz când militarul din escortă să fi oprit jefuirea unui deținut politic în celulă, în vagon ori dubă. Însă vă vor relata numeroase cazuri când acesta

a primit de la hoți lucrurile jefuite și Ie-a adus în schimb vodcă, mâncare (mai gustoasă decât rația), tutun. Aceste exemple au devenit deja antologice.

Fiindcă nici sergentul din escortă nu are nimic: arma, mantaua în bandulieră, gamela, rația de soldat. Ar fi o cruzime să-i ceri să escorteze pe un dușman al poporului îmbrăcat într-o haină de blană scumpă ori încălțat cu cizme de box, ori cu keșerul (rucsacul) plin de lucruri scumpe de la oraș, iar el să se împace cu această inegalitate. Deoarece a -l deposea de acest lux este tot o formă a luptei de clasă, nu? Există alte norme?

În anii 1945-1946, când deținuții nu veneau de altundeva, ci din Europa, văzând lucrurile europenești nemaivăzute cu care erau îmbrăcați ori pe care le aveau în ranițe, n-au mai rezistat nici ofițerii din escorte. Destinul serviciului, care i-a ferit de front, la sfârșitul războiului i-a ferit și de culegerea trofeelor -păi este oare drept?

Astfel că nu întâmplător, nu din grabă și nici din lispă de locuri, ci din interes propriu îi amesteca escorta pe hoți și bandiți cu politiciii în fiecare compartiment al vagon-zak. Și hoții nu-i trăgeau pe sfoară: lucrurile prădate de la biberi*’ poposeau în geamantanele celor din escortă.

Ce se întâmplă însă dacă „biberii” au fost încărcăți în vagon, și trenul a pornit, dar nici picior de hoț, astăzi pur și simplu nu expediază nici o gară? Sunt cunoscute și astfel de cazuri.

În anul 1947 de la Moscova la Vladimir au expediat pentru a-și ispăși condamnarea în centrala din oraș un grup de străini. Aceștia dețineau lucruri de valoare, se vedea îndată ce deschideau geamantanele. Atunci escorta a început singură trierea sistematică a lucrurilor. Pentru a nu scăpa nimic, deținuții au fost dezbrăcați la pielea goală și așezați jos, pe culoar, lângă toaletă, iar în vremea asta escorta a trecut la examinarea și sortarea lucrurilor. Dar n-au ținut seama că acest grup nu -l duceau în lagăr, ci într-o închisoare serioasă. La sosire, I. A. Korneev a făcut o reclamație scrisă, relatând totul. Oamenii din escorta respectivă au fost găsiți și percheziționați. O parte din lucruri au fost recuperate și înapoiate, ce nu s-a restituit a fost plătit cu bani

*Zeki bogați, cu „catrafuse” și bacili, adică grăsimi.

Păgubașilor. Se spunea că militarii din escortă au fost condamnați la zece și cincisprezece ani. Acest lucru însă nu poate fi verificat, și apoi era un articol pentru hoți, au scăpat ușor.

Acesta este un caz de excepție, și dacă șeful convoiului și-ar fi temperat lăcomia la timp, și-ar fi dat seama că aici ar fi mai bine să nu se bage. Iată însă un caz mai simplu, care ne dă speranța să credem că n-a fost doar unul singur, în august 1945, în vagon-z, ak-umoscova – Novosibirsk (în el a călătorit A. Susi) s-a întâmplat de asemenea să nu fie hoți. Și aveau de străbătut un drum lung, trenurile atunci mergeau încet. Fără să se grăbească, șeful escortei a anunțat percheziție: individual, cu lucrurile, pe culoar. Cei strigați erau dezbrăcați după regulile din închisoare, dar nu aici se ascundea tâlcul percheziției, pentru că deținuții percheziționați se întorceau în celula lor ticsită și orice cuțit, orice lucru interzis se putea transmite din mână în mână. Adevărata percheziție consta din cercetarea tuturor lucrurilor personale, pe care le purta deținutul, ori se aflau în rucsacul lui. Aici, lângă rucsacuri, a stat fără să se plictisească, arogant și distant, șeful escortei, un ofițer, și adjunctul lui, un sergent. Lăcomia lor păcătoasă sărea în ochi, dar ofițerul și-o stăpânea, afișând o indiferență prefăcută. Era în situația unui bătrân desfrânat, care privește niște fete tinere, dar se rușinează de cei din jur, însă și de fete totodată, nu știe cum să procedeze. Ce bine i-ar fi prins câțiva hoți! Dar nu avea hoții convoi.

În convoi nu erau hoți, însă erau dintre aceia pe care i-a atins suflarea hoției din închisoare și i-a molipsit. Căci exemplul hoților este instructiv și provoacă imitația: el adevărește că în închisoare există și o cale ușoară de a trăi. Într-unul din compartimente călătoreau doi până de curând foști ofițeri, Sanin (marinar) și Merejkov. Amândoi aveau articolul 58, dar își schimbaseră convingerile. Sanin, susținut de Merejkov, s-a declarat responsabilul compartimentului și a cerut să fie primit de șeful escortei (ghicise ce se ascundea sub aroganța lui, nevoia de a avea un mijlocitor!) Un caz nemaîntâlnit, dar Sanin a fost chemat și, undeva, a avut loc o discuție. Urmând exemplul lui, a cerut să fie primit și unul din alt compartiment. A fost primit și el.

În dimineața următoare nu li s-a distribuit cinci sute cincizeci de grame de pâine, cât era atunci rația, ci doar două sute cincizeci.

După ce s-au distribuit toate rațiile, s-a pornit un ușor mumur de nemulțumire. Murmur, dar temându-se de „acțiuni colective”, acești politici nu s-au manifestat. S-a găsit doar unul care l-a întrebat cu voce tare pe distribuitor:

- Cetățene șef! Cât cântărește rația asta?
- Cât se cuvine! I s-a răspuns.

— Cer să fie cântărită din nou, altfel n-o primesc! A declarat hotărât disperatul.

În tot vagonul s-a lăsat liniște. Mulți n-au început să mănânce, așteptând că poate o să le cântărească și lor. Și numai decît și-a făcut apariția, în toată neprihănirea lui, ofițerul. Toți tăceau, și cuvintele lui au izbit parcă mai greu și mai inevitabil:

— Cine s-a ridicat aici împotriva Puterii Sovietice?; Au înghețat. (Mi se va obiecta că acesta e un procedeu general, ca și în libertate orice șef se proclamă putere sovietică și – poftim să discuți cu el! Însă pentru niște oameni speriați, de-abia condamnați pentru activitate antiso-vietică, acest lucru este cumplit.)

— Cine a iscat răzmeriță din cauza rației? A insistat ofițerul. I

— Cetățene locotenent, am vrut doar... A început să se justifice rebelul vinovat.

— Ah, tu erai canalie? Ție nu-ți place Puterea Sovietică?

(De ce să te revolți? De ce să mai discuți? Nu e mai ușor să mănânci această rație mică, să rabzi, să taci?... Acum ai dat de dracu...).

— Hoit împuțit! Kontra! Trebuia să fii spânzurat și mai vrei să cântărești rația?! Canalie, Puterea Sovietică îți dă să mănânci – să bei, și tu ești nemulțumit? Știi ce-o să pățești pentru asta?

O comandă pentru soldatul de serviciu: „Luați-l!” Zăngănitul încuietorii. „Ieși afară, mâinile la spate!” Și nenorocitul este dus.

— Cine mai este nemulțumit? Cine mai vrea să-i cântărim pâinea încă o dată?

(Ca și cum ai putea să dovedești ceva! Ca și cum te-ai plânge undeva că au fost două sute cincizeci de grame, și pe tine te cred, iar pe locotenent, care spune că au fost exact cinci sute cincizeci, nu -l cred.)

Câinelui bătut e de ajuns să-i arăți biciul. Toți ceilalți s-au arătat mulțumiți, și, astfel, rația de pedeapsă s-a statornicit pentru tot restul zilelor lungii călătorii. Nici zahăr nu le-au mai dat, îl lua escorta.

(Asta se întâmpla în vara a două mari Victorii: asupra Germaniei și asupra Japoniei, victorii care vor ridica în slăvi istoria patriei noastre, și nepoții și strănepoții vor învăța despre ele.)

Au flămânzit o zi, au flămânzit două, le-a mai venit mintea la cap, și Sanin a spus celor din compartimentul său: „Iată ce este, băieți, așa ne ducem pe copcă. Haideți, cei care aveți lucruri bune, dați-le-ncoace, o să vă aduc haleală”. Cu mare siguranță, Sanin a început să aleagă lucrurile, unele le lua, altele le dădea deoparte (nu toți au consimțit să dea, dar nici nu i-a silit nimeni!) Pe urmă s-a cerut să iasă împreună cu Merejkov și, ciudat, soldatul i-a lăsat Ei au ieșit cu lucrurile, îndreptându-se spre compartimentul escortei și s-au întors cu pâini tăiate felii și cu mahorcă. Erau acele pâini din cele șapte kilograme reduse din rația compartimentului pe o zi, doar că acum nu erau destinate tuturor, în mod egal, ci doar celor care au dat lucruri.

Și așa era drept: fiindcă toți reunoscuseră că sunt mulțumiți cu rația micșorată. Și era drept pentru că lucrurile valorau ceva, trebuiau plătite. Era drept și dacă priveai în perspectivă: acestea erau lucruri prea bune pentru lagăr, acolo oricum erau condamnate să fie confiscate ori furate.

Iar mahorcă aparținea escortei. Soldații împărțeau cu deținuții tutunul lor vital, dar și asta era drept, fiindcă și ei mâncau pâinea și zahărul deținuților, prea bun pentru dușmani. Și, în sfârșit, era drept că Sanin și Merejkov, fără să dea vreun lucru, și-au făcut o parte mai mare decât a celor care au oferit lucruri, pentru că fără ei nu s-ar fi aranjat toate astea.

Așadar, ședeau înghesuiți în semiîntuneric, și unii mâncau bucățile de pâine ce aparțineau vecinilor, iar aceștia se uitau la ei. În privința fumatului -escorta nu permitea să se fumeze individual, ci toți, o dată la două ore, și întreg vagonul se învăluia în fum de parcă ardea ceva. Celor care la început s-au zgârcit cu lucrurile acum le părea rău că nu i-au dat și ei lui Sanin și l-au rugat acum să ia și de la ei, însă el le-a spus că pe urmă.

Această operație nu s-ar fi desfășurat atât de bine și până la capăt dacă n-ar fi existat întârzierile trenurilor din anii de după război, când vagon-zak-urile erau decuplate și recuplate, ținute prin gări ore întregi; iar fără condițiile din anii de după război, n-ar fi existat nici acele lucruri atât de jinduite. Până la Kuibâșev au făcut o săptămână, și toată săptămâna au primit de la stat doar două sute cincizeci de grame de pâine (de altfel dublul rației din Leningradul aflat sub blocadă), voblă uscată și apă. Restul de pâine trebuia cumpărat cu lucrurile proprii. Curând oferta a depășit cererea, și escorta cu mare greutate primea lucruri și doar pe alese.

La Kuibâșev, i-au dus la închisoarea de tranzit, i-au spălat și i-au dus înapoi în același efectiv la același vagon. Au fost preluați de altă escortă, căreia i s-a predat ștafeta: i s-a explicat cum să intre în posesia lucrurilor, și

până la Novosibirsk a fost reînnoită regula de a-ți cumpăra propria rație. (Nu este greu să-ți închipui că această practică molipsitoare a fost imitată cu ușurință în toate divizioanele de escortă.

Când la Novosibirsk i-au dat jos din vagon printre linii, și un alt ofițer a venit și i-a întrebat: „Există reclamații împotriva escortei?” toți s-au pierdut cu firea și nimeni nu i-a răspuns.

A apreciat just acel prim șef de escortă.

Pasagerii vagon-zak-ului se mai deosebeau de pasagerii unui tren obișnuit și prin faptul că nu știu încotro merge trenul și la ce gară trebuie să coboare: ei nu au nici bilete și nici nu au posibilitatea să citească tăblițele cu itinerarul. La Moscova sunt încărcăți în vagon la o distanță atât de mare de peron, încât nici moscoviții nu pot să-și dea seama la care gară, dintre cele opt, se află. Deținuții stau câteva ceasuri în duhoare și înghesuială, așteptând locomotiva de manevră, în sfârșit, vine, duce vagon-zak-ul ca să fie cuplat la o garnitură formată. Dacă e vară, se aud difuzoarele din, gară: „Moscova – Ufa pleacă de la linia a treia... La peronul întâi continuă îmbarcarea pentru Moscova -Tașkent...” înseamnă că este gara Kazan, și cei care cunosc geografia Arhipelagului și a traseelor lui, acum explică tovarășilor: Vorkuta și Peciora cad, pentru ele se pleacă din gara Iaroslavl; cad și lagărele Kirov, și lagărele Gorki.

: Astfel nimerește neghina în recolta gloriei. Dar oare e vorba de neghină? Căci nu există lagăre Pușkin, lagăre Gogol, lagăre Tolstoi, însă lagăre Gorki există, și încă ce mai cuib! Și separat o mină cu regim de lagăr purtând, numele lui Maxim Gorki” (la patruzeci de kilometri de Elghen)! Da, Alexei Maximâci. Prin inima...

Voastră, tovarășe, în numele vostru”. Dacă vrăjmașul nu se predă. Ți-a scăpat un cuvânt răutăcios și – gata, nu mai ești în literatură.

V Moscova nu expediază niciodată în Bielorusia, în Ucraina, în Caucaz, acolo nu știu ce să mai facă cu ai lor. Ascultăm mai departe. Au dat plecarea celui de Ufa – al nostru nu s-a mișcat. A pornit și cel de Tașkent – noi stăm. „Până la plecarea trenului Moscova – Novosibirsk... Persoanele care au însoțit pe călători sunt rugați... Biletele călătorilor...” A pornit. Este al nostru! Ce dovedește asta? Deocamdată nimic. Poate să fie și Volga de Mijloc, și Uralul de Sud. Poate să fie Kazahstanul, cu minele de cupru din Djezkazgan. Poate să fie și Taișetul, cu fabrica de impregnare a traverselor (unde se spune că creozotul pătrunde prin piele în oase, și când aburii

saturează plămâni – gata, asta-i moartea). Poate fi toată Siberia până la Sovetskaia Găvan. Poate fi și Kolâma. Și Norilskul poate fi.

Dacă este iarnă, vagonul este închis ermetic și difuzoarele nu se aud. Dacă echipa de escortă respectă regulamentul, nici de la ei nu scoți o vorbă despre itinerar. Și pornim. Adormim în împletitura de trupuri, în țâcănitul roților și nu știu dacă mâine, pe fereastră, se vor vedea păduri ori întinderi de stepă. Prin fereastra din culoar. De pe cușeta din mijloc prin grilaj, coridor, două geamuri și încă un grilaj se văd totuși niște linii într-o gară și o bucată de spațiu care aleargă pe lângă tren. Dacă geamurile n-au înghețat, uneori se poate citi și numele gării, vreun Avsiutino sau Undol. Pe unde să fie aceste gări?... Nimeni din compartiment nu știe. Uneori, după soare, poți să-ți dai seama dacă te duc spre nord ori spre răsărit. Este posibil ca în vreun anume Tufanovo să îmbrâncească în compartimentul vostru un delincvent de drept comun jegos, care vă povestește că este dus la tribunalul din Danilov și se teme să nu -l încalțe cu vreo doi ani. Așa aflați că, noaptea, ați trecut prin Iaroslavl și, prin urmare, primul punct de tranzit din drum este Vologda. Și, negreșit, în compartiment se vor găsi câțiva cunoscători care să savureze cu un aer sumbru, rostind apăsător toate „o” -urile neaccentuate din formula: „Escortei din Vologda nu-i place să glumească!

Dar aflând direcția n-ați aflat nimic: numeroasele puncte de tranzit sunt ca niște noduri pe firul vostru, din oricare se poate schimba direcția. Nu te atrace să mergi nici în Uhta, nici în Inta, nici în Vorkuta, crezi că la șantierul 501 este mult mai bine: cale ferată prin tundră, prin noroiul Siberiei. Numai ea face cât toate.

La vreo cinci ani după război, când valurile deținuților au intrat totuși pe un făgaș (ori MVD-ul și-a înmulțit personalul), la minister au izbutit să pună ordine în milioanele de dosare și de acum fiecare condamnat era însoțit de un plic sigilat în care se afla dosarul lui de închisoare, în acest plic era decupată o fâșie unde se scria pentru escortă itinerariul (mai mult de atât nu trebuiau să știe, conținutul dosarelor putea să aibă o influență corupătoare). Și dacă stai lungit pe cușeta din mijloc, și sergentul se oprește din întâmpalre tocmai lângă tine, și tu te pricepi să citești pe dos, atunci poate izbutești să deslușești că pe cutare îl duc la Kniaj-Pogost, iar pe tine în lagărul de la Kargopol.: Acum alte emoții, și mai mari! Cum o fi acest lagăr din Kargopol? Cine a auzit de el?... Ce fel de munci comune (există

munci comune ucigătoare, există și mai ușoare.) Acolo îți rămân oasele nu-i așa?

Și cum, cum, în zorul plecării, n-ai dat nici un semn de viață celor de acasă? Ei te mai cred încă în lagărul de la Stalinogorsk, lângă Tuia. Dacă ești foarte nervos și descurcăreț, poate vei izbuti să rezolvi și această problemă: vei găsi la careva o bucățică de un centimetru dintr-o mină de creion, la altcineva o bucată de hârtie mototolită. Ferindu-te să nu te vadă soldatul de pe culoar (nu poți să te întinzi cu picioarele spre ieșire, doar cu capul), chircit și răsucit, între zdruncinăturile vagonului, scrii celor dragi că te-au luat pe neașteptate din locul vechi și acum nu știi unde te duc, că de acolo vei trimite doar o scrisoare la un an – să fie pregătiți, împăturită în triunghi, scrisoarea trebuie s-o iei cu tine la toaletă, la noroc: poate se întâmplă să te ducă acolo când trenul se apropie de o gară sau când pleacă din gară. Poate că escorta de pe platforma vagonului nu va fi atentă și atunci, repede, apeși pe pedală, se deschide orificiul de evacuare a murdăriei și, făcând paravan din propriul corp, arunci scrisoarea în acest orificiu! Ea se va umezi, se va murdări, dar poate să alunece și să cadă între șine. S-ar putea chiar să scape uscată, curentul dintre roți o va antrena, ea se va lăsa dusă de vârtej, va nimeri sub roți ori le va ocoli și se va coborî lin pe taluzul terasamentului. Poate scapă întreagă, înainte de a cădea peste ea ploaia ori ninsoarea, și este ridicată de mâna unui om. Și dacă acesta nu este un îndoctrinai, va îndrepta adresa, va mai întări iiterele sau o va pune într-un alt plic și, să nu spui vorbă mare, scrisoarea dumitale va ajunge la destinație. Da, uneori asemenea scrisori ajung – nefrancate, decolorate, spălate, mototolite, dar din ele răzbate foarte deslușit suferința.

Cel mai bine ar fi să încetezi cât mai repede să mai fii acel fraier, un novice ridicol, pradă și victimă. Există nouăzeci și cinci la sută șanse ca scrisoarea ta să nu ajungă la destinație, însă, chiar dacă ajunge, nu aduce nici o bucurie în casă. Și ce înseamnă această răsuflare scurtă: pe ore, pe zile, când ai intrat într-o țară de epos? Timpul care desparte sosirile de plecări se măsoară aici cu deceniile, cu sfertul de secol. N-o să te întorci niciodată în lumea de odinioară! Cu cât te dezobișnuiești mai iute de cei de acasă, și ei se dezobișnuiesc de tine – e cu atât mai bine. Și mai ușor!

Și pe cât posibil – să ai cât mai puține lucruri, ca să nu tremuri pentru ele! Să nu ai geamantan, ca să nu ți-l distrugă escorta la urcarea în vagon (când în compartiment sunt câte douăzeci și cinci de oameni, ce-ai face în locul lor?). Și să nu ai cizme noi, și să nu ai pantofi la modă, nici costum de lână

să nu ai: oricum îți vor fi furate, luate cu forța, smulse, schimbate fie că ești în vagon-zak, în dubă sau în camera de primire la închisoarea de tranzit. Cedează-le fără luptă, chit că umilința îți va chinui inima. Dacă ți le iau cu forța, te mai alegi și cu gura însângărată. Sunt detestabile aceste mutre obraznice, apucăturile lor batjocoritoare, aceste otrepe bipede.

— Dar, având un Lucru al tău și tremurând pentru el, oare nu pierzi posibilitatea rară de a contempla și înțelege? Crezi că pirații și corsarii, marii căpitani idealizați de Kipling și Gumiliov n-au fost și ei niște hoți și bandiți? Erau de aceeași speță... Atrăgători în tablourile romantice, de ce aici dezgustă?

Trebuie să-i înțelegi. Pușcăria este pentru ei precum casa părintească. Oricât îi mângâie stăpânirea, oricât le îmblânzește pedepsele, oricât îi amnistiază – o fatalitate interioară îi aduce iarăși și iarăși aici... Într-o vreme, la noi, dreptul la proprietate a fost prigonit cu mare succes și în libertate (pe urmă, prigonitorilor înșiși le-a plăcut să aibă) ~ de ce ar trebui să fie tolerat în închisoare? Ai uitat gura căscată, nu ți-ai mâncat la timp slănina, nu ți-ai împărțit cu amicii zahărul și tutunul – acum hoții și bandiții îți cotrobăie în sacul cu merinde ca să corecteze greșeala ta morală. Dându-ți niște scâlcieturi de pantofi în schimbul cizmelor tale de box, o haină pătată, în locul puloverului tău, nici ei nu vor stăpâni multă vreme aceste lucruri: cizmele tale sunt un motiv de a le pierde la cărți de cinci ori și de a le recâștiga, iar puloverul îl vor schimba mâine pe un litru de vodcă și un rotocol de câmat. Peste o zi nu mai au nimic, ca și tine. Acesta e cel de al doilea principiu al termodinamicii: nivelurile trebuie să se egalizeze...

Să nu aveți! Să nu aveți nimic! Ne-au învățat Buddha și Hristos, stoicii, cinicii. Oare de ce nu ascultăm, noi cei atât de lacomi, această poruncă simplă? Nu înțelegem că prin avere ne pierdem sufletul?

Mă rog, scrumbia poate să se încălzească în buzunarul tău până la punctul de tranzit, ca să nu cerșești apă. Dar pâinea și zahărul care ți le-au dat pentru două zile – să le mănânci toate o dată. Astfel nu ți le va fura nimeni. Și nu mai ai nici o grijă! Și ești liber ca pasărea cerului!

Să ai numai ceea ce poți să duci întotdeauna cu tine: să știi limbi străine, să cunoști țări, să cunoști oameni. Iar sacul tău de călătorie să fie memoria ta. Memorează! Memorează! Poate că doar aceste semințe amare vor răsări cândva.

Privește: în jurul tău sunt oameni. Poate pe unul dintre ei o să ți-l amintești pe urmă toată viața și o să-ți muști degetele că nu l-ai întrebat

nimic. Să vorbești cât mai puțin și să asculți cât mai mult. De la o insulă la alta ale Arhipelagului se întind șuvițele vieților de oameni. Ele se răsucesc, se ating, una de alta într-o singură noapte, iată, ca în acest vagon care tăcăne, pe urmă se despart din nou pentru totdeauna, dar tu apleacă-ți urechea și ascultă zumzetul lor ușor și tăcănitul uniform de sub vagon. Acesta-i zgomotul pe care -l iscă vârtelnița vieții!

Câte povești neobișnuite vei auzi aici, și cât o să mai râzi! F Iată, acest francez micuț de lângă zăbrele: ce se tot învârte? De ce se tot miră? Ce nu poate să înțeleagă? Să-i explicăm! Dar apoi să -l și întrebăm: cum a nimerit aici? S-a găsit cineva care știa limba franceză și aflăm astfel ca Max Santerre este un soldat francez. Tot așa vioi și curios era și în libertate, în a sa douce France. I s-a spus cu binele să nu se mai învârtă pe lângă punctul de tranzit pentru rușii care se repatriau, dar el a continuat să dea târcoale. Atunci sovieticii l-au invitat să bea, și de la un moment dat el nu-și mai amintește nimic. S-a trezit în avion, pe pardoseală. A văzut că era îmbrăcat în tunică și pantaloni de soldat al Armatei Roșii, iar deasupra lui – cizmele soldatului din escortă. Acum i-au dat zece ani de lagăr, dar, firește, asta e o glumă proastă, totul se va lămuri nu-i așa... O, da, se va lămuri, drăguțule, așteaptă! (va mai primi o condamnare și în lagăr: douăzeci și cinci de ani, și din lagărul Oziornâi nu va fi eliberat decât în 1957.) Cu astfel de cazuri, în anii 1945-1946, nu impresioneai pe nimeni.

Aceasta a fost o istorioară franco-rusă, iată însă una ruso-franceza. Ba nu, este pur rusească, pentru că cine, în afară de urt rus, ar putea avea în viață un drum atât de întortocheat? În toate timpurile la noi au crescut oameni care nu încap, debordează, ca Menșikov¹⁰ în izba din Beriozovo cum l-a pictat Surikov¹⁰. Să -l luăm, de pildă, pe Ivan Kovercenko: este și subțirel, și statură mijlocie, dar tot nu încap. Pentru că este o mândrețe de băiat, cu sânge clocotitor, în care dracu a mai adăugat și niște horilcă. Povestește cu plăcere despre el, și, bineînțeles, râzând. Asemenea povestiri sunt o comoară, să tot asculți. E drept, multă vreme nu poți să ghicești: de ce l-au arestat și de ce este un politic, însă din calificativul „politic” nu trebuie să faci o insină de festival. Nu-i totuna cu ce greblă ne-au adunat?

Cum bine știe toată lumea, nemții au fost cei care pregăteau pe ascuns războiul chimic, nu noi. Din această pricină, la retragerea noastră din Kuban, a fost foarte neplăcut că din vina unor gură-cască de la aprovizionarea cu muniții am abandonat pe un aerodrom stive întregi de bombe chimice, și nemții puteau să însceneze un scandal internațional.

Atunci, douăzeci de parașutiști, sub comanda locotenentului major Kovercenko, originar din Krasnodar, au fost lansați în spatele liniilor germane, ca să îngroape în pământ aceste bombe atât de periculoase. (Ascultătorii au început să caște, căci au ghicit ce a urmat: el a căzut prizonier, iar acum este trădător de patrie. Cătuși de puțin!) Kovercenko și-a îndeplinit în mod strălucit misiunea, a trecut îndărăt linia frontului cu cei douăzeci de ostași, fără pierderi, și a fost propus să fie făcut Erou al Uniunii Sovietice.

Formalitățile însă durează uneori o lună, chiar și două, dar dacă tu nu încapi în acest Erou? „Eroul” este acordat unor băieți cuminiți, cei dintâi la pregătirea de luptă și politică. Dar dacă ție îți arde sufletul să bei ceva și n-ai ce? Dacă ești Erou al întregii Uniuni, atunci de ce, ticăloșii, se zgârcesc și nu-ți dau în plus un litru de vodcă? Ivan Kovercenko a încălecat și, fără să știe nimic de Caligula, a urcat cu calul la etajul întâi de la comisariatul militar orășenesc, la comandant: dă-mi, zice, un bon pentru vodcă! (A crezut că așa va fi mai impunător, va semăna mai mult cu un erou, și nu va putea fi refuzat.) Pentru asta l-au arestat?

— Nu, nicidecum! Pentru asta a fost retrogradat de la Erou la Drapelul Roșu.

Kocervenko avea mare poftă de băut, dar nu găsea întotdeauna și trebuia să-și pună mintea la contribuție, în Polonia i-a împiedicat pe nemți să arunce în aer un pod, și a avut sentimentul că acest pod ar fi al lui și până la venirea comandamentului nostru a instituit pentru polonezi taxă de trecere – pentru persoane și vehicule: dacă nu eram cu, acum nu -l mai aveți, păcătoșilor! Douăzeci și patru de ore a încasat această taxă (pentru vodcă), dar s-a plictisit, apoi – cât putea să stea acolo? Așa că le-a propus polonezilor localnici o soluție drepată: să le vândă lor podul. (Și pentru asta l-au băgat la închisoare?

— Nu-u!) Nu cerea preț mare, dar polonezii erau niște zgârciți, au refuzat. Și pan ^căpitanul Kovercenko a renunțat la pod, să vă ia dracu, traversați gratis!

În anul 1949 se afla în Poloțk, șef al statului major al unui regiment de parașutiști. Aici, cei de la secția politică a diviziei nu -l aveau deloc la inimă pe maiorul Kovercenko, pentru că desconsidera educația politică. Odată le-a cerut o caracterizare ca să intre la Academia Militară, dar când i-au dat-o, după ce a parcurs-o dintr-o privire, le-a azvârlit-o pe masă. „Cu această

caracterizare pot să mă duc la banderoviști, nu la Academie!” (Pentru asta...?)

— Pentru asta ar fi putut încasa zece ani, dar a scăpat) Aici s-a mai adăugat și faptul că a acordat ilegal o permisie unui soldat Și că a condus beat o camionetă și a distrus-o. Și i-au dat zece. Zile de arest Dar era păzit de ostașii lui, care îl iubeau ea pe Dumnezeu, și ei îl lăsau să-și petreacă noaptea în sat. Ar fi suportat arestul, dar secția politică a început să -l amenințe cu tribunalul! Această amenințare l-a tulburat profund și l-a jignit crunt pe Kovercenko: va să zică așa merge treaba – ești bun să le îngropi bombe, dar pentru o prăpădită de camionetă, treci la zdup, Ivane! Noaptea, a ieșit pe fereastră, a mers pe Dvina, unde știa că un amic al său are ascunsă o barcă cu motor și – dus a fost S-a dovedit că nu era un. Bețivan cu memorie scurtă: pentru tot ce-i făcuse secția politică voia acum să se răzbune; în Lituania a abandonat barca, s-a dus la lituanieni și i-a rugat: „Fraților, duceți-mă la partizani! Primiți-mă, n-o să vă pară rău, o să le arătăm noi lor!” Dar lituanienii au crezut că este un agent provocator.

Ivan avea la el un acreditiv. Și-a cumpărat un bilet pentru Kuban, însă pe când se apropia de Moscova s-a îmbătat criță la vagonul restaurant Ieșind din gară, a aruncat o privire spre Moscova și i-a poruncit unui taximetrist: „Du-mă la ambasadă!” – „La care?” – „Să le ia dracu, la oricare”. Și șoferul l-a dus

— Ce ambasadă? „–” Franceză „.” Foarte bine”.

Poate că ideea lui cu ambasada se schimbase, și intențiile lui erau acum altele, dar vigorarea și îndemânarea nu-i slăbiseră deloc: nu l-a speriat pe milițianul de la poartă, a dat colțul într-o străduță și a sărit gardul de două ori mai înalt decât el. În curtea ambasadei a mers mai ușor: nimeni nu l-a zărit și nu la reținut, a trecut printr-o cameră, prin alta, și a dat peste o masă întinsă. Erau multe bunătăți pe masă, dar cel mai mult î-au impresionat perele, i se făcuse dor de pere, și a început să îndese prin toate buzunarele. Atunci au intrat stăpânii să se așeze la cină. „Hei. Francezilor! A atacat primul Kovercenko și a început să strige la ei. Nu știu de ce i se părea lui că Franța nu făcuse nimic bun în ultima sută de ani.

— Voi de ce nu faceți revoluție? De ce vreți să -l aduceți la putere pe de Gaulle? Iar noi vă aprovizionăm cu grâu din Kuban! Dar gata, nu mai ține! „–” Dar cine ești dumneata? De unde ai apărut? „au întrebat francezii uimiți. Kovercenko nu s-a pierdut cu firea și a răspuns pe un ton plin de siguranță.” Maior al MGB-ului „. Francezii s-au arătat îngrijorați.” Oricum,

nu era nevoie să intrați cu forța în ce problemă? „Să mă pupați în...!” le-a spus-o verde-n față Kovercenko, din tot sufletul.

Și s-a mai grozăvit puțin în fața lor, dar a observat că din camera vecină, cineva telefonează în legătură cu el. Și a fost îndeajuns de treaz să înceapă retragerea, dar perele au început să-i cadă din buzunare, și un hohot de râs infamant a răsunat în spatele lui...!

A avut puteri nu numai să plece de la ambasadă întreg și nevătămat, dar să ajungă chiar ceva mai departe. A doua zi, de dimineață, s-a trezit la gara Kiev (nu cumva se pregătea să plece în Ucraina Occidentală?) Și numaidecât l-ați și înhățat.

La anchetă l-a bătut însuși ministrul Abakumov, tot spatele îi era o rană. Firește, ministrul nu l-a bătut pentru pere, și nici pentru reproșul just adresat francezilor, ci încerca să afle cine și când l-a recrutat. I-au dat douăzeci și cinci de ani...

Multe asemenea povestiri se pot auzi, dar, ca orice alt vagon, vagon-zak-ul se liniștește o dată cu noaptea. Noaptea nu aduce nimic, nici pește, nici apă, nici învoire la toaletă.

Și atunci, ca orice alt vagon, este năpădit de zgomotul uniform al roților, care nu deranjează câtuși de puțin liniștea în acel moment, dacă și escorta a plecat din coridor, din compartimentul al treilea de bărbați se poate vorbi cu cel de al patrulea al femeilor.

Conversația cu o femeie în pușcărie este un lucru cu totul deosebit. Ea conține ceva solemn, chiar dacă discuți despre articole și condamnări.

O astfel de conversație a durat o noapte întreagă, și iată în ce împrejurări. Era în iulie 1950. Compartimentul femeilor ducea lipsă de pasagere, în el nu se afla decât o tânără, fiica unui doctor din Moscova, care primise 58-10. În compartimentele bărbaților s-a stârnit zarvă: escorta s-a apucat să înghesuie toți zeki din trei compartimente în două (greu de spus câți îngrămădiseră acum într-un compartiment). Pe urmă, au introdus un infractor care nu semăna câtuși de puțin cu un deținut. Mai întâi că nu era tuns: părul lui blond-auriu ondulat, tot numai cârlionți, părea o provocare pe capul lui mare, rasat. Era tânăr, chipeș, purta uniformă militară engleză. A fost condus pe coridor cu o nuanță de respect (escorta se fâstâcise, citind instrucțiunile de pe plicul cu dosarul lui), și fata a izbutit să remarce toate acestea. El însă nu a văzut-o (și ce rău i-a părut pe urmă!). După zgomot și tevatură și-a dat seama că pentru el s-a eliberat un compartiment special, alături de ea. E clar că nu trebuie să comunice cu nimeni. Cu toate acestea ea dorea să vorbească

cu el. Din compartiment nu te poți vedea unul cu altul, dar te poți auzi dacă este liniște. Seara, târziu, când totul se potolise, fata l-a chemat încetișor (sau poate mai întâi a cântat încetișor. Pentru asta escorta trebuia s-o pedepsească, dar se liniștiseră cu toții, pe culoar nu mai era nimeni). Necunoscutul a auzit-o și, învățat de ea, s-a așezat la fel. Ședeau acum spate în spate, rezemându-se de aceeași scândură groasă de trei centimetri, dar vorbeau prin grilaj, încet, făcând înconjurul acestei scânduri. Capetele și buzele lor se aflau atât de aproape, de parcă se sărutau, dar numai că nu se puteau atinge unul pe celălalt.

— Nici nu se puteau vedea.

Eric Arvid Andersen înțelegea rusește acceptabil, vorbea cu multe greșeli, însă finalmente izbutea să transmită ideea. I-a povestit fetei uluitoarea lui Poveste (o s-o ascultăm la punctul de tranzit), iar ea lui – povestea simplă a unei studente din Moscova, condamnată în virtutea articolului 58-10. Arvid însă era captivat, a început s-o întrebe de tineretul sovietic, de viața oamenilor sovietici, și a aflat cu totul altceva decât știa înainte din ziarele occidentale de stânga și din vizita lui oficială aici.

Au vorbit toată noaptea, și toate s-au potrivit în noaptea asta pentru Arvid: neobișnuitul vagon pentru deținuți într-o țară străină; și tăcânitul nocturn, armonios, al trenului, care găsește mereu ecou în inima noastră; și vocea melodioasă, murmurul, răsuflarea fetei lângă urechea lui, atât de aproape, iar el nici nu putea s-o vadă! (De fapt, de un an și jumătate nu mai auzise o voce de femeie.) Și contopit cu această fată nevăzută (și probabil, și desigur, și negreșit frumoasă), el a putut pentru prima dată să vadă Rusia, și glasul Rusiei i-a spus toată noaptea adevărul. Se poate și astfel cunoaște o țară pentru prima dată... (Dimineața avea să vadă prin fereastră acoperișurile ei negre, de paie, în timp ce asculta murmurul trist al tainicei călăuze.)

Căci toate acestea sunt Rusia: și deținuții pe șine, care au refuzat să facă plângere, și fata din spatele compartimentului stalinist; și escorta care s-a dus la culcare; perele, căzând din buzunar, bombele îngropate și calul cocoțat la etajul întâi...

— Jandarmii! Jandarmii! Strigau deținuții cu bucurie. Se bucurau că mai departe vor fi însoțiți de jandarmii mai cumsecade, nu de escortă.

Iar am uitat să pun ghilimelele. Acestea ni le povestește însuși Korolenko*. Este drept că nouă nu ne făcea nici o plăcere vederea chipielor albastre.

Însă, dacă ți-a bătut sorocul în vagon-zak, ești bucuros să vezi pe oricine.

Într-o haltă mică, unui pasager obișnuit îi este greu să urce în tren, dar să coboare – deloc, arunci bagajul și sari. Nu același lucru se întâmpla cu deținutul. Dacă garda închisorii locale sau miliția nu vin după el ori întârzie cu două minute.

— Salutare!

— Trenul a pornit, și acum acest deținut păcătos este cărat până la următorul punct de tranzit. Și este bine să fie până la următorul punct de tranzit – acolo îți vor da să mănânci. Altfel, ești dus până la sfârșitul rutei vagonului, vreo optsprezece ore în compartimentul gol, apoi vei porni îndărăt cu o încărcătură nouă, și din nou poate că nu vin după tine, și din nou mergi până la capăt! Și în timpul ăsta nu primești de mâncare! Fiindcă ți s-a dat rația până la primul punct de recepție, contabilitatea nu are nici o vină că închisoarea n-a trimis după tine, acum figurezi în listele Tulunului. Și escorta nu este obligată să-ți dea din pâinea ei. Și te plimbă așa de șase ori (au fost cazuri!): Irkutsk – Krasnoiarsk, Krasnoiarsk – Irkutsk, Irkutsk – Krasnoiarsk, și când pe peronul Tulunului zărești chipiul albastru ești gata să-i sari de gât: mulțumesc, scumpule, că m-ai scos din încurcătură!

*Povestea contemporanului meu, în Opere, Moscova, 1955, vol. II, p. 166.

Chiar și numai în două zile de mers în vagon-zak ești istovit, asfixiat, topit, încât, înainte de a ajunge într-un oraș mare, nu știi cum să procedezi: să te mai chinui puțin, dar să ajungi mai repede, ori să te coboare la un punct de tranzit ca să te mai dezmorești puțin?

Iată însă că escorta se agită, aleargă. Au ieșit îmbrăcați în mantale, lovesc cu patul armelor, înseamnă că descarcă întregul vagon.

La început, escorta se așază în cerc lângă treptele vagonului și de-abia te-ai rostogolit, ai alunecat, te-ai prăbușit că încep cu toții să strige la tine asurzitor din toate părțile: „Stai jos! Stai jos! Stai jos!” Este foarte eficient când strigă la tine câteva glasuri și nu-ți lasă timp să ridici ochii. Ca și cum te-ai afla sub o canonadă, te chircești, te grăbești (de ce să te grăbești?), te lipești de pământ și te așezi când ai ajuns lângă cei care au coborât înainte.

„Stai jos” este o comandă foarte clară, însă dacă ești un deținut începător, tu încă n-o înțelegi. La Ivanovo, pe liniile de garaj, la această comandă, cu geamantanul în brațe (dacă geamantanul nu a fost confecționat în lagăr, ci cumpărat când erai în libertate, întotdeauna i se rupe minerul, și întotdeauna în momentul cel mai nepotrivit), am făcut câțiva pași, l-am așezat jos în cap, și, fără să mă uit cum ședeau cei din față, m-am așezat pe geamantan. Nu puteam, în mantaua mea de ofițer, încă nu prea murdară, cu poalele încă

netăiate, nu puteam, deci, să mă așez direct pe traverse, pe nisipul îmbibat cu păcură! Șeful escortei, cu o față rumenă, buhăită, față de rus cumsecade, s-a îndreptat în fugă spre mine. N-am izbutit să pricep ce voia. Probabil – să mă izbească în spate cu siinta cizmă, dar, pesemne, ceva l-a reținut, și, nefiindu-i milă de vârful lustruit al cizmei, a lovit în capul geamantanului, străpungându-l. „Stai-jos!” mi-a explicat el răspicat. Și abia atunci mi-am dat seama că eu arătam ca un turn printre zeki din jurul meu. Fără să mai întreb: „Dar cum să stau?” am înțeles cum. Și m-am așezat pe mantaua pe care am vrut s-o cruț ca toți oamenii, așa cum șed câinii la poartă și pisicile la ușă.

(Mai păstrez și acum acel geamantan, și câteodată îmi trec degetele peste gaura făcută de vârful cizmei șefului escortei. Ea nu se poate cicatriza, precum o rană pe corp sau în inimă. Lucrurile au o memorie mai bună decât noi.)

Dar și așezarea în această poziție este bine gândită. Dacă șezi cu fundul pe pământ și genunchii ți se ridică în față, centrul de greutate se află înapoi, ți-e greu să te ridici, iar să sari în sus – imposibil. Apoi, ne așază cât mai strâns unul lângă altul, ca să ne stingherim unul pe celălalt. Dacă am vrea să ne aruncăm toți deodată asupra escortei, până să ne mișcăm ne-au și împușcat, pe toți.

Ne așază ca să așteptăm duba (ne cară în grupuri, fiindcă nu încap toți o dată) sau până se dă plecarea pe jos. Se străduiesc să ne așeze într-un loc mai ferit, să ne vadă cât mai puțin oamenii din libertate, dar uneori n-a u cum și ne așază chiar pe peron, pe o platformă deschisă (la Kuibâșev este așa). Asta înseamnă o încercare pentru oamenii liberi: noi avem dreptul deplin să-i privim cu ochii larg deschiși, în mod cinstit, dar ei, ei cum ne privesc? Cu ură? Nu-i lasă conștiința (doar scriitorii și ziariștii sovietici cred că oamenii sunt băgați la închisoare pentru că au „săvârșit ceva”). Cu compătimire? Cu milă?

Dacă li se notează numele? Pentru condamnare formele sunt ușor de făcut. Și cetățenii noștri liberi și mândri („Citiți, invidiați, sunt cetățean al Uniunii Sovietice” 11) își pleacă în jos capetele vinovate și se străduiesc să nu ne vadă, ca și când locul ar fi gol. Mai curajoase decât alții sunt bătrânele: ele nu mai pot fi alterate, cred în Dumnezeu, și rupând din pâinea lor sărmană ne aruncă o bucată. De asemenea nu se tem foștii deținuți, de drept comun firește, care au cunoscut lagărul. Căci ei știu: „Cine n-a fost, într-o zi va

ajunge, cine a fost, acela nu va uita”, și, iată, ne aruncă un pachet de țigări pentru ca și alții să le arunce lor la următoarea condamnare. Pâinea azvârlită de mâna slabă a bătrânei nu ajunge până la noi, cade pe pământ, pachetul de țigări se învâрте prin aer și cade în mijlocul nostru, dar escorta clănțane închizătorul armei, îndreptând-o împotriva bătrânei, împotriva bunătății și pâinii: „Vezi-ți de drum, bunicuțo!”

Și. Pâinea cea sfântă, ruptă, rămâne în țărână, până vom fi mânați de acolo.

În general, aceste minute, când stăm jos, pe pământ, în gară, sunt dintre cele mai plăcute. Țin minte, la Omsk, ne-au așezat pe traverse între două garnituri lungi de vagoane de marfă. Prin locul acesta nu trecea nimeni (pesemne, postaseră la ambele capete câte un soldat: „Trecerea oprită!” Iar omul sovietic este educat și în libertate să se supună omului în uniformă militară). Amurgea. Era în august. Pietrișul unsuros din gară încă mai păstra căldura soarelui de peste zi și ne încălzea la șale. Gara nu se vedea, dar se afla undeva foarte aproape, dincolo de trenuri. Un patefon difuza o muzică sprintară, care se combina cu zumzetul compact al mulțimii. Și nu știu de ce nu părea deloc umilitor să stai într-un grup murdar, pe pământ, ca într-un ȧarc; nu ne simțeam batjocoriți ascultând dansurile unui tineret străin, dansuri pe care noi n-o să le dansăm niciodată; nici când ne închipuiam că, poate, acum, cineva așteaptă pe altcineva, probabil cu flori, să meargă la plimbare. Au fost douăzeci de minute de cvasilibertate: se întunecase de-a binelea. Se aprinseseră cele dintâi stele, luminile roșii și verzi deasupra liniilor, cânta muzica. Viața continuă și fără noi – nici măcar nu-ți este necaz.

Să te bucuri de asemenea momente, și închisoarea va deveni mai ușoară. Altfel vei exploda de furie.

Dacă e periculos să ajungi cu zeki la dubă – în jur sunt drumuri și oameni – există încă o comandă în regulamentul escortei: „Luați-vă de braț!” Nu e nimic umilitor în a te lua de braț! Bătrâni cu băiețandri, fete cu bătrâne, sănătoși cu schilozi. Dacă o mână îți este ocupată cu bagajul, atunci altcineva te ia de braț, iar tu ieși pe altcineva cu cealaltă mână... Acum sunteți de două ori mai strânși decât în formație obișnuită, dintr-o dată v-ați mai îngreunat, ați început să șchiopătați din pricină că bagajul vă dezechilibrează, vă incomodează și vă clatină pe toți. Niște fapte murdare, cenușii, stupide, mergeți precum orbii, cu aparentă sollicitudine unul față de celălalt: caricatură a umanității!

Dar poate că duba închisorii nu vine deloc. Și poate că șeful escortei este un fricos, se teme că nu izbutește să vă ducă până la capăt cu bine, și astfel, Îngreunați, clătinându-vă din mers, lovindu-vă de bagaje, vă târâți prin oraș până la închisoare.

Mai există o comandă – caricatură a cârdului de găște: „Luați-vă de călcâie!” Asta înseamnă că aceia care au mâinile libere, să se apuce cu fiecare mână de glezna piciorului. Și – „înainte marș!” (acum, cititorul este rugat să lase cartea și să meargă astfel prin cameră!... Cum este? Ce viteză aveți? Ce vedeți în jur? Ce părere aveți despre încercarea de a fugi?) închipuți-vă un cârd de vreo treizeci-patruzeci de asemenea găște! (Kiev, 1940).

Afară însă se poate prea bine să nu fie august, poate să fie decembrie 1946, și sunteți duși, fără dubă, pe un ger de minus patruzeci de grade, până la închisoarea de tranzit din Petropavlovsk. Cum e ușor de bănuț, escorta vagonului nu s-a obosit să vă scoată la toaletă să zicem cu o oră înainte de a sosi în oraș. Nu voia să se murdărească. Slăbiți de anchetă, înțepeniți de ger, acum aproape că nu vă mai puteți stăpâni, mai ales femeile. Ce-i de făcut?! Numai caii trebuie opriți ca să se slobozească, numai câinele se dă la o parte ca să ridice piciorul lângă gard. Dar voi, oamenii, puteți și din mers, nu trebuie să ne rușinăm de nimeni în țara noastră. La închisoarea de tranzit se va usca... Vera Korneeva s-a aplecat să-și aranjeze gheata A rămas în urmă cu un pas. Militarul din escortă a asmuțit câinele asupra ei, și câinele, prin îmbrăcămintea de iarnă, a mușcat-o de fesă. Ține pasul! Să nu rămâi în urmă. Uzbetul a căzut și s-au pus să -l piseze cu cizmele și cu patul armelor.

Nu-i nici o nenorocire că nu s-a fotografiat pentru „Daily Express”. Iar pe șeful escortei, până la adânci bătrâneți, n-o să -l judece nimeni niciodată.

Dubele vin și ele tot din istorie. Careta închisorii descrisă de Balzac – nu este și ea tot o dubă? Doar că se deplasează ceva mai încet și nu este ticsită până la refuz.

Este drept că în anii '20 deținuții, încolonați, străbăteau orașul pe jos, chiar și în Leningrad, și la răspântii opreau circulația. („V-ați săturat de furat?” îi apostrofa lumea de pe trotuaare. Nimeni nu cunoștea încă marele proiect al canalizării...)

Dar, receptiv la noutățile tehnicii, Arhipelagul n-a întârziat să adopte duba neagră, mai pe scurt – duba. Pe străzile noastre încă pavate cu piatră, primele dube au ieșit o dată cu primele camioane. Aveau amortizoare proaste, în ele te scutura zdravăn, dar nici deținuții nu erau de cristal, în

schimb, încă de pe atunci, din 1927, etanșeizarea era bună: nici o fisură, nici un bec electric înăuntru: nu puteai nici să vezi, nici să respiri. Și încă de pe atunci dubele erau încărcate până la refuz cu deținuți în picioare. Nu pentru că ar fi făcut-o intenționat, dar – nu aveau roți de ajuns.

Mulți ani, prin culoarea lor cenușie, ca oțelul, dubele închisorilor își mărturiseau deschis apartenența. După război însă și-au dat seama în capitale și au început să le vopsească în culori mai vesele și să scrie sus: „Pâine”

(deținuții erau pâinea șantierelor), „Carne” (pentru mai multă exactitate trebuiau să scrie – „oase”), ba chiar și „Beți șampanie sovietică!” în interior, duba poate fi o simplă ladă blindată – o cușcă goală. Poate avea bănci de o parte și de alta a pereților. Asta nu înseamnă că sunt mai comode, este chiar mai rău, pentru că înghesuie în ea atâția oameni câți încap în picioare, însă deja unul peste altul, ca bagajele, ca baloturile. Dubele pot să aibă în partea din spate și o boxă: un dulap îngust de oțel, pentru o persoană. Și pot să fie în întregime numai boxe: pe partea dreaptă și pe partea stângă, iar coridorul pentru vertuhai.

Nici nu poți să-ți închipui o alcătuire atât de complexă, precum un stup de albine, privind fata care râde, cu o cupă în mână: „Beți șampanie sovietică!” în dubă sunteți încărcăți cu aceleași strigăte din toate părțile ale escortei: „Hai! Hai! Mai iute!”, ca să nu ai timp să te uiți în jur și să încerci să fugi. Te înghiontesc, te îmbrâncesc ca să rămâi agățat cu sacul în ușa îngustă, să te lovești cu capul de pragul de sus. Cu greu se închide ușa de oțel din spate. Gata, la drum!

Desigur, cu duba rareori te cară ore întregi, cel mult douăzeci-treizeci de minute. Dar în această jumătate de oră te scutură, te zguduie, te trânteste, încât nu știi dacă mai ai ceva nevătămat în tine, iar dacă ești înalt, stai cu capul aplecat, amintindu-ți, poate, de comodul vagon-zak.

Duba mai înseamnă și o altă așezare, alte întâlniri, dintre care cele mai memorabile sunt cu hoții și bandiții. Poate nu ați avut prilejul să fiți cu ei în același compartiment, poate nici la închisoarea de tranzit nu vă repartizează în aceeași celulă, însă aici sunteți lăsați la mâna lor.

Uneori, înghesuiala este atât de mare, încât nici hoților nu le este la îndemână să opereze. Picioarele și mâinile voastre parcă sunt prinse în butuci între trupurile și bagajele vecinilor. Numai la hopuri, când te scutură

atât de zdravăn, încât crezi că îți dizlocă ficatul, abia atunci vă puteți schimba poziția mâinilor și picioarelor.

Uneori este mai multă lărgime, hoții izbutesc în jumătate de oră să controleze conținutul tuturor bagajelor, să confişte bacilii și cele mai bune catrafuse. Și dacă renunți să te bați cu ei, o faci numai din considerente sugerate de frică și de înțelepciune (și, uite așa, puțin câte puțin, începeți să vă pierdeți sufletul nemuritor, crezând mereu că dușmanii principali și treburile importante sunt încă undeva înainte și trebuie să te păstrezi pentru ele). Și, dacă opui rezistență, poate te trezești cu un cuțit între coaste. (N-o să fie nici o anchetă, iar dacă o să fie, pe hoți nu-i paște nici un pericol: vor întârzia puțin în punctul de tranzit, nu vor mai pleca într-un lagăr mai îndepărtat. Recunoașteți că într-o încăierare dintre un socialmente apropiat și un socialmente străin, statul nu poate să țină parte celui din urmă.) În 1946, într-o celulă de la Butârki, Lunin, colonel în rezervă, un personaj important de la Osoaviahim, a povestit cum în fața lui, în ziua de 8 martie, într-o dubă din Moscova, care efectua un transport de la tribunalul orășenesc la închisoarea Taganka, borfașii au violat pe rând o tânără fată (sub ochii nepăsători ai tuturor celorlalți din dubă), în dimineața aceleiași zile, fata, Îmbrăcându-se cât mai îngrijit, venise la tribunal ca persoană liberă (era judecată pentru părăsirea cu de la sine putere a locului de muncă, faptă determinată cu mârșăvie de către șeful ei pentru că refuzase să trăiască cu el). Cu o jumătate de oră înainte de dubă, fata fusese condamnată la cinci ani conform regulamentului, au îmbrâncât-o în dubă, și, iată, ziua amiaza mare pe străzile Moscovei („Beți șampanie sovietică!”), a fost transformată în prostituată de lagăr. Poți să zici că erau vinovați hoții? Nu temnicierii și fostul ei șef?

Câtă delicatețe în sufletele hoților! După ce că au violat fata, au mai și jefuit-o! I-au luat pantofii de sărbătoare, cu care ea credea că o să-i impresioneze pe judecători, și bluza, obiecte pe care le-au transmis soldaților din escortă. Aceștia au oprit duba, au coborât, au cumpărat vodcă și au dat-o bandiților, care au mai și băut pe seama fetei.

Când au ajuns de la tribunal la închisoarea Taganka, fata, plângând în hohote, a povestit unui ofițer cele întâmplate. Acesta a ascultat-o, a căscat și i-a spus:

— Statul nu poate să vă asigure la toți mijloace de transport individuale. Nu avem asemenea posibilități.

Da, dubele sunt „partea slabă” a Arhipelagului. Dacă în vagon-zak-uri nu există posibilitatea de a-i separa pe politici de criminali, în dubele nu există posibilitatea de a-i separa pe bărbați de femei. Altfel cum ar putea bandiții, între două închisori, „să trăiască din plin”?

Tar dacă nu există bandiți, atunci trebuie să mulțumim dubelor pentru aceste scurte întâlniri cu femeile! Unde altundeva în viața de pușcărie să le mai vezi, să le auzi și să le atingi, dacă nu aici?

Odată, în 1950, eram duși de la Butârki la gară. Era mult spațiu în dubă, iar noi – doar vreo paisprezece oameni așezați pe bănci. Deodată, în ultima clipă, au mai îmbrâncit o femeie. Una singură. S-a așezat chiar la margine, lângă ușă. Se^ temea – cu paisprezece bărbați într-o ladă întunecată nu ai cum să te aperi, însă din câteva cuvinte ne-am lămurit că toți eram de-ai noștri, articolul Cincizeci și Opt.

Ea s-a recomandat: Repina, soție de colonel, au arestat-o la scurtă vreme după el. Și deodată, un militar tăcut, atât de tânăr și slăbuț, că nu putea fi decât locotenent, a întrebat-o: „Spune-ți, n-ai stat cumva cu Antonina Ivanova?” – „Cum? Dumneata ești soțul ei? Oleg?” – „Da” – „Locotenent-colonelul Ivanov?... De la Academia Frunze?” 12 – „Da!”

Ce fel de „da” era acesta! El ieșea dintr-un gâtlej în care se ridicase un nod, și conținea mai multă teamă de a afla decât bucurie. S-a așezat lângă ea. Prin cele două mici gratii de la ușile din spate răzbăteau petele difuze ale amurgului zilei de vară și, în salturile dubei, alunecau, alunecau mereu pe fața femeii și a locotenent-colonelului. „Am stat cu ea în timpul anchetei. Patru luni, în aceeași celulă”. – „Unde se aیلă acum?” – „În tot acest timp n-a trăit decât cu gândul la dumneata! Nu se temea pentru ea, ci pentru dumneata. Mai întâi – să nu te aresteze. Apoi – să nu-ți dea o pedeapsă prea grea”. – „Dar ce face acum?” – „Zicea că doar ea e vinovată de arestarea dumitale. I-a fost atât de greu!” – „Unde se aیلă acum?” – „Să nu te sperii. Repina i-a...”

Pus mâinile pe piept ca unui om apropiat N-ă mai suportat tensiunea asta. Au luat-o de la noi. Știi, ea. Mintea ei. Puțin. S-a tulburat. Înțelegi?”

Și această furtună minusculă, învăluită în foile de oțel trece atât de pașnic printre mașinile care circulă pe șase benzi, opridu-se la semafoare și semnali/. Înd virajele...

Cu acest Oleg Ivanov numai ce făcusem cunoștință la Butârki și iată cum. Ne-au adunat într-o boxă la gară și ne-au adus lucrurile de la camera de bagaje. Am fost chemat la ușă o dată cu el. Prin ușa deschisă, am văzut în

coridor cum o supraveghetoare în halat cenușiu, răscolind conținutul geamantanului lui, a scăpat pe jos un epolet auriu de locotenent-colonel, care cine știe cum se păstrase până acum. Ea n-a observat și a călcat cu piciorul peste stelele lui mari.

Și tot călca pe ci cu gheata, ca într-o secvență de film. __, I-am arătat: „Fiți atent, tovarășe locotenent-colonel!”

Ivanov s-a posomorit, în el încă mai stăruia noțiunea – serviciu ireproșabil.
>.

Iar acum – povestea soției!

Și toate acestea a trebuit să le suporte într-un interval de un ceas.

Capitolul 2 PORTURILE ARHIPELAGULUI DESFĂȘURAȚI pe o masă încăpătoare o hartă mare a Patriei noastre. Marcați cu puncte negre, grase, toate orașele-centre de regiuni, toate nodurile de cale ferată, toate punctele de tranzit, unde șinele iau sfârșit și începe un fluviu sau fluviul face un cot și începe o cărăuie de picior. Dar ce-i asta? Harta a fost pictată de muște dezgustătoare? Nu, în felul acesta am obținut harta măreață a porturilor Arhipelagului.

E drept, nu sunt acele porturi feerice prin care ne-a purtat Alexandr Grin[^], unde marinarii beau rom în taverne și fac curte fetelor frumoase. Și n-ai să întâlnești aici marea caldă și albastră (apă de scăldat aici – un litru de căciulă, și ca să te speli mai comod – patru litri la patru persoane într-un lighean și spălați-vă toți deodată!), în rest, tot ceea ce alcătuiește romantismul porturilor: murdărie, insecte, înjurături, tevatură, amestecătură de limbi și bățai, întâlnești aici cu prisosință.

Rareori întâlnești un zek care să nu fi trecut prin trei-patru-cinci închisori de tranzit, mulți pomenesc de zece, iar fiii GULAG-ului vor număra cu ușurință cincizeci. Numai că toate se încurcă în memorie prin tot ce au asemănător: escorta analfabetă; apelul anapoda al deținuților în ordinea dosarelor; așteptarea îndelungată în arșița soarelui sau în frigul toamnei; o și mai lungă așteptare la percheziția cu dezbrăcare; tunsoarea în condiții infecte; băile reci și alunecoase; closetele împutite; coridoarele cu aer îmbâcsit; celulele întotdeauna strimte, sufocante, aproape veșnic întunecoase și umede; căldura cărnii umane emanată din două părți fie că stai pe pardoseală, fie pe priciul de lemn; plinea crudă, aproape lichidă; zămârca, fiartă parcă din furaje.

Cine are o memorie ordonată și amintirile se deapănă separat una de alta, acela acum nu mai trebuie să călătorească prin țară, toată geografia lui este

ordonată foarte bine după închisorile-tranzit. Novosibirsk? Știm, am fost. Niște barăci durabile, făcute din bârne groase. Irkutsk? Ăsta vine acolo unde au astupat de câteva ori ferestrele cu cărămizi. Se vede cum erau pe vremea țarului, și fiecare zidărie separat, și ce răsuflători au rămas.

Vologda? Da, o clădire veche cu turnuri. Closetele sunt unul peste altul, acoperișurile de lemn au putrezit, și de sus curge peste cele de jos. Usman. Cum să nu. O pușcărie împuțită și plină de păduchi, construcție veche, cu bolți. Și o îndeasă atât de tare, încât, când încep să scoată deținuții ca să-i pornească în convoi mai departe, nici nu-ți vine să crezi unde au încăput atâția – o coadă lungă cât jumătate de oraș.

Pe un astfel de cunoscător să nu -l necăjiți, spunându-i că știți un oraș fără închisoare de tranzit. El o să vă demonstreze cu precizie că asemenea orașe nu există și va avea dreptate. Salsk? Acolo îi țin pe deportați în KPZ, la un loc cu inculpații aliați în anchetă. Și în fiecare centru raional este așa, cu ce se deosebesc de tranzit? În Sol-Ilețk? Există tranzit! În Râbinsk? Păi, închisoarea nr. 2, fosta mănăstire! Ehei, ce liniște e acolo, curțile pavate sunt pustii, lespezile vechi au fost năpădite de mușchi, la baie – găleți de lemn curate. La Cita? Închisoarea nr. 1. În Naușki? Acolo nu este închisoare, ci un lagăr de tranzit – totuna, în Torjok? Păi – sus pe deal, tot la mănăstire.

Da înțelege odată, omule dragă, nu poate exista oraș fără tranzit! Căci tribunale sunt pretutindeni! Cum vrei să ajungă în lagăr? Prin văzduh?

Firește sunt tranzite și tranzite. Dar care sunt mai bune și care mai rele, uite, aici, nu există un punct de vedere comun. Când se adună trei-patru zeki, fiecare negreșit, își laudă „tranzitul” lui.

— Închisoarea de tranzit din Ivanovo nu este renumită ca altele, dar să-i întrebi pe cei care au stat acolo în iarna 1937-1938. În primul rând, nu era încălzită. Deținuții nu numai că nu înghețau, dar cei de pe priclurile de sus stăteau dezbrăcați. Spărgeau geamurile de la ferestre ca să nu se sufocă, în celula 21, în loc să fie doar douăzeci și cinci de oameni, se aflau trei sute douăzeci și trei! Sub pricluri era apă, și întinseseră scânduri peste apă, și pe ele ședeau întinși deținuții. Iar din geamurile sparte tocmai acolo trăgea un curent de te îngheța. De fapt, sub pricluri, era curată noapte polară: nici un fel de lumină, orice lumină o acopereau cei care stăteau pe pricluri și între pricluri. Ca să te duci la hârdău pe culoar era imposibil, trebuia s-o iei pe marginea priclurilor. Mâncarea nu se dădea individual, ci pentru zece. Dacă vreunul dintre cei zece moare, este băgat sub prici și este ținut acolo până se

împute. Și primesc și rația lui. Toate astea încă se mai puteau suporta, dar gardienii parcă erau mânjiți cu terebentină la fund – îi alergau pe bieții oameni din celulă în celulă. De-abia te așezai, că -l și auzeai: „Drepti! Treci în altă celulă!” Și din nou trebuia să-ți cauți un loc. De ce credeți că era atâta aglomerație? Pentru că trei luni de zile nu i-au dus pe deținuți la baie, s-au umplut de păduchi, de la păduchi – râie pe picioare și tifos. Din cauza tifosului au instituit carantină și patru luni n-au expediat nici un convoi.

— Ei, băieți, aici nu contează că era închisoarea din Ivanovo sau alta, aici contează anul. În 1937-1938 în închisorile de tranzit până și pietrele gemeau nu numai zeki. Închisoarea din Irkutsk nu este nici ea renumită, dar în 1938, doctorii nu îndrăzneau să deschidă ușa unei celule, mergeau doar pe coridor, iar vertuhaiul striga: „Cei care au leșinat să iasă afară!

— În 1937, băieți, convoaie întregi străbăteau Siberia spre Kolâma și ajungeau până la Marea Ohotsk și Vladivostok. Pe Kolâma, vapoarele izbuteau să care numai treizeci de mii pe lună, iar din Moscova trimiteau întruna, fără număr. Ce să zic, s-au adunat o sută de mii, ai înțeles?

— Dar cine i-a numărat’?

— Cei care trebuiau să-i numere.

— Dacă-i vorba de tranzitul din Vladivostok, în februarie 1937 acolo nu erau mai mulți de patruzeci de mii.

— Luni întregi rămâneau împotmoliți acolo. Ploșnițele mișunau ca lăcustele! Apă – o jumătate de căniță pe zi: nu există, n-are cine să aducă! Era o zonă întreagă numai cu coreeni: au murit toți de dizenterie, toți! Din zona noastră, în fiecare dimineață erau scoși câte o sută de morți. Au construit o morgă, și zeki s-au înhămat la căruțe ca să care piatră. Astăzi cari piatră, mâine te cară pe tine la morgă, în toamnă ne-am pricopsit și cu un tifos exan-tematic. Și noi la fel: nu dădeam morții până nu începeau să pută – primeam și rația lor. Medicamente – ioc. Ne ducem la zonă – dați-ne medicamente! Soldații din turnurile de pază trăgeau în noi. Pe urmă, pe cei bolnavi de tifos i-au strâns într-o baracă separată. Nu reușeau să-i ducă pe toți acolo, dar și de acolo puțini mai ieșeau vii. Priclurile erau cu etaj. Dacă vreunul de pe priciul de sus are temperatură și nu poate să iasă la closet – curge pe cei de jos! Au zăcut acolo vreo mie cinci sute. Infirmieri erau hoții, smulgeau dinții de aur din gura morților. Nu se sfiau să-i smulgă nici celor vii...

— Ce tot îi dați cu Treizeci și Șapte în sus și treizeci și șapte în jos? Dar Patruzeci și Nouă în golful Vanino, în zona a 5-a nu vreți? Treizeci și cinci

de mii! Și câteva luni de zile! Din nou nu mai pridideau să-i transporte pe Kolâma. În fiecare noapte nu știu ce aveau de ne fugăreau dintr-o baracă într-alta, dintr-o zonă într-alta. Ca la fasciști: fluierături, strigăte! „Toată lumea afară, mai puțin ultimul! ^ Și tot timpul în, pas alergător! Numai pas alergător. La pâine trimit o sută – pas alergător! După ciorbă – pas alergător! Vase nu aveam de nici un fel! Zămârca poți s-o iei în ce poștești – în poale, în palme! Apa o aduceau cu cisternele, dar în ce s-o torni? O slobozeau în jeturi. Cine deschidea gura și se nimerea sub jet – bea. Dacă se încăierau lângă cisternă, din turnul de pază – foc! Exact ca la fasciști. A venit în inspecție generalul maior Derevianko, șeful USVITL-ului*, în fața lui a ieșit la raport un pilot de război care și-a sfâșiat tunica la piept.” Eu am șapte decorații de luptă! Cine v-a dat dreptul să trageți asupra noastră? „Derevianko zice:” Am tras și o să mai tragem până veți învăța să vă purtați”*.

— Nu, băieți, astea nu-s închisori de tranzit închisoarea de tranzit este cea din Kirov! Să nu luăm un an special, să luăm anul 1947: la închisoarea din Kirov, doi gardieni împingeau oamenii în celulă cu cizmele, numai așa puteau închide ușa. În luna septembrie, pe priclurile cu două etaje (și Viatka nu se afla la Marea Neagră), toți ședeau în pielea goală din cauza căldurii, ședeau în capul oaselor, fiindcă n-aveau loc să stea întinși: un rând ședea la cap, celălalt la picioare. Pe culoarul dintre pricluri, pe pardoseală, ședeau așezați pe două rânduri, alții ședeau printre ei în picioare, pe urmă se schimbau; săculețele cu lucruri le țineau în mână ori pe genunchi, nu aveau unde să le pună. Numai bandiții, pe locurile lor legitime: etajul întâi al priclurilor de la fereastră, stăteau lungiți confortabil. Erau atâtea ploșnițe, că te mâncau și ziua,

*USVITL: Upravlenie Severo-Vostocinâh Iprav [itelnâh] Tmd [ovâh] Lagherei (Administrația lagărelor de reeducare prin muncă din nord-est), adică din ținutul Kolâmei.

* Hei, unde este Tribunalul Crimelor de Război al lui Bertrand Russel? De ce nu vine să culeagă probe materiale? Sau asta nu-i treaba lui?

Își dădeau drumul în picaj de pe tavan. Uite așa suferi câte o săptămână, câte o lună.

Aș vrea să mă amestec și eu, să povestesc despre Krasnaia Presnia în august 1945, în vara Victoriei, însă mă jenez: totuși, noaptea, noi puteam să ne întindem picioarele cât de cât, și ploșnițele erau moderate; toată noaptea, la lumina unor becuri puternice, ședeam goi din cauza căldurii și

transpirației, iar muștele ne pișcau în voie. Dar asta nu suferă comparație și îmi este rușine să mă laud. Asudam la fiecare mișcare, iar după ce mâncam, sudoarea curgea de pe noi șiroaie. Într-o celulă ceva mai mare decât o cameră de locuit, încăpeau o sută de oameni, lipiți unul de altul că n-aveai unde să calci cu piciorul. Două ferestruici erau acoperite cu botnițe din tabla de fier, în partea de sud, și nu numai că nu lăsau aerul să circule, dar se încăleau de la soare și răspândeau dogoarea în celulă.

Moscoviții nu prea cunosc această închisoare de tranzit ce poartă un nume revoluționar glorios[^], căci nu se fac excursii. Dar ce excursii când ea încă funcționează! Ar fi comod de vizitat, fără să te duci prea departe: la doi pași de Șoseaua Novohoroșevskoe pe calea ferată de. Centură.

Pe cât de absurde sunt închisorile de tranzit, la fel sunt și discuțiile despre ele, astfel că și acest capitol va fi și el absurd: nu știi la ce să te oprești mai întâi, despre care să povestești, ce merită să scoți în prim-plan. Și cu cât se adună mai mulți oameni în tranzit, închisoarea aceasta este cu atât mai absurdă. Pentru om este insuportabilă, pentru GULag – neconvenabilă, și totuși aici oamenii zac cu lunile. Și închisoarea de tranzit devine o adevărată fabrică: rațiile de pâine sunt cărate cu toptanul pe targa, precum cărămizile pe un șantier de construcții. Zămârca aburindă este adusă în niște căldări de șase vedre, ridicate cu ranga de toartă.

Închisoarea de tranzit din Kotlas era mai încordată și mai puțin tănuită decât multe altele, încordată pentru că de aici porneau toate drumurile spre nord-estul european al Rusiei, mai puțin tănuită – pentru că se afla în adâncul Arhipelagului și nu avea de cine să se ferească. Era o simplă bucată de pământ, împărțită de garduri în cuști, și cuștile erau toate încuiate. Deși aici au fost deportați, în 1930, numeroși țărani (ai putea crede că n-au avut niciodată acoperișuri, dar acum nu mai are cine povesti), totuși nici în 1938 n-au încăput nici pe departe toți deținuții în barăcile șubrede, făcute din lătunoaie, acoperite cu... Prelate. Când ninge, toamna, și dădea înghețul, oamenii trăiau aici pe pământul gol, sub cerul liber. E drept că nu îi lăsau să înțepenească nemișcați, îi numărau tot timpul, îi înviorau prin controale (permanent se aflau acolo douăzeci de mii de oameni) sau percheziții nocturne inopinate.

— Mai târziu, în aceste cuști au instalat corturi, în altele au ridicat barăci din bârnc, înalte de două etaje, dar, pentru a ieftini în mod rațional construcția, între parter și etaj nu construiau planșee, ci ridicau direct pricluri pe șase nivele cu scări verticale pe margini, pe care deținuții sleiți

de puteri trebuiau să se cațere precum marinarii (instalație mai potrivită unei nave, decât unui port).

— În iarna 1944-1945, când toate aveau acoperiș, adăposteau numai șapte mii cinci sute de persoane. Dintre aceștia zilnic mureau câte cincizeci, și largile cu care erau cărați la morgă nu aveau odihnă. (Mi se va demonstra că este pe deplin suportabil, mortalitate sub unu la sută pe zi, iar în acest ritm un om poate rezista până la cinci luni. Așa este, dar doamna-cu-coasa – care sunt muncile din lagăr – încă nu și-a început lucrarea. Această diminuare cu două treimi dintr-un procent pe zi constituie o pierdere netă prin uscare, și acest scăzământ nu este admis în toate depozitele de legume.)

Cu cât pătrunzi mai adânc în Arhipelag te izbește faptul că porturile construite în beton sunt tot mai mult înlocuite cu debarcadere construite pe stâlpi de lemn.

Karabas, un lagăr de tranzit lângă Karaganda (Kazahstan). Acest toponimic a devenit nume comun: în câțiva ani a trecut prin el o jumătate de milion de oameni (Luri Karbe, în 1942, a fost înregistrat la numărul 433000). Era alcătuit din barăci scunde construite din chirpici, cu pământ pe jos. Iată una din distracțiile zilnice: toți deținuții erau scoși afară cu lucruri cu tot, pe urmă, pictorii văruiau pardoseala și chiar desenau pe ea covorașe. Seara zeki se culcau, ștergând cu coapsele lor și văruiala, și covorașele.

Dintre toate punctele de tranzit, Karabasul era cel mai vrednic să devină muzeu, dar, vai, nu mai există: pe locul lui s-a construit o fabrică de produse din beton armat.

Punctul de tranzit Kniaj-Pogost (63° latitudine nordică) era alcătuit din colibe construite într-o mlaștină! O carcasă din prăjini, acoperită cu o prelată ruptă, care nu ajungea până la pământ. Înăuntrul colibei se aflau priciuri duble tot din prăjini (prost curățate de ramuri). Pe culoarul dintre ele – o pardoseală din prăjini. Ziua, prin pardoseală plescăia noroiul lichid, noaptea -acesta îngheța. Dintr-un loc într-altul al zonei se circula tot pe prăjini șubrede, care se și clătinau în sus și în jos, și oamenii, neîndemânatici din pricina slăbiciunii, din loc în loc, cădeau în apă și smârc. În anul 1938, dădeau întotdeauna același fel de mâncare: crupe fierte cu oase de pește. Era comod, pentru că punctul de tranzit nu avea străchini, nici câni și nici linguri, deținuții cu atât mai puțin, îi minau cu zecile la cazan și le turnau cu polonicul în chipie, în căciuli, în poala hainelor, în punctul de tranzit Vogvozdino (la câțiva kilometri de Ust-Vâm) unde se aflau în același timp cinci mii de oameni (cine mai auzise de Vogvozdino

înainte de a citi aceste rânduri? Câte asemenea puncte de tranzit necunoscute or fi existând? Înmulțiți-le cu cinci mii!) -deci, în Vogvozdino găteau și zămârcă, însă nici aici nu aveau castroane, dar s-au descurcat (ce nu te învață nevoia!): distribuiau fiertura în lighene de baie pentru zece oameni deodată, oferindu-le prilejul să soarbă pe întrecute. (Tot așa procedau și la Kotlas.)

Este adevărat că la Vogvozdino nimeni nu rămânea mai mult de un an. (Un an rămâneau cei prăpădiți de tot, pe care îi refuzau toate lagărele.)

Fantezia scriitorilor este săracă în comparație cu realitatea existenței indigenilor din Arhipelag. Când vor să scrie ceva de rău, denigrator, despre închisoare, se leagă întotdeauna de hârdăul care ține loc de closet. Acesta a devenit în literatură simbolul închisorii, simbolul umilinței și al putorii. O, Câtă superficialitate! Păi oare hârdăul este un rău pentru deținut? Este invenția cea mai caritabilă a temnicierilor. Toată groaza începe din clipa când hârdăul lipsește din celulă.

În anul 1937 în unele închisori din Siberia nu existau hârdaie, nu se găseau îndejuns. Nu fuseseră confecționate dinainte, industria siberiana nu putea ține pasul cu anvergura pe care o cunoștea invadarea închisorilor. Pentru celulele nou construite nu existau hârdaie la magazie, în celulele vechi erau, dar – hârbuite, mici, și acum au socotit că-i mai înțelept să le scoată, pentru că nu mai făceau față invaziei deținuților. Astfel, dacă închisoarea veche din Minusinsk a fost construită pentru cinci sute de persoane (Vladimir Ilici n-a stat în ea, avea regim de om liber), iar acum în ea au băgat zece mii, înseamnă că fiecare hârdău trebuie mărit de douăzeci de ori! Dar nu s-a mărit...

Condeiele noastre rusești scriu gros, noi am trăit o sumedenie de lucruri, totuși nu s-a descris și nu s-a spus aproape nimic, dar pentru autorii occidentali, care examinează cu lupa fiecare celulă a existenței, care agită eprubeta farmacistului în fasciculul unui proiector, pentru ei asta ar fi o epopee, ar fi încă zece volume din în căutarea timpului pierdut: să povestești despre tulburarea ce cuprinde spiritul uman când în celulă deținuții s-au înmulțit de douăzeci de ori și nu există hârdău, iar la closet ești scos o dată la douăzeci și patru de ore! Firește, există multe procedee pe care ei nu le cunosc: lor nu le va trece prin cap să se urineze într-o glugă de foaie de cort și nu vor înțelege câtuși de puțin sfatul vecinului de a se urina în cizmă! Cu toate acestea sfatul este foarte înțelept, și nu înseamnă că îți vei distruge cizma ori că o vei coborî la condiția de găleată pentru

spurcăciuni. Asta presupune să-ți scoți cizma, s-o întorci cu talpa în sus, apoi să-i răsfrângi carâmbul, și astfel să obții un vas în formă de jgheab, vasul atât de mult dorit, în schimb cu câte întorsături psihologice și-ar îmbogăți autorii occidentali literatura (fără riscul de a-i repeta în mod banal pe maeștrii celebri) numai dacă ar cunoaște regimul și obiceiurile aceleiași închisori din Minusinsk: pentru primirea hranei se dă un singur castron la patru inși, iar apă de băut se dă o cană pentru fiecare (câni au). Și unul dintre cei patru este nevoit să folosească strachina comună pentru satisfacerea unei nevoi presante, dar, înainte de prânz, refuză să dea rezerva lui de apă pentru spălarea castronului. Ce conflict! Ce înfruntare între patru caractere! Ce nuanțe! (Eu nu glumesc. Acesta-i un prilej când omul își dă arama pe față. Însă condeiele rusești nu au răgazul necesar ca să descrie așa ceva, iar ochii rușilor n-au timp ca să citească. Nu glumesc, pentru că numai medicii pot să spună cum câteva luni petrecute într-o astfel de celulă distrug pentru toată viața sănătatea unui om chiar dacă acesta nu ar fi fost împușcat sub Ejov și ar fi fost reabilitat sub Hrușciiov.

Și noi care visam să ne odihnim și să ne dezmoțim la sosirea în port! După ce am stat zile întregi înghesuiți și ghemuiți în compartimentul vagon-zak-ului – cât de mult visam să ajungem la închisoarea de tranzit! Gândeam că aici ne vom putea întinde, ne vom îndrepta oasele. Că aici vom merge să ne ușurăm în tihnă. Că aici vom bea după pofta inimii și apă rece și...

Apă clocotită Că aici nu ne vor sili să ne cumpărăm rația cu prețul lucrurilor proprii. Că aici ne vor da să mâncăm o fiertură caldă. Și, în sfârșit, că ne vom duce la baie, ne vom spăla cu apă fierbinte și n-o să ne mai scărpinam. Și când în dubă eram zdruncinați și azvârliți dintr-o margine într-alta, și când iii se striga „Luați-vă de braț!”, „Luați-vă de călcâie!” – noi ne făceam curaj: nu-i nimic, curând ajungem la tranzit, și acolo.

Și, acolo, chiar dacă vreunul dintre visurile noastre se împlinește, până la urmă tot intervine ceva care îl strică.

Ce ne așteaptă la baie? Nu poți să știi niciodată. Pe neașteptate, se pun să tundă femeile la zero (Krasnaia Presnia, 1950 noiembrie). Sau pe noi, bărbații, ne duc în coloană goi-puşcă să ne tundă frizerițele. La baia de aburi din Vologda, trupeşa mătuşă Molia strigă: „Alinierea, bărbați!” și împrôşcă tot şirul cu abur dintr-un furtun, închisoarea de tranziție din Irkutsk, dimpotrivă, consideră că este mai firesc ca personalul de serviciu al băii să fie alcătuit din bărbați, și cel care le ungea pe femei cu o soluție dezinfectantă între picioare era un bărbat Sau, la închisoarea din

Novosibirsk, în camera de săpunire iarna, din robinete nu curge decât apă rece; deținuții se hotărăsc să cheme conducerea; vine un căpitan care nu se dă în lături să pună mâna sub robinet: „Iar eu vă spun că apa este fierbinte, s-a-nțeles?” E plictisitor să tot repet că există băi unde apa nu curge deloc; că la etuvă lucrurile sunt arse; că după baie sunteți siliți să alergați goi și desculți prin. Zăpadă să vă luați lucrurile (contrainformațiile Frontului 2 Bieloruss la Brodnica, în Polonia, 1945, am alergat și eu).

Chiar de la primii pași pe care îi faci prin închisoarea de tranzit, îți dai seama că cei care te vor ține sub puterea lor nu sunt gardienii, nu sunt epoleții și uniformele, care totuși, ori ce-ar fi, respectă cât de cât legea scrisă. Aici te afli sub puterea „slujbașilor” – pușcăriași care îndeplinesc funcții în administrația închisorii. Acel băiaș posac care vă întâmpină încă de la sosire: „Haideți să vă spălați, domnilor fasciști!”; și acel dispecer-distribuitor de munci cu tăblița lui de placaj, care scormonește cu privirea printre rândurile noastre și ne zorește la treabă; și acel educator cu un moț pe craniul bărbierit, care se lovește peste picior cu un ziar făcut sul și aruncă priviri spre bagajele noastre; și încă alții pe care nu-i cunoașteți și se uită la bagajele voastre cu ochi de aparate Roentgen. Cât de mult se aseamănă unul cu altul! Oare unde i-ați mai văzut în timpul deplasării voastre spre închisoarea de tranzit? Nu atât de curați, nu atât de spălați, dar cu aceleași mutre de animale răpitoare, cu același rânjet fioros?

Nu-u-u! Păi ăștia sunt tot hoți și bandiți! Aceiași boari aș i din cântecele lui Utiosov |4 Aceiași Jenka Jogol, Serioja-Fiara, Dimka-Mațe-Fripte, doar că nu se află după gratii, s-au spălat, s-au costumat în persoane de încredere ale statului și, cu un aer de falsă importanță, supraveghează disciplina – de acum a noastră. Dacă te uiți cu atenție la aceste mutre poți chiar să-ți închipui că ei sunt de spiță rusească, că au fost cândva niște băieți de țară, și tații lor se numeau Klim, Prohor, Guri, și că au o constituție asemănătoare cu a noastră: două nări, două cerculețe luminoase în ochi, o limbă trandafirie ca să înghită hrana și să pronunțe unele sunete rusești, aranjate însă în alt soi de cuvinte.

Toți șefii de închisori-tranzit își dau seama că salariile pentru toate muncile plătite pot fi încasate de rudele lor, care stau acasă, sau împărțite între cei din conducerea închisorii. Iar ca să execute aceste munci se găsesc nenumărați amatori printre cei socialmente apropiați, care vor da năvală la cel dintâi fluierat, numai ca să acosteze la închisoarea-tranzit, să nu meargă în subterane, în taiga. Toți acești dispeceri, conțopiști, contabili, educatori,

băiași, frizeri, magazionieri, bucătari, spălători de vase, spălători de rufe, croitori pentru cârpit lenjerie sunt veșnic în tranzit, ei primesc rația de închisoare și figurează în celule, restul și -l pescuiesc singuri, și fără sprijinul conducerii, din cazanul comun sau din sacii de merinde ai zeki-lor aflați în tranzit. Toți acești „slujbași” ai închisorilor de tranzit consideră pe bună dreptate că în nici un lagăr nu le va fi mai bine. Când ajungem în tranzit, nu suntem complet jumuliți, și ei ne înșeală după pofta inimii. Aici, în locul gardienilor, ne percheziționează ei. Înainte de percheziție ne propun să le dăm lor banii spre păstrare, și întocmesc în mod serios o listă, pe care n-o s-o mai vedem niciodată, la fel ca și banii noștri. „Am dat banii noștri!” – „Cui?” se miră un ofițer. – „Păi unuia care era pe aici!” – „Cine anume?” „Slujbașii” n-au văzut, desigur, nimic... – „De ce i-ați dat banii?” – „Ne-am gândit că...” – „Curcanul s-a gândit! Gândiți mai puțin!” Și cu asta – gata.

— Ne propun să lăsăm lucrurile în tinda băii: „N-o să vi le ia nimeni! Cine are nevoie de ele?!” Le lăsăm. Oricum, nici în baie nu le putem lua. La întoarcere: puloverele au dispărut, mănușile îmblănite la fel; „Ce fel de pulover era?” – „Cenușiu...” – „Înseamnă că s-a dus să se spele!” Ei ne curăță de lucruri și în mod cinstit: ca să ne primească geamantanul în păstrare la magazia de bagaje; ca să ne repartizeze în celule fără hoți și bandiți; ca să ne trimită spre lagăr cu primele convoaie; ca să ne țină cât mai mult în tranzit. Numai că nu ne jefuiesc pe față.

„Ăștia nu sunt hoți! Ne explică cei mai cunoscători dintre noi. Ăștia sunt câini, care vin să intre în serviciu. Ăștia sunt dușmanii hoților cinstiți. Hoții cinstiți stau în celule”, însă mințile noastre de iepuri fricoși pricep anevoie. Căci au aceleași apucături, aceleași tatuaje. S-ar putea să fie dușmanii acelora, dar nici nouă nu ne sunt prieteni, asta e...

Ne-au așezat în curte, chiar sub ferestrele celulelor. Ferestrele au botnițe, nu poți să vezi nimic, însă dintr-acolo ni se trimit sfaturi rostite cu voci răgușite, binevoitoare: „Hei, bărbați! Știți care-s obicelurile pe aici? La percheziție vă confiscă ceaiul și tutunul. Cei care aveți, azvârliți-le înapoi la noi, pe fereastră, o să vi le înapoiem pe urmă”. Ce știm noi? Noi suntem niște fraieri și iepuri fricoși. S-ar putea să fie adevărat ce spun ei, că ne confiscă zahărul și tutunul. Am citit și noi în marea literatură despre puternica solidaritate dintre pușcăriași, nu se înșală unul pe altul! Și ni s-au adresat drăguț: „Bărbați!” Le aruncam pungile cu tutun. Hoții pur sânge le prind și râd de noi: „Ah, ce fasciști nătângi!”

Iată cu ce lozinci suntem întâmpinați în tranzit, deși nu sunt agățate pe pereți: „Aici să nu cauți adevărul!” „Tot ce ai, va trebui să dai!” Va trebui să dai tot! Îți repetă asta și gardienii, și cei din escortă, și hoții. Tu ești copleșit de povara condamnării, nu știi ce să faci ca să mai răsuflă puțin, iar toți cei Din jur se gândesc cum să te jefuiască. Toate își dau mâna spre a -l oprima pe cel politic, și așa năpăstuit și părăsit de soartă. „Va trebui să dai tot...” și gardianul de la închisoarea de tranzit din Gorki clatină din cap, nelăsându-ți nici o speranță. Iar Hans Bernstein îi oferă ușurat mantaua de ofițer superior, nu pur și simplu, ci în schimbul a două căpățâni de ceapă. De ce să te mai plângi de hoți, când toți gardienii de la Krasnaia Presnia umblă în cizme de box, cu care nu i-a înzestrat nimeni de la magazia unității? Toate le-au șpăiit hoții din celule și pe urmă le-au plasat gardienilor. De ce să te plângi de bandiți, dacă „educatorul” de la KVC* este unul dintre aceștia și face caracterizări pentru politici (punctul de tranzit din Kemerovo)? Cum să cauți dreptate împotriva bandiților de la tranzitul din Rostov, când ei se poartă aici ca pe moșia lor?

Se spune că în 1942, la închisoarea de tranzit din Gorki, niște deținuți ofițeri (Gavrilov, tehnicianul militar Șcebetin ș.a.) s-au ridicat totuși, i-au bătut pe hoți și i-au silit să se astâmpere. Întotdeauna însă aceasta e considerată ca o legendă: să se astâmpere într-o singură celulă? Și pentru câtă vreme? Și ce făceau caschetele albastre când „străinii” îi băteau pe cei „apropiați”? Când însă se povestește că în 1940, la tranzitul din Kotlas, bandiții de drept comun au încercat să ia banii politicilor așezați la coadă la chioșcul cu alimente, aceștia i-au bătut cu atâta sete, că nu mai puteau fi opriți și atunci, în apărarea bandiților, garda a intrat în zonă cu mitralierele - de asta nu te mai îndoiești, seamănă leit!

O, neamuri nesăbuite! Se zbuciumă acolo, în libertate, împrumută bani (pentru că nu au atâția bani acasă) și-ți trimit niște lucruri, îți trimit niște alimente – ultimul dar al săracului, însă un dar otrăvit, pentru că dintr-un flămând, dar liber, te face neliniștit și fricos, el te privează de acea seninătate care începea să se producă în tine, de acea fermitate de neclintit, care doar ele îți sunt necesare înainte de coborârea în infern. O, câtă înțelepciune în parabola cu cămila și urechile acului! Aceste lucruri nu te vor lăsa să pătrunzi în împărăția cerească a spiritului eliberat. Și observi că și ceilalți, care au venit cu tine în dubă, au săculețe la fel, cu lucruri și cu alimente. „Cuib de canalii!” bombăneau, privindu-ne, hoții în dubă, dar nu erau decât doi, iar noi – cincizeci și deocamdată nu îndrăzneau să ne atingă.

Acum stăm de două zile la gara din Presnia, așezați pe pardoseala murdară, cu picioarele vârate sub noi din pricina înghesuiei, însă niciunul dintre noi nu poate să observe viața, toți au o grijă: cum să-și predea bagajele la camera de păstrare. Și cu toate că acesta e dreptul nostru, dispecerii ni-l cedează numai fiindcă închisoarea este din Moscova, iar noi încă nu ne-am pierdut înfățișarea de moscoviți.

Ce ușurare! Lucrurile au fost predate (înseamnă că n-o să le dăm în acest tranzit, ci mai departe). Doar bocceluțele cu nefericitele alimente se mai leagănă în mâinile noastre. Noi, biberii, ne-am adunat prea mulți la un loc. Începe repartizarea pe celule, împreună cu acel Valentin cu care am semnat

*Kulturno-Vospitatelnaia Ceast (secția cultural-educativă), secție a administrației lagărelor.

În aceeași zi condamnarea hotărâtă de OSO și care propunea cu atâta înduioșare să începem o viață nouă în lagăr, am fost îmbrânciți într-o celulă. Nu era plină până la refuz: culoarul de trecere era liber, iar sub prici era loc berechet. Conform regulii clasice, nivelul al doilea este ocupat de bandiți: cei mai marcanți – chiar lângă fereastră, cei mai mici – ceva mai departe. La nivelul inferior – o masă cenușie și neutră. Nimeni nu se repede asupra noastră. Fără să ne uităm în jur, fără să chibzuim, lipsiți de experiență, ne târâm pe pardoseala de ciment sub prici, crezând că va fi plăcut acolo. Priciul este foarte scund, și bărbații voinici trebuie să se târască pe brânci, lipiți de pardoseală, în sfârșit. O să stăm întinși și o să discutăm în tihnă. Ba bine că nu! În semiîntunericul de aici, foșnind încetișor, în patru labe, ca niște șobolani uriași, spre noi se furișează din toate părțile minorii. Aceștia sunt încă niște copilandri, unii chiar de doisprezece ani, dar codul îi acceptă și pe ei. Au fost condamnați pentru hoție, și acum, aici, își continuă ucenicia pe lângă hoții cu experiență. I-au asmuțit împotriva noastră! Ne cotropesc din toate părțile și cu o duzină de mâini trag și smulg de pe noi și de sub noi tot ce avem mai bun. Și totul fără a scoate un cuvânt, nu se auzea decât răsuflarea lor haină! Suntem prinși în cursă: nu ne putem mișca, nu ne putem ridica. Nu a trecut nici un minut, ne-au smuls săculețele cu merinde – slănină, zahăr și pâine – și s-au făcut nevăzuți, iar noi stăm lungiți, cuprinși de un sentiment stupid. Le-am dat merindele fără să opunem rezistență, acum am putea să stăm întinși mai departe, dar nu mai este posibil. Dând caraghios din picioare, ieșim cu fundul în sus de sub pat.

Oare sunt eu un laș? Aveam impresia că nu. Odată am ieșit direct sub bombardament în stepa deschisă. N-am. Ezitat să iau hotărârea de a merge

pe un drum de țară, știind că este plantat cu mine antitanc. Mi-am păstrat pe deplin sângele rece când mi-am scos bateria din încercuire și m-am reîntors pentru a recupera „gazik” ^-ul avariat. Și acum de ce nu -l apuc pe unul dintre acești oameni-șobolan și să -l izbesc cu mutra lui trandafirie de asfaltul negru? E mic? Atunci pocnește-i pe cei mari. Nu... Pe front ne fortifică un fel de conștiință suplimentară (poate într-un totu falsă). Conștiința solidarității noastre ostășești? Că ai un rost al tău? Conștiința datoriei? Pe când aici nu ai nimic din toate acestea, nu există regulament și trebuie să descoperi totul pe pipăite.

Ridicându-mă în picioare, mă întorc spre șeful lor, vâtaful. Pe patul de la nivelul al doilea, chiar lângă fereastră, toate alimentele luate de la noi se aflau în fața lui: șobolanii minori nu puseseră în gură nici o firimitură, la ei există disciplină. Acea parte a capului care la bipede se numește față, acestui vâtaf i-o modelase natura cu dezgust și neplăcere, sau poate din cauza vieții de animal de pradă devenise astfel: strâmbă și lăsată în jos, cu fruntea îngustă, cu o cicatrice primitivă și coroane moderne de oțel la dinții din față. Cu niște ochi mici, doar cât să vadă întotdeauna obiectele cunoscute și să nu se mire de frumusețile lumii, mă privește cum privește mistrețul un cerb, știind că poate oricând să mă doboare.

Așteaptă. Iar eu ce fac? Sar sus ca să-i trântesc măcar un pumn în mutră, cu riscul de a cădea jos, în culoarul de trecere? Din păcate, nu.

Sunt oare un ticălos? Până acum nu mi s-a părut ca aș fi. Iată însă că îmi este necaz, după ce am fost jefuit și umilit, să mă târăsc din nou pe burtă sub pal. Și, indignat, îi zic vâtafului că, după ce ne-a luat merindele, ar putea să ne dea măcar loc pe pat. (Oare pentru un orășean, pentru un ofițer, nu era o cerere firească?)

Și ce credeți? Vâtaful se învoiește. În felul acesta eu îi dau slănina; și îi recunosc autoritatea; și constat asemănarea de concepții: și el i-ar fi izgonit pe cei mai slabi. El poruncește unor neutri cenușii să ne cedeze nouă cele două locuri pe patul de jos, la fereastră. Cei doi pleacă fără împotrivire. Ne întindem pe niște locuri excelente. O vreme ne mai gândim cu ciudă la pierderile suferite (pantalonii mei bufanți nu-i interesează pe hoți, nu fac parte din uniforma lor, dar unul dintre ei pipăie pantalonii din stofă de lână ai lui Valentin, se vede că-i plac). Și doar spre seară ajung și la urechile noastre șoaptele muștrătoare ale vecinilor: cum am putut cere ocrotire de la hoți și să-i trimitem pe doi dintre ai noștri sub pat? Și numai atunci am simțit înțepătura conștiinței ticăloșiei săvârșite, și m-am înroșit tot (și mulți

ani o să mă mai înroșesc, ori de câte ori îmi voi aduce aminte). Căci deținuții cenușii de pe paturile de jos sunt frații mei, articolul 58 -l b, prizonierii. Oare trecuse mult de când mă jurasem să împart cu ei aceeași soartă? Și, acum, îi trimit să se înghesuie sub pat? E drept că nici ei nu ne-au luat apărarea împotriva hoților, dar de ce trebuiau ei să se bată pentru slănină noastră, dacă nici noi n-am făcut-o? Destul de multe lupte cumplite încă din prozonierat i-au făcut să nu mai creadă în ceea ce se cheamă noblețe. Cu toate acestea nu-mi făcuseră nici un rău, pe când eu le-am făcut lor.

Astfel ne izbim unul de celălalt, cap în cap și bot în bot, pentru ca măcar cu trecerea anilor să devenim oameni... Să devenim oameni...

* închisoarea de tranzit îi este necesară chiar și unui novice, cu toate că îl jumulește și îl jupoaie, îi este foarte necesară! Ea îi gradează trecerea spre lagăr. Inima omului n-ar putea suporta o trecere bruscă, dintr-un singur salt. Conștiința lui n-ar putea rezista dintr-o dată la atâta bătaie de cap. Trebuie să se obișnuiască treptat.

Apoi, închisoarea de tranzit îi creează o aparență de legătură cu cei de acasă. De aici scrie el cea dintâi scrisoare legală: uneori pentru a da de știre că n-a fost împușcat, alteori pentru a da informații privind direcția de deplasare a convoiului, întotdeauna sunt primele cuvinte neobișnuite scrise acasă de către un om care a fost brăzdat de-a lungul și de-a latul de plugul anchetei. Acolo, acasă, și -l amintesc cum era înainte, dar el nu va mai fi niciodată astfel, și acest lucru iese brusc la iveală, ca un fulger, dintr-unul din rândurile scrise neîngrijit. Neîngrijit, pentru că deși scrisorile din tranzit sunt îngăduite și în curte se află o cutie poștală, nu poți în schimb nicicum să-ți procuri hârtie și creioane, nemaivorbind că nu ai cu ce să le ascuți. De altfel, se mai găsește câte o hârtie de ambalaj netezită, de la tutun ori de la zahăr, și careva Din celulă mai are vreun creion, iată dar cum se explică acele rânduri scrise cu hieroglife indescifrabile, care vor stârni armonia sau dezbinarea din familii.

Primind o astfel de scrisoare, unele femei își pierd capul și pleacă nesăbuite, sperând să-și mai prindă bărbatul la închisoarea de tranzit, deși nu li se va aproba să se întâlnească; nu vor izbuti altceva decât să -l împovăreze cu tot telul de lucruri. Una dintre ele a sugerat, după mine, subiectul pentru un monument închinat tuturor acestor femei, indicând până și locul.

Întâmplarea s-a petrecut în anul 1950, la închisoarea de tranzit din Kuibâșev. Închisoarea este situată într-o depresiune (de unde totuși se văd Porțile Volgăi de la Jiguli), deasupra căreia se ridică dinspre răsărit o colină lungă și înaltă, acoperită de iarbă. Această colină se afla dincolo de zonă și deasupra ei, iar noi, din vale, nu puteam să vedem cum se ajunge din afară în vârful ei. Rareori dacă se zărea cineva pe acolo, uneori pășteau câteva capre și alergau copii. Și iată că odată, într-o zi posomorită de vară, în vârful povâr-nișului a apărut o femeie îmbrăcată orășenește. Punându-și mâna streășină la ochi și mișcându-și ușor capul, a început să examineze zona noastră de sus. În diferitele curți ale închisorii se plimbau la această oră numeroși deținuți din trei celule mari. Și printre aceste trei sute de furnici înghesuite, căroră nu le puteai distinge chipul, ea voia să -l vadă în această prăpastie pe bărbatul său! Oare spera să i -l arate inima? Pesemne că nu-i aprobaseră întâlnirea și atunci a urcat pe acel povârniș. Toți deținuții din cele trei curți au observat-o și se uitau la ea. Jos, în vale, nu bătea vântul, dar acolo, sus, bătea zdravăn, îi fâlfâia rochia lungă și jacheta, îi flutura părul, mărturisind toată dragostea și neliniștea de care era cuprinsă.

Cred că statuia acestei femei, așezată chiar acolo pe colina de deasupra închisorii, cu fața spre Porțile Jiguli, cum stătea ea, ar putea să explice destule lucruri nepoților noștri*.

Multă vreme au lăsat-o în pace, presemne că garda nu avea chef să urce până acolo. Apoi a urcat un soldat, a început să strige, să dea din mâini și a alungat-o.

Închisoarea de tranzit îl mai înzestrează pe deținut și cu un orizont larg, cu o privire de perspectivă. Cum se spune: n-am ce mânca, dar trăiesc bine. În mișcarea neostoită de aici, în succesiunea zecilor și sutelor de inși, în sinceri-

*Căci poate vreodată această istorie secretă, această istorie aproape pierdută a Arhipelagului nostru va fi reflectată și în monumente! Eu, de pildă, am dinaintea ochilor încă unul: undeva pe Kolâma, pe un loc înalt – un Stalin de dimensiuni gigantice, așa cum ar fi visat el să se vadă. Cu mustățile de mai mulți metri, cu rânjetul unui comandant de lagăr, cu o mână trăgând hățurile, cu alta fluturând biciul ca să lovească atelajul alcătuit din sute de oameni, înhămați câte cinci și opintindu-se din greu. Această statuie ar arăta foarte bine la marginea peninsulei Ciukotka. Lângă stâmtoarea Bering. (Acele rânduri erau scrise când am citit Basorelief pe stâncă de Aldan-Semionov. Chiar și în această nuvelă cenzurată există ceva

asemănător. Se spune că pe înălțimea Mogutova din podișul Jiguli, deasupra Volgăi, la un kilometru de lagăr, a existat un Stalin uriaș, pictat pe stâncă în ulei, ce putea fi văzut de pe puntea vapoarelor. „

Tatea povestirilor și conversațiilor (în lagăr nu poți să vorbești așa, întotdeauna te temi să nu calci pe tentaculele colaboratorului operativ), te înviiorezi, te aerisești, te limpezești și începi să înțelegi mai bine ce se întâmplă cu tine, cu poporul și chiar cu lumea întreagă. Un tip excentric din celulă îți poate revela niște lucruri pe care nu le-ai citit niciodată, nicăieri.

Pe neașteptate, în celulă este adusă o minune: un tânăr militar înalt cu profil roman, cu părul blond, ondulat și netuns, în uniformă engleză, parca descins direct de pe țărmul Normandiei, un ofițer al trupelor de invazie. Ținuta lui este atât de mândră, ca și cum ar aștepta să se ridice toți în picioare în fața lui. Însă, de fapt, el nu se aștepta că va fi introdus printre prieteni: este închis de doi ani, dar încă n-a stat într-o celulă, și aici, la închisoarea de tranzit, a fost adus în secret într-un compartiment separat, și acum iată, pe neașteptate, din greșală sau cu bună știință, a fost introdus în grajdul nostru comun. Face câțiva pași prin celulă, observă un ofițer german în uniformă Wehrmachtului, începe să vorbească cu el în germană și se încing într-o discuție atât de înverșunată, încât ai fi zis că-s gata să folosească armele, dacă ar fi avut Trecuseră cinci ani de la război, și cum ni se împuiase capul că în Occident războiul fusese doar de formă, acum priveam contrariați la furia lor reciprocă: cât a stat printre noi acest neamț, n-am avut nici un conflict cu el.

Nimeni n-ar fi crezut povestirea lui Eric Arvid Andersen, dacă n-ar fi fost capul lui cruțat de tunsoare – un miracol în tot GULAG-ul; și această înfățișare de străin, și faptul că putea să discute liber în engleză și germană. După spusele lui, nu era fiul unui milionar, ci al unui miliardar suedez (să admitem că a exagerat), după mamă – nepotul generalului englez Robertson, comandantul zonei engleze de ocupație din Germania Cetățean suedez, s-a înrolat ca voluntar în armata engleză și, într-adevăr, a debarcat în Normandia După război a devenit ofițer activ în armata suedeză, însă era preocupat și de probleme sociale, setea de socialism era în el mai puternică decât atașamentul față de capitalurile tatălui. Urmărea cu profundă simpatie socialismul sovietic și chiar s-a convins pe viu de înflorirea lui când a venit la Moscova ca membru al delegației militare suedeze. Aici li s-au organizat banchete și au fost duși la vile în afara orașului, și acolo nu le-a fost deloc îngreunat contactul cu cetățeni sovietici simpli: cu artiste frumoșele, care nu

se grăbeau la nici un serviciu și își petreceau bucuroase vremea cu ei, chiar și între patru ochi. Convinși definitiv de triumful orânduirii noastre, la întoarcerea în Occident, Eric a publicat în presă articole în care apăra și proslăvea socialismul sovietic. Cu asta însă a exagerat și s-a nenorocit Exact în acești ani, 1947-1948, căutau să adune de pretutindeni tineri din Occident cu vederi progresiste, gata să renege capitalismul (și părea că era de ajuns să mai recruteze vreo douăzeci, și Occidentul se va cutremura și se va prăbuși). După articolele publicate, Eric a fost socotit potrivit pentru această serie, în vremea aceea făcea serviciul în Berlinul Occidental, și, cum soția era în Suedia, Eric, dintr-o slăbiciune bărbătească scuzabilă, vizita uneori o nemțoaică necăsătorită din Berlinul de Est. Acolo l-au prins într-o noapte și l-au legat (oare nu la astfel De cazuri se referă proverbul: „S-a dus la o văduvioară și-a ajuns la închisoare”? De când lumea este așa, nu era el cel dintâi). L-au adus la Moscova, unde Gromâko⁷, care cândva dejunase în casa tatălui său de la Stockholm și îl cunoștea personal pe fiu, vrând să-i întoarcă ospitalitatea, i-a propus tânărului să afurisească în mod public și capitalismul, și pe tatăl său. Pentru asta, fiului i se va asigura neîntârziat o viață de capitalist până la sfârșitul zilelor, însă cu toate că Eric nu pierdea nimic din punct de vedere material, spre uimirea lui Gromâko, el s-a arătat indignat și a început să pronunțe cuvinte injurioase. Necrezând în fermitatea lui, l-au închis la o vilă de lângă Moscova, unde îl hrăneau ca pe un prinț din basme (uneori îl supuneau la „represalii îngrozitoare”: nu mai veneau să ia comanda pentru meniul de a doua zi, și în loc de puiul preferat îi aduceau antricot). I-au ticsit camera cu operele lui Marx-En-gels-Lenin-Stalin și au așteptat un an, crezând că se va reeduca. Spre surpriza lor, acest lucru nu s-a întâmplat. Atunci au plasat pe lângă el un fost general-lo-cotenent, care făcuse doi ani de lagăr la Norilsk. Probabil socoteau că gene-ral-lo-cotenentul va izbuti să plece capul lui Eric în fața grozăviilor lagărului. Dar general-lo-cotenentul și-a îndeplinit prost această misiune ori nu a vrut să și-o îndeplinească, în vreo zece luni de conviețuire, el n-a făcut decât să - l învețe pe Eric ruseasca lui stricăță și să-i întrețină repulsia, ce se născuse în el, pentru chipiele albastre, în vara lui 1950, Eric a fost chemat încă o dată la Vâșinski, el a refuzat încă o dată (împotriva tuturor regulilor, călcând în picioare existența cu conștiința!). Atunci însuși Abakumov i-a citit lui Eric hotărârea prin care era condamnat la douăzeci de ani de închisoare (pentru ce?). Nici ei nu erau bucuroși că se încurcaseră cu acest neisprăvit, însă nu puteau să-i dea drumul îndărăt în Occident. Și atunci l-au transportat

în compartimentul separat, atunci a ascultat prin perete povestea fetei din Moscova, iar dimineața a văzut pe fereastră Rusia din Riazan cu acoperișuri din paie putrede.

Acești doi ani i-au întărit foarte mult încrederea în Occident. El credea orbește în Occident, nu voia să-i recunoască slăbiciunile, considera invincibile armatele occidentale, iar pe politicienii lui – infailibili. El n-a crezut relatarea noastră, că în timp ce el a fost închis, Stalin a hotărât blocada Berlinului și că ea a mers ca pe roate. Gâtul alb ca laptele al lui Eric și obrajii lui crem-gălbui deveneau stacojii de indignare când noi ne băteam joc de Churchill și de Roosevelt. Era, de asemenea, convins că Occidentul nu va tolera reclusiunea lui, a lui Eric; că, primind informații de la închisoarea de tranzit din Kuibâșev, serviciile de spionaj vor afla că Eric nu s-a înecat la Berlin, în Spree, ci zace la închisoare în Uniune, și va fi răscumpărat ori schimbat. (Prin această credință în caracterul special al destinului său printre alte destine de pușcăriași el amintea de ortodocșii noștri comuniști bine intenționați.) În ciuda controverselor aprinse, el ne-a invitat, pe Panin și pe mine, să -l vizităm la Stockholm, când vom avea ocazia („Pe noi ne cunoaște toată lumea, spunea el, surâzând obosit. Tatăl meu întreține aproape toată curtea regelui Suediei”). Deocamdată, însă, fiul miliardarului nu avea cu ce să se șteargă, și eu i-am dăruit un prosop, cam uzat, căci aveam două. Curând l-au trimis mai departe cu convoiul*.

Și transferurile continuă. Ba introduc, ba scot, câte unul ori în grup, îi mână cu convoiul care încotro. Aparent, această mișcare este operativă, planificată și bine gândită, nici nu îți vine să crezi cât este de absurdă.

În 1949 sunt create lagărele speciale și din hotărârea supremă a nu știu cui mulțimi de femei sunt transferate din lagărele nordului european al Rusiei și din cele de dincolo de Volga – prin tranzitul din Sverdlovsk – în Siberia, în Taișet, în Oziornâi. Dar în anul 1950, cineva a găsit că e mai comod să concentreze femeile nu în lagărul din Oziornâi, ci în Dubrovnoe – în Temnikov, în Mordovia. Și iată-le pe aceste femei, bucurându-se de toate condițiile călătoriilor gulagoviste, cum se îndreaptă spre apus, trecând prin aceeași închisoare de tranzit din Sverdlovsk. În anul 1951 sunt create noi lagăre speciale în regiunea Kemerovo: iată unde este necesară munca femeilor! Și ghinionistele femei sunt chinuite acum în lagărele din Kemerovo, unde au ajuns trecând tot prin blestematul tranzit din Sverdlovsk. A sosit epoca eliberării – dar nu pentru toate! Iar acele femei, care au rămas să-și continue condamnarea în timpul dezghețului general de sub Hrușciiov, sunt aruncate iar din Siberia, prin închisoarea de tranzit din Sverdlovsk, în Mordovia: va fi mai sigur dacă sunt adunate laolaltă.

Păi da, noi avem economie închisă, toate insulițele sunt ale noastre și pentru omul rus distanțele nu sunt atât de mari.

Așa ceva putea să pățească și câte un nenorocit de zek separat. Șendrik, un flăcău voinic și vesel, cu fața simplă, cum se spune, muncea cinstit într-unul din lagărele din Kuibâșev și nu simțea năpasta deasupra lui. Și totuși ea l-a lovit. În lagăr s-a primit o dispoziție urgentă, și nu a oricui, ci chiar a ministrului afacerilor interne (de unde putea ministrul să afle de existența lui Șendrik?)!

— Șendrik să fie adus de urgență la Moscova, la închisoarea Nr. 18. L-au înhățat, l-au târât la închisoarea de tranzit din Kuibâșev, de acolo, fără a mai zăbovi – la Moscova, dar în nici o închisoare Nr. 18, ci, împreună cu toți ceilalți, la bine cunoscuta Krasnaia Presnia. (Șendrik nu știa nimic de Nr. 18, lui nu-i spusese ră.) Dar năpasta lui nu dormea: n-au trecut nici două zile și l-au aruncat într-un convoi, și acum l-au dus în Peciora Dincolo de fereastra

*De atunci i-ani întrebat pe suedezii întâlniți întâmplător sau pe cei care călătoreau în Suedia: cum să găsesc această familie? Au auzit de acest om care a dispărut? La întrebarea mea toți zâmbeau: Andersen în Suedia este precum Ivanov în Rusia, iar acel miliardar nu există. Și doar acum. După douăzeci și doi de ani, recitind această căite, am avut o revelație: păi. Sigur, i s-a interzis să-și spună numele și prenumele adevărate! Desigur, l-a prevenit Abakumov că, în cazul când va vorbi, îl va distruge. Și el a pornit prin închisorile de tranzit ca un Ivanov suedez. Și doar prin niște detalii secundare ale biografiei lui lăsa în memoria celor pe care îi întâlnea întâmplător o urmă a vieții lui distruse. Mai spera ca orice om să și-o salveze, ca și milioanele de mielușei din această carte: deocamdată o să stea la închisoare, pe urmă Occidentul indignat o să -l elibereze. Nu înțelegea tăria Răsăritului. Și nu înțelegea că un asemenea martor, care a dat dovadă de o fermitate cum nu s-a văzut în acest Occident lipsit de vlagă, nu va fi eliberat în veci. Dar poate că încă mai trăiește. (Notă din anul 1972)

Vagonului, natura devenea tot mai săracă și mai posomorâtă. Flăcăul s-a înfricoșat: el știa de ordinul ministrului, și, dacă îl expediază atât de rapid la nord, înseamnă că ministrul posedă materiale de temut împotriva lui. La toate neplăcerile îndurate pe drum s-a mai adăugat și aceea că i-au furat rația de pâine pe trei zile, și la Peciora a ajuns clătinându-se. Peciora l-a primit cu ostilitate: l-au trimis la muncă pe timp de zloată, flămând și fără să -l lase să se instaleze, în două zile n-a izbutit să-și usuce cămașa nici

măcar o dată și nici să-și umple salteaua cu crenguțe de brad, că i-au ordonat să predea tot ce primise în dotare și din nou l-au luat și l-au dus și mai departe – la Vorkuta. După cum se vedea, ministrul hotărâse să -l piardă pe Șendrik, e drept, nu doar pe el, ci întreg convoiul. La Vorkuta nu s-au atins de el o lună întreagă. Mergea la muncile comune, încă nu-și revenise de pe urma strămutărilor, dar începea să se împace cu soarta sa de dincolo de cercul polar. Pe neașteptate, într-o zi l-au scos din mină, l-au adus cu sufletul la gură în lagăr să predea efectele și peste o oră l-au pornit spre sud. Asta semăna, fără nici o îndoială, a răfuială personală! L-au adus la Moscova, la închisoarea Nr. 18. L-au ținut o lună în celulă. Pe urmă l-a chemat nu știu ce locotenent-colonel și l-a întrebat: „Unde ați dispărut? Este adevărat că sunteți tehnician constructor de mașini?” Șendrik a încuviințat. Și atunci l-au luat să -l ducă în insulele Paradisului! (Da, există și asemenea insule în Arhipelag!)

Acest du-te-vino de oameni, aceste destine și aceste povestiri înfrumusețează foarte mult viața închisorilor de tranzit. Și veteranii lagărelor te povățuiesc: stai culcat și nu te încontra! Aici primești rația garantată și nu e nevoie să muncești. Când nu este prea mare înghesuială, poți să dormi pe săturate, întinde-te și stai culcat de la o ciorbă la cealaltă. Nu mănânci pe săturate, dar dormi pe săturate. Numai cel care a trecut prin muncile comune din lagăr, poate înțelege că închisoarea de tranzit este casă de odihnă, fericire în drumul nostru. Și încă un avantaj: când dormi ziua, condamnarea trece mai repede. Să-ți omori ziua, că noaptea nu se vede!

Este drept, știind că munca l-a creat pe om și numai munca îl reeduce pe criminal, având uneori niște munci auxiliare de făcut, alteori angajându-se să-și consolideze finanțele pe degeaba, stăpânii închisorilor de tranzit trimit la muncă și această forță de muncă aflată în trecere.

În același tranzit din Kotlas, înainte de război, această muncă nu era defel mai ușoară decât cea din lagăr, într-o zi de iarnă, șase-șapte deținuți slăbiți, înhămați la o sanie, în mod obișnuit trasă de un tractor (!), trebuiau s-o tragă doisprezece kilometri pe fluviul Dvina până la gura râului Vâcegda. Ei se poticneau și cădeau în zăpadă, sania se împotmolea. Se pare că nu putea fi născocită o muncă mai istovitoare! Însă asta nu era muncă, ci doar un exercițiu de încălzire. Acolo, la gura Vâcegdei, sania trebuia încărcată cu zece metri cubi de lemne și, în aceeași formație, același atelaj (Repin nu mai este, iar pentru pictorii contemporani acesta nu constituie un subiect, ci ar însemna o copie grosolană după natură), trebuia tras până la punctul de

tranzit! Astfel încât ce să mai vorbim de lagăr?! Ești mort înainte de a ajunge

*Rație garantată de GULag când nu exista de lucru.

În el. (Brigadierul acestor lucrări era Kolupaev, iar mârtoagele – inginer electrician Dmitriev, locotenent-colonelul de intendență Beliaev, cunoscutul nostru Vasili Vlasov și alții – pe care azi nu-i mai poți aduna la un loc.) în timpul războiului, închisoarea de tranzit din Arzamas își hrănea deținuții cu frunze de sfeclă, în schimb îi punea să muncească permanent. Pe lângă ea funcționau ateliere de croitorie, un atelier de pâsiari (să clătești căputele de lână în apă fierbinte în care s-au adăugat acizi).

La Krasnaia Presnia, în vara anului 1945, ne duceam să muncim ca voluntari doar ca să ieșim din celulele înăbușitoare, să muncim pentru dreptul de a respira o zi întreagă aer curat; pentru dreptul de a ședea fără opreliști și fără să te grăbești în closetul din scânduri (iată ce mijloc de stimulare se scapă deseori din vedere!), încălzit de soarele din august (erau zilele Potsda-mului și Hiroshimei), cu zumzăitul pașnic al unei albine solitare; în sfârșit, pentru dreptul de a primi seara o sută de grame de pâine în plus. Ne duceau pe cheiul râului Moscova, unde se descărcau lemne. Trebuia să rostogolim bușteni dintr-o stivă și să-i aranjăm în altă stivă. Era mai multă cheltuială de forțe, decât compensații și totuși, ne duceam acolo cu plăcere.

De multe ori mă înroșesc când îmi amintesc de anii tinereții (și anii tinereții mele i-am petrecut acolo). Dar din ceea ce te întristează tragi învățăminte. S-a dovedit că de pe epoleții de ofițeri, care numai doi anișori au tresăltat pe umerii mei, s-a scuturat pulbere de aur otrăvită, ce s-a depus în adânciturile dintre coastele mele. În acea dană fluvială, tot un fel de lagăr mai mic, căci era împrejmuit de o zonă cu turnuri de pază, noi eram muncitori din afară, temporari, și niciodată nu s-a zvonit măcar că s-ar putea să ne lase să ne ispășim condamnarea în acest lagăr mic. Însă când ne-au aliniat pentru prima dată, și când dispecerul-distribuitor a trecut de-a lungul rândului să aleagă din ochi brigadieri temporari, inima mea meschină bătea să se spargă sub bluza militară: pe mine, pe mine, alege-mă pe mine!

Nu m-a ales. Dar de ce voiam asta? Aș fi făcut și mai multe greșeli de care să-mi fie rușine.

O, ce greu este să te dezbari de gustul puterii!... Acest lucru trebuie înțeles.

A fost o vreme când Krasnaia Presnia aproape că devenise capitala GULAG-ului, în sensul că oriîncotro ai fi plecat, nu puteai s-o ocolești, cum de altfel nu puteai să ocolești nicicum Moscova. Așa cum de la Tașkent la Soci și din Cernigov la Minsk cel mai comod este să treci prin Moscova, tot așa și deținuții, care plecau în diferite direcții ori veneau de pretutindeni, treceau prin Presnia. Tocmai în această perioadă am nimerit și eu acolo. Presnia stătea să se prăbușească de atâta aglomerație. S-au apucat să construiască un corp nou. Doar trenurile directe, cu vagoane de transportat animale, încărcate cu deținuți condamnați de serviciile de contrainformații ocoleau Moscova pe linia de centură, care trecea chiar pe lângă Presnia, salutând-o, poate, cu șuierat de sirenă.

Dar sosind la Moscova ca să schimbăm trenul, mai posedăm totuși un bilet și nutrim speranța ca mai devreme ori mai târziu să pornim în direcția ce ne-a fost destinată. La Presnia, la sfârșitul războiului și în anii următori, nu doar cei sosiți, dar nici persoane marcante, nici chiar șefii GULag-ului nu puteau să știe cine și încotro va pleca acum. Atunci, rânduierile închisorilor nu erau cristalizate precum în anii '50, nimănui nu i se prescria nici un itinerar și nici un punct de destinație, cel mult câteva note de serviciu: „Pază severă!”, „A nu se folosi decât la munci comune!” Pachete cu dosarele deținuților, mape hărtănite, unele dintre ele legate cu sfoară de cânepă ori cu surogatul ei din hârtie, erau cărate de sergenții din escortă în clădirea separată, construită din lemn, a cancelariei închisorii și aruncate pe rafturi, pe mese, sub mese, sub scaune sau pur și simplu pe dușumea în culoar (așa cum prototipurile lor zăceau în celule), se dezlegau, se împrăstiau și se amestecau. Una, două, trei camere erau ticsite cu aceste dosare amestecate. Secretarele de la cancelaria închisorii – femei libere, bine hrănite și leneșe, îmbrăcate în rochii înflorate, asudau din pricina zăpușelii, își făceau vânt cu evantaie improvizate și flirtau cu ofițerii din închisoare sau din escortă. Niciuna dintre ele nu dorea și nu avea putere să scormonească în acest haos. Însă eșaloanele trebuiau să pornească! De câteva ori pe săptămână câte un tren cu vagoane roșii. Și în fiecare zi, câte o sută de oameni erau expediați cu camioanele în lagărele din apropiere. Dosarul fiecărui zek trebuia să fie trimis o dată cu el. Dar cine să se ocupe de ele în această harababură, cine să le sorteze și să alcătuiască convoaiele?

Această treabă a fost încredințată câtorva dispeceri-distribuitori de munci – aleși dintre dini ori semicolori „, dintre” slujbașii „închisorii de tranzit. Ei umblau liberi pe coridoarele închisorii, intrau în clădirea cancelariei, de ei

depindea ca dosarul tău să fie introdus într-un convoi rău, sau să-și înconvoaie spinarea îndelung ca să -l găsească și să -l plaseze într-unul bun. (Novicii nu se înșelau crezând că există lagăre ale morții, dar se înșelau amarnic, crezând că există altele mai bune.” Bune” nu pot fi lagărele, ci doar unele destine în aceste lagăre, iar asta nu se aranjează decât acolo, pe loc.) Că întreg viitorul deținuților depindea de un alt deținut ca și ei, cu care poate ar trebui să găsească un prilej să stea de vorbă (chiar prin intermediul băieșului), căruia poate că ar trebui să-i strecoare ceva spagă (chiar prin intermediul magazionerului) – era chiar mai rău decât dacă destinul i-ar fi fost hotărât orbește de rostogolirea zarurilor. Această posibilitate nevăzută și ratată de a merge la Nalcik în loc de Norilsk în schimbul unei scurte de piele, la Serebrianâi Bor în loc de Taișet – în schimbul unui kilogram de slănină (și s-ar putea să te lipsești și de scurtă, și de slănină degeaba) nu făcea decât să rănească și să agite sufletele obosite. Poate că cineva a reușit, poate că cineva s-a aranjat în felul acesta, dar erau mai fericiți aceia care n-au avut nimic de dat ori s-au ferit de această ispită.

*Semicolorul este acela care prin spirit se apropie de lumea hoților, care se străduiește să-și însușească legile lor, dar încă nu a fost acceptat în mediul acestora.

Această supunere în fața destinului, faptul de a nu lăsa voința să-ți organizeze viața, recunoașterea faptului că este imposibil să prevezi ce este mai bun și ce este mai rău, dar că este ușor să faci un pas pe care pe urmă îl vei regreta – toate acestea îl eliberează pe deținut de o parte a lanțurilor sale, îl face mai liniștit și îi conferă chiar un aer de măreție.

Astfel, deținuții ședea întinși de-a valma în celule, iar destinele lor zăceau în teancuri neclintite în camerele cacelariei închisorii. Dispecerii luau dosarele din colțul cel mai accesibil. Și se întâmpla că unii zeki se sufocau câte două și câte trei luni în această Presnia blestemată. Alții însă treceau prin ea cu viteză de meteoriți. Din pricina acestei aglomerații, din pricina grabei și dezordinilor cu dosarele, la Presnia (ca de altfel și în alte închisori de tranzit) avea loc schimbul de condamnări. Pe cei cu Cincizeci și Opt nu-i păștea acest pericol, deoarece condamnările lor, parafrazându-l pe Gorki, erau Condamnări cu literă mare, fuseseră concepute mari, iar când totuși parcă se apropiau de sfârșit – nu se apropiau câtuși de puțin, însă hoții și ucigașii de mare calibru erau interesați să facă schimb cu vreun prostănac de drept comun. Și ei, ori acoliții lor, se dădeau pe lângă acesta și începeau să -l chestioneze cu simpatie, iar el neștiind că un condamnat pe termen

scurt, aflându-se într-o închisoare de tranzit, nu trebuie să dezvăluie nimic despre sine, începea să spună sincer că se numește, să zicem, Vasili Parfionâci Evrașkin, născut în 1913 la Semidubie, unde locuia și acum. Condamnat la un an, articolul 109, neglijență în muncă. Pe urmă, acest Evrașkin a adormit, dar poate că n-a adormit, dar în celulă era atâta larmă, iar lângă ghișeul deschis înghesuiala e atât de mare, încât este imposibil să te apropii ca să auzi cum dincolo, în coridor este strigată în viteză lista celor ce vor pleca în convoi. Câteva nume le-au strigat de două ori, apoi cei de la ușă au strigat în celulă, dar pe Evrașkin nu l-au strigat, pentru că îndată ce acest nume a fost strigat în coridor, banditul lingușitor (se pricep când trebuie) și-a vârât mutra prin ghișeu și a răspuns iute și încet: „Vasili Parfionâci, anul 1913, satul Semidubie, articolul 109, un an”, și a dat fuga după lucruri. Adevăratul Evrașkin, a căscat, s-a întins pe pat, așteptând răbdător strigarea de mâine. Așa a așteptat o săptămână, o lună, apoi a îndrăznit să -l deranjeze pe șeful pavilionului: pe el de ce nu -l cheamă să -l trimită cu convoiul? (Pe un oarecare Zviaga îl strigă în fiecare zi prin toate celulele.) Și când peste o lună sau peste o jumătate de an se învrednicesc să-i strige la apel după dosare, la urmă rămâne doar dosarul lui Zviaga: recidivist, dublu asasinat și jefuirea unui magazin, zece ani.

— Și un deținut mic și sfios, care se dă drept Evrașkin. Din fotografie nu se deslușește nimic, dar el este Zviaga și trebuie ascuns la Ivdel – lagăr disciplinar, altfel trebuie să se recunoască greșeala săvârșită de închisoare. (Dar nimeni nu știe încotro a plecat cu convoiul falsul Evrașkin, nu mai există nici o listă. Cu termenul lui de un an însă a nimerit la munci agricole, nu se mai află sub escortă, i s-au socotit trei zile pentru una ori a evadat și se află de mult acasă, sau mai precis – la închisoare, executând o nouă condamnare.) Existau și tipi originali care își vindeau pedepsele scurte pentru un kilogram sau două de slănină.

Socoteau că ulterior oricum se vor lămuri, și identitatea lor va fi restabilită, în parte e adevărat*.

În anii când dosarele deținuților nu prevedeau destinația finală, închisorile de tranzit se transformaseră în piețe de sclavi. Cumpărătorii deveniseră oaspeți doriți în închisorile de tranzit, acest cuvânt se auzea și se rostea tot mai des în celule fără nici o ironie. Așa cum peste tot în industrie au început să nu mai aibă răbdare să aștepte ce li se trimite de la centru prin repartitie, ci să-și trimită emisarii lor – „acceleratori” și „urmăritori”, tot așa și în GULAG: indigenii din insule mureau pe capete; deși nu costau nici o rublă,

figurau la socoteală, și administrația trebuia să se îngrijească să aducă alții ca să nu scadă planul. Cumpărătorii trebuiau să fie oameni isteți, cu ochiul format, să examineze bine ceea ce cumpără, și să nu îngăduie să li se vâre pe gât deținuți care de-abia își mai duc zilele ori invalizi. Nu erau buni cumpărători cei care își alegeau convoiul după dosare, negustorii conștiincioși cereau să li se expună marfa vie și goală. Așa se și spunea – marfă, și nu zâmbea nimeni. „Ei, ce marfă ați adus?”, a întrebat un cumpărător la gara închisorii Butârki, cercetând-o cu de-amănuntul pe Ira Kalina, de șaptesprezece ani.

Natura umană, chiar dacă se schimbă, nu o face cu mult mai repede decât aspectul geologic al Pământului. Și același sentiment de curiozitate, desfătare și plăcere a încercării pe care îl simțeau negustorii în piața de sclave cu douăzeci și cinci de veacuri în urmă, îi stăpânea, firește, și pe funcționarii gulagoviști la închisoarea Usman, în anul 1947, când ei, vreo douăzeci de bărbați în uniforme MVD, s-au așezat la câteva mese, așternute cu cearceafuri (pentru a conferi importanță momentului, altfel ar fi fost cam jenant), în timp ce deținutele, care se dezbrăcaseră într-o boxă alăturată, trebuiau să se perinde goale și desculțe prin fața lor, să se întoarcă roată, să se oprească, să răspundă la întrebări. „Mâinile la o parte!” le ordonau acelora care adoptau poza de apărare a statuilor antice (căci ofițerii își alegeau în mod serios amante, pentru ei și pentru anturajul lor).

Astfel, în felurite ipostaze, umbra grea a bătăliei penitenciare de mâine îi ascunde deținutului novice bucuriile inocente ale închisorii de tranzit.

Pentru două nopți, în celula noastră de la Presnia a fost introdus un deținut cu repartiție specială, care s-a întins alături de mine. El avea repartiție specială, adică la Administrația Centrală i s-a eliberat o scrisoare de însoțire care îl urma din lagăr în lagăr, în care se menționa că el este tehnician constructor și, în noul loc, trebuie folosit doar ca atare. Călătorește cu vagon-zak-ul, stă în celule comune la închisorile de tranzit, dar sufletul lui nu tremură: este apărat de scrisoarea de însoțire, nu va fi trimis să doboare copaci.

O expresie hotărâtă, revelând cruzime, constituia trăsătura principală a acestui deținut trecut prin lagăre, care își ispășise o mare parte din pedeapsă, (încă nu știam că o expresie identică se va așterne cu timpul și pe fețele noastre, ale tuturor, pentru că expresia plină de cruzime și fermitate constituie trăsătura națională a insularilor din GULAG. Exemplarele cu o expresie

*De altminteri, cum scrie P. Lakuhovici despre deținuții porecliți „mâncători de posmagi”, vânzarea condamnărilor exista și în secolul trecut, era un truc vechi.

blândă, concesivă, se prăpădesc repede în insule.) Privea cu amuzament prima noastră bălăceală, ca și cum ar fi privit niște cățeluși de două săptămâni. Ce ne așteaptă în lagăr? L-a fost milă de noi și ne-a povățuit.

— De la primul pas pe care îl veți face în lagăr, toți or să încerce să vă înșele și să vă fure. Să nu credeți pe nimeni, decât pe voi înșivă! Să vă uitați în jurul vostru: nu se furișează cineva să vă muște? Cu opt ani în urmă, când am ajuns în lagărul din Kargopol, eram la fel de naiv ca și voi. Ne-au dat jos din tren, și escorta se pregătea să ne conducă: până în lagăr erau zece kilometri, zăpadă moale, adâncă. Se apropie de noi trei sănii. Un nene voinic, pe care escorta îl lasă în pace, ne spune: „Fraților, așezați lucrurile în sănii, vi le ducem noi!” Ne aducem aminte – am citit în literatură – că lucrurile deținuților sunt cărate cu căruțele. Ne-am zis: nu sunt chiar lipsiți de omenie cei din lagăr, se îngrijesc de noi. Am așezat lucrurile. Săniile au plecat. Și duse au fost. Nu le-am mai văzut niciodată. Nici măcar ambalajele goale.

— Dar cum se poate întâmpla una ca asta? Ce, acolo nu există lege?

— Nu puneți întrebări stupide. Există lege. Legea este taigaua. Adevăr însă n-a existat niciodată în GLJLAG și nici nu va exista. Această întâmplare din Kargopol este simbolul GULAG-ului. Apoi nu uitați: în lagăr nimeni nu face nimic pe degeaba, din bunătatea sufletului. Aici, totul se plătește. Dacă vi se propune ceva dezinteresat, să știți că vi se pune la cale o festă, că asta e o provocare. Și, lucrul cel mai important: să evitați muncile comune! Să le evitați chiar din prima zi! Dacă din prima zi ați ajuns la munci comune – sunteți pierduți, pentru totdeauna.

— Muncile comune...?

— Muncile comune sunt muncile principale, muncile de bază, care se execută în lagărul respectiv. Cu aceste munci sunt ocupați optzeci la sută dintre deținuți. Și toți dau ortul popii. Toți până la unul. Și în locul lor aduc alții noi – tot pentru comune. Acolo sunteți storși de ultimele puteri. Și întotdeauna veți fi flămânzi. Și întotdeauna veți fi uzi. Și fără încălțări. Și furați, și înșelați la măsurarea și cântărirea normei. Și veți locuiam cele mai proaste barăci. Și nimeni nu se va îngriji de sănătatea voastră, în lagăr trăiesc doar cei care nu muncesc la comune, încercați cu orice preț să nu ajungeți la comune! Chiar din prima zi.

Cu orice preț!

Cu orice preț...?

La Krasnaia Presnia am acceptat și mi-am însușit sfaturile – câtuși de puțin exagerate – ale crudului deținut cu repartiție specială, însă am uitat să -l întreb: care este măsura acestui preț? Care este limita lui?

Capitolul 3 CARAVANELE ROBIILOR ESTE un CHIN să călătorești cu vagon-zak-ul, cu duba – insuportabil, închisoarea de tranzit îți scoate și ea sufletul curând. Cel mai bine ar fi să se elimine toate acestea și să te expedieze direct în lagăr cu vagoanele roșii.

Ca întotdeauna interesele statului și interesele individului coincid și aici. Este avantajos și pentru stat să expedieze condamnații în lagăr pe o rută directă, fără a mai îngreuna magistralele orășenești, transportul auto și personalul închisorilor de tranzit. Acest lucru este de mult cunoscut și perfect asimilat și în GULAG: caravanele roșcovanelor (vagoane roșii pentru transportul vitelor), caravanele șlepurilor, iar unde nu există nici șine, nici apă -caravanele pedestre (deținuții nu au voie să exploateze caii și cămilele).

Trenurile roșii sunt întotdeauna avantajoase acolo unde tribunalele lucrează rapid ori acolo unde închisoarea de tranzit este arhiplină și există posibilitatea să se expedieze dintr-o dată o masă mare de condamnați. Așa au expedit milioanele de țărani în anii 1929-1931. Așa au surghiunit Leningradul din Leningrad. Așa a fost colonizată Kolâma în anii '30: „capitala țării noastre” 1, Moscova, scuipa zilnic câte un tren dintre acestea până la Sovetskaia Găvan, până în portul Vanino². Și fiecare centru regional expedia trenuri roșii, doar că nu în fiecare zi. Așa au colonizat, în 1941, Republica Nemților din ținutul Volgăi în Kazahstan și de atunci, la fel, toate celelalte naționalități, în 1945, cu astfel de trenuri au transportat pe fiicele și fiii răătăcitori ai Rusiei din Germania, din Cehoslovacia, din Austria și pur și simplu pe toți cei care se apropiau singuri de frontierele occidentale. Așa au concentrat, în 1949, în lagărele speciale pe toți cei condamnați în virtutea articolului Cincizeci și Opt.

Vagoanele pentru deținuți circulă conform orarului banal al căilor ferate, trenurile roșii circulă conform unui ordin special semnat de un general important al GULag-ului. Vagon-zak-ul nu poate merge într-un loc pustiu, la locul de destinație există întotdeauna o gară și un orașel, chiar dacă este unul prăpădit, și o închisoare de detenție preventivă cu acoperiș, însă trenul roșu poate merge și într-un loc pustiu: acolo unde ajunge el, imediat alături

se va ridica neîntârziat din mare, din marea stepei ori a taigalei, o nouă insulă a Arhipelagului.

Dar nu orice vagon roșu și nu de la început poate să care deținuți: mai întâi el trebuie să fie pregătit. Pregătit nu în sensul la care, poate, s-a gândit cititorul: că trebuie măturat și curățat de cărbuni și de var, care se transportaseră înaintea oamenilor, asta nu se face întotdeauna. Și pregătit nu în sensul că în caz de iarnă trebuie călăfătit și prevăzut cu o sobă. (Când a fost Construit tronsonul de cale ferată de la Kniaj-Pogost la Ropcea, care încă nu fusese inclus în rețeaua generală a căilor ferate, au început numaidecât să transporte pe el deținuți în vagoane care nu fuseseră prevăzute nici cu sobe, nici cu paturi. Iarna, zeki stăteau întinși pe dușumeaua acoperită cu zăpadă înghețată, în vremea când încă nu primeau hrană caldă, pentru că trenul izbutea să parcugă această porțiune în mai puțin de douăzeci și patru de ore. Cine poate, fie și în gând, să stea culcat acolo, să supraviețuiască aceste optsprezece-douăzeci de ore – să dea Dumnezeu să supraviețuiască!) Iată despre ce pregătire era vorba: trebuie verificate integritatea și soliditatea pardoselii, pereților și plafonului vagonului; trebuie zăbrelite trainic micile lui ferestruici, trebuie tăiată în pardoseală o gaură pentru scurgere, și acest loc trebuie consolidat de jur împrejur cu o garnitură de tablă bătută în multe cuie; trebuie repartizate pe întreaga garnitură în mod egal și cu frecvența necesară vagoanele cu platformă (aici sunt instalate santinelele escortei cu mitraliere), și dacă sunt puține platforme – trebuie completate; trebuie instalate scările de urcat pe acoperiș; trebuie stabilite locurile unde vor fi instalate proiectoarele și asigurată alimentarea lor continuă cu electricitate; trebuie pregătite ciocanele de lemn cu cozi lungi; trebuie atașat un vagon de călători pentru statul major al convoiului, dacă nu există – să se instaleze sobe pentru șeful gărzii, pentru agentul operativ al MVD-ului și pentru escortă; trebuie amenajate bucătării – pentru escortă și pentru deținuți. Și abia pe urmă se poate trece de-a lungul vagoanelor și să se scrie cu creta strâmb: „Echipamente speciale” sau „Alimente alterabile”. (în Vagonul al șaptelea, Evghenia Ghinzburg a descris foarte pregnant transportul cu vagoanele roșii și ne scutește mult de a intra în detalii.)

După ce pregătirea garniturii a luat sfârșit, urmează acum complicata operație de luptă a îmbarcării deținuților în vagoane. Aici trebuie obligatoriu îndeplinite două obiective importante: să se ferească îmbarcarea de privirile locuitorilor și să fie terorizați deținuții.

Îmbarcarea trebuie ascunsă locuitorilor pentru că în tren urcă dintr-o dată circa o mie de persoane (cel puțin douăzeci și cinci de vagoane) nu este grupul micuț din vagon-zak, care poate fi încărcat de față cu oameni. Toți știu, firește, că se fac arestări în fiecare zi și în fiecare oră, dar nimeni nu trebuie să se înspăimânte văzându-i pe *oți laolaltă, în Oriol, în anul 1938, nu puteai spune că există vreo casă din care să nu fi fost arestat cineva, în plus, căruțele țărănești cu muieri bocind se îngrămădesc în piața din fața închisorii din Oriol, precum la execuția strelîților³ din tabloul lui Surikov. (Ah, cine ar mai putea să picteze așa ceva? Nici o speranță: nu e la modă, nu e modern...) Nu trebuie să arătăm oamenilor noștri sovietici că se formează câte un tren în fiecare zi (la Oriol așa a fost în acel an). Nici tineretul nu trebuie să vadă: tineretul este viitorul nostru. Iată de ce doar noaptea – noapte de noapte câteva luni la rând – mână de la închisoare la gară coloanele pedestre ale negrului convoi (dubele sunt ocupate cu noile arestări). Este adevărat că femeile își dau seama, fac cum fac și află.

— Și iată-le, din tot orașul, se furișează noaptea la gară și pândesc garniturile de pe liniile de garaj, aleargă de-a lungul vagoanelor, poticnindu-se de traverse și de șine, și strigă lângă fiecare Vagon: „Cutare nu-i aici? Cutare și cutare nu-i? Și aleargă spre următorul, iar de acesta se apropie altele: cutare nu-i aici? Și deodată – un răspuns dintr-un vagon sigilat:” Da! Sunt aici! „sau:” Căutați mai departe! Este în alt vagon! „Sau:” Femei! Ascultați! Soția mea stă aici aproape, lângă gară, dați fuga și spuneți-i!”

Aceste scene nevrednice de modernismul contemporan sunt dovada organizării defectuase a îmbarcării în tren. Dar din greșeli se învață și iată că din nu știu ce noapte garnitura este înconjurată cu un cordon de câini care mârâie și latră.

Și la Moscova, fie de la vechea închisoare de tranzit de pe Sretenskaia (acum nici deținuții nu-și mai amintesc), fie de la Krasnaia Presnia, îmbarcarea în trenurile roșii se face numai noaptea – este lege.

Totuși chiar dacă nu are nevoie de strălucirea excesivă a astrului zilei, escorta utilizează sorii nocturni: proiectoarele. Ele sunt comode și prin faptul că pot fi concentrate în locul dorit, acolo unde deținuții stau pe pământ într-o grămadă speriată în așteptarea comenzii: „Următorii cinci – drepti! La vagon – fuga marș!” (Numai fuga marș! Ca să nu privească în jur, să nu gândeas-că, să fugă ca și cum ar fi urmărit de câini și doar să se teamă să nu cadă.) Și pe acesta cărăruie denivelată pe care ei aleargă și pe scara vagonului pe care se cațără. Fasciculele fantomatice și ostile ale

proiectoarelor nu fac numai să lumineze: ele constituie partea importantă a spectacolului organizat pentru înspăimântarea deținuților, împreună cu strigătele ascutite, cu amenințările și loviturile cu patul armelor; o dată cu comanda: „Culcat la pământ!” (Iar uneori, precum în același Oriol, în piața de lângă gară: „În genunchi!” – și precum niște pelerini moderni, o mie de oameni îngenunchează); o dată cu această fugă spre vagon absolut inutilă, dar foarte importantă pentru înfricoșare; o dată cu lătratul turbat al clinilor; o dată cu armele îndreptate asupra voastră (carabine ori automate, în funcție de deceniu). Important este să fie zdrobită, înfrântă voința deținutului, ca nici măcar gândul la fugă să nu i se înfiripe în minte, ca încă multă vreme să nu-și dea seama de noul lor avantaj: din închisoarea de piatră au trecut într-un vagon din scânduri subțiri.

Dar pentru a izbuti noaptea să îmbarce cu atâta precizie o mie de oameni în vagoane, închisoarea trebuie să-i scoată din celule și să-i prelucereze pentru plecare cu o dimineată înainte, iar escorta, o zi întreagă, să-i ia în primire, și după ce i-a luat să-i țină ceasuri întregi, nu în celule, acum în curte, pe pământ, ca să nu se amestece cu cei din închisoare. Astfel, îmbarcarea nocturnă nu este pentru deținuți decât finalul despovăraător al unei zile întregi de chinuri istovitoare.

În afara obișnuitelor apeluri, verificări, în afara tunsului, dezinfecției și îmbăierii, partea principală a pregătirii pentru îmbarcare o constituie percheziția generală. Percheziția nu este efectuată de către închisoare ci de către escorta care ia în primire, în conformitate cu instrucțiunile privind eșaloanele roșii și cu propriile considerente privind lupta operativă, escorta trebuie să efectueze această percheziție în așa fel, încât să nu lase deținuților nimic care să poată fi folosit la fugă: să se confiște toate obiectele cu vârf ascuțit și care taie; să se confiște tot ce este sub formă de praf (praful de dinți, zahărul tos, Sarea, tutunul, ceaiul), pentru a nu putea fi suflate escortei în ochi și s-o orbească; să se confiște orice fel de funii, sfori, centurile de pantaloni și altele, deoarece toate pot fi folosite la o eventuală fugă (de obicei și curelușele! Și iată că taie curelele cu care este legată proteza unui deținut cu un singur picior, și bietul schilod își ia proteza la spinare și țopăie într-un picior, susținut de vecini). Iar celelalte lucruri mai valoroase, precum și geamantanele, trebuie, conform instrucțiunilor, puse la vagonul de bagaje și la sfârșitul drumului înapoiate posesorilor.

Însă e slabă puterea instrucțiunilor din Moscova asupra escortei din Vologda ori Kuibâșev, în schimb, puterea escortei asupra deținuților este

concretă. Și astfel se realizează cel de al treilea obiectiv al operației de îmbarcare: confiscarea, pe bună dreptate, a lucrurilor bune ale dușmanilor poporului în folosul fiilor poporului. „La pământ!” „În genunchi!” „Dezbrăcați-vă!” în aceste comenzi regulamentare ale escortei rezidă puterea fundamentală, cu care nu se discută. Fiindcă un om despuiat își pierde siguranța, el nu poate să se ridice mândru și să discute de la egal la egal cu cel îmbrăcat, începe percheziția (Kuibâșev, vara anului 1946). Despuiații se apropie, ținând în mâini lucrurile și hainele de care se dezbrăcaseră. De jur împrejur – puzderie de soldați cu atenția încordată și bine înarmați. Atmosfera creată te face să crezi că nu vor pleca cu convoiul spre lagăr, vor fi numaidecât împușcați sau arși în camerele de gazare. Escorta se comportă intenționat cu asprime și brutalitate, nici un cuvânt rostit cu voce simplă, omenească, fiindcă sarcina este să-i înfricoșeze și să-i copleșească. Geamantanele sunt golite (lucrurile împrăștiate pe pământ) și aruncate într-o grămadă separată. Portțigaretele, portmoneele și alte „valori” prăpădite ale deținuților sunt toate confiscate și, anonime, azvârlite într-un butoi aflat alături. (Și tocmai pentru că nu este vorba de un seif, ori de un cufăr, ori de o ladă, ci de un butoi, acest lucru îi năpăstuiește pe cei despuiați și îi face să considere inutil protestul.) Un om gol nu mai are altă grijă decât să izbutească să-și strângă de pe jos boarfele percheziționate și să le strângă într-o bocceluță ori într-o pătură. Pâslari? Poți să-i predai, aruncă-i aici, semnează în tabel! (Nu ți se dă ție un bon de primire, ci tu semnezi că i-ai aruncat în grămadă!) Și când din curtea închisorii pleacă ultimul camion cu deținuți, aproape în amurg, aceștia văd cum oamenii din escortă se năpustesc să înhațe din grămadă cele mai bune geamantane de piele și să aleagă cele mai bune portțigarete din butoi. Pe urmă se reped la pradă gardienii, iar după ei slujbașii închisorii de tranzit.

Iată dar care a fost prețul ca să ajungeți în douăzeci și patru de ore la vagonul de vite! Ei, acum ați urcat ușurați, v-ați înțepat în scândurile aspre ale priciului comun. Dar care ușurare, care încălzire?! Din nou deținutul este strâns în cleștele frigului și al foamei, al setei și al spaimei, al bandiților și al escortei.

Dacă în vagon există hoți și bandiți (firește, nici în trenurile roșii nu sunt separați), ei ocupă, conform tradiției, locurile cele mai bune pe priciul de sus, lângă fereastră. Asta, vara. Acum, haideți să ghicim unde sunt locurile lor pe timp de iarnă? Păi în jurul sobiței, firește, un cerc strâns în jurul sobiței.

Fostul hoț Minaev își amintește* că în anul 1949, pe un ger cumplit, vagonul lor a primit pentru tot drumul de la Voronej la Kotlas (asta înseamnă câteva zile și nopți) doar trei găleți de cărbuni! Atunci hoții nu numai că au ocupat locurile în jurul sobei, nu numai că au luat fraierilor toate lucrurile călduroase și le-au îmbrăcat ei, dar nu le-a fost scârbă să le tragă și obielele din bocanci și să le înfășoare pe picioarele lor de hoți. Să crapi tu astăzi, că eu crap mâine! Ceva mai rău era cu mâncarea: toată rația vagonului o preiau de afară hoții, care își aleg ce este mai bun ori cât le este necesar. Loșcilin își amintește de călătoria lor din 1937, de la Moscova la Pereborî, care a durat trei zile și trei nopți. Numai pentru trei zile nu găteau mâncare caldă în tren, dădeau doar rația de hrană rece. Hoții au reținut tot zahărul ars, iar pâinea și scrumbia au permis să fie împărțite; deci nu erau flămânzi. Când rația constă din hrană caldă, iar hoții sunt lihniți de foame, atunci tot ei împart și zămârca (transportul Chișinău – Peciora, 1945, trei săptămâni). În plus, la drum, hoții nu se dau în lături nici de la mici tâlhării: au văzut că un estonian are dinți de aur – l-au pus jos și i-au scos dinții cu vâtraiul!

Zeki consideră că avantajul trenurilor roșii constă în hrana caldă: în gări izolate (din nou – să nu vadă lumea), trenurile sunt oprite și în vagoane se distribuie zămârca și casa. Dar și această hrană caldă se pricep s-o servească de așa manieră, încât întotdeauna iese câte ceva anapoda. Ori (ca în acel tren de Chișinău) toarnă ciorba în aceleași găleți în care aduc și cărbunii. Și n-au cu ce le spăla! Pentru că și apa de băut în tren este măsurată, este și mai deficitară decât zămârca. Când sorbi ciorba, mai întâlnești și bucățele de cărbune. Ori când vin cu ciorba și casa la vagon nu aduc suficiente castroane, în loc de patruzeci, numai douăzeci și cinci, apoi încep să comande numaidecât: „Mai iute, mai iute! Avem de hrănit și alte vagoane, nu numai pe al vostru!” Cum să mănânci acum? Cum să împărți? Să torni în castroane în mod echitabil este imposibil, înseamnă că trebuie să pui apreciind din ochi și mai puțin, să nu greșești prea mult. (Primii strigă „Mestecă, mestecă!”, ultimii nu zic nimic: să rămână la fund mai gros.) Primii mănâncă, ultimii așteaptă – de s-ar putea ca totul să meargă mai repede, nu mai pot de foame, și ciorba din găleată se răcește, și de afară te zoresc mereu: „Ei, ați terminat? Mai durează?” Acum trebuie împărțit felul doi: nici mai mult, nici mai puțin, nici mai gros, nici mai subțire decât felul întâi. Acum trebuie să apreciezi corect suplimentul și să torni măcar la doi

într-un castron, în toată această vreme, patruzeci de oameni mai mult urmăresc împărțeala și se chinuie decât mănâncă.

După ce că nu le asigură căldură, nu-i apără de hoți, nu le dau să bea și să mănânce omeneste – nici măcar să doarmă nu-i lasă. Ziua, soldații din escortă văd bine trenul întreg și drumul parcurs, văd că nu a sărit nimeni din tren și nu s-a culcat pe șine; noaptea însă îi chinuie vigilența. Luând în mână ciocanele de lemn cu coada lungă (ciocanul standard pe întregul GULAG), la fiecare oprire din timpul nopții, ei lovesc în fiecare scândură a -vagonului: nu

*în scrisoarea pe care mi-a adresat-o („Literaturnaia gazeta”. 20 noiembrie 1962).

Cumva s-au învrednicit să taie vreuna cu ferăstrăul? La alte opriri, ușa vagonului este deschisă larg. Lumina felinarelor ori chiar raza reflectorului: „Control!”, Asta înseamnă să sari în picioare și să fii gata să fugi încotro vor arăta: toți la stânga ori toți la dreapta Soldații sar în vagon cu ciocanele în mână (alții, cu automatele, rânjesc de afară așezați în semicerc) și arată: la stânga! Asta înseamnă că cei din stânga rămân pe loc, iar cei din dreapta trebuie să treacă iute lângă ei, sărind unul peste altul ca puricii, cum nimeresc. Cei neîndemânatici, cei neatenți sunt înghionțiți cu ciocanele în coaste, în spate – să se înviorze! Cizmele celor din escortă calcă peste culcușul vostru mizerabil, răvășesc calabalâcul: soldații luminează și bocănesc cu ciocanele în căutarea tăieturilor de ferăstrău. Nu există nici o fisură, nici o tăietură. Atunci oamenii din escortă trec la mijloc și încep să vă împingă de la stânga la dreapta, numărând: „Unu! Doi! Trei...!” Ar fi fost de ajuns să numere pur și simplu, să dea din deget numai, însă atunci dispărea frica, dar mai concret, mai corect, mai vioi și mai rapid era să marcheze această numărătoare cu lovituri de ciocan în coaste, în spate, în cap – unde se nimerea. Au sfârșit de numărat: patruzeci. Acum mai au de răvășit, de luminat și ciocănit partea stânga. Gata, au plecat, vagonul a fost încuiat. Până la următoarea oprire puteți să dormiți. (Nu se poate spune că îngrijorarea escortei era întru totul fără temei – cine se pricepe evadează din vagonul roșu. Iată, după ce s-a terminat verificarea scândurilor cu ciocanul, încep numaidecât să ferestruiască. Sau, brusc, dimineața când se distribuie zămârca, escorta observă că, printre fețe nebărbierite, au apărut câteva bărbierite. Și vagonul t-; ste înconjurat cu automatele: „Predați bricele!” Erau câțiva hoți și simpatizanți cu apucături de filfizon, care „se saturaseră” să mai stea nebărbieriți, iar acum trebuiau să predea briciul.)

Trenul roșu se deosebește de alte trenuri directe de lungă distanță și prin faptul că cine s-a urcat în el nu știe dacă va mai coborî. Când la Solikamsk au descărcat un convoi din închisorile leningrădene (1942), întregul terasament era așternut cu cadavre, doar foarte puțini au mai ajuns în viață, în iernile anilor 1944-1945 și 1945-1946 în localitatea Jeleznodorojnâi (Knaij-Pogost), ca și în toate nodurile principale din Nord, de la Ijma la Vorkuta, trenurile cu deținuți din teritoriile eliberate – Țările Baltice, Polonia, Germania, ori ai noștri din Europa – circulau fără sobe și ajungea la destinație, aducând un vagon sau două de cadavre. Asta înseamnă că pe drum cadavrele erau scoase cu regularitate din vagoanele celor vii și transferate în vagoanele morților. Dar nu întotdeauna se întâmpla așa. De câte ori, la gara Suhobezvodnaia (lagărul Unja), când deschideau ușa vagonului la sosire, nu făceau decât să vadă care-i viu aici și care-i mort: dacă n-a ieșit – înseamnă că-i mort!

Este cumplit, e moarte curată să călătorești iarna, pentru că escorta, preocupată de problemele vigilenței, nu mai este în stare să care cărbuni pentru douăzeci și cinci de sobe. Nici pe arșiță nu este o fericire să călătorești: dintre cele patru ferestruici ale vagonului două sunt astupate etanș, acoperișul vagonului este supraîncălzit; iar ca să care apă la o mie de oameni, cei din escortă nu dădeau în brânci, de vreme ce nu făceau ei față la un singur on-zak. Iată de ce deținuții socotesc că aprilie și septembrie sunt lunile Cele mai bune pentru transportul convoaielor. Dar nu este de ajuns nici cel mai frumos sezon, dacă trenul călătorește trei luni (Leningrad-Vladivostok, 1935). Iar dacă a fost programat dinainte pentru durată lungă, a fost prevăzută și educația politică pentru ostașii din escortă, și asistentă pentru sufletele deținuților: într-un astfel de tren, în vagon separat, călătorește cumătrul -agentul operativ al MVD-ului. El s-a pregătit dinainte, încă din închisoare, pentru această călătorie, și oamenii n-au fost repartizați la întâmplare în vagoane, ci după liste care purtau viza lui. El îi confirmă pe toți responsabilii de vagon și a instruit și introdus în fiecare vagon câte un turnător. La opririle prelungite, el găsește motiv să cheme și pe unul și pe celălalt și îi întreabă despre ce se vorbește în vagon. Acestui colaborator îi este rușine să ajungă la capătul drumului cu mâinele goale și astfel, în timpul călătoriei, face ce face și deschide cuiva o anchetă; ajuns la destinație, deținutul se trezește cu o nouă condamnare.

Nu, blestemat să fie și acest transport în trenuri cu vagoane roșii de vite, chit că este direct și nu trebuie să mai faci nici o transbordare! Cine a

călătorit cu el nu uită niciodată. Să ajungem mai repede în lagăr! De-am ajunge odată!

Omul este numai speranță și nerăbdare. Ca și cum în lagăr lucrătorul MVD-ului va fi mai îngăduitor sau turnătorii nu chiar atât de nemernici. Dimpotrivă! Ca și cum atunci când ajungem nu ne vor pune, cu aceleași amenințări și cu aceiași câini, să ne trântim la pământ: „Stai jos!” Ca și cum dacă în vagon viscolește zăpada, pe pământ ea s-a așezat într-un strat mai subțire. Ca și cum, dacă la un moment dat ne descarcă, înseamnă că am și ajuns la destinație și nu ne vor mai căra îngrămădiți pe niște platforme deschise, trase de o locomotivă pe o linie ferată îngustă. (Dar cum vom fi căra {i pe platformele deschise, cum vom fi escortați? Asta-i problema escortei. Iată cum: ne ordonă să ne ghemuim, să ne îngrămădim unul peste celălalt și aruncă peste noi o prelată imensă, ca peste marinarii din Potiomkin înainte de a fi împușcați⁴. Pentru prelată nu putem decât să le mulțumim! Oleniov și tovarășii lui au trebuit să stea la nord în octombrie, pe platforme deschise, o zi întreagă: au fost încărcăți, dar nu le-au trimis locomotiva! Mai întâi a început să plouă, ploaia s-a transformat în ger, și pe deținuți au înghețat zdrențele.) Trenulețul. În timpul mersului, ne va azvârli dintr-o parte în alta, marginile platformei încep să trosnească și să se rupă, careva, din pricina balansului, va cădea sub roți. Și acum o ghicitoare: de la Dudinka, trenulețul cu platforme deschise trebuie să străbată o sută de kilometri prin ger polar: unde se vor așeza hoții și bandiții? Răspuns: în mijlocul fiecărei platforme, pentru ca vitele să-i încălzească din toate părțile și să nu cadă sub roți. Exact, încă o întrebare: ce vor vedea zeki la punctul terminus al acestei linii ferate înguste (1939)? Clădiri? Nu, niciuna. Bordeie? Da, însă deja arhipline, nu sunt pentru ei. Înseamnă că se vor apuca numaidecât să-și sape bordeie’? Nu, pentru că n-ai cum să le sapi pe vreme de iarnă polară! În loc de asta vor merge să extragă minereu....

— Și unde or să locuiască? Ce să locuiască? Ah, da, să locuiască. Or să locuiască În corturi.

Dar nu în toate cazurile trebuie să meargă mai departe cu trenulețul pe linia îngustă...?! Nu, firește. Iată o sosire exact la destinație: gara Erțevo, februarie 1938. Vagoanele au. Fost deschise în plină noapte. De-a lungul trenului au fost aprinse focuri, și la lumina lor începe debarcarea direct în zăpadă, numărătoarea, încolonarea și iar numărătoarea. Este un ger de minus treizeci și două de grade. Convoiul vine din Donbass, toți au fost arestați încă din timpul verii, de aceea sunt încălțați în pantofi – pantofi de

vară, sandale, încearcă să se încălzească la focuri – sunt alungați: focurile sunt pentru a lumina. Chiar din prima clipă îți înțepenesc degetele. Zăpada îți pătrunde în încălțările ușoare și nici nu se mai topește. Nici un pic de milă. Comanda: „Drepti! Alinierea!... Un pas la dreapta... Un pas la stânga. Fără avertisment. Marș!” Auzind comanda lor preferată, din această clipă tulburătoare, câinii au început să urle în lanțuri. Soldații din escortă, îmbrăcați în scurte îmblănite au dat semnalul de plecare, și condamnații, în haine de vară, au pornit pe drumul cu zăpadă adâncă, deloc bătătorită, care ducea undeva în taigaua întunecoasă, înainte – nici o luminiță. Arde în vâlvătai aurora boreală – cea dintâi pe care o vedeau și, probabil, cea de pe urmă... Brazii trosnesc de ger. Oamenii desculți măsoară și calcă zăpada cu tălpile și gambele lor înghețate.

Ori iată o sosire în Peciora, ianuarie 1945. („Trupele noastre au ocupat Varșovia!... Trupele noastre au izolat Prusia Orientală!” O întindere pustie de zăpadă. Deținuții azvârliți din vagoane au fost așezați pe zăpadă, în șiruri de câte șase, și numărați înde] ung, apoi numărați încă o dată, fiindcă greșiseră numărătoarea. I-au sculat în picioare și i-au mânat cale de șase kilometri prin zăpadă virgină. Era tot un convoi din sud (Moldova), toți cu încălțăminte din piele. Câinii fuseseră sloboziți să meargă foarte aproape în urmă, ei îi împingeau cu labelle în spate pe zeki din ultimul rând, le suflau în ceafă răsuflarea lor de câini (în acest rând mergeau doi preoți: unul bătrân și cărunt – părintele Teodor Florea, și unul tânăr, care îl susținea – părintele Viktor Șipovalnikov). Ce părere aveți de folosirea câinilor? Nu, ce părere aveți de stăpânirea de sine a câinilor – tare ar mai vrea să muște!

În sfârșit, au ajuns. Baia de intrare în lagăr: dezbrăcarea într-o căsuță, traversarea în fugă și în pielea goală a curții și spălarea în altă căsuță. Acum însă toate acestea sunt suportabile – au scăpat de chinul cel mare. Acum au ajuns! Se întunecase. Brusc li se aduce vestea că în lagăr nu mai există locuri, că lagărul nu este pregătit să primească acest convoi. Și, după baie, deținuții sunt din nou aliniați, numărați, înconjurați eu câini, și, din nou, târându-și lucrurile, străbat aceeași cale de șase kilometri, numai că de data asta mestecând zăpada prin întuneric, înapoi spre trenul lor. Însă ușile, în tot acest timp rămăseseră deschise, și vagoanele se răciseră, în ele nu mai rămăsese nici pic din mizerabila căldură dinainte; în plus, spre sfârșitul drumului arsaseră toți cărbunii, și acum nu aveau de unde să ia Așa au dârdăit toată noaptea, dimineața le-au dat să mestece taranca uscată (cui îi este sete – să mănânce zăpadă) – și i-au pornit pe același drum.

Și încă acesta e un caz fericit! Căci lagărul există, nu te primește astăzi -te primește mâine. Dar, în general, cum trenurile roșii au însușirea de a se Opri în locuri pustii, sfârșitul călătoriei devine adesea ziua inaugurării unui lagăr nou, astfel încât sub pâlpâirea aurorei boreale, ei pot fi pur și simplu opriți în taiga, unde pe un brad se va bate în cuie o tăbliță pe care scrie: „OLP Nr. L”. Acolo pot și o săptămână să ronțăie voblă și să amestece făină cu zăpadă.

Iar dacă lagărul a fost creat chiar și numai cu două săptămâni în urmă, aici este deja adevărat confort, aici se gătește mâncare caldă. Și cu toate că nu există castroane, felul întâi și al doilea sunt turnate pentru șase oameni la un loc în lighene de baie. Cei șase se așază în cerc (mese și scaune de asemenea nu există), doi inși țin cu mâna stingă ligheanul de toartă, iar cu dreapta mănâncă atunci când le vine rândul. Repetare? Vogvozdino? Nu, este vorba de Pereborî, anul 1937, povestirea lui Loșcilin. Nu eu mă repet, GULAG-ul se repetă.

Și mai departe novicilor li se dau brigadieri aleși dintre veteranii lagărului, care îi învață repede să trăiască, să se descurce și să înșele. Și chiar din prima dimineață se duc la lucru, pentru că orologiul Epocii bate și nu așteaptă. Aici nu sunt ocnele țariste din Akutai, unde cei nou-sosiți aveau trei zile libere*.

* încetul cu încetul, gospodăria Arhipelagului înflorește, se construiesc noi ramificații de cale ferată, și în multe locuri, unde până nu demult se ajungea numai pe apă, astăzi se ajunge cu trenul. Mai trăiesc însă indigeni ca să povestească cum pe râul Ijma navigau cu luntre ca în Rusia medievală, câte o sută de oameni în fiecare, și tot ei vâsleau. Cum pe râurile Peciora și Ușa ajungeau în lagărul natal cu bărci pescărești. Și în Vorkuta zeki erau cărați cu șlepurile: până la Adzvavom cu șleपुरi mari. Acolo se afla punctul de trans-bordare al lagărului din Vorkuta, și de aici porneau cu șleपुरi pentru ape mai puțin adânci, călătorind zece zile; cum întregul șlep colcăia de păduchi, escorta îngăduia deținuților să urce câte unul și să-și scuture paraziții în apă. Transporturile cu bărcile nu erau directe, ele fiind adesea întrerupte când de transbordări, când de tragerea bărcii pe uscat, pe porțiunile unde navigația nu era posibilă, când de distanțe parcurse cu piciorul.

Și aveau punctele lor de tranzit ridicate din prăjini ori din corturi: Ust-Usa, Pomozdino, Șcelia-Iur. Și peste tot erau rânduiești proprii. Și reguli proprii de escortare, și, firește, comenzi speciale și vicleșuguri ale escortei, și

chinuri speciale pentru zeki. Este însă clar că nu vom putea descrie acel exotism, așa că nici nu ne vom apuca.

Dvina de Nord, Obi, Enisei știu când a început transportul deținuților cu șlepurile: în perioada deschiaburirii. Aceste fluvii curgeau drept spre nord, iar șlepurile erau pântecoase, încăpătoare – numai astfel au prindut să arunce toată acea mulțime cenușie din Rusia vie în Nordul lipsit de viață, în cala șlepului, construită în formă de troacă, erau aruncați oameni, zăceau grămadă

*P. F. Iakubovici, în lumea celor oropsiți, Moscova. 1964.

Și se mișcau ca racii într-un coș. Iar sus, lângă borduri, ca pe niște stânci, stăteau santinelele. Uneori cărau această masă de oameni descoperită, alteori o acopereau cu o prelată uriașă, fie ca să nu fie văzută, fie pentru a o apăra mai bine – firește, nu de ploaie. Transportul într-un asemenea șlep nu mai era un transport, ci moarte în rate. În plus, aproape că nu le dădeau să mănânce, iar odată aruncați în tundră – nici atât, îi lăsau să moară singuri cu natura.

Cursele șlepurilor pe Dvina de Nord (și pe Vâcegda) nu încetaseră nici în anul 1940, ba chiar se învioraseră foarte mult: așa au fost transportați ucrainenii și bieloruşii apuseni, care fuseseră eliberați, în cală, deținuții stăteau în picioare strâns lipiți unul de altul, și nu doar o singură zi. Urinau în borcane de sticlă, le dădeau din mină în mână și le goleau prin hublou, însă treaba mai serioasă o făceau în pantaloni.

Transportul cu șlepel pe Enisei s-a consolidat și cu trecerea deceniilor a devenit permanent. La Krasnoiarsk, pe malul fluviului, au fost construite în anii '30 niște șoproane, și sub aceste șoproane în primăverile siberiene reci, deținuții tremurau câte o zi și câte două, așteptând să fie transportați. Șlepurile destinate transportării deținuților pe Enisei sunt prevăzute cu o cală permanent echipată, cu trei nivele, întotdeauna întunecoasă. Numai prin puțul deschizăturii unde se află scara pătrunde o lumină difuză. Escorta locuiește în căsuța de pe punte. Santinelele păzesc ieșirile din cală și supraveghează întinsul apei, să nu se fi aruncat careva. Garda nu coboară niciodată în cală, oricâte gemete și vaiete s-ar auzi de acolo. Și deținuții nu sunt scoși niciodată deasupra, la plimbare. Convoaielor transportate în anii 1937-1938, 1944-1945 (putem băga mâna în foc că și în intervalele dintre acești ani), jos, în cală, nu li se acorda nici un ajutor medical. Deținuții de la „etaje” stau claie peste grămadă pe două rânduri: un rând cu capul spre bord, altul cu capul la picioarele primului rând. Ca să ajungă la hârdăul

igienic, cei de la etaje nu pot decât călcând peste oameni. Nu este permis întotdeauna să se scoată hârdaiele cu murdărie (închipui-ți-vă cum este scos un astfel de hârdău pe scara abruptă, în sus!), ele sunt pline ochi, lichidul se revarsă și se scurge la nivelurile inferioare. Iar oamenii stau culcați. Mâncarea, veșnica zămărcă este adusă în butoiașe de către auxiliari, recrutați dintre deținuți, și acolo, în veșnicul întuneric (astăzi poate au introdus lumina electrică) o distribuie la lumina unor gazornite poreclite „lilieci”. Un astfel de transport, până la Dudinka, dura uneori și o luna. (Acum, firește, o pot scoate la capăt într-o săptămână.) Din pricina bancurilor de nisip și a altor obstacole pe apă, călătoria se prelungea, proviziile de alimente se terminau și atunci deținuții nu primeau nimic de mâncare câteva zile (firește, pe urmă nu primeau și pentru zilele când răbdaseră).

Un cititor în/estrat cu perspicacitate poate acum și fără ajutorul autorului să adauge că hoții și bandiții ocupă rândul de sus și cât mai aproape de deschizătură – de aer, de lumină. Ei au alata acces la distribuirea pâinii de câtă pâine au nevoie, și dacă transportul decurge greu, atunci nu se sfîesc să

*în anul 1897. V. L. Lemn a urcat la bordul vaporului. Sflntul Nicolae” în portul de pasageri ca un om liber.

Arunce sfânta cârjă (adică să confiște rația necuvântătoarelor cenușii). Drumul cel lung, hoții îl scurtează jucând cărți. Cărțile și le confecționează singuri, iar mizele pentru joc și le adună prin percheziționarea tuturor fraierilor, indiferent în ce sector al șleului se află. Lucrurile jefuite o vreme sunt pierdute și răs-pierdute la joc între hoți, apoi sunt transmise, sus, escortei. Da, cititorul a ghicit: escorta lucrează mână în mână cu hoții, păstrează lucrurile furate ori le vinde la debarcadere și în schimb aduc mâncare hoților.

Rezistență? Foarte rar. Iată unul dintre cazurile care s-au păstrat, în anul 1950, într-un șleap asemănător și amenajat identic, doar că era unul mai mare – maritim, în convoiul pornit din Vladivostok spre Sahalin, șapte băieți neînarmați, aparținând articolului Cincizeci și Opt, au opus rezistență hoților (erau din categoria câinilor), în jur de vreo optzeci de inși (și, ca întotdeauna, nu fără cuțite). Acești câini percheziționaseră întreg convoiul încă din închisoarea de tranzit „Trei-zece” din Vladivostok, ei percheziționează foarte minuțios, nu se lasă mai prejos decât temnicerii, cunosc toate ascunzișurile, dar la nici o percheziție niciodată nu se descoperă totul. Știind asta, când au ajuns în cală au făcut un anunț

mincinos: „Cine are bani poate cumpăra mahorcă”. Și Misa Graciov a scos trei ruble, ascunse în pufoaică. Clinele Volodka-Tătarul a strigat la el: „Păi, bine, lepădătură, de ce nu-ți plătești impozitele?” Și a sărit să i-o ia. Dar fostul plutonier de armată Pavel (numele de familie nu s-a păstrat) l-a îmbrâncit. Volodka-Tătarul a sărit la el cu degetele praștie, dar Pavel l-a trântit la pământ. Numai de câțiva ani au sărit vreo douăzeci-treizeci de câini, i; ur în jurul lui Graciov și Pavel s-au strâns Volodia Șpakov, fost căpitan în armată; Serioja Potapov; Volodia Reunov, Volodia Tretiuhin, foști plutonieri; și Vasia Kravțov. Și ce s-a întâmplat? Totul s-a terminat cu câteva lovituri reciproce. Fie că hoții și-au dat pe față tradiționala și adevărata lașitate (mascată întotdeauna sub o falsă dârzenie și dezinvoltură) ori i-a împiedicat faptul că se aflau în apropierea santinelei (totul se petrecea chiar sub chepeng), iar ei se păstrau pentru un obiectiv social mult mai important: mergeau să cucerească închisoarea de tranzit din Alexandrovsk (chiar aceea pe care ne-a descris-o Cehov⁵), să le-o sufle hoților cinstiți, și șantierul din Sahalin (firește, nu pentru a construi). Ei s-au retras, mulțumindu-se cu amenințarea: „Pe uscat o să vă prefacem în gunoi!” (Lupta n-a mai avut loc, și din băieți n-au făcut „gunoi”. La închisoarea din Alexandrovsk îi aștepta o surpriză neplăcută: ea fusese cucerită de hoții cinstiți.)

Pe vapoarele având destinația Kolâma, totul este organizat la fel ca pe șlepuri, doar că la o scară mai mare. Oricât ar părea de ciudat, mai sunt și astăzi în viață câțiva dintre deținuții! Transportați acolo în primăvara lui 1938, cu ocazia cunoscutei misiuni a navei „Krasin” 6, cu vechile vapoare-galoși: „Djurma”, „Kulu”, „Novostroi”, „Dneprostroi”, cărora „Krasin” le croia drum printre ghețurile de primăvară, în calele friguroase și murdare fuseseră de asemenea amenajate trei caturi, dar, în plus, la fiecare cat – pricluri supraetajate, din prăjini. Nu era chiar peste tot întuneric, din loc în loc mai ardea câte un felinar sau lampă de gaz. Rând pe rând, pe compartimente, îi scoteau la plimbare pe punte. Fiecare vapor transporta câte trei-patru mii de oameni. Cursa a durat mai mult de o săptămână. În vremea asta pâinea luată din Vladivostok s-a mucegăit, și au redus norma de la 600 grame la 400. Erau hrăniți cu pește, iar apă de băut... Ei da, da, nu trebuie să fiți răutăcioși, cu apa întâmpinau dificultăți temporare, în comparație cu transporturile fluviale, aici mai erau și furtuni, rău de mare: oamenii sleiți de puteri vomitau și nu erau în stare să se ridice din această vărsătură grețosă întinsă în straturi pe toată pardoseala în drum a avut loc și un incident politic. Vasele trebuiau să treacă prin strâmtoarea La Perouse,

foarte aproape de insulele japoneze. Și iată că brusc au dispărut mitralierele din turnurile de pază ale navei, oamenii din escortă s-au îmbrăcat în civil, calele au fost ermetic închise, ieșirea pe punte interzisă, în documentele de bord încă de la Vladivostok se menționase cu precauție că nu transportă, Doamne ferește, deținuți, ci lucrători angajați pentru Kolâma O mulțime de ambarcațiuni japoneze forfoteau pe lângă vapoare fără să bănuiască nimic. (Altădată, în 1939, cu „Djurma” s-a întâmplat altceva: hoții din cală s-au strecurat în cambuză, au jefuit-o, apoi i-au dat foc. Asta s-a întâmplat când tocmai treceau pe lângă Japonia. „Djurma” a început să scoată fum, japonezii și-au oferit ajutorul, dar căpitanul a refuzat, și nici măcar n-a deschis tambuchlurile! Când s-au depărtat de japonezi, au aruncat în mare cadavrele celor ce s-au asfixiat, iar alimentele arse, pe jumătate compromise, le-au dat în lagăr pentru rațiile deținuților.)

De atunci au trecut decenii, dar câte cazuri nu se întâmplă pe mările lumii, și cei aflați în nenorocire nu mai sunt deținuți, ci cetățeni sovietici, dar invocându-se mereu același secret, prezentat drept mândrie națională, este refuzat orice ajutor! Mai bine să ne înghită rechinii, decât să acceptăm mina noastră care ne oferă ajutor! Secretul este cancerul nostru!

Înainte de Măgădan caravana s-a împotmolit printre ghețuri, n-a mai putut s-o ajute nici „Krasin” (era prea devreme pentru navigație, dar se grăbeau să ducă forța de muncă la destinație, în ziua de 2 mai, neputând ajunge la țărm, deținuții au fost debarcați pe gheață. Noilor veniți li s-a deschis înainte priveliștea puțin veselă a Măgădanului de atunci: mici vulcani stinși, pustii, nici un copac, nici un tufiș, nici o pasăre, doar câteva căsuțe de lemn și clădirea cu un etaj a Dalstroii. Totuși, jucându-se de-a reeducarea, adică prefăcându-se că n-au adus oase pentru pavarea Kolâmei aurifere, ci doar cetățeni sovietici temporar izolați, care se vor mai întoarce la viața creatoare, i-au întâmpinat cu fanfara Dalstroii. Fanfara cânta marșuri și valsuri, iar oamenii istoviți, pe jumătate morți, se târau pe gheață într-un șir cenușiu, trăgând după ei lucrurile lor de la Moscova (acest convoi imens, în întregime politic, aproape că n-a întâlnit încă hoți) și călind pe umeri alți oameni doar pe jumătate vii: reumatici și ologi (ologii erau și ei condamnați).

Bag de seamă însă că încep să mă repet, că va fi anost de scris și anost de citit, căci cititorul știe totul dinainte: acum îi vor transporta cu camioanele cale de sute de kilometri, apoi zeci de kilometri îi vor duce pe jos. Și acolo ei vor inaugura noi lagăre și chiar din prima clipă după ce au sosit se vor

duce La lucru, iar de mâncat vor mânca pește și făină înmuiată cu zăpadă. Și vor dormi în corturi.

Da, așa este. Deocamdată însă, în primele zile, vor fi instalați aici, la Măgădan, tot în corturi polare. Aici vor fi trecuți prin comisie, adică examinați despuiați, și, după starea șezutului, se va determina capacitatea lor de muncă (și toți se vor dovedi apți). Apoi, desigur, îi vor duce la baie, și la vestiar le vor ordona să-și lase hainele de piele, cojoacele, puloverele de lână, costumele din stofă fină, pâslarii cu talpă de piele, cizmele (căci doar n-au venit mujici proști, ci activiști de seamă ai partidului: redactori șefi de ziare, directori de trusturi și uzine, lucrători de la comitetele regionale de partid, profesori de economie politică, oameni, care la începutul anilor '30 cunoșteau valoarea lucrurilor). „Da cine le va păzi?” întreabă novicii neîncrezători. „Cine are nevoie de lucrurile voastre? Răspund jigniți cei din personal. Intrați și spălați-vă liniștiți”. Și ei intră. Ieșirea va fi pe altă ușă, iar acolo vor primi pantaloni negri de bumbac și bluze, pufoaice de lagăr fără buzunare, bocanci din piele de porc. (O, asta nu-i un fapt mărunț! Asta înseamnă despărțirea de viața anterioară, și de titluri, și de funcții, și de onoruri.) „Da unde sunt lucrurile noastre?!” vor striga ei. „Lucrurile voastre au rămas acasă! Se răstește la ei un nu știu ce șef. În lagărul nostru este comunism! Cap de coloană, înaite marș!”

Păi dacă este „comunism”, ce să mai zică? Doar pentru el și-au dat viața...

Există însă și transporturi efectuate cu căruțele ori pur și simplu pedestre. Țineți minte, în romanul învierea erau minăți pe jos, într-o zi însorită, de la închisoare la gară. Iar în Minusinsk, în anul 194..., după ce un an întreg nu-i scosese răni măcar la plimbare, oamenii se dezvățaseră să mai meargă, să respire, să privească lumina, i-au scos, i-au aliniat și i-au mânat douăzeci și cinci de kilometri până la Abakan. Cel puțin zece oameni au murit pe drum. Despre aceasta nu se va scrie nici un roman mare, nici măcar un capitol din el: când locuiești la cimitir, nu-ți mai vine să jelești.

Transportul pedestru este bunicul transportului pe calea ferată, bunicul vagon-zak-ului și bunicul „roșcovanelor”, în zilele noastre este folosit tot mai puțin, doar acolo unde încă nu este posibil transportul mecanic. Uite așa îi duceau pe condamnații din Leningradul aflat sub blocadă pe un traseu peste Ladoga până la trenurile roșii (femeile mergeau laolaltă cu prizonierii germani, iar pe bărbații noștri îi despărteau cu baionetele de femei ca să nu le ia pâinea. Pe cei care cădeau, îi descălțau numaidecât și îi aruncau, vii sau morți, într-un camion). Astfel, în anii '30, de la închisoarea de tranzit

din Kotlas expediau zilnic convoaie de câte o sută de oameni până la Ust-Vâm (cam trei sute de kilometri), iar uneori și până la Cibiș (peste cinci sute). Odată, în 1938, au mârnat astfel un convoi de femei. Aceste convoaie parcurgeau douăzeci și cinci de kilometri pe zi. Escorta avea unul sau doi câini, pe cei ce rămâneau în urmă îi îmboleau cu patul armelor. E drept, lucrurile Deținuților, cazanul și alimentele le cărau în căruțele care veneau în urmă, ceea ce amintea de convoaiele clasice din secolul trecut. Existau și izbe de popas: casele părginite ale deschiaburiților, cu ferestrele sparte, cu ușile scoase. Contabilitatea închisorii de tranzit din Kotlas elibera alimente pentru un timp calculat teoretic: dacă drumul va decurge normal, niciodată pentru o zi în plus (principiul general al tuturor contabilităților noastre), în cazul când întârziu pe drum, economiseau cât puteau alimentele ori le dădeau să mârnanțe terci din făină de secară fără sare, ori nu le dădeau nimic, în privința asta se deosebea de convoiele clasice.

În anul 1940, convoiul în care se afla și A. I. Oleniov, după ce a fost descărcat din șlep, s-a deplasat mai departe prin taiga pe jos și (de la Kniaj-Pogost la Cibiș) fără pic de hrană. Au băut apă din bălți și curând i-a doborât dizenteria. Cădeau fără puteri, și câinii sfârteau hainele celor căzuți. La Ijma prindeau pește cu pantalonii și îl mârncu crud. (Și când au ajuns într-o poiană, au fost anunțați: aici veți construi calea ferată Kotlas-Vorkuta!)

Și în alte puncte ale nordului nostru european au fost trimise convoaie pedestre până când, pe aceleași rute, pe terasamentele construite de deținuți din primele serii, au început să circule veselele vagoane roșii, transportând deținuții din seria a doua.

Transporturile pedestre au tehnica lor, care este elaborată acolo unde trebuie duși mai des și mai mulți. Când pe o potecă din taiga este mârnat un convoi de la Kniaj-Pogost până la Vesliana și deodată nu știu care deținuț a căzut și mai departe nu poate merge, ce credeți că este de făcut cu el? Gârduți-vă bine – ce? Că doar n-or să oprească întreg convoiul! Și pentru fiecare deținuț căzut n-o să lase câte un pușcaș, pușcașii sunt puțini, iar deținuții sunt mulți. Deci?... Pușcașul rămâne cu el pentru scurtă vreme, apoi ajunge convoiul din urmă – singur.

Cel mai mult s-au menținut transporturile pedestre, devenite permanente, de la Karabas la Spassk. Nu sunt în total decât treizeci și cinci – patruzeci de kilometri, dar trebuie străbătuți într-o singură zi de către o mie de oameni dintr-o dată, între care se află mulți slăbiți. Aici se așteaptă că vor cădea

mulți și vor rămâne în urmă pradă acelei lipse de voință și indiferențe dinaintea morții, încât poți să-i și împuști că tot nu pot să meargă. De moarte nu se mai tem, dar de bătă? De bătă neobosită care îi lovește mereu pe unde nimerește? De bătă ei se tem și vor merge mai departe! Acest lucru e verificat, așa este. Și iată, convoiul este înconjurat nu numai cu lanțul obișnuit de trăgători cu automate, care se țin la o distanță de cincizeci de metri, dar și cu un lanț interior de soldați fără arme, dar cu bâte. Cei care rămân în urmă sunt bătuți (cum a prezis, de altfel, și tovarășul Stalin), sunt bătuți și iar bătuți. Ei sunt sleiți de puteri, dar merg, și este de mirare că mulți dintre ei ajung la destinație! Ei nu știu că asta este proba bătei și că pe cei pe care nici cu bâtele nu-i mai scoală să meargă – pe aceia îi culeg căruțele care vin în urmă. Experiență organizatorică! (Se poate ridica întrebarea: de ce nu-i urcă pe toți în căruțe de la început?... Da de unde căruțe? Și de unde cai? Căci noi avem tractoare. Și ce preț o fi având astăzi ovăzul...?) Transportul pedestru s-a folosit intens în anii 1948-1950.

În anii '20, transporturile pedestre erau modalitatea cea mai des întâlnită. Eram copil, dar mi le amintesc foarte bine: pe străzile din Rostov pe Don convoaiele treceau fără a mai fi ferite de privitori. Și, fiindcă veni vorba, celebra comandă: „...Foc fără avertisment!” atunci suna altfel, tot din pricină că era altă tehnică: deseori, escorta era înarmată doar cu săbii. Atunci comanda suna așa: „Un pas înapoi, escortă împușcă-retează!” Sună grozav acest „împușcă-retează!” Și nu poți să nu-ți închipui că, îndată îți vor reteza capul pe la spate.

Ba chiar și în 1936, în februarie, prin Nijni Novgorod mășșăluia un convoi de bătrâni de dincolo de Volga, cu barba lungă, îmbrăcați în zăbunuri făcute în casă și încălțați cu opinci și obiele: „Rusia care dispare”... Și brusc le-au tăiat drumul trei automobile cu președintele VȚIK – Kalinin. Convoiul a fost oprit. Kalinin a trecut, dar n-a manifestat nici un interes.

Cititorule, închide ochii. Auzi un zgomot de roți? Trec vagon-zak-urile. Trec „roșcovanele”, în orice minut din zi și din noapte, în orice zi din an. Și, iată, se aude plescăit de apă: trec șlepurile cu deținuți. Și, iată, huruie molarele dubelor. Tot timpul debarcă, îmbarcă ori transbordează pe cineva. Dar de unde vine această larmă? Din celulele arhipline ale închisorilor de tranzit. Și acest urlet? Sunt vaietele celor jefuiți, violați, bătuți...

Am trecut în revistă toate modalitățile de transport și am constatat că sunt unul mai prost decât altul. Am examinat închisorile de tranzit, dar n-am găsit că vreuna ar fi mai bună. Și chiar cea mai de pe urmă speranță

omenească, speranța că îl așteaptă ceva mai bun, că în lagăr va fi mai bine, este o speranță mincinoasă.

În lagăr va fi mai rău!

Capitolul 4 DIN INSULĂ în INSULĂ SE întâmplă uneori ca zeki să fie transportați de pe o insulă pe alta a Arhipelagului pur și simplu câte unul într-o luntre solitară. Aceasta se numește escortă specială. Este modalitatea de transport cea mai puțin dură, aproape nu se deosebește de călătoria în stare de libertate. Puțini au norocul să se deplaseze astfel. Mie, pe întreg parcursul vieții de deținut, mi s-a întâmplat de trei ori.

Escorta specială se dă din dispoziția unor persoane de rang mare. Ea nu trebuie confundată cu repartiția specială, care este semnată de aparatul GULag-ului. Deținutul cu repartiție specială cel mai adesea călătorește împreună cu convoaiele obișnuite, cu toate că și el are parte de porțiuni minunate de drum (cu atât mai frapante). De pildă, letonul Hans Bernstein călătorește din Nord pe Volga inferioară cu repartiție specială pentru agricultură. Călătorește în toate condițiile descrise până acum: înghesuială, umilințe, câini asmuțiți asupra lui, baionete în spate, strigăte de „un pas la dreapta, un pas la stânga...” – și deodată îl debarcă în micuța gară Zanzevatka. Aici este preluat de un gardian liniștit, care nu purta nici un fel de armă. Acesta îi spune, căscând: „Bine, o să înnoptezi la mine. Mâine o să te duc în lagăr, până atunci te poți plimba”. Și Hans se plimbă! Puteți oare înțelege ce înseamnă să te poți plimba pentru un om condamnat la zece ani, care și-a luat de multe ori adio de la viață, care încă azi-dimineață se mai afla în vagon-zak, iar mâine va fi în lagăr? Acum însă el se plimbă și privește forfota găinilor din grădinița gării, privește cum femeile, care n-au vândut pasagerilor din tren nici unt, nici pepeni galbeni, se pregătesc de plecare. El face trei, patru, cinci pași într-o parte și nimeni nu-i strigă „Stai!”, cu degete neîncrezătoare atinge frunzele de salcâm și e gata să -l podidească plânsul.

Escorta specială este pe de-a-ntregul o astfel de minune, de la început până la sfârșit! Acum nu mai ai de-a face cu convoiul comun, nu-ți mai duci mâinile la spate, nu te mai dezbraci la pielea goală, nu te mai așezi cu fundul pe pământ, nici nu vei fi percheziționat. Escorta se poartă prietenește și chiar îți vorbește cu „dumneavoastră”. Te avertizează în mod general: dacă încercați să fugiți, noi, de obicei tragem. Revolverele noastre sunt încărcate, le avem în buzunar. Haideți dar să călătorim fără complicații, purtați-vă cât mai degajat, nu lăsați să se înțeleagă că sunteți deținut. (Vă

rog foarte mult să remarcați că și aici, ca întotdeauna, interesele individului și interesele statului coincid pe deplin.)

Viața mea de lagăr a luat o altă întorsătură în ziua când, cu degetele zgârcite (din pricina uneltei pe care o țineam în mâini, degetele încetaseră să mi se mai dezdoaie), mă pregăteam să încep lucru în brigada de dulgheri, iar șeful m-a tras la o parte și cu un respect neașteptat mi-a spus: „Știi, prin hotărârea ministrului afacerilor interne...”

Am încremenit. Brigada a plecat, iar „slujbașii” din zonă s-au îngrămădit în jurul meu. Unii ziceau: „Or să-ți mărească pedeapsa”, alții: „Or să te elibereze”, însă toți erau de acord că n-o să -l pot evita pe ministrul Kruglov¹. Eu, de asemenea, oscilam între o nouă condamnare și eliberare. Uitasem cu totul că în urmă cu o jumătate de an în lagărul nostru venise nu știu ce tip care ne-a dat să completăm fișele de evidență ale GULag-ului (după război au început această treabă în lagărele cele mai apropiate, dar este puțin probabil că au dus-o la bun sfârșit). Coloana cea mai importantă din acesta fișă era „specialitatea”. Și pentru a-și urca prețul, zeki treceau aici specialitățile cele mai apreciate în GULAG: „frizer”, „croitor”, „magazioner”, „brutar”. Eu, în-chizând ochii pe jumătate, am scris: „specialist în fizica nucleară”. Specialist în fizica nucleară n-am fost de când mama m-a făcut, doar înainte de război frecventasem un curs la universitate, cunoșteam denumirile și parametrii particulelor atomice și m-am hotărât la această specialitate. Era anul 1946, bomba atomică avea mare căutare. Eu însă nu am acordat nici o importanță acelei fișe, uitasem de ea.

Există o legendă absolut îndoielnică, neclară, neconfirmată de nimeni, dar care poate fi auzită din când în când prin lagăr: că undeva, în acest Arhipelag, există niște insule mici așa-numite ale paradisului. Nimeni nu le-a văzut, nimeni n-a fost acolo, iar cei care au fost tac, nu vor să spună nimic. Se zice că în acele insule curg râuri de lapte și miere, iar hrana oamenilor nu este mai jos de ouă și smântână; acolo, se spune, este curat, întotdeauna cald, muncă intelectuală și ultrasecretă.

Și iată, în aceste insule ale paradisului (în limbajul pușcăriașilor – șă-raški) mi-am ispășit eu jumătate din pedeapsă. Lor le datorez faptul că am rămas în viață, în lagăre n-aș fi supraviețuit până la sfârșitul condamnării. Lor le datorez faptul că scriu această încercare de investigație literară, deși lor nu le-am rezervat loc în această carte (lor le-am dedicat un roman²). Și din aceste insule: din prima în cea de a doua, din cea de a doua în cea de a treia, am fost eu transportat cu escortă specială: doi gardieni și eu.

Dacă sufletele morților zboară uneori printre noi, ne văd, citesc cu ușurință cele mai infime porniri ale noastre, dar noi nu le vedem și nu le ghicim prezența imaterială, așa este și călătoria cu escortă specială.

Tu te cufunzi în vârtoarea vieții libere, te înghiontești în holul gării. Izbutești să parcurgi niște anunțuri care, cu siguranță, nu te privesc din nici un punct de vedere. Te-ai așezat pe „canapeaua” veche a gării și ascuți discuții ciudate, lipsite de seriozitate: că nu știu care bărbat își bate soția ori a lăsat-o; o soacră, nu știu de ce, nu se înțelege cu nora; vecinii de apartament comun lasă lumina aprinsă pe coridor și nu își șterg picioarele; nu știu cine îi pune nu știu cui bețe în roate la serviciu; cuiva i se propune un post bun, dar el nu se hotărăște să ceară transferul: nu e deloc ușor să te muți dintr-un loc într-altul!

Ascuți toate acestea și fiorii renunțării îți furnică pielea spatelui și a capului: și îți apare atât de clar adevărata măsură a lucrurilor în Univers! Măsura tuturor slăbiciunilor și pasiunilor! Iar acestor păcătoși nu le-a fost dat nicicum să o vadă. Viu cu adevărat, autentic viu nu ești decât tu, cel imaterial, iar toți aceștia doar dintr-o greșeală se socotesc în viață.

Și între voi se cascadează o prăpaștie de netrecut! Nu poți să-i strigi, nici să-i plângi, nici să-i scuturi de umăr, căci tu ești un spirit, tu ești o fantomă, iar ei – corpuri materiale.

Oare cum să le sugerezi, cum să-i faci să înțeleagă: printr-o inspirație subită, printr-o nălucă, în somn? Fraților! Oameni buni! Pentru ce v-a fost dată viața?! Într-un miez de noapte întunecoasă se deschid larg ușile celulelor morții și oamenii cu suflet mare sunt duși ca să fie împușcați. Pe toate căile ferate ale țării, în clipa aceasta, acum, după ce au mâncat scrumbia, oamenii își ling cu limba amară buzele uscate, visează la fericirea pe care ți-o procură picioarele întinse, la liniștea care îi așteaptă după ce și-au făcut nevoile. Pe Kolâma, numai vara pământul se dezgheață la o adâncime de un metru, și doar atunci îngroapă osemintele celor care au murit peste iarnă. Iar voi, sub cerul albastru, sub soarele dogoritor, aveți dreptul să dispuneți de soarta voastră, să mergeți să beți apă, să vă întindeți, să vă duceți unde poftiți fără escortă! Ce vă pasă de lumina aprinsă în coridor? Ce treabă aveți cu soacra aceea? Vreți să vă spun eu acum care este esențialul în viață, care sunt secretele ei? Să nu alergați după ce este iluzoriu, după avere, după titluri: acestea se obțin cu zeci de ani de nervi și se confiscă într-o noapte. Să trăiți având o superioritate egală asupra vieții: să nu vă speriați de nenorocire și să nu tânjiți după fericire, căci: amarul nu

ține un veac, și dulcele nu -l bei până la fund. Să fiți mulțumiți că nu înghețați de frig, și setea, și foamea nu vă sfâșie măruntaiele cu ghearele lor. Dacă nu aveți șira spinării ruptă, dacă merg amândouă picioarele, dacă amândouă brațele se îndoaie, amândoi ochii văd și aud amândouă urechile – pe cine vreți să mai invidiați? De ce? Căci a invidia pe altul înseamnă să-ți faci mult rău ție. Frecați-vă ochii, spălați-vă inima și mai presus de orice să-i prețuiți pe cei care vă iubesc și care vă simpatizează. Nu-i ofensați, nu le spuneți vorbe urâte, nu vă despărțiți certăți: căci nu știți, poate că aceasta e ultima voastră faptă înainte de arestare, și așa veți rămâne în memoria lor...!

Însă băieții din escortă își mângâie revolverele negre din buzunare. Și noi stăm, toți trei, alături, ca niște oameni serioși, ca niște prieteni pașnici, îmi șterg fruntea, închid ochii, îi deschid – din nou același vis: o mulțime de oameni neescortată de nimeni. Eu îmi amintesc perfect că azi-noapte am dprmit în celulă și mâine voi fi din nou într-o celulă. Apar niște controlori cu cleștii lor: „Biletul dumneavoastră!” „E la tovarășul meu”.

Vagoanele sunt pline („pline” precum în lumea liberă, nimeni nu s-a întins sub banchetă, nimeni nu s-a așezat în spațiul de trecere). Mi s-a spus să mă comport degajat și eu mă comport mai mult decât degajat: am văzut că în compartimentul vecin era un loc liber la fereastră și m-am mutat acolo. Dar pentru băieții din escortă nu s-au găsit locuri. Ei stau în compartimentul dinainte și nu mă scapă din ochi. La Pereborî se eliberează locul din fața mea, Dar, înaintea gardianului meu, izbutește să ocupe locul un flăcău botos, care purta scurtă îmblănită și o căciulă de blană, cu un geamantan simplu de lemn, dar solid. Am recunoscut acest geamantan: era confecționat într-un lagăr, made în Arhipelag.

„U-u-uf”, răsuflă din greu flăcăul. Deși este lumină puțină, văd însă că este roșu la față, urcarea în tren fusese cu bătaie. Și scoate un bidonaș:” Bei o gură de bere, tovarășe? „Știu că escorta mea stă ca pe jărat în compartimentul vecin: nu trebuie să beau băuturi alcoolice, n-am voie! Dar trebuie să mă comport degajat. Și las să-mi scape neglijent: Da, mulțumesc, poți să-mi torni”. (Bere? Bere! De trei ani nu mai băusem nici o înghițitură! Mâine, în celulă, o să mă laud: am băut bere!) Se întunecase, în vagon nu se aprind becuri electrice: debandada postbelică, într-un felinar vechi, deasupra ușii arde un muc de luminare pentru patru compartimente deodată: două înaintea, două în spate. Eu și flăcăul discutăm amical, aproape fără să ne vedem unul pe celălalt. Oricât se apleacă gardianul meu – nu aude nimic

din pricina țacănituului roților, în buzunar am o carte poștală pentru acasă. Acum o să-i explic conlocuitorului meu simplu cine sunt eu și o să -l rog să mi-o pună la cutia de scrisori. Judecând după geamantan și el a fost închis. Dar el mi-a luat-o înainte: „Știi, abia am obținut acest concediu. Doi ani de zile nu mi-au aprobat, am o slujbă tare păcătoasă”. – „Ce fel de slujbă?” – „Tu nu știi. Eu sunt asmodeu? Epoleții albaștri, n-ai văzut niciodată?” Ptui, drace, cum de nu mi-am dat seama de la început: Pereborî este centrul lagărelor de pe Volga, iar vali/a i-au lucrat-o zekl pe degeaba. Doamne, cum este țeșută viața noastră: la două compartimente nu erau de ajuns doi asmodei, s-a mai urcat și al treilea! Poate că pe undeva se ascunde și cel de al patrulea? Poate că sunt în toate compartimentele?... Poate că încă vreunul dintre ai noștri călătorește cu escortă specială?

Flăcăul meu se vaită întruna, se plânge de soartă. Atunci eu îi dau o replică enigmatică: „Dar celor pe care tu îi păzești, care au primit câte zece ani de pomană, crezi că le este mai ușor?” Numaidecât s-a închis în el și a tăcut până dimineața: observase dinainte în semiîntunec că purtam manta și tunică de militar. La început o fi crezut că sunt vreun simplu militar, iar acum, naiba să -l ia, poate crede că sunt un agent operativ al MVD-ului? Că vânez fugari? De ce mă aflu în acest vagon? Iar el a înjurat lagărul în fața mea...

Mucul din felinar s-a topit, dar tot mai arde. Pe raftul al treilea de bagaje, un tânăr cu voce plăcută povestește despre război, despre cel adevărat, despre cel care nu se scrie în cărți, fusese genist, povestește întâmplări adevărate. Și este atât de plăcut că, uite, adevărul neîngrădit pătrunde totuși în urechile cuiva.

Puteam să povestesc și eu... Chiar voiam să povestesc!... Dar nu, nu mai vreau. Cei patru ani de război ai mei au dispărut ca și când n-ar fi fost. Nici nu mai cred că au existat și nici nu mai vreau să-mi aduc aminte. Cei doi ani de aici, cei doi ani de Arhipelag, mi-au eclipsat drumurile frontului, au eclipsat totul. Cui pe cui se scoate.

Și iată, petrecând doar câteva ceasuri printre oamenii liberi, simt că gura mea rămâne mută, că eu n-am ce face printre ei, mă simt legat de aici. Vreau să vorbesc liber! Vreau să mă întorc în patria mea! Vreau acasă, în Arhipelagul meu!

Dimineața uit cartea poștală pe polița de sus a compartimentului: însoțitoarea de vagon trebuie să deretice cât de cât, dacă e om, o va pune la cutie...

Îeșim în piață din gara Iaroslavl. Gardienii mei s-au nimerit ^novici, nu cunosc Moscova. Mergem cu tramvaiul „B”, hotărâsc eu pentru ei. În stația de tramvai din mijlocul pieței este mare îmbulzeală – e ora când lumea se duce la serviciu. Gardianul urcă la vatman și îi arată legitimația de lucrător al MVD. Noi stăm pe platforma din față, cu figuri importante, de parcă am 11 deputați ai Mossovietului și, bineînțeles, nu luăm bilete. Pe un bătrân nu-l lasă să urce prin față: nu ești invalid, poți urca și prin spate!

Ne apropiem de strada Novoslobodskaia, coborâm, și pentru prima oară văd închisoarea Butârki din exterior, deși sunt adus aici pentru a patra oară și aș putea foarte ușor să-i schitez planul interior. U-u, ce zid înalt și sever, care se întinde pe distanța câtorva grupuri de clădiri! Inimile moscoviților îngheață când văd deschizându-se gura de oțel a acestor porți. Eu însă părăsesc fără să regret trotuarele Moscovei, traversez ca acasă turnul cu boltă al postului de gardă, zâmbesc, intrând în prima curte, recunosc ușa principală de lemn sculptat și nu-mi pasă că acum mă vor pune – iată că m-au și pus – cu fața la zid și mă întreabă: „Numele? Prenumele, patronimicul?... Anul nașterii...?”

Numele!... Rătăcitor printre Stele! 4 Corpul meu a fost înfășat, dar sufletele nu este în puterea lor.

Eu știu: după câteva ore de proceduri inevitabile asupra corpului meu – boxă, percheziție, eliberarea bonurilor, completarea fișei de intrare, dezinfecție și baie – voi fi introdus în celula cu două bolți, cu arcadă atârând la mijloc (toate celulele sunt așa, cu două ferestre mari, cu o masă-dulap lungă, unde voi întâlni niște oameni necunoscuți, dar negreșit inteligenți, interesați și prietenoși, și ei vor începe să povestească, și voi începe să povestesc și eu, și seara parcă nu-ți vine să te culci numaidecât.

Castroanele aici vor fi gravate (ca să nu fie luate la plecare): „Butiur”. Sanatoriul Butiur, cum râdeam aici data trecută. Un sanatoriu puțin cunoscut demnitarilor grași, care doresc să slăbească, își târăsc burțile la Kislovodsk5, fac plimbări pe itinerarii dinainte stabilite, fac genuflexiuni, asudă o lună întreagă ca să dea jos două-trei kilograme. Dar în sanatoriul Butiur, care se află la doi pași, oricare dintre ei ar slăbi o jumătate de pud într-o săptămână fără nici un fel de exerciții.

Este un fapt verificat. Și fără excepții.

Unul dintre adevărurile de care te convinge închisoarea este acela că lumea e mică, pur și simplu foarte mică. E adevărat că Arhipelagul GULAG care se întinde pe același spațiu ca și Uniunea Sovietelor, ca număr de

locuitori este mult mai mic decât ea. Citi anume există în Arhipelag ne este Imposibil să aflăm. Se poate admite că în lagăre nu s-au găsit concomitent mai mult de douăsprezece milioane (unii intrau în pământ, Mașina aducea alții). Și politiciii nu erau mai mult de jumătate dintre ei. Șase milioane. O țară mică, precum Suedia sau Grecia, unde mulți se cunosc între ei. Nu este de mirare, deci, că, nimerind în oricare celulă a oricărei închisori de tranzit, ascultând ce povestesc unii și povestind la rândul tău, vei constata negreșit că tu și colegii de celulă aveți cunoscuți comuni. (Dar cel mai elocvent este cazul lui Dolgan, care a stat la secret un an întreg, după Suhanovka, după bătăile lui Riumin și spital a ajuns într-o celulă la Lubianka. Când s-a recomandat, istețul F. Îi spune numaidecât: „A-a, păi eu te cunosc pe dumneata!” – „De unde? Întreabă Dolgan temător. Vă înșelați!” – „Nicidecum. Dumneata ești americanul acela Alexander Dolgan, despre care presa burgheză a mințit că ai fost răpit, iar TASS a dezmințit. Eram liber atunci și am citit”.) Îmi place momentul când în celulă este introdus unul nou (nu un novice, acela intră deprimat, tulburat, ci un zek cu vechime), îmi place, de asemenea, când intru și eu într-o celulă nouă (să mă ierte Dumnezeu, dar mai bine n-aș intra deloc): un zâmbet nepăsător, un gest larg: „Salutare, fraților!

— Și mi-am aruncat sacul pe prețul comun.

— Ce noutăți mai sunt anul acesta prin Butârki?” începem să facem cunoștință. Iată -l pe Suvorov, un flăcău cu articolul 58. La prima vedere nu pare cu nimic deosebit, dar stai puțin, stai puțin: la închisoarea de tranzit din Krasnoiarsk a stat cu el în celulă un oarecare Mahotkin...

— Dați-mi voie, nu era aviator polar?

— Da, da, numele lui a fost dat...

— Unei insule din golful Taimâr. A fost condamnat în virtutea articolului 58-10. Înseamnă că l-au lăsat să plece la Dudinka, nu-i așa?

— Da. De unde știți?

Splendid, încă o verigă în biografia lui Mahotkin, care îmi era total necunoscut. Nu l-am întâlnit niciodată și poate nici nu -l voi întâlni vreodată, dar memoria activă a înregistrat tot ce știu despre el: Mahotkin primise un cervoneț, dar insula nu putea fi rebotezată, pentru că figura pe hărțile din toată lumea (nu era o insulă gulagovistă). A fost dus cu o sarașka aeronautică din Bolșevo, însă aici murea de plictiseală: aviator printre ingineri, nu-i dădeau posibilitatea să zboare. Sarașka aceea a fost împărțită în două, Mahotkin a nimerit în jumătatea din Taganrog și se părea că toate

legăturile cu el au fost întrerupte, în cealaltă jumătate, cea din Râbinsk, mi s-a povestit, flăcăul ceruse să zboare în Extremul Nord. Acum, iată, aflu că i-au aprobat. Toate acestea mie nu-mi servesc la nimic, dar am memorat totul. Peste zece zile însă voi nimeri în aceeași boxă-baie (la Butârki există asemenea boxe simpatice, cu robinete și ciubăr pentru a nu ocupa baia cea mare) cu un anume R. Nici pe acest R. Nu -l cunosc, dar el a zăcut o jumătate de an în spitalul din Butârki, și acum pleacă la sarașka din Râbinsk. Încă trei zile, și în Râbinsk, această cutie ermetic închisă, unde deținuților li s-a tăiat orice legătură cu lumea exterioară, se va afla că Mahotkin este la Dudinka, precum și locul unde m-au dus pe mine. Acesta e telegraful deținuților: atenție, memorie și întâlniri.

Dar acest bărbat simpatic, cu ochelari în rame de baga? Se plimbă prin celulă și cu o voce plăcută de bariton cântă un lied de Schubert: Și tinerețea iar m-apasă, Și lungă-i calea spre mormânt...

— Țarapkin, Serghei Romanovici.

— Dați-mi voie, eu vă cunosc bine. Biolog? Nu v-ați mai întors din străinătate? Din Berlin?

— De unde știți?

— Păi, lumea este mică! În anul 1946, cu Nikolai Vladimirovici Timofeev-Ressovski...

Ah, ce grozavă era celula aceasta! Cred că a fost cea mai splendidă din viața mea de închisoare!... Era în luna iulie. Am fost adus din lagăr la Butârki datorită enigmaticei „dispoziții a ministrului afacerilor interne”. Sosisem după-amiaza, dar închisoarea era atât de aglomerată, încât formalitățile de primire au durat unsprezece ceasuri și doar la ora trei din noapte, istovit piua boxe, m-au introdus în celula nr. 75. Luminată din cele două bolți de doua becuri electrice puternice, celula dormea ticsită, zbuciumându-se de zăpușeală și aer închis: aerul fierbinte de iulie nu circula prin ferestrele acoperite cu botnițe. Muștele fără somn bâzâiau și se așezau pe cei adormiți, care tresăreau brusc. Unii își acoperiseră ochii cu batista de nas, ferindu-i de lumina puternică. Hârdăul igienic putea cumplit: pe o astfel de căldură, procesul de descompunere este mult mai rapid. Celula, proiectată pentru douăzeci și cinci de oameni, nu era chiar exagerat de plină: doar vreo optzeci de persoane. Priclurile, și pe stânga și pe dreapta, erau pe de-a-ntregul ocupate, la fel și scuturile suplimentare întinse peste culoarul de trecere, și peste tot de sub paturi ieșeau picioare, iar tradiționala masă-dulap de la Butârki era împinsă spre hârdău. Doar aici am mai găsit o

bucătică de pardoseală liberă și m-am culcat. Cei care se sculau să meargă la hârdău au trecut peste mine, până dimineața.

La comanda „Scularea!”, strigată prin ghișeu, totul s-a pus în mișcare: au început să strângă scuturile transversale, să împingă masa spre fereastră. S-au apropiat de mine să mă intervieveze: sunt novice sau pensionar de lagăr? S-a dovedit că în celulă se întâlneau două valuri: valul obișnuit al celor proaspăt condamnați, care urmau să fie expediați în lagăre, și contravalul deportaților din lagăre, format întru totul din specialiști: fizicieni, chimiști, matematicieni, ingineri constructori, care nu știau unde vor fi trimiși, oricum – în niște prea fericite institute de cercetări științifice. (Aflând toate astea, m-am liniștit: ministrul n-o să-mi mărească durata condamnării.) De mine s-a apropiat un om încă tânăr, ciolănos (dar foarte slab), cu nasul ușor coroiat:

— Profesor Timofeev-Ressovski, președintele asociației științifico-tehnice a celulei 75. Asociația noastră se întrunește zilnic după rația de dimineață lângă fereastra din stânga. Ați putea să ne faceți vreo comunicare științifică? Pe ce temă?

Luat prin surprindere, stăteam în fața lui în mantaua mea uzată și căciula de iarnă (cei arestați iarna sunt sortiți să poarte și vara hainele de iarnă). Degetele încă nu mi se îndreptaseră de dimineață și erau pline numai de juli-turi. Ce comunicare științifică puteam să fac eu? Atunci mi-am adus aminte că recent, în lagăr, am avut pentru două nopți o carte adusă din lumea liberă: raportul oficial al ministerului de război al SUA privind prima bombă atomică. Cartea apăruse în primăvara asta. Nimeni din celulă nu a văzut-o? Ce întrebare deșartă – bineînțeles că nu. Era ironia soartei, care mă obliga să mă abat pe făgașul fizicii nucleare, aleasă de mine la înscrierea în GULAG.

După primirea rației, lângă fereastra din stânga s-a adunat asociația științifică și tehnică – vreo zece oameni. Am ținut comunicarea mea și am fost primit membru în asociație. Unele lucruri le uitasem, altele nu le pricepusem, dar Nikolai Vladimirovici, deși stătea de un an în închisoare și n-avea de unde să știe de bomba atomică, completa numaidecât lacunele expunerii mele. Un pachet de țigări gol era tabla mea, în mână aveam o frântură interzisă dintr-un condei de plumb. Nikolai Vladimirovici mi le lua din mână și desena, și intervenea cu atâta siguranță, de parcă era unul dintre fizicienii grupului din T, os Alamos.

El lucrase, într-adevăr, cu unul dintre primele ciclotroane europene, dar pentru iradierea muștelor drosofile. Era unul dintre cei mai mari geneticieni contemporani. Zăcea deja la închisoare când Jebrak⁶, care nu știa acest lucru (dar poate că știa), a avut curajul să scrie pentru o revistă canadiană: „Biologia rusă înseamnă Timofeev-Ressovski” (în 1948, când a început distrugerea biologiei, lui Jebrak i s-a amintit de asta). Schrodinger, în broșura Ce este viața, a găsit loc să -l citeze de două ori pe Timofeev-Ressovski, care stătea de mult la închisoare.

Iar el stătea în fața noastră și strălucea prin cunoștințele sale din toate domeniile posibile ale științei. El posedea acea anvergură de care oamenii de știință din generațiile următoare nici nu vor să audă (ori s-au schimbat posibilitățile de curprindere?). Cu toate că acum era atât de epuizat de foamea din timpul anchetei, încât aceste exerciții nu erau prea ușoare pentru el. Pe linie maternă, el se trăgea dintr-o familie de nobili scăpătați din ținutul Kalugăi, de pe râul Ressa, pe linie paternă – era descendent colateral din Stepan Razin⁷, și robustețea căzăcească se simțea foarte mult în el: în ciolanele lui mari, în seriozitate, în apărarea fermă împotriva anchetatorului, dar și în foamea lui, mai puternică decât a noastră.

Povestea lui era următoarea: în anul 1922, savantul german Vogt, care a înființat la Moscova Institutul Creierului, a rugat să fie detașați pentru a lucra permanent cu el doi studenți absolvenți. Astfel, Timofeev-Ressovski și prietenul său Țarapkin au fost detașați în Germania pe timp nelimitat. Deși acolo n-au avut o conducere ideologică, ei au obținut mari succese în știința propriu-zisă, și când în 1937 (!) li s-a ordonat să se întoarcă în patrie, acest lucru, pentru ei, din pricina inerției, s-a dovedit a fi imposibil: nu puteau să abandoneze nici logica lucrărilor proprii, nici aparatul, nici elevii lor. Și poate n-au putut și din pricină că în patria lor acum ar fi trebuit în mod public să împrăște cu scârnă munca lor de cincisprezece ani din Germania, și numai asta le-ar fi dat dreptul să existe (oare le-ar fi dat?). Astfel au intrat în categoria „celor care nu s-au mai întors”, rămânând cu toate acestea patrioți.

În 1945, trupele sovietice au intrat în Buch (suburbia nord-estică a Berlinului), Timofeev-Ressovski le-a întâmpinat cu bucurie și cu un institut întreg și nevătămat: totul se rezolva cum nu se poate mai bine, acum nu trebuie să se mai despartă de institut! Au venit reprezentanții, au făcut câțiva pași încolo și înapoi, au zis: H-mm, împachetați totul în lăzi, le vom duce la Moscova.

— Este imposibil! A zis Timofeev, sărind înapoi. Totul va fi pierdut! Instalațiile au fost puse la punct ani de-a rândul!

— H-m-m-m... S-au mirat șefii. Curând Timofeev și Țarapkin au fost arestați și duși la Moscova. Naivii, credeau că fără ei institutul n-o să funcționeze. Chiar dacă nu funcționează institutul, dar va triumfa linia generală! La Marea Lubianka, arestaților li s-a demonstrat cu ușurință că sunt trădătorii patriei (de patrie?), le-au dat câte zece ani, iar acum președintele asociației științifice și tehnice a celulei 75 se consola că n-a comis nicăieri nici o eroare.

În celulele de la Butârki, arcurile care susțin priclurile sunt foarte joase: nici chiar administrației închisorii nu i-a trecut prin cap că sub ele vor dormi deținuți. De aceea, mai întâi îi arunci vecinului mantaua, ca s-o aștearnă el acolo, pe urmă te culci cu fața în jos pe culoarul de trecere și începi să te târăști. Pe culoare trece lumea, pardoseala sub pat dacă se mătură o dată pe lună, pe mâini te speli doar la ieșirea de seară pentru nevoi, dar și atunci fără săpun.

— Nu poți spune că îți simți corpul curat, precum Chivotul lui Dumnezeu. Dar eram fericit! Acolo, pe pardoseala de ciment de sub prici, unde m-am târât ca un câine, unde, de sus, din pat, ne curgea în ochi praf și tot felul de gunoaie, eu eram absolut fericit, fără nici o rezervă fericit. Bine a zis Epicur: și lipsa diversității poate fi simțită ca o plăcere când urmează după diverse neplăceri anterioare. După lagăr, care părea că nu se va sfârși niciodată, după o zi de muncă de zece ore, după frig, ploaie, cu spatele beteag – o, ce fericire să stai lungit zile întregi, să dormi și totuși să primești șase sute cincizeci de grame de pâine[^] și de două ori hrană caldă: fiertură din nutreț combinat și carne de delfin, într-un cuvânt – sanatoriul Butiur.

Să dormi! Este foarte important să te culci pe burtă, să te acoperi cu spatele și să dormi! În timpul somnului nu-ți cheltuiești forțele și nu-ți chinuiești inima, iar durata pedepsei scade, scade! Când viața noastră arde și scânteiază ca o vâlvătaie, blestemăm necesitatea de a dormi opt ore de pomană. Când suntem năpăstuiți, deznădăjduiți, atunci – fii blagoslovit somn de paisprezece ore!

În celula aceea m-au ținut două luni și am dormit pentru un an în urmă și pentru un an înainte, în vremea asta, am ajuns pe sub prici până la fereastră și m-am întors din nou lângă hârdău, acum în pat, și în pat am ajuns până la arc. De acum dormeam puțin: sorbeam elixirul vieții și mă delectam. Dimineața -asociația științifică și tehnică, pe urmă șahul, cărțile (trei-patru

cărți bune la Optzeci de oameni, se aștepta la rând), douăzeci de minute plimbare – acord major! Nu refuzăm plimbarea chiar dacă se nimerește să fie ploaie torențială. Dar lucrul cel mai important sunt oamenii, oamenii, oamenii! Nikolai Andreevici Semionov, unul din creatorii Dneproghesului. Prietenul lui de captivitate Fiodor Fiodorovici Karpov. Ironicul și ingeniosul Viktor Kagan, fizician. Profesorul de conservator Volodia Klemperer, compozitor. Un tăietor de lemne și vânător din pădurile Viatkăi, de nepătruns ca un lac de pădure. En-te-esovistul Evgheni Ivanovici Divnici. El este și propovăduitor al religiei ortodoxe, dar nu rămâne doar în cadrul teologiei, ci ponegrește marxismul, declarând că în Europa de mult nu mai ia nimeni în serios această învățătură, și eu îi sar în apărare, doar sunt marxist. Cu un an în urmă cu câtă siguranță l-aș fi bombardat cu citate și cât de umilitor aș fi râs de el! Dar acest prim an de închisoare a depus în mine – când s-a întâmplat asta?

— N-am observat -atâtea straturi de evenimente noi, de aspecte și semnificații, încât eu nu mai pot să spun că ele nu există, că sunt o minciună burgheză! Acum trebuie să recunosc: da, ele există. Și astfel, numaidecât lanțul argumentelor mele slăbește și sunt învins cu mare ușurință.

Și din nou se perindă prizonierii, prizonierii și iar prizonierii, valul din Europa nu se mai oprește aproape de doi ani. Și din nou emigranții ruși: din Europa și din Manchuria. Iată cum se caută cunoscuți printre emigranți: din ce țară sunteți? Pe cutare îl cunoașteți? Bineînțeles că îl cunoaște. (Așa am aflat că a fost împușcat colonelul Iasevici.)

Și bătrânul] neamț – neamțul acela corpolent, acum slab și bolnav, pe care, cândva (cu două sute de ani în urmă?), în Prusia Orientală l-am obligat să-mi care geamantanul. O, ce mică este lumea!... Trebuia să ne vedem din nou! Bătrânul îmi zâmbește. M-a recunoscut și el și chiar pare să fie bucuros de întâlnire. M-a iertat A fost condamnat la zece ani, dar i-au mai rămas de trăit mult mai puțin... Și încă un alt neamț: un lungan tânăr, dar de la care nu poți scoate un cuvânt – poate din pricină că nu știe o boabă rusește. La început nici nu -l iei drept neamț: tot ce avea nemțesc i-a fost smuls de pe el de către hoți, care i-au dat în schimb o tunică sovietică decolorată. El era un celebru as al aviației germane. Prima lui campanie a fost războiul Boliviei cu Paraguay-ul; cea de-a doua – războiul civil din Spania; cea de-a treia – campania din Polonia, cea de-a patra – zborurile deasupra Angliei; cea de-a cincea – Ciprul; ce-a de-a șasea – Uniunea

Sovietică. Și întrucât este un as, el nu putea să nu tragă din aer asupra femeilor și copiilor! Criminal de război, zece ani și cinci botnițe....

— Și, desigur, în celula noastră există un conformist (precum procurorul Kretov): „Bine au făcut că v-au închis, ticăloșilor, contrarevoluționarilor! Istoria o să vă macine oasele, veți fi folosiți ca îngrășământ!” – Și tu, câine, vei ajunge tot îngrășământ! „Îi strigă și lui. -” Nu, cazul meu va fi revizuit, deși am fost condamnat, nu sunt vinovat! „Celula vuieste, clocotește. Un profesor de limba rusă, cu părul cărunțise ridică din pat, desculț, și ca un nou Hristos întinde mâinile:” Copiii mei, să ne împăcăm! Copiii mei! „Îi strigă și lui:” Copiii tăi sunt în pădurile Brianskului! Noi suntem copii nimănui!” Doar copii GULAG-ului.

După cină și ieșirea la „toaleta de seară”, la botnițele ferestrelor se lăsa noaptea, se aprindeau becurile istovitoare de sub tavan. Ziua îi desparte pe deținuți, noaptea îi apropie. Seara nu se încingeau discuții, se organizau conferințe ori concerte. Și aici din nou strălucea Timofeev-Ressovski: a dedicat seri întregi Italiei, Danemaricii, Norvegiei, Suediei. Emigranții povesteau despre Balcani, despre Franța. Cineva a ținut o conferință despre Le Corbusier, altcineva despre Gogol. Și fumam ca turcii. Fumul din celulă puteai să -l tai cu cuțitul, se unduia precum ceața. Botnița împiedica circulația aerului. La masă ieșea Kostia Kiula, leat cu mine, un băiat cu față rotundă, ochi albaștri, aproape ridicol de disproportionat, și ne recita din versurile sale, compuse în închisoare. Glasul i se frângea de emoție. Poemele se intitulau: Cel dintâi colet, Soției, Fiului meu. Când ascuți la închisoare versuri compuse înlăuntrul ei nu te mai gândești dacă autorul s-a abătut ori nu de la sistemul silabo-tonic sau dacă versurile se termină în asonante ori în rime perfecte. Aceste versuri sunt sânge din inima ta, lacrimile soției tale. Cei din celulă piâneau*.

De atunci, din această celulă, am simțit și eu îndemnul să scriu versuri despre închisoare. Acolo, eu recitam din Esenin, aproape interzis înainte de război. Tânărul Bubnov, fost prizonier, iar înainte, pare-se, student, care n-a apucat să-și termine studiile, privea cu evlavie la cei ce recitau, fața lui era plină de lumină. El nu era specialist, el nu venea din lagăr, ci mergea în lagăr, și mai mult ca sigur – ținând seama de puritatea și franchețea caracterului său – ca să moară, cei ca el nu rezistă acolo. Și aceste seri în celula 75 au constituit pentru el și pentru alții – în alunecarea spre moarte, frânată pentru o clipă – imaginea acelei lumi minunate care există și va

exista, dar în care cruda soartă nu i-a îngăduit să trăiască nici măcar un anișor, un anișor din vârsta lui fragedă.

Cădea cu zgomot planșeta ghișeului și răsună răcnetul vertuhaiului: „Sti-i-ingerea!” Nu, nici înainte de război, urmând cursurile a două facultăți deodată, dând meditații și încercându-mi puterile în ale scrisului, cred că nici atunci nu trăiam asemenea zile atât de încărcate, atât de pline, atât de răscolitoare ca în celula nr. 75, în vara aceea...

— Dați-mi voie, îi zic eu lui Țarapkin, însă de atunci, de la un anume Deul, un băiat de șaisprezece ani, care la această vârstă primise cinci ani pentru „propagandă antisovietică”...

— Cum, și dumneavoastră îl cunoașteți?... A mers cu noi în același convoi la Karaganda...

— Am auzit că v-ați angajat laborant pentru analize medicale, iar Nikolai Vladimirovici a fost tot timpul la munci comune...

— Și a slăbit foarte mult. De la vagon până la Butârki l-au adus mai mult mort decât viu. Acum este internat în spital, cei de la Secția a Patra Specială* îi dau unt, și chiar vin, însă este greu de spus dacă se va pune pe picioare.

*Kostia Kiula nu dă nici un semn de viață. Mă tem că nu mai este printre cei vii.

*Secția a Patra Specială din cadrul MVD-ului se ocupa cu studii și cercetări științifice efectuate de către deținuți.

Ați fost chemați de Secția a Patra Specială?

— Da. Ne-au întrebat dacă totuși nu credem că este posibil ca după șase luni de Karaganda să facem să funcționeze institutul nostru pe pământul patriei.

— Și ați acceptat entuziasmați?

— Ba bine că nu! Mai ales că acum am înțeles ce greșală am făcut, în plus, toate instalațiile demontate de la locul lor și împachetate în lăzi au ajuns și fără noi.

— Cât devotament pentru știință din partea MVD-ului! Vă rog mult, încă puțin Schubert!

Și Țarapkin începe să cânte, privind trist pe fereastră (în ochelarii lui se reflectă botnițele negre și partea luminoasă de sus a ferestrelor): Vom Abendrot zum Morgenlicht War mancher Kopf zum Greise. Wer glaubt es? Meiner ward es nicht Auf dieser ganzen Reise*.

Visul lui Tolstoi s-a împlinit: pușcăriașii nu mai sunt obligați să asiste la imorala slujbă religioasă. Bisericele din închisori au fost închise Firește, clădirile lor s-au păstrat, dar au fost adaptate cu pricepere pentru extinderea închisorilor înseși, în biserica din Butârki încap, în felul acesta, două mii de oameni în plus, iar într-un an trec prin ea, în plus, cincizeci de mii, dacă acordăm fiecărui grp câte două săptămâni.

Ajungând la Buiârki pentru a patra sau a cincea oară, întinzând pasul plin de siguranță prin curtea împrejmuită de corpurile închisorii spre celula ce mi-a fost hărăzită, chiar depășindu -l cu un umăr pe gardianul-însoțitor (tot astfel și calul, fără bici și fără hățuri, se grăbește spre casă, unde îl așteaptă ovăzul), uneori uit să-mi arunc ochii spre biserica pătrată, care devine apoi octogonală. Ea se înalță izolată în mijlocul curții pătrate. Botnițele ei nu sunt confecționate după cea mai nouă tehnică din geamuri armate, precum în clădirile închisorii principale, ci din scânduri cenușii, aproape putrede, care dezvăluie caracterul secundar al clădirii. Este un fel de punct de tranzit în interiorul închisorii Butârki pentru cei condamnați de curând.

Cândva, în anul 1945, mi se părea că trăiam un moment important: după sentința OSO am fost băgați în biserică (era tocmai potrivit, nu strica să ne rugăm!), am urcat la etajul întâi (era amenajat și al doilea) și din vestibulul octogonal ne-au îmbrâncit prin diferite celule. Pe mine m-au împins într-una din partea de sud-vest.

*Unii numai după o noapte de suferință Se trezesc în zori cu părul cărunt. Ciudat, eu n-am încărunțit, Pribegind toată viața prin lume!

Era o celulă pătrată, spațioasă, în care se aflau atunci două sute de oameni. Dormeam ca pretutindeni pe acel prici comun (acolo nu erau suprapuse), sub pat și pur și simplu pe culoarul de trecere, pe pardoseala de lespezi. Nu numai botnițele de la fereastră indicau categoria secundară, dar și tot ce se afla aici parcă nu era pentru fiii buni, ci pentru fiii vitregi ai închisorii Butârki: în acest furnicar nu aduceau nici cărți, nici jocuri de șah ori dame, iar castroanele de aluminiu și lingurile de lemn știrbe erau ridicate de la o masă la alta, de teamă ca deținuții să nu plece cu ele în graba pregătirilor convoiului. Nici câni nu dădeau pentru fiii vitregi, ci spălau castroanele după ce înghițiseră zămârca și tot din ele lipăiau și poșirca de ceai. Lipsa vaselor proprii din celulă îi lovea în special pe cei care aveau norocul ori nenorocul să primească un pachet de la cei de acasă (iar în aceste ultime zile înainte de plecare în lagărul îndepărtat, familia se străduia, cu mijloacele ei modeste, să trimită neapărat ceva). Rudele nu cunoșteau regulile din

închisori, iar la camera de recepție nu primeau niciodată un sfat bun. Astfel, ei nu trimiteau vase de plastic singurele care erau permise deținuților, ci de sticlă ori de metal. Prin ghișeul celei, toate aceste dulcețuri, miere, lapte condensat erau vărsate din borcane și cutii în tot ce aveau deținuții, iar într-o celulă de biserică nu au nimic, deci pur și simplu în palme, în gură, în batiste de nas, în poala hainelor – absolut normal pentru GULAG, dar pentru centrul Moscovei? Și în plus: „Mai repede, mai repede!” te zorea gardianul de parcă întâr/ia la tren (te zorea pentru că spera să lingă borcanele și cutiile confiscate), în celulele de biserică totul era provizoriu, lipsit până și de acea iluzie de permanență care putea fi întâlnită în celulele celor care se aflau în anchetă ori așteptau judecata. Carne tocată, semifabricat pentru GULAG, pușcăriașii erau ținuti aici acele zile inevitabile până ce la Krasnaia Presnia se elibera și pentru ei puțin loc. Singurul privilegiu pe care îl aveau aici era că se duceau de trei ori pe zi să aducă zămârca (aici casă nu se dădea deloc, în schimb ciorbă – de trei ori, ceea ce era o binefacere, pentru că era mai des, mai caldă și umplea burta mai bine). Le-au acordat acest privilegiu deoarece în biserică nu erau lifturi, ca în celelalte corpuri ale închisorii, iar gardienii nu voiau să se spetească muncind. Trebuiau cărate niște cazane mari și grele de la mare distanță, prin toată curtea, apoi trebuiau urcate pe o scară abruptă, ceea ce era foarte greu, puterile erau puține, dar se duceau cu plăcere – doar ca să mai iasă o dată în curtea înverzită și să audă cântarea păsărilor.

În celulele bisericii era un aer special: se unduia ușor agitat de curentul premergător al viitoarelor închisori de tranzit, de vântul premergător al lagărelor polare, în celulele bisericii se desfășura ceremonia familiarizării cu ideea că sentința a fost pronunțată și cătuși de puțin în glumă; cu ideea că, oricât de crudă ar fi noua perioadă a vieții tale, creierul trebuie să se transforme și s-o accepte. Acest lucru nu era deloc ușor de realizat.

Și aici nu există acea permanență a efectivului pe care o întâlnești în celulele de anchetă, din care cauză acelea devin o aparență a unei familii. Aici, zi și noapte, băgau și scoteau câte unul ori cu zecile, din care pricină tot timpul se schimbau locurile pe pardoseală și pe patul comun, și rareori se întâmpla să stai lângă un vecin mai mult de două zile. Când dai peste un om Interesant trebuie numaidecât să -l bombardezi cu întrebările, altfel riști să -l scapi pentru totdeauna.

Așa am pățit cu lăcătușul mecanic Medvedev. Când am început să discut cu el, mi-am adus aminte că numele lui a fost pomenit de împăratul Mihail.

Da, el era unul dintre „căuzașii” lui, unul dintre cei dintâi care au citit Manifestul către poporul rus și nu l-au denunțat. Medvedev a fost condamnat la o pedeapsă de neînțeles, rușinos de mică: trei ani în total! În virtutea articolului 58, conform căruia și cinci ani era considerată o pedeapsă pentru copii. Probabil că, totuși, pe împărat l-au socotit nebun, iar pe ceilalți i-au grațiat din considerente de clasă, însă tocmai când mă pregăteam să aflu cum înțelege toate astea Medvedev – l-au luat „cu lucruri cu tot”. După unele împrejurări puteai crede că l-au luat ca să -l elibereze. Prin aceasta se confirmau cele dintâi zvonuri privind amnistia stalinistă, care în vara aceea ajunseseră și la noi, privind amnistia nimănui, amnistie după care nici de sub paturi nu se eliberase vreun loc.

L-au luat la convoi, pentru lagăr, și pe vecinul meu, un bătrân schutzbundist (toți acești schutzbundiști, care se sufocau în Austria conservatoare, aici, în patria proletariatului mondial, în 1937, au primit câte zece ani, găsindu-și sfârșitul în insulele Arhipelagului). Lângă mine s-a tras un omuleț oacheș, cu părul negru ca smoala, cu ochi frumoși ca de femeie: două vișine negre, dar cu un nas imens, care îi pocea chipul până la caricatură. Am stat lungiți unul lângă altul douăzeci și patru de ore fără să ne adresăm vreun cuvânt; pe urmă a găsit un prilej să mă întrebe: „Drept cine mă luați?” Vorbea o rusă curentă, corectă, dar cu accent. Am stat în cumpănă: parcă avea ceva caucazian. A zâmbit: „Mă dădeam ușor drept georgian, îmi spuneau lașa. Toți râdeau de mine. Eu strângeam cotizațiile de sindicat.” L-am examinat, într-adevăr, o figură comică: un bondoc, fața disproporționată, un zâmbet blând. Și, brusc, s-a încordat, trăsăturile i s-au ascuțit, ochii i s-au contractat și m-au străpuns, spintecându-mă ca o lovitură de sabie:

— Sunt agent de informații al marelui stat-major al armatei române, locotenent Vladimirescu!

Am tresărit auzind această bombă. După ce cunoscusem aproape două sute de pseudospioni, n-aș fi crezut în ruptul capului că o să întâlnesc unul adevărat, gândeam că așa ceva nici nu există.

Din povestirea lui am înțeles că se trăgea dintr-o familie aristocratică. De la vârsta de trei ani a fost hărăzit marelui stat-major, la șase ani a fost încredințat pentru educație secției de informații. Când a crescut, și-a ales drept câmp pentru viitoarea activitate Uniunea Sovietică, considerând că aici se află cel mai aprig serviciu de contrainformații din lume și că este extrem de greu să lucrezi din cauză că toți se suspectează unul pe altul.

Acum, făcând bilanțul, socotea că a lucrat destul de bine aici. Câțiva ani înainte de război -la Nikolaev, și se pare că a asigurat trupelor române cucerirea șantierului de construcții navale în stare perfectă. Pe urmă a fost la uzina de tractoare din Stalingrad, pe urmă la Uralmaș. A intrat să încaseze cotizația de sindicat în cabinetul directorului unuia dintre cele mai mari ateliere, a închis ușa după sine, zâmbetul de prostănac i-a dispărut de pe buze și i-a apărut acea expresie de sabie care taie fulgerător: „Ponomariov! (Acela purta alt nume la Uralmaș.) Te urmărim de la Stalingrad. Ți-ai părăsit postul (ocupase un post mare la uzina de tractoare din Stalingrad), te-ai aranjat aici sub un nume străin. Alege: să fii împușcat de ai tăi ori să lucrezi cu noi.” Ponomariov a ales să lucreze cu ei, ceea ce era caracteristic pentru un tip căruia îi plăcea viața de huzur. Locotenentul l-a dirijat până în ziua când a fost trecut în subordinea rezidentului german de la Moscova. Acela îl trimite la Podolsk într-o misiune de specialitate. Cum mi-a explicat Vladimirescu, agenții diversioniști sunt pregătiți multilateral, dar toți au o specialitate a lor, îngustă. Această specialitate a lui Vladimirescu era tăierea interioară a corzii principale a parașutei, în Podolsk, în fața magaziei de parașute, l-a întâmpinat șeful corpului de gardă (cine era, ce fel de om era acesta?) și l-a introdus pe locotenent în magazie pentru opt ceasuri din noapte. Sprijinind o scărișcă de stivele parașutelor, fără să le despacheteze, Vladimirescu dădea la o parte capătul corzii principale, cu o foarfecă specială tăia patru cincimi din grosimea corzii, lăsând doar o cincime care se va rupe în aer. Ani mulți Vladimirescu a învățat și s-a pregătit pentru această singură noapte. Acum, lucrând febril, în opt ore a stricat cam două mii de parașute (câte cincisprezece secunde pentru fiecare parașută?). „Am nimicit o divizie întreagă de parașutiști!” a zis el și ochii ca două vișine i-au scăpărat răutăcios.

Arestat, a refuzat să facă mărturisiri și opt luni de zile, închis într-o celulă individuală de la Butârki, n-au scos nici un cuvânt de la el. „Și nu v-au torturat?” – „Nu-u”, a zis el, vuguindu-și buzele, ca și cum n-ar fi admis o astfel de posibilitate pentru un supus nesovietic. (Bate-i pe ai tăi, ca să se teamă cei străini!... Iar spionul este un fond de aur, el poate va trebui schimbat) A venit ziua când i-au arătat ziarele: România a capitulat, faceți depoziții. El a continuat să tacă: ziarele puteau să fie false. I-au dat să citească ordinul marelui stat-major român: în conformitate cu prevederile armistițiului, marele stat-major ordona tuturor agenților săi să depună armele. El a continuat să tacă: ordinul putea să fie fals. În final l-au

confruntat cu șeful lui direct de la marele stat-major, acela i-a ordonat să se deconspire și să depună armele. Atunci, Vladimirescu a făcut mărturisiri cu sânge rece, și acum, în timpul unei zile ce se scurge cu încetineală în celulă, mi-a povestit și mie câte ceva. Nici măcar nu l-au judecat! N-a primit nici o pedeapsă (el nu este de-al casei! „Eu sunt de carieră până la moarte, de mine vor avea grijă”)!

— Mi-ați făcut destăinuiri, am observat eu. Uitându-mă la fața dumneavoastră, pot să o țin minte, închipuiți-vă că vreodată ne întâlnim pe stradă...

— Dacă voi fi sigur că nu m-ați recunoscut – veți rămâne în viață. Dacă mă recunoașteți, vă omor ori vă silesc să lucrați pentru noi.

El nu dorea câtuși de puțin să-și strice relațiile cu vecinul de pat. A spus asta simplu, cu deplină convingere. Am crezut cu adevărat că pentru el nu însemna nimic să împuște sau să înjunghie.

În toată această lungă cronică de închisoare nu mi-a mai fost dat să întâlnesc un spion adevărat, în cei unsprezece ani de închisori, lagăre și exil, aceasta a fost unica întâlnire de acest fel, alții însă n-au avut niciuna Benzile noastre desenate apărute în tiraje uriașe prostesc tineretul, băgându-i în cap că Organele prind numai astfel de oameni.

Era destul să-ți arunci privirea prin această celulă de biserică pentru a înțelege că tineretul este acela pe care îl prind în primul rând. Războiul era pe sfârșite, acum își puteau permite luxul să-i aresteze pe toți cei pe care pusese ochii: nu va mai fi nevoie să-i cheme la oaste. Se povestea că, începând din 1944 până în 1945, prin Mica Lubianka (pentru regiunea Moscova) a trecut „partidul democrat”. După cum se spunea, era alcătuit din vreo cincizeci de băiețandri, avea statut și carnete de membru. Cel mai în vârstă dintre ei – elev în clasa a zecea la o școală din Moscova, era „secretarul general”.

— În ultimul an de război, prin închisorile din Moscova au apărut și studenții, i-am întâlnit când ici, când colo. Cred că nici eu nu eram bătrân, dar ei erau mai tineri...

Nici n-am băgat de seamă cum s-a petrecut această schimbare! În timp ce noi – eu, „căuzașul” meu, toți cei de o vârstă cu mine, am luptat patru ani pe front, aici a mai crescut o generație! Oare a trecut atât de multă vreme de când noi călcăm pe parchetul coridoarelor universității, crezându-ne cei mai tineri și cei mai inteligenți din țară și din lume?! Și deodată, pe dalele celulelor de închisoare se apropie de noi niște juni palizi și semeți, iar noi

ne dăm seama cu uimire că nu suntem noi cei mai tineri și mai inteligenți, ci ei! Dar nu eram supărat din pricina asta, chiar de atunci eram bucuros să mă res-trâng ca să le iac] pe. Îmi era cunoscută pasiunea lor de a discuta cu toată lumea, de a ști totul. Le înțelegeam semeția, că, iată, au luat hotărârea cea mai buna și nu regretă. Te trec fiorii văzând cum aceste mutrișoare inteligente, îndrăgostite de ele însele, își fac aureolă din închisoare!

Cu o lună înainte, în altă celulă de la Butârki, pe jumătate cu regim de spital, de-abia pășisem pe culoarul dintre paturi, încă nu zărisem un loc unde să mă aciuez, că mi-a și ieșit înainte, prevestind o discuție-dispută, parcă rugându-se pentru ea, un tânăr palid cu o față delicată cum numai la evrei întâlnești, înfășurat, cu toate că era vară, într-o manta de soldat ponosită, găurită de gloanțe: avea febră. Se numea Boris Gammerov. A început să-mi pună întrebări. Conversația s-a desfășurat în jurul a două teme: biografiile noastre și politica. Nu țin minte cum a venit vorba de o rugăciune a deja răposatului președinte Roosevelt, tipărită în ziarele noastre, pe care am apre-ciat-o în felul următor:

— Firește, asta nu-i decât ipocrizie.

Și brusc sprâncenele gălbui ale tânărului au tresărit, buzele palide i s-au încordat, parcă s-a ridicat puțin și a întrebat:

— De ce? De ce nu admiteți că și un om de stat poate să creadă sincer în Dumnezeu.

Doar acestea au fost spuse! Să -l lăsăm pe Roosevelt, dar luați aminte din ce direcție vine atacul!... Să auzi asemenea cuvinte de la unul născut în anul 1923?... Puteam să-i răspund cu fraze foarte sigure, dar, prin închisori, siguranța mea începuse să se clatine și, pe lângă aceasta, în noi se afla, separat de convingeri, un sentiment pur, care mi-a sugerat că, acum, eu n-am emis o Convingere proprie, ci una inoculată din afară. Și n-am izbutit să -l contrazic.

L-am întrebat numai:

— Dumneata crezi în Dumnezeu?

— Bineînțeles, a răspuns el liniștit.

Bineînțeles? Bineînțeles... Da, tineretul comsomolist își leapădă frunzele, pretutindeni. Și NKC3B a fost printre primii care au observat aceasta.

În ciuda tinereții sale, Boris Gammerov a luptat pe front ca sergent într-o unitate antitanc, desant pe tancuri „patruzeci și cinci”, „adio, Patrie!” ba chiar a fost rănit în plămân, care nici până acum nu s-a vindecat și a dat în tuberculoză. Gammerov a fost demobilizat din armată ca invalid și a intrat

la facultatea de biologie de la Universitatea de Stat din Moscova; astfel în el s-au împletit două fire: unul care își avea obârșia în viața lui de soldat, și altul – în viața studentescă de la sfârșitul războiului, care nu era câtuși de puțin lipsită de inteligență și dinamism. Au format un cerc al celor care cugetau și erau preocupați de viitor (deși nimeni nu le încredințase această sarcină). Din acest cerc, ochiul ager al Organelor a remarcat trei, pe care i-a și înhățat. Tatăl lui Gammerov fusese bătut mortal în închisoare sau împușcat în anul 1937, iar fiul o apucase năvalnic pe același drum. La anchetă a recitat cu simțire câteva poezii scrise de el. (Regret mult că n-am memorat niciuna și nici jiu am de unde să fac rost, tare aș fi vrut să o reproduc aici.) în câteva luni, drumul meu s-a intersectat cu toți cei trei „cauzași”: pe Viaceslav Dobrovolski l-am văzut într-o celulă de la Butârki. Apoi, în biserica de la Butârki m-a prins din urmă și Gheorglii Ingal. Cel mai în vârstă dintre toți. În ciuda tinereții sale, era membru stagiar al Uniunii Scriitorilor. Avea un condei foarte sprinten, îi plăcea să folosească mult contrastul în scris, în fața lui, dacă ar fi fost conformist din punct de vedere politic, s-ar fi deschis fâgașuri literare pe cât de impresionante, pe atât de amăgitoare. Avea aproape încheiat un roman despre Debussy. Dar primele succese nu l-au secătuit de idei, la înmormântarea mentorului săuiuri Tânianov⁸, a spus în cuvântul său că acesta a fost hăituit, și astfel și-a asigurat o condamnare de opt ani.

Aici ne-a ajuns din urmă și Gammerov și în așteptarea trimiterii la Krasnaia Presnia a trebuit să înfrunt de unul singur punctul lor de vedere unitar. Această înfruntare a fost dificilă pentru mine. În perioada aceea eram încă adeptul concepției care nu e în stare nici să recunoască un fapt nou, nici să aprecieze o opinie nouă înainte de a găsi pentru ele o etichetă din rezerva pregătită: fie dualism agitat de mic-burghez, fie nihilism belicos al intelectualității declasate. Nu-mi aduc aminte ca Ingal și Gammerov să -l fi atacat pe Marx, dar țin minte ca l-au atacat pe Lev Tolstoi – și din ce direcție! Tolstoi a respins biserica? Dar el n-a ținut seama de rolul ei mistic și organizator! A respins învățătura Bibliei? Dar pentru știința modernă în Biblie nu există contradicții, nici chiar în primele rânduri referitoare la facerea lumii. A respins statul? Dar fără stat nu vom avea decât haos! A propovăduit contopirea muncii intelectuale și fizice în același om? Asta însă nu este decât o nivelare absurdă a aptitudinilor! Și, în sfârșit, după exemplul samavolniciei lui Stalin, putem constata că personalitatea istorică este în stare să devină atotputernică, iar Tolstoi a luat acest lucru în derâdere!

Și în anii premergători închisorii, și în cei din închisoare, am socotit, de asemenea, că Stalin a imprimat o orientare fatală evoluției statalității sovietice. Iată însă că Stalin a murit încetișor, dar cât de mult s-a schimbat cursul corăbiei? Amprenta proprie, personală pe care a lăsat-o asupra evenimentelor se rezumă la: obtuzitate deprimantă, despotism, autoelogiere. În rest, el a călcat exact în urma indicată de Lenin și ascultând sfaturile lui Troțki.

Băieții mi-au recitat din versurile lor și m-au rugat să fac același lucru, dar versurile mele încă nu existau. Au recitat mult din Pasternak⁹, pe care îl divinizau. Cândva, citisem și eu Sora mea viața, dar nu mi-a plăcut, o socoteam departe de făgașurile simple ale oamenilor. Ei însă mi-au revelat cuvântul din urmă al lui Schmidt la judecată, care m-a impresionat nespus, căci semăna cu cazul nostru: Treizeci de ani am dus în mine Iubirea de țara natală, *~'- „, * Și cătuși de puțin a voastră milă Eu n-o aștept.

Și n-o doresc. Gammerov și Ingal aveau o stare de spirit atât de luminoasă: nu aveau nevoie de mila, de îngăduința voastră! Temnița nu ne apasă, suntem mândri că ne aflăm în ea! (Deși nu știu cine ar fi capabil să nu se simtă apăsător? Tânăra soție a lui Ingal, la numai câteva luni, s-a dezis de el și l-a părăsit. Gammerov însă, din cauza căutărilor revoluționare, nu avea o prietenă apropiată.) Oare nu aici, în celulele închisorii, ajungi la înțelegerea marelui adevăr? E strâmtă celula, dar nu-i mai strimtă oare lumea liberă? Oare nu poporul nostru, chinuit și amăgit, se află întins lângă noi sub paturi și în culoarul dintre ele?

Să nu m-alătur țării-ntregi Cu mult mi-ar fi mai greu, Și drumul ce l-am străbătut Eu nu -l regret acum.

Tineretul care zace în celulele închisorilor cu statut de condamnat politic nu reprezintă niciodată tineretul mediocru al țării, el este întotdeauna cu mult mai avansat. În anii aceia, ceea ce urma să se întâmple cu întreaga masă a tineretului era doar: „să intre în stadiul descompunerii”, al dezamăgirii, al indiferenței, să prindă gustul vieții dulci, și abia atunci poate, poate de la acest nivel confortabil, să înceapă-urcușul amar spre un nou pisc – peste vreo douăzeci de ani? Dar tinerii deținuți din anul 1945, beneficiari ai articolului 58-10, au sărit peste această viitoare prăpastie de indiferență dintr-un singur pas, și își țineau curajoși capul sus – sus pe eșafod, sub secure.

În biserica de la Butârki, condamnați, tăiați și izolați, studenții din Moscova au compus un cântec, pe care îl cântau înaintea amurgului cu

vocile lor încă firave: De trei ori, zilnic, mergem după ciorbă, Cântând, mai scurte facem serile, C-un ac, ajuns la noi prin contrabandă, Ne coasem traista de călătorie.

De-acum de soarta noastră nu ne pasă, Căci am semnat – ah, să plecăm odată! Și reveni-vom oare-aici cândva Din cea Siberie îndepărtată?

Doamne-Dumnezeule, oare noi am scăpat prilejul? În timp ce frământam noroiul pe câmpul de operații, ne ghemuiam în gropile obuzelor, priveam din tufișuri cu luneta binoculară, aici a crescut un alt tineret și a pornit la drum! Oare n-a pornit într-acolo?... Într-acolo, încotro noi n-am putea nici măcar îndrăzni? Pentru că n-am fost educați astfel.

Generația noastră se va întoarce de la război, va preda armele, își va zornăi decorațiile și va povesti cu mândrie peripeții de pe front, iar frații noștri mai mici doar vor strâmba din nas: Vai, ce prostănaci...!

Sfârșitul Părții a Doua CONȚINUTUL CAPITOLELOR Partea ÎNTÂI – INDUSTRIA PENITENCIARĂ Capitolul 1 – ARESTAREA Cum se ajunge în Arhipelag.

- Ce sentiment îți dă arestarea – „Pentru ce?” -Arestarea tradițională.
- Cum se face o percheziție.
- Avantajele arestărilor nocturne.
- Clasificarea arestărilor.
- Știința percheziției. Inventivitate la arestări.
- Nimeni nu este pregătit să opună rezistență.
- Fuga lui Andrei Pavel.
- Mecanismul epidemiilor de arestări. – „își vor da seama – mă vor elibera”, pasivitate generală.
- Cum ar fi posibil să te împotrivești?!
- Din ce este alcătuită o arestare.
- Ce gânduri stârnește.
- După arestare te simți ușurat.
- Să strigi?
- De ce am tăcut eu.

Arestarea mea.

- Comandantul de brigadă Travkin.
- Serviciul de contrain-formații al armatei.
- Cei trei tanchiști.
- Un spion viu.
- Glume la defecare.

Capitolul 2 – ISTORIA CANALIZĂRII NOASTRE: Valurile cele mai mari: deschiaburirea, anii postbelici și anul 1937.

— Organele se antrenau neconținut.

Întemnițări imediat după Octombrie.

— Lozinca leninistă a dezinsecției.

— Definiția „insectelor”.

— Unicitatea VEEKA.

— Mișcările populare pentru apărarea bisericilor. – „Comploturile” provinciale.

— Sistemul ostaticilor.

— Teroarea roșie și natura ei.

— Valurile socialiștilor.

— Valul celor întorși în patrie.

— Intelectualitatea „care gravita în jurul cadeților”.

— Cine se împotriva detașamentelor de colectare a produselor agricole.

— Lichidarea ultimilor albgardiști.

— Scufundarea șlepurilor.

— Conștiința revoluționară.

— Valurile delincvenților de drept comun.

— Lagărele de concentrare din gubernia Tambov.

— Marinarii din Kronstadt.

— Intensificarea represiunii în 1921.

— Comitetul de ajutorare a victimelor foametei.

— Arestările studenților, greva de la MVTU.

— Marea Pasiență a socialiștilor.

— CEKA și adepții „bisericii vii”.

— Valurile preoților, filosofilor religioși, ale credincioșilor de rând. – „Călugărițele”.

— Prostituatele.

— Cele dintâi valuri naționale.

— Valurile studențești. – „Epuizarea ofițerilor”.

— Ce destin aveau familiile lor.

— Cazacii din insula Lemnos.

— Foștii funcționari. – „Pentru tăinuirea originii sociale”.

— Cine izbutea să răzbească îndărăt.

— Rămășițele Crucii Roșii politice.

— Contingentul lui Voikov.

- Profilaxia socială.
 - Varențov, seratele muzicale.
 - Liceenii și juriștii.
 - Ingineri-sa-botori. – „Limitatorii”.
 - Cei care refuzau să devină informatori.
 - Primele procese publice.
 - Folosirea poporului drept coparticipant la represiune.
 - Proteste izolate.
 - Cele „Șase condiții”, întorsătura cu inginerii.
 - Procesul „Biroului unional al menșevicilor”.
 - Procesul, care n-a mai avut loc, al „Partidului Țărănesc al Muncii”.
 - Grupul lui Kondratiev-Ceianov.
 - Valurile care curg tot timpul (credincioșii, socialiștii, naționaliștii).
 - Grupul istoricilor, 1929. – „Opoziția muncitorească”.
 - Troțkiștii.
 - Nepmanii.
 - Valul „aurului”.
 - Valul format la introducerea noului sistem al buletinelor de identitate.
 - Valul deschiaburiților, particularitățile Lui.
 - Termenii „chiabur” și „coadă de topor”.
 - Valul „sabotorilor” din agricultură, pentru neîndeplinirea normei de predare a cotelor de cereale, valul „culegătorilor de spice”.
 - Legea din 7 august 1932.
 - Valul Kirov.
 - Valuri mici, paralele.
 - Paragraful Zece.
- Prezentarea articolului 58 al Codului Penal și comentarea în extenso a paragrafelor lui.
- Valul anilor 1937-1938.
- Lovitura dată cercurilor conducătoare.
 - Aplauze interminabile.
 - Procentul „gradaților” și al muritorilor de rând – Cifrele-sarcină de plan.
 - Valurile speciale: întoarcerea spionilor sovietici; kavejediștii; coreenii; letonii.
 - Sfârșitul Marii Pasiște.
 - Intelectualitatea.

- Cazul profesorilor din Sverdlovsk.
 - Inginerii. Membrii de familie.
 - Acuzații excesive și absurde, la oraș și la sate.
 - Conceptul de „vină” – oportunism de dreapta.
- Antivalul anului 1939.
- Valurile 1939: cehii, polonezii, ucrainenii de apus, bielorușii de apus, moldovenii.
 - Prizonierii din războiul finlandez.
 - Arestări și execuții la începutul războiului în regiunile apusene și Țările Baltice. – „Colportorii de zvonuri și provocatorii de panică”.
 - Piese pentru aparatele de radio.
 - Valul nemților.
 - Valul încercuiților.
 - Arestări în armata din Extremul Orient.
 - Valul generalilor.
 - Valul celor care nu s-au evacuat din Moscova.
 - Valul militarilor aflați sub incidența ordinului Nr. 227.
 - Valul din teritoriile ocupate (58-la), al foștilor prizonieri (58-lb).
 - Pentru ce erau de fapt condamnați. – „Africanii”.
 - Grupul lui Kadenko.
 - Deportarea din 1943-1944 a naționalităților, cum s-a produs ea. – „Criminalii de război” germani și japonezi.
 - Valul emigranților ruși.
 - Vlasoviștii.
 - Civili care fugeau de Puterea Sovietică.
 - Cum a tăinuit Occidentul predarea lor.
 - Armata Krajowa – Banderoviștii. – „Fetele pentru străini”.
 - Copiii spanioli.
 - Antivalul preoților.
- Sistemul valurilor criminalilor și condamnaților de drept comun.
- Pulsația Decretelor.
 - Legea „patru pe șase”.
 - Termenul de douăzeci și cinci de ani.
 - Ne-denunțarea delictului de drept comun.
 - Recidiviștii din anii 1948-1949. – „Copii-răzbunători”.
 - Valurile anilor 1948-1950.

— Divulgatorii secretelor de stat -Banderoviștii și locuitorii Ucrainei de Apus.

— Profilaxia socială în Țările Baltice.

— Grecii din Caucaz.

— Evreii, afacerea medicilor.

Pușcării goale n-au existat Capitolul 3 – ANCHETA Cine se aștepta la tortură în secolul al XX-lea?

— Nu trebuie să ne amintim.

Ancheta – strecurare printr-o conductă. — „Cazurile” umflate din primii ani ai puterii sovietice.

— Căutarea unor culpe inexistente.

— Nu culpă, ci cărei clase aparține.

— De acolo nu se mai întoarce nimeni.

— Cercetarea prealabilă?

— Pistolul pe masă.

— Interogatoriile nocturne.

— Celulele fierbinți.

— Torturile au existat mereu.

— Categoriile arestaților supuși torturilor.

— Grupul lui Romualdas Skirius.

— Mărturisirea personală în locul probelor materiale, teoria lui Vâșinski.

— Cum s-a înrădăcinat practica torturii.

— Avantajele procedeelor blânde.

— Procedeele psihice.

— Fizice.

— Combinarea lor.

— Insomnia.

— Banda rulantă a anchetei.

— Boxa ploșnițelor.

— Carcerele.

— Foamea – Bătaia – Zăbala – Nimeni nu este pregătit pentru anchetă.

— Erorile intelectualilor.

— Codul penal și Codul de procedură penală, articolele lor necunoscute.

— Cum este folosită singurătatea inculpatului.

— Supraaglomerarea celulelor de anchetă (1918, 1931, 1937, 1945) și influența ei.

— Câteva schingiuri.

- Bâta lui Riumin.
- De barbă și mustăți.
- Lucrul cel mai cumplit – Cum ești înduplecat în celulă să cedezi.
- Argumentele ortodocșilor comuniști.
- Ce valorează ortodocșii înșiși.
- Cine de cine s-a dezis.
- Berdiaev în 1922.
- Băbuța credincioasă.
- Cum se comportau la anchetă vechii revoluționari ruși.
- Compararea anchetei țariste cu cea sovietică.

Ancheta mea.

- Funinginea din coșurile de la Lubianka.

Organele nu caută dovezi.

- Cum se târăgănează ancheta.
- Interogatoriul la procuror.
- Articolul două sute șase.
- Semnături privind nondivulgarea.

Capitolul 4 – GĂITANELE ALBASTRE Noi nu-i vedeam pe anchetatorii noștri.

- Cum să-i explici?
- Divnici compară Gestapoul și MGB-ul.
- Anchetatorii își formulează principiile.
- Motivele lor.
- Tinerii ghebiști sunt încântați de putere.
- Fidelitate față de Organe!
- Distracții înviorătoare.
- Să nu-ți reții furia.
- Curiozitatea sexuală.
- Posibilitățile de agoniseală.
- Răzbunarea procurorului.
- Lăcomia anchetatorilor.
- Orgia.
- Ghebiști arestați.
- Valurile ghebiștilor.
- Abakumov și Riumin la închisoare.

Oare ce am fi devenit fiecare dintre noi?

- De ce ne împotriveam școlilor NKVD-ului.

- Ce fac epoleții din om.
- Cea dintâi etapă a mea – Geamantanul de ofițer.
- Mânia cărăușilor.
- Sunt ofițer!
- Linia binelui, linia răului.
- Ghebiști cumsecade.
- Locotenentul Ovsianikov.
- Lecția Verei Korneeva în cancelaria ghebiștilor.
- D. P. Terehov, judecător suprem.
- Supraveghetoarea Casei Mari.
- Nu tot ceea ce pare bun este bun.
- Culoarea cerului.
- Lagoda și icoanele.
- Natura nelegiurii.
- Rodul ideologiei.
- Pragul nelegiurii.

Judecarea criminalilor în Germania Occidentală și mila față de ei în țara noastră.

- Oare cum ar putea Rusia să se purifice?

Capitolul 5 – PRIMA CELULĂ – PRIMA IUBIRE Casa cea Mare în timpul blocadei Leningradului.

- Cea dintâi celulă de anchetă!
- Suhanovka – Celula individuală de anchetă de la Suhanovka – Noi, oamenii!

Intrarea mea în cea dintâi celulă.

- Releul-informator.
- Închisoarea nu-i o prăpastie.
- Viață confortabilă.

Generațiile precedente.

- Viața la începuturile Lubiankăi.
- Anatoli Fastenko.
- Amnistia de la 17 octombrie 1905.
- Evadările din acei ani.

— Canadianul fost marinăr pe crucișătorul „Potiomkin”.

- Nu tot ce intră în urechile noastre.

Un inginer de formație sovietică. – „Dacă va trebui să mor”.

- Programul unei zile la Lubianka – Premeditat sau de la sine?

- Arnold Susi.
- Rația de dimineață.
- Medicul închisorii.
- Drepturile noastre.
- Celula 53.
- Plimbarea pe acoperișul Lubiankăi.
- Din istoria Estoniei.
- Biblioteca de la Lubianka.
- Luri Evtuhovici, povestea lui.
- Termenul „vlasovist”.
- Ziua de la Lubianka către sfârșit.
- Filantropia penitenciară înainte de revoluție.
- Indicii la închisoare.
- „împăratul Mihail”.; Sfârșitul războiului în pușcărie.

Capitolul 6 – PRIMĂVARA ACEEA Prizonierii ruși de o vârstă cu Octombrie.

- Cum s-au întors.
- Ce au îndurat.
- Patria i-a trădat de trei ori.
- Cum cedăm ideilor preconcepute.
- De unde atâția trădători?
- Nerecunoașterea prizonieratului.
- Ce soluții mai avea un prizonier de război.
- Spioni pentru un ceas.
- Pedepsirea celor mai fideli.
- Lagărele de verificare și filtrare. – „Ah, dacă aș fi știut!”

Biografia generalului A. A. Vlasov.

- Formațiunile voluntare antisovietice din primii ani ai războiului.
- Teama lui Hitler de a crea forțe armate rusești.
- Călătoriile de propagandă ale lui Vlasov.
- Speranțele pe care vlasoviștii și le-au pus în aliați.
- Episoade din lupta vlasoviștilor.
- Un călăreț fugărește un prizonier.
- Destinul brigăzii din Lokot, regiunea Briansk.
- Acordul pentru crearea diviziilor rusești în toamna lui 1944.
- Comitetul pentru Eliberarea Popoarelor Rusiei, manifestul de la Praga.
- Primele și ultimele acțiuni ale diviziilor rusești întâi și a doua

— Neînțelegerea de care a dat dovadă Occidentul.

— Inutila capitulare.

— Destinul rămășițelor.

— Predarea cazacilor de către Anglia.

— Roosevelt și Churchill?

— Lagărele de concentrare englezești.

— Despre vlasoviști în general.

Destinele emigrației ruse.

— Cum i-a ademenit patria – Cum au întors pe dos Codul penal pentru acuzarea lor.

— Colonelul Iasevici.

— Igor Tronko, generația mea din emigrație.

Legenda despre Altai.

— Așteptarea amnistiei din primăvara aceea.

La „gara” Butârki să primim sentințele.

Capitolul 7 – SALA MAȘINILOR Cum erau comunicate sentințele OSO.

Sentințele administrative înainte de revoluție.

— Troica GPU-ului.

— Troicile.

— Reorganizările și raportul lor cu OSO.

— Articolele siglă.

— Avantajele OSO față de tribunal.

— Sentințele comunicate ulterior.

Caracterul închis al proceselor politice.

— Comparație cu vechea Rusie.

— Avocații acuzatori.

— Predeterminarea sentințelor.

— Interpretările în extenso ale codului.

— Instrucțiunile^secrete.

— Are vreun sens sentința de achitare?

— Cazul lui Pavel Ciulpeniov.

— Întâmplări din sălile tribunalelor.

— Mă întâlnesc cu Tribunalul Suprem.

; Capitolul 8 – LEGEA-COPIL Noi uităm totul... – „Represiunea extrajudiciară” a C’EKA.

— Cifrele ceciste ale celor executați în comparație cu cele rusești dinainte.

— Tribunalele după Octombrie.

- Asemănarea dintre tribunalele populare și tribunalele revoluționare.
- Tribunalele căilor ferate, tribunalele VOHR-ei.
- Înființarea Tribunalelor Militare Revoluționare și principiile activității lor.

- Cifrele celor executați în anul 1920.
- Tribunalele ca detașamente de luptă.
- Când dispare sensul dreptului de apel.
- Locurile vii ale acestor ani.
- Răscoalele țărănești.
- Tribunalul din Riazan judecă un tolstoian.
- Cartea discursurilor lui Krâlenko.
- Sarcinile generale ale justiției sovietice.
- Cazul ziarului „Russkie Vedomosti”.
- Cazul celor trei anchetatori de la tribunalul revoluționar din Moscova – Cazul lui Kosârev.

- Neplăcerile de la CEKA din februarie 1919.
- Procesul clericilor (Samarin ș.a.).
- Clopotele de alarmă din Zvenigorod.
- Procesele religioase din provincie, loviturile date bisericilor și mănăstirilor.

- Circulara din 1920 privind lichidarea moaștelor.
- Cum puneau bolșevicii problema intelectualității.
- Procesul „Centrului tactic”.
- Adevărata lui poveste. – „Cazul Taganțev”.

Capitolul 9 – LEGEA SE MATURIZEAZĂ Procesul Direcției pentru combustibil.

- Revirimentul represiunii după războiul civil.
- Cazul inginerului Oldenborger.

Foametea din ținuturile de pe Volga și confiscarea odoarelor bisericești.

- Procesul ecleziastic de la Moscova din anul 1922.
- Procesul ecleziastic de la Petrograd.
- Procesul eserilor.
- Repetiția mâniei maselor.
- Tortura cu moartea.

Cazul lui Savinkov.

- Moartea lui.

Capitolul 10 – LEGEA ÎN FLOARE Noua idee a lui Lenin: expulzarea intelectualității peste hotare în 1922.

- Geneza conceptului „diversiune”.
- Afacerea Șahtî.
- Eșecul cu Palcinski, von Meck, Veliciko.
- Procesul „Partidului industrial”.
- Există oare o enigmă a proceselor exemplare de la Moscova?
- Procesul „Biroului Unional al Menșevicilor” și cum a fost înscenat.
- M. P. Lakubovici.

Procese anilor 1937-1938.

- Enigmă?
- Oare astfel de revoluționari erau ei?
- Selecția candidaților pentru roluri.
- Istoria secretă a ultimelor luni ale lui Buharin.

Afacerea din Kadai, procesul raional.

- De ce în țară nu au existat procese publice.

! Capitolul 11 – PEDEAPSA CAPITALĂ Desființarea pedepsei cu moartea în timpul Elizavetei.

- Moderația urmașilor ei.
- Datele lui Taganțev privind execuțiile de la sfârșitul secolului al XIX-lea -începutul secolului al XX-lea.

— Istoria pedepsei cu moartea sub bolșevici. Minciuna desființării ei, tertipuri și ocolișuri.

- Execuțiile anilor '30, cei șase țărani din Țarskoe Selo.
- Execuțiile din 1937-1938.
- Zigzagurile ultimilor ani ai epocii staliniste.

Pentru ce se dădea pedeapsa prin împușcare. Exemple.

- Izbucnirea salvatoare a lui K. I. Strahovici.
- Dacă am privi fotografiile lor...
- Sentimentele ultimelor clipe.
- Suferințele zilnice ale condamnaților la moarte în pușcăriile arhipline.
- De ce erau ținuți atâta vreme cu această sentință?
- Cercetările științifice ale celor condamnați la moarte și ale anchetatorilor.

- Celula condamnaților la moarte ca procedeu de anchetă.
- Psihologia atitudinii de neîmpotrivire.

— V. G. Vlasov sub sentința pedepsei cu moartea – Celulele
condamnaților la moarte din Kineșma Ritmul celor douăzeci și patru de ore.

— Bsaulul Homenko.

— Insultarea călăului.

— Cum a primit Vlasov grațierea Capitolul 12 – TIURZAK.

Slăbirea regimului penitenciar rus la începutul secolului al XX-lea.

— Consolidarea celui sovietic începând din 1918.

— Regimul politic.

— Lupta pentru autoapărare a deținuților din pușcăriile sovietice.

— Eserii la schiturile din Solovki (1922-1925).

— Izolatorul din Verhneursalsk după 1925.

Forța grevelor foamei.

— Împiedicarea grevelor foamei în anii '20.

— Reprimarea lor în anii '30.

— Alimentarea forțată.

— Greva foamei ca acțiune contrarevoluționară.

— Cum greva foamei a fost înfrântă de închisoarea de Tip Nou.

— Nu există opinie publică!

Sfârșitul socialiștilor în Marea Pasiență.

— Autoizolarea lor de „kaeri”. – „Politicii” văzuți de „kaeri”.

— Autoizolarea troțkiștilor și comuniștilor.

Cui îi este destinată recluziunea.

— Consolidarea și extinderea închisorii centrale sub puterea sovietică.

— Regimul izolatoarelor politice.

— Și cum îl îndură un deținut.

— N. Kozârev, miracolul cu astrofizica.

Partea a DOUA – PERPETUUM MOBILE Capitolul 1 – CORĂBIILE
ARHIPELAGULUI f. Un sistem bine pus la punct.

— Îmbarcarea în vagon-zak.

— Cum să-ți imaginezi aceasta din trenul vecin?

— Originea termenului „vagon stolâpinist”.

— Cum este orânduit acest vagon.

— Gradul de încărcare.

— Scrumbie sărată și fără apă, de ce.

— Cum se rezolvă „ușurarea” într-un vagon-zak.

— Amestecarea politicilor cu delincvenții de drept comun.

Privilegiile politicilor în pușcăriile țariste.

- Prima întâlnire cu bandiții.
- Deteriorarea vechilor noțiuni.
- Îzolarea articolului Cincizeci și Opt și neputința lui.
- Nepedepsirea hoților și bandiților.
- Cum este fundamentat acest lucru de către Cod și marxism.
- Participarea escortei la furturile hoților.
- Furtul direct săvârșit de escortă, care sunt procedeele.

Cum află deținuții itinerarul.

- Cum expediezi o scrisoare dintr-un vagon-zak.

Să nu ai nimic!

- Să privești și să memorezi.
- Povestea lui Max Santerre.
- Povestea lui Ivan Kovercenko.
- Eric Andersen ascultă ce îi spune o fată rusă.

„Pendulul” din vagon-zak.

- Debarcarea.
- Cum trebuie să te așezi pe pă-mânt.
- Pomană de la oamenii liberi.
- Să îndrăgești astfel de clipe!
- Luați-vă de brațe!
- Luați-vă de călcâie!
- Hăituirea celor care rămân în urmă.

Dubele anilor '20.

- Colaborarea postbelică.
- Structura interioară a dubei.
- Cum operează în dubă hoții.
- Întâlnirea cu locotenent-colonelul Ivanov.

Capitolul 2 – PORTURILE ARHIPELAGULUI Cum se confecționează harta lor.

- Trăsături comune.
- Comparația unor închisori de tranzit diferite în epoci diferite.
- Punctele de tranzit ale lagărelor din nord.
- Închisorile fără hârdaie igienice, ce se poate face în astfel de cazuri?
- Băile închisorilor de tranzit.
- Hoții și bandiții „slujbași” în pușcăriile de tranzit.
- Câinii.
- Tertipurile hoților.

— Rarele cazuri de împotrivire a politicilor.

— Umilirea mea la Krasnaia Presnia.

Prima scrisoare după arestare.

— O femeie pe colina de lângă închisoarea de tranzit din Kuibâșev.

— Viitoare monumente ale Arhipelagului?

— Lărgimea orizontului la închisoarea de tranzit.

— Eric Arvid Andersen și povestea lui.

— Nonsensul transferărilor masive.

— Și al celor individuale.

— Tranzitul – prilej de odihnă.

— Muncile inumane de la închisorile de tranzit.

— Cât este de greu să te dezbari de gustul puterii.

Krasnaia Presnia în 1945.

— Itinerar pentru șperț.

— Eliberarea sufletului prin renunțarea la orice deșertăciune.

— Schimbul[^] de condamnări. – „Cumpărătorii” la închisorile de tranzit – Târgul de sclave.

— Învățăturile unui deținut cu repartitie specială.

— Cu orice preț?

Capitolul 3 – CARAVANELE ROBIILOR i – i; u”nmsa Avantajul „trenurilor roșii” pentru stat – Amenajarea vagonului de marfă.

— Pregătirea convoiului.

— Ascunderea de ochii populației.

— Expedierile din Oriol în 1938.

— Tehnica îmbarcării.

— Procedee de percheziție.

— Escorta trage foloasele.

— Hoții și bandiții în vagonul roșu.

— Neregulile cu mâncarea.

— Verificările nocturne cu ciocanele.

— Morți de frig.

— Trenurile lungi și agentul Ministerului Afacerilor Interne.

— Pe platformele trenuțului.

— Când nu există nici un lagăr.

Transporturile cu șlepul spre Nord.

— Hoții în aceste condiții.

— Un caz de împotrivire.

- Vapoarele pe Kolâma.
 - Incendiul de pe „Djurma” în 1939.
 - Deplasarea în continuare pe Kolâma – Jefuirea la sosirea în Măgădan.
 - Transporturile pedestre spre Nord.
 - Hrana – împușcarea pe drum.
 - Îndemnarea cu bâtele.
 - Deplasările pedestre prin orașe, în anii '20-'30.
 - Toate mijloacele sunt rele, dar mai apoi – și mai rele.
- Capitolul 4 – DIN INSULĂ ÎN INSULĂ Cazul fericit al unui deținut cu

repartiție specială.

- Escorta specială.
- Cum am fost luat din lagăr.
- Legenda despre șaraški.
- Impresiile despre călătoria printre oameni liberi.
- Simțământul de ușurare o dată cu întoarcerea pe Arhipelag.

E mică lumea!

- Telegraful deținuților.
- Asociația științifico-tehnică din celulă.
- Timofeev-Ressovski.
- Fericirea somnului de pușcăriaș.
- Celula 75 de la Butârki; oameni.
- Lecțiile serale.
- Percepția captivilor.

Biserica din Butârki, viața de pușcărie în ea – Spionul român Vladimirescu.

- Tineretul postbelic la Butârki.
- Gammerov.
- Ingal.
- Mândria de a fi la închisoare.
- Cântecul studenților.
- Generația nouă – încotro?...

ABREVIERI ȘI SIGLE AȘA – Antisovetskaia aghitația (Propagandă antisovietică); articol-siglă. Belomorkanal – Belomorsko-Baltiiskii Kanal (Canalul Marea Albă – Marea Baltică).

Belomorstroi – Belomorfskaia] stroi [ka] (Șantierul de construcție a canalului Marea Albă-Marea Baltică), în cea mai mare parte lucrările au fost executate cu deținuți.

Butiur – Butârskaaia tiurma (închisoarea Butârki).

Cadeții (KD) – Partidul constituțional-democrat (1905-1917). Program: monarhie constituțională și parlamentară, libertăți democratice, marea proprietate asupra pământului etc. Lideri: P. N. Miliukov, A. I. Șingariov, V. D. Nabokov ș.a. Adversari ai bolșevicilor; după revoluția din octombrie aceștia au interzis partidul cadeților.

CEKA – Cerezvâceainaa komissiiia po borbe s kontrrevoliuției, sabotajem i speku-liafiei (Comisia extraordinară pentru combaterea contrarevoluției, a sabotajului și a speculei). A funcționat în perioada 1917-1922, fiind predecesoarea organelor securității sovietice. Cekist – agent al CEKA.

CEON – ceast osobogo naznaceniiia (unitate cu destinație specială). CIS – cilen semii (membru de familie); articol-siglă.

Dalstroï – Glavnoe upravlenie^ stroitelstva Dalnego Severa (Direcția generală pentru construcția Nordului îndepărtat).

Dneproghes – Dneprovskaaia ghidroelektrostanțiia (Centrala hidroelectrică de pe Nipru).

DPZ – dom predvaritelnogo zakliuceniia (unitate de detenție preventivă).

Eserii (SR) – Partidul socialiștilor-revoluționari (1901-1923). Lideri: V. M. Cernov, A. P. Gotz, N. D. Avksentiev ș.a. Obiective principale: republică democratică, libertate politică, legislație muncitorească, socializarea pământului. Principala tactică de luptă: terorismul individual După revoluția din februarie, împreună cu menșevicii, au obținut majoritatea în Soviete și au intrat în Guvernul provizoriu. După Octombrie bolșevicii i-au acuzat de activitate antisovietică și contrarevoluționară.

GB – Gosudarstvennaia bezopasnost (Securitatea de stat); ghebist: agent al GB.

GOSPLAN – Gosudarstvennâi planovâi komitet [Soveta Ministrov] (Comitetul de stat al planificării de pe lângă Consiliul de Miniștri).

GPU – Gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie (Direcția politică de stat). A înlocuit CEKA în perioada februarie – decembrie 1922.

GULAG – Glavnoe upravlenie lagherei (Administrația generală a lagărelor).

Inâurisl – Inostrannâi turist (Turistul străin); firmă de servicii pentru turiștii străini și organizatoare de excursii în străinătate pentru cetățenii sovietici.

Kaer (KR, kontra) – kontrrevoluționar (contrarevoluționar).

KGB – Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti (Comitetul securității de stat). Funcționează din 1954, pe lângă Consiliul de Miniștri.

Kombedî – Komitetî bednotî (Comitetele sărăcimii); organizații ale sărăcimii sătești, create în Rusia europeană (11 iunie 1918), constituind în majoritatea cazurilor organele efective ale puterii de stat. La sfârșitul anului 1918 și-au predat atribuțiile sovietelor sătești.

Komintern – Kommunisticeskii internațional (Internaționala comunistă. Internaționala a III-a); organizație (1919-1943) care a reunit partidele comuniste din diferite țări, creată din inițiativa lui V. I. Lenin.

K? Z – kamera predvaritelnogo zakliuceniia (celulă de detenție preventivă). KRA – kontrrevoliucionnaia aghitația (propagandă contrarevoluționară); articol-siglă KRD – kontrrevoliucionnaia deiatelnost (activitate contrarevoluționară); articol-siglă.

KRM – kontrrevoliucionnoe mâșlenie (gândire, intenție contrarevoluționară); articol-siglă.

KRTD – kontrrevoliucionnaia troțkistskaia deiatelnost (activitate contrarevoluționară troțkistă); articol-siglă.

KVC – Kulturno-vospitatelnaia ceast (Secția cultural-educativă).

KVJD – Kitaisko-vostocinaia jeleznaia doroga (Calea ferată a Estului chinezesc); Kavejedist – lucrător la KVJD.

LKSM – Leninskii kommunisticeskii soiuz molodioji (Uniunea tineretului comunist leninist).

MGB – Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti (Ministerul securității statului).

MHAT – Moskovskii Hudojestvennâi Akademiceskii Teatr (Teatrul Academic de Artă din Moscova).

MOGES – Moskovskoe obiedinenie gosudarstennâh elektrostanții (Uniunea centralelor electrice de stat din Moscova).

Mossovet – Moskovskii sovet [deputatov trudiașcihsia] (Sovietul din Moscova [al deputaților muncitorilor]).

MVD – Ministerstvo vnutrennih del (Ministerul afacerilor interne).

MVTU – Moskovskoe vâșșee tehničeskoe učilișce (Școala tehnică superioară din Moscova)., _...: -

Narkomat – Narodnâi komissariat (Comisariatul poporului).

NEP – Novaia ekonomiceskaia politika (Noua politică economică); politica economică a PEUS și a statului sovietic în perioada de trecere de la capitalism la socialism. I s-a spus nouă spre deosebire de politica zisă a

„comunismului de război”. A fost aplicată din 1921 până la mijlocul deceniului al treilea NKGB – Narodnâi komissariat gosudarstvennoi bezopasnosti (Comisariatul poporului pentru securitatea statului).

NKPS – Narodnâi komissariat puței soobščeniia (Comisariatul poporului pentru căile de comunicație).

NKVD – Narodnâi komissariat vnutrennih del (Comisariatul poporului pentru afacerile interne).

NPGG – nelegalnâi perehod gosudarstvennoi graniț (trecerea ilegală a frontierei de stat); articol-siglă...

NȘ – nedokazannâi spionaj (spionaj nedovedit); articol-siglă.

NTS – Narodno-trudvvoi soiuz (Alianța populară a muncii); organizație a emigranților ruși din Germania (cu filiale și în alte orașe din Europa), care avea ca obiectiv principal al activității sale propaganda antisovietică. En-te-esovist -membru, simpatizant al acestei organizații.

OGPU – Obiedinionnoe gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie (Direcția politică de stat unificată). Organ al securității (1923-1934), coordonator al activității GPU-urilor din republicile unionale.

OLP – otelnâi laghernâi punkt (filială de lagăr autonomă).

OSO – osoboe soveščanie (conferință specială); comisie specială deliberativă pe lângă GPU – NKVD.

Osoaviachim – Obščeslvo sodeistviia oborone, aviafionnomu i himiceskomu stroitel-stvu SSSR (Asociația pentru sprijinirea apărării, dezvoltării aviației și chimiei în URSS).

PD – prestupnaia deiatelnost (activitate criminală); articol-siglă. PFL - proverocino-filtraționnâi lagher (lagăr de verificare și filtrare). PȘ – podozrenie v spionaje (suspectare de spionaj); articol-siglă.

Pomgol – Pomosci golodaiușcim (Ajutor victimelor foametei); comisie organizată pe lângă VTİK (președinte – M. L. Kalinin); a funcționat în perioada iulie 1921-septembrie 1922.

PZ – preklonenie pered Zapadorn (admirație față de Occident); articol-siglă. Rabkrin: vezi RKI.

RKI (Rabkrin) – Raboce-krestianskaia inspekțiia (Inspekția muncitorească și țărănească); narkomat, organ al controlului de stat (1920-1934).

RKP (b) – Rossiiskaia kommunističeskaia parliia (bolșevikov) (Partidul comunist (bolșevic) din Rusia).

RNNA – Russkaia naționalnaia narodnaia armia (Armata națională populară rusă).

ROA – Russkaia osvoboditelnaia armiia (Armata rusă de eliberare).

RONA – Russkaia osvoboditelnaia narodnaia armiia (Armata populară rusă de eliberare).

RSDRP – Rossiiskaia soțial-demokraticeskaia raboceaia partiia (Partidul muncitoresc social-democrat rus – PMSDR); 1898-1917; gruparea necomunistă și-a păstrat, în Rusia, această denumire până în 1921.

RSFSR – Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă.

Samizdat – samostoiatelnoe izdanie (publicație independentă); modalitate de circulație clandestină a creațiilor literare, istorice, filosofice, politice etc., interzise de cenzura sovietică.

SLON – Severnâe lagherea osobogo naznachenii (Lagărele cu destinație specială din Nord). Slon în limba rusă înseamnă elefant.

SMERȘ – soveâskii metod razoblaceniia spionov (metoda sovietică de combatere a spionilor). Este posibil ca abrevierea să provină de la lozinca: Smert spionam (moarte spionilor); serviciul de contraspionaj al armatei sovietice.

SNK: vezi Sovnarkom.

SOE – soțialno opasnâi element (element periculos din punct de vedere social); articol-siglă.

Sovtunist – Sovetskii turist (Turistul sovietic); firmă de turism intern.

Sovnarkom – Sovet narodnâh komissarov (Consiliul comisarilor poporului); denumirea organelor executive și de dispoziție superioare, ale puterii de stat din URSS, republicile unionale și autonome (1917-1918). În martie 1946 au fost transformate în consilii de miniștri.

Speti – spețialistî (specialiști).

ȘTO – Sovet truda i obornî (Consiliul muncii și apărării); organ de coordonare a construcției economice și a apărării, înființat în 1920 în frunte cu Lenin. Membrii ȘTO erau numiți de Sovnarkom.

SVE – soțialno vrednâi element (element socialmente dăunător); articol-siglă, SVPȘ – sviazi, veduțcie kpodozreniiu v spionaje (relații care conduc la suspectarea de spionaj).

URALMAȘ – Uralskii zavod tiajologo mașinostroeniia (Uzina constructoare de mașini grele din Ural). Construită între 1928-1933, la Sverdlovsk. Produce utilaje pentru industria metalurgică, de extracție minieră și petrolieră.

USVITL – Upravlenie severno-vostocinâh ispravitelno-trudovâh lagherei (Administrația lagărelor de reeducare prin muncă din Nord-Est).

ÎN – terroristiceskie namereniia (intenții teroriste); articol-siglă. TKP – Trudovaia krestianskaia partita (Partidul țărănesc al muncii).

VAD – voshvalenie amerikanskoi demokratii (elogierea democrației americane); articol-siglă.

Vagon-zak – vagon [dlia] zakliucionnâh (vagon pentru deținuți).

VAS – Vânașivanie antisovetskih nastroenii (stare de spirit antisovietică); articol-siglă.

VAT – voshvalenie amerikanskoi tehniki (elogierea tehnicii americane); articol-siglă.

VEEKA – Vserossiiskaia cerezyâceainaia komissiia (Comisia extraordinară -CEKA – paprusă). A fost înființată în decembrie 1917, având în frunte pe F. E. Dzerjinski. În 1922 a fost reorganizată în GPU.

VIKJEL – Vserossiiskii ispolnitelnâi komitet jeleznodorojnogo profsoiuza (Comitetul executiv panrus al sindicatului căilor ferate); august 1917 – ianuarie 1918. Considerându-se că desfășoară activitate antisovietică, a fost înlocuit cu VIKJEDOR (Comitetul executiv panrus al lucrătorilor de la căile ferate), în care predominau bolșevicii.

VSNH – Vâșșii sovet narodnogo hoziaistva (Consiliul superior al economiei naționale; organul central superior pentru coordonarea industriei statului sovietic (1917-1932).

VOHR – a) Vnutrenniaia ohrana Respubliki (Paza internă a Republicii); Uniuni militare ale NKVD, subordonate, de fapt, VEEKA. Au ființat din 1919 până în 1920.

— B) Paza militarizată a locurilor de detenție. Vezi VOHRA VOHRA – Voenizirovannaia ohrana mest zakliuceniia (Paza militarizată a locurilor de detenție). În funcție de condițiile acesor locuri, efectivul pazei oscila între 3-5% și 7-8% din numărul deținuților, în perioada celui de-al doilea război mondial efectivul celor din pază se cifra la circa 3 milioane.

VTIK – Vserossiiskii fentralnâi ispolnitelnâi komitet (Comitetul executiv central panrus); organul legislativ, de dispoziție și control al puterii de Stat în RSFSR (1917-1938). Președinți au fost Sverdlov (din 1917) și Kalinin (din 1919). În 1938 a fost rebotezat în Sovietul Suprem Zek (z/k, zeka, pL zeki) – zakliucionnâi (deținut); apelativ oficial NOTE

1. Grup de insule în Marea Albă, la intrarea în estuarul Onega.

2. Șalamov, Varlam Tihonovici (n. 1907-1982), poet și prozator.

Condamnat pe nedrept în 1937, a efectuat șaptesprezece ani în lagărele din bazinul fluviului Kolâma, din nord-estul Siberiei. Amintirile lui au circulat

clandestin în URSS, ulterior fiind editate în Occident sub titlul Povestiri din Kolâma.

3. Ghinzburg, Evghenia Semionovna (n. 1911), scriitor și publicist, autor al unui volum de memorii despre viața petrecută mulți ani în lagăre, care a circulat clandestin, apoi a apărut în Franța sub titlul *Le Vertige C Ameteala*).

4. Lațis, Mărtan Ivanovici (Sudrabs, Ian Fridrihovici) (1888-1938), om politic. A îndeplinit mai multe funcții în cadrul CEKA. Este autorul unui scurt istoric al activității acestei instituții (Doi ani de luptă pe frontul intern).

5. Krâlenko, Nikolai Vasilievici (1885-1938), om politic. Printre funcțiile ocupate se numără și cele de președinte al Tribunalului Suprem, procuror al RSFSR, comisar al poporului pentru justiție. Demis din toate funcțiile, este executat prin împușcare.

6. Vâșinski, Andrei Ianuarievici (1883-1954), jurist și diplomat sovietic. Adjunct al procurorului general și procuror general al URSS (1933-1939). Ministru de externe al URSS (1949-1953). Autor al unor lucrări prin care se afirmă ca teoretician al justiției staliniste.

7. Este vorba de volumul *Canalul, Stal i n" Marea Albă-Marea Baltică*, prefătat de Maxim Gorki.

Partea ÎNTÂI INDUSTRIA PENITENCIARĂ Capitolul I – ARESTAREA

1. Tanguții, popor din grupul tibetano-birman. Limba tangută face parte din familia limbilor chino-tibetane, scrierea hieroglifică datează din anul 1036.

2. Ostiacii (numele vechi al han (ilor), popor din Siberia de Nord (21000 locuitori). Limba hantî face parte din familia limbilor ugro-fânice. Scrierea lor a fost alcătuită pe baza alfabetului rus.

3. Babușkin, Ivan Vasilievici (1873-1906), revoluționar social-democrat, apoi bolșevic. A participat la revoluția din 1905. A fost împușcat.

4. Stradă și piață în centrul Moscovei, unde se află sediul organelor securității, precum și o închisoare pentru deținuții politici.

5., *Pobeda*" (Victorie), marcă de automobile, fabricate la uzina din Nijni Novgorod (Gorki) între anii 1946-1958.

6. Conform acestui sistem cetățeanul sovietic era obligat să ceară aprobarea miliției pentru a-și alege locul de domiciliu. Cei care călătoreau în alte localități trebuiau să se anunțe la miliție în douăzeci și patru de ore.

7. Este vorba de perioada 1934-1935, după asasinarea lui Kirov...

8. Șeinin, Lev Romano viei (1906-1967), prozator, autor de romane polițiste și de spionaj.

9. Frații Tur, pseudonimul scriitorilor L. D. Tubelski (1905-1961) și P. L. Râjei (1908-1978). Autori de piese, romane și scenarii cu tematică de spionaj.

Capitolul 2 – ISTORIA CANALIZĂRII NOASTRE

1. Naționalități deportate în masă în perioada 1944-1945 sub acuzația de colaboraționism.

2. Vezi Abrevieri și sigle.

3. Organizație alcătuită în principal de eseri în sprijinul Adunării Constituante (23 noiembrie 1917 – ianuarie 1918) la Petrograd. A avut filiale la Moscova, Samara, Odessa etc.

4. Cursuri serale organizate pentru militari.

5. Krestî, Butârki, cunoscute închisori din Leningrad și respectiv din Moscova

6. Condiuțe, legitimații care se dădeau prostituatelor în Rusia înainte de revoluția din octombrie, în text – act care făcea dovada că posesorul este supus apro-briului.

7. Adepți și propovăduitori ai tolstoismului, teoria lui L. N. Tolstoi despre transformarea societății pe calea nonviolentei și autoperfecționării moral-religioase.

8. La această dată, Fanny Kaplan, membră a partidului eserilor, a săvârșit atentatul împotriva lui Lenin.

9. Vezi Abrevieri și sigle.

10. Ulianov, Alexandr Ilici (1866-1887). Unul dintre organizatorii și conducătorii „Fracțiunii teroriste” a partidului Narodnaia Voi ia (Voința poporului). Fratele mai mare al lui Lenin. A participat la pregătirea atentatului împotriva țarului Alexandru al III-lea (1 martie 1887). A fost spânzurat.

11. Adepți ai menșevismului, curent apărut în cadrul social-democrației ruse, care se opunea prevederilor programatice consecvent marxist-leniniste, principiilor teoretice ideologice, organizatorice, tactice ale partidului de tip nou. Denumirea este legată de faptul că. La congresul II al Partidului Muncitoresc Social-De-mocrat din Rusia (1903) grupul acesta s-a aflat în minoritate (menșinstvo) la alegerea organelor centrale de partid, majoritatea (bolșinstvo) fiind obținută de... Bolșevici.

12. Cel mai vechi regiment de gardă rus, înființat de Petru I în 1687. A jucat un rol important în februarie 1917. A fost favorabil revoluției din octombrie, însă destul de puțin activ în desfășurarea evenimentelor.

13. Alianță a partidelor așa-zise de dreapta cu scopuri contrarevoluționare (Moscova, mai 1918-1919), având filiale la Petrograd și în alte orașe.:

14. Korolenko, Vladimir Galaktionovici (1853-1921), prozator și publicist de orientare narodnică. Arestat și deportat sub regimul țarist, bănuț de legături cu mișcarea revoluționară, după octombrie 1917 se opune cu feroare terorii comuniste.

15. Tuhacevski, Mihail Nikolaevici (1893-1937), mareșal, în timpul războiului civil a fost comandant de armată în luptele de pe Volga, din Sud, din Urali și Siberia, precum și al armatelor frontului caucazian și ale frontului de Apus în războiul polono-sovietic. Victimă a represiunilor staliniste.

16. Voloșin, Maximilian Alexandrovici (1878-1932), poet de orientare simbolis-to-impresionistă. Este cunoscut și ca un talentat acuarelisL

17. Kuskova, Ekaterina Dmitrievna (1869-1958), publicist, ideolog al doctrinei „economismului”, aspru criticată de Lenin. În 1922 a fost expulzată din țară.

18. Prokopovici, Serghei Nikolaevici (1871-1955), om politic, ideolog al „economismului”. A activat în aripa de stânga a partidului cadeților. Ministru în Guvernul provizoriu instalat după revoluția din februarie 1917. Acuzat de activitate antisovietică, a fost expulzat din țară (1922).

19. Kișkin, Nikolai Mihailovici (1864-1930), medic, unul dintre liderii partidului cadeților, ministru în Guvernul provizoriu din 1917. Acuzat de activitate contrarevoluționară, a fost arestat Ulterior amnistiat.

20. Menjinski, Viaceslav Rudolfovici (1874-1934). Om politic, jurist. Din 1919 este membru al prezidiului VEEKA, iar din 1923 – prim-adjunct al lui Dzerjinski. Președinte al OGPU în perioada 1926-1934.

21. Iagoda, Ghenrih Grigoriveici (1891-1937), om politic. Din 1920 a ocupat funcții importante în conducerea CEKA și OGPU. Șeful NKVD-ului încă de la înființarea acestuia în 1934. În 1936 este destituit, apoi arestat, judecat și executat.

22. Stolâpin, Piotr Arkadieveci (1862-1911), om de stat, ministru al afacerilor interne și președinte al Consiliului de Miniștri. Organizatorul loviturii de stat de la 3 iunie 1907 (determinată de intensificarea terorismului promovat de unele partide revoluționare), după care s-a

instaurat așa-numita „reacțiune stolâpinistă”. Coordonatorul reformei agrare, care, de asemenea, a fost numită stolâpinistă. A fost ucis de un agent al poliției secrete (ohranka).

23. Maiski, Ivan Mihailovici (1884-1975), istoric și diplomat. Ambasador în Finlanda și Marea Britanic, adjunct al ministrului afacerilor externe. A fost unul dintre participanții la conferințele de la Ialta și Potsdam.

24. Adică CEKA.

25. Una dintre organizațiile „înnoitorilor” bisericii ortodoxe, ruse (1922-1945), care susținea modernizarea dogmei și a religiei creștine. A cerut destituirea patriarhului Tihon (pentru „activitate antisovietică”) și desființarea călugăriei.

26. Tihon (Belavin, Vasili Ivanovici) (1865-1925), patriarhul Rusiei (din 1917). Judecat pentru „activitate antisovietică”, în 1923 este constrâns să se căiască și să îndemne pe credincioși să colaboreze cu Puterea Sovietică.

27. Berdiaev, Nikolai Alexandrovici (1874-1948), filosof, întemeietorul „noului creștinism”, variantă a existențialismului religios, în 1922 a fost expluzat din țară și până la sfârșitul vieții a trăit la Paris.

28. Soloviov, Vladimir Sergheevici (1853-1900), poet, filosof religios și critic literar. A încercat să realizeze un fel de sinteză a credinței ortodoxe, a științei occidentale și a catolicismului roman. Este unul dintre teoreticienii de seamă ai simbolismului rus.

29. „Musavat” („Egalitate”), partid de orientare naționalistă din Azerbaidjan (1911-1920). Program: autonomie națională și teritorială, panislamism, pan-turcism.

30. Membri ai partidului „Dașnakțutian” („Alianța”), partid de orientare naționalistă din Armenia (1890-1921). Prin programul lui urmărea realizarea autonomiei Armeniei Occidentale în cadrul Turciei, cu ajutorul Rusiei și al statelor europene. După 1917 este acuzat de activitate contrarevoluționară și antisovietică.

31. (De la turc. Basmak – a ataca.) Membri ai mișcării de orientare naționalistă, care milita pentru răsturnarea Puterii Sovietice și separarea Asiei Centrale de Rusia Sovietică.

32. Publicație editată, la Paris de către emigranții menșevici

33. Plehanov, Gheorghi Valentinovici (1856-1918), filosof marxist, care a introdus și propagat cel dintâi marxismul în Rusia; unul dintre reprezentanții de seamă ai social-democrației ruse și mondiale. După cel de

al doilea congres al PMSDR a devenit unul din liderii menșevismului. Nu a fost de acord cu revoluția din octombrie.

34. Adepți ai troțkismului, doctrină și curent formate în cadrul social-democrației ruse la începutul secolului XX și răspândit ulterior în mai multe țări. A fost fondat de Troțki (Bronstein), Lev Davâdovici (1879-1940), reprezentant de seamă al mișcării revoluționare. Inițial menșevic, a participat la revoluția din 1905 și la cea socialistă din 1917, când a intrat în partidul bolșevic și a devenit unul dintre conducătorii acestei revoluții, îndeplinind funcții importante în conducerea partidului și statului sovietic: comisar al poporului pentru afacerile externe (1917-1918; a negociat cu germanii tratatul păcii de la Brest-Litovsk) și pentru apărare (1918-1924; rol important în organizarea Armatei Roșii și în timpul războiului civil.) După moartea lui Lenin a intrat în opoziție cu Stalin; în 1927 este exclus din partid, iar în 1929 expulzat din URSS. În străinătate și-a continuat activitatea politică, organizând și conducând partide trojkiste, care au întemeiat și o „ Internațională ” (a IV-a). A fost asasinat în Mexic de către un agent al NKVD-ului.

35. Organizații pentru ajutarea deținuților și exilaților politici în Rusia dinaintea revoluției din 1917.

36. Peșkova, Ekaterina Pavlovna (1876-1965), prima soție a lui Maxim Gorki (A. M. Peșkov), unul dintre principalii conducători ai Crucii Roșii politice, mai cu seamă după revoluția din 1917 (a fost desființată în 1939).

37. Adept al narodnicismului, ideologie și mișcare social-politică din Rusia (1861-

1895), care nega rolul decisiv al clasei muncitoare în lupta revoluționară, socotind că țărănimea și intelectualitatea constituie forța socială capabilă să răstoarne țarismul și să instaureze socialismul pe calea dezvoltării obștii țărănești; acorda personalității rolul de creator al istoriei și preconiza tactica terorismului individual. Lideri și ideologi: A. I. Herzen, N. G. Cemășevski, M. A. Bakunin ș.a.

38. Cetate construită de novgorodeni în 1323 pe o insulă din lacul Ladoga, la izvoarele Nevei. Ocupată de suedezi (1611) și recucerită de ruși (1702), cetatea va deveni închisoare politică cu regim de extremă severitate. A fost dărâmată în timpul celui de al doilea război mondial.

39. Novorusski, Mihail Vasilievici (1861-1925). Revoluționar, membru al „fracțiunii teroriste” a partidului Narodnaia Volia. Ca participant la atentatul asupra lui Alexandru III (1 martie 1887) a fost condamnat la ocnă

pe viață. Până în 1905 a fost deținut la Schlisselburg. Perioadă evocată într-un volum de amintiri.

40. Maiakovski. Vladimir Vladimirovici (1893-1930), poet de orientare futuristă. Ambiția de a crea o poezie nouă în slujba revoluției i-a adus o mare popularitate în lumea întreagă. S-a sinucis.

41. Voikov, Piotr Lazarevici (1888-1927), reprezentant al mișcării revoluționare, unul dintre conducătorii luptei pentru instaurarea Puterii Sovietice la Ekaterinburg. Din 1924 – reprezentant plenipotențiar al URSS în Polonia. Victimă a unui atentat.

42. Este vorba de 19 octombrie, ziua când a fost înființat (1811) liceul și numită „Ziua Pușkin”. Deoarece poetul, în fiecare an. Comemora această aniversare printr-o poezie.

43. Palcinski, Piotr Akimovici (1878-1929), inginer de mine și economist, împușcat în timpul detenției.

44. Meck. Nikolai Kadovici von (1863-1929), inginer de căi ferate, fiul lui K. F. Von Meck, coproprietar al câtorva căi ferate din Rusia. După revoluția din octombrie a lucrat în Comisariatul Poporului pentru Transporturi. A fost împușcat.

45. Kaganovici, Lazar Moiseevici (1893-1982?), om politic. A îndeplinit înalte funcții de stat și de partid: membru în Biroul Politic (din 1930): din 1935 a fost comisar al poporului pentru căile ferate și, respectiv, pentru industrie. Unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Stalin în 1957 este dat la o parte din activitate.

46. Ordjonikidze, Grigori Konstantinovici (Sergo) (1886-1937), om politic, unul dintre conducătorii de partid și de stat importanți. După revoluția din octombrie a luptat pentru instaurarea Puterii Sovietice în Caucazul de Nord și în Transcaucazia. Membru al Biroului Politic (din 1930), președinte al Consiliului superior al economiei naționale (1930-1932), comisar al poporului pentru industria grea (1932-1937). A murit în circumstanțe dubioase: nu se știe dacă s-a sinucis ori a fost asasinat. Soljenițan este pentru cea de a doua variantă.

47. Garin, N. (Nikolai Gheorghievici Mihailovski) (1852-1906), prozator. Mediul și personajele prozei sale relevă experiența acumulată ca inginer constructor de căi ferate.

48. Zamiatin. Evgheni Ivanovici (1884-1937), prozator, de profesie inginer, maestru al satirei și grotescului. Este autorul romanului-pamflet Noi (publicat în Anglia, 1924), care „a stârnit indignarea opiniei publice

sovietice' și a infuțat proza" antiutopică" anticomunistă occidentală (O. Huxley, G. Orwell). A emigrat în 1932.

49. Miliukov, Pavel Nikolacvici (1859-1943). Om politic, istoric și publicist. Unul dintre organizatorii și liderii partidului cadeților. După revoluția din februarie 1917 este ministru al afacerilor externe în Guvernul provizoriu, susținând războiul, alături de Antanta, împotriva Germaniei. După revoluția din octombrie a emigrat.

50. Riabușinski, Pavel Pavlovici (1871-1924), descendent al unei familii de industriași și bancheri ruși, adversar fervent al bolșevicilor și revoluției din octombrie, unul din organizatorii revoltelor conduse de generalii L. G. Kornilov (25-31 aug. 1917) și respectiv A. M. Kaledin (oct 1917 – febr. 1918). Emigrant

51. Rojanski, Dmitri Apollinarievici (1882-1936), fizician, creatorul școlii sovietice de radiofizică și radiotehnică. Academician (1933).

52. Vavilov, Nikolai Ivanovici (1887-1943), botanist și genetician, creatorul teoriei privind bazele biologice ale selecției și ale teoriei privind centrele de origine a plantelor de cultură. Membru al Academiei de Științe al URSS, președinte al Academiei de Științe Agricole (1929-1935). În 1940, ca rezultat al uneltirilor și delațiunilor lui Lâsenko, este arestat și condamnat la moarte. Grațiat, a murit în pușcărie.

53. Platonov, Serghei Fiodorovici (1860-1933), istoric. Profesor la Universitatea din S.-Petersburg (1899), membru al Academiei Ruse de Științe, președinte al Comisiei de arheografie (1918-1929). În 1930 este destituit și întemnițat pentru propagandă antisovietică.

54. Târle, Evgheni Viktorovici (1875-1955), istoric, membru al Academiei de Științe (1927). Lucrări privind istoria Franței și politica externă a Rusiei: Blocada continentală, Talleyrand, Napoleon, Războiul Crimeii ș.a.

55. Liubavski, Matvei Kuzmici (1860-1936), istoric, discipol al lui Kliucevski. Membru al Academiei de Științe (1929), rector al Universității din Moscova (1911-1917).

56. Gâutier, Iuri Vladimirovici (1873-1943), istoric și arheolog, membru al Academiei de Științe (1939).

57. Izmailov, Nikolai Vasilievici (1893-1961?), istoric literar și textolog. Studii și cercetări dedicate lui Pușkin, Jukovski, Turgheniev.

58. Bahtin, Mihail Mihailovici (1895-1975), critic literar și estetician. Estetica romanului și teoria discursului literar sunt temele ce domină

majoritatea scrierilor sale. Studiile teoretice ale lui Bahtin au marcat un moment de cotitură în gândirea estetică a contemporaneității.

59. Lihaciov, Dmitri Sergheevici (a 1906), critic și teoretician literar, istoric al culturii; academician (1953), profesor la Universitatea din Leningrad (1946-1955), cercetător la Institutul de literatură rusă, unde conduce sectorul de literatură rusă veche. Este preocupat în mod deosebit de teoria literară, poetica literaturii ruse vechi, textologie etc.

60. Budionnâi, Semion Mihailovici (1883-1973), mareșal, în timpul războiului civil (1918-1920) a comandat Armata I de cavalerie. Posturi de conducere în perioada celui de al doilea război mondial.

61. Grupare fracționistă de orientare anarho-sindicalistă în cadrul Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia în perioada 1920-1922 (A. M. Șliapnikov, A. M. Kollontai, S. P. Medved ș.a.), care nega rolul conducător al partidului comunist și al Statului Sovietic și considera sindicatele forma superioară de organizare a clasei muncitoare, solicitând să li se încredințe/. E conducerea economiei.

62. Sau devierea de dreapta din cadrul Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia Curent așa-nunțit oportunist din perioada 1928-1930 (lideri: N. I. Buharin, A. L Râkov. M. P. Tolski ș.a.), care nega necesitatea industrializării accelerate a țării, a dezvoltării industriei grele, a colectivizării agriculturii și propovăduia teoria curmării luptei de clasă și a integrării pașnice a „chiaburului” în socialism.

63. Monedă de aur sau bancnotă în valoare de zece ruble.

64. Vers din varianta rusă a libretului operei *Fausti* de Gounod (aria lui Mephisto). Originalul francez: *A ses pieds le genre humain, /Se ruant, le fer en main, /Dans le sang el dans le fange, /Ou briile l'ardent metal...*

65. Vezi nota 6 de la Capitolul I. Partea a ÎNTÂI.)

66. Autorul se referă la definiția pe care Lenin a dat-o intelectualității: „Clasă inter-mediară „” fără personalitate economică””.

67. În rusește *kulak*, al cărui prim sens este acela de „pumn”. Sensul de „țăran înstărit, care își exploatează consătenii”, este menționat într-un dicționar explicativ de-abia în 1935 (Tolkovâi slovar russkogo iazâka – Dicționarul explicativ al limbii ruse, sub redacția lui D. N. Ușakov).

68. Zalâghin, Serghei Pavlovici (n. 1913). Prozator, autor de nuvele și romane inspirate de colectivizarea și războiul civil din Siberia. Romanul la care se referă Soljenițan se intitulează *Pe malul Irtâșului*.

69. Lâsenko, Trofim Denisovici (1898-1976), biolog și agronom, membru al Academiei de Științe (1939), președinte al Academiei de Științe Agricole (1938-1956, 1961-1962). A blamat genetica clasică, elaborând o stranie teorie despre ereditate, extrasă din învățătura marxistă. Bucurându-se de sprijinul lui Stalin, și-a impus concepțiile și, datorită denunțurilor și intrigilor lui, numeroși biologi remarcabili au fost întemnițați. Multe dintre teoriile lui nu au fost confirmate în practică, ba mai mult, s-au dovedit dezastruoase pentru agricultură.

70. Lorch, Alexandr Gheorghicvici (1889-1967), agrobiolog și ameliorator. Unul din promotorii selecției și experimentării sorturilor de cartofi în URSS.

71. Molotov (Skriabin). Viaceslov Mihailovici (1890-1984?). Om politic. Colaborator apropiat al lui Stalin. Membru al Biroului Politic (1926-1953) și al Prezidiului (1953-1957) Comitetului Central al PEUS. Președinte al Consiliului Comisarilor Poporului (1930-1941). Minisru al afacerilor externe

— 1949. 1953-1956). Ambasador în Mongolia (din 1957). Din 1962 - pensionar.

72. Kirov (Kostrikov). Serghei Mironovici (1886-1934), om politic. Participant la cele trei revoluții ruse (1905. Februarie 1917. Octombrie 1917), secretar al Comitetului din Leningrad (1926-1934) și secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) din URS S. Victima unui act terorist (la ordinul lui Stalin).

73. Alianța apărării (germ.). Organizație militarizată a Partidului social-democrat din Austria, creată în 1923 în vederea apărării împotriva ofensivei reacțiunii și pentru salvagardarea republicii. Printre altele au luat parte la Insurecția armată antifascistă din februarie 1934. Autorul se referă la înfruntările care au avut loc la Viena în ziua de 15 iulie 1927.

74. Asociație filosofică și religioasă, întemeiată la începutul anului 1919; a durat până prin 1921-1922.

75. În poemul în proză Limba rusă.

76. În poemul Cui i-e bine în Rus ia?

77. Perioada când ostile mongolilor, conduse de Genghis-han, au întreprins numeroase expediții (cucerind Siberia, China de Nord, Asia Mijlocie) și au invadat India (1221) și Rusia (1223).

78. Căpetenie normandă (al unei oștiri a varegilor), care, potrivit tradiției, a fost chemat de slavii din ținutul Ilmenului, împreună cu frații săi Sineus și

Truvor, să domnească la Novgorod. Întemeietorul dinastiei Rurikovicilor (sec. IX-XVI), care a dat mari cneji de Kiev, Vladimir, Moscova și țări ruși. Ultimul fiind Fiodor Ivanovici (1557-1598), fiul lui Ivan IV cel Groaznic.

79. Clădirea KGB-ului și a Direcției Generale a Afacerilor Interne din cadrul Comitetului Executiv regional și orășenesc din Leningrad (Prospektul Liteinâi, nr. 4).

80. Grupare fracționistă din cadrul PEUS (1925), reprezentată de G. E. Zinoviev, L. B. Kamenev ș.a. Nega posibilitatea alianței clasei muncitoare cu țărănimea și a victoriei socialismului într-o singură țară etc.

81. Stipulat de articolul 206 din Codul penal.

82. Ludenici. Nikolai Nikolaevici (1862-1933). General, unul din comandanții mișcării albgardiste. A întreprins marșul asupra Petrogradului, dar a fost înfrânt de Armata Roșie (oct. 1919). Emigrant (1920).

83. Ejov. Nikolai Ivanovici (1894-1939), om politic. După funcții modeste în aparatul de partid, în 1934 este ales membru al Comitetului Central, ceea ce i-a înlesnit o ascensiune rapidă spre posturi importante din conducerea partidului.

În 1936 îi urmează lui Iagoda în fruntea NKVD-ului, după care este destituit și înlocuit cu Beria (1938). Este arestat și executat probabil în 1939 sau 1940.

84. Beria, Lavrenti Pavlovici (1899-1953). Om politic de origine georgiană. A ocupat funcții importante în serviciile CEKA și OGPU din Georgia și Trans-caucaziile. În 1938 este numit șeful NKVD-ului. I se acordă gradul de mareșal (1945). În 1946 este eliberat din postul de la NKVD, dar este ales membru în Biroul Politic și numit vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, păstrând controlul asupra serviciilor securității. După moartea lui Stalin este numit ministru de interne, dar curând (iunie 1953) este destituit, judecat și împușcat.

85. Autorul se referă la împărțirea Poloniei (octombrie 1939) între Hitler și Stalin și anexarea de către URSS (urmare a pactului Molotov-Ribbentrop) a Țărilor Baltice și a Basarabiei (1940).

86. (în rusă Hâțân.) Pădure lângă localitatea cu același nume din regiunea Minsk, unde, în februarie-martie 1943, germanii au descoperit într-o groapă imensă cadavrele a circa cincizeci mii de ofițeri polonezi masacrați de sovietici.

87. Sikorski, Wladyslaw (1881-1943), general și om politic polonez. Prim-ministru și ministru de interne (1922-1923). Prim-ministru al guvernului

polonez format în emigrație (Paris, apoi Londra) între 1939-1943.

88. Anders. Wladyslaw (1892-1970), general polonez, în 1940 este luat prizonier de trupele sovietice care au invadat Polonia de Răsărit. Este eliberat din închisoare (1941) și organizează o armată din deținuții polonezi aflați în lagărele sovietice, în 1943 a comandat corpul de armată polonez din cadrul trupelor aliate din Italia, în 1945 – trupele poloneze din Europa Occidentală.

89. Este vorba de Istmul Kareliei, între Golful Finic și lacul Ladoga. Anexat de URSS în martie 1940.

90. Zonă în bazinul râului cu același nume din Mongolia. Aici, trupele japoneze, în

1939, au dezlănțuit agresiunea împotriva Mongoliei, dar au fost înfrânte de trupele sovieto-mongole.

91. Lac în Extremul Orient de Sud, în apropierea căruia trupele sovietice au înrânt și respins pe invadatorii japonezi.

92. Kutuzov, Mihail Illarionovici (1745-1813), comandant de oști, general-feldma-reșal. A participat la mai multe războaie ruso-turce (a încheiat pacea de la București, 1812, după ce i-a înfrânt pe turci la Rușciuk). A fost comandantul suprem al armatei ruse în războiul împotriva lui Napoleon (1812).

93. Muncitori din Est (germ.). Cetățeni sovietici din teritoriile ocupate de armata germană în timpul celui de al doilea război mondial, care erau duși în Germania și folosiți ca forță de muncă.

94. Aul, așezare, sat la kazahi. Turkmenci, karakalpaci și populațiile din Caucazul de Nord.

95. Participanți ai formațiunilor militare alcătuite din prizonieri ruși. Care au acționat în timpul celui de al doilea război mondial de partea Germaniei, sub prezumtiva comandă a lui Andrei Andreerici Vlasov (1901-1946). General, comandant de armată. Luat prizonier de către nemți, a acceptat să organizeze unitățile militare pomenite. Predat de către aliați Uniunii Sovietice, a fost

* spânzurat. Vezi Capitolul 5. P. 159-160. Și Capitolul 6. P. 179 și urm.

96. Krasnov, Piotr Nikolaevici (1869-1947). General, unul dintre principalii organizatori ai mișcării albgardiste. În octombrie 1917. Împreună cu A. F. Kerenski a condus răscoala antisovietică. În 1918 este atamanul trupelor de pe Don și comandantul armatei cazacilor albi. În 1919 a emigrat

în Germania, în timpul celui de al doilea război mondial a organizat unități de cazaci care au luptat alături de nemici. A fost condamnat și executat.

97. Armia Krajowa, armata națională poloneză care a acționat între 1942 și 1945 pe teritoriul Poloniei ocupate sub comanda guvernului aflat în emigrație la Londra, Conducerea ei a organizat începutul insurecției din Varșovia (1944).

98. Mikolajczyk, Stanislaw (1901-1966). Om politic polonez. Lider al Partidului Țărănesc Polonez. Prim-ministru (1943-1944) al guvernului polonez din emigrație, în 1945 a făcut parte din guvernul provizoriu de tendință prosovietică. După succesul comuniștilor la alegerile din 1947, a emigrat în S. U. A.

99. Participanți ai formațiunilor militare ale naționaliștilor ucrainieni, care au acționat în Ucraina de Apus în 1943-1947. Au fost numiți astfel după numele comandantului lor, Siepan A. Bandera (1908-1959), lider naționalist ucrainean. După război a condus organizația naționaliștilor ucrainieni (OUN) din străinătate. A fost asasinat la Mlinchen de către un agent kaghebișt.

Capitolul 3 – ANCHETA

1. Alexei Mihailovici (1629-1676). Țar al Rusiei (din 1645). În timpul domniei lui s-a înfăptuit unirea Ucrainei cu Rusia (1654). Au avut loc numeroase războaie țărănești (printre care și cea a lui Stepan Razin) și schisma bisericii ruse.

2. Biron. Ernst-Johann (1690-1772). Conte, favoritul împărătesei Anna Ivanovna: după urcarea ei pe tron. A instaurat un regim de cruntă teroare polițistă.

3. Gumiliov. Nikolai Stepanovici (1886-1921). Poet. Inițiatorul și liderul grupării literare moderniste a akmeismului (v. Nota 5. De la Capitolul 9. Partea ÎNTÂI). Soțul poetei Anna Ahmatova. Sub acuzația de participare la un complot contrarevoluționar monarhist a fost împușcat.

4. Ahmatova (Gorenko), Anna Andreevna (1888-1966), poetă, unul din reprezentanții străluciți ai poeziei ruse din secolul al XX-lea. Adeptă a akmeismului. Soția lui Gumiliov. Între 1925-1940, poezia ei este interzisă și, pentru a se întreține, traduce din poezii lumii (printre care și Eminescu, Arghezi, lirică populară românească), în anii terorii staliniste este arestat fiul ei, Lev Gumiliov, istoric. Vizitele și așteptările la porțile închisorilor leningrădene i-au inspirat zguduitorul poem *Recviem*.

5. Dzerjinski, Felix Edmundovici (1877-1926), om politic. După revoluția din octombrie a ocupat înalte funcții de partid și de stat în 1917 a organizat CEKA și, implicit, teroarea roșie, conducând, în continuare, până la sfârșitul vieții, GPU-ul și OGPU-ul.

6. Dahl, Vladimir Ivanovici (1801-1872), scriitor, lexicograf, etnograf, autorul remarcabilului Dicționar explicativ al limbii ruse (1863-1866).

7. Kliuev, Nikolai Alexeevici (1887-1937), poet de inspirație patriarhal-țăărăneas-că, reprezentant al orientării așa-zis neo-(ăărănești, în care a fost inclus și Esenin. În 1933 este arestat, închis la Lubianka și deportat în ținutul Narâmului din Siberia.

8. Acțiune antisovietică înarmată organizată de albgardiști și eseri, sub conducerea lui A. P. Perhurov (6-2 iulie 1918), la Iaroslavl.

9. Ivanov-Razumnik, Razumnik Vasilievici (1878-1946), critic și istoric literar, sociolog. Simpatizant al eserilor de stânga La sfârșitul deceniului al treilea a fost arestat și a petrecut mulți ani în pușcărie și surghiun. La începutul celui de al doilea război mondial s-a stabilit în Germania

10. Buharin, Nikolai Ivanovici (1888-1938), om politic, unul dintre eminenții conducători ai partidului, specialist în probleme economice, în 1924 este ales membru al Biroului Politic, între 1926 și 1928 – secretar general al Kominternului. În 1929 este exclus din Biroul Politic pentru „deviaționism de dreapta”, iar în 1938 este judecat, condamnat la moarte și împușcat

11. Titlul unui articol de răsunet (2 martie 1940), în care Stalin se dezice de excesele colectivizării.

12. Este povestea unei fete de vreo treisprezece ani, angajată să îngrijească de un prunc. Extenuată zi și noapte de stăpâni cu nesfârșite corvezi, fetița sfârșește prin a sugruma pruncul, ca să poată dormi.

13. Este vorba de povestirea Răufăcătorul (1885).

14. Kolceak, Alexandr Vasilievici (1874-1920), amiral, unul dintre principalii organizatori militari ai mișcării albgardiste. În 1918-1919, este „cârmuitor suprem al statului rus”, pe teritoriul Siberiei, guberniei Orenburg și regiunii Ural. Înfrânt de Armata Roșie, a fost luat prizonier, condamnat și împușcat

15. Vorosilov, Kliment Efremovici (1881-1969), mareșal și om politic. Unul dintre organizatorii Armatei Roșii și comandanții din timpul războiului civil. Colaborator apropiat al lui Stalin. A ocupat înalte funcții de

stat și partid, în perioada 1953-1960 a fost președintele Sovietului Suprem al URSS.

16. Închisorile „interioare” aparțineau direct de Ministerul Afacerilor Interne.

17. Abakumov, Viktor Semionovici (1894-1954). Om politic. A lucrat în serviciile de contrainformații ale Armatei Roșii, încă de la înființare, în 1943, a fost numit șeful SMERȘ-ului. În 1946 este ministrul securității statului. Destituit și arestat sub Stalin, este condamnat și executat în 1954.

18. Suvorov, Alexandr Vasilievici (1729-1800), mare comandant de oști. Generalisim. S-a distins în vremea războaielor ruso-turce (1768-1774, 1787-1791). Comandant suprem al armatelor aliate împotriva Franței, remarcându-se în campaniile din Italia și Elveția. Este vestit și ca unul care n-a cunoscut nici o înfrângere.

19. Riumin, Mihail Dmitrievici (7-1953), om politic. La început a lucrat în serviciile speciale ale marinei, fiind ulterior chemat de Abakumov în centrul SMERȘ. Ministru adjunct al Securității Statului (1946-1953). După moartea lui Stalin, a fost condamnat și executat

20. Kamenev (Rosenfeld), Lev Borisovici (1883-1936), om politic, unul dintre liderii importanți ai partidului după revoluția din octombrie. Membru al Comitetului Central (din 1917) și al Biroului Politic (din 1919). După moartea lui Lenin s-a aflat la cârma partidului împreună cu Stalin și Zinoviev. Ulterior

: s-a apropiat de Troțki. Exclus din partid (1927), arestat (1934), condamnat la moarte și executat (1936).

21. Șeșkovski, Stepan Ivanovici (1727-1793), demnitar însărcinat în vremea Ecaterinei II cu anchetarea cazurilor de importanță extremă. Vestit pentru duritatea metodelor folosite la interogatoriu.

22. Radișcev, Alexandr Nikolaevici (1749-1802), scriitor și gânditor revoluționar. Autor al cărții Călătorie de la Petersburg la Moscova (1790), în care supune unei critici necruțătoare iobăgia și autocrația țaristă. Condamnat la moarte, a fost grațiat și deportat în Siberia

23. Revoluționari de obârșie nobilă, în special ofițeri participanți la războiul din 1812, care au declanșat, la 14 decembrie 1825, răscoala împotriva autocrației țariste și iobăgismului. A fost înăbușită de împăratul Nicolae I. Cinci dintre, jâ! V conducătorii mișcării decembriste (P. I. Pestei, S. I. Muraviov-Apostol, K. F. Râleev, M. P. Bestujev-Riumin, P. O. Kahovski) au fost spânzurați, 121 trimiși la ocnă și surghiuniți în Siberia.

24. Râleev, Kondrati Fiodorovici (1795-1825), poet romantic, unul dintre conducătorii mișcării decembriste. Condamnat la moarte și spânzurat.

25. Pestel, Pavel Ivanovici (1793-1826), ofițer (colonel), unul dintre conducătorii decembriștilor. Autor al proiectului de constituție Russkaia pravda (Adevărul rus). Denunțat, a fost arestat la 13 decembrie 1825. SpânzuraL

26. Russkaia pravda, proiect de constituție și program al mișcării decembriste elaborat de P.I. Pestei (1821-1823). Prevedea: desființarea iobăgiei, republică unitară, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, libertăți cetățenești, confiscarea marilor latifundii și împrumutarea țăranilor etc.

27. Lunin, Mihail Sergheevici (1787-1845), ofițer, participant la răscoala decembriștilor. A fost condamnat la ocnă și surghiun în Siberia

28. Zavalîșin, Dmitri Irinarhovici (1804-1892), ofițer, decembrist. A fost condamnat la ocnă pe viață. Autorul însemnărilor unui decembrist.

29. Obolenski, Evgheni Petro viei (1796-1865), prinț, ofițer, participant la mișcarea decembristă. Șeful statului major al răscoalei de la 14 decembrie 1825. A fost condamnat la ocnă pe viață. Autorul unui volum de amintiri.

30. Trubețkoi, Serghei Petrovici (1790-1860), prinț, ofițer, decembrist. A fost condamnat la ocnă pe viață. Autorul unui volum de însemnări.

31. Griboedov, Alexandr Sergheevici (1795-1829), dramaturg și diplomat. Este cunoscut mai ales prin comedia satirică Prea multă, minte strică.

32. Bakunin, Mihail Alexandrovici (1814-1976), revoluționar, teoretician al anarhismului, unul dintre ideologii norodnicismului. Aflat în străinătate (din 1840), a participat la revoluția din 1848-1849 (Paris, Dresda, Praga). În 1851 este extrădat de autoritățile austriece și întemnițat în fortăreața Petropavlov-skaia, apoi exilat în Siberia, în 1861 a evadat și s-a refugiat în Anglia

33. Grinevițki, Ignati Ioachimovici (1856-1881), revoluționar, membru al organizației Narodnaia volia (Voința poporului). La 1 martie 1881 l-a ucis cu o bombă pe împăratul Alexandru II, căzând el însuși victimă a propriului atentat.

34. Râsakov, Nikolai Ivanovici (1861-1881), revoluționar, membru al organizației Narodnaia volia. La 1 martie 1881 a aruncat prima bombă asupra lui Alexandru II, dar care nu și-a atins ținta. A fost spânzurat

35. Melgunov, Serghei Petrovici (1880-1956). Istoric și publicist A fost expulzat din țară în 1923.

36. Cărauși ucrainieni (sec. XVI-XIX). Care transportau (în special din Crimeea în Ucraina) sare, pește și felurite alte mărfuri.

37. Ehrenburg, Ilia Grigorievici (1891-1967), prozator și publicist Autor, printre altele, al volumelor de memorii Oameni, ani, viață (voi. L-6, 1961-1965), în care este evocată perioada stalinistă.

38. Vranghel, Piotr Nikolaevici, baron (1878-1928), general. A condus armatele albgardiste din Ucraina de Sud și din Crimeea, înlocuindu-l pe Denikin (1920). Înfrânt de către Armata Roșie, se refugiază peste hotare.

39. Mișcare de masă a inovatorilor și fruntașilor în producție din URSS pentru mărirea productivității muncii și o mai bună utilizare a tehnicii. A fost inițiată în 1935, de către Alexei Grigorievici Stahanov, miner din bazinul Donbassului.

40. (De la germ. Polizei.) Membri ai detașamentelor poliției auxiliare pe care trupele germane de ocupație îi recrutau dintre localnici.

Capitolul 4 – GĂITANELE ALBASTRE

1. Personajul central din nuvela Moartea lui Ivan Ilici (1886).

2. Serov, Ivan Alexandrovici (n. 1905), general, începând din anul 1939, a ocupat posturi de maximă importanță în cadrul Securității Statului. A fost numit șeful KGB-ului încă de la înființare (1954) și a deținut acest post până în anul 1958.

3. Timofeev-Ressovski, Nikolai Vladimirovici (1900-1981), genetician, unul i, dintre creatorii geneticii radiative, biocenologiei și biologiei moleculare, între

1925 și 1945 a lucrat în Germania în 1945 a fost arestat, condamnat și trimis în lagăr. Reabilitat în perioada lui Hrușciiov.

4. Organizație a tineretului revoluționar german, creată în 1924, având ca obiectiv lupta antifascistă. Jungsturmovka era uniforma membrilor acestei organizații, purtată, de asemenea, și de tineretul sovietic în anii '20-'30.

5. Într-o notă de la sfârșitul volumului al treilea, autorul ne previne că atunci când este vorba de metaforica țară a lagărelor, de Arhipelag, se scrie GULAG, iar când se fac referiri la Administrația Generală a Lagărelor și aparatul ei -

;! /GULag.

6. Jdanov, Andrei Alexandrovici (1896-1948), om politic. Participant la revoluția din octombrie și războiul civil. După moartea lui Kirov (1934) este secretar al j comitetului regional de partid din Leningrad; secretar al Comitetului Central. Membru al Biroului Politic (1939). În anii postbelici,

răspunzând de politica în țară: domeniul culturii, este inspiratorul celebrei horăritări a Comitetului Central: Cu privire la revistele „Zvezda” și „Leningard”, unde este supusă unor atacuri nimicitoare creația Annei Ahmatova și a lui Mihail Zoșcenko, constituind

— țară-țară începutul unei campanii violente împotriva intelectualității.

7. Șcerbakov, Alexandr Sergheevici (1901-1945), om politic, înalt activist de partid; membru al Comitetului Central din 1939. În timpul războiului este șeful direcției politice a Armatei Roșii și al Biroului de Informații (Informbiuro).

8. Pe, drumul Vladimirului”, în secolul al XIX-lea, surghiuniții porneau din Moscova spre Siberia.

9. Maliuta Skuratov, porecla lui Grigori Lukianovici Skuratov-Belski (7-1573), nobil, apropiat al lui Ivan cel Groaznic, șeful teroarei opricininei (forțele militare și polițienești ale regimului politic al țării).

Capitolul 5 – PRIMA CELULĂ – PRIMA IUBIRE

1. Localitate din regiunea Moscova, unde a locuit Lenin în ultimii ani ai vieții și a murit la 21 ianuarie 1924.

2. Volkonskaia, Zinaida Alexandrovna (1792-1862), prințesă, scriitoare. Salonul ei literar din Moscova a fost vizitat printre alții și de A. S. Pușkin.

3. (în argoul deținuților.) Denunțator, introdus într-o celulă pentru a culege informații.

4. „Omul de prisos”, tip în literatura rusă din anii ’20-’50 ai secolului al XIX-lea. Tânăr nobil, inteligent, de cultură europeană, înstrăinat atât de Rusia oficială, cât și de popor, dezamăgit, inactiv (Oneghin la A. S. Pușkin, Rudin la I. S. Turgheniev ș.a.).

5. Instituție legislativă, consultativă sau administrativă, reprezentativă și electivă din Rusia țaristă (Dumă Orășenească, Dumă de Stat).

6. Lunacearski, Anatoli Vasilievici (1875-1933), om politic, scriitor și critic literar, teoretician marxist al culturii. A participat la revoluția din octombrie. Din 1917 este comisar al poporului pentru învățământ (până în 1929). Reprezentant plenipotențiar în Spania.

7. Prima – cea din februarie 1917, a doua – cea din octombrie.

8. („Prințul Potiomkin Tavriceski”) Cruciașător din liota Mării Negre pe care a * avut loc cea dintâi acțiune revoluționară de masă din cadrul forțelor armate ale Rusiei în timpul revoluției din 1905 (14-25 iunie). Ne fiind susținut de alte nave. Echipajul cruciașătorului s-a predat autorităților românești din Constanța.

9. Serviciu al municipalității din Moscova care se ocupa cu pavoazarea orașului și instalarea panourilor publicitare.

10. Belinski, Vissarion Grigorievici (1811-1848), critic literar și gânditor democrat-revoluționar. Teoretician al esteticii realismului, comentator al fenomenului Literar contemporan (Pușkin. Gogol, Lermontov ș. A). A exercitat o influență considerabilă asupra intelectualității ruse din secolul al XIX-lea.

11. Lomonosov, Mihail Vasilievici (1711-1765), savant enciclopedic și scriitor. Primul academician al Academiei de Științe din Petersburg. Reprezentant al clasicismului rus. La inițiativa lui, în 1755, a fost fondată Universitatea din Moscova, care astăzi îi poartă numele.

12. Rasputin (Novâh), Grigori Efimovici (1872-1916), aventurier, mistic, favorit al familiei țarului Nicolae II. În calitate de „profet” și tămăduitor, a exercitat o influență nelimitată asupra țarului, țarinei și anturajului lor. S-a implicat în

— Treburile statului. A fost ucis de prințul Iusupov.

13. L. N. Tolstoi este confundat de către tovarășul de celulă al lui Soljenițan cu Alexei Nikolaevici Tolstoi (1883-1945), scriitor, activist pe tărâm obștesc.

„Autor, printre altele, al trilogiei Calvarul, inspirată din evenimentele războiului * civil, al romanului istoric Petru I; proză științifico-fantastică (Aelita, Hiperboloidul inginerului Garin) etc. A fost deputat în Sovietul Suprem * (1937-1945).

14. Dicționarul Enciclopedic Granat, cunoscută enciclopedie, editată la Moscova Primele 6 ediții în 8-9 volume (1889-1903); ediția a 7-a în 58 (1910-1948; voi. 56 n-a apărut). Până la revoluția din 1917 a apărut în Editura fraților A. Și J. Granat et comp.

15. Este vorba de clasicii marxism-leninismului.

16. În argoul pușcăriașilor – rația (minimă) zilnică de pâine.

17. Haas, Fiodor Petrovici (1880-1853), medic și filantrop. Ca medic șef al închisorilor din Moscova (din 1828) a obținut îmbunătățirea condițiilor de viață ale pușcăriașilor, organizarea spitalului de închisoare (1832) și a școlilor pentru copiii deținuților.

18. Rostopcin, Fiodor Vasilievici (1763-1826), conte, om de stat. În timpul războiului din 1812 a fost guvernator general al Moscovei.

19. Saltâciha (Saltâkova, Daria Nikolaevna) (1730-1801), boieroaică, vestită pentru cruzimea manifestată față de iobagii proprii.

20. Pilniak (Vogan) Boris Andreevici (1894-1941). Scriitor. Arestat în 1937, a fost împușcat sau a murit în lagăr.

21. Romanov, Panteleimon Sergheevici (1884-1938), scriitor. Proză scurtă lirico-psi-hologică și satirică inspirată din viața societății sovietice din deceniul al treilea Romanul Rusia (1922-1936) evocă perioada primului război mondial și a revoluției din februarie 1917.

22. Merejkovski, Dmitri Sergheevici (1866-1941), scriitor și filosof, soțul Zinaidei Hippus. După revoluție a emigrat în Franța (1920). Teoretician al neocreștinismului. Romane de evocare istorică (Leonardo da Vinci), de inspirație mistico-religioasă (trilogia Hristos și Antihrist). Versuri, eseuri critice, scrieri istorico-filosofice.

23. Bunin, Ivan Alexeevici (1870-1953), scriitor. Povestiri și romane de investigație psihologică, realizate într-o tonalitate lirică (Satul, Domnul din Sankt Petersburg etc.); versuri. A trăit în emigrație, în Franța. Laureat al premiului Nobel (1933).

24. Nabokov, Vladimir Vladimirovici (1899-1977), scriitor rus și american; fiul lui Vladimir Dmitrievici Nabokov, unul dintre liderii cadetilor. A emigrat din Rusia în 1919; în 1940 s-a stabilit în SUA. Romane, nuvele, memorii, traduceri.

25. Aldanov (Landau), Mark Alexandrovici (1889-1957), scriitor, de profesie inginer chimist, în 1919 a emigrat în Franța. Romane inspirate din istoria Rusiei și a Europei occidentale.

26. Bliicher, Vasili Konstantinovici (1890-1938), om politic, mareșal. Comandant de trupe în timpul războiului civil. Ministru de război (1921-1922). Comandant al Armatei Speciale din Extremul Orient îndepărtat (1929-1938). În vara lui 1938, i-a înfrânt pe japonezi lângă lacul Hasan. În august 1938 este chemat la Moscova, după care este executat.

27. Mihailov, Nikolai Alexandrovici (n. 1906), om politic, care a deținut înalte funcții de partid și de stat. Ambasador în Polonia (1954-1955) și Indonezia (1960-1965). Ministru al culturii (1955-1966), președinte al Comitetului pentru presă (1965-1970).

28. Lozovski, A. (Dridzo, Solomon Abramovici) (1878-1952), om politic, istoric. Secretar general al Internaționalei sindicale (din 1921). Adjunct al ministrului afacerilor externe (1939-1946).

29. Hrușciov, Nikita Sergheevici (1894-1971), om politic. Prim-secretar al Comitetului Central al PEUS (1953-1964), președinte al Consiliului de Miniștri al URSS (1958-1964). A demascat cultul personalității lui Stalin și a favorizat reabilitarea celor condamnați pe nedrept. A inițiat o serie de reforme fără a le urmări consecvent, ceea ce a dus la înlocuirea lui cu L. I. Brejnev.

30. Oraș, centru raional în (probabil fosta) regiune Ulianovsk.

31. Orașel la circa cincizeci de kilometri spre sud-sud-est de Moscova

32. Fiodor Ioannovici (Ivanovici) (1557-1598), ultimul țar rus din dinastia Rurikovicilor (din 1584). Fiul lui Ivan cel Groaznic.

33. Vladimir II Monomahul (1053-1125), cneaz de Smolensk (din 1067), de Cernigov (din 1078), de Pereiaslav (din 1093), mare cneaz de Kiev (din 1113). Fiul lui Vsevolad I și al fiicei lui Konstantin Monomahul, împăratul *' Bizanțului.

Capitolul 6 – PRIMĂVARA ACEEA

1. Vers din poezia Pașii comandorului de Alexandr Blok.

2. Pugaciov, Emelian Ivanovici (1740 sau 1742-1775), cazac de la Don, conducă-f torul răscoalei țărănești-căzăcești din bazinul Volgăi și Uralului (1773-1775).

Trădat, este executat la Moscova.

3. Șolohov, Mihail Alexandrovici (n. 1905-1984), prozator. Romane de factură -K, epopeică, relevând spectacolul dramatic al războiului civil (Domnul liniștit) ori jb al colectivizării (Pământ deștelenit); nuvele, schițe și reportaje. Premiul Nobel

4. Aici – supliment de pedeapsă, constând din privarea de drepturi civile.

5. Dimitrov, Gheorghi (1882-1949), om politic bulgar. Unul dintre fondatorii „ partidului comunist bulgar și unul dintre conducătorii răscoalei antifasciste din septembrie 1923. Emigrează în Occident (1923). Sub acuzația de a fi incendiat Reichstagul, i s-a înscenat procesul de la Leipzig, prilej pentru Dimitrov de a jt demasca virulent fascismul. Secretar general al Kominternului. Conducător al

§!} partidului comunist bulgar (1945-1949), președinte al Consiliului de Miniștri

6. Politicilor li se interzicea să ocupe vreo funcție în lagăr (în administrație, intendență etc.).

7. Denikin, Anton Ivanovici (1872-1947^, general, unul dintre principalii conducători militari ai forțelor albgardiste. Înfrânt de către Armata Roșie (1920), a emigrat în Occident.

H|?

8. Jukov, Gheorghi Konstantinovici (1896-1974), mareșal, în timpul celui de al doilea război mondial a fost șeful Marelui Stat-Major, comandat al mai multor fronturi și locțiitor al comandamentului suprem. A semnat capitularea Germaniei. Ministru al apărării (1955-1957).

9. Leliușenko, Dmitri Danjlovici (n. 1901), general, în războiul cu Finlanda a comandat o brigadă de tancuri, în timpul celui de al doilea război

mondial a fost comandantul mai multor armate.

10. Kuznețov, Vasili Ivanovici (1894-1964), general, comandantul mai multor armate în timpul celui de al doilea război mondial.

11. Rokossovski, Konstantin Konstantinovici (1896-1968), mareșal, în timpul celui de al doilea război mondial a condus Armata a 16-a în bătălia pentru Moscova și alte câteva armate pe diferite fronturi.

12. Merețkov, Kirill^Afanasievici (1897-1968), mareșal. A participat la războiul civil din Spania în timpul celui de al doilea război mondial a comandat trupele mai multor armate pe diferite fronturi

13. Samsonov, Alexandr Vasilievici (1859-1914), general rus de cavalerie. La începutul primului război mondial a fost comandatul armatei înfrântă în Prusia Orientală. S-a sinucis.

14. Pacea de la Brest-Litovsk, pace încheiată la 3 martie 1918 între Rusia Sovietică, pe de o parte, și Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia, pe de alta. Deși s-au impus condiții grele, acestea au fost acceptate pentru a permite Puterii Sovietice să se consolideze. Denunțată de guvernul sovietic la 13 noiembrie 1918.

15. Mihailovc, Draza (1893-1946), general sârb (1942), căpetenia formațiunilor progermane (1941-1945). În 1942-1945 – ministru de război în guvernul iugoslav din emigrație. Judecat, condamnat pentru crime de război și executat

16. Benes, Edvard (1884-1948), om politic cehoslovac. Ministru de externe (1918-1935), prim-ministru (1921-1922), președinte al Republicii Cehoslovace (1935-1938; 1938-1945, în emigrație; 1945-1948). Unul dintre creatorii Micii înțelegeri.

17. Masaryk, Thomas Garrigue (1850-1937), om politic, filosof și sociolog cehoslovac. Președinte al Republicii Cehoslovace (1918-1935). Politică de apropiere de puterile occidentale.

18. Bulgakov, Serghei Nikolaevici (1871-1944), filosof și teolog. Preot (1918). În 1922 este expulzat din țară. În 1925 s-a stabilit la Paris.

19. Frank, Semion Liudvigovici (1877-1950), filosof și gânditor religios, în 1922 a fost expulzat din țară.

20. Losski, Nikolai Onufrievici (1870-1965), filosof rus, unul dintre reprezentanții de seamă ai intuitivismului și personalismului din Rusia Expulzat din țară (1922); până în 1945 a locuit la Praga

21. Rahmaninov, Serghei Vasilievici (1873-1943) compozitor, pianist, dirijor. Din decembrie 1917 -în emigrație (în 1918 se stabilește în SUA).

22. Șaliapin, Fiodor Ivanovici (1873-1938), cântăreț (bas). S-a remarcat pe scenele rusești și europene, strălucind în operele Boris Godunov de M. P. Musorgski, Faust de Ch. Gounod, Mefistofele de A. Boito, Ivan Susanin de M. Glinka, Don Quijote de J. Massenet ș. A Din 1922 – în emigrație. <tj

23. Benois, Alexandr Nikolaevici (1870-1960), pictor, istoric și critic de artă. În 1926 a emigrat, stabilindu-se la Paris.

24. Diaghilev, Serghei Pavlovici (1872-1929), om de artă, organizator de companii artistice și expoziții. A condus cunoscutele Stagiuni rusești (spectacole de

—: operă și balet) de la Paris, Londra și alte orașe europene (1907-1914). În străinătate a creat trupa Baletul rus (1911-1929), realizând spectacole rămase în conștiința publicului ca adevărate evenimente artistice.

25. Pavlova, Anna Pavlovna (1881-1931), celebră balerină, a făcut parte din trupa lui Diaghilev. Roluri principale în marile balet clasice. Memorabilă interpretarea studiului Moartea lebedei de C. Saint-Saens.

26. Hippisus, Zinaida Nikolaevna (1869-1945), scriitoare. Teoretician al modernismului. Soția lui D. Merejkovski. Din 1920 a trăit în emigrație.

27. Șulghin, Vasili Vitalievici (1878-1976), om politic, monarhist. După revoluția din octombrie – unul din organizatorii mișcării albgardiste. În 1944 este arestat și condamnat pentru activitate contrarevoluționară, aflându-se în detenție până f' în 1956.

28. În anul 1913. „i

29. Obținută de Petru I la 27 iunie 1709 asupra suedezilor, conduși de Carol al XIMEa Capitolul 7 – SALA MAȘINILOR sf „, 1. Novikov, Nikolai Ivanovici (1744-1818), iluminist, scriitor, publicist și editor. A criticat societatea contemporană de pe poziții antiobăgiste. În perioada 17921796, din ordinul Ecaterinei a II-a, a fost închis în cetatea Schlisselburg.

* 2. Dolgoruki, Pavel Dmitrievici (1866-1927), prinț, membru al partidului cadeților. După revoluția din octombrie a organizat numeroase acțiuni contrarevoluționare. Condamnat la moarte și executat.

L/s „,

3. Karakozov, Dmitri Vladimirovici (1840-1866), revoluționar. La 4 aprilie 1866 a săvârșit un atentat nereușit la viața împărtului Alexandru II. A fost spânzurat

4. Jeliabov, Andrei Ivanovici (1851-1881), revoluționar narodnic. Unul dintre creatorii și conducătorii organizației Narodnaia volia. Organizator al atentatelor împotriva lui Alexandru II. A fost spânzurat la Petersburg.

5. Narodnaia volia (Voința poporului), cea mai importantă organizație revoluționară narodnică, apărută la Petersburg în august 1879. Program: nimicirea autocrației, convocarea Adunării Constituante, libertăți democratice, împrăștierea țăranilor. A organizat opt atentate împotriva lui Alexandru II. După moartea lui au urmat arestări masive și organizația nu a mai putut fi refăcută.

6. Zasulici, Vera Ivanovna (1849-1919). Revoluționară narodnică, în 1878 a tras în guvernatorul Petersburgului, fiind apoi achitată de curtea juraților. Din 1903 activează în partidul menșevicilor. „

7. Ulrich, V. V., cekist, apoi jurist în deceniile al treilea și al patrulea a prezidat multe procese politice, în special cele de la Moscova.

8. Derjavin, Gavrilă Romanovici (1743-1816), poet, reprezentant al clasicismului rus. Ode, satire, meditații filosofice.

9. „Novâi Mir” (Lumea nouă), revistă literar-artistică și social-politică lunară, în care (nr. 11 din 1962, redactor șef – poetul Alexandru Tvardovski) a fost publicat romanul lui Soljenițan O zi din viața lui J van Denisovici.

Capitolul 8 – LEGEA-COHL -?”

1. Zinoviev (Apfelbaum), Grigori Evseevici (1883-1936), om politic, unul dintre conducătorii de frunte ai partidului comunist Membru al Comitetului Central (din 1907) și al Biroului Politic (din 1921). Secretar general al Kominternului (din 1919). După moartea lui Lenin s-a aflat la conducerea partidului alături de Stalin și Kamenev. Ulterior s-a opus lui Stalin, apropiindu-se de Troțki. A fost exclus din partid (1927), ulterior condamnat la moarte și executat

2. Ghernet, Mihail Nikolaevici (1874-1953), criminalist, autor al lucrării Istoria închisorii țariste (voi. L-5, 1951-1956).

3. Sverdlov, Iakov Mihailovici (1885-1919), om politic. Participant activ la pregătirea și înfăptuirea revoluției din octombrie. Președintele Comitetului Executiv Central din Rusia (1917-1919).

4. Savinkov, Boris Viktorovici (1879-1925), unul dintre liderii partidului eserilor. A organizat numeroase acte teroriste, în 1924, încercând să treacă frontiera sovietică, a fost arestat și condamnat

5. Uvarov, Serghei Semionovici (1786-1855), conte, om de stat, cunoscut ca reacționar.

<x Pobedonostev, Konstantin Petrovici (1827-1907), om de stat, jurist Procuror șef al Sinodului, a exercitat o influență deosebită asupra lui Alexandru III. Inspiratorul unor acțiuni reacționare extreme.

7. Kasso, Lev Aristidovici (1865-1914), ministrul învățământului (1910-1914). Prigonitor al profesorilor cu vederi revoluționare.

8. Denumire dată membrilor unor organizații monarhiste extremiste („Alianța poporului rus”, „Alianța Arhanghelului Mihail” ș.a.; 1905-1917) și ai „sutelor negre” – detașamente înarmate, alcătuite din elemente social-eterogene, pentru a lupta împotriva mișcării revoluționare.

9. Hotel din Moscova, sediul VTİK în acea perioadă. 10. Restaurant faimos în Petrograd.

11. Urițki, Moisei Solomonovici (1873-1918). Om politic, jurist. Membru al Comitetului Central (din iulie 1917). Din martie 1918 – președinte al CEKA din Petrograd. A fost ucis de un eser.

12. Peters, Iakov Hristoforovici (1886-1938), om politic de origine letonă. A ocupat funcții înalte în cadrul VEEKA și OGPU. A fost împușcat

13. Larin, I. (Mihail Zalmanoviciu) (1882-1932), economist, menșevic, apoi bolșevic (1917). A ocupat felurite funcții în organismele economice.

14. Marșde mare popularitate printre revoluționari la începutul secolului și în timpul revoluției.

15. Samizdat: vezi Abrevieri și sigle.

16. Bonci-Bruevici, Vladimir Dmitirevici (1873-1955), revoluționar, om politic, istoric. Participant al celor trei revoluții. Colaborator și organizator al unor publicații și edituri bolșevice. Șeful cancelariei Sovnarkomului. Lucrări de istorie, amintiri despre Lenin.

17. Budionovka – denumirea populară a bonetei purtate de ostașii Armatei Roșii în perioada 1919-1941.

18. Lavra Troițe-Serghieva – mănăstire întemeiată de Serghi Radonejski la mijlocul secolului al XIV-lea, la 70 km spre nord de Moscova.

19. Serghi Radonejski (13217-1391), întemeietorul și starețul mănăstirii Troițe-Ser-ghieva Sprijinitor activ al politicii de unificare a cneazului Dmitri Donskoi.

20. Kliucevski, Vasili Osipovici (1841-1911), istoric, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai istoriografiei rusești din ultima parte a secolului al XIX-lea.

21. Kaplan, Fanny (1888-1918), activistă a partidului eserilor. La 30 august 1918 a tras asupra lui V. L Lenin, provocându-i o rană gravă, din care i s-a tras moartea

22. Miakotin, Venedikt Alexandrovici (1867-1937), istoric. Colaborator al revistei „Russkoe bogatstvo” (Bogăția rusească). Politică de orientare

narodnică. Din 1918 – în emigrație.

23. Kolțov, Nikolai Konstantinovici (1872-1940). Biolog, creatorul biologiei experimentale ruse. Al școlilor de zoologie, citologie și genetică experimentală Organizator și director (1917-1939) al Institutului de biologie experimentală Executat.

Capitolul 9 – LEGEA SE MATURIZEAZĂ -' ' -

1. Aluzie [a titlul unui roman de A. L Herzen (1812-1870) rerohiționar,. Soateâ, filosof și publicist.

2. Râkov, Alexei Ivanovici (1881-1938), unul dintre conducătorii de seamă ai % partidului comunist. După moartea lui Lenin este ales președinte al ; Sovnarkomului (1924-1929). Membru al Biroului Politic, exclus în 1929 pentru deviaționism de dreapta, în 1937 este exclus și din partid, judecat, k condamnat la moarte și executat.

3. Referire la piesa Livada cu vișini, actul al doilea.

4. Perioada de înflorire literară și artistică din Rusia de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la primul război mondial, în comparație cu perioada marilor

* valori din secolul al XIX-lea, numită „veacul de aur”.

5. Akmeism – curent în poezia rusă din anii 1910 (S. Gorodețki, M. Kuzmin, N. Gumiliov, Anna Ahmatova, O. Mandelstam). În comparație cu poetica simbolistă, proclamă reîntoarcerea la lumea materială, la obiect, la stihia „esenței”, la sensul exact la cuvântului.

, 'M.

6. Kuibâșev, Valerian Vladimirovici (1888-1935), om politic. A ocupat înalte funcții de partid și de stat A murit în circumstanțe nelămurite.

7. Ivan Kalita (Ivan I Danilovici) (7-1340), cneaz al Moscovei (1325), mare. * cneaz al Vladimirului (1328). A pus temelurile măreției politice și economice a fa Rusiei.

8. Termen (introdus de cronicarii din secolul al XVH-lea) care desemnează evenimentele dezastruoase care au avut loc în Rusia de la moartea lui Boris Godu-nov (1605) până la urcarea pe tron a celui dintâi Romanov (1613 – Mihail Fiodorovici).

9. Kalinin, Mihail Ivanovici (1875-1946), om politic. Participant la revoluțiile din februarie și octombrie. Din 1919 – președinte al VȚIK, iar din 1938 al Sovietului Suprem al URSS. Membru în Biroul Politic din 1926.

10. Clădirea fostului Institut Smolnâi pentru fetele de nobili, în 1917, aici s-a aflat sediul Sovietului din Petrograd și al Comitetului Revoluționar Militar din Petrograd, iar în zilele revoluției din octombrie – statul major al forțelor ' L bolșevice. Până la 10 martie 1918 – reședința Sovnarkomului. Sediul comitetelor regional și orășenesc din Leningrad ale PEUS.

11. Krasikov, Piotr Ananievici (1870-1939), om politic, unul dintre prietenii apropiați ai lui V. I. Lenin. Președinte al curții de Casație (din 1917). Adjunct al ministrului justiției (din 1921). Procuror al Tribunalului Suprem (din 1924), vicepreședinte al Tribunalului Suprem (din 1933). Este înlăturat din funcțiile sale în 1938.

12. Vezi nota 25 de la Capitolul 2, Partea ÎNTÂI.

13. Vezi nota 1 de la Capitolul 5, Partea ÎNTÂI.

14. Manifest al unui grup de deputați ai primei Dume de Stat adresat cetățenilor Rusiei (10 iunie 1906) prin care erau chemați să se sustragă plății impozitelor și serviciului militar în semn de protest împotriva dizolvării Dumei. Semnatarii au fost judecați.

15. Este format de la verbul karkcit' – a croncăni.

16. Piatakov, Gheorghe Leonidovici (1890-1937), om politic. A ocupat înalte funcții de partid și de stat. În 1936 este exclus (pentru a doua oară) din partid Condamnat la moarte și împușcat.

W

17. În martie 1918, când s-a hotărât ca Moscova să fie capitala statului sovietic.

18. Volodarski, V. (Moisei Markovici Goldstein) (1891-1918), revoluționar și om politic. Participant la revoluția din octombrie, comisar pentru presă, propagandă și agitație. Ucis de un eser.

19. Radek (Sobelsohn). Karl Bernardovici (1885-1939?), om politic. Membru al partidului comunist din 1917. Membru al Comitetului Central (1919-1924). Secretar al Comitetului executiv al Kominternului. În 1936 este exclus pentru a doua oară din partid (prima dată în 1927. Apoi reprimat) și condamnat la zece ani de închisoare.

20. „Steagul Roșu”. Organul de presă al partidului comunist german între 1918 și

21. Pokrovski. Mihail Nikolaevici (1868-1932), istoric, om politic. Comisar adjunct pentru învățământ Conducător al Academiei comuniste și al Institutului profesorimii roșii.

22. Burțev, Vladimir Lvovici (1862-1942), publicist. Editorul revistei „Bâloe” (Trecutul). După revoluție a emigrat.

23. Blumkin, Iakov Grigorievici (1892-1929), eser de stânga, agent al CEKA. Asasinul ambasadorului german von Mirbach (1918). Protejat de Dzerjinski, intră în partidul bolșevic și trece în serviciul OGPU-ului. Este executat ca agent troțkist.

24. Mandelstam, Osip Emilievici (1891-1938), poet. Unul dintre reprezentanții akmeismului. Arestat și deportat în două rânduri (1934 și 1938). A murit într-un lagăr din Vladivostok.

25. Mirbach, Wilhelm (1871-1918), conte, diplomat german. Din aprilie 1918, ambasadorul Germaniei la Moscova. Ucis de eserul de stânga I. G. Blumkin.

Capitolul, 10 – LEGEA în FLOARE

1. Stepun. Fiodor Avgustovici (1884-1965), scriitor, istoric, sociolog. A fost expulzat din țară în anul 1922.

2. Karsavin. Lev Platonovici (1882-1952), filosof și gânditor religios, istoric medievist. Expulzat din țară în 1922, se stabilește în Lituania. Profesor la Kaunas și Vilnius (1928-1946). Arestat, în 1949 este deportat într-un lagăr.

3. Ilin, Ivan Alexandrovici (1882-1945), filosof și gânditor religios, reprezentant al neohegelianismului. Expulzat din țară în 1922.

4. Kizevetter, Alexandr Alexandrovici (1866-1933), istoric, profesor la Universitatea din Moscova (1909-1911). Expulzat în 1922: profesor la Universitatea din Praga.

; 5. Aidienwald, Iuli Isaevici (1872-1928), eseist și critic literar, traducător al ediției de opere complete ale lui Schopenhauer. Expulzat în 1922.

6. Osorghin (Ilin), Mihail Andreevici (1878-1942), scriitor și publicist. Din 1922 – în emigrație.:

7. Peșehonov, Alexandr Vasilievici (1867-1933), om politic, publicist. Ministru în Guvernul provizoriu, în 1922 este expulzat din țară.

5. Bulgakov, Valentin Fiodorovici (1886-1959?), scriitor, memorialist. În 1910 devine secretarul lui L. N. Tolstoi. Adept al tolstoismului. În 1923 este silit să părăsească țara. Se stabilește la Praga (1923-1948). În 1949 se repatriază.

9. A trimite Ia Duhonin – a împușca, a ucide, expresie de la începutul erei sovietice. Generalul Nikolai Nikolaevici Duhonin (1876-1917), care era comandantul suprem al armatei imperiale în momentul revoluției din

octombrie, a refuzat să se supună ordinelor Sovnarkomului. Una dintre primele victime ale terorii bolșevice: a fost ucis bestial de soldații din detașamentul lui Krâlenko.

10. Gărzile roșii din China, sub autoritatea cărora s-a desfășurat așa-zisa revoluție culturală din deceniul al șaptelea

11. Depresiune situată la sudul Bielorusiei, Nordul Ucrainei și Vestul Rusiei, în bazinul nurilor Pripiat. Nipru și Desna. O parte considerabilă o formează mlaștinile; multe lacuri; o treime păduri

12. Moscova. ~i

13. Stanislavski (Alexeev), Konstantin Sergheevâci (1863-1938). Regizor, actor, pedagog, teoretician al teatrului. Reformator al teatrului rus. Creatorul sistemului care îi poartă numele și care cuprinde teoria scenică, metoda și tehnica artistică.

14. (La plural – șaraški.) Locuri în care' (șut* supravegherea Secției a Patra Speciale din cadrul MVD-ului) deținuții se ocupau cu cercetarea științifică.

15. Kornilov. Lavr Gheorghievici (1870-1918), general, în iulie-august 1917 este comandant suprem al armatei ruse. La sfârșitul lui august a organizat rebeliunea cu intenția de a răsturna Guvernul provizoriu și a prelua puterea la Petrograd. Unul din organizatorii armatei albgardiste, A murit în luptă.

16. Dan (Gurvici), Fiodor II ic i (1871-1947), unul dintre liderii menșevismului. În

1917 este membru al Comitetului Executiv Central din Petrograd. În 1922. Împreună cu alți fruntași menșevici, este expulzat din țară.

' „...” „, , ' ' 4'ț

17. Martov, L. (Zedenbaum. Inii Osipovici) (1873-1923), revoluționar și om politic. La cel de al doilea congres al partidului social-democrat (1903) a trecut în fruntea fracțiunii menșevice. Membru al VTİK. Din 1920 – emigrant.

18. „înainte”. Organul oficial al partidului social-democrat german.

19. Krestinski. Nikolai Nikolaevici (1883-1938), om politic. Unul dintre conducătorii luptei pentru Puterea Sovietică în Ural. Comisar al poporului pentru finanțe (din 1918). Din 1921 reprezentant plenipotențiar în Germania. Din 1930 comisar adjunct pentru afacerile interne, în 1937 este exclus din partid, condamnat la moarte și executat r

20. Smirnov, Ivan Nikitici (1880-1936), om politic. Excluz din partid! Comunist m

1927, condamnat la moarte și împușcat.

21. Skrâpnik, Nikolai Alexeevici (1872-1933), om politic. Din 1917 se află în Ucraina. Președinte al Sovnarkomului (1918-1919), comisar pentru justiție, procuror general (din 1922), din 1927 comisar pentru învățământ. S-a sinucis în 1933.

22. Tolski, Mihail Pavlovici (1880-1936), om politic, unul dintre conducătorii de partid și sindicat din deceniul al treilea. Excluz din Biroul Politic în 1929. S-a sinucis.

23. Gamarnik, Ian Borisovici (1894-1937), om politic și comandant militar. Șeful direcției politice a Armatei Roșii (din 1929) și comisar adjunct pentru apărare (din 1930). Etichetat... Dușman al poporului, s-a sinucis.

—, v. - * ' - v * J r >/p:: - „i - &”: -; *. D. „,: -

24. Rudzutak, Ian Ernestovici (1887-1938), om politic. A ocupat înalte funcții de partid și de stat. A fost împușcat.

25. Postâșev, Pavel Petrovici (1887-1939). Om politic. Unul din conducătorii luptei pentru instaurarea Puterii Sovietice în Siberia Orientală, înalte funcții de partid și de stat. Destituit în 1938. A fost împușcat.

26. Enukidze, Avei Safranovici (1877-1937), om politic. Printre altele, a fost secretar al Comitetului executiv central din URSS (1923-1935). În 1935 a fost exclus din partid, împușcat.

27. Ciubăr, Vlas Iakovlevici (1891-1939). Om politic, înalte funcții de partid și de stat în Ucraina și URSS. În 1939 este arestat și executat.

28. Kosior. Stanislav Vikentievici (1889-1939). Om politic, înalte funcții în conducerea partidului. Prim-secretar al Comitetului Central al partidului Comunist din Ucraina (1938). A fost împușcat.

29. Numele conspirativ al lui Stalin din perioada activității în ilegalitate.

30. Capitala R. S. S. Kirkize (Kârgâzstan), astăzi Bișkek (numele dinainte de 1926). Vezi și nota 12. Capitolul I. Partea a DOUA.

31. Sokolnikov, Grigori Iakovlevici (1888-1941), om politic. Comisar al poporului pentru finanțe (1922-1926), vicepreședinte al Gosplanului. Excluz din partid în 1936. Condamnat la zece ani de reclusiune, ulterior a fost împușcat.

32. Institutul Profesoratului Roșu era destinat să asigure pregătirea profesorilor de științe sociale pentru universități și a cadrelor superioare de partid și de stat. *

33. Mikoian, Anastas Ivanovici (1895-1978), om politic. Unul din organizatorii luptei pentru Puterea Sovietică în Azerbaidjan, înalte funcții de partid și de stat în perioada 1926-1946 a fost comisar al poporului pentru comerțul exterior și interior, pentru aprovizionare (1930-1934), industria alimentară (1934-1938). Din 1937, vicepreședinte al Sovnarkomului URSS. Din 1955, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri etc.

34. Clădire din Moscova (construită în secolul al XVIII-lea), după revoluție -sediul central al sindicatelor din URSS. În renumita Sală a coloanelor s-au ținut felurite congrese sovietice și internaționale, adunări importante etc.

Capitolul 11 – PEDEAPSA CAPITALĂ

1. Elizaveta Petrovna (1709-1762), împărăteasa Rusiei (din 1741).

2. Război purtat (1756-1763) între Anglia, Prusia și Portugalia, pe de o parte, și Franța, Austria. Rusia. Suedia, Saxonia și Spania, pe de altă parte. S-a încheiat prin păcile de la Paris și Hubertusburg.

3. Mirovici, Vasili Iakovlevici (1740-1764), locotenent din regimentul Smolensk. Care a încercat să -l elibereze din fortăreața Schlisselburg pe Ivan VI Antonovici. A fost executat.

4. Revoltă care a izbucnit în timpul unei epidemii de ciumă. Au fost executați patru participanți.

5. Pavel I (1754-1801). Împărat al Rusiei (din 1796), fiul lui Petru III și al Ecaterinei II. Victimă a unei conspirații a nobililor.

6. Vezi nota 23 de la capitolul 3.

7. Kerenski, Alexandr Fiodorovici (1881-1970), om politic, avocat, membru al partidului eserilor. Prim-ministru al Guvernului provizoriu (iulie-noiembrie 1917). După revoluția din octombrie a emigrat în Franța. Iri 1940 s-a stabilit în SUA.

8. Era de naționalitate letonă.

9. Autorul se referă la înaltul Consiliu (textual – Sovietul Suprem) Secret (1726-1730), creat de Ecaterina I. Ca organ consultativ, dar care, efectiv, rezolva problemele de stat cele mai importante, încercând să restrângă puterea autocrației, a fost desființat de împărăteasa Anna Ioanovna (1693-1740).

10. Membri ai Drujinei populare, organizație obștească din URSS, având în grijă păstrarea ordinii publice, lupta cu huliganismul și alte manifestări antisociale.

11. Narokov (Marcenko), Nikolai Vladimirovici (1887-1965?), scriitor. Emigrant.

12. Andreev, Leonid Nikolaevici (1871-1919), scriitor, reprezentant al realismului psihologic și al simbolismului. Nuvele și piese de teatru centrate pe o problemă filosofică, socială și morală, dominate de o atmosferă tragică.

13. Krîlov, Ivan Andreevici (1769-1844), scriitor. Comedii și fabule de structură clasică. ^^”

14. Referire la nuvela lui Leonid Andreev Povestea celor șapte spânzurați (1908).

15. Tezele raportului Sarcinile proletariatului în actuala revoluție, {inul de Lenin la Petrograd (4 aprilie 1917). Document programatic, reprezentând planul de luptă pentru transformarea revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă.

16. În povestirea Agrișul și Carnet de însemnări (I), unde polemizează cu L. N. Tolstoi, care, într-una din schițele sale moralizatoare (Mult pământ îi trebuie omului?), afirmă că omul nu are nevoie decât de trei arșini de pământ – pentru mormânt.

17. Specific al rostirii rușilor din nordul european al Rusiei, care pronunță distinct vocala o neaccentuată, în vreme ce în alte zone este pronunțată ca o variantă redusă a lui a. Acest fenomen fonetic se numește okanie (opusul lui akanie).

18. Funcție (din secolul al XVI-lea) și grad (din secolul al XVIII) în oștirile căzăcești. În 1798 a fost echivalat cu gradul de rotmistru în cavalerie.

Capitolul 12 – TIURZAK

1. Figner, Vera Nikolaevna (1852-1942), revoluționară: a făcut parte din conducerea organizației Narodnaiavolia. A luat parte la organizarea atentatelor împotriva lui Alexandru II. În 1884 a fost condamnată la ocnă pe viață; douăzeci i-a petrecut în fortăreața Schlisselburg. – | 2. Este vorba de lucrarea lui Stalin Cursul scurt de istorie a PEUS (b), care se S studia la cursurile (obligatorii) de învățământ politic.

3. Vers dintr-un popular cântec revoluționar, cunoscut și sub titlul de Marș funebru; era cântat la funeraliile victimelor represiunii țariste.

4. Katanian, Ruben Pavlovici (1881-1966), om politic, procuror general adjunct în perioada 1933-1937.

5. Valentinov, N (Nikolai Vladislavovici Volski) (1879-1965), filosof și publicist Inițial (1903) bolșevic, ulterior menșevic (1904). Emigrează în 1928. A scris o carte de amintiri despre Lenin, pe care l-a cunoscut îndeaproape.

6. Tvardovski. Alexandr Trifonovici (1910-1971), poet și critic, între 1949 și; 1954, 1958 și 1970 este redactor șef al revistei „Novâi mir”, care a publicat scrieri de mare cutezanță civică în epocă, printre care și O zi din viața lui Ivan Denisovici a lui Soljenițan. I, 7. Bednâi, Demian (Pridvorov, Ei'im Alexeevici) (1883-1945), poet, unul din promotorii poeziei așa-zisului realism socialist Partea a DOUA PERPETUUM MOBILE Capitolul 1 – CORĂBIILE ARHIPELAGULUI

1. Vezi nota 22 de la Capitolul 2.

2. Iaroșenko, Nikolai Alexandrovici (1846-1898), pictor. A făcut parte din gruparea artistică de orientare realistă a peredvijnicilor – Asociația expozițiilor artistice itinerante (1870-1923).

3. Adică ștreangul, datorită faptului că revoluționarii condamnați pentru acte teroriste erau executați prin spân/urătoare.

, 4. Pește din familia crapului (maximum 30 cm lungime și 800 grame greutate), care trăiește în Marea Caspică.

5. Pește marin (nordul Oceanului Atlantic, Marea Albă. Nordul Oceanului Pacific). Lungime – maximum 1.8 m, greutate – maximum 40 kg.

6. Iakubovici, Piotr Filippovici (1860-1911), poet, membru al organizației revoluționare Narodnaia Voi ui. Șaisprezece ani de ocnă și exil (1887-1903). Autor al cărții În lumea celor oropsiți, însemnările unui fost ocnăș.

7. Olminski (Alexandrov). Mihail Stepanovici (1863-1933), publicist, critic și istoric literar, revoluționar bolșevic din 1898.!

8. Makarenko. Anton Semionovici (1888-1939), pedagog și scriitor. Organizator al coloniilor de muncă pentru reeducarea delincvenților minori.

9. Menșikov. Alexandr Danilovici (1673-1729). Unul dintre apropiații lui Petru I, prinț prealuminos, generalisim. În 1827 a fost deportat la Beriozov, în Siberia, de către împăratul Petru II.

10. Surikov, Vasili Ivanovici (1848-1916), pictor, membru al grupării artistice a peredvijnicilor. Tablouri monumentale inspirate din momentele cruciale ale istoriei Rusiei.

11. Vers din poemul Versuri despre pașaportul sovietic de Vladimir Maiakovski.

12. Academia militară M. V. Frunze, înființată în 1918 la Moscova ca Academie a Statului-Major; din 1921 – Academia Militară a Armatei Roșii. Poartă numele lui Mihail Vasilievici Frunze (1885-1925), om politic, comandant de armată, în timpul războiului civil, teoretician militar.

Capitolul 2 – PORTURILE ARHIPELAGULUI

1. Grin (Grinevskî), Alexandr Stepanovici (1880-1932), prozator. Romane și povestiri de factură romantică care exaltă credința în calitățile morale înalte ale omului.

2. Comanda respectivă avea un tâlc: cel care ieșea ultimul primea o pedeapsă.

3. Zonă în partea de vest a Moscovei, locul unor lupte înverșunate în timpul revoluției din 1905.

4. Utiosov, Leonid Osipovici (1895-1979?), celebru cântăreț de estradă în anii „30 și ’40. A efectuat turnee și în România.

5. Diminutiv de la GAZ-A, marca primelor automobile produse la uzinele din Gorki (Nijni Novgorod) în anii 1932-1936.

6. Aldan-Semionov, Andrei Ignatievici (a 1908), poet și prozator. A fost arestat și condamnat pe nedrept, petrecând cincisprezece ani (1938-1953) în lagărele de muncă din Extremul Nord. Romanul Bozorelief pe stâncă a fost publicat în 1964.

7. Gromâko, Andrei Andreevici (n. 1909). Om politic, diplomat. Ambasador în SUA (1943-1946) și Anglia (1952-1953). Reprezentant permanent al URSS în Consiliul de Securitate al ONU (1946-1948). Ministru al Afacerilor Externe din 1957.

8. Repin, Ilia Efimovici (1844-1893), pictor membru al grupării peredvijnicilor Autorul, printre alte picturi celebre, al cunoscutului tablou Edecarii de pe Volga, la care face aluzie Soljenițan.

Capitolul 3 – CARAVANELE ROBIILOR

1. Formulă prin care difuzoarele trenului anunțau sosirea la Moscova

2. Porturi în Extremul Orient (ținutul Habarovsk), situate în strâmtoarea Tatarski, vizavi de Insula Sahalin.

3. Corp special de pedestrași (1550-1698) cu funcții polițienești. Dintre ei era aleasă garda țarilor. Răsculându-se în 1698, după înfrângerea lor, în 1698-1699, au fost executați 1182, iar 601 deportați. Soljenițan se referă la monumentalul Tablou al lui V. I. Surikov Dimineata execuției streljiților.

4. Autorul se referă la o scenă din filmul lui Serghei Eisenstein Crucișătorul Potiomkin.

5. În cartea-reportaj *Insula Sahalin* (1895), pe care a scris-o după călătoria săvârșită în anul 1890.

6. Spărgător de gheață din Flota Arcticii a URSS. Construit în 1917. A participat la salvarea expediției lui Umberto Nobile (1928), la cercetările hidrologice din Arctica (1932-1935). A condus caravane de nave spre Arktica (1941-1945).

Capitolul 4 – DIN INSULA ÎN INSULA

1. Kruglov, Serghei Nikitbrovici (1903-?), om politic; agent cekist, adjunct al șefului serviciilor SMERȘ (1943-1946). Este succesorul lui Beria la conducerea NKVD-ului (1946). Ministru al Afacerilor Interne (1946-1954).

2. Este vorba de în cercul întâi, publicat în 1968 peste hotare. '

3. În mitologia biblică – duh rău, căpetenie a demonilor, în limbajul pușcăriașilor – milițian; supraveghetor, gardian.

4. Referire la eroul din romanul lui Jack London *Rătăcitor printre stele* (*The Star Rover*) (1915).

5. Oraș în nordul Munților Caucaz, renumită stațiune balneoclimaterică.

6. Jebrak, Anton Romanovici (1901-1965); genetician, ameliorator. Academician (1940), președinte al Academiei de Științe a URSS (1945-1948).

7. Razin, Stepan Timofeevici (16307-1671), cazac de pe Don, conducătorul răscoalei țărănești din 1670-1671. Trădat, a fost prins de autorități și executat la Moscova.

8. Tânianov, Iuri Nikolaevici (1894-1943), scriitor, critic și istoric literar. Unul dintre reprezentanții școlii formale ruse. Lucrări despre limbajul poetic, romane biografice. „i

9. Pasternak, Boris Leonidovici (1890-1960), poet și prozator, remarcabil traducător din literatura universală. Apariția (în Italia, 1958) a romanului *Doctor Jivago* și decernarea Premiului Nobel, i-au atras o prigoană dezlănțuită din partea oficialităților politice și literare, ceea ce a grăbit sfârșitul scriitorului.

„DOCUMENT POLITIC”? „CREAȚIE LITERARĂ”? BREJNEV:
Problema cu privire la Soljenițan nu e deloc simplă, e foarte complicată.
Presa burgheză încearcă să lege cazul Soljenițan de

; marile noastre acțiuni pentru reglementarea pașnică a conflictelor. Cum să procedăm cu Soljenițan? Consider că cel mai bine este să procedăm conform cu legile noastre sovietice: ' TOȚI: Corect!

(Din procesul-verbal al ședinței Biroului *f”L Politic al PEUS din 7 ianuarie 1974)

ÎN SFÂRȘIT, avem în limba română marea carte care a explodat ca o bombă atomică a conștiinței morale și civice cu efect planetar, Arhipelagul Gulag!

Întârzierea apariției în România a operelor lui Alexandr Isaievici Soljenițan îmi pare un fenomen jenant și nu izbutesc să mi-l explic. S-au tradus la noi în ultimii 7 ani o mulțime de cărți importante din literatura contemporană, lucrări de antropologie, sociologie, politică, memorialistică, filosofie, istorie, eseuri, romane etc., bine primite de public. S-au tradus cărți importante, chiar foarte importante, dar nu cea cu adevărat importantă: aceasta.

Decizia de a declanșa zguduirea pe care ineluctabil urma să o provoace publicarea în Occident a cărții acesteia a fost luată de autor împreună cu soția sa Natalia în mod abrupt, imediat, înainte de termenul prevăzut, în clipa când a fost sigur că o copie a manuscrisului ajunsese în mâinile KGB-ului. Trebuia creată o situație ireversibilă, trebuiau tăiate numaidecât toate punțile pentru a face imposibilă intimidarea prin amenințare sau tortură, a face imposibilă renunțarea la o luptă implacabilă între David și Goliat. Soljenițan, în Stejarul și vițelul, mărturisește că în eventualitatea, deloc improbabilă, a unui șantaj asupra copiilor, el și soția lui erau de acord cu o hotărâre mai presus de fire: în atare eventualitate sunt sacrificați copiii. Nu mai putea da înapoi. Nu mai avea dreptul să dea înapoi.

El ducea această luptă singur, în mod deschis, în mijlocul aceluia „imperiu al Răului”, cum avea să-l numească mult mai târziu Ronald Reagan. Singur dar nu fără o rețea de prieteni devotați, ingenioși, plini de curaj, colaboratori anonimi, bărbați și femei, pe care nu-i putea pomeni în Arhipelag pentru a nu-i divulga, dar despre care vorbește pe larg după 1991 (când nu ar mai fi fost în pericol, dar cei mai mulți muriseră) într-o carte superbă, Invizibilii, apărută în traducere franceză (Fayard, 1992).

Cu ajutorul necondiționat și nerăsplătit, decât postum prin amintita carte, al acestor Invizibili care-și asumaseră riscurile cele mai grave, totuși în ultimă instanță singur, acest om formidabil, înarmat numai cu faima lui mondială consacrată de premiul Nobel, cu luciditatea și îndrăzneala lui încremenitoare, a făcut să se clatine și în cele din urmă să se prăbușească întregul colos politico-represiv rusesc și toate complicitățile lui

internaționale, „progresiste” și „umaniste”, legate prin trădare, lașitate și minciună.

La acea ședință din 7 ianuarie 1974, din al cărei proces-verbal am extras vorbele puse ca motto deasupra prezentei postfețe, toți bătrânii șmecheri cretinizați din Biroul Politic al PEUS (unul mai deștept, Andropov) dădeau din colț în colț: „ce să facem cu Soljenițan?”. Andropov a învățit argumentele în așa fel încât, acuzându-l strașnic pe Soljenițan, să reiasă că cea mai severă și radicală soluție este exilul, determinând astfel amplificarea la scară planetară a acțiunii lui Isaievici și continuarea în condiții de libertate și siguranță a operei lui literare și istorice.

Apăruse în Occident Arhipelagul Gulag! (despre care Brejnev spune că nimeni încă (dintre ei – A. P.) nu a citit-o, dar conținutul e cunoscut: un „vulgar pamflet antisovietic”, adăogând: „după legile noastre avem toate motivele să -l băgăm pe Soljenițan la pușcărie deoarece a atentat la tot ce avem mai sfânt: Lenin, regimul nostru sovietic, puterea sovietică, tot ce ne e scump”; Andropov a declarat tot atunci ceva ce mai târziu, spus de alții, a devenit o banalitate pe jumătate stupidă, dar spus de el dă măsura descumpănirii slabilor din Politbiuro: „Arhipelagul Gulag nu e o operă de artă ci un document politic, deci periculos”.’)

Desigur, nu Soljenițan a fost cauza prăbușirii sistemului bolșevic, nici alte împrejurări, evenimente sau persoane care au jalonat acest fenomen în devenirea lui. Prăbușirea bolșevismului era imanentă în chiar geneza sa. Au existat imperii milenare, întemeiate, evident, pe autoritate și forță, dar la acestea nici forța și cu atât mai puțin autoritatea n-au mers, cum să zic? În contrasens. Nu au avut o esență luciferică. Nu mă[^] hazardez acum să explic esența luciferică a altor imperii ce s-au prăbușit îmi e destul să le evoc pe cele două cărora le-am fost contemporan, nazismul și bolșevismul. Ar mai fi poate ca exemplu și Napoleon, dar luciferismul său nu era total. Totuși Letizâa Bonaparte, mama lui Napoleon, a avut o aprehensiune de femeie bătrână și respectuoasă față de rosturile legitime ale lumii când a spus celebra frază „Pourvu que fa dure!” Se prăbușesc, firește, în cele din urmă și imperiile legitime, neluciferice, dar după un ciclu de creștere și decadentă, așa cum le vedește istoria. Hegel de altminteri, în prelegerile despre filosofia istoriei, afirmă că imperiile plurimilenare nu au istorie, istorie nu au avut decât cele care au avut și un siârșit. Adică, după viziunea sa teleologică, o împlinire, o finalitate, deci și un final. Poate, te/a e plauzibilă, deși cred că există istorie și neteleologică, bunăoară China,

India, cele cărora Hegel le contesta validitatea istorică. Dar să le lăsăm. Ceea ce îmi pare sigur este că regimurile uzurpatoare, adică luciferice, nu au istorie. Napoleon, uzurpator, dar, cum spuneam, de un lucifcrism doar relativ (venea după un interregn cu adevărat luciferic), a avut o istorie, dar efemeră și precară, cu toată gloria lui

*Informațiile acestea se găsesc în extraordinara carte a lui Vladimir Bukovski. Jugement a Moscou, un dissidem dans les archives du Kremlin (tr. F r., ed. Robert Laffont. Paris. 1995.) „

Meteorica, în schimb îmi pare evident că nici nazismul, nici bolșevismul nu au avut istorie. Bolșevismul a durat mai mult decât Napoleon, dar istorie nu a avut. Numai evenimente. Regimurile care fac istorie au legi. Legi adevărate, elaborate în spirit juridic, legi care nu siluiesc natura societății și spiritul ei ci îi servesc de cadru. Regimurile uzurpatoare, iuciferice, nu au legi în accepția normală a termenului. Sunt regimuri bazate pe fărădelege. În loc de legi clare, univoce, de strictă interpretare, memorabile și puține, edictate public și respectate de toți, au hățișuri de legi contradictorii, confuze, antijuridice, unele secrete, respectate sau nu (e. G. Brejnev: „Cred că cel mai bine e să aplicăm legile noastre”, adică putem și să nu le aplicăm, după cum ne convine). Legislația lor proliferantă e negația însăși a oricărei legalități.

Regimurile Iuciferice anunță o eră nouă, cu negarea și destituirea tuturor valorilor anterioare și făurirea altui tip uman (de fapt ne-om). Se consideră eterne și infailibile (infailibile pentru că eterne). Inutil să descriem exhaustiv fenomenul, îl cunoaștem prea bine. Are un nume biblic, Gog și Magog.

După al doilea război, bolșevismul amenința să devină dominant asupra întregii lumi și aproape nimeni nu mai credea că e vreo scăpare. Toți imbecilii și ticăloșii din „lumea liberă”, atât „idealiștii” cât și „realiștii”, salutau ca iminentă „Revoluția mondială”, dar când aceasta părea mai sigură a început, întâi imperceptibil, prăbușirea care-i era imanentă încă de la principiul ei. Primul mane, thekel, phares, primul avertisment a fost Budapesta, octombrie 1956. Mai avuseseră loc insurecții, chiar de proporții însemnate, atât în interiorul Uniunii Sovietice, cât și în țările satelite, dar fuseseră înăbușite. Și celei din Ungaria îi veniseră de hac tancurile, dar s-a produs în inima Europei, spectaculos și memorabil. Nu a mai putut fi ocultată. Atunci s-a văzut că cea mai redutabilă și mai cinică forță opresivă poate fi pusă în cumpănă de o populație dezarmată, în care mânia a

suspendat instinctul de conservare, în ciuda aparentei înfrângerii, ungurii au câștigat atunci un alt statut între țările satelite. Hrușciiov și-a dat seama că recursul la invazia tancurilor nu se mai poate repeta fără risc. A repetat-o totuși, aparent cu succes, berbecul de Brejnev, dar „normalizarea” din 1968 și-a provocat anticorpii: potențial Charta ’77 și Havel existau.

Bineînțeles, în procesul prăbușirii comunismului au acționat o mulțime de factori obiectivi ce s-au acumulat în timp, chiar și când erau indecelabili. Determinismele acestea se pot cerceta și s-au cercetat din variate unghluri; bineînțeles, subiectul e departe de a fi epuizat. Dar etapele și reperele majore ale acestui proces poartă numele a trei persoane sau mai exact trei fapte legate de aceste persoane: 1.

— Alexandr Isaievici Soljenițan și apariția în Occident a Arhipelagului Gulag (1973); 2.

— Carol Voitila și alegerea unui papă polonez (1978); 3.

— Ronald Reagan și „războiul stelelor” (1983).

Arhipelagul Gulag a fost tunetul, furtuna vestitoare. Bine am numit-o explozie atomică, un fel de Hiroșima morală.

Sosirea în Occident a lui Soljenițan a produs o emoție generală și o așteptare îngrijorată. Au început calomniile, crezute ori în tot cazul acceptate și repetate de „progresiștii” occidentali. Teama acestora de compromiterea și eșecul „destinderii” (al cărei nume adevărat e lașitatea capitulară și sloganul Better red than dead). Refuzul poltron al Președintelui Gerald Ford de a -l primi pe Soljenițan. (Ford, le minable, cum l-a numit Eugen Ionescu în „France-Soir”, 19 februarie 1976, cules în Antidotes, 1977). Cei care la început îl tratau de trădător și agent KGB, văzând totuși autoritatea și voga de care se bucura, au început să -l laude, fără să simtă nevoia de a da vreo explicație (de pildă Jean Daniel, om distins și arogant, directorul lui „Le nouvel observateur”, bineînțeles și alții, care, cum zice o vorbă proastă românească, nici usturoi n-au mâncău nici gura nu le miroase). Voga aceasta a ținut cât a ținut, dar în cele din urmă „progresiștii” nu au mai suportat-o. Cu atât mai mult cu cât în octombrie 1993, pe o ploaie din acelea pe care noi o numim mocănească, Soljenițan a ținut în Vendee, față de câteva mii de ascultători înarmați cu umbrele sau acoperindu-și capul cu ziare ori cu ce au putut, un discurs despre genocidul sistematic săvârșit asupra țăranilor vendeeni în 1793, sub Teroare. Spiritul iacobin care desfigurează și azi la suprafață iubita mea Franță nu a putut suporta ca un om din Europa de Est, rebel în propria lui țară (așadar

prezumtiv „fascist”), să-și permită așa ceva. Plus că între timp, acelaș om din Europa de Est, după ce spusese adevărul despre „patria socialismului”, s-a apucat să spună și adevărul despre patria capitalismului.

Acum se spune, și în Occident și la noi (căci, vezi bine, dragă Doamne, ne asumăm și noi acum „standardele occidentale”), că Soljenițan are talent, desigur, are conștiință, desigur, dar e nostalgic, panslavist, slavofil, populist, antidemocrat, și câte altele de genul acesta. Faptul că a scris nu o dată, negru pe alb, că respinge panslavismul, că Rusia trebuie să renunțe la pretenția de a mai fi supraputere și să se replieze asupra fantasticului ei potențial intern, atât intelectual cât și economic, faptul că panslavismul doctrină, a expansiunii, e incomparabil cu slavofilia, care la rândul ei nu e nici retrogradă, nici „rascal-nică” sau mai știu eu cum, ci e o linie care merge de la Andrei Rubliov prin Gogol, Dostoievski, Tolstoi, Cehov, Bulgakov, și așa mai departe, până la Soljenițan însuși și până la Tarkovski, faptul că cei mai occidentalizați ruși au fost slavofil îi, de la Homiakov până la Soljenițan însuși și până la Tarkovski, toate acestea nu contează, nu avem obligația nici să citim, nici să pricepem, trebuie doar să ne arătăm democrați și occidentali (ca și cum toată chestiunea s-ar afla în alternativa „Europa e cu ochii pe noi”/„Nu voi să știu, stimabile, de Europa d-tale, ci de țărișoara mea” etc.). Într-o scrisoare a unui progresist român din Germania, publicată în „Orizont”, putem citi următoarele:„...Nu l-am agreat pe gânditorul politic Soljenițan. De la primele intervluri date odată ajuns în Occident m-a îndepărtat de el un anume antioccidentalism (și antiliberalism, de ce nu?) afișat. Eu îl consider un conservator rus. (...) Soljenițan este după părerea mea un mare scriitor dublat de un gânditor politic mediocru. Omul politic Soljenițan nu e nici pe departe la nivelul autorului Pavilionului cancerșilor și al Arhipelagului Gulag”. Așadar, autorul scrisorii consideră Arhipelagul Gulag o capodoperă literară. Absolut de acord (deși Andropov, cum am văzut, considera că nu e operă de artă ci document politic.) De fapt nu văd de ce ar fi și aici o alternativă. Soljenițan își subintitulează Arhipelagul „încercare de investigație literară”. Adică este și un act Politic, socotit redutabil de Andropov, și o creație literară (iar termenul „investigație” deschide spre ambele sensuri.) Aș fi vrut să fac aici și o exegeză literară a Arhipelagului, dar m-aș duce prea departe (nu rezist totuși tentației de a cita o singură frază, în legătură cu un inginer din vechea și ilustra școală rusească, emigrat, dar apoi arestat și ținut în Lubianka sub tortura nesomnului; în traducere franceză sună: „Finie conscience, fini honneur!

Dormir!” frază întru totul comparabilă cu „A kingdom for a horse!” din Richard al III-lea). Nu are rost o discuție despre antiliberalism și antioccidentalism. Dar e totuși de bun simț să-ți dai seama că într-o țară imensă ca Rusia nu poate exista democrație fără un sistem de autonomie locală, cum o văzuse marele om de stat liberal rus Stolâpin, de la care se revendică autorul Arhipelagului. Fără o bună organizare a acelor zemstve, democrația este o iluzie, iar Duma un simplu simulacru. Antioccidentalism? Ce înseamnă asta? Trebuie să înțelegem odată că a fi european înseamnă a nu avea complexe provinciale. Cineva poate fi perfect european, ceea ce înseamnă, la un anumit nivel, o mentalitate și o cultură occidentală, fără a fi epatat și căzut în șezut în fața Occidentului (asta e de fapt o inaptitudine de asimilare a spiritului occidental).

Dacă Soljenițan e un „gânditor politic mediocru”, atunci adevăratul model acceptabil rămâne Râca Venturiano.

Sau cine vreți Dv. Dintre „politologii” contemporani, autohtoni sau nu. Alergia la geniu e în fond ceva destul de firesc într-o lume precum cea de azi.

SFÂRȘIT